

Радзім Гарэцкі

Жыццёвы меланж навукоўца

Жыццёвы меланж – так я называю жанр кароткіх замалёвак, мініячур, блізкіх да вытрымак з дзённікавых запісаў, якія тычацца розных здарэнняў, праяў, эпизодаў штодзённага жыцця і выкліканых імі пачуццяў, думак. Тэрмін “меланж” (фр. – сумесь) шырока вядомы ў геалогіі. Ён уяўляе сабой своеасаблівае геалагічнае цела, якое складзена з самых разнастайных парод, з іх сумесі, мешаніны, што робіць такое ўтварэнне вельмі стракатым, рознакаляровым, цікавым і загадкавым на выгляд. Такую ж назву носіць і прыгожая тканіна, якая зроблена з сумесі афарбаваных у розныя колеры валокнаў. Геалагічны меланж утвараецца пры розных стрэсавых з’явах, напрыклад, калі адзін вялікі блок, а то і магутны сегмент зямной кары насоўваецца на другі, трэцца аб яго, рухаецца ўздоўж ці ўпоперак яго з агромністай сілай. У выніку ў памежжы гэтых блокаў, у разломныя зоны, якія іх дзеляць, адрываюцца размаітыя па рэчаваму складу, колеру і памерам глыбы і кавалкі горных парод, накапліваюцца тут, і ўтвараецца такім чынам геалагічны меланж.

Так і ў жыцці людзей уздзеянне чалавека на чалавека, адной супольнасці людзей на другую, краіны на краіну, прыродных феноменаў і іншых самых разнастайных з’яў выклікае стрэсавыя сітуацыі, як станоўчыя, так і адмоўныя, якія і застаюцца ў памяці чалавека. Так узнікае “жыццёвы меланж” – сумесь самых розных з’яў, фізічных і душэўных водгукаў чалавека на рух і развіццё падзей... Яны фіксуюцца ў памяці, адлюстроўваюцца на палотнах мастакоў, у сродках масавай інфармацыі, творах пісьменнікаў і музыкантаў, афіцыйных дакументах і г.д.

Такім чынам, жыццёвы меланж навукоўца за апошнія гады...

Першы з’езд вучоных Беларусі. Беларусь мае моцны навуковы патэнцыял. Нашы вучоныя ўнеслі вялікі ўклад як у фундаментальную, так і прыкладную навуку. З часу перабудовы фінансаванне навукі ад аб’ёму валавага ўнутранага прадукту ў краіне зніжалася (з 2,3% у 1990 г. да 0,7 – 0,8% цяпер) і навука аказалася ў вельмі цяжкім стане. Да гэтага

яшчэ дадаліся бясконцыя рэфармаванні, якія праводзіць кіраўніцтва краіны і Акадэміі навук Беларусі, што выгукае адчуванне нестабільнасці, няўпэўненасці, няравнасці і не стымулюе навукоўцаў да плённай працы.

Зыходзячы з сучаснага стану навукі, якая сур’ёзна знізіла свой былы прэстыж, Першы з’езд вучоных Беларусі, можа, і быў карысны, бо звярнуў увагу ўладаў і грамадства на вялікую ролю навукі ў развіцці усіх бакоў жыцця і дзейнасці краіны. Вельмі важна, што з’езд стымуляваў і ўказ аб павялічванні аплаты за навуковыя ступені і званні. Праўда, сам з’езд прайшоў у лепшых савецкіх традыцыях: урачыста, пышна, з размахам (таму і каштаваў каля 500 тыс. даляраў), у значнай ступені фармальна, па прынцыпу “адабрыем-с”. Найбольш карыснымі былі секцыйныя пасяджэнні, на якіх здараліся прапановы, спрэчкі і якія, магчыма, чыноўнікі ад навукі ўлічаць у сваёй дзейнасці. На галоўнай жа сустрэчы ў 16 выступленнях больш выказваліся пра дасягненні, прычым толькі адно з іх – прагучала на беларускай мове. Дарэчы і ўсе дакументы – толькі па-руску.

Галоўная мэта з’езда, што гучала ў дакладах А. Лукашэнкі, М. Мясніковіча і А. Радзькова – гэта спусціць навуку з фундаментальных вышынь бліжэй да вытворчасці. Але некаторыя прамоўцы (асабліва рэктар Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта акадэмік В. Садоўнічы) падкрэсліў неабходнасць развіцця фундаментальных асноў і навукі і адукацыі. У прыклад прывёў фундаментальнае адкрыццё Фарадэя і Максвела, якое з часам змагло акупіць усе навуковыя даследаванні ўсяго свету. Безумоўна, неабходна разумнае спалучэнне фундаментальнай і прыкладной навукі. Трэба адзначыць, што мяжа паміж імі часта вельмі ўмоўная. Чыноўнікі ад улады і ад навукі ціснуць на навукоўцаў, каб яны больш укаранялі свае навуковыя распрацоўкі ў вытворчасць. Але, мне здаецца, што ў гэтым працэсе справа не столькі ў навукоўцах, колькі ў самой вытворчасці. Трэба, каб там была зацікаўленасць у новых вынаходках, новых тэхналогіях і тады самі прамыслоўцы будуць шукаць навінкі навукі. Цяпер жа для большасці кіраўнікоў прадпрыемстваў галоўнае – выканаць план вытворчасці, а ўкараненне новай тэхналогіі патрабуе змен спосабу вытворчасці, што ўплывае на выпуск прадукцыі, дадатковага фінансавання, якога звычайна няма і г.д. Толькі канкурэнцыя, праца не на склад, а на рынак, на выпуск канкурэнтна здольнай прадукцыі прымусяць шукаць і ўкараняць навуковыя распрацоўкі. Вельмі добра было б, каб самі вытворцы ставілі перад вучонымі тая пытанні новых тэхналогій, якія іх цікавяць. А то часта вучоны сам нешта зробіць новае, перспектыўнае і ходзіць, як гандляр, а яго навуковую распрацоўку ніхто не бярэ, бо баіцца прыпыніць наладжаны працэс вытворчасці.

Гэтыя праблемы так і засталіся нераспрацаванымі. Не ясныя многія пытанні фінансавання: адкуль узяць грошы на даплату за вучоных

ступені і званні, на выкананне шэрагу фундаментальных тэм, дзе знайсці грошы на абсталяванне, экспедыцыі, навуковыя прыборы і г.д. Тэндэнцыя зусім адмяніць фінансаванне навукі з бюджэту дзяржавы вельмі небяспечная, асабліва для фундаментальных даследаванняў.

Сур'ёзныя праблемы з навуковымі кадрамі. Нізкія зарплаты прыводзяць да “ўцечкі мазгоў” як за мяжу краіны, так і ўнутры. Навука ў краіне не можа пракарміць маладога навукоўца, асабліва калі ён мае сям'ю. Навука ў Акадэміі трымаецца на людзях сталага ўзросту. Казусы з зарплатай не спрыяюць маладым навукоўцам: аспірант мае большую стыпендыю (звыш 400 тыс.), чым калі ён робіцца малодшым навуковым супрацоўнікам (больш 300 тыс.).

Асаблівы неспакой выгукае стан так званых рэгіянальных навук – прыродазнаўчых (батаніка, заалогія, геалогія, геаграфія, глебазнаўства, экалогія) і гуманітарных (мова, літаратура, фальклор, археалогія і інш.). Гэта тыя навукі, якія прывязаны да тэрыторыі краіны і, апрача беларускіх вучоных, іх распрацоўваць няма каму, прычым яны таксама ўтрымліваюць як фундаментальную частку, так і не меншую прыкладную. Таму яны павінны атрымліваць прыярытэт у дзяржаўнай падтрымцы. Напрыклад, па пастанове Прэзідыума НАН Беларусі плануецца аб'яднаць інстытуты мовы, літаратуры і фальклорны напрамак Інстытута мастацтвазнаўства ў адзін інстытут. Гэта значыць вярнуць пералічаныя навукі ў стан далёкага мінулага – Інбелкульта і пачатку Беларускай акадэміі навук.

У мяне асабліваю боль выгукае пастанова пра перадачу Інстытута геахіміі і геафізікі ў Мінпрыроду, што прывядзе амаль да поўнай ліквідацыі навук аб Зямлі ў акадэміі, а значыць і фундаментальнага напрамку ў геалогіі, геафізіцы, геахіміі. Інстытут геахіміі і геафізікі – адзіная поўнаватарская ўстанова геалагічнага профілю, якая вырашае важныя фундаментальныя і прыкладныя праблемы. Інстытут вывучае гісторыю той Зямлі, на якой жыве беларускі народ, а яна ахоплівае каля 4 млрд. гадоў. Няўжо не цікава, не важна ведаць, калі і якія тут былі прыродныя ўмовы і з'явы: вулканы, зледзяненні, моры тыпу Балтыйскага ці Чырвонага, жывёльны і раслінны свет, клімат і рэльеф мінулага, геахімічныя і геафізічныя працэсы ў розныя перыяды развіцця Зямлі і г.д. Каб пра ўсё гэта даведацца, патрэбна пільная праца шырокага кола спецыялістаў самых розных, больш вузкіх, прафесій. А без гэтых ведаў фундаментальных геалагічных асноў немагчымы мэтанакіраваныя пошукі карысных выкапняў. Геалогія – аснова ўсіх прыродных працэсаў і ведаў пра іх (глебы, раслінны і жывёльны свет і інш.), каркас народна-гаспадарчай дзейнасці. Апрача таго, на базе Інстытута геахіміі і геафізікі ажыццяўляецца падрыхтоўка студэнтаў-геолагаў і абарона кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, а таксама экспертыза розных праектаў і справаздач у галіне навук аб Зямлі.

Такім чынам, без навукі і адукацыі ў любой краіны, у тым ліку і Беларусі, няма будучыні. Як выдатна сказаў наш зямляк, віцэ-прэзідэнт РАН і старшыня Сібірскага аддзялення акадэмік Валянцін Апанасавіч Капцюг: “Паратунак чалавецтва патрабуе максімальнага працягвання навукі” – “Навука – паратунак свету”.

Навукі аб Зямлі. Гэта вельмі разнастайны і шырокі комплекс навуковых напрамкаў. Пра тое яскрава сведчыць назва аддзяленняў навук у Расійскай акадэміі навук, у якой ёсць асобны сектар навук аб Зямлі. У яго уваходзяць аддзяленні: 1. Геалогіі, геафізікі, геахіміі і горных навук. 2. Акеаналогіі, фізікі атмасферы і геаграфіі. Кожная з пералічаных тут навук мае яшчэ вялікую колькасць больш канкрэтных навуковых напрамкаў, напрыклад, у геалогіі: стратыграфія, палеанталогія, літалогія, петраграфія, тэктоніка, геадынаміка, вулканалогія і інш. Іх не менш, чым у той жа фізіцы, ці хіміі.

У Акадэміі навук Беларусі гэтыя навукі прадстаўлены даволі шырока з многімі інстытутамі, чаго зусім нельга сказаць пра навукі аб Зямлі, а яны не толькі даюць веды пра гісторыю будовы і развіцця той зямелькі, на якой жыве беларускі народ, але з’яўляюцца асновай усёй народнагаспадарчай дзейнасці краіны. Мае і шэрагу іншых спецыялістаў намаганні аб адкрыцці спецыяльнага аддзялення навук аб Зямлі на працягу дзесяткаў гадоў у дзяржаўных чыноўнікаў і кіраўнікоў Акадэміі сустракалі слабую падтрымку ці часцей поўнае адмаўленне. А такія навукі, як геаграфія і горныя навукі, адсутнічаюць ў Акадэміі і наогул слаба развіты і ва ўсёй краіне.

Горныя навукі – комплекс навук аб асваенні рэсурсаў нетраў, працэсах распрацоўкі радовішчаў і першаснай перапрацоўцы дабытых карысных выкапняў. Калі я перад чыноўнікамі ад навукі ставіў пытанне пра неабходнасць у Акадэміі мець горныя навукі, тыя з усмешкай адказвалі: “Якія там горныя навукі? У нас у рэспубліцы гор няма”. Асабліва цяпер, калі Беларусь стала самастойнай дзяржавай, распрацоўка і асваенне розных радовішчаў мінеральнай сыравіны паўстала вельмі востра, а навуковыя асновы гэтым праблемам даць няма каму.

На жаль, у апошнія гады ў сувязі з інтэнсіўным “рэфарміраваннем” Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі ідзе амаль поўная ліквідацыя фундаментальнай часткі навук аб Зямлі.

Геалагічныя навукі. Дзіўлюся вузка-прыкладному разуменню геалагічных навук як чыноўнікамі ўсіх рангаў (у тым ліку і чыноўнікамі ад навукі), так і шырокім колам грамадзян (нават спецыялістаў іншых навук). Безумоўна, практычнае значэнне геалагічных навук надзвычайнае і не толькі ў пошуках разнастайных карысных выкапняў, без якіх не можа існаваць чалавецтва, але і ў розных падземных і адказных наземных пабудовах (метро, шахты, АЭС, ГЭС, вадасховішча і г.д.) і інш. Звычайна, калі даведаюцца, што ты – геолог, пытаюцца: “Золата знай-

шоў? Нафту знайшоў?” Пачуўшы адказ – “Не!”, адразу губляюць да цябе цікавасць і лічаць, што перад імі кепскі спецыяліст. Геалагічныя навукі маюць не менш важную фундаментальную састаўляющую, якая так цесна звязана з прыкладной, што паміж імі вельмі цяжка правесці мяжу і якія адна без другой не могуць існаваць і развівацца. Каб усе людзі лепш ведалі пра важную сутнасць геалагічных навук, неабходна больш сур’ёзна паставіцца да іх вывучэння ўжо ў школе, як гэта існуе ў многіх краінах Еўропы. Чым больш фундаментальныя веды, тым больш эфектыўныя і менш затратныя практычныя працы. Толькі беларускія вучоныя і перш-наперш вучоныя НАН Беларусі могуць атрымаць такія фундаментальныя звесткі. Ніхто другі за іх гэта не зробіць. Уклад беларускіх вучоных у адкрыццё многіх радовішчаў мінеральных рэсурсаў (калійныя солі, нафта, падземныя пітныя і мінеральныя воды, будаўнічыя матэрыялы і інш.), якія кожны год даюць краіне прыбытак у некалькі мільярдаў даляраў, шырока вядомы. Скарачэнне існуючай даволі нязначнай фундаментальнай часткі сучаснай геалагічнай навукі Беларусі прывядзе да таго, што тэрыторыя краіны ў хуткім часе будзе выглядаць “белай плямай” на геалагічнай карце Еўропы на сусветным фоне шыбкага прымнажэння і асэнсавання інфармацыі пра гісторыю будовы і развіцця Зямлі.

Юбілеі бываюць розныя і адзначаюць іх па-рознаму. 2007 год – 85-годдзе стварэння Інстытута беларускай культуры, у якім арганізавалі прыродазнаўчую секцыю – пачатак геалагічнай навукі і службы ў Беларусі; 100-годдзе першага дырэктара Інстытута геахіміі і геафізікі НАН Беларусі геахіміка акадэміка К.І. Лукашова; 30-годдзе абрання акадэмікам НАН Беларусі другога дырэктара Інстытута геолога і геафізіка Р.Г. Гарэцкага; 80-годдзе адкрыцця Інстытута геалогіі ў Беларускай акадэміі навук (на базе геолога-глебавай падсекцыі Інбелкульты). Першыя юбілеі былі адзначаны пастановай Прэзідыума НАН Беларусі аб перадачы Інстытута геахіміі і геафізікі ў сістэму Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя. 19–21 снежня 2007 года адбылася міжнародная навукова-практычная канферэнцыя “Інавацыйнае развіццё геалагічнай навукі – шлях да эфектыўнага і комплекснага асваення рэсурсаў нетраў”, прысвечаная 80-годдзю Беларускага навукова-даследчага геалагаразведвальнага інстытута, які лічыцца прымальнікам Інстытута геалогіі, а затым Інстытута геалагічных навук Акадэміі навук Беларусі. За дзень да адкрыцця канферэнцыі прэм’ер-міністр С.С. Сідорскі падпісаў пастанову: падпарадкаваць Інстытут геахіміі і геафізікі НАН Беларусі Мінпрыродзе, што значыць – ліквідаваць геалогію, геафізіку і геахімію ў НАН Беларусі.

Ёсць добры габрэйскі анекдот. У аднаго габрэя, які трымаў моцную ферму курэй, раптам птушкі пачалі дохнуць. Што рабіць? Канечне, ён пайшоў да рабіна, каб той даў яму параду. Рабі спытаў: “Дык як ты іх корміш?” – “Вельмі проста – сыплю зерне на зямлю”. – “А ты зрабі для іх латкі”. Куры працягвалі гінуць. Габрэй хадзіў да рабі, які даваў усё новыя парады: карміць і шмат паіць вадой; не ўсіх разам, а па групам: асобна курак ад пеўняў; не з драўлянага латка, а з жалезнага і г.д. Нарэшце прыходзіць габрэй і кажа: “Што рабіць – усе куркі падохлі?” Рабі: “Ай, ай! Як шкада! У мяне яшчэ было столькі варыянтаў!”

Вось так і нашы рэфарматары НАН Беларусі ў адносінах да фундаментальных навук аб Зямлі. Інстытут геахіміі і геофізікі (ІГіГ) – адзіная моцная ўстанова такога напрамку ў краіне – яшчэ на пачатку новага стагоддзя налічвала 220 супрацоўнікаў (з іх 17 дактароў і 57 кандыдатаў навук), а ў сярэдзіне 80-х гадоў мінулага стагоддзя было 370 супрацоўнікаў. На працягу 2006–2007 гадоў былі розныя варыянты рэфармавання. Стварыць навукова-практычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па прыродакарыстанню на базе Інстытута праблем выкарыстання прыродных рэсурсаў і экалогіі, далучыўшы да яго ІГіГ; стварыць цэнтр прыродных рэсурсаў на базе Інстытута заалогіі, куды разам з іншымі павінен увайсці і ІГіГ; арганізаваць навукова-практычны цэнтр па геалогіі ў сістэме Мінпрыроды, куды перадаць і ІГіГ і г.д.

Нарэшце, ад ІГіГ засталася менш ста чалавек, з якіх 20 перавялі ў Інстытут праблем выкарыстання прыродных рэсурсаў і экалогіі НАН Беларусі, каля 60 – у Дэпартамент па геалогіі Мінпрыроды, дзе іх уключаць у склад Беларускага навукова-даследчага геалагаразведвальнага інстытута. Такім чынам, ІГіГ ліквідавалі і практычна амаль зусім скарацілі фундаментальныя навукі аб Зямлі у НАН Беларусі. Безумоўна, жыццё з часам пакажа, што гэта была вялікая памылка, і я ўпэўнены, што ў Акадэміі навук зноў адкрыюць Інстытут геалагічных навук і нават аддзяленне навук аб Зямлі.

17 кастрычніка 2006 года памёр адзін з старэйшых геологаў Беларусі акадэмік Аляксандр Сямёнавіч Махнач, які стаяў ля вытокаў сучасных ведаў геалагічнай будовы нашай краіны. Праз год, у гадавіну смерці выдатнага вучонага, калі рэфарматарскі сверб чыноўнікаў ад навукі ўжо прывёў да знішчэння цэласнасці Інстытута геахіміі і геофізікі НАН Беларусі, яго дырэктар, Анатоль Аляксандравіч Махнач, сын нябожчыка і таксама акадэмік, з вялікім сумам, дрыжаннем у голасе, амаль са слязьмі на вачах сказаў: “Як гэта ні па-кашчунску гучыць, але добра, што

мой бацька не дажыў да гэтага часу, калі разбураюць Інстытут – яго перажыванні былі б невыносна цяжкімі і горкімі”. Мы ўсе, хто быў побач, вельмі добра зразумелі словы дырэктара...

Я падумаў, што і майму бацьку, акадэміку Гаўрылу Гарэцкаму, які стварыў адну з лепшых у свеце і шырока вядомую беларускую школу геалагаў – антрапагеншчыкаў і які заўсёды марыў і змагаўся за развіццё і высокі ўзровень навук аб Зямлі ў яго роднай Беларусі, таксама было б жудасна балюча даведацца, што яго лабараторыя геалогіі антрапагена Інстытута геахіміі і геафізікі ўжо не існуе, вучні раскіданы па розных установах, а то і звольнены ці нават развіталіся з гэтым светам...

Жыццё навучыць. З цікавасцю сачу за намаганнямі нашых улад атрымаць канцэсіі на дабычу нафты, газу і іншай мінеральнай сыравіны ў розных краінах свету. Успамінаю, як у 90-я гады мінулага стагоддзя былым, а затым і сучасным кіраўнікам нашай дзяржавы настойліва прапаноўваў свае паслугі геалага, які добра ведаў геалогію і кіраўнікоў геалагічнай службы, паехаць у Казахстан ці Заходнюю Сібір Расіі, каб дамовіцца пра набыццё радовішчаў нафты і газу, што тады можна было зрабіць не за надта вялікія грошы. Пазней разам з маім таленавітым вучнем і выдатным арганізатарам В.А. Масквічом прапанавалі стварыць інстытут ці геалагічную службу па вывучэнні геалогіі карысных выкапняў замежных краін з мэтай не проста атрымаць новыя веды, а разам падрыхтаваць матэрыял для стварэння ў гэтых краінах канцэсій, сумежных служб па дабычы найбольш цікавых для Беларусі мінеральных рэсурсаў. В. Масквіч па сваёй ініцыятыве нават пачаў такую працу ў Танзаніі наконт радовішчаў алмазаў, золата, нафты і інш. Перспектывы былі неблагія, але падтрымкі ў нашых дзяржаўных чыноўнікаў не дачакаліся. Тое ж атрымалася і з маімі прапановамі – не было часу пільна заняцца народнай гаспадаркай, усе сілы адымала палітычная дзейнасць. Цяпер жыццё само падказала, што трэба рабіць тое, што, у прыватнасці, вучоныя-геолагі раілі ажыццяўляць 10–15 гадоў таму. Але час змяніўся, большасць радовішч захоплена, цэны сталі іншымі і засталіся толькі такія далёкія краіны, як Венесуэла, Іран...

Інавацыя. Некалі, яшчэ ў савецкі час, усё трэба было рабіць пад сцягам навуковай арганізацыі працы (па-руску “НОТ” – навучная арганізацыя труда). Каб навучыць усіх гэтай прамудрасці, чыталі асобныя лекцыі, праводзілі спецыяльныя нарады, школы. Цяпер – інавацыя (англ. – новаўвядзенне)... 1 лютага 2008 г. адбылася сесія Агульнага сходу Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, у парадку дня якой было толькі

адно пытанне аб выніках навуковай, навукова-тэхнічнай і інавацыйнай дзейнасці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі ў 2007 годзе і задачах на 2008 год. Вялікая канферэнц-зала запоўнілася цалкам – каля 500 чалавек. Сярод іх шмат людзей ужо пенсійнага ўзросту. Сесія цягнулася амаль тры з паловай гадзіны без перапынку. Усё йшло як па завядзёнцы, бо было добра падрыхтавана. Раптам некаторыя слухачы не вытрымалі і пры канцы пасяджэння пачалі выходзіць з залы. Што рабіць? Каб не было такіх парушэнняў дысцыпліны, кіраўнікі Прэзідыума НАН Беларусі далі загад зачыніць дзверы, і шэраг найбольш нецярплівых прысутных кідаліся ад адных дзвярэй да другіх і з сумным тварам варочаліся на месца. Парадак і дысцыпліна – вышэй за ўсё! А каб навесці іх – выдатная інавацыя ў арганізацыі сходаў: зачыніць дзверы.

Гледзячы на тое, як загадзя рыхтуюць месца наведвання самага галоўнага чыноўніка краіны (фарбуюць, чысцяць, латаюць, прыбіраюць, нават узімку пры невялічкім покрыве снегу стрыгуць траву і кусты і г.д., прычым гоняць на гэтае мерапрыемства кандыдатаў і дактароў навук), прыходзіш да высновы: пакуль будзе чыноўнічая вертыкаль, былі, ёсць і будуць “потемкинские деревни”...

На адной з сесій Агульнага сходу НАН Беларусі Старшыня Прэзідыума НАН Беларусі з гонарам падкрэсліў, што цяпер да акадэміі належыць некалькі калгасаў з плошчай зямель прыблізна з сярэдні раён краіны, як быццам НАН Беларусі ўжо не акадэмія навук, а адзін з самых вялікіх калгасаў Беларусі.

Кіраўніцтва краіны і НАН Беларусі ўсё часцей арыентуюць вучоных на тое, што галоўныя мэты нашай навукі не новыя веды, а тое, каб веды, якія мы ўжо маем, укласці ў сучасную народную гаспадарку. У такім напрамку ідзе і рэфармаванне акадэміі шляхам стварэння навукова-практычных цэнтраў, адпавядаючых галоўным напрамкам народнай гаспадаркі. У хуткім часе НАН Беларусі будзе падобная да супермаркета, у якім можна будзе купіць усё, што патрэбна для гаспадаркі, але, на жаль, у значнай меры гэта будуць часцей за ўсё даволі ўстарэлыя прадукты, бо такая навука не зможа адбыцца ў якіх-небудзь новых праявах ў ведах, новых ідэях, новых грунтоўных даследаваннях і адкрыццях.

“Акадэмічны палітрэдактар”. У 1928 годзе Максім Гарэцкі падрыхтаваў да друку “Зборнік апавяданняў”. Гэта – “не проста кніга, дзе пад адной вокладкай сабраны розныя творы М. Гарэцкага, а лагічна арганізаваны збор твораў, аб’яднаных агульнай ідэяй”¹. Але “падрыхтаваны ім да друку зборнік, у які ён уключыў перапрацаваныя творы: “На імперыялістычнай вайне”, “Антон”, “Калёні”, “Генерал”, “Рускі” і інш., Белдзяржвыдавецтва не прыняло, бо палітрэдактар Будзінскі даў адмоўны водзыў”². Відаць, пад уплывам гэтых падзей М. Гарэцкі напісаў апавяданне “Ашуканы палітрэдактар”³. Гэта – “вострая сатыра, накіраваная М.Гарэцкім супраць тых, хто ажыццяўляў ідэалагічныя ўстаноўкі, небяспечныя для далейшага развіцця літаратуры, закранае ў апавяданні шматаспектныя праблемы грамадска-палітычнага і маральна-этычнага характару, гаворыць аб арганічным непрыняцці пісьменнікам негатыўных праяў, антыдэмакратычных метадаў уздзеяння на творчую асобу”⁴. “Зборнік...” так і не быў выпушчаны ў свет, а большасць яго тэкстаў не захавалася. Але амаль усе творы друкаваліся раней і таму, дзякуючы ўзнаўленню купюр і ўдакладненню тэксту па матэрыялах з архіва пісьменніка, удалося выдаць кнігу “Прысады жыцця” (Мінск: “Мастацкая літаратура”, 2003, 419 с., уклад. Т. Голуб), якая набліжана да зборніка, падрыхтаванага самім пісьменнікам яшчэ 75 гадоў таму.

Ужо ў наш час са мной адбыўся па сутнасці паўтор падзей, праўда, з іншым заканчэннем. Да 95-годдзя майго навуковага настаўніка і старэйшага сябра, выдатнага вучонага, акадэміка Аляксандра Леанідавіча Яншына я вырашыў напісаць невялікую кніжку пра яго жыццё і дзейнасць. Выдаваць яе ўзяліся ў Маскве, дзе рукапіс павінен быў разгледзець рэдакцыйна-выдавецкі савет Аддзялення навук аб Зямлі Расійскай акадэміі навук. Як рукапіс замежнага члена РАН, яго маглі ўзяць непасрэдна ад мяне. Але акадэмік-сакратар аддзялення папрасіў “для ветлівасці і парадку” разам з рукапісам прыслаць суправаджэнне і зрабіць гэта як мага хутчэй, бо часу, каб паспець выдаць кніжку да юбілею, заставалася зусім мала. Я звярнуўся да старшыні рэдакцыйна-выдавецкай камісіі НАН Беларусі, намесніка старшыні Прэзідыума А.І. Лесніковіча, але ён вырашыў прапусціць рукапіс па ўсіх правілах і праз усе інстанцыі. Так і зрабілі: Інстытут геахіміі і геафізікі, Аддзяленне хімічных і геалагічных навук досыць хутка далі станоўчае заключэнне. Але галоўнаму неафіцыйнаму “палітрэдактару” акадэміі здалася, што

¹ Голуб Т., У творчай майстэрні класіка. Мінск: “Беларуская навука”, 2002, с. 142.

² Чарняўская Л., Успаміны пра знаёмства і сустрэчы з Якубам Коласам, “Польмя”, 1994, № 9, с. 103.

³ Гарэцкі М., Ашуканы палітрэдактар, “Польмя”, 1993, № 2, с. 110 – 116.

⁴ Голуб Т., У творчай майстэрні класіка, с. 87.

гэтага недастаткова і ён аддаў рукапіс на заключэнне ў інстытуты аддзялення гуманітарных навук. А час бяжыць, прайшло ўжо больш месяца... З Масквы прыспешваюць. Я хвалюся, але і спакойны, бо ведаю, што па Канстытуцыі РБ цензура ў краіне адменена, а “свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання гарантуюцца”, ды і нічога супрацьзаконнага я не напісаў. Але раптам мне звоняць з Расійскай акадэміі навук і кажуць, што атрымалі з НАН Беларусі ліст за подпісам А.І. Лесніковіча аб тым, што “рукопись книги Р.Г. Гарецкого ... к печати не рекомендуется”. Тлумачэнняў ніякіх не падавалася.

Раней заўсёды Масква давала “рэкамендацыі” Мінску, а тут аказалася наадварот. Гэта выгукнула не тую рэакцыю, на якую, магчыма, спадзяваўся наш “палітрэдактар” і маёй кнізе далі “зялёную вуліцу”. Да юбілею майго дарагога настаўніка і сябра кніга была выдадзена⁵ і з прыхільнасцю ўспрынята грамадскасцю. Я атрымаў шмат добрых слоў пра яе змест. У адным з надрукаваных водгукаў пра кнігу гаворыцца: “поразительно емкая по содержанию и читающаяся на одном дыхании... Здесь и биография его любимого учителя и друга, и история страны, и история геологии... История не голословная, а подкрепленная не только личными воспоминаниями, но и документами, причем некоторые из них недоступны не только массовому читателю, но и узкому кругу специалистов. Но самым ценным я считаю органично вставленные в текст многочисленные письма и записки А.Л. Яншина, отправленные автору книги с 1957 по 1996 гг. и до сих пор не опубликованные. [...] Несомненное достоинство книги Р.Г. Гарецкого – ее совсем необычная структура. [...] Что касается образности языка, то ряд мест написан с большим юмором, вызывающим не только улыбку, но и неподдельный смех. [...] В книге ... проходит вереница многих видных геологов страны”⁶. Пра гэтую кніжку ёсць некалькі слоў і ў раздзеле “Анатацыі” часопіса “Тэрмапілы” (2006, № 10, с.267).

Ратаваць беларускую мову. Чыноўнікі, якія стварылі асобны адміністрацыйна-камандны клас грамадства лічаць, што іх законы, прынятыя часта без усебаковага абмеркавання, валютарыскім шляхам, павінны дзейнічаць па ўсіх напрамках жыцця, у тым ліку культуры, літаратуры, мовы, навукі. У кастрычніку 2007 г. палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Беларусі прыняла закон “Аб правілах беларускай арфаграфіі”. Міністр адукацыі А. Радзькоў, які ўзначальваў адпаведную камісію па падрыхтоўцы праекта закону і ад якога мы ніколі не чулі

⁵ Гарецкий Р.Г., «Академик Яншин – дорогой мой учитель и друг». Москва: «Наука», 2005, 192 с.

⁶ Хомизури Г.П., Александр Леонидович Яншин не забыт (к 95-летию со дня рождения) // Бюл. Моск. О-ва испытателей природы. Отд. Геол. 2006. Т. 81, вып. 6, с. 72 – 77.

беларускага слова, заявіў на сесіі (канешне, па-руску): “Закон стане дзейным сродкам спынення практыкі непрадуманых і супрацьзаконнага ўжывання ў перыёды так званай “тарашкевіцы!”. Адсюль відаць, што гэтая акцыя чыноўнікаў не столькі культурна-асветніцкая, колькі палітычная. Не аб мове клапоцяцца чыноўнікі, а толькі пра свае палітычныя стасункі. Як заўсёды ў Беларусі, мова зноў знаходзіцца ў цэнтры палітыкі. Цяпер патрэбны не гэтыя разборкі і спрэчкі па арфаграфіі мовы, а намаганні па выжыванні мовы. Пакуль што нічога змяняць не трэба, а тым больш забараняць – пакінуць усё як існуе. Мова – катэгорыя хоць і трывалая, але жывая, яна сама разбярэцца, што адкінуць, што захаваць, што прыняць новае. Стан беларускай мовы трагічны, яна ўжо даўно запісана ў Чырвоную моўную кнігу свету. Многія, галоўным чынам улады, праводзілі і праводзяць шалёную русіфікацыю і паланізацыю насельніцтва Беларусі. Уладныя структуры і ўся адміністрацыйная “вертыкаль” краіны амаль поўнасьцю чураецца беларускай мовы. Якая ж можа быць незалежная Беларусь без беларускай мовы? Галоўная задача і арміі начальнікаў краіны і ўсяго народа Беларусі – ратаваць беларускую мову ад поўнага яе знішчэння, увесці яе ў штодзённы ўжытак, стварыць сапраўднае беларускамоўнае асяроддзе.

Мова беларускага тэлебачання. У сакавіку 2007 года мне пазванілі з беларускага тэлебачання. Звонкі малады голас дзяўчыны па-руску сказаў: «Мы хотим сделать передачу о Вашем отце, академике Гавриле Ивановиче Горецком – крупном ученом с мировым именем, экономисте и геологе, одном из основоположников Академии наук Беларуси. Просим Вас помочь: самому сказать про отца и договориться с несколькими его учениками поучаствовать в передаче». “Вельмі прыемна, – адказаў я, – Толькі чаму вы звяртаецеся на рускай мове? Дзе Вы нарадзіліся?”

– Я з Гродненскай области. Белорусский язык знаю, но я думаю и обычно разговариваю по-русски.

– Я згодзен вам дапамагчы, але мой бацька на Беларусі заўсёды размаўляў толькі па-беларуску, таму і мы, удзельнікі перадачы, будзем весці гаворку на беларускай мове. Толькі так мы можам па-сапраўднаму ўшанаваць яго памяць.

– Хорошо. Можете говорить на любом языке.

Пазней у нас яшчэ было некалькі разоў пра арганізацыю здымак для перадачы. Аказалася, што яна будзе ў праграме, якую вядзе Дамарацкі на канале “Лад”. Я быў задаволены, бо ведаў, што гэты вядучы добра ведае беларускую мову. Дамовіўся з некалькімі беларускамоўнымі вучнямі Гаўрылы Гарэцкага і перад сустрэчай ўсіх удзельнікаў перадачы яшчэ раз спытаў: “Дык, як дамовіліся, перадачу будзем весці па-беларуску. Бо

інакш – гэта не гонар, а знявага для памяці бацькі”. Той жа звонкі дзявочы голас адказаў: «Вы гаворите на беларусском языке, раз вам так хочется, но Домарацкий будет задавать вам вопросы и давать комментарии по-русски». Я аж анямеў, быў вельмі здзіўлены і не мог зра- зумець, чаму толькі такой зусім ненатуральнай павінна быць перадача.

Аказалася, што ў плане, які склаў рэдактар, а затым зацвердзіў галоўны рэдактар і загадчык аддзела, Дамарацкі павінен весці гэтую перадачу толькі па-руску. Я тады адмовіўся ўдзельнічаць у такой руска- беларускай перадачы і папрасіў дзяўчыну пагаварыць з яе начальнікамі, каб перадача ішла толькі на беларускай мове і пра вынікі перагавораў пазваніць мне. Званка я не дачакаўся...

Амаль праз год я неяк выпадкова глядзеў беларускае тэлебачанне. Выступаў прадстаўнік шведскага пасольства ў Беларусі Стэфан Эрыксон і адказваў па-беларуску на пытанні двух беларускіх дыктараў (мужчыны і жанчыны), якія задавалі іх толькі на рускай мове. Мне так прыкра і сорамна было глядзець гэтую перадачу, так стала балюча і горка ад нашай беларускай рэчаіснасці, што не змог абысціся без нітрагліцэрыну. Успомніўшы мінулыя тэлефонныя размовы тэле-дзяўчыны са мной, я яшчэ раз упэўніўся, што добра зрабіў, адмовіўшыся ўдзельнічаць у той перадачы.

Я ўяўляю, як дрэнна і па-дурному сябе адчуваюць беларускія дыктары, якія добра ведаюць беларускую мову, а павінны па загаду рэдактараў, загадчыкаў і яшчэ больш высокіх чыноўнікаў з беларус- камоўным шведам размаўляць па-руску. Няўжо чыноўніцкая вертыкаль не разумее, што яна такімі перадачамі моцна зніжае прэстыж не толькі беларускага тэлебачання, але ўсёй Беларусі і як ў вачах сваіх грамадзян, так нават і ў людзей Расіі, і асабліва іншых замежных краін, для якіх гэта з’яўляецца звышнекультурнай з’явай і здзікунтам.

Мікалай Чаргінец – сенатар (член Савета Рэспублікі) і генерал – узначальвае новаствораны Саюз пісьменнікаў Беларусі, але не толькі не піша, але і не размаўляе па-беларуску. Выступаючы, канечне на рускай мове, на ўрачыстым пасяджэнні Саюзу, якое было прысвечана 125- годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы, ён з імпэтам і гонарам сказаў, што як быў бы рад Янка Купала, калі б убачыў наш такі чысты прыгожы Мінск. Наколькі ж правільна вызначыў кіраўнік пісьменнікаў Беларусі галоўнае дасягненне краіны, бо больш, асабліва ў напрамку беларуш- чыны, што для Янкі Купалы было самым важным, пахваліцца нечым...

14 кастрычніка 2007 г. у нядзелю дэмакратычныя сілы абвясцілі пра правядзенне “Еўрапейскага шляху”. Напярэдадні наляцеў цыклон, надвор’е сапсавалася, пайшоў дождж, нават са снегам. Тое ж метэаслужба абяцала і ў нядзелю – усе прыхільнікі мерапрыемства перажывалі, бо баяліся, што з-за гэтага прыйдзе зусім мала людзей. Але раптам, менавіта ў гадзіны шляху, расступіліся хмары, неба стала чыстым-чыстым, сінім-сінім, яскрава засвяціла сонейка. Радасна стала на душы ў людзей...

Цікава, што ў той час, калі пачалі праводзіць “Славянскі базар”, амаль кожны раз у які б дзень яго ні прызначалі, заўсёды пры яго адкрыцці ліў страшэнны дождж, проста лівень. І так цягнулася многа гадоў.

Як не паверыць у тое, што ёсць нейкая вышэйшая сіла, якая адно мерапрыемства падтрымлівае, а другое – не.

У “Нашай ніве” (№ 23 ад 22 чэрвеня 2007) надрукаваны цікавыя адказы на пытанне рэдакцыі “Які твор беларускай літаратуры варта экранізаваць?” Барыс Тумар, публіцыст адказаў: “Гарэцкі. Час здымаць паводле Гарэцкага. Кароткі мэтраж паводле апавяданняў “У лазні” – сапраўдны шэдэўр, і, канечне, “Дзве душы” і “Віленскія камунары”. Гэта матэрыял для оскараўскіх сцэнароў. Грандыёзны гістарычны кантэкст – нараджэнне беларускай нацыі, еўрапейская рэвалюцыя – і натуралізм пачуццяў. Гарэцкі лёгкі для экранізацыі, бо быў майстрам і эпічнага паказу эпохі і эпизоду. Мне жыва ўяўляюцца на экране сцэны, як на лаўцы Александраўскага саду спакушае героя “Віленскіх камунараў”, рэвалюцыянэра, месная мяшчаначка, падсоўваючыся да яго мяккім гарачым бокам, або, зусім іншая танальнасьць, як віленчукі лавілі і елі варанятаў у часе нямецкай акупацыі. У той жа час сюжэты Гарэцкага не закрытыя, яны лёгка надаюцца на пашырэнне і развіццё. Фільмы паводле Гарэцкага сталі б сэнсацыяй. Толькі калі мы дажывем, калі выгадуюцца сцэнарысты і рэжысэры, здольныя ўстаць на адну дошку з Гарэцкім па разуменьні чалавека й гісторыі? Пакуль такіх нешта не бачыцца...”

І праўда, творы Максіма Гарэцкага прайшлі міма кіно, таксама амаль міма тэатра прайшла і яго драматургія. Як вядома, пісьменнік напісаў 10 драматычных абразкоў і адну п’есу “Жартаўлівы Пісарэвіч”, прычым апошняю сам вельмі любіў. Як успамінае Янка Брыль (“Пасля лемантара” ЛіМ, 1981, 2 студзеня): “Атруту” ставілі ў той час, ва ўсе давераснёўскія гады, па ўсёй Заходняй Беларусі, і ў вёсках, і ў гарадах”.

Узгадваю, як у Доме літаратара на ўрачыстым вечары, прысвечаным 90-годдзю Максіма Гарэцкага, акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы

паставіў драматычны абразок “Салдат і яго жонка” ў выдатным выкананні Марыі Захарэвіч і Генадзя Гарбука. Гледачы ў поўнай зале былі ў захапленні... Не з меншай увагай і цікаўнасцю ў той час сустрэлі гэты абразок і тэлегледачы.

Яшчэ раней, у 1992 годзе, народны тэатр Краснапольскага раённага дома культуры паставіў спектакль “Стогны душы” (сцэнічная кампазіцыя па аднаактавых п’есах Максіма Гарэцкага “Салдат і яго жонка”, “Свецкі чалавек”, “Атрута” і маналогу “Стогны душы”). Рэжысёр-пастаноўшчык Валянцін Ермаловіч. Спектакль быў паказаны ў многіх мясцінах Магілёўшчыны. В. Ермаловіч пазней у Магілёўскім гарадскім цэнтры культуры і вольнага часу ажыццявіў пастаноўку “Стогны душы” па п’есах “Салдат і яго жонка”, “Свецкі чалавек” і драматычнай аповесці “Антон” (1993 г.), а ў новаствораным Тэатры Валянціна Ермаловіча драму ў 5-ці карцінах “Жартаўлівы Пісарэвіч” (У спектаклі выкарыстаная аповесць М. Гарэцкага “Дзве душы” і архіўныя матэрыялы з кнігі Р. Гарэцкага “Ахвярую сваім “Я””), на прэм’еру якой 25 мая 2000 года ў Гарадскі дом культуры ў Магілёве запрасілі і мяне. Вялікая зала не змясціла ўсіх жадаючых, некаторыя нават глядзелі пастаноўку стоячы. Рэакцыя гледачоў, асабліва моладзі, якой і было найбольш, вылучалася ўважлівасцю, усхваляванасцю, эмацыянальнасцю, разуменнем таго, што адбывалася на сцэне. Шмат апладысентаў. Па заканчэнні гледачы стоячы, многа разоў выгукалі на сцэну артыстаў, а потым Валянціна Ермаловіча, загадчыка літаратурнай часткі Яраслава Клімуця і нават мяне...

Я ўпэўнены, што многія творы Максіма Гарэцкага вартыя і тэатра і кіно.

У верасні 2007 г. адзначалі **80-годдзе Алеся Адамовіча**. Сябры, знаёмыя, прыхільнікі творчасці пісьменніка ездзілі ў Глушу, усклалі кветкі на магілку, прысутнічалі на вечарыне і прэзентацыі ягонай кнігі “... Імя сей звыдзе Чэрнобыль” (2006) у Музеі гісторыі літаратуры. З намі ўсюды была дачка Адамовіча Наталля – галоўны арганізатар ушанавальных мерапрыемстваў і складальнік апошняй кнігі, а ў Глушы – і жонка Вера Сямёнаўна. Пачулі многа добрых шчырых слоў, цікавых успамінаў... Былі рады, што ў будынку былой аптэкі, якая ўжо многія гады пустуе, будзе створаны музей пісьменніка.

Хаця і прайшло ўжо 10 гадоў, як перастала біцца сэрца Алеся Адамовіча, але ён яскрава бачыцца мне – такі ж гарачы, імпульсіўны, няўрымслівы, востры, шчыры. Здавалася, што ён не проста шыбка ідзе, а ляціць у прасторы, увесь час некуды спяшаючыся...

Як навуковец, я бачыў у ім перш-наперш вучонага. Нягледзячы на яго шматгранную цікавасць да вельмі многага ў навуцы і жыцці і адсюль

як быццам раскіданасць натуры, ён на самай справе, калі пачынаў нешта вывучаць, рабіў гэта дасканала і глыбока. Я быў сведкам, як Адамовіч працаваў над манаграфіяй “Браму скарбаў сваіх адчыняю...”, прысвечанай жыццю і творчасці Максіма Гарэцкага. Ён дэталёва прааналізаваў усе творы пісьменніка, пазнаёміўся з досыць вялікім архіўным матэрыялам, многа разоў размаўляў з жонкай, дачкой і братам Гарэцкага і г.д. Як сапраўдны вучоны і творца, ён доўгі час жыў гэтай працай.

Як пісьменнік Алесь Адамовіч у сваіх творах звяртаўся да экстрэмальных момантаў жыцця людзей і змог раскрыць бяздонныя таямніцы чалавечай істоты. Ён заклікаў выхоўваць у людзях абсалютную павагу да жыцця не толькі свайго, але і любога другога чалавека, і ў гэтым асабліва актуальнасць яго кнігі.

Алесь Адамовіч – чалавек чыстага сумлення, які ўсюды змагаўся за праўду, шукаў ісціну, гарача ўспрымаў усе падзеі жыцця, бясстрашна кідаўся ў самыя кіпельныя яго кропкі. Таму ён адзін з першых гучна сказаў праўду аб чарнобыльскай катастрофе, якую ўлады замоўчвалі. Тады якраз збіраліся правесці выбары ў Акадэмію навук БССР і яго хацелі вылучыць у акадэмікі. Спіс кандыдатаў зацвярджаўся ў ЦК КПБ. Адамовіч добра разумеў, што, улічваючы яго набат наконт Чарнобыля, шанцаў застацца ў спісе кандыдатур на выбары няма. Свой грамадзянскі абавязак ён паставіў вышэй за асабістую навуковую кар’еру, бо здрадзіць праўдзе не мог. Не кожны здольны на такое. На жаль, часцей бывае наадварот: каб не пашкодзіць свайму дабрабыту і кар’еры, – страх, маўчанне, згода, абьякавасць...

Папулярнасць Алеся Адамовіча як грамадзянскага дзеяча, які змагаецца за дэмакратыю, за лепшую будучыню свайго народа, сваёй Бацькаўшчыны, асабліва высока ўзрасла, калі ён стаў народным дэпутатам СССР. Але і цяпер яго голас з многіх ранейшых і новых кніжак і зборнікаў магутна гучыць і заве да незалежнасці і дэмакратыі.

Апошні раз я сустрэў Адамовіча на дачы, на беразе Дуброўскага вадасховішча, куды ён прыехаў трохі адпачыць пасля інфаркту. Я ўбачыў нейкі сум у ягоных прыгожых карых вачах. Перакінуліся некалькімі словамі. Ён нахіліў галаву і няспешна (не як заўсёды) парушыў усцяж вадасховішча. Я падумаў, як шкада, што такому моцнаму чалавеку несправядлівыя абставіны жыцця падарвалі сэрца. Мне здалася, што ён падобны да раненай чайкі... Я доўга ўглядаўся ў яго аддаляючуюся фігуру. І раптам ён ускінуў галаву і, як раней, шыбка не проста пайшоў, а як быццам паляцеў над вадой, і я ўбачыў, што гэта ўсё той жа няўрымслівы рашучы буравеснік, які не шукае буры, а імчыцца скрозь яе ў пошуках шчасця, міра для ўсяго чалавецтва і ў першую чаргу для сваёй роднай Беларусі.

Настаўнік і вучаніца. 6 кастрычніка 2007 г. адбылося ўрачыстае адкрыццё мемарыяльных дошак Максіма Гарэцкага і Наталлі Арсенневай каля ўвахода ў будынак былой Віленскай беларускай гімназіі ў Базыльянскіх мурах. Сабралася каля 60 чалавек беларусаў з Літвы, прадстаўнікоў грамадскасці з Менску, Беластоку. Хвёдар Нюнька – старшыня Таварыства беларускае культуры ў Літве – зняў пакрывалы. Злева ад уваходу шылда Гарэцкага – прамакутная дошка, на ёй барэльеф галавы пісьменніка з высокім ілбом, выразнымі разумнымі вачыма, задумлівым поглядам у будучыню, у баку – букецік валошак з калосікамі жыта, а справа шылда Арсенневай – дошка ў выглядзе аркі, на ёй прыгожы барэльеф паэтки з вачыма, поўнымі лірычных пачуццяў да людзей і прыроды. Надпісы па-літоўску і па-беларуску: “Тут, у 1919–1923 гг. у Віленскай беларускай гімназіі працаваў класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі”; “Тут, у будынку Віленскай беларускай гімназіі ў 1919–1921 гг. вучылася вялікая беларуская паэтка Наталля Арсеннева”. Аўтар мемарыяльных дошак – Алесь Шатэрнік.

Удзельнічаючы ў гэтым мерапрыемстве і выступаючы там, я яскрава ўявіў дзве постаці тады зусім юных настаўніка і маладзейшай на дзесяць гадоў за яго 16-гадовай вучаніцы. 1 студзеня 1919 г. адчынілася Віленская беларуская гімназія, якая стала кузняй беларускіх дзеечоў вызваленчага і культурнага руху. У ёй настаўнікам беларускай мовы і літаратуры пачаў працаваць Максім Гарэцкі, які прыехаў разам з рэдакцыяй газеты “Звязда”. Троху пазней у гімназію паступіла Наталля Арсеннева. Яна нарадзілася ў Баку і яе бацька паходзіў з таго роду, які па жаночкай лініі даў паэта Міхаіла Лермантава. Расла і гадалася ў Вільні, але з 1915 па 1919 гг. стала “бежанкай” у Яраслаўлі, адкуль рускамоўнай дзяўчынай вярнулася ва “ўлюблёную Вільню”.

Максім Гарэцкі да таго часу ўжо быў дастакова вядомым пісьменнікам: выйшлі з друку такія яго працы, як “Рунь”, “Дзве душы”, “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Маскоўска-беларускі слоўнік”, шэраг аповядаванняў. Стромкі, разумны, справядлівы і добразычлівы, палкі, з бліскучымі карымі вачыма, ён так цікава праводзіў урокі, што ўсе вучні ўважліва слухалі яго, захапляліся разам з ім беларускай мовай і літаратурай, ад чаго да глыбінь сэрца даходзіла шчырая беларушчына. Нярэдка на яго ўрокі прыходзілі вучні іншых класаў і нават настаўнікі.

Наталля, якая мела рамантычную натуру, так захаплялася ўрокамі Гарэцкага, што ніколі іх не прапускала, з нецярплівацю чакала іх пачатку, лавіла кожнае слова настаўніка, старалася як лепей выконваць усе яго заданні, глядзела на яго, як зачараваная, ўлюблёнымі вачыма... Пазней знакамітая паэтка ўспамінала: «Маім духоўным настаўнікам стаўся блізу з першых дзён навукі ў гімназіі настаўнік беларускае мовы і

літаратуры, аўтар «Руні» й «Патаёмнага» Максім Гарэцкі. Памятую, калі я пабачыла яго ўпершыню на лекцыі ў нашай 7-ай класе, мяне самперш уразілі ягоныя вочы – вялікія, цёмныя, гарачыя, быццам два чорныя знічы (я гэтак і падумала тады – «знічы») на худаватым, аскэтычным, крыху татарскага складу твары. Іншых вачэй, падумала я, аўтар «Патаёмнага» мець і не мог... Зразумела я тады й тое, што я мушу цяпер як найхутчэй дасканала апанаваць беларускую мову й заўсёды, заўсёды, найлепей за ўсіх у класе, ведаць задавання нам Гарэцкім лекцыі з беларускае літаратуры [...] У восьмы клас я перайшла з добрымі ацэнкамі й з беларускае мовы й з літаратуры”.

Яшчэ ў Яраслаўлі Арсеннева пачала пісаць вершы на рускай мове. Ужо ў восьмым класе юная гімназістка асмелілася паказаць настаўніку два сваіх вершы: “Восень” і “Светлы дзень дагарае над сумнай зямлёю”. У той жа дзень у гімназіі праводзіўся літаратурны вечар. “Гэтага памятнага для мяне вечара першым выйшаў на сцэну Гарэцкі. Памаўчаўшы, ён абвясціў прысутным, што мае для іх добрую навіну. “У нас з’явілася новая Буйлянка, – сказаў ён, – новая паэтка, якая ўжо сёння ці не перавышае Канстанцыю Буйлу сваім талентам. Вось паслухайце” [...] І Гарэцкі пачаў чытаць [...] дадзеныя яму нараніцы мае вершы.

[...] М. Гарэцкі быў вельмі суровым, маламоўным настаўнікам і крытыкам. Ён блізу ніколі не правіў слабейшых месцаў маіх вершаў, бо здараліся ж і такія, а проста аддаваў іх мне, зацемиўшы: “Гэтак па-беларуску не гаворыцца”, або “Гэтае месца раю перапрацаваць” ці што іншае. Неўзабаве я навучылася разумець яго не толькі з поўслова, але гледзячы адно на ягоныя шырокія, цёмныя бровы, якія то насупліваліся, то ўзнімаліся ўгару, залежна ад уражання. Рух гэтых броваў, нячастая ўсмешка на вузкіх вуснах, – былі тым стымулам, што веў мяне наперад, прымушаў упарта працаваць над сабою, над моваю...

[...] Але гэтакі ўжо быў Гарэцкі ў дачыненні й да іншых і да сябе – суровы, справядлівы й вельмі паважаны”⁷.

Першыя друкаваныя вершы Наталлі Арсенневай “Мой родны край”, “Летуценні”, “Восень” з’явіліся ў газеце “Наша ніва”, а затым у газеце “Наша думка” у канцы 1920 г., дзе іх змясціў М. Гарэцкі. Троху пазней у 1921 г. шэраг вершаў, у тым ліку “Плач старога лясуна”, “У лесе” і інш., ён надрукаваў у тых жа газетах, а таксама ў “Беларускіх ведамасцях”, а затым яшчэ некалькі вершаў у “Зборніку Беларускіх ведамасцей”. У газеце “Наша думка” (1921) быў надрукаваны верш “Красавік” (“Неба сіняе, сіняе, сіняе...”), прысвечаны Максіму Гарэцкаму. У лісце да Я. Карскага Гарэцкі паведаміў: “Маем толькі адну прыемнасць, тую, што на

⁷ Арсеннева Наталля, «Я не палітык і ніколі ім не была», ЛіМ. 1992, 17 ліпеня.

страницах газет, які тут выходзілі, азначылася новая, прэўная і спадзейная талань маладой паэтэсы Наталлі Арсенневай...»⁸.

Вось перада мной фотаздымак “Першы выпуск Віленскай беларускай гімназіі 15 чэрвеня 1921 г., які змешчаны ў “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі”. На ім натхнёныя сур’ёзныя постаці настаўнікаў і прыгожыя светлыя твары вучняў. З краю сядзіць Максім Гарэцкі, побач з ім Антон Луцкевіч, а за імі блізу стаіць Наталля Арсеннева.

Выразна ўяўляю, як у двары гімназіі, супраць уваходу якой ступенькі вядуць да высокага будынку царквы Св.Тройцы з нішай, дзе знаходзіцца моцна ўжо пашкоджаная фрэска з выявамі трох віленскіх пакутнікаў, а над самой брамай з выхадам на Вострабрамскую вуліцу – вокны кватэры Гарэцкіх, 20 студзеня 1922 г. сабраліся амаль усе вучні і многія настаўнікі, усхваляваныя арыштам польскімі ўладамі іх любімага пісьменніка і педагога, каб выказаць абурэнне і нязгоду з гэтым.

Восенню 1922 г. Наталля Арсеннева выйшла замуж за Францішка Кушала і выехала з Вільні ў Польшчу. У канцы кастрычніка 1923 г. Максім Гарэцкі з сям’ёю сабраўся пераехаць у Менск. Зноў у двары Базыль-янскіх муроў сабраўся вялікі натоўп вучняў і настаўнікаў, каб назаўсёды развітацца з Гарэцкімі і як успамінала Любоў Андрэеўна Асаевіч – жонка Максіма Танка, якая тады вучылася там, “мы ўсе горка плакалі”. Максім Гарэцкі і Наталля Арсеннева больш ніколі не сустрэліся.

Далейшы лёс настаўніка і яго вучаніцы быў цяжкі і нават трагічны. Максім Гарэцкі ў 1930 г. быў арыштаваны і высланы ў г. Кіраў, а 10 лютага 1938 г. расстраляны ў г. Вязьме. Наталля Арсеннева перад самай вайной з двума сынамі зведала казахстанскую ссылку, у час вайны у Менску – згубу старэйшага сына Яраслава, які загінуў ад міны, а затым эміграцыю ў Германіі і ЗША.

Ужо ў эміграцыі Н. Арсеннева ўспамінала пра М. Гарэцкага: “Ён з вялікай увагай праглядаў мае першыя вершы, ганіў, што было блага, і заахвочваў мяне да лепшага пісанья. Ягонае сьветлае ймя я й дагэтуль заўсёды ўспамінаю з вялікай удзячнасцю й любасцю”. “... Ён хросны бацька мой на паэтычнай ніве. Хто ведае, ці сталася б я наогул паэткай Натальляй Арсенневай, каб не ягоныя ўважлівыя, крытычныя, але й сьвятыя для мяне дачыненні да майго таленту, які толькі што прабіваўся як парастак з-пад зямлі, каб не ягоныя добрыя рады, ягоныя назіранні за маім ростам...”.

Калі 26 ліпеня 1997 г. я, як прэзідэнт згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына”, адкрываў Другі з’езд беларусаў свету ў Менску, моцна, амаль у тысячы галасоў прагучаў нацыянальны гімн “Магутны Божа” (словы Н. Арсенневай, музыка М. Равенскага), а праз гадзіну

⁸ Гарэцкі Максім, Творы. Мінск, 1990, с. 398.

прадстаўнікі беларусаў, якія сабраліся амаль са ўсяго свету, усталі ў маўклівай жалобе, бо прыйшла сумная вестка, што ўчора памёрла Наталля Арсеннева.

У 1993 г. на 100-годдзе Максіма Гарэцкага на будынку, дзе раней быў Інстытут беларускай культуры, у час Першага з'езду беларусаў свету, адкрылі мемарыяльную дошку ў гонар пісьменніка. Але яе нехта зняў, а праз год падкінулі насупраць будынку. Яе зноў усталявалі на месца. Праз некалькі гадоў дошку ў гонар Гарэцкага скралі назаўсёды, а ўзнавіць не дазволілі. У 2004 г. на будынку Віленскай беларускай гімназіі адкрылі мемарыяльную дошку Наталлі Арсенневай, але і яна праз два гады таксама была скрадзена невядомымі зламыснікамі.

І нарэшце зараз усталявалі памятныя шыльды ў гонар настаўніка і вучаніцы. Прыгожыя маладыя іх твары глядзяць адзін на аднаго і нам усім, сабраўшымся на ўрачыстасць, здавалася, што яны прысутнічаюць сярод нас, радуюцца новай сустрэчы, якая ўсё ж адбылася амаль праз 90 гадоў. Як быццам яны папярэдзваюць нас не дапусціць, каб наша краіна зноў трапіла ў абдымкі суседніх “старэйшых братоў”, каб мінуў нас трагічны лёс, падобны да таго, які прыйшлося адведаць ім, выгнаннікам з дарагой Бацькаўшчыны, таму апошні шлях прайсці на чужыне і назаўсёды легчы не ў родную зямельку... Выразна чулася, што яны перадаюць нам сваю любоў да Радзімы, завуць да здзяйснення іх мары пра вольную дэмакратычную шчаслівую Беларусь.

Якія шматгранныя таленты нашы выдатныя паэты! Як у Сяргея Законнікава цудоўна раскрыўся талент публіцыста, калі ён стаў весці пастаянную рубрыку “Пункт гледжання” у газеце «Свободные новости плюс». Безумоўна, ён найбольш вядомы як выдатны паэт шырокага дыяпазону – ад грамадска-патрыятычнага да лірычнага. Але адначасова ён празаік і перакладчык, літаратуразнаўца і рэдактар, дзяржаўны і грамадскі дзеяч...

Вялікі майстар слова. 25 ліпеня 2007 г. споўнілася гадавіна са дня смерці Янкі Брыля – класіка беларускай літаратуры, а 4 жніўня – яго 90-годдзе. На жаль, у гэтыя дні я быў далёка ад Беларусі і не змог схіліць галаву на яго магіле на далёкім Каладзішчанскім кладзішчы, дзе ён ляжыць побач са сваёй вернай спадарожніцай Нінай Міхайлаўнай, якую яму, вялікаму майстру слова і выдатнаму грамадзяніну Беларусі, не дазволілі пахаваць на Кальварыі ці іншых больш блізкіх мінскіх могілках. Пазней я не змог пабыць і ў яго цудоўных прынёманскіх мясцінах у Крынічным, якія ён так любіў і якія натхнялі яго на творы

найвялікшых духоўных каштоўнасцяў. Але думкі мае былі з ім...

Хаця я і разумею, што дажыў ужо да такога ўзросту, які падказвае хуткую сустрэчу з маім дарагім сябрам у тым лепшым свеце, калі такое магчыма, але зараз хочацца сказаць: “Дарагі Іван Антонавіч, каб толькі ведаў ты, як не хапае цябе, як сумна мне без тваіх званкоў, як не праходзіць востры, пякучы боль ад невымернай страты! Толькі з табой можна было шчыра, па-добраму абмеркаваць падзеі сучаснасці, атрымаць параду”. Але мне ўсё ж хацелася б дажыць да таго часу, калі будуць выдадзены дзённікавыя запісы Янкі Брыля, каб яшчэ раз, чытаючы іх, атрымаць насалоду ад майстэрскі напісанага беларускага слова, ад надзвычайнага багацця яго пачуццяў, характава і святла яго душы, мудрасці разумення жыцця...

У студзені 2006 года я быў у рэдакцыі часопіса “Роднае слова”, дзе прачытаў гранкі свайго артыкула “Ефрасіння Багацькаўская – маці братоў Гарэцкіх” і вырашыў зайсці да Янкі Брыля, які недалёка адсюль жыве і з якім даўно не бачыўся. Як заўсёды, Іван Антонавіч вельмі прыязна сустрэў. Жаліўся на ногі і нават у хаце хадзіў з кійком. Нешта расказваў і раптам забыў нейкае простае слова. “Во, бачыш – скляроз”, – засмяўся з жартам. Хоць зрэдку і забываліся ў размове асобныя словы, але памяць на розныя, асабліва даўнія, нават юнацкія і дзіцячыя падзеі ў яго была надзіва ясная і дасканалая.

Зайшла размова пра калектыўную творчасць. Ён успомніў працу над кнігай “Я з вогненнай вёскі”, якую пісалі не дзве, а тры асобы. І калі кніга выйшла з друку, дык усе яе аўтары проста спалілі свае рукапісы, каб не было ніякіх непаразуменняў паміж імі ні пры жыцці, ні пасля і каб аматары (а такіх досыць шмат) разбіраць, як, колькі і якую частку хто з аўтараў напісаў – не мелі... матэрыялу.

Загаварылі пра працэс творчасці. Янка Брыль адзначыў, што ніколі не разумеў такіх літаратараў, якія пішуць па шырока распаўсюджанаму прынцыпу: “Ни дня без строчки” ці “калі не напісаў дзвюх старонак, дык дзень прайшоў дарма”. І растлумачыў: “Я без натхнення пісаць не магу, я супраць абавязковага “выціскання” дзвюх старонак. Павінен быць настрой, які прыходзіць не адразу, а пасля доўгага абдумвання, і таму пішацца па-рознаму: то 0, а то і 5–6 старонак”.

Брыль быў вельмі задаволены, што ў апошні час атрымаўся творчы ўздым, з’явілася пасля значнага перапынку натхненне, і ён падрыхтаваў і толькі што здаў у друк невялічкую кніжачку. Так працаваў над ёй, што не мог многа і моцна спаць, бо розныя думкі бясконца круціліся ў галаве. Уставаў і запісваў. “А вось зараз – разрадка, троху стала лягчэй спаць: учора лёг спаць а дваццатай гадзіне, а прачнуўся пасля шостага раніцы,

значыць спаў больш за дзесяць гадзін – рэдкі выпадак, сплю значна менш”. Гэта была апошняя кніжка пісьменніка – “Парастак”, якую ён паспеў і ўбачыць, і расаслаць сваім сябрам.

Прачытаў вельмі добрыя ўспаміны Васіля Зуёнка пра Уладзіміра Караткевіча. У іх ён узгадвае, як Караткевіч разам з Янкам Брылём любілі спяваць розныя славянскія песні – беларускія, украінскія, рускія, польскія. Калі ехалі куды-небудзь, дык маглі спяваць усю дарогу на працягу ўсяго дня. Па завядзёнцы паміж Іванам Антонавічам і мною пазваніў яму, каб падзяліцца ўражаннямі пра ўспаміны Зуёнка, падкрэсліўшы месца пра яго спевы.

Мы прыгадалі, як таксама, калі некалькі разоў ездзілі на “Гарэцкія чытанні” у Горкі, у нашым аўто ўсю дарогу гучалі песні: прыгожы голас Янкі Брыля вылучаўся ў аматырскім хоры, які склалі Тэрэза Голуб, Таццяна Дасаева, Міхась Мушынінкі і я.

Іван Антонавіч успомніў, як ён разам з Нілам Гілевічам плылі на параходзе па Амуру і іх спевы збіралі многа людзей па берагах ракі, каб паслухаць выдатныя песні нейкіх «прыезжых артистов».

Я спытаў: “А са сцэны прыходзілася табе не толькі выступаць са словамі, але і спяваць?” Ён адказаў, што аднойчы ў Канадзе быў на вялікай сустрэчы прадстаўнікоў розных славянскіх народаў з канадскімі ўкраінцамі. Сабралася каля чатырох тысяч чалавек. Сярод выступоўцаў-пісьменнікаў не было ўкраінцаў. Тады Янка Брыль выступіў на ўкраінскай мове. Калі скончыў гаварыць, нехта з залы крыкнуў: “Няхай паспявае!” Прышлося выканаць песню (праўда, беларуская зняцка ў галаву прыйшла). Поспех быў вялікі, што на другі дзень адзначалі многія газеты.

У канцы размовы Іван Антонавіч дадаў: “А ведаеш, я і да гэтага часу люблю спяваць. Нават зараз, калі я адзін, і то другі раз трохкі што-небудзь паціху праспяваю”.

У сэрцы Янкі Брыля заўсёды была песня.

Неяк я раскажаў Янку Брылю пра тое, як адзін вельмі паважаны таленавіты наш пісьменнік часам так напіваўся, што рабіўся зусім непрыемным, таму што з яго, як з «рогу изобилия», сыпаліся брудныя словы, нават у прысутнасці жанчын. Мой бацька, Гаўрыла Іванавіч, які дужа не любіў, а правільней проста не выносіў такое, звычайна ўсё ж спакойна падыходзіў да яго і казаў: “Шаноўны, я ў лагерах на ўсё жыццё наслухаўся гэтага броду, дык дазвольце мяне вызваліць ад яго на волі...” У момант дзейнічалі гэтыя словы: той сціхаў і моўчкі выходзіў...

Значна пазней пазваніў мне Я. Брыль і папрасіў дазволу на тое, каб сярод сваіх мініяцюр змясціць і гэтую. Я, безумоўна, даў згоду. Але ён, троху падумаўшы, дадаў: “Не, дзякуй за дазвол, але, ведаеш, я ўсё ж пакіну яе для цябе”.

Янка Брыль, на вялікае здзіўленне, вельмі многа і хутка чытаў, нягледзячы на тое, што адным вокам ён не бачыў (пашкодзіў трэскай, калі калоў дровы на лецішчы ў Крынічным). Нават у бальніцы ў Бараўлянах ён паспеў прачытаць некалькі кніг (Шмялёва, Жжонава), часопісы “Дзеяслоў”, газеты і інш. Наташа, дачка Івана Антонавіча, успамінае: “Нам было сорамна, што мы не паспяваем прачытаць столькі, колькі тата”. Такое ж пачуццё не адзін раз было і ў мяне, калі мы перазвоньваліся, як мінімум 1-2 разы на тыдзень, і абмяркоўвалі тое-сёе з прачытанага. Напрыклад, не паспею я яшчэ толькі пралістаць ці прачытаць адзін які-небудзь твор з новага нумара “Дзеяслова”, як Іван Антонавіч ужо ўважліва праштудзіраваў і раіць, на што звярнуць асаблівую ўвагу. Калі я пачынаў апраўдвацца ў сваім марудным чытанні, ён заўсёды вельмі тактычна мяне супакойваў: “Ну гэта нармальна: у цябе ж столькі спраў на рабоце, ды яшчэ тэлебачанне спакушае, а я вольны чалавек, у якога галоўнае і праца, і асалода – чытанне”.

Мая стрыечная сястра Галіна Максімаўна настолькі любіла чытаць творы вялікага майстра беларускага слова Янкі Брыля, што ў апошні год свайго жыцця, калі стан яе здароўя быў зусім кепскі, адчуванне і настрой часта рабіліся вельмі дрэннымі, яна чытала мініяцюры Брыля, якія ратавалі яе, і зноў аднекуль падымаліся сілы да жыцця. Характэрна мовы і глыбіня думак мініяцюр Янкі Брыля робяць вялікі ўплыў на чытача!

Сямікніжка – помнік у гонар добрага анёла. Ніл Сымонавіч Гілевіч падараваў кнігу, на якой зрабіў надпіс: “Маім мілым верным сябрам Радзіму Гаўрылавічу і Галіне Рыгораўне на ўспамін пра Ніну Іванаўну. З павагай і любоўю. 19.1.08. Ніл Гілевіч”.

Гэта была сёмая кніжка з яго цыклу “Памяці Ніны”...

Васіль Быкаў на тытульным лісце сваёй кнігі “Праўдай адзінай” зрабіў такі дароўны надпіс: “Мілай Ніне Іванаўне Гілевіч, добраму ангелу беларускасці, са шчырасцю і павагай. В. Быкаў. 4.V.85”. Для Ніла Гілевіча Ніна Іванаўна сапраўды была светлым добрым анёлам ва ўсіх яго жыццёвых праявах. Яе адыход у іншы свет стаў для Ніла Сымонавіча такім страшэнным ударам, ад якога ён ужо ніколі не зможа адысці.

Таму і цяпер Ніна Іванаўна ўвесь час прысутнічае ў яго жыцці, дае парады, дапамагае пераадолюваць цяжкасці, як добры анёл працягвае асвятляць розум і душу...

Яшчэ пры Яе жыцці Ніл Гілевіч здаў у друк лірычны раман "... І плямы на табе няма" (2003), які прысвяціў той жанчыне, якую кахаў і паважаў. У маленькай прадмове ён напісаў: "Гэтую кніжку я прысвячаю Жанчыне, з якою іду поруч – праз нягоды і радасці жыцця – ужо амаль паўстагоддзя. Прысвячаю з пачуццём любові і ўдзячнасці. Калі б не яна, я не зрабіў бы і палавіны таго, што зрабіў – і ў літаратуры, і ў навуцы, і ў грамадскай чыннасці".

Любая, родная, мілая!
Зноў я адчуў, што жыву.
Ясніцца далеч імглівая.
Свет разганяе журбу.
Холад далоняў не выстудзіў.
Сівер не выдзьмуў цяпла.
Д'ябал у Бога не высудзіў
Тое, што ты мне дала.

Але калі гэтая кніжка па выхадзе з друку трапіла да мяне, дык на ёй быў ужо сумны жахлівы надпіс: "... на ўспамін пра Ніну Іванаўну, якая любіла Вас". Гэты лірычны раман стаў тым падмуркам самага магутнага неразбуральнага помніка, які пачаў будаваць Ніл Гілевіч сваёй любай Жанчыне, свайму добраму анёлу...

Прыблізна праз год ён апублікаваў вельмі шчыmlіваю кніжку "На флейце самоты" (2004), другі сшытак якой прысвечаны "Памяці Ніны. 2003–2004". Гэта – лірычныя мініяцюры ў жанры класічнага японскага верша танка, якія чытаць без хвалявання, без шчырага спачування немагчыма. Любая жанчына бачыцца такой прывабнай, разумнай, клапатлівай, адданай бацькаўшчыне і беларушчыне... Адчуваеш, што пасля згубы Яе жыцьцё далей проста не хочацца...

Да астатку дзён
Па самы апошні ўздых,
На гэтай зямлі
Ты – светач душы маёй.
І там будзеш ім, і там...

Ніна Іванаўна з дзяцінства самаахвярна любіла роднае слова. Пазней, калі яна была студэнткай, аспіранткай і стала выдатным спецыялістам-мовазнаўцам, кандыдатам філалагічных навук і дацэнтам БДУ, гэтая няўрымслівая любоў, замілаванне словам свайго народа толькі павялічылася. Яна апантана служыла Роднаму слову і пакінула вялікую

спадчыну ў выглядзе разнастайных рукапісаў лекцый, дзённікаў, шпыткаў, запісаў. Ніл Гілевіч, сам цудоўны знаўца роднага слова і фальклору, выдатны рэдактар, рупліва, з асаблівым пачуццём адказнасці і замілавання ўзяўся за той багаты скарб.

У выніку ў 2005 годзе ўжо выйшаў “Дыялектны слоўнік” (аўтар – Ніна Гілевіч, рэдактар-складальнік – Ніл Гілевіч). У ім падзаглавак: “Лексіка. Фразеалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, прыгаворкі. Параўнанні”. Тут столькі цудоўных каларытных слоў, дыялектнай лексікі розных мясцін! Чытаць яго – адчуваць асалоду ад чысціні, мілагучнасці і вобразнасці роднай мовы.

Затым была апублікавана кніжка “Таямніцы роднага слова” (2006) з падзагалоўкам: “З назіранняў над мовай і стылем твораў беларускай мастацкай літаратуры”, у якой Ніна Іванаўна, каб яшчэ больш пазнаць таямніцы слова, разбірае асаблівасці мастацкага пісьма вядомых майстроў слова – пісьменнікаў, блізкіх і цікавых ёй па самабытнасці мовы і высокім мастацкім ўзроўні. Мне вельмі прыемна і радасна было прачытаць глыбокі па зместу артыкул “Да пытання пра жанравастыльовую адметнасць алегарычных абразкоў Максіма Гарэцкага “Скарбы жыцця”. Як адзначыў Ніл Гілевіч у дароўным надпісу: “... калі б не горкі лёс, Н. І. напэўна б напісала пра творчасць М.І. Гарэцкага цэлую кнігу такога кшталту, як змешчаны тут эскіз, – яна вельмі яго любіла і цаніла, і – разумела... Рэдактар – Ніл Гілевіч. 29.І.2006”.

Ніл Сымонавіч падрыхтаваў і выдаў адну за адной яшчэ дзве кніжкі Ніны Гілевіч “Слова – роднае, жывое, свабоднае” (2007) і “Гісторыя народа – у яго мове” (2007). Першая кніга мае падзаглавак: “Узоры жывой народнай мовы ў вуснах беларускай вёскі 1960-х – 1970-х гадоў”. Тут сабраны залацінкі народнай мовы, якія Ніна Іванаўна запісала сама і яе студэнты ў час дыялекталагічных практык у розных раёнах Беларусі. Чытаючы кніжку (а калі пачнеш – не адарвешся), можна яскрава адчуць усю разнастайнасць жыцця народа: бязвыходнае гора і моманты радасці, боль, дабрыва і спачуванне, філасофскія думкі і канкрэтныя гістарычныя падзеі, яго мараль і этыка і г.д. І скрозь – пачуццё добразычлівага гумару і мяккай іроніі. З кніжкі ўстае народ добры, мудры, працавіты, цяплівы, жартаўлівы, са складанай, нярэдка трагічнай гісторыяй, які валодае натуральнай, мілагучнай, багата распрацаванай мовай. Такую кніжку магла зрабіць толькі вялікая руплівіца на ніве роднага, жывога, свабоднага слова.

Другая кніга прысвечана сацыяльна-эканамічнай лексіцы ў беларускай мове XV–XVII стст. Гэта – выбраныя фрагменты з кандыдацкай дысертацыі Н.І. Гілевіч, якая выразна паказала, што без ведання лексікі старабеларускай мовы немагчыма вывучыць гісторыю Беларусі.

Завяршае цыкл сёмая кніга самога Ніла Гілевіча, якую ён назваў быкаўскім выразам – “Добры анёл беларускасці” (2007) з падзагалоўкам

“Штрыхі да партрэта Ніны Іванаўны Гілевіч”. Як жывая паўстае Ніна Іванаўна ў першых раздзелах кніжкі, калі маладая гарэзлівая студэнтка так цікава і міла жартавала, так весела і хораша смялася...

З кнігі яскрава выступаюць найбольш характэрныя рысы цудоўнай асобы: ласкавая жаночкасць і чысціня душы, сціпласць і годнасць, розум і самастойнасць, воля і свабода мыслення, дабрыня і душэўная шчодрасць, здольнасць разумець другіх і спачуваць, дапамога сябрам і клопат пра сям’ю, добры гумар і іронія, а самае галоўнае – любоў да Радзімы, да слова народнага, да беларушчыны.

Гэтая кніга – шчырая споведзь пра блізкага чалавека, асабістая і ўсё ж аб’ектыўная, аб чым сведчаць выказванні калег, сяброў і вучняў у пачатку кнігі. Да іх слоў поўнасцю далучаюся і я.

Успамінаюцца некаторыя падзеі. Паездкі на маіх “Жыгулях” з Гілевічамі і маёй Галяй у Крынічнае да Янкі Брыля на яго 80-годдзе. Ужо недалёка ад яго сядзібы трапілі ў лес, здалёку ўбачылі жанчыну, якая шукала грыбы, вырашылі спытаць дарогу. Калі падышлі, аказалася, што гэта Ніна Міхайлаўна – жонка Івана Антонавіча. Сваёй гасціннасцю, добразычліvasцю, розумам, вялікім гумарам абедзве Ніны былі падобныя. Колькі тады было радасці, смеху, добрых слоў, цікавых успамінаў! І Ніна Брылёва не надоўга перажыла Ніну Гілевіч...

Калі мы ехалі з Нінай Іванаўнай наведць Ніла Сымонавіча ў санаторый Гарадзішча, дзе ён праходзіў рэабілітацыю пасля інфаркту, і калі мы сядзелі побач на юбілеі Ніла Гілевіча ў Чырвоным касцёле Сымона і Алены – як яна хвалявалася і перажывала за свайго люблага мужа. Колькі добрых слоў пачуў я ад яе тады пра дарагога Ніла, колькі шчырага неспакою і крыўды было ў яе выказваннях пра несправядлівыя словы, надрукаваныя аб яго дзейнасці, нават ад некалі блізкіх сяброў! Ніна для Ніла Гілевіча, як і Леаніла для Максіма Гарэцкага – святыя. Нездарма ён згадвае ў кнізе пра той эпізод, калі Гарэцкі так сказаў сваёй дачцэ пра яе маці.

“Гори, гори, моя звезда...” – гэтымі бессмяротнымі словамі верша і раманса канчае апошнюю кніжку сямікніжка Ніл Сымонавіч, паставіўшы на самую вяршыню піраміды, дзеля ўшанавання памяці, сваю адзіную любую Жанчыну, і таму зорка Ніны Іванаўны Гілевіч будзе свяціць вечна!

Майстар скульптуры. 15 студзеня 2008 года споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння Заіра Азгура. Успомнілася, як сустракаўся з ім, калі ён ляпіў бюсты Гарэцкіх: спачатку Гаўрылы, потым мой і нарэшце Максіма. Чаму так? Вельмі сур’ёзна падыходзіў да вобразу Максіма Гарэцкага і рабіў гэта паступова – праз аблічча яго родных. Ён сустракаўся з Максімам у канцы 20-х гадоў і памятаў многія яго рысы, некаторыя з іх

бачыў і ў майго бацькі і ў мяне – “чым больш гляджу на вас, тым лепш успамінаю Максіма”.

Многа размаўлялі з Заірам Ісакавічам (прычым толькі па-беларуску) на розныя тэмы. Прыгадаў, што зрабіў больш 1000 скульптур. Каля 200 з іх прышлося самому разбіць: толькі выляплю выдатнага чалавека, а ён ужо “вораг народа”. Фашысты расстралялі таксама каля 200 бюстаў, прычым рабілі гэта, нібыта тыя жывыя. Пра сваё жыццё казаў, што было яно складаным і нялёгкім: былі і голад, і знявага, быў і “нацдэмам”, і “бязродным касмапалітам”, цяпеў і ад некаторых беларусаў за сваё габрэйства, але па сутнасці быў больш беларус, чым многія “и белорусы тоже”, але былі і пашана, і ўзнагароды...

Бюст Максіма Гарэцкага, які спадабаўся і майму бацьку, і Галіне Максімаўне, да 100-годдзя пісьменніка набыла Горацкая раённая цэнтральная бібліятэка імя М. Гарэцкага, дзе ён і стаіць. Скульптуру Гаўрылы Гарэцкага набыў Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі. Мая ж скульптурная выява пры пераездзе ў новую майстэрню разбілася, на што Заір Ісакавіч з жартам сказаў: “Не перажывайце: гэта добрая прыкмета – доўга жыць будзеце!”

У час перабудовы, калі майстру набегла шмат гадоў і рукі ўжо былі стомленыя, заказаў паменела, з’явіліся фінансавыя цяжкасці, Заір Азгур адчуў настальгію па савецкаму мінуламу і з сумам глядзеў на вялікія скульптуры-галовы К. Маркса і У. Леніна, якія некалі стаялі каля ўвахода ў будынак ЦК КПБ, а зараз туліліся пад лесвіцай у майстэрні; з гонарам успамінаў, што ляпіў І. Сталіна, сустракаўся з ім і ўглядаўся у яго “такія добрыя, ласкавыя вочы”; нават уступіў у новаствораную Камуністычную партыю Беларусі...

Тады ён мне пажаліўся, што за званне акадэміка Акадэміі мастацтваў СССР не плацяць, бо акадэмія стала Расійскай, што зусім мала грошай, якіх не хапае нават на харчаванне... Мяне вельмі ўразіў бяdotны стан выдатнага майстра. Я, як віцэ-прэзідэнт Акадэміі навук Беларусі, на Прэзідыуме акадэміі выказаў прапанову прыняць членаў акадэміі былога СССР у члены нашай акадэміі, каб не толькі маральна, але і матэрыяльна падтрымаць такіх людзей, як Заір Азгур. Рашэнне было станоўчым і незадоўга да смерці Заір Ісакавіч Азгур Агульным сходам Акадэміі навук Беларусі быў абраны яе правадзейным членам.

Памяць пра выдатнага беларускага майстра скульптуры жыве ў яго выразных помніках на вуліцах гарадоў, у музеях, у назве вуліцы, на старонках многіх успамінаў, у тым ліку і ў яго цікавых мемуарах “Тое, што помніцца...”

Беларускі гуманітарны ліцэй. Уладзімір Колас, дырэктар ліцэя, вядомы грамадскі дзеяч, запрасіў на прэзентацыю сваёй кнігі “Лёс ліцэя.

Аўтабіяграфічныя запісы” (СПб., 2006), якая адбылася ў памяшканні Палаца мастацтваў.

Беларускі гуманітарны ліцэй імя Якуба Коласа – унікальная навучальная ўстанова ў сучаснай Беларусі. Гэта – яе гонар. На жаль, ён толькі адзін. Хаця такіх ліцэяў пры нармальнай сітуацыі павінна быць сотні па ўсёй краіне.

Я многа разоў сустрэкаўся з ліцэістамі. Першы раз я трапіў ў ліцэй, калі Ул. Колас наладзіў прагляд свайго навучальнага фільма “Максім Гарэцкі: жыццё і дзейнасць”. Як радасна і прыемна было сустрэкацца з дзеткамі, якія ўсе размаўлялі па-беларуску! Для нашай рэчаіснасці такая рэдкасць. Аж сэрца зашчаміла ад усхваляванасці і шчасця пачуць звонкія дзіцячыя галасы на роднай мове. Шчаслівыя настаўнікі ліцэя і шчаслівыя яго навучэнцы! Нішто так не аб’ядноўвае і прыводзіць да паразумення, як родная мова. Мне гэта асабліва было прыемна, бо я заўсёды марыў, каб чуць дзіцячыя галасы на роднай мове ў сваёй сям’і, так як у сям’і маіх бацькоў. Але так здарылася, што ў Маскве, дзе я пражыў больш за 25 гадоў, я з дачкой гаварыў па-беларуску, а калі мы ў самым канцы 1971 года пераехалі ў Менск, дык яе так засмяялі ў школе, што яна мяне нават татам перастала называць.

Былі яшчэ розныя сустрэчы ў прыгожым будынку ліцэя на вуліцы Кірава: калі тут утваралася Рада інтэлігенцыі Беларусі, шэраг пасяджэнняў дэмакратычных сіл. І заўсёды радасць ахоплівала сэрца ад скрозь беларускіх надпісаў, сцянных газет і іншых атрыбутаў. І больш за ўсё – ад вясёлай звонкай гамонкі маладых дзяўчатак і хлопчукоў.

Пазней былі больш сумныя сустрэчы, калі мяне ўключылі ў групу падтрымкі ліцэя ў сувязі з нападкамі на яго і рэаліямі высялення з будынку. Прыемнае ўражанне рабілі сустрэчы з бацькамі ліцэістаў, якія можна і бескампрамісна адстойвалі права сваіх дзяцей вучыцца ў гэтым славутым беларускім ліцэі.

І нарэшце ўспамінаю сустрэчу 1 верасня 2003 г. у Дзень ведаў, калі Ул. Колас запрасіў мяне прачытаць лекцыю ліцэістам у дзень пачатку заняткаў на вуліцы супраць будынку ліцэя, з якога іх выгналі зусім. Дзеткі сядзелі на самаробленых лаўках і былі яны такія светлыя, юныя, але ўжо мужныя, іх вочы свяціліся, як рознакаляровыя яркія зорачкі. Вакол стаяў натоўп бацькоў і прыхільнікаў ліцэя. Па краях хадзілі міліцыянты і моцныя хлопцы ў цывільным. Карціна незабыўная!

Пазней, калі друкавалася мая кніжачка “Вечна жыве Беларусь” (2003), выдавец Генадзь Вінярскі спытаў, што змясціць на вокладцы, я адразу ўспомніў фота той сустрэчы з ліцэістамі на вуліцы. Так і выйшла з друку кніжачка з гэтым фотаздымкам. Пакуль будуць такія ліцэі (дзякуй Богу, ён яшчэ існуе), будзе вечна жыць Беларусь, бо без беларушчыны няма Беларусі. Слава Беларускаму гуманітарнаму ліцэю!

Радзім Гарэцкі

Жыццёвы меланж працягваецца...

Непрыкметна і чамусьці зусім нечакана падкралася да мяне 80-годдзе, але жыццё, а разам з ім і жыццёвы меланж¹ у маім успрыманні працягваюцца...

У такі юбілей азіраешся на жыццёвы лёс бацькоў і асэнсоўваеш свой. Мой Тата, акадэмік Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі, пражыў як бы два жыцця: адно – у якасці эканаміста, другое – геолага. Сам жа ён у сваім жыцці вылучаў тры кругабегі: 1) беларускі (вучоба і праца эканамістам у Беларусі – 30 гадоў), 2) пераходны (у “архіпелагу ГУЛАГу”, праца геолагам у розных мясцінах Савецкага Саюзу – 38 гадоў), 3) менскі, беларускі (праца геолагам у Беларусі – 20 гадоў). У мяне таксама можна вызначыць тры этапы: 1) расейскі – станаўленне, гартаванне (Беламорска-Балтыйскі канал і эвакуацыя з маці ў час вайны, вучоба ў Нафтавым тэхнікуме і Нафтавым інстытуце ў Маскве – 20 гадоў), 2) маскоўскі (праца ў Геалагічным інстытуце АН СССР – 20 гадоў), 3) менскі, беларускі (праца ў Інстытуце геахіміі і геофізікі АН Беларусі – 40 гадоў). Кожны этап па-свойму цікавы, павучальны і запамінальны, але і ў бацькі, і ў мяне самыя шчаслівыя і плённыя – апошнія менскія, калі родная зямля Бацькаўшчыны натхняла, давала сілы і, нягледзячы на змрочныя моманты антыбеларушчыны, захоўвала надзею на лепшую будучыню.

Максім Гарэцкі і Васіль Быкаў

12 чэрвеня 2008 года ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адбылася прэзентацыя аўдыёкнігі, якая ўключае два творы Максіма Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне” і “Літоўскі хутарок” (рэжысёр, музычнае афармленне і выканаўца Алег Вінярскі, гукарэжысёр Ігар Пісыгін, дызайнерская ідэя Вольга Гваздова, рэалізацыя праекта Кастусь Антановіч).

Алег Вінярскі спачатку прачытаў невялікі ўрывак з “На імперыя-

¹ Радзім Гарэцкі, Жыццёвы меланж навукоўца // Тэрмапілы. 2008, № 12. С.99–125.

лістычнай вайне”, а затым апавяданне “Рускі”. Усе прысутныя, а іх было больш за 50 чалавек (у тым ліку Я. Адамовіч, А. Вярцінскі, Г. Далідовіч, Т. Дасаева, С. Законнікаў, Г. Запартыка, М. Мушынінскі і інш.) былі ў захапленні і ад вялікага майстэрства артыста, і ад новага напрамку мастацкага чытання, калі чуеш не толькі выразны голас выканаўцы і адпаведную музыку, але і розныя гукі, шумы, бразганне ваеннага часу. На адным дыску змясціліся творы з працягласцю гучання 8 гадзін 13 хвілін. Велізарная творчая праца!

На мяне вялікае ўражанне ўжо ня ў першы раз зрабіла апавяданне “Рускі”. У час імпрэзы я ўспамінаў ня толькі свайго дзядзьку, якога, на жаль, мне так і ня давялося ўбачыць і пагаманіць з ім (яго арыштавалі ў 1930 годзе, калі мне было ўсяго 1,5 гадоўкі), але і Васіля Быкава, з якім мне пашанцавала многа разоў сустракацца, слухаць яго выступленні і размаўляць на розныя тэмы, у тым ліку і пра творчасць Максіма Гарэцкага, якога ён вельмі высока ацэньваў.

На першых міжнародных Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 23–24 красавіка 1996 г.) В. Быкаў у прывітальным слове падкрэсліў: “Я думаю, што такія постаці нашай нацыянальнай культуры, як Максім Гарэцкі, павінны быць даўно і добра вядомыя кожнаму грамадзяніну Беларусі, пачынаючы з яго школьных гадоў, прынамсі. [...] Максім Гарэцкі – адзін з самых слынных светачаў нацыянальнай культуры. [...] У выпадку з Гарэцкім мы маем шчаслівае спалучэнне асобы, геніяльнага сінтэза нацыянальнага прарока, пісьменніка, навукоўцы”.

Узгадваю, як Васіль Уладзіміравіч некалькі разоў адзначыў, што М. Гарэцкі – яго любімы пісьменнік, у якога трэба вучыцца пісаць проста, каратка, без рознага прыхарошвання, але выразна раскрываючы душу, пачуцці і сутнасць герояў апавядання. Як прыклад такога пісьменства ён, у прыватнасці, прыводзіў апавяданне “Рускі” – высока мастацкі твор, у якім адчуваеш вялікі трагізм людзей, псіхалагічнае раскрыццё чалавека, жудасць і ідыятызм вайны для простых людзей...

Слухаючы А. Вінярскага, я яшчэ раз адчуў сугучнасць твораў Максіма Гарэцкага, які пісаў пра Першую сусветную вайну, і Васіля Быкава, які паказаў праўду Другой сусветнай вайны. Яны так яскрава раскрылі антычалавечую сутнасць вайны і ў той жа час паказалі агульначалавечыя разнастайныя рысы асобных людзей, абнажыўшы іх нутро ў розных экстрэмальных сітуацыях.

Чамусьці тады мне ўспаміналася і апавяданне В. Быкава “Жоўты пясоцак”, пад вялікім уражаннем ад якога я быў доўгі час. Як выдатна пісьменнік у кароткім апавяданні змог раскрыць трагізм усёй эпохі сталінскага рэжыму, паказаць зварыную яе сутнасць, бездапаможнасць простага чалавека перад наваляй дзяржаўнага гвалту над сваім народам. А

якая выразная абагульняючая назва – “жоўты пясочак”! Я бачыў многія месцы масавых расстрэлаў “ворагаў народа” – і ў Беларусі (Курапаты, парк Чалюскінцаў, Батанічны сад, пад Чэрвенем), і на Смаленшчыне пад Вязьмай, дзе расстраляны Максім Гарэцкі, і ў Карэліі пад Мядзведжагорскам ва ўрочышчы Сандармох, дзе павінны былі расстраляць майго бацьку – і ўсюду – “жоўты пясочак”. Зразумела чаму. Таму што лёгка капаць і лёгка засыпаць – а гэта неабходна пры “індустрыяльных” тэмпах знішчэння людзей. Як сведчыць афіцыйны акт, М. Гарэцкага вывелі з турмы ў Вязьме разам з групай у 40 чалавек, праз 15 хвілін усіх расстралялі і закапалі на “адпаведную глыбіню”, як патрабуе інструкцыя.

Усе выступаючыя на прызэнтацыі шчыра віншавалі калектыў, які стварыў цудоўную аўдыёкнігу, дзякавалі за выдатную працу. Асабліва ўдзячны быў я за ўшанаванне майго любага дзядзькі Максіма Гарэцкага ў сувязі з яго 115-годдзем.

26 чэрвеня я зноў увесь дзень думкамі быў з Васілём Быкавым – вялікай групай мы паехалі на Радзіму пісьменніка ў Бычкі. Якія тут цудоўныя месцы! Гэта раён градава-ўзгорыстых краявых ледавіковых утварэнняў паазёрскага ўзросту (больш за 10 тыс. гадоў таму). Паазёрскі ледавік (апошняе на тэрыторыі Беларусі мацярыковае зледзяненне) пакінуў пасля сябе не толькі Ушацкае ўзвышша, але побач дробнаўзгорыстыя і пакатахвалістыя флювіягляцыяльныя раўніны, якія створаны шырокімі магутнымі воднымі патокамі пры таянні ледавіка, а таксама ўзгорыстыя і хвалістыя марэнныя раўніны. Паміж ўзгоркаў, якія параслі зялёнымі махнатымі сасонкамі, пушыстымі бярозкамі і магутнымі дубамі, схаваліся блакітныя і шэрыя, акруглыя і працяглыя азёры – і ў розных мясцінах прытуліліся невялічкія вёсачкі з малымі, але ўтульнымі хаткамі і адна з іх – Бычкі, дзе адкрылі музей-сядзібу Васіля Быкава. Надзвычайная прыгажосць краявідаў, якая выгукала да жыцця такога выдатнага творцу як Васіль Быкаў, якая і цяпер не магла не адгукнуцца ў нас цудоўнай радасцю жыцця і адначасова шкадаваннем, што няма з намі цудоўнага гаспадара гэтага краю.

Урачыста і шчыра гучалі словы падзякі, гонару, пашаны нашаму Вялікаму беларусу, калі Аляксандр Мелінкевіч уручаў прэміі імя Васіля Быкава першым яе лаўрэатам: Рыгору Барадуліну, Уладзіміру Арлову і Паўлу Севярынцу.

Будзьма

1 кастрычніка 2008 года ў Беларусі распачалася грамадска-культурная кампанія “Будзьма беларусамі”, ініцыятарамі якой з’яўляюцца Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, Саюз беларускіх пісьменнікаў, Таварыства беларускай мовы і інш. (каардынатары Алена Макоўская і Ніна

Шыдлоўская). Мэта – аб’яднаць беларусаў на глебе павагі да сябе, сваёй краіны, яе гісторыі, культуры, мовы. Гэты рух шырока пайшоў на Беларусі.

Яшчэ ў 1979 годзе Фёдар Янкоўскі на кнізе “Прыпыніся на часіну. Апавяданні, абразкі” (Мінск: Маст. літ-ра, 1972. – 208 с.), якую ён падараваў майму Тату, зрабіў надпіс: “Дарагому акадэміку Гаўрылу Гарэцкаму з непахісным БУДЗЬМА!” Ф. Янкоўскі, 1.9.79 г.”

Пад знакам Адраджэння

Калі наш выдатны паэт Сяргей Законнікаў стаў весці пастаянную рубрыку “Пункт гледжання” у газеце “Свободные новости плюс”, ён асабліва раскрыўся як бліскучы публіцыст, прычым настолькі яскравы, што яго артыкулы чытач з нецярплівасцю чакае, з вялікай асалодай чытае, разважае над узнятымі пытаннямі і нават захоўвае і збірае разам у выглядзе падшыўкі ў асобную кніжку.

Для публіцыстычных артыкулаў Законнікава характэрна здзіўляючая аператыўная рэакцыя на самыя зладзённыя падзеі, выразнае раскрыццё шматлікіх адмоўных з’яў сучаснасці на фоне тлумачэння складанага, часта трагічнага лёсу беларусаў. Гэты пастаянны, знясільваючы трагізм прывёў да заняпаду нацыянальнай самасвядомасці, адмаўлення ад роднай мовы, інтэнсіўнай асіміляцыі, слабых магчымасцей для росквіту культуры і эканомікі, нягледзячы на моцныя, але, на жаль, кароткія хвалі беларускага Адраджэння, за якое аддалі жыццё многія лепшыя сыны і дачкі Радзімы.

У той жа час пісьменнік мае непахіснае імкненне паказаць лепшыя якасці, вялікі творчы патэнцыял беларускага народа, цудоўную прыгажосць нашай прыроды, роднай зямлі. Самае галоўнае, што заўсёды прысутнічае ў творчасці Сяргея Законнікава, – гэта цвёрдая вера ў лепшую будучыню Беларусі. Уратаваць і навечна захаваць яе на планеце можна толькі шляхам аб’яднання ўсіх айчынных сіл пад сцягам нацыянальнага Адраджэння.

Сапраўды, калі мы хочам “людзьмі звацца” (словы неўміручага Янкі Купалы), жадаем пабудаваць незалежную, дэмакратычную, духоўна і матэрыяльна заможную дзяржаву, то, як заклікае Сяргей Законнікаў, не зважаючы на рознасць у палітычных поглядах, у веравызнанні, у асабістых памкненнях, павінны ісці душой і сэрцам адзін аднаму насустрач.

У пошуках цудаў Беларусі

21 лістапада 2008 года ў Доме дружбы народаў адбылася вечарына “60 год пад небам беларускага слова”, прысвечаная 60-годдзю Анатоля Бутэвіча і прызентацыі яго новай кнігі “Пад небам беларускага слова” (Мінск, 2007). Гэта быў спектакль аднаго акцёра, які б мог заняць дастойнае месца ў тэатры Галіны Дзягілевай. Рэжысёр і галоўны выканаўца – сам юбіляр. Яскрава з дапамогай здымкаў і кароткіх фільмаў праз камп’ютар, гучанне

музыкі, урыўкаў з твораў аўтара і іншых пісьменнікаў, якія прачыталі Валерый Анісенка і Марыя Захарэвіч, песен Таццяны Мархель, прайшоў жыццёвы шлях Бутэвіча. Перыядычна, зусім павольна, укліньваліся выступы прысутных гасцей – пісьменнікаў, літаратуразнаўцаў, дзеячоў культуры, дыпламатаў, навукоўцаў, настаўнікаў і інш. Уся вечарына прайшла пад сцягам “Люблю Беларусь!”

Калі А. Бутэвіч быў старшынёй Камітэта па друку, Міністрам культуры і інфарматыкі, а затым дыпламатам, а я віцэ-прэзідэнтам АН Беларусі, мы часта сустракаліся з ім на розных пасяджэннях, нарадах і іншых афіцыйных мерапрыемствах. Я бачыў чыноўніка высокага класу, арганізаванага, строгага, адукаванага, але вельмі інтэлігентнага і добразычлівага.

Аднойчы ўжо пасля таго, як мы пакінулі нашы “высокія” пасады, мы трапілі ў санаторый “Гарадзішчы”, у якім разам правялі 10 дзён – як пазней мы жартавалі: “10 дзён, якія ўзрушылі не свет, а нас саміх”. Тут я ўбачыў Анатоля ўжо зусім з іншага боку. Ён аказаўся вялікім рамантыкам, чараўніком і прыродазнаўцам. Я зразумеў, чаму ён некалі ўзяў такі псеўданім “Валашка” – цудоўная кветка, якая з’яўляецца адным з сімвалаў нашай мілай Беларусі (“жыта і васілёк”). Атрымалася цікавае супадзенне і з другім псеўданімам – Баярскі. Пазней вядомы артыст Міхаіл Баярскі выдатна сыграў ролю мушкецёра і яго вобраз ўсімі ўспрымаўся, як увасабленне мушкецёра. І Бутэвіч таксама сваім абліччам: заўсёды падцягнуты, стромкі, асабліва элегантны, златавусны з жанчынамі – сапраўдны мушкецёр. З якім шчырым захапленнем і замілаваннем ён глядзеў на цудоўныя краявіды Гарадзішчыны, супыняўся каля ласкавай бярозкі, доўга разглядаў магутны дуб, як дзіця радаваўся і захапляўся рознымі кветачкамі і знаходкамі грыбоў. Усё здымаў на фота – і асобныя дрэвы, і дзівосныя водсветы нічых вербаў у лустэрку возера і сіняе-сіняе неба над верхавінамі лесу. Пазней гэтыя мастацкі зробленыя фотаздымкі я ўбачыў у некаторых часопісах (“Родная прырода” і інш.).

Якая радасць ад зліцця з прыродай адбывалася ўвечары, калі мы разводзілі вогнішча (а Анатоль гэта робіць па-майстэрску – з адной запалкі), слухалі супакоеную цішыню, якая зрэдку парушалася нечаканым ветрыкам і шапаценнем лесу; сядзелі, накрытыя цёмнай шапкай неба, усыпанага бясконцай колькасцю зорак. Гэта – не проста асалода, а сапраўднае шчасце. Як умела і лоўка Анатоль пёк бульбу і смажыў насаджаныя на галінку кавалачкі сала! Большы смак уявіць цяжка! Ён часта ўспамінаў што-небудзь са свайго дзяцінства і больш сталага жыцця і прыгожым голасам на багатай выразнай беларускай мове апавядаў і тады быў падобны да нейкага чараўніка.

Здавалася, што яго чарадзейныя якасці адбіваліся нават на асабістым катэджы, куды яго, як былога міністра і дыпламата, памясцілі разам з важным сучасным чыноўнікам (а я жыў у другім агульным корпусе). Перыядычна катэдж, асабліва ўвечары, калі мы, ціха размаўляючы, сядзелі

за шклянкай гарбаты, раптам пачынала разгойдваць, як быццам адбываўся землятрус балаў каля шасці. Мы здзіўляліся і не маглі зразумець прычыну і, жартуючы, абвінавчвалі ў гэтым чароўную сілу Бутэвіча. Пазней, як геолог, я зразумеў, што гэта ўплыў падземных вод, якія працякалі пад катэджам і скідваліся ў глыбокі роў каля дому.

Недарма А. Бутэвіча ў апошнія гады пацягнула шукаць, раскрываць і апісваць цуды Беларусі, якія выліліся ў цікавыя апавяданні і кнігі, асабліва блізкія маладым чытачам.

Стварэнне Беларускай акадэміі навук і яе шлях да 80-годдзя

22–24 студзеня 2009 г. урачыста адзначалі 80-гадовы юбілей Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Нягледзячы на многія значныя дасягненні вучоных акадэміі, яе шлях быў нялёгкім, а часта пакутлівым... Пра гэта на ўрачыстых сходах не ўзгадвалася, таму хочацца троху ўспомніць тыя цяжкія моманты, каб пазбегнуць іх у будучыні.

У 1922 годзе (год абвяшчэння СССР) у Мінску быў заснаваны Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт), праз 7 гадоў рэарганізаваны ў Беларускаю акадэмію навук (БАН). Гэта быў час вялікай хвалі нацыянальнага адраджэння, калі беларускі народ імкнуўся пабудаваць рэспубліку з моцнай народнай гаспадаркай, нацыянальна арыентаванай культурай, літаратурай, навукай, адукацыяй. На чале кіраўніцтва рэспублікі стаялі нацыянальна свядомыя камуністы (Аляксандр Чарвякоў, Язэп Адамовіч, Мікалай Галадзед і інш.), якія падтрымлівалі палітыку беларусізацыі. Нягледзячы на зусім невялікі штат Інстытута (каля 200 чалавек), апантаная праца яго супрацоўнікаў пакінула прыкметны след у развіцці навукі і культуры. Асабліва выдатныя дасягненні меліся ў галіне гуманітарных навук (гісторыі і археалогіі, беларускай мовы і беларускай навуковай тэрміналогіі, літаратуразнаўстве, краязнаўстве, эканоміцы), а таксама ў галіне прыроды і гаспадаркі (глебазнаўства, геалогіі, фізічнай і эканамічнай геаграфіі, дэмаграфіі, гідралогіі, кліматалогіі, сельскай і лясной гаспадаркі, геафізікі, біялогіі). Менавіта адсюль ідзе пачатак навук пра Зямлю.

Інбелкульт па сутнасці пачаў выконваць ролю нацыянальнай акадэміі навук такога тыпу, як існуючыя на той час Расійская акадэмія навук (адкрыта ў 1917 г. замест Імператарскай Санкт-Пецербургскай, а ў 1925 г. стала АН СССР) і Усеўкраінская акадэмія навук (заснавана ў 1919 г.). Таму ўжо ў 1924 г. кіраўнікі Інбелкульту звярнуліся да Урада БССР з прапановай ператварыць гэты Інстытут у Беларускаю акадэмію навук. Але дазвол трэба было атрымаць з Масквы, і ён прыйшоў, але толькі праз 4 гады.

13 красавіка 1928 г. Бюро ЦК КП(б)Б ухваліла пастанову Савета Народных Камісараў БССР аб арганізацыі БАН на базе Інбелкульту. 26 снежня 1928 г. спісы першых акадэмікаў у колькасці 31 чалавека (з іх 9 сяброў з АН СССР і Усеўкраінскай акадэміі навук), папярэдне абраных спецыяльнай

урадавай камісіяй, былі зацверджаны СНК БССР. 1 студзеня 1929 г. у будынку Дома культуры (былая сінагога, а цяпер Рускі тэатр імя Горкага) адбылося ўрачыстае адкрыццё БАН, якое прыстасавалі да 10-годдзя Савецкай Беларусі. Прысутнічалі кіраўнікі БССР, прадстаўнікі многіх навуковых арганізацый СССР, было атрымана больш за 80 урадавых віншавальных тэлеграм. Урачысты сход распачаў старшыня камісіі па рэарганізацыі Інбелкульту ў БАН сакратар ЦВК А. Хацкевіч, які абвясціў прозвішчы першых акадэмікаў – заснавальнікаў БАН. Прэзідэнтам быў прызначаны вядомы гісторык В.М. Ігнатоўскі. Сярод абраных акадэмікаў: пісьменнікі Янка Купала і Якуб Колас, мовазнаўцы М.М. Дурнаво, С.М. Некрашэвіч, Я.Ю. Лёсік, Б.А. Тарашкевіч, гісторыкі В.У. Ластоўскі, С.Ю. Матулайціс, А.Н. Ясінскі, геолаг М.Ф. Бліядуха. Самым маладым (28 год) быў эканаміст Г.І. Гарэцкі – дырэктар Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі, якога Я. Купала і Я. Колас на тым сходзе пасадзілі паміж сабой. У той жа час “палітычнае сіта” АДПУ тады не прапусціла ў акадэмікі такіх вядомых беларускіх вучоных і пісьменнікаў, як Я.Ф. Карскі (хаця і быў ужо акадэмікам АН СССР), А.К. Сержпутоўскі, М.У. Доўнар-Запольскі, А.А. Смоліч, І.Л. Дыла, М.І. Гарэцкі.

Маладая акадэмія навук апынулася ўжо ў зусім іншым палітычным клімаце. 1929 – год “вялікага пералому”, супольнай калектывізацыі, новай “чысткі” партыі пад знакам барацьбы супраць трацкістаў, правых апартуністаў, буржуазных нацыяналістаў і г.д. Гэта быў год пераходу да дзікіх таталітарных метадаў кіраўніцтва краінай, калі, па словах Сталіна, “рэпрэсіі в области социалистического строительства являются необходимым элементом наступления”. Савецкі Саюз ператвараўся ў “архіпелаг ГУЛАГ”.

Незадаволенасць выклікала і новаствораная БАН, якая здавалася занадта нацыянальнай. Пачаліся ганенні супраць “нацдэмаў”, у тым ліку і на шэраг акадэмікаў, у выглядзе грубых крытычных артыкулаў у газетах, выключэнняў з партыі, зняцця з службовых пасадаў і г.д. У 1930 г. па інспіраваных АДПУ справах “Саюз вызвалення Беларусі” і “Беларускі філіял працоўнай сялянскай партыі” былі арыштаваны вялікія групы працоўнай інтэлігенцыі: па першай справе 108 чалавек, па другой – 59. З БАН у ліку асуджаных па гэтых справах аказаліся 33 вучоных, што складала амаль 1/3 усяго складу акадэміі, якая ў той час налічвала каля 100 супрацоўнікаў. Тады шасцярых арыштаваных акадэмікаў выключылі з БАН. Прэзідэнт акадэміі В.М. Ігнатоўскі застрэліўся. У далейшым акадэмія навук атрымоўвала такія ж моцныя ўдары: у 1933 г. было арыштавана 16 супрацоўнікаў, у 1936 г. – 15, 1937 г. – 45, 1938 г. – 27. Сярод іх 25 акадэмікаў і 6 членаў-карэспандэнтаў. Многія з іх былі расстраляны, а пазней поўнасьцю рэабілітаваны.

Нягледзячы на такія страты, АН БССР перад вайной заставалася галоўнай навуковай арганізацыяй рэспублікі. Яна налічвала 610 супрацоўнікаў, у тым ліку 27 акадэмікаў, 23 члены-карэспандэнты, 46 дактароў і

67 кандыдатаў навук.

У цяжкія гады вайны супрацоўнікі АН БССР працягвалі навуковую працу. Пасля вайны АН БССР атрымала моцнае развіццё і дасягнула найбольшага ўздыму ў 70–80 гады, калі яна мела падтрымку П.М. Машэрава, а прэзідэнтам акадэміі быў М.А. Барысевіч. Значная небяспека існаванню АН Беларусі ўзнікла ў 90-я гады, калі Беларусь стала самастойнай краінай. Многія кіраўнікі дзяржавы, Камітэта па навуцы, Мінадукацыі, БДУ лічылі, што АН БССР можна ліквідаваць, перадаўшы інстытуты акадэміі ў Міністэрствы, універсітэты. Такую тэндэнцыю падмацаваў, прыехаўшы ў Беларусь, прэзідэнт Казахстана Назарбаеў, які ў сваёй краіне ліквідаваў акадэмію навук, далучыўшы яе да Міністэрства навукі. Наша Бюро Прэзідэнта АН Беларусі на чале з Л.М. Сушчэнем (1992–1997 гг.) лічыла сваім галоўным дасягненнем – захаванне АН Беларусі.

У апошнія дзесяцігоддзе ў НАН Беларусі асабліва ўзмацнілася тэндэнцыя прыярытэту прыкладных навук, значнага зніжэння фундаментальных даследаванняў, бясконцага рэфарміравання, амаль штогодніх зменаў у Статуте акадэміі, а то і проста яго ігнаравання, амаль поўнага выгнання беларускай мовы з афіцыйнага ўжывання і інш. Гэта стала вынікам стварэння ў НАН Беларусі адміністрацыйна-чыноўнічай вертыкалі, аналагічнай вертыкалі дзяржаўнай. Адмоўнымі момантамі такой дзейнасці стала адсутнасць выбарнасці кіруючых асоб, якіх прызначаюць, нярэдка фармальна, стварэнне навукова-прыкладных цэнтраў, ліквідацыя шэрагу інстытутаў (напрыклад, Інстытута электронікі, Інстытута геахіміі і геофізікі) і інш. Ліквідацыя апошняга прывяла амаль да поўнага знішчэння ў НАН Беларусі такога важнага навуковага напрамку, як геалагічныя навукі.

Трэба спадзявацца, што жыццё прымусіць чыноўнікаў усіх рангаў выправіць многія памылкі апошніх гадоў і НАН Беларусі зойме годнае места ў міжнародным працэсе фундаментальных навуковых даследаванняў. Акадэмія навук, як адна з найбольш удалых арганізацыйных стварэнняў навукі, жыла, жыве і павінна жыць!

Усе вельмі правільна загаварылі пра неабходнасць новых тэхналогій, але пры гэтым і навукоўцам, і асабліва кіраўнікам-чыноўнікам трэба помніць, што такія тэхналогіі ўзнікаюць з фундаментальных даследаванняў. Аб гэтым вельмі добра нядаўна напісалі Леў Тамільчык і Уладзімір Лебедзеў у артыкуле “Квантовые законы макромира” (Наука и инновации, 2009, № 3 (73). С.10):

“Эпохальные открытия, приведшие позднее к созданию ядерной энергетики и лазерных технологий, были сделаны в результате чисто научного поиска, ориентированного на получение нового знания как такового. Никогда нельзя забывать, что в триединой цепочке “фундаментальные изыскания – прикладные исследования – новые технологии” страте-

гически определяющая роль принадлежит именно первому звену”.

Трыяда

30 студзеня 2009 года ў Пасольстве Украіны адбылася прэзентацыя кнігі Валерыя Стралка “Трыяда славянскай паэзіі” (Київ, “Книга”, 2008: 246 с.). У кнігу вельмі ўдала ўключана па тры найбольш выдатныя творы паэтаў-класікаў Украіны, Беларусі і Расіі, якія прыведзены на трох мовах. Пераклады зроблены так выдатна, што ў кожным вершы захаваўся ня толькі сэнс, але і рытм, мілагучнасць, эмоцыі, прычым перададзены тонкасці і нюансы самых розных маштабаў.

Чытаючы кнігу, адчуў вялікую радасць і адначасова сум. Радасць таму, што яшчэ раз атрымаў надзвычайную асалоду ад характава блізкіх мне трох славянскіх моў, якія такія прыгожыя, выразныя, яскравыя, мілагучныя, багатыя. Відавочна выступала, што ўсе тры мовы – аднавялікія, раўнапраўныя, кожная з іх не горшая адна за адну. І, безумоўна, ніяк нельга пагадзіцца з выказаннем кіраўніка беларускай дзяржавы, які аднойчы сказаў, што толькі руская і ангельская мовы могуць перадаць усю гаму чалавечых думак і пачуццяў. З кнігі яскрава можна ўбачыць і пачуць, што ў гэтым сэнсе і ўкраінская, і беларуская мовы зусім не ўступаюць рускай, а адсюль і гонар за нашы родныя мовы высока ўзняўся ў душы. Як выразна сказаў Іван Франко, жыццё кароткае, а мастацтва вечнае – так і творы класікаў трох народаў і іх мовы будуць жыць вечна!

З другога боку, адчуў глыбокі сум за цяжкі гістарычны лёс украінскай і беларускай моў, асабліва за іх сучасны стан і найбольш гаротны з роднай мне беларускай.

Ня так даўно чытаў лісты выдатнага ўкраінскага пісьменніка Панцеляймона Куліша, які доўга жыў у Расіі, не мог друкавацца на ўкраінскай мове і нават Тарасу Шаўчэнку пісаў па-руску. Які боль адчуваўся ў яго лістах за такое адмоўнае стаўленне да ўкраінскай мовы! Ды і Шаўчэнка свае праязныя творы пісаў па-руску (ішоў шляхам Гоголя), бо ведаў, што па-украінску яны не будуць надрукаваны. А колькі крыўды мелі нашы Янка Купала і Якуб Колас за знявагу іх роднай мовы! Дастаткова ўспомніць смелы перададзены ліст Коласа ў ЦК КПБ пра беларускую мову.

Сучасная сітуацыя з украінскай і беларускай мовамі таксама няпростая. Які вэрхал уздымаецца і ва Украіне, і ў Расіі наконт дзяржаўнасці толькі адной украінскай мовы на яе радзіме, а на Беларусі наогул катастрафічная сітуацыя з роднай мовай, якая ўвесь час пагаршаецца ў сувязі з палітыкай улад у напрамку на поўную русіфікацыю краіны. Палітыкам і чынавенству трэба кідаць сістэму выкарыстоўвання мовы ў якасці інструмента для сваіх агрэсіўных імкненняў.

Кніга “Трыяда славянскай паэзіі” спрыяе захаванню, прапагандзе і развіццю ўсіх трох моў. Яна заклікае, каб будучы ўкраінец Мікалай Гогаль

вырастаў не рускім пісьменнікам, а ўкраінскім, а беларус-ліцвін Адам Міцкевіч – не польскім паэтам, а беларускім. Няхай тры вялікія славянскія мовы ніколі не будуць агрэсіўнымі адна да адной, сябруюць, падтрымоўваюць і квітнеюць! Трэба помніць пра галоўную трыяду жыцця – родная зямля, родная маці, роднае слова – на якой трымаецца ўсё чалавечтва. Жыве трыяда жыцця, а трыядзе славянскіх моў слава!

Два славутыя 80-годзі

Вельмі цёпла і ўрачыста адзначылі 80-годдзе двух выдатных гісторыкаў, найбольш актыўных і вядомых сучасных адраджэнцаў беларушчыны – Анатоля Грыцкевіча і Леаніда Лыча, якія нарадзіліся амаль у адзін час (31.01.1929 г. і 8.02.1929 г.). Першы з іх мае адукацыю як гісторыка, так і медыка. Але абодва гісторыкі-адраджэнцы паспяхова лечаць беларусаў ад эпідэміі манкуртства, якое асабліва моцна ахапіла ўсю Беларусь і многіх яе ўраджэнцаў у апошнія 15 гадоў.

Альманах “Волат”

У лютым 2009 года споўнілася 5 гадоў крязнаўчаму альманаху “Волат” (Вялейскае гісторыка-крязнаўчае выданне, рэдактар Аляксей Сюдак). Успомніў першыя сустрэчы і размовы з двума сімпатычнымі вялейчукамі-школьнікамі – Сяргеем Макарэвічам і Алесем Танкевічам, якія тады мне спадабаліся сваёй дапытлівасцю і беларускасцю, а цяпер яны ўжо студэнты Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, сябры рэдакцыі “Волат”, з самага заснавання альманаха актыўныя яго аўтары. Таму паслаў ў рэдакцыю “Волата” прывітанне:

“Дарагія Волатоўцы!

Сардэчна віншую Вас з 5-годдзем крязнаўчага альманаха “Волат”, з’яўленне якога для мяне было вялікай радасцю. На змрочным фоне антыбеларускай чыноўніцкай вертыкалі, вакол якой амаль знікла беларуская мова, засвяціў аптымістычны агеньчык сапраўднай беларушчыны, які ў хуткім часе стаў больш яркім, адпавядаючым сваёй назве.

Вы праўдзіва паведалі многа цікавага пра цудоўны і прыгожы край Беларусі – Вілейшчыну, але добра, што не забыліся і пра агульнанацыянальныя падзеі. Дзякую Вам! Жадаю далейшага творчага ўздыму, нязменнага шчаслівага руху на шляху беларускасці, які дапаможа нам усім дайсці да сапраўднай беларускай Беларусі – незалежнай, дэмакратычнай, еўрапейскай, багатай краіны!”

Вядомы музейшчык

У літаратурным музеі Якуба Коласа атрымаў кнігу Івана Курбекі

“Запрашэнне ў музей”, якую з асалодай “праглынуў”. У лютым 2009 года ў “ЛіМе” прачытаў, што гэтая кніга вылучана на прэмію Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі ў галіне журналістыкі. Вырашыў падтрымаць і напісаў кароткі водгук.

“На прэмію ФПБ ў галіне журналістыкі вылучана літаратурна-мастацкае выданне Івана Курбекі “Запрашэнне ў музей”, якое падтрымліваю як арыгінальны выдатны твор. Іван Курбека – пісьменнік, вядомы беларускі “музейшчык”, які больш за 50 гадоў працаваў у музеях класікаў беларускай літаратуры Янкі Купалы і Якуба Коласа.

У кнізе сабраны вельмі цікавыя ўспаміны, вершы, публіцыстычныя артыкулы аўтара, у якіх раскрыты многія малавядомыя “таямніцы”, дэталі музейнай справы, апісаны сустрэчы з шэрагам выдатных пісьменнікаў і іншых вядомых людзей краіны, успаміны пра Янку Купалу, Якуба Коласа, іх родных і блізкіх.

Кніга напісана жывой яскравай мовай, з вялікім гумарам, таму яна чытаецца на “адным дыханні”. Сабраныя ў кнізе ўспаміны вельмі цікавыя і карысныя для самага шырокага кола чытачоў. З яе можна пазнаць многа новага пра сваякоў і блізкіх людзей беларускіх песняроў, пра вядомых пісьменнікаў, дзеячоў літаратуры, навукоўцаў.

Лічу, што Іван Курбека за кнігу “Запрашэнне ў музей” заслугоўвае прэміі ФПБ у галіне журналістыкі”.

Успомніліся многія вечарыны (у тым ліку і на маё 70-годдзе), якія Іван Сцяпанавіч па-майстэрску праводзіў з глыбокім сэнсам і непаўторнай гумарыстычнай адметнасцю. Выдатны апавядальнік, гумарыст, імітатар валодаў аўдыторыяй бездакорна. Збіраючы выступленні і галасы многіх выдатных людзей, ён вельмі ўдала выкарыстоўваў гэтыя запісы на сустрэчах. Па ўменні цікава весці свае выступленні ён нечым нагадваў славутага Іраклія Андроннікава, якога можна было слухаць гадзінамі.

Нечакана, на наступны дзень пасля дня гумару і смеху, 2 красавіка Іван Курбека пайшоў ад нас назаўсёды...

XVII Гарэцкія чытанні

Чытанні адбыліся 9 красавіка 2009 г. у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры і прысвечаны былі “Году роднай Зямлі”. Калі ўрад абвясціў 2009 год “Годам роднай зямлі”, у прэсе з’явіліся крытычныя заўвагі, што пра родную зямлю трэба думаць увесь час, а не толькі ў нейкі адзін год. Гэта, бязумоўна, так, але ніхто ніколі не быў супраць “Году маці” ці “Году роднай мовы”, як быццам пра маці і пра родную мову не трэба думаць і шанаваць іх увесь час, кожны год без перапынку. І ўсё ж гэцкія спецыяльна прызначаныя гады патрэбны, каб менавіта падкрэсліць такія вельмі важныя для любога чалавека паняцці – аб якіх асабліва трэба дбаць увесь час, як родная зямля, родная маці, родная мова. Сярод беларусаў мала хто адрокся

ад роднай зямлі, хаця абьякавасць да яе ўжо ў многіх з’явілася, што прыводзіць да гвалту над прыродай, а вось родную мову шмат людзей на Беларусі забылася, а некаторыя нават пагарджаюць ёю. А без роднай мовы родная зямля губляе прывабнасць, сілу і любоў.

Родную зямлю вывучаюць многія навукі з розных бакоў, а іх шмат, бо зямелька наша вельмі разнастайная у сваіх праявах, бязмерная, на ёй жывуць людзі і жывёлы, расце ўся расліннасць, яе упрыгожваюць цудоўныя рэкі і азёры, журавінныя балоты і зялёная рунь палёў, гарады і вёскі з такой трапнай тапанімікай – значыць, увесь свет, усё жыццё, у тым ліку культура, літаратура, навука звязаны з роднай зямлёю.

Трэба дадаць, што Беларусь – багатая еўрапейская краіна. По ўсіх галоўных паказчыках яна ўваходзіць у першую дзесятку з амаль 50 краін Еўропы. Мне заўсёды вельмі непрыемна чуць, калі многія кіраўнікі дзяржавы гавораць аб тым, што Беларусь вельмі бедная на прыродныя рэсурсы. Мы маем шмат розных карысных выкапняў – дастаткова ўспомніць калійныя солі (іх радовішча займае трэцяе месца ў свеце і дзяржава атрымлівае за іх прыбытку ад аднаго да трох мільярдаў долараў), спажывецкія солі (якімі можна накарміць увесь свет), мінеральныя і прэсныя воды, нафту, гаручыя сланцы, будаўнічыя матэрыялы і інш. Урадлівыя глебы, мяккі клімат, лясы, цудоўныя краявіды, працавіты народ з багатай культурай, літаратурай, фальклорам – да ўсяго гэтага дадаецца геаграфічнае знаходжанне ў цэнтры Еўропы на скрыжаванні многіх дарог. Нездарма, такі прывабны кавалачак Зямлі Бог пакідаў для сябе...

Вядома, роднай зямлёй найбольш пільна займаюцца геологі, якія вывучаюць яе склад, будову, паходжанне, развіццё на працягу мільёнаў гадоў... Вось тут яскрава бачна нелагічнасць рашэнняў беларускага ўрада і кіраўніцтва НАН Беларусі: з аднаго боку, абвешчаюць 2009 год “Годам роднай Зямлі”, а з другога – папярэдне ліквідуюць адзіны, самы прафесіянальны і моцны інстытут у галіне навук аб Зямлі – Інстытут геахіміі і геафізікі, амаль поўнасцю (апрача 20 чалавек) пераводзяць яго супрацоўнікаў у Міністэрства прыроды, а НАН Беларусі пакідаюць без такога найважнейшага напрамку як геалогія, хаця ў большасці акадэміі рознах краін свету ёсць не толькі інстытуты, але і асобныя аддзяленні навук аб Зямлі.

Максім і Гаўрыла Гарэцкія бязмежна любілі родную Зямлю, сваю Бацькаўшчыну ва ўсіх яе праявах. Як ні дзіка гучыць, але менавіта за любоў да сваёй роднай Зямлі, беларускага народа, роднай мовы (а гэта і ёсць з погляду бальшавікоў сапраўдная “нацдэмаўшчына”) абодва браты пакутавалі ў архіпелагу ГУЛАГу, а Максім нават быў расстраляны.

Максім Гарэцкі больш пісаў пра людзей, але часта, каб падкрэсліць стан душы чалавека, выдатна апісаў прыроду і яе з’явы – то радасныя, яркія, сонечныя, то змрочныя, цёмныя, навальнічныя, на жаль, часцей прыйшлося пісаць апошнія. Нядаўна я праслухоўваў аўдзіакнігу “На імперыялістычнай

вайне” у цудоўным выкананні Алега Вінярскага. Звярнуў увагу ў раздзеле “Пачатак”, што робіць герой твора, знаходзячыся ў заклапочаным стане з-за вэрхалу пачатку франтавых дзеянняў: “кінуў я весь клопат і пайшоў на бераг Нёману. Шчыпаў там у кустах арэхі, знайшоў колькі ягадзінак, спазнелых сунічак, любаваўся з высокага берагу на прыгожую Нёманаву вадзіцу. Было тут ціха і супакойна – і не хацелася ні аб чым думаць”.

Гаўрыла Гарэцкі асабліва дасканала вывучаў самую верхнюю геалагічную частку роднай зямлі, яе рэльеф, геамарфалогію, ландшафты, узгоркі і даліны, валуны, аб’ездзіў яе ўздоўж і ўпоперак. А калі яму прыйшлося вывучаць землі другіх мясцін, што працягвалася больш чым 30 гадоў, дык ён заўсёды параўноўваў тыя месцы з роднымі і вельмі радаваўся, калі дзе-небудзь у тундры, тайзе ці стэпе бачыў нешта падобнае да беларускай зямлі і асабліва да Багацькаўскай, бо Беларусь, яго родная зямля ўвесь час жылі ў сэрцы Гарэцкага. Тады ён прыходзіў у вялікае захапленне, рабіўся шчаслівы, бо яму здавалася, што ён тым самым як бы набліжаецца ці ўжо знаходзіцца на роднай зямельцы.

Вось некалькі вытрымак з яго лістоў да жонкі: “27.VII.1948 г. ... часам быў так рад, аглядаючы бязмежныя прасторы стэпу, нагорныя берагі Дону, дубовыя ляскі, равы, такія ласкавыя краявіды, нагадваючыя Беларусь”.

“3.VII.1953. Елабуга на Каме... Тут вельмі прыгожа. Сасновыя лясы, як зачараваны храм, і паветра ў лесе дзіўнае, чыстае, чыстае. Краявіды маляўнічыя. Добрыя тут сенажаці. Шмат што нагадвае Беларусь”.

“16.VII.1958. Кіеў. ...Дзівіўся на прыгажосць краявідаў паўночнай Украіны, куды мілейшых і больш блізкіх беларускаму сэрцу, чым краявіды паўднёвай Украіны”.

На здымках фільма

У красавіку 2009 года студыя “Летапіс” Беларусьфільма вырашыла зрабіць дакументальны фільм пра жыццё і творчасць Максіма Гарэцкага (рэжысёр Ала Вольская). Яны вялі здымкі ў час XVII Гарэцкіх чытанняў у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, а пазней у Дзяржаўным музеі-архіве літаратуры і мастацтва, у маёй кватэры, дзе размова была з Міхасём Мушынскім і мной, і нарэшце ў Мсціславе, Багацькаўцы (Малой і Вялікай), Курманаве, Горках.

Мяне вельмі здзівіла, што ўдзельнікі групы размаўляюць толькі па-руску, хаця ўсе яны беларусы, а сама Ала з вёскі Ваўкавыск (на Чэрвеньшчыне), вучылася ў школе каля Карпілаўкі, нядаўна выдатна скончыла Акадэмію мастацтваў. Аператар і звукааператар таксама з вышэйшай адукацыяй, даўно працуюць у Беларусі. Група, безумоўна, вельмі кваліфікаваная, адданая сваёй працы, здольная выпускаць добрыя беларускія фільмы. Але якія ж беларускія фільмы без роднай мовы? Калі я ў Алы спытаўся, чаму так, яна адказала: “У нас усе размаўляюць па-руску і я

прызвычайна, ды і думаю я па-руску. Таму мне так лягчэй, хаця я чытаю і добра разумею беларускую мову”. Вось да чаго давяла дзяржаўная антынацыянальная палітыка, якая зусім выціснула этнічную самасвядомасць у яе тытульнага народа! Нават такія прадстаўнікі культуры, якія па прызначэнню павінны несці беларускасць у масы, ужо не могуць гэта рабіць (ці баяцца начальства?).

Для мяне найбольш цікавым з усяго была паездка на радзіму братаў Гарэцкіх, на Мсціслаўшчыну. З вялікім замілаваннем хадзілі па спакойнаму прыгожаму старажытнаму Мсціславу з яго выдатным замчышчам і іншымі помнікамі архітэктуры (які залаты кладзеж для турызму!), вялі цікавыя здымкі, у тым ліку і на вуліцы Максіма Гарэцкага.

У Горках адснялі карпусы Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі і дом, у якіх некалі жылі, вучыліся і выкладалі браты Гарэцкія, прыгожыя алеі парку, па якіх яны хадзілі... Прыемная сустрэча адбылася ў Горацкай цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Максіма Гарэцкага з яе калектывам на чале з сімпатычнай беларускамоўнай дырэктрысай Наталляй Ермалаевай. Ужо некалькі гадоў яны праводзяць сустрэчы, прысвечаныя жыццю і творчасці Максіма Гарэцкага пад назвай “Вялікі чалавек з Малой Багацькаўкі”.

Вялікі сум ахапіў ад наведвання Багацькаўкі (адна назва на географічных картах, а на самой справе ёсць шылды каля дарогі абедзвюх вёсак – Малая і Вялікая). У Малой Багацькаўцы, у якой яшчэ адносна не так даўно было 40 хат, засталася толькі 8, а жыхароў у іх 13. З радні жыве нявестка маёй стрыечнай сястры Клаўдзіі Іванаўны Шнарскай – Лідзія (зусім хвора, ня можа хадзіць) і з ёй яе сын Віктар з жонкай. Яны самыя маладыя і даглядаюць музей, іншыя жыхары – усе пенсіянеры. У Вялікай Багацькаўцы 13 хат і 19 чалавек (раней яшчэ ў 60-я гады мінулага стагоддзя было 30 хат і больш за 60 чалавек). Бацька і маці братаў Гарэцкіх і ўсе родныя ўжо на могільках... Яны знаходзяцца паміж Малой і Вялікай Багацькаўкай, а недалёка насупраць іх – разбураны будынак былой школы...

У музеі-сядзібе Максіма Гарэцкага, якая адміністрацыйна належыць Дзяржаўнаму музею гісторыі беларускай літаратуры і ў якой да 115-годдзя пісьменніка аднавілі экспазіцыю, нас сустрэла загадчыца музею Марыя Аляксандраўна Пляшкова. Яна жыве ў вёсцы Курманова, дзе раней працавала загадчыцай дома культуры, а цяпер сама добра праводзіць экскурсіі па музею, які хаця і не надта часта (бо да гэтага часу не ўвайшоў у пералік турысцкіх маршрутаў), але наведваюць школьнікі, студэнты, настаўнікі школ і ВНУ, жыхары Магілёўшчыны, Менску, Санкт-Пецярбургу, Смаленску, Варшавы і інш.

Прывяду некалькі запісаў з кнігі наведвальнікаў.

“Божа, пашлі на кожнае пакаленне беларусаў па сям’і Гарэцкіх! 19.ІІ.1993. Ул. Паўлаў, С. Законнікаў”.

Рукой Янкі Брыля: “Удзельнікі Гарэцкіх чытанняў, мы яшчэ раз наведалі

родную вёску Гарэцкіх, каб адкрыць мемарыяльную дошку на хаце, з якой выляцелі ў свет два волаты роднай літаратуры і нашай навукі, браты Максім і Гаўрыла Іванавічы, годнасць і слава Беларусі. Хай свеціцца і свеціць іх імёны! 19 лютага 1994 г.”. Ніжэй – 23 подпісы.

Рукой Міхася Мушынскага: “Удзельнікі чацвёртых Гарэцкіх чытанняў у Горках нізка схіляюць галовы перад вялікім сынам Зямлі Беларускай – Максімам Гарэцкім, які пражыў сваё жыццё у няспынных клопатах пра свой народ, яго будучыню і верыў у Нацыянальнае Адраджэнне роднай Беларусі. Няхай жа памяць пра вялікага пакутніка вечна жыве ў сэрцах усіх людзей, каму дарагі лёс нашай Айчыны. 18 лютага 1995 г.”

Ніжэй – 22 подпісы.

“З вялікім задавальненнем і вялікім сумам мы наведалі музей класіка беларускай літаратуры нашага зямляка Максіма Гарэцкага. Мы як бы зазірнулі ў наша мінулае, убачылі як сціпла і проста жыла вялікая сям’я Гарэцкіх.

Мы вельмі ўдзячны родзічам выдатнага пісьменніка за тое, што яны так шчыра дзеляцца сваімі ўспамінамі аб славытым сыне зямлі беларускай Максіме Гарэцкім. Дзякуй усім тым, хто прымаў удзел у зборы матэрыялаў гэтага музея. Жадаем поспехаў і здароўя!

Вучні і настаўнікі Копцеўскай СШ Горацкага р-на Магілёўскай вобласці. 31 кастрычніка 1995 г.”

“Максім Гарэцкі – адзін з самых выдатных пісьменнікаў ня толькі Беларусі, але і ўсёй Еўропы. Яго шчырасць, дасведчанасць, шырокае літаратурнае мысленне, непараўнальнае адчуванне беларускай мовы дазволілі яму заняць унікальнае месца ў нашай літаратуры. Ён – адзін з тых стваральнікаў айчыннай літаратуры, якім ганарацца чытачы XXI ст. і якія могуць адчуць, чым бы стала наша культура, калі б не жудасны генацыд інтэлігенцыі 30-х гадоў. Гэтыя ўрокі нас заўсёды павінны папярэджваць. Нізкі паклон музею і яго заснавальнікам. 1.07.2007 г. А. Вінярскі – рэжысёр Белрадыё. А.К. Пеккае – аўтар і вядучы праекта “Роднае слова”, А.І. Калечыц – кандыдат філал. навук”.

Зноў пра родную мову

21 траўня 2009 года, збіраючыся на працу, глядзеў перадачу беларускага канала АНТ “Наше утро”, на якую быў запрошаны амбасадар Швецыі Стэфан Эрыксан. Вядучыя Люся Лушчык і Валерый Кашчэў карысталіся, як заўсёды, рускай мовай, а Люся з шырокай усмешкай, якая здалася яхіднай, спытала амбасадара: «Вы, конечно, будете говорить по-белорусски?». Ён на ўсе пытанні адказваў на добрай беларускай мове. Зноў, як ужо не першы раз, зрабілася вельмі сорамна і прыкра. Калі і далей будзе працягвацца такая антыбеларуская моўная палітыка сучаснай улады, Беларусь, як беларуская дзяржава, можа знікнуць. Дзе ў свеце можна

знайсці такую краіну, каб у яе сталіцы не пачуць ад жыхароў на вуліцы ніводнага слова на роднай мове? Нідзе ў свеце няма нацыянальнага тэлебачання, на якім рэдка пачуеш родную гаворку. Тое ж можна сказаць пра ўсю чыноўніцкую вертыкаль (уключаючы міністраў культуры, адукацыі, інфармацыі, кіраўнікоў Нацыянальнай акадэміі навук), пра дзяржаўныя газеты, аб'явы на вуліцах і г.д. За гутарку на беларускай мове чалавек трапляе ў ранг “апазіціянераў”, БНФ ці нават “ворагаў народа”. За апошнія 15 гадоў краіна атрымала такія магутныя антыбеларускія прэсінг асабліва ў галіне культуры, адукацыі (зусім няма беларускамоўных ВНУ, садкоў, скарачаюцца школы, выданні кніг на беларускай мове і г.д.), што па інтэнсіўнасці гэтага працэсу сённяшняй беларускай уладзе маглі б пазайздросціць нават расійская імператрыца Кацярына і яе служба генерал-губернатар Мураў'ёў. Чаму яны знішчалі ўсё беларускае? Таму што, калі да роднай Зямлі далучаецца родная мова, то ўзнікае вялікая роднасць людзей гэтай Зямлі, у іх узбуджаецца нацыянальная самасвядомасць, яны робяцца сапраўднымі патрыётамі і іх моц непераможная. Вельмі патрэбныя аб'яднанні, такія як Таварыства беларускай мовы, Таварыства беларускай школы. Згуртаванні беларусаў свету “Бацькаўшчына” і інш., а таксама асветна-культурніцкія рухі (“Будзьма”, “Беларускі дом” і інш.) не могуць карэнным чынам змяніць працэс манкуртызацыі насельніцтва без змены дзяржаўнай палітыкі.

У апошні час шэраг партый і рухаў дэмакратычных сіл усё часцей пераходзяць на рускую мову (“каб большасць людзей прачытала і зразумела”). Але сучасны стан беларускай мовы і наогул беларушчыны патрабуе, каб яны сталі галоўным у сутнасці беларускай нацыянальнай ідэі, у змаганні за сапраўдную беларускую Беларусь. Страшна падумаць, што беларуская мова ўжо афіцыйна значыцца ў “Чырвонай кнізе моваў” ЮНЕСКА. Ратаваць родную мову – абавязак кожнага беларуса! Хітрыя лозунгі апошніх гадоў ідыёлагаў урада тыпу “За Беларусь”, “Мы – беларусы!”, “Наша краіна Беларусь!” і інш. – гэта тыповая дэмагогія, бо не падмацаваны ні адным крокам дзяржавы... Трэба зразумець, што нават незалежная, дэмакратычная, эканамічна багатая дзяржава без беларушчыны – гэта яшчэ не Беларусь.

Дачны вартаўнік

Ужо некалькі гадоў на нашай дачы мы заўважаем адну і тую ж варону, якая прыжылася каля нас. Асабліва яна пасябрала з маёй жонкай Галяй. Як толькі яна выходзіць у сад, амаль тут жа з'яўляецца наша варона і пачынае непадалёку круціцца: то сядзе на край страхі, то на суседнюю яблыню, то паходзіць па ўскрайку гарода, прычым робіць гэта часцей моўчкі, а калі ўбачыць, што няма ад Галі ніякай рэакцыі, дык зрэдку каркне, як быццам просіць кінуць што-небудзь смачнае. І праўда, як толькі Галя

кіне ёй ці проста ў смяцярку костачку ад куркі, кавалачак сыру, хлеба, варона хапае тое, што ёй спадабаецца, і нясе ў лес.

Калі прылятаюць іншыя вароны, пачынаецца гвалт: наша варона праганяе чужакоў, яны ганяюцца адна за адной, б'юцца і гучна каркаюць. Досьць хутка робіцца зноў ціха і дачная варона горда ходзіць каля саду, адчуваючы сябе пераможцам.

Аднойчы раніцою мы прачнуліся ад страшэннага шуму: варона так крычала-каркала, што аж заходзілася ад шаленства, а знізу чулася не менш жахлівае мяўканне. Аказалася, у мяшок з аб'едкамі, які вісеў на сценцы хаты, залез кот і пачалася сапраўдная бойка. Варона, як быццам выдатная вучаніца ястраба, узлятала ўгару і каменем кідалася ўніз на ката, а той ад жудасці дзіка мяўкаў і круціў кіпцюрнымі лапамі, зваліўшыся на спіну. Кот упарта змагаўся і не адыходзіў, бо вельмі ж яму хацелася адшукаць што-небудзь смачнае. Барацьба ішла хвілін дзесяць. Нарэшце кот, падціснуўшы хвост і адварнуўшы пыску, збег, а наша варона, узяўшы з гонарам дзюбу ўгару, зноў спакойна ўселася на край страхі. Вось такі ў нас на дачы выдатны вартаўнік.

Холад смерці

Холад смерці па-сапраўднаму адчуваеш, калі прыходзіцца назаўсёды развітвацца і апошні раз цалаваць зусім халодны твар самых родных людзей – бабулі, дзеда, мамы, таты, сястры, брата ... Даўно ўжо няма дзеда і бабулі. Няма і таты, і мамы... І вось 25 красавіка 2009 года ў Маскве памёр мой старэйшы брат Усяслаў, а 28 красавіка быў на яго пахаванні... Страшэнная страта, якая пакінула не толькі моцны шрам у сэрцы і сум у душы, але і бясконцую думку аб ім, якая ўвесь час варочаецца і не дае спакойна жыць... Нават вельмі шчырыя і цёплыя словы калег па працы Усяслава ("класік педагогікі", "80% дзетак Расіі вучацца па буквару Гарэцкага", "лепшы натхніцель настаўнікаў Расіі", "выдатны настаўнік настаўніцтва" і г.д.), якія было прыемна слухаць, не прыносілі палёгкі. Жыць заўсёды неяк спакойней і больш упэўнена, калі наперадзе жыве старэйшы родны чалавек, асабліва бацька, мама і нават брат. Калі ўжо і іх няма, прыходзіць адчуванне, што жыццё вылучыла цябе на пярэдні край, і ты цяпер стаіш першым перад бязмернай безданню і прыкрываеш усіх тых родных, блізкіх, якія ідуць па жыцці за табой, больш маладыя, і адчуваеш таму яшчэ большую адказнасць за іх...

"Повезло"...

Калі ў царкве, якая стаіць на высокім крутым беразе ракі Чачэнка (прытоку ракі Масква) каля могілак у пасёлку Рамашкава на ўскраіне Масквы, адпявалі майго старэйшага брата Усяслава, адна багамольная

жанчына падыйшла да мяне і з радасцю і нават зайздрасцю сказала: “Как повезло Вашему брату: умер в пасхальные дни и похоронен на Раданицу!”

У гэты прыезд у Маскву я вырашыў звярнуцца па кансультацыю ў Расійскі анкалагічны навуковы цэнтр імя М.М. Блахіна на конт анкалагічнага захворвання, якое раней знайшлі ў мяне. Прафесар, які ўважліва аглядзеў мяне, упэўнена і бадзёра паведаў: “Вам повезло: из всех раков, у Вас самый лучший!”

Чалавеку заўсёды можа пашанцаваць, нават і ў смерці, і ў хваробе...

Жыццёвы меланж

У наш час настолькі павялічылася інфармацыя, што яе цяжка стала ўспрымаць, а ўсеабдымна ведаць проста немагчыма. Тэлебачанне, радыё, інтэрнет, мабільнікі, газеты, часопісы, кнігі... а яшчэ ж ёсць тэатры, кіно, музеі, выстаўкі, розныя прэзентацыі і інш. – ахапіць немагчыма. Для мяне, як навукоўца, галоўным і самым важным застаюцца артыкулы і манаграфіі, але і іх колькасць настолькі вырасла, што прачытаць усё патрэбнае нават па тваёй досыць вузкай спецыяльнасці вельмі цяжка. У нашай рэчаіснасці эфектыўнасць навуковай дзейнасці звычайна ацэньваецца не столькі якасцю і значнасцю артыкула, а больш колькасцю надрукаваных прац, таму навукоўцы вымушаны часта друкаваць як мага больш артыкулаў, каб паказаць, што яны не дарма атрымліваюць грошы. Як пажартаваў мой калега па працы: “Столькі друкуюць навуковых прац, што не толькі чужыя, але і свае не паспяваеш прачытаць”.

У апошні час пайшла лавіна і ў мастацкім слове, прычым часцей за ўсё лёгкай ці прымітыўнай чытаніны, сярод якой не так проста адкапаць нешта больш сур’ёзнае. А ў нашай Беларусі многім найбольш выдатным пісьменнікам цяжка надрукаваць свае творы, а калі ўдаецца, дык зусім малым накладам у недзяржаўных выдавецтвах. На жаль, беларускамоўныя творы і разыходзяцца слаба, бо адвучылі многіх жыхароў краіны ад роднай мовы. Чытаць сталі значна менш. Мітусня жыццёвай будзённасці, шматгадзінная праца дзеля заробку, тэлебачанне і іншыя справы не пакідаюць часу для спакойнага чытання мастацкай літаратуры. Нават калі пры сустрэчы кіраўніка беларускай дзяржавы з карэспандэнтамі расійскай СМІ спыталіся, што ён чытае зараз з мастацкіх твораў, той адказаў, што даўно нічога не чытае, бо яму на гэта нестае часу. Узнікае такое ўражанне, што нават пісьменнікі менш сталі цікавіцца працаю сваіх калег і не паспяваюць пазнаёміцца з творамі адзін аднаго.

Тое ж атрымалася з маімі замалёўкамі “Жыццёвы меланж навукоўца”, якія я надрукаваў у зборніку “Вечна жыве Беларусь” (2003) і часопісе “Тэрмапілы” (№ 12, 2008; № 13, 2009). Здалося, што яны нікому нецікавыя і іх ніхто не чытае. Таму вырашыў больш не пісаць гэтыя нататкі, аб чым і

паведаміў Галіне Тварановіч, на што атрымаў адказ: “Я хачу выказаць захапленне Вашым “меланжам” (як трапна, дарэчы, вызначаны жанр). Якая праўда ў тым, што і гэтая частка Вашай лірычнай прозы друкуецца ў “Тэрмапілах”! Каштоўнасць “меланжу” у тым, што менавіта Ваш погляд, Ваша ўспрыняцце падзей, мысленне прадстаўніка слаўнага беларускага роду адкрываюцца чытачу. [...] Хочацца чытаць і чытаць Вашу прозу. Запісвайце, калі ласка, сябе!” Блізкія па сэнсу словы я пачуў і ад Лідзіі Савік, якая прачытала мае замалёўкі ў двух нумарах “Тэрмапілаў”. Пасля такой прыемнай ацэнкі маёй пісаніны дзвюма сімпатычнымі разумнымі жанчынамі пісьменніцамі і навукоўцамі-літаратуразнаўцамі я вырашыў, што ўспомню той жыццёвы меланж, які прайшоў перад маімі вачыма ў канцы 2009 – пачатку 2010 года. Нават, калі яго прачытаюць толькі гэтыя мілыя жанчыны, без якіх я б кінуў пісаць свой “меланж”, я ўжо буду задаволены. Тым больш, што ў апошні момант мяне падтрымалі мае сябры – выдатныя паэты Анатоль Вярцінскі і Ніл Гілевіч.

Падабенства ў гісторыі дзвюх краін

У канцы ліпеня 2009 года я з маёй жонкай Галінай зноў паехалі ў адпачынак у Нарвегію. Я пацікавіўся гісторыяй Нарвегіі і ўбачыў, што па некаторых агульных рысах яна нагадвае гісторыю Беларусі.

У канцы 1 тысячагоддзя розныя нарвежскія плямёны (напрыклад, ранрыкіі і раумы) стварылі дружыны на чале з канунгамі (удзельнымі князямі) – пачатак “эпохі вікінгаў”, а ў канцы IX стагоддзя канунг Гаральд Касматы аб’яднаў дробязныя плямёны ў адзінае міжпляменнае ўтварэнне. У канцы X стагоддзя пры карале Улафе II Святым па ўсёй краіне было прынята хрысціянства. У XII – XIII стагоддзях завяршылася палітычнае аб’яднанне краіны, быў прыняты агульнадзяржаўны закон – укладанне Леніслоў. У гэты час палітычнай самастойнасці ішоў уздым эканомікі і культуры Нарвегіі.

З 1397 года па Кальмарскаму дагавору Нарвегія знаходзілася ў агульнай уніі са Швецыяй і Даніяй пад эгідай апошняй. У 1523 годзе Швецыя разарвала гэтую ўнію, і Нарвегія з 1537 года стала правінцыяй Даніі. У выніку ў Нарвегіі была праведзена царкоўная рэформа і было прынята лютаранства, дацкая мова стала спачатку афіцыйнай царкоўнай, а затым адміністрацыйнай і літаратурнай. У раёне Осла і некаторых іншых гарадоў склалася мешаная дацка-нарвежская гаворка (наша беларуская “трасянка”), на базе якой паступова аформілася новая літаратурная нарвежская мова – ріксмол (“дзяржаўная мова”) ці букмол (“кніжная мова”). У малых пасёлках правінцыі людзі размаўлялі на родных нарвежскіх дыялектах.

З пачатку XIX стагоддзя пачынаецца моцны нацыянальна-вызваленчы рух, ствараецца Таварыства дабрабыту Нарвегіі, якое імкнецца арганіза-

ваць нацыянальны нарвежскі ўніверсітэт, умацаваць і пашырыць нацыянальную самасвядомасць. Пасля напалеонаўскіх войнаў па Кільскаму мірнаму дагавору ў 1814 годзе Данія перадае Нарвегію Швецыі. Перыяд, калі Нарвегія была пад уладарствам Даніі (1397–1814), многія да гэтага часу завуць “чатырохсотгадовая ноч” – перыяд, які амаль не пакінуў слядоў сапраўднай нарвежскай культуры.

Барацьба за нацыянальную незалежнасць яшчэ больш умацнілася: 17 мая 1814 года Устаноўчы сход прымае Эйдсвольскую канстытуцыю і абвешчае Нарвегію незалежнай. Хаця гэты дзень з 1827 года стаў нацыянальным святам Нарвегіі – Днём канстытуцыі, у выніку ваенных дзеянняў Швецыі быў заключаны дагавор – швецка-нарвежская ўнія. Барацьба за незалежнасць і развіццё нацыянальнай культуры працягвалася. У супрацьпастаўленне пануючай літаратурнай мове ріксмолу была створана новалітаратурная мова – ланнсмол (“мова краіны”, “вясковая мова”) ці нюноршк (нованарвежская). У 1885 годзе гэтая новая форма мовы атрымала раўнапраўе з ріксмолам. Адзін з лідэраў нацыянальна-вызваленчага руху пісьменнік Бьёрншэрне Бьёрсон кінуў кліч: “Пара скасаваць дагавор, зачумляючы нас!” 7 чэрвеня 1905 года стортунг прыняў рэзалюцыю аб скасаванні ўніі са Швецыяй, а ў жніўні народны рэфэрэндум ухваліў яе. Нарвегія робіцца незалежнай краінай і некалькі гадоў таму ўрачыста адзначыла 100-годдзе гэтай важнай даты.

Пасля вызвалення ад дацкага ўладарства ў Нарвегіі расквітнела культурнае жыццё – “нацыянальная рамантыка”, якая адкрыла цудоўныя нарвежскія сагі і казкі, дала сусветна вядомых пісьменнікаў Генрыка Ібсэна і Кнута Гамсуна, кампазітара Эдварда Грыга, мастака Эдварда Мунка, скульптара Густава Вігеланна і многіх іншых.

Цяпер Нарвегія – канстытуцыйная манархія на чале з “народным караём”. Але па-сапраўднаму тут пануе парламентская дэмакратыя. У стортунгу 165 дэпутатаў, якія выбіраюцца прамым галасаваннем на чатыры гады. Гэта краіна сапраўднай сацыял-дэмакратыі (“нарвежскі” і “шведскі” сацыялізм) з надзвычай высокай сацыяльнай абаронай чалавека ў мясцовых раёнах (“камунах”), якія аб’яднаны ў 19 абласцей (“фюльке”) з моцнай сістэмай самакіравання. Па якасці жыцця краіна займае адно з першых месц. Удала выкарыстоўваюцца прыродныя рэсурсы, асабліва водныя, а цяпер і паветраныя. Малыя гідраэлектрастанцыі і ветракі даюць столькі электрычнай энергіі, што вылучылі краіну на першае месца па яе колькасці на 1000 жыхароў. Вялікае багацце радовішчаў нафты на марскім шэльфе, адкрытых у 70-я гады мінулага стагоддзя, дае велізарныя прыбыткі, але ўрад гэтыя сродкі не выкарыстоўвае цяпер, а ў большай іх частцы адкладвае дзеля будучых пакаленняў.

Калі Беларусь па форме сваёй тэрыторыі нагадвае сэрца ў цэнтры Еўропы, дык Нарвегія – гэта выцягнутая з поўначы на поўдзень на 1752 км велізарная страла на заходнім краю Еўропы. Амаль усю тэрыторыю Нар-

вегіі займаюць Скандынаўскія горы, якія разбіты на асобныя пласкагор’і (фьельды). Мясцінамі яны ўвенчаны кражамі з вострымі вяршынямі, найбольш высокая з якіх – Гаахёпіген дасягае 2470 м. Толькі на паўднёвым захадзе краіны да гор прымыкае нізіна вакол Осло-фіёрда. Скандынаўскія горы складзены змятымі ў складкі вулканічнымі і ападкавымі пародамі, якія пад уплывам вялізнага магутнага стрэсу (ён адбыўся ў выніку сутыкнення-калізіі кантынентаў прыблізна 400 млн. гадоў таму), насунуты на 100–300 км на значна больш старажытныя крышталічныя пароды Швецыі, Даніі і Фінляндыі як частку фундамента ўсёй Усходне-Еўрапейскай платформы. Геалагічная гісторыя як бы паўтарылася ў гісторыі чалавецтва: Нарвегія на працягу многіх стагоддзяў адчувала вялікі стрэс з боку Даніі і Швецыі.

У Беларусі найбольшыя геалагічныя стрэсы адбываліся па так званай Цэнтральна-беларускай сутурнай зоне крышталічнага фундамента, якая падзяляе тэрыторыю Беларусі на заходнюю і ўсходнюю. Па ёй то з Захаду, то з Усходу праходзілі стрэсавыя працэсы субдукцыі (паднырванне аднаго блока зямной кары пад іншыя), калізіі (сутыкненне гэтых блокаў). Геалагічныя працэсы спадчыннасці раз’ядноўвалі абедзве часткі тэрыторыі Беларусі, а працэсы новаўтварэння аб’ядноўвалі іх зноў. Так і ў гісторыі беларускага народа, якая з’яўляецца працягам і часткай геалагічнай гісторыі, ішлі стрэсавыя працэсы то з Захаду, то з Усходу, якія то раз’ядноўвалі Беларусь, то аб’ядноўвалі, і, нарэшце, яна стала адзінай неалежнай.

Плошча Нарвегіі 324 тыс. кв. км, больш чым у 1,5 разы буйнейшая за Беларусь, а жыхароў, наадварот, напалову менш – усяго 4,5 млн. чалавек. 97% насельніцтва нарвежцы. З іншых краін трапіць у Нарвегію на пастаяннае жыхарства вельмі цяжка, але ў апошні час у сувязі з ваеннымі падзеямі ў многіх кропках Зямлі і тут з’явілася значная колькасць уцекачоў. Перш-наперш ад новых жыхароў патрабуюць вывучыць нарвежскую мову, бо нармальна жыць і працаваць без мовы карэннага насельніцтва проста немагчыма. Кіраўніцтва камуны дае ўцекачам не толькі бясплатнае добрае памяшканне для жыцця і фінансавую падтрымку, але і стварае таксама бясплатныя курсы для вывучэння нарвежскай мовы.

Рускія, украінцы, беларусы, чачэнцы і многія іншыя нацыянальнасці ўжо праз некалькі месяцаў валодаюць мовай на бытавым узроўні, а праз год многія і зусім добра, прынамсі мінімум, каб размаўляць у працоўным калектыве. Некаторыя дзеткі ўцекачоў нярэдка так добра вывучаюць нарвежскую мову, што ў старэйшых класах ведаюць яе не горш, а нават лепш, чым дзеткі мясцовых жыхароў. Вось у каго беларусам трэба браць прыклад у адносінах да мовы. Трэба падкрэсліць, што ў любой краіне Еўропы, хоць малой, хоць вялікай, без ведання мовы карэннай нацыі вельмі цяжка. Толькі Беларусь тут выглядае незразумела, што звычайна выгукае жажлівае здзіўленне ў людзей іншых краін, а потым нават нейкую

знявагу да беларусаў. Так, многа чаму можна было б павучыцца ў Нарвегіі.

Нечаканае

Нечаканае прыходзіць раптоўна. Напаткала яно і мяне, але не дзе-небудзь у Беларусі, а далёка – у Нарвегіі. Калі я і Галя ў канцы ліпеня пакінулі Менск, дык вельмі хутка, дзякуючы сучаснай самалётнай сувязі, маглі ўбачыць цудоўныя нарвежскія краявіды, якія так станоўча ўплываюць на чалавека, што ўжо праз некалькі дзён мы адчулі самавольнае знікненне з нашых галоваў і сэрцаў менскіх непрыемных эмоцый ад стомленнасці, турбот, стрэсаў...

Кожны дзень нас чакалі паходы ў горы, прагулкі ўсцяж рэчак ці вакол азёр, больш рэдкія паездкі на аўтамабіле па пакручастых, вузкаватых, але вельмі добра заасфальтаваных дарогах у розныя прыгожыя мясціны, а то і на маторнай лодцы па моры ці фіёрдах, дзе можна забыцца на ўсё ў свеце, калі з азартам ловіш рыбу (макрэль, фарэль) ці крабаў. Усюды свае прыгажосць і хараво.

Калі па сцежцы патроху забіраешся ўсё вышэй у горы, з кожным крокам адкрываецца больш шырокая прастора, больш далёкія цудоўныя краявіды, паветра робіцца ўсё чысцейшым і пачынаеш прагна глытаць яго, як нейкае найсмачнейшае рэчыва, бліжэй бачыш сонейка, якое абагравае мацней, але і ветрык узмацняецца і адчуваеш сябе вельмі ўзнёсла, падобна да птушкі ў магутным палёце над мілай зямлёю... У гарах ходзіш па голых скальных пародах, якія ў большасці месц параслі мохам, травой, верасам, а паміж імі ягаднік, усыпаны смачнымі шарыкамі чарніц, буякоў, радзей брусніц. Асабліва многа ягад на ўраўнаваных пляцоўках і нізінах, якія ўтварыліся паміж невялічкімі хрыбтамі і якія больш вільготныя, а то і зусім балоцістыя. Многія горы пакрыты хвойным лесам, радзей лісцевым ці змешаным, а ў іх шмат пералічаных раней ягад, маліны і самых розных грыбоў, у тым ліку і баравікоў.

Вялікае задавальненне дае аўтамабільная вандроўка па гладкіх дарогах, якія звычайна круцяцца ўсцяж бурлівай рэчкі змейкай, якая пятляе глыбока ўнізе, а з другога боку – высачэнная сцяна скалы, якая раптам аказваецца ўпоперак дарогі, і тая нырае ў чорную дзірку тунеля, пранізвае магутны хрыбет крышталічных парод і зноў высаквае на светлы прастор міжгор'я, а то ляціць па тонкай палосцы лёгкага маста, высока вісячага над воднай паверхняй фіёрда.

Самае своеасаблівае цуда прыроды Нарвегіі – гэта фіёрды, вузкія марскія залівы, якія заціснуты стромкімі адпаліраванымі ледавіком сценамі скал і якія глыбока ўгрызаюцца ў сушу, прычым найбольш доўгія з іх працягваюцца да 180–200 км. Гэтыя ўтварэнні звычайна прыстасаваны да тэктанічных разломаў, усцяж якіх ад мора адыходзяць гіганцкія скальныя калідоры-фіёрды з сіняй гладзю празрыстай вады. Вышыня

сценак скалы дасягае некалькіх соцен метраў, а ў некаторых выпадках да 1000 метраў, а глыбіня фіёрдаў таксама да 1000 метраў, а то і троху больш. Найбольш знакаміты Люсе-фіёрд. На яго можна паглядзець са скальнага плато (завецца “Кафедра”), якое ўтварылася каля самага абрыву. Дух захоплівае ад прыгажосці прастору, калі бачыш над сабой бясконцае блакітнае неба, а глыбока на многія сотні метраў унізе сінія воды фіёрда, на якіх можна ўгледзець зусім малыя чаўны, маторкі і караблі, а ў бінокль – шэрыя галоўкі цюленяў. Калі плывеш па фіёрду, дык адчуваеш сябе маленькай істотай, заціснутаю паміж высачэннымі адвеснымі скаламі, па якіх караскаюцца крываногія дрэвы бярозак, елак, сасёнак і ядлоўцу, зачাপіўшыхся за глебу ў раскалінах. А высока пад небам бачыш высокавольтную лінію са слупамі, якія як касмічныя веліканы, звязаныя паміж сабой ніткамі праводоў, крочаць з адной гары на другую. З розных узроўняў скал з шумам падаюць белыя вузкія палоскі, а то і шырэйшыя сцежкі вадападаў, якія значна павялічваюцца пасля нярэдкаў тут дажджоў.

Нарвежцы па характару нагадваюць беларусаў – такія ж спакойныя, прыветлівыя, талерантныя. Калі сустракаюцца дзе-небудзь на прагулцы, заўсёды вітаюцца: “Hei!” Так звычайна і ў нашых вёсках. Але адрозніваюцца надзвычайнай дысцыплінаванасцю і на дарогах (як вадзіцелі, так і пешаходы), і ў быту, і на рабоце. Ні гарэлкі, ні віна, звычайна нават піва не выпюць у будні дзень у хаце і тым больш на працы. П’янага, папрашайку, сварку ці скандал на вуліцы ўбачыць вельмі цяжка, а хутчэй і немагчыма. Мы, прынамсі, не бачылі. Большасць людзей спартыўнага тыпу з шыйкай хадзьбой, любяць прагулкі ў горы, веласіпед і, канечне, у кожнай сям’і па аднаму і больш аўтамабілю. На прагулку часта бяруць свайго сабаку, які звычайна бяжыць на павадку, а гаспадар бярэ з сабой пакецік, каб туды сабраць сабачыя фекаліі. Людзі звычайна носяць спартыўнае ці проста зручнае адзенне, а ўлічваючы частыя дажджы – непрамакаемыя курткі ці цэлыя касцюмы (ранкле). Сустракаецца многа стромкіх, прыгожых, часцей светлавалосых мужчын – адчуваюцца нашчадкі вікінгаў. Жанчыны звычайна блакітнавокія бландзінкі, але значна менш прыгожыя. Сярод іх многа цяжарных, што вельмі падтрымліваецца дзяржавай, якая прадстаўляе шмат розных ільгот для многадзетных. Жанчын можна ўбачыць двух тыпаў: марудныя, паўнаватыя, сапраўдныя “квактухі” з некалькімі дзеткамі побач і стромкія, спартыўныя скараходкі. Даволі распаўсюджаны дзеткі-двайнашкі. Нягледзячы на выдатную экалогію і здаровы склад жыцця, зрэдку сустракаюцца дзеці і дарослыя людзі, якія маюць прыроджаныя недахопы і нават калецтва, што, як мне здаецца, звязана з месцазнаходжаннем іх жылля на гранітных масівах, да якіх прыстасавана павялічаная радыяцыя, ці ў зонах тэктанічных разломаў, па якіх ідзе інтэнсіўная эманация радону і іншых глыбінных газаў.

Мы добра адпачылі, набраліся фізічных і духоўных сіл сярод цудоўнай

прыроды і добразычлівых людзей. Да ад'езду заставалася ўжо два дні, на якія, як назло, прыйшліся бясконцыя дажджы. Я пачаў меркаваць пра тое, што трэба будзе зрабіць на працы і ў хаце ў Менску, а за гэты час спраў накапілася досыць шмат. На развітанне вырашылі пахадзіць па самых любімых мясцінах. Падышлі да аднаго невялічкага хрыбта з цёмным, але прыемным лесам з раскіданымі па ім буйнымі прыгожымі валунамі самых розных памераў і формы, дзе раней збіралі многа грыбоў, асабліва белых баравікоў, якіх у гэты наш прыезд чамусьці было зусім мала. Я звярнуўся да Галі: “Давай зойдем туды, раптам напаследак нам пашанцуе і мы збярэм баравічкоў”. Ад дажджу схіл гары стаў не толькі проста коўзкі, а больш коўзкі, чым лёд, і я, узбіраючыся па досыць крутому адхону, пахіснуўся і паляцеў на спіну. Як быццам мяне нехта папярэдзіў, што не трэба лезці ў цёмны мокры лес. Але мне было вельмі цікава паглядзець на тыя мясціны. Ды і Галя, гляджу, ужо дакарабалася да краю лесу. Цікавасць і ўпартасць перамаглі і я, як сапраўдны даволі ўпарты беларус (як вядома сярод славян больш упартыя за беларусаў толькі ўкраінцы), зноў палез угару. Мы агледзелі ўсе нашы знаёмыя грыбныя мясціны, але нас чакала поўнае расчараванне. Пайшлі назад. На тым самым адхоне, які ўжо быў недалёка ад дарогі, на тым самым месцы я зноў паляцеў, ды так моцна стукнуў калена, што пазней паставілі дыягназ: “падскурны разрыў сухажылля чатырохглавай мышцы правага бядра”. Нечаканае звалілася і ў выніку: адпачынак пайшоў у глум, замест выканання намечаных планаў у Менску я трапіў у бальніцу.

Палата № 405

Калі маёй цётчцы споўнілася 60 гадоў, яна часта стала прыхворваць і пачала без канца прыгаворваць: “Да, старасць – не радасць!” Я да 70 сваіх гадоў неяк гэтага не разумеў, бо нічога не балела. Але пазней пачалося... Да 80-годдзя набраў добры букет хвароб. Але, як ні дзіва, чалавеку ўсё мала, нават, відаць, і ў хваробах – вось і схапіў траўму нагі. Прыйшлося легчы ў бальніцу Лечкамісіі, дзе змясцілі ў палату № 405. На жаль, суседзямі траплялі ўвесь час добрыя храпуны, дык да сна прыстасаваўся толькі праз некалькі начэй. Выдатны хірург-артапед Аляксандр Мікалаевіч Валашанюк (дзякуй яму!) удала зрабіў аперацыю, месяц нага была ў гіпсе, потым зноў бальніца, каб распрацаваць калена, і толькі ў снежні мог пайсці на працу, а больш-менш не кульгаць – у навагоддзе. У бальніцы зноў успомніў словы сваёй цётчкі. Тут я сустрэўся з многімі сябрамі і знаёмымі, таксама досыць сталага ўзросту, нават з тымі, з якімі ў апошнія гады нашы шляхі не так часта перакрываўваліся.

У суседняй палаце ляжыць з сумным тварам Уладзімір Пузыня – выдатны музыка-фалькларыст, які бадзёрымі гукамі сурмы адкрываў з'езды беларусаў свету і многія іншыя мерапрыемствы дэмакратычных сілаў.

Троху далей – нейкі нязвычайна прыціхлы голасам – амаль шэптам – акадэмік НАН Беларусі Іван Ліштван, які заўсёды гучна, голасна не мог не задаць мноства пытанняў і не выступіць на любым пасяджэнні. Праз пару дзён убачыў сагнутага і кульгаючага народнага артыста Беларусі Генадзя Гарбука, які так выдатна выконваў многія ролі ў Нацыянальным беларускім тэатры імя Янкі Купалы і ў вельмі мне памятнай п’есе Максіма Гарэцкага “Салдат і яго жонка”, дзе ён разам з Марыяй Захарэвіч цудоўна, так жвава і энергічна перадаў думку пісьменніка. У маю палату паклалі зусім знямоглага Рэма Ткачука – былога намесніка старшыні Камітэта па друку, бадзёры і энергічны выступ якога я некалі чуў на адной з нарад. Нечакана да мяне зайшоў троху вялы і без бляску ў вачах пасля сардэчнага прыступу Леанід Сушчэня – былы прэзідэнт НАН Беларусі, з якім мы разам працавалі ў Бюро Прэзідэнта акадэміі ў вельмі цяжкі для нашай установы час (1992–1997) і які заўсёды быў такі моцны, спакойны і ўпэўнены.

Праз некаторы час я многіх з гэтых людзей убачыў зноў досыць бадзёрымі, амаль такімі ж, як да бальніцы. Ул. Пузыня грае на дудачцы вясёлую народную мелодыю, Г. Гарбук з радасцю і гонарам атрымлівае кубак на фестывалі “Лістапад”, І. Ліштван, як заўсёды, задае на нарадзе шмат пытанняў і выказваецца голасам яшчэ нават мацнейшым, Л. Сушчэня ўсміхаецца, седзячы на Агульным сходзе НАН Беларусі... Ды і я ўжо не кульгаю, а бадзёра іду па вуліцы ў Інстытут. Хочацца сказаць: “Няхай жыве медыцына! Дзякуй медыкам, якія абралі такую цяжкую, але высакародную прафесію і якія ратуюць людзей ад немачы і дазваляюць зноў нармальна працаваць і радавацца жыццю...”

“Мой шыбалет”

У верасні – кастрычніку 2009 года “Народная воля” друкавала асобныя часткі з кнігі Пётра Садоўскага “Мой шыбалет”. Я збіраў тыя газеты і калі выйшаў апошні нумар з тымі вытрымкамі, пачаў чытаць і не мог адарвацца ад тэксту, пакуль не мільгануў перад вачыма заключны радок. Кніга прываблівае мастацкай праўдай і шчырасцю ўспамінаў, а гуманістычна-іранічны стыль уздымае працэс чытання яшчэ на большую вышыню. Такой лірычнай прозы я і чакаў ад Пётра Садоўскага, якога ведаў толькі па неаднаразовых сустрэчах на розных навуковых і грамадскіх імпрэзах і пару разоў на больш вольных вечарынках. Ён вылучаецца сваёй неардынарнасцю, энцыклапедычнымі ведамі, згусткам талентаў: шырокавядомы германіст, філолаг, мовазнавец-паліглот, філосаф, дыпламат, грамадскі дзеяч. Да таго ж здольны педагог, адзін з любімых настаўнікаў Нацыянальнага гуманітарнага ліцея імя Якуба Коласа, добры прамоўца, уладальнік моцнага прыгожага голасу, які можа выканаць процьму песен многіх народаў, асабліва беларускія.

Як нестандартна гучыць назва кнігі! Аўтар яскрава паказаў свой шлях ад роднай вёскі Буцькаўшчыны да разумення і любові Бацькаўшчыны, што зрабіла яго выдатным дзеячом на ніве адраджэння беларушчыны. Вельмі міла і цёпла ўспрымаюцца дзіцячыя гады, якія заклалі ў Пётра Вікенцьевіча аптымізм, любоў да людзей, мовы. Апошняя стала для яго “як вада, хлеб, сад...” Вельмі натхнёна, лірычна, з выдатнай мастацкасцю апісаны першыя пачуцці кахання. З цікавасцю чытаеш пра іншыя перыпетыі жыцця, працы, грамадскай дзейнасці, многія дэталі барацьбы за незалежнасць і дэмакратыю Беларусі...

Мне вельмі прыемна было прачытаць радкі пра Максіма Гарэцкага: ... *з кожнай старонкі прозы Максіма Гарэцкага, якога тады можна было прачытаць толькі ў спецфондзе “БАНі” (так скарочана называлі бібліятэку Акадэміі навук), я вытлісваў цэлыя сказы. З “Дзевух душ” я зрабіў цэлую картатэку. Мяне ўражвалі ня толькі трапныя словы, якія не фіксаваліся слоўнікамі, але і сінтаксічныя канструкцыі, што магло б скласці добрую частку навуковага апісання беларускіх словазлучэнняў у падручніках для школаў і ВНУ. Гэта не зроблена і да сёння*

А далей пра тое, што я таксама ўжо некалькі разоў пісаў, П. Садоўскі працягвае: *Дарэчы сказаць, я проста не разумею, куды глядзяць нашыя драматургі і рэжысёры, што дагэтуль не даўмеліся даступіцца да Максіма Гарэцкага. Напрыклад, ягоныя “Дзве душы” – гатовы бліскучы матэрыял для тэатральнай пастаноўкі або мастацкага фільму. Гэта было б мацней наводле індывідуальнага ўздзеяння, чым “Тутэйшыя” Купалы, бо купалаўскі твор – публіцыстыка, а Гарэцкі – глыбокая псіхалогія. А маленькія апавяданні, як напрыклад, “На імперыялістычнай вайне” – цудоўны матэрыял для аднаактавых п’есаў.*

Мужная жанчына – паэтка ад Бога

У заўсёды змястоўным і цікавым часопісе “Тэрмапілы” (№ 13 за 2009) прачытаў лісты Ніны Мацяш да Галіны Тварановіч і Яна Чыквіна, у якіх яшчэ раз так яскрава адчуў вялікае сэрца, дабрыню, шчырасць і пяшчотнасць цудоўнай нашай паэтэсы. З кожнага яе слова ілююцца такая цеплыня, сардэчнасць, сапраўднае сяброўства і любоў. Здзіўляюць яе мужнасць, жыццялюбства: нягледзячы на пастаянныя фізічныя пакуты, яна імкнулася не заўважаць сваёй немачы і шчыра любіла жыццё, людзей. Чытаючы лісты, у многія моманты само сабой ад хвалявання і жалю, што няма з намі гэтага светлага чалавека, падступалі слёзы... З якімі сардэчнымі шчырымі словамі звяртаецца паэтка да сваіх дарагіх сяброў: “Мілая, слаўная! Даражэнькая, слаўная мая Галіначка! Добры дзень, Галюся! Галечка, галінка родная! Галіначка, душанька зычлівая! Залатая мая, светлая галінка! Дарагая мая, даражэнькая! Галіначка-птушачка! Мілы, слаўны Яне! Мілы Янка, мілая-мілая Галінка! Сардэчна-светлыя,

шчырыя мае Галіначка і Янку! Гарнуся да вас з любасцю!” і інш. Увесь час, усюды адчуваюцца аптымізм і надзея на лепшае як для сябе, так і асабліва для сяброў, а таму такія добрыя пажаданні: “...хай часцей ахоўнае бярэ цябе пад сваё крыло радасці! Хай спрыяе Вам Вашае ваколле і прырода, і людзі! Хай вясна будзе зычліваю і светлаю, багатай на радасць для Вас! Хай здаровіцца, хай творыцца! Хай радасць будзе хлебам штодзённым і дзеля Вашай душы! Будзь і будзьма дарагі! Жыві працай, натхнята! Хай будзе міласцівы Бог і верная Муза! І акрыляем і мы разам з прыродай! Хай крыляецца вам і шчасціць! Будзь, мая ластавачка, зычу Вам моцы духу і ўмення радавацца жыццю ўжо сёння, бо яно, жыццё, дорыць нам не толькі смуткі, але й святло, і святы душы, якія не варта азмрочваць недаверам, бо – прамінуцца! Гарнуся ласкава і шчыра зычу дужасці і лірычнай варушкасці!” і інш.

Вельмі шкада, што шляхі мае з Нінай Мацяш перасякаліся рэдка – на з’ездзе і сходах літаратараў, з’ездах беларусаў свету і інш. Але заўсёды я бачыў яе мілую ўсмішку, зычлівы погляд, радасны добразычлівы твар з разумнымі добрымі вачыма...

Перад самым Новым 2009 годам я атрымаў ад Ніны Іосіфаўны карталюшку з віншаваннем. Заклучныя словы ў ёй: “Дасць Бог, яшчэ сустрэнемся!” На жаль, вельмі хутка прыйшла жаклівая вестка аб тым, што Ніна Мацяш адышла ў іншы свет. На наша шчасце, засталіся цёплыя ўспаміны і яе цудоўныя вершы і іншыя творы. Значна пазней, у лютым 2010 года, з радасцю прачытаў у газеце “Наша слова”, што Белаазёрскай гарадской бібліятэцы надалі імя Ніны Мацяш. Упэўнены, што ўшанаванне памяці выдатнай паэтки працягнецца і ў выглядзе мемарыяльнай дошкі і помніка, наданні імя вуліцы і адкрыцці музея і інш.

Таварыства беларускай мовы і газета “Наша слова”

Атрымаў запрашэнне на пасяджэнне Рады Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, якое адбудзецца 27 верасня 2009 года і будзе прысвечана 20-годдзю ТБМ. Я, як сябра Рады ТБМ з моманту яго ўтварэння, амаль ніколі не прапускаў такія сустрэчы, заўсёды з вялікай радасцю ўдзельнічаў у іх, бо трапляў у мілае майму сэрцу і слыху беларускамоўнае асяроддзе, такое рэдкае ў нашай краіне. На жаль, на гэты раз прыйсці не змог, бо некалькі дзён таму зрабілі мне аперацыю ў сувязі з траўмай калена, але думкі мае былі разам з калегамі Рады ТБМ.

27 чэрвеня 1989 года ў Мінску адбыўся Першы ўстаноўчы з’езд Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны і ўжо ў сакавіку 1990 года пачаў выходзіць штотысячны бюлетэнь “Наша слова”. Старшынёй ТБМ і рэдакцыйнай калегіі бюлетэня стаў адзін з самых няўрымслівых змагароў за беларускую мову народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч – галоўны ініцыятар і арганізатар іх стварэння. Мне, чалавеку, які хаця і нарадзіўся ў

Менску, але з дзяцінства каля 40 гадоў пражыў у Расіі, у школе не вывучаў беларускую мову, і які ўсё ж прыняў яе да сэрца толькі ад сваіх дарагіх бацькоў, было вельмі прыемна атрымаць ад Ніла Сымонавіча запрашэнне прыняць удзел ва ўстаноўчым з'ездзе ТБМ, на якім я быў абраны ў Рэспубліканскую Раду. Ніл Гілевіч прапанаваў мне напісаць у першы нумар бюлетэня “Наша слова”, дзе і быў надрукаваны мой першы артыкул пра родную мову, які так і зваўся. Ужо са студзеня 1991 года бюлетэнь ператварыўся ў васьміпалосную ўсебеларускую штотыднёвую газету, галоўным рэдактарам якой стаў вядомы пісьменнік Эрнест Ялугін, а ў 1993 годзе я быў запрошаны ў рэдкалегію, што ўспрыняў як вялікі гонар.

Стварэнне ТБМ і газеты “Наша слова” было сустрэта большасцю беларускай грамадскасці з вялікай прыхільнасцю і нават энтузіязмам. Гэта адыграла значную ролю ў справе прыняцця Вярхоўным Саветам БССР Закона аб мовах, у адпаведнасці з якім беларуская мова абвешчана дзяржаўнай; Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР і надання ёй статуса канстытуцыйнага закона; змене назвы БССР на Рэспубліку Беларусь; Дзяржаўным гербе і сцягу. Справа ў тым, што менавіта ТБМ вылучыла кандыдатамі ў дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР многіх дзячоў дэмакратычнага руху (а ўсяго дэпутатамі былі 15 сяброў ТБМ), якія і сталі дэпутатскім ядром па прыняцці гэтых законаў.

Газета “Наша слова” змяшчала цікавыя і важныя артыкулы па культуры мовы, публіцыстычныя, гістарычныя, мовазнаўчыя і іншыя матэрыялы, якія моцна ўплывалі на справу беларускага адраджэння. Я рад, што і мне давалося змясціць каля дзесятка артыкулаў у нашай славутай газеце. Роля і аўтарытэт “Нашага слова” значна ўзраслі, і наклад газеты дасягнуў больш за 8000 экзэмпляраў. Сярод карэспандэнтаў газеты асабліва хочацца ўспомніць таленавітую Ірыну Крэнь, якая друкавала надзвычай змястоўныя артыкулы, цікавыя інтэрв'ю з выдатнымі людзьмі – змагарамі за незалежную дэмакратычную Беларусь.

Пасля рэферэндума 1995 года, калі дзяржаўнай мовай была аб'яўлена не толькі беларуская, але і руская мова, антыбеларускі націск з боку дзяржавы і яе чынавенства на ўсё беларускамоўнае, у тым ліку і на ТБМ і газету “Наша слова”, значна ўзмацніўся. У гэты вельмі нялёгкі час ТБМ узначаліў наш славуты паэт Генадзь Бураўкін. З вялікімі цяжкасцямі ўдалося захаваць памяшканне ТБМ. У красавіку 1997 года ўрад адмовіў у дзяржаўным фінансаванні газеты. Дзякуючы рашучасці былога вайскоўца Станіслава Судніка, выхад газеты “Наша слова” на прыватныя сродкі быў адноўлены ўжо ў лістападзе 1997 года ў Лідзе, дзе яна і выдаецца да гэтага часу. ТБМ на чале з вядомым навукоўцам і грамадскім дзячом Алегам Трусавым і газета “Наша слова” (галоўны рэдактар Станіслаў Суднік) актыўна працуюць на шляху беларушчыны. Беларуская грамадскасць адзначыла 20-годдзе стварэння ТБМ і газеты, з чым хочацца шчыра павіншаваць іх удзельнікаў, прыхільнікаў і ўсіх беларусаў і пажадаць, каб

вечна жылі ТБМ і “Наша слова” у вольнай дэмакратычнай краіне, якой мы кажам: “Жыве Беларусь!”

Беларусь хутка застанеца без беларусаў

У дні юбілею ТБМ думкі вярталіся да стану беларускай мовы, і яны былі не столькі станоўчымі, колькі больш сумнымі... Ці можна лічыць чалавека беларусам, калі ён не размаўляе на роднай беларускай мове? На гэта пытанне даўно адказаў адзін з заснавальнікаў сучаснай нацыянальнай літаратуры Францішак Багушэвіч, які сцвярджаў: *Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым зусім замёрлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі.* Значыць, калі жыхар Беларусі не карыстаецца роднай мовай, дык ён, як сапраўдны беларус, ужо не існуе. На вялікі жаль, беларусы слаба прыслухаліся да мудрых слоў свайго вялікага прарока. І зараз спецыялісты ЮНЕСКА занеслі беларускую мову ў атлас выміраючых моў. Адсюль вынікае, што і беларуская нацыя ўслед і адначасна з роднай мовай робіцца выміраючай. Памрэ мова – памрэ і яе народ.

Усе адзнакі такога працэсу відавочныя. У якой яшчэ краіне свету можна ўбачыць, каб кіраўнік дзяржавы амаль зусім не выступаў на дзяржаўнай мове карэннай нацыі, а калі і прамаўляў некалькі беларускіх слоў, дык звычайна ў здеклівым тоне пра апазіцыянераў, і перакананы, быццам на мове яго народа немагчыма выказаць вялікія думкі і пачуцці чалавека і таму ён размаўляе на расійскай мове – мове магутнага суседа, якую зрабіў таксама дзяржаўнай? Прычым фактычна – адзінай дзяржаўнай, што амаль цалкам выштурхнула мову карэннай нацыі з уласнай хаты. Дзе існуе яшчэ краіна, у якой уся ўладная вертыкаль ад прэм’ер-міністра да старшыні калгаса, ад старшыні Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу РБ да старшыні сельсавета, уся Адміністрацыя прэзідэнта, суды, пракуратура і іншыя адміністрацыйна-чыноўнічыя органы амаль зусім не размаўляюць на дзяржаўнай роднай мове? Нават кіраўніцтва такіх міністэрстваў, як адукацыі, культуры, інфармацыі, замежных спраў звычайна карыстаецца рускай мовай, хаця некаторыя з іх добра валодаюць беларускай. Нідзе ў свеце няма нацыянальнага тэлебачання, на якім рэдка можна пачуць родную гаворку. Нават дайшло да нечуванага дзікунства, калі амбасадару Швецыі Стэфану Эрыксану, які адказвае па-беларуску на пытанні, вядучыя тэлепраграмы задаюць іх па-руску. Ці ёсць у свеце Нацыянальная акадэмія навук, у якой падчас агульнага сходу можна не пачуць ніводнага слова на мове тытульнай нацыі, а ў Інстытуце беларускай мовы і літаратуры шэраг супрацоўнікаў карыстаюцца галоўным чынам мовай суседняй краіны? Дзе сустрэнецца старшыню нядаўна створанага Саюза пісьменнікаў Беларусі, які не піша і

не размаўляе на мове свайго народа? Чаму не ва ўсіх аддзяленнях сувязі сталіцы прымаюць тэлеграмы на беларускай мове? А як цяжка купіць віншавальны канверт ці карталюшку па-беларуску! Паспрабуйце ў розных установах, нават такіх як ЖЭС, банкі, ната-рыяльныя канторы, аддзяленні сувязі, райсаветы і інш. знайсці бела-рускомоўныя бланкі! Ці многа шылдаў у нашых гарадах і вёсках напісана па-беларуску? Дзе ў свеце можна знайсці краіну, каб у яе сталіцы амаль ніколі нельга было пачуць ад жыхароў на вуліцы ніводнага слова на роднай мове?

Максім Гарэцкі яшчэ ў пачатку мінулага стагоддзя пісаў: *Было б дзіўна і неразумна пытаць у расіяніна, ці хоча ён рускую мову ў школе? Глуства было б пытаць аб тым жа немца, француза, латыша ці эстонца. Чаму тады з дурнымі пытаннямі можна звярнуцца толькі да цёмнага беларуса?...*

А як цяпер? Зусім нядаўна газеты паведамлілі, што ў Магілёве, дзе амаль 370 тысяч жыхароў, няма ніводнага беларускамоўнага класа. Чыноўнікі абласнога і гарадскога аддзелаў адукацыі апраўдваюць сітуацыю адсутнасцю заявак ад бацькоў. Ва ўсіх вялікіх і малых гарадах Беларусі працуе толькі 34 беларускамоўныя школы, а на роднай мове ў Беларусі навучаецца толькі 18,6 працэнта школьнікаў. Няма ніводнай беларускамоўнай вышэйшай навучальнай установы. І гэтыя лічбы з кожным годам змяншаюцца. Адсюль пытанне – ці можна з маладога жыхара Беларусі такім чынам ўзгадаваць сапраўднага беларуса?

Не толькі ўлады, адміністрацыйна-чыноўніцкі апарат, але ўвесь створаны імі лад жыцця вымушае беларуса размаўляюць па-руску. Нават з Богам – гэта тычыцца вернікаў праваслаўнай царквы. Для чаго вучыць беларускую мову, калі ў гэтым няма жыццёвай неабходнасці: без яе пражыць можна, а вось без рускай – не. Да таго развучыліся людзі чуць беларускую мову, што часта пры запытанні на роднай мове многія здзіўлена ўскідваюць вочы, перапытваюць, а то і груба кідаюць: “Говорите на нормальном языке». Нярэдка за гутарку на беларускай мове чалавек трапляе ў ранг апазіцыянераў, БНФ ці нават “ворагаў народа”. Няўтульна беларускамоўнаму беларусу ў Беларусі. І пасля смерці большасць жыхароў Беларусі ляжыць у роднай зямлі пад надмагільнымі помнікамі з надпісамі па-руску і толькі рэдка па-беларуску – стаяць як сярод чужынцаў.

Не магу прыняць пазіцыю лідэраў многіх партый і рухаў дэмакратычных сіл, якія часта заявы, звароты, анкеты выдаюць на рускай мове: маўляў, каб больш людзей іх зразумела. На жаль, гэта так, бо людзі ў большасці сваёй ўжо лягчэй чытаюць па-руску і многія пачынаюць нават не любіць, а то і зневажаць беларускую мову. Але сучасны стан беларускай мовы і нагул беларушчыны патрабуе, каб яны сталі галоўным у сутнасці беларускай нацыянальнай ідэі, у змаганні за сапраўдную беларускую Беларусь. Трэба зразумець, што дэмакратычная, незалежная

краіна без беларускай мовы, без беларушчыны – гэта яшчэ не сапраўдная Беларусь. Згубім беларускую мову – згубім Беларусь! Будзе яшчэ адна рускамоўная невялікая краіна побач з вялізнай Расіяй.

За апошнія 15 гадоў краіна атрымала асабліва магутны прэсінг супраць беларушчыны і роднай мовы, а гэта прывяло да звыш інтэнсіўнай русіфікацыі насельніцтва, эміграцыі беларусаў за межы краіны і іх асіміляцыі. Асабліва многа з’ехала маладых людзей, прычым большасць з іх хутка авалодалі замежнымі мовамі, бо ў любой краіне свету вельмі цяжка жыць, калі не ведаеш мовы карэннай нацыі гэтай краіны. І тут толькі Беларусь уяўляе сабой сумнае выключэнне, дзе мову яе народа ведаць не абавязкова. У многіх краінах свету не толькі палітыку, але і простаму чалавеку, каб стаць грамадзянінам гэтай дзяржавы, трэба здаць экзамены на веданне мовы карэннай нацыі. Таму палітыку, які не валодае роднай мовай, няма чаго і вылучацца ў дэпутаты, кіраўніка партыі, руху, што часта мае месца ў нашай краіне. Тое ж трэба сказаць і пра ўсю чыноўніцка-адміністрацыйную вертыкаль – ад прэм’ер-міністра, кіраўніка адміністрацыі Прэзідэнта, міністра – да старшыні завода, калгаса і кіраўніка гарадскога і сельскага савета.

Ад такога катастрафічнага стану беларускай мовы баляць душа і сэрца ў многіх шчырых беларусаў. Дастаткова ўспомніць прарочыя словы Пімена Панчанкі:

Родны Янка Купала,
Вы пісалі:
“Я веру і настане..!”
Дарагі мой Іван Дамінікавіч,
Не, не настане!
Гэта ўжо не світанне,
Гэта наша настала змярканне,
Гэта з мовай маёй,
Гэта з песняй маёй
Развітанне.

Вельмі патрэбныя такія аб’яднанні, як Таварыства беларускай мовы, Таварыства беларускай школы, Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, Беларускі фонд культуры і інш., а таксама культурна-асветныя рухі тыпу “Будзьма”, але яны не могуць карэнным чынам змяніць працэс манкуртызацыі насельніцтва без змены дзяржаўнай палітыкі ў адносінах да роднай мовы і беларушчыны. Усе беларусы, – і тыя, якія нясуць у сэрцы покліч “Жыве Беларусь!”, і тыя, што прамаўляюць “За Беларусь!”, павінны змагацца за родную мову, інакш іх заклікі будуць пустымі...

Наша цудоўная мілагучная беларуская мова, на якой пісаў яшчэ Францыск Скарына, на якой надрукаваны Статуты Вялікага Княства Літоўскага, пра якую Адам Міцкевіч сказаў, што ... *гэта самая багатая і самая чыстая гаворка, якая ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана* не

павінна загінуць. Агульнымі намаганнямі яе трэба захаваць, пашырыць, каб яна стала галоўным моўным асяроддзем у Беларусі, а гэта залежыць ад нас усіх. Трэба падтрымаць звароты, прынятыя на Пятым з’ездзе беларусаў свету і Радзе Таварыства беларускай мовы, аб тым, каб 2010 год абвясціць “Годам роднай мовы”.

Пазней ў тыднёвіку беларусаў у Польшчы “Ніва” (№ 01 ад 3 студзеня 2010 г.) прачытаў: *... больш за дваццаць гадоў таму, гаварылася пра 400 тысяч беларусаў у Польшчы і столькі ж палякаў у Беларусі. А апошнім часам маем 43 тысячы беларусаў на Беласточчыне і больш мільёна палякаў у Беларусі...* Значыць, як і стагоддзі таму, так і цяпер ідзе ня толькі інтэнсіўная русіфікацыя беларусаў па ўсёй краіне, але і іх апалячванне, асабліва моцнае на Гродзеншчыне. Дарэчы, у Гародні няма ніводнай беларускай школы, а рускія і польскія ёсць... Дык, дакуль такое будзе?

“Краязнаўчая газета”

У лістападзе 2009 года выйшаў трохсоты нумар “Краязнаўчай газеты”, якая выдаецца як недзяржаўная і карыстаецца вялікім поспехам ва ўсіх, хто цікавіцца краязнаўствам, хто любіць свой край і хоча атрымаць самыя разнастайныя веды пра яго. Гэта вельмі патрэбная газета атрымалася, дзякуючы намаганням яе заснавальніка і галоўнага рэдактара, старшыні Беларускага фонду культуры Уладзіміра Гілепа – выдатнага музейшчыка, краязнаўца, археолага, рупліўца беларускай культуры.

Больш блізка я пазнаёміўся з Уладзімірам Аляксандравічам яшчэ ў 1992 годзе, калі яго, як першага намесніка міністра культуры Беларусі, прызначылі старшынёй рэспубліканскага юбілейнага камітэта па падрыхтоўцы і правядзенню 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Тады мяне здзівілі яго арганізатарскія здольнасці, захопленасць працай, добрабычлівасць, цеплыня і абаяльнасць у адносінах да людзей. Праца юбілейнага камітэта пад кіраўніцтвам У. Гілепа дала вялікі плён і нарэшце імя і творчасць Максіма Гарэцкага па-сапраўднаму стала вяртацца да беларускага народа. Юбілей пісьменніка адзначалі вельмі шырока і ўрачыста. Асабліва ўразіла мяне адкрыццё помніка ахвярам сталінскіх рэпрэсій у Вязьме, куды прыехала дэлегацыя з Беларусі на чале з У. Гілепам (у яе ўваходзілі В. Зуёнак, І. Чыгрынаў, У. Пракапцоў, У. Ліўшыц і інш.) На ўскраіне горада каля крутога абрыва, зусім блізка ад будынка турмы, дзе адбываў прысуд М. Гарэцкі і дзе звычайна расстрэльвалі вязняў. Я так усхваляваўся, гледзячы на высокія вароты турмы, што амаль у непрытомнасці з болем у сэрцы і слязьмі на вачах ішоў ад турмы да абрыву з “жоўтага пясочку” і ўяўляў тую жудасную карціну, як вывелі 40 чалавек вязняў, у тым ліку і майго дзядзьку, павялі да абрыву, расстралялі

і закапалі на “адпаведную глыбіню”. І на ўсё гэта спатрэбілася толькі 15 хвілін – так адпрацавана была тая сістэма гвалту. Я стаяў каля абрыву, не мог адарваць вачэй ад пакатага схілу і перада мной мроіліся нейкія неверагодныя целы забітых людзей, аж закружылася галава, стала зусім не па сабе... Толькі покліч сяброў маіх адарваў мяне адсюль. Я падышоў да помніка, які ўяўляе сабой чорную стэлу з лабрадарыту і выбітымі на ім словамі: “Предположительно на этом месте, где похоронены сотни известных и неизвестных людей, жертв репрессий, находится прах известного белорусского писателя, учёного и педагога Максима Ивановича Горэцкаго”. Я вельмі ўдзячны Уладзіміру Гілепу, Уладзіміру Ліўшыцу і іншым прыхільнікам творчасці М. Гарэцкага, намаганнямі якіх быў адкрыты помнік, а таксама нашаму земляку, кіраўніку адміністрацыі Вяземскага раёна Уладзіміру Рудніцкаму, які ажыццяўляў нашу просьбу і прапанову пра ўшанаванне памяці ахвяр палітычных рэпрэсій, у тым ліку і Максіма Гарэцкага.

У далейшым Уладзімір Аляксандравіч дапамог адкрыццю помніка Максіма Гарэцкага ў Менску, наданню імя пісьменніка вуліцы ў Менску і інш. З вялікай прыемнасцю я ўдзельнічаю ў працы Рады Беларускага фонда культуры пад умелым і актыўным кіраўніцтвам У. Гілепа.

У сувязі з выходам 300 нумара “Краязнаўчай газеты” я паслаў У. Гілепу ліст.

“Дарагі Уладзімір Аляксандравіч!

Шчыра віншую Вас, рэдкалегію, усіх стваральнікаў, аўтараў і чытачоў з выходам 300-га нумара “Краязнаўчай газеты”, якая яскрава раскрывае ўсе бакі краязнаўства – інтэгральныя веды ад цэлага краю да невялічкага роднага кутка. Хочацца адзначыць, што газета чытаецца з вялікай цікавасцю, бо ў ёй асвятляюцца як сучаснае краязнаўства з комплекснымі ведамі ўсіх галоўных накірункаў, так і гістарычнае краязнаўства Беларусі. Усё разам дае вялікі плён у адраджэнні краіны. Вельмі цікавыя матэрыялы прыведзены пра краязнаўчы рух адраджэнцаў мінулага стагоддзя. Мне вельмі прыемна ўспомніць, што мой дзядзька Максім Гарэцкі быў актыўным удзельнікам беларускага краязнаўства, а мой тата Гаўрыла Гарэцкі быў членам Цэнтральнага Бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры.

Хочацца зрабіць адну прапанову: больш прыцягваць да ўдзелу ў газеце геологаў. Веды па геалогіі – вельмі важная частка краязнаўства. Геалагічная будова і развіццё зямной кары вобласці, раёна, горада значна ўплывае на іх прыроду, эканоміку, культуру. Геологамі складзены і апісаны розныя карты: геалагічныя, геамарфалагічныя, тэктанічныя, сучасных рухаў, падземных вод і іншыя.

Жадаю далейшых поспехаў у Вашай высакароднай дзейнасці, вельмі патрэбнай для развіцця нашай Бацькаўшчыны і яе адраджэння!”

“Акадэмкніга”

У газеце “Наша Ніва” ад 25 лістапада 2009 года прачытаў: “Легендарную дырэктарку кнігарні “Акадэмкніга” Соф’ю Жыбульскую кіраўнік Акадэміі навук Міхаіл Мясніковіч звольніў без тлумачэння прычынаў, не працягнуўшы кантракт. Спадарыня Соф’я перажывае, што пасля яе сыходу кнігарня страціць самастойнасць, а на паліцах з’явіцца розная макулатура. У “Акадэмкнізе” быў найбольшы ў краіне выбар беларускіх выданняў”. З вялікім жалем убачыў гэту вестку, бо Соф’я Антонаўна з зусім занядбанага кніжнага магазіна ўтварыла самую лепшую ў Менску кнігарню, дзе можна было набыць навуковыя кнігі з Масквы і Менску, і самае галоўнае – беларускамоўныя кнігі як дзяржаўных, так і недзяржаўных выдавецтваў. Цікава, яе зволілі з-за таго, што некаму з больш высокіх чыноўнікаў спатрэбілася гэтая пасада для свайго чалавека, ці ў сувязі з занадта моцным беларускім ухілам, а можа і за тое і за другое разам?

Выдатны вучоны-геолаг

Пазванілі з Масквы, што 27 снежня 2009 года на 96-м годзе жыцця памёр акадэмік Віктар Яўхімавіч Хаін – адзін з самых выдатных геолагаў сучаснасці. Ён нарадзіўся ў Баку ў досыць багатай габрэйскай сям’і купца першай гільдыі – выхадца з Украіны. В. Хаін у сваіх успамінах пра сябе напісаў так: “Мой отец и моя мать были двоюродными братом и сестрой. Результатом такого близкого родственного брака явилось то, что отец и мать были красивыми людьми, а я сам некрасив, но, однако, это, по-видимому, не отразилось на моих умственных способностях”. Гэта пасапраўднаму так: ён быў невялічкага росту, заўсёды нейкі згорблены, з буйным носам, які вытыркаўся наперад і плаўна пераходзіў у пакаты лоб, з тоўстымі губамі, якія яшчэ больш падкрэслівалі шырыню вялікага рота, з акулерамі, праз якія свяціліся малыя, але вельмі разумныя ўважлівыя вочы. Нечым ён нагадваў Квазімоду, асабліва тады, калі побач з ім была яго прыгажуня-жонка Валянціна Ільвінічна, троху вышэйшая за яго пышная бландзінка, вельмі падобная да знакамітай французскай актрысы Сімоны Сінборэ. Але калі Віктар Яўхімавіч пачынаў гаварыць, асабліва выступаць з трыбуны, голасам з выразным прыемным тэмбрам, разумна і пера-канаўча, гэта гучала так прыгожа, што ён сам ужо здаваўся зусім іншым – прыгожым, натхнёным чалавекам, выдатным прамоўцам.

В. Хаін рана згубіў бацькоў і яго ўсынавіў родны дзядзька – медык па прафесіі, які наняў для сына гувернантку і настаўніц, што дазволіла яму вывучыць французскую, англійскую мовы і троху горш нямецкую. Калі ў “хрушчоўскую адлігу” і пазней пачаў раскрывацца “жалезны занавес” і да нас у Савецкі Саюз пачалі прыязджаць розныя вядомыя замежныя геолагі

з дакладамі, ці праводзіліся навуковыя канферэнцыі, дык вельмі часта з перакладамі выступаў В. Хаін, бо тады мала хто з савецкіх геологаў ведаў замежныя мовы.

В. Хаін быў адным з самых эрудзіраваных савецкіх геологаў. Ён лепш за ўсіх ведаў сусветную геалагічную літаратуру, хуткасць чытання ім навуковых прац усіх здзіўляла. Памятаю, як мы сядзелі ў Маскоўскім дзяржаўным універсітэце, працуючы над макетам Міжнароднай тэктанічнай карты Еўропы. Дэкан геалагічнага факультэта прафесар А.А. Багданаў, які кіраваў працай над картай, абмяркоўваючы тэктанічную будову Афрыкі, сутыкнуўся з рэдкай і цяжкай па вымаўленню назвай геалагічнай тоўшчы. Ён з жартам усклікнуў: “Ну, гэта, мусіць, нават Віктар (так ён звычайна звяртаўся да Хаіна) не ведае!?” В. Хаін, які ціха сядзеў і, здавалася, быў заняты нечым іншым, ускінуў галаву і дасканала адказаў, дзе гэта тоўшча распаўсюджана, чым складзена і які яе ўзрост. Усе здзівіліся і радасна засмяяліся, яшчэ раз пераканаўшыся ў “усяведанні” Хаіна.

Віктар Яўхімавіч меў здзіўляючую працаздольнасць, а адсюль і плённасць. Ён не губляў часу, мог адначасова рабіць некалькі спраў. Калі я быў членам вучонага савета геалагічнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта па абароне дысертацый, часта сядзеў побач з В. Хаіным. Звычайна ён не толькі слухаў абарону дысертацыі, але чым-небудзь яшчэ займаўся – ці пісаў водгук на артыкул, ці чытаў аўтарэферат, ці праглядаў нейкую кнігу. Я спачатку думаў, што ён не слухае дысертанта і выступаўцаў. Але, калі наступаў час задаваць пытанні, ён першы вельмі слушна пытаўся пра самае цікавае ў рабоце, а потым і выступаў з сур’ёзнай ацэнкай дысертацыі. Хаця гэтыя выступы нярэдка былі даволі крытычнымі, але ён, па сутнасці, дужа добразычлівы чалавек, амаль заўсёды галасаваў “за”. У навуцы, у геалогіі было ўсё яго жыццё. Прышоўшы дахаты і троху адпачыўшы, ён садзіўся за стол і працаваў да ночы.

В. Хаін, мусіць, па колькасці публікацый сярод сваіх калег быў на першым месцы, прычым гэта былі не паўторы аднаго і таго ж, а сур’ёзныя, часта піянерскія працы. Найбольш выдатны яго твор – пяцітомная манаграфія “Региональная геотектоника”, у якой дадзена сістэматычнае апісанне будовы зямной кары ўсіх сучасных кантынентаў і акіянаў і аналіз гісторыі фарміравання іх структуры з адзінага тэарэтычнага погляду. Такую тытанічную працу-подзвіг, на якую ён патраціў амаль 15 гадоў (1971–1985), мог зрабіць толькі В. Хаін з яго веданнем сусветнай літаратуры, працаздольнасцю, мэтанакіраванасцю. За гэты вялізарны твор ён быў удастоены Дзяржаўнай прэміі СССР. Раней геалагічная будова ўсяго зямнога шара была разгледжана ў знакамітай трохтомнай манаграфіі “Лік Зямлі” (1888–1909) аўстрыйскім геологам Эдуардам Зюсам, таму я ў віншаванні з нагоды 90-годдзя В. Хаіна назваў яго “сучасным Зюсам”.

Як выдатны прафесар, на бліскучыя лекцыі якога прыходзілі не толькі

студэнты, а нават і выкладчыкі, ён стварыў многія падручнікі, асабліва па геатэктоніцы, якімі карысталіся ўсе геалагічныя факультэты вышэйшых навучальных устаноў СССР, а пазней краін СНД, а ў перакладзе таксама шмат якіх іншых краін свету.

Мы часта сустракаліся з Віктарам Яўхімавічам на пасяджэннях Міжведамаснага тэктанічнага камітэта, Камісіі па міжнароднай праграме геалагічнай карэляцыі, розных тэктанічных нарадах, кангрэсах, рэдкалегіі часопіса “Геатэктоніка”, пры складанні тэктанічных карт і інш.

Асабліва цікавымі былі нарады ў розных гарадах з геалагічнымі экскурсіямі, у час якіх мы вывучалі геалагічныя аб’екты, абмяркоўвалі іх і дыскутавалі, выказваючы свае погляды на геалагічную будову і развіццё таго рэгіёну, які мы ўсе разам аглядалі і вывучалі. В.Я. Хаін быў старшынёй тэктанічнай секцыі Навуковага савета па праблемах геалогіі і распрацоўкі нафたавых і газавых радовішчаў, а я – членам бюро секцыі. Мы правялі з канца 70-х гадоў да пачатку 90-х шэраг нарад, душой якіх заўсёды быў Віктар Яўхімавіч, у самых розных мясцінах: Рызе, Адэсе, Фрунзе, Мурманску, Ухце, Ашхабадзе, Чарнігаве і інш.

Вельмі запамінальнай была наша сумесная паездка ў 1978 годзе ў Парыж на пасяджэнне Падкамісіі па тэктанічнай карце свету, генеральным сакратаром, а пазней і прэзідэнтам якой быў В. Хаін. Я тады першы раз трапіў у гэты цудоўны горад. Усе 12 камандзіровачных дзён былі настолькі напружанымі, што мы амаль не спалі, бо трэба было прымаць удзел у многіх пасяджэннях, паглядзець горад і яго шматлікія музеі і іншыя славутасці, а ноччу пазнаёміцца з кнігамі нашых дысідэнтаў і эмігрантаў, а таксама выйшаўшымі ў замежжы ўспамінамі М.С. Хрушчова, што тады было небяспечна, нават за мяжой і ў вузкім коле калег, але так цікава, бо адкрывалася многа новага малавядомага і праўдзівага. Гэту літаратуру мы змаглі атрымаць у сябра Хаіна, пецяярбургца Юрыя Шубера, які эмігрыраваў яшчэ перад самай рэвалюцыяй і стаў выдатным геалагам-тэктаністам, лепшым знаўцам геалогіі Афрыкі. Юрый Аляксандравіч і яго жонка размаўлялі на дарэвалюцыйнай мове Пецяярбургу, і я, з здзіўленнем, адчуў, як руская мова жыве і змяняецца нават за такі кароткі час: некаторыя іх словы былі не зусім зразумелымі, націскі і моўныя звароты цяпер сталі троху іншымі. У гэтых мілых, высокаінтэлігентных людзей мы правялі некалькі вельмі прыемных вечароў.

У 1986 годзе была паездка ў Лондан на пасяджэнні Рэдкалегіі Міжнароднай тэктанічнай карты Еўропы (3-е выданне). Савецкую дэлегацыю на чале з В. Хаіным прымаў вядомы геалаг, дырэктар Геалагічнага музея прафесар Ф.У. Данінг. Гэты музей, якому ўжо больш за 150 гадоў, размешчаны ў шыкоўным вялікім палацы ў цэнтры Лондана і пакідае незабыўнае ўражанне сваім багаццем геалагічных экспанатаў, цудоўным

навуковым паказам розных геалагічных працэсаў. Але яшчэ больш здзівілі шматлікія дзяўчынкі і хлопчыкі, якія з увагай гадзінамі стаялі каля стэндаў і калекцый. У кожнага з іх сшытачкі, куды заносіцца ўбачанае. А ў нас геалогію ў школе амаль зусім не вывучаюць. У Лондане мы пазнаёміліся з выдатным шведскім геалагам, выхадцам з Эстоніі Рональдам (Расціславам Міхайлавічам) Гарбачовым і сталі сведкамі яго рамантычных адносін са Святланай Багданавай, якая ўваходзіла ў нашу дэлегацыю і якая пазней пераехала да свайго мужа ў Лунд. Разам з гэтай цудоўнай геалагічнай парай, ужо поўнасьцю шведскіх вучоных, беларускія геалагі і геафізікі выконвалі некалькі важнейшых міжнародных праектаў, у тым ліку Europrobe, Eurobridge і іншыя, якія мелі важнае значэнне для вывучэння геалагічнай будовы тэрыторыі Беларусі.

У 1987 годзе былі выбары ў Акадэмію навук СССР. Кандыдатамі ў акадэмікі па спецыяльнасці “тэктоніка, сейсмалогія” (2 вакансіі) быў вылучаны шэраг спецыялістаў, у тым ліку і В.Я. Хаін, а ад Беларусі я. Экспертная камісія, якая таксама галасуе тайна, на першае месца паставіла мяне, бо спадзявалася, што я тады пераеду ў Маскву і мяне змогуць разглядаць як патэнцыяльнага кандыдата на дырэктара Геалагічнага інстытута АН СССР. Але я адмовіўся ад пераезду ў Маскву, чым вельмі ўсіх здзівіў, бо звычайна многія імкнуліся жыць і працаваць у “столице нашай Родины”. Тады ў акадэмікі быў абраны В.Я. Хаін, чаму я быў вельмі рады, сардэчна яго павіншаваў. Ён, безумоўна, быў больш варты гэтага звання, чым я, і ў іншым выпадку мне проста было б няёмка. Другую вакансію заняў В.Кейліс-Борак, пра якога Прэзідыум АН сказаў, што калі не выбяруць яго, то адзінка зусім прападзе, бо яна дадзена асабіста пад яго. Мяне ж абралі пазней, у 1994 годзе, але тады ўжо Расія і Беларусь сталі самастойнымі дзяржавамі і мяне абралі не правадзейным, а замежным членам Расійскай акадэміі навук.

Чытаю адну з апошніх кніг В. Хаіна “Дни моей жизни. Воспоминания геолога” (2009) з надпісам “Дорогому другу Радиму Гарецкому от автора” – з сумам, што няма ўжо гэтага выдатнага чалавека і з гонарам, што мне пашанцавала сябраваць з ім. Ён перанёс многа цяжкага і шчаслівага, крыўднага і радаснага, але заўсёды заставаўся аптымістычным, добра-зычлівым. Ён перажыў страту сына, смерць сваёй мілай жонкі, пад канец жыцця згубіў зусім зрок: у 2007 годзе сказаў мне, што апошняю кнігаю, якую ён сам цалкам прачытаў, была кніжка маіх успамінаў “Академик Яншин – дорогой мой учитель и друг”. Але Віктар Яўхімавіч актыўна працаваў і з дапамогай сваіх калег сачыў за літаратурай, да апошніх гадзін пісаў артыкулы і выдатна выступіў на тэктанічнай нарадзе ў лютым 2009 года.

У сваіх успамінах В. Хаін падзяліўся цікавымі меркаваннямі пра сакрэт свайго даўгалецця: добрая спадчыннасць, адсутнасць пачуцця рэўнасці, зайздрасці, пыхлівасці, але прысутнасць здаровага, умеранага слава-

любства, душэўны спакой, нямоцны “харошы эгаізм”, патрыятызм, сяброўства з калегамі.

Новы год і Каляды

Гэта для большасці людзей самыя светлыя і радасныя святы, з якімі звязаны надзеі на лепшую будучыню і шчасце.

Успамінаю сустрэчу Новага года ў ноч на 1979 год, калі апошні раз за мінулыя дзесяцігоддзі быў мароз пад мінус 30°. Мы, супрацоўнікі Акадэміі навук БССР, толькі засяліліся ў новы дом, які быў пабудаваны для вядучых вучоных акадэміі па спецыяльнаму дазволу з Масквы і таму кватэры былі не са стандартнай, як у той час вышынёй столі ў 2,5 м, а троху больш – 2,8 м, большымі па памерах кухняй і пакоямі. Зрабілі яго ў форме дзвюх выпуклых у розныя бакі хваль, таму і дом у народзе празвалі “Даляр”, заадно маючы на ўвазе і яго “прэстыжнасць”. Нягледзячы на тое, што дом будаваўся пад асобым наглядам з боку Прэзідыума АН БССР і нават ураду, недаробак аказалася вельмі шмат, тым больш, што будаўнікі паціху здымалі ручкі і замкі ад дзвярэй, разеткі, нават унітазы, прадавалі іх каму-небудзь ці ставілі ў першую чаргу тым гаспадарам кватэр, якія давалі ім за гэта “паўлітры” гарэлкі. Таму парадак у кватэры пры ўмове дэфіцыту ўсяго гаспадарчага, што было ў тых часы, мы змаглі навесці толькі праз год. Дасягнуўшы такога стану кватэры, мы з палёгкай пачалі рыхтавацца да сустрэчы новага года. Моцны калядны мароз не дазваляў падняць тэмпературу ў дамах больш за 15–17°, таму многія ўключылі розныя абагравальнікі, ды і гарэлкі прыйшлося набыць больш, чым звычайна. Здавалася, ужо ўсё было гатова да свята, на вуліцы людзей стала зусім мала, сядзелі ў кватэрах. І раптам батарэі цалкам астывлі, тэмпература ў кватэрах рэзка ўпала, халодзюга ахапіла дом. А ў хуткім часе і святло пагасла. Акадэмікі і прафесары пачалі званіць у розныя службы, якія больш маўчалі. Выскачылі на вуліцу і бегалі туды-сюды, шукаючы прычыны аварыі і спецыялістаў па электрычнасці і сантэхніцы. Сустрэча гэтага новага года запоўнілася надоўга. Але ў пазнейшыя гады маразы сталі значна слабейшыя, а затым нярэдка на Новы год ішоў дождж, і ўсе з надзеяй маліліся, каб выпаў снег, бо Новы год без снегу зусім сумна сустракаць. Многія зямляне вырашылі, што наступіла эпоха “глабальнага пацяплення”, аб чым загаласілі ва ўсім свеце.

Пацяпленне?

Зіма 2009–2010 гадоў выдалася сапраўднай, якой у Беларусі, мусіць, не было ўжо пару дзесяцігоддзяў, а ў Еўропе і ЗША яшчэ значна даўней. Па тэлебачанні кожны дзень паказваюць розныя аварыі і беды ў сувязі з маразамі і снегам: як заваліла снегам Іспанію, Італію, Вялікабрытанію,

Кітай, розныя штаты Паўночнай Амерыкі, як парвала ад марозу трубы ў Сібіры і абледзянела Саяна-Шушанская ГЭС, якія бясконцыя коркі на заснежаных дарогах Масквы і Санкт-Пецярбурга, жудасныя аварыі транспарту на коўзкіх дарогах Растоўскай вобласці, складанасці з-за холаду і снегу і заторы ў аэрапортах, непаладкі з экспрэсам пад Ламаншам і г.д. Такое ўражанне, што Бог нарэшце раззваўся на галашэнне чалавецтва пра небяспечнае змяненне клімату ў бок пацяплення, якое прывядзе да жыццёвых змен жыцця людзей, а, можа, нават і пагібелі паловы ці ўсяго чалавецтва, і вырашыў нагадаць чалавеку, што зімы бываюць па-сапраўднаму халодныя, і напусціў іх на ўсё паўночнае паўшар'е, каб астудзіць гарачыя галовы людзей, многія з якіх пачалі выкарыстоўваць праблему глабальнага пацяплення ў палітычных і фінансавых, часта не зусім сумленных мэтах. Безумоўна, тэхнагеннае забруджванне атмасферы і прыроднага асяроддзя трэба мінімізаваць, бо чалавек толькі частка прыроды і яму трэба не перарабляць яе, а прыстасоўвацца да яе вялікасці. Кліматычныя цыклы пацяплення і пахаладання, якія заўважаюць пакаленні людзей, будуць ісці незалежна ад волі чалавека, прычым яны будуць парушаць больш значныя па тэрміну прыродныя цыклы – ледавіковыя і міжледавіковыя эпохі, якія чаргаваліся ў апошні геалагічны так званы чацвярцёвы ці антрапаненавы перыяд Зямлі і якія даволі дасканала вивучаны геалагамі.

Хакей

Мне пазваніла знаёмая настаўніца сярэдняй школы Менску і павіншавала з Калядамі. Я адказаў ёй тым жа і спытаў, як яе настрой і як будзе сустрэкаць свята. Яна сумна адказала: “Каму свята, а каму і не, вось павінна ісці на хакей, хаця я яго зусім не люблю. Нас, усіх настаўнікаў школы, прымушаюць ісці ў яшчэ адзін новы лядовы дварэц “Мінск-Арэна”, каб ствараць “радасную масу балельшчыкаў” за нашу прэзідэнцкую каманду супраць каманды Расіі ў калядных спаборніцтвах на прыз Прэзідэнта Беларусі. Добра, што на гэты раз хоць вучняў не пагналі”.

Цяпло каляднага часопіса “Верасень”

7 студзеня 2010 года на халодныя Каляды, у Дзень Раджаства Хрыстова ў дольнай зале Чырвонага касцёла Алены і Сымона адбылася прэзентацыя новага літаратурна-мастацкага часопіса для моладзі “Верасень”, які такім чынам, як і яго галоўны рэдактар паэт Эдуард Акулін, таксама нарадзіліся ў гэты святы дзень. Зала была паўнюсенькай, людзі стаялі ў праходах і каля ўсіх сценак. Радавала, што былі не толькі больш сталыя заўсёднікі беларускамоўных імпрэзаў, але і вельмі многа моладзі. Вечарыну вёў Эдуард Акулін – выдатны паэт, бард, рэдактар, інтэлігент,

светлы чалавек. Рабіў гэта ён з вялікім майстэрствам: чыстым звонкім голасам, змястоўна, з гумарам, з адметным культурным густам. Вечарыну пачаў народны вакальны гурт “Пліса” пад кіраўніцтвам Кастуся Герашчанкі з добрай беларускай народнай песні. Цікавымі былі выступленні старэйшых пісьменнікаў, але найбольш уразілі маладыя аўтары вершаў і артыкулаў першага нумара часопіса. Чыстымі звонкімі галасамі прыгожыя светлыя дзяўчаткі чыталі свае такія сур’ёзныя лірычныя і патрыятычныя вершы на чысцюсенькай беларускай мове. Асабліва ўсхвалявалі выступленні зусім малых дзетак з гісторыка-патрыятычнага клуба “Спадчына” Дварцоўскай сярэдняй школы (кіраўнік Наталля Ляўкевіч), якія спецыяльна прыехалі на прэзентацыю. Вось дзе адчувалася шчырасць пачуццяў і любоў да роднага краю, да беларускасці! Многія з слухачоў, у тым ліку і я, змахнулі слязу радасці з вачэй. Э. Акулін закончыў вечарыну новай сваёй песняй “Мама”, якая да глыбіні душы кранула слухачоў, і знакамітай песняй “Янка Купала”, прыпеў якой падхапіла ўся зала. Цеплыня “Верасня” шчыра сагрэла душу і ў нашу антыбеларускую сучаснасць ўзняла веру ў тое, што будзе жыць беларуская мова і будзе жыць Беларусь. Нездарма Э. Акулін растлумачыў назву часопіса як – “у засені Веры”.

Славуты палітык

15 снежня 2009 года Станіславу Станіслававічу Шушкевічу споўнілася 75 гадоў. Гэты дзень ён сустрэў у ЗША разам са сваёй мілай Ірынай і толькі 14 студзеня 2010 года адзначыў гэтую дату са сваімі сябрамі і добрымі знаёмымі ў Менску. Як заўсёды, быў энергічны, жвавы, прыветлівы, вельмі просты ў абыходжанні, сціплы, уважлівы, гаваркі, з гумарам і жартамі. Безумоўна, С.С. Шушкевіч – самы вядомы ў свеце сучасны беларускі палітык, перш-наперш тым, што ён адзін з тых трох “белавежскіх зуброў”, якія канстатавалі і падпісалі “Белавежскае пагадненне аб развале СССР і стварэнні Садружнасці незалежных дзяржаў – СНД”. Ён стаў першым кіраўніком новай незалежнай краіны Еўропы – Рэспублікі Беларусь.

За гэтыя дзеянні і я асабіста вельмі ўдзячны Станіславу Станіслававічу, бо пазнаў жыццё разам з бацькамі ў ГУЛАГу на Беламорска-Балтыйскім канале, і рады, што здзейснілася мара беларускіх адраджэнцаў мінулага стагоддзя, у тым ліку і маіх любых таты і дзядзькі, пра незалежную Беларусь. Мае бацькі яшчэ з 1928 года былі знаёмы з бацькам юбіляра Станіславам Пятровічам, які быў вядомы паэт і вельмі сціплы і мілы чалавек. Ён таксама быў двойчы рэпрэсіраваны, высланы ў Сібір, дзе прабыў 20 гадоў, працаваў лесарубам і ў геалагічных экспедыцыях і толькі ў 1956 годзе вярнуўся на Радзіму. Праз маіх бацькоў і я пасябраваў з паэтамі, які заўсёды прэзентаваў мне свае творы. Калі да мяне завітаў

Станіслаў Станіслававіч, я яму паказаў кнігі яго бацькі, дык ён са здзіўленнем усклікнуў: “Дык у Вас гэтых кніг не менш, а можа і больш, чым у мяне!”

Калі кіраўніком дзяржавы стаў С. Шушкевіч, які, дарэчы, ездзіў з адным ахоўнікам, а то і без яго, і які выдатна размаўляў і па-беларуску, і па-руску, у краіне ў хуткім часе ўзнялася вялікая хваля руху нацыянальнага адраджэння. Быў прыняты закон аб мовах, у адпаведнасці з якім беларуская мова абвешчалася адзінай дзяржаўнай мовай рэспублікі, Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР і наданні ёй статуса канстытуцыйнага закона, пастанова аб прыпыненні дзейнасці КПСС–КПБ на тэрыторыі Беларусі, пастанова аб змене назвы БССР на Рэспубліку Беларусь, зацвярджэнні дзяржаўнага герба Пагоні і дзяржаўнага белачырвона-белага сцяга. Менавіта С. Шушкевіч падпісаў пастанову аб вывазе з Беларусі ядзернай зброі, што ён сам лічыць адным з галоўных сваіх дасягненняў. Беларуская дзяржаўная дэлегацыя на чале з С.С. Шушкевічам у ЗША падпісала Дэкларацыю пра адносіны паміж ЗША і РБ, а праз паўгода адбыўся афіцыйны візіт у Беларусь прэзідэнта ЗША Біла Клінтана, які прыслаў вельмі цёплае віншаванне з нагоды 75-годдзя свайго калегі. С. Шушкевіч годна прадстаўляў Беларусь у многіх краінах свету, сустракаючыся з прэзідэнтамі, прэм’ер-міністрамі, каралямі і каралевамі і іншымі палітыкамі.

С. Шушкевіч – унікальны чалавек, які цяпер не толькі па пералічаных раней станоўчых паказчыках, але і па незразумелых ў нармальнай краіне справах, варты таго, каб трапіць у Кнігу рэкордаў Гінеса. Ён, як вядома, выдатны навуковец і арганізатар навуковай і педагагічнай працы, член-карэспандэнт НАН Беларусі, але адзіны, хто жыве ў Беларусі і не атрымлівае за навуковае званне грошы. Яго пенсія зараз знізілася да 1,5 даляраў, але і кіраўніцтва дзяржавы і ўсе суды ад раённага да Канстытуцыйнага лічаць гэта нармальным. Яго нідзе не прымаюць на працу ў дзяржаўных установах, і таму ён можа лічыцца беспрацоўным. Але ён узначальвае і актыўна вядзе працу ў партыі Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады. Каб зарабіць грошы на жыццё, С. Шушкевіч стаў сапраўдным вандроўнікам і наведвае многія краіны свету, куды яго, як выдатнага палітычнага дзеяча, з вялікай прыемнасцю і гонарам запрашаюць, каб прачытаў лекцыі на розныя палітычныя і эканамічныя тэмы.

Хочацца пажадаць Станіславу Станіслававічу той жа бадзёрасці і мужнасці, якія яго ніколі не пакідалі, нават у час, калі вадаспады бруду і нясправядлівасці (тыпу “скрыні цвікоў” і інш.) валіліся на яго; моцнага здароў’я, якое, дзякуй Богу, не пакідала яго да гэтага часу, палітычнай мудрасці, поспехаў на карысць нашай Бацькаўшчыны і выказаць вялікую падзяку за тое, што ён паспеў ажыццявіць.

“Партызанскі” ліцэй

14 студзеня 2010 года вучні, настаўнікі і прыхільнікі Нацыянальнага гуманітарнага ліцэя імя Якуба Коласа на чале з адным з яго заснавальнікаў і нязменным дырэктарам Ул. Коласам адзначылі 20-годдзе ліцэя, які ўлады ў 2003 годзе нібыта з нагоды рамонту будынку ліквідавалі як “гняздо апазіцыі”, але яго ўдалося захаваць і цяпер ён існуе ў форме недзяржаўнага і таму ў народзе ён вядомы ў якасці “партызанскага”.

Вельмі добра памятаю той “Дзень ведаў” і дзень пачатку заняткаў, які прыйшлося правесці на вуліцы насупраць адабранага будынку ліцэя. Мне таксама запрасілі прачытаць лекцыю ліцэістам. Яны сядзелі на спецыяльна вырабленых драўляных лаўках, а вакол стаялі іх бацькі, а троху далей міліцыянты і моцныя хлопцы ў штацкім адзенні. Вачаняты прыгожых дзяўчынак і хлопцаў свяціліся такой мужнасцю, верай у лепшую будучыню краіны і іх лёсу, з такой прагнасцю глыталі словы ведаў і праўды, што радасць ахоплівала маё сэрца. Гэты незабыўны момант заўсёды будзе грэць маю душу і ніколі не знікне з маёй памяці.

Ліцэй – гэта адзіная ў краіне навучальная ўстанова, у якой усюды і ад усіх – ад вучняў, настаўнікаў і тэхнічнага персаналу – можна пачуць беларускую мову. Гэта – унікальная, сапраўдная нацыянальная вучэльня – пераемнік традыцый беларушчыны Віленскай беларускай гімназіі, якія залажылі выдатныя адраджэнцы першых дзесяцігоддзяў мінулага стагоддзя, моцнае ядзерка сучаснага адраджэнскага духу. Таму выступаючы з прывітаннем, я падараваў ліцэю кнігу Максіма Гарэцкага “Выбранае”, якая толькі што была выдадзена ў серыі “Беларускі кнігазбор”. Спадзяюся, што настане час, калі такія па-сапраўднаму нацыянальныя ліцэі многімі дзесяткамі ўзнікнуць у розных мясцінах Беларусі.

Мастак-адраджэнец

11 лютага 2010 года ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі адкрылася выстава, прысвечаная 80-годдзю з дня нараджэння выдатнага мастака і грамадскага дзеяча Лявона Баразны. Здзіўляе шырокая палітра яго жывапісу – акварэль, пастэль, вітраж, графіка і інш. Вялікае ўражанне пакідаюць яго партрэты, пейзажы, вясковыя краявіды і гарадскія замалёўкі. Асабліва знакамітыя яго творчыя працы па занатоўванні ўзораў ткацтва з нацыянальнай арнаментыкай, якія ўвайшлі ў альбомы “Беларускае народнае адзенне”, “Беларуская народная вопратка”, “Беларускі народны арнамент Палесся”, “Тканіны Гродзеншчыны”. Тут ён паказаў сябе як таленавіты даследчык-першапраходзец. Гэта дазволіла Лявону Цімафеевічу стварыць касцюмы для шэрагу ансамбляў песні і танца. Значны ўклад зрабіў ён у скарызнаўства, выдаўшы альбом “Травюры Францыска Скарыны”. Лявон Баразна быў адным з першых адраджэнцаў

другой паловы мінулага стагоддзя. Яго любоў да Бацькаўшчыны, падтрымка роднай мовы, нязломны патрыятызм моцна паўплывалі на з’яўленне магутнай плеяды беларускіх мастакоў-адрэджэнцаў сучаснасці. На жаль, мастак трагічна загінуў 15 жніўня 1972 года ў Менску на 44 годзе жыцця.

Прыгадваю, як мой Тата, акадэмік Гаўрыла Гарэцкі, рэагаваў на гэтую згубу. Пасля амаль саракагадовага блукання па Расіі здзейснілася мара акадэміка, і ён канчаткова вярнуўся на Радзіму ў канцы 1969 года. Не толькі любімая геалогія, асабліва геалогія антрапагена, захапляла яго. Ён прагна глытаў усё беларускае і таму не прапускаў ніводнай пастаноўкі ў тэатры імя Янкі Купалы, часта наведваў Вялікі оперны тэатр, філармонію, ўсе мастацкія выставы, нарады і імпрэзы беларускіх пісьменнікаў і г.д. Пазнаёміўся і пасябраваў з многімі дзеячамі навукі, культуры, літаратуры і мастацтва. У самым канцы 1971 года і я пераехаў з Масквы ў Менск. Я памятаю, як Тата вельмі высока ставіўся да творчасці і дзейнасці Лявона Баразны, з якім быў троху знаёмы. Асабліва прываблівала яго шчырая беларускасць. Памятаю, як узрушыла Тату нечаканая трагічная смерць мастака. Ён са слязьмі на вачах гаварыў мне пра гэтую жудасную падзею. Я і Лявон былі аднагодкамі і нарадзіліся амаль у адзін дзень снежня месяца. На жаль, нам не давялося пазнаёміцца. А майму Тату здавалася, што ён у той дзень згубіў нешта такое блізкае яму, амаль сыноўнае. Ён доўга не мог супакоіцца, страшэнна перажываў, асабліва, калі ўбачыў мяне...

Безумоўна, спадчына і імя Лявона Баразны будзе жыць у памяці беларускага народа вечна і не толькі ў выставах, музеях, альбомах, кнігах, але і ў назве вуліц.

“Беларускія справы”

20 лютага 2010 года ў Менску адбылася прэзентацыя кінафільма “Беларускія справы”, створанага Вольгай Мікалайчык па матэрыялах хатняга архіва Хвёдара Нюнькі і прысвечанага 20-годдзю дзейнасці Таварыства Беларускай культуры (ТБК) у Літве. Галоўны герой фільма – 82-гадовы бясменны кіраўнік ТБК Хвёдар Нюнька, спецыяльна прыехаў з Вільні. Арганізатары сустрэчы – Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына” (Алена Макоўская і Ніна Шыдлоўская). У фільме вельмі дынамічна і ярка паказаны галоўныя моманты і дасягненні ТБК і яго кіраўніка. А зроблена вельмі шмат: праведзена чатыры з’езды беларусаў краін Балтыкі; усталявана 10 мемарыяльных таблічак у гонар слынных беларускіх дзеячоў; на базе ТБК пачала працаваць сучасная газета “Наша Ніва”; выдаецца газета беларусаў Літвы “Рунь”; заснавана выдавецтва ТБК, якое выдала шэраг беларускіх кніг; праведзены імпрэзы і лекцыі, прысвечаныя выдатным беларускім палітычным дзеячам, прадстаўнікам

культуры, навукі, літаратуры, мастацтва, а таксама сустрэчы з многімі зараз дзейнымі асобамі; прыватызавана сядзіба ТБК, а нядаўна атрымана пляцоўка (12 сотак) для Цэнтра культуры Якуба Коласа (там, дзе раней быў дом сям’і жонкі паэта – Марыі Дзмітрыеўны) і многае іншае. ТБК спрыяла і шмат чаго зрабіла для адкрыцця беларускай школы ў Вільні, беларускага аддзялення пры Віленскім педагагічным універсітэце, беларускамоўных перадач на літоўскім радыё. У ТБК працавалі вядомыя прадстаўнікі беларускага адраджэння: Лявон і Юрка Луцкевічы, Лявон Кароль, Яраслаў Станкевіч, Сяргей Карабач, Мікола Рулінскі. У розных імпрэзах ТБК прымалі ўдзел шматлікія выдатныя беларускія дзеячы метраполіі і замежжа. Постаці многіх з іх з цікавасцю можна бачыць у фільме – Зоська Верас, Івонка Сурвіла, Зянон Пазняк, Барыс Рагуля і інш.

Мне вельмі прыемна адзначыць, што і я прымаў удзел у шэрагу розных мерапрыемстваў ТБК і нават разам з Анатолем Грыцкевічам быў прыняты ганаровым членам ТБК. Я рад, што Хвёдар Нюнька стаў маім шчырым сябрам. Вельмі добразычлівы, гасцінны, працаздольны, ініцыятыўны, ён карыстаецца вялікай павагай як у літоўцаў і ўладаў Літвы (важна, што дасканалы ведае літоўскую мову), так і ў шырокага кола ўсіх беларусаў. Хвёдар Нюнька – выдатны беларускі адраджэнец Літвы, спадкаемца многіх віленскіх адраджэнцаў мінулага стагоддзя. Я асабліва ўдзячны яму за ўшанаванне памяці Максіма Гарэцкага і яго лепшай вучаніцы Першай віленскай беларускай гімназіі Наталлі Арсенневай, мемарыяльныя дошкі якіх, дзякуючы намаганням сп. Нюнькі, усталяваны побач з уваходам у былы будынак гэтай гімназіі.

Калі я прыязджаю ў Вільню, спыняюся ў кватэры гасціннага гаспадара Хвёдара, а ён – у мяне ў Менску. Вось і на гэты раз мы доўга за поўнач сядзелі, не маглі скончыць размову, бо шмат што патрабуе абмеркаваць наша беларуская рэчаіснасць...

Пашпарт

Вырашыў памяняць пашпарт, бо ў ім скончыліся чыстыя незапоўненыя лісты. У канцы лютага 2010 года пайшоў да пашпартысткі – трэба запоўніць бланк на дзвюх мовах. Хутка гэта зрабіў. Пашпартыстка здзіўлена: “Цудоўна! У нас это так редко бывает, т.к. многие не знают, как написать по-белорусски даже свою фамилию. Приглашаю Вас к нам на работу заполнять бланки”. І сапраўды, да яе бясконца падыходзяць людзі і пытаюцца, як адказаць на тое ці іншае пытанне, а яно вельмі простае, у першую чаргу: прозвішча і імя; просяць замяніць сапсаваныя бланкі. Вось як адвучылі людзей ад роднай мовы!

50 тамоў “Беларускага кнігазбору”

Кастусь Цвірка, старшыня Міжнароднага грамадскага аб’яднання “Белкнігазбор”, даўно размаўляў са мной пра неабходнасць выдання ў “Беларускім кнігазборы” твораў Максіма Гарэцкага, прычым меркаваў, што патрэбна іх надрукаваць як у серыі I “Мастацкая літаратура”, так і ў серыі II “Гісторыка-літаратурныя помнікі”, але ўсё не было фінансавання ні на адну кнігу. І вось у канцы 2009 года, нарэшце, накапілі грошы. Тэрэза Голуб, адна з лепшых знаўцаў жыцця і творчасці пісьменніка, узяла на сябе ўкладанне кнігі (у гэтым і я ёй троху дапамагаў), а таксама складанне прадмовы і каментарара. Кастусь Цвірка і я адабралі шэраг фотаздымкаў. Вырашылі, што зможам выдаць толькі адну кнігу ў серыі “Мастацкая літаратура”. Таму намецілі тры раздзелы: проза (куды ўвайшлі аповяданні, аповесці, дакументальна-мастацкія і філасофска-алегарычныя творы), драматургія і публіцыстыка. Вельмі цяжка адбіраць, бо хочацца змясціць і гэты твор і той, а памеры кніжкі абмежаваны. Удалося ўключыць два аповяданні, якія раней не друкаваліся. Гэта “Юбілеуш” і “Як удава”. Змясцілі “Кіпарысы”, “Лявоніус Задумекус” і “Скарбы жыцця” – творы, якія ўпершыню былі апублікаваны Галінай Гарэцкай, дачкой пісьменніка, у часопісе “Полымя” (1993, № 2) да 100-годдзя Максіма Гарэцкага. У сярэдзіне снежня 2009 года пазваніў Генадзь Вінярскі, выканаўчы дырэктар “Беларускага кнігазбора”, які паведаміў, што пяцідзесяты том серыі – “Максім Гарэцкі. Выбраныя творы” выйшаў з друку.

Вельмі добра памятаю, як у 1995 годзе зайшоў да мяне, тады віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук Беларусі, Кастусь Цвірка і падрабязна пазнаёміў з яго ідэяй “Беларускага кнігазбора”, планам-каталогам “шматтомнага выдання беларускай літаратуры і літаратуры пра Беларусь ад старажытнасці да нашых дзён” і стварэннем Міжнароднага фонду “Беларускі кнігазбор”. У той час кароткая, але моцная хваля нацыянальнага Адраджэння ўжо пайшла на спад і таму, каб прабіць цвёрдакаменную чыноўніцкую вертыкаль і атрымаць дазвол на выкананне праекта, патрэбна было прыкласці шмат намаганняў шляхам заяў, перапіскі, сустрэч і г.д. Я падтрымаў Кастуся Цвірку, быў абраны членам Міжнароднага фонду “Беларускі кнігазбор” і як мог дапамагаў у гэтай справе. Ужо на наступны год з вялікай радасцю я атрымаў першы том кнігазбору “Ян Чачот. Выбраныя творы” з надпісам: “Шаноўны Радзім Гаўрылавіч! З Вашай дапамогай мы распачалі гэтай кнігай вяртанне народу нашай вялікай літаратурнай спадчыны, вяртанне яго гістарычнай памяці. Шчыра Вам дзякуй! Кастусь Цвірка. 9 верасня 1996 г.”

Я ганаруся, што хоць троху далучыўся да здзяйснення гэтага выдатнага праекта, які паказаў, што беларускі народ стварыў адну з самых багатых у свеце літаратур. На жаль, да гэтага часу шырокае кола грамадскасці не ведае яе ў значным аб’ёме, не ведае нашу багатую

літаратурную спадчыну. Двухсоттомны кнігазбор, нарэшце, пакажа ўсяму свету веліч нашай літаратуры. Ужо тыя 50 тамоў, што выйшлі з друку, выгукваюць вялікі гонар. Безумоўна, гэта падзея вялікага гістарычнага значэння.

З выдрукаваных тамоў уражвае значная колькасць іх аўтараў, якія былі ахвярамі сталінска-бальшавіцкага рэжыму. У гэтым сэнсе асабліва вылучаецца том “Расстраляная літаратура”, у якім змешчаны “творы беларускіх пісьменнікаў, загубленых карнымі органамі бальшавіцкай улады”. У ім творы 67 пісьменнікаў – сапраўдных пакутнікаў. Літаратуру расстраляць, каб яна загінула назаўсёды, немагчыма, але забараніць на некалькі дзесяткаў гадоў можна. З часам яна зноў уваскрэсне, чаму ў значнай ступені спрыяе “Беларускі кнігазбор”. Многіх літаратараў і грамадскіх дзеячоў і іх творы мы адкрываем нанова, а то і ўпершыню. А колькі яшчэ не адкрыта! Беларускія літаратары ўвесь час знаходзіліся, як трапна сказаў Антон Адамовіч, пад “духоўным”, “інтэлектуальным” тэрорам, а Анатоль Сідарэвіч назваў нашу літаратуру “тэрарызаванай”, якая адчувала дзяржаўны тэрарызм: польскі, бальшавіцкі, постсавецкі. Нягледзячы на такія, мякка кажучы, неспрыяльныя для творчасці ўмовы, беларускія пісьменнікі стварылі літаратуру сусветнага ўзроўню, адну з самых магутных у свеце. Апрача тома Максіма Гарэцкага “Выбраныя творы” (пяцідзiesiąты том “Беларускага кнігазбора”) раней у серыі “Гісторыка-літаратурныя помнікі” выйшла з друку кніга Гаўрылы Гарэцкага “Выбранае”. Браты Гарэцкія таксама належылі да тых беларускіх дзеячоў, якія за сваю любоў да Бацькаўшчыны, да беларускага народа і роднай зямлі, трапілі ў шэраг “врагов народа” і пазналі ўсе здзекі бальшавізму. Максім быў расстраляны амаль ў 45-гадовым узросце, а Гаўрыле пашчасціла ў апошнія 20 гадоў яшчэ папрацаваць на Беларусі і ў 88 год назаўсёды легчы ў родную зямельку.

Дык выкажам шчырую падзяку галоўным выканаўцам “Беларускага кнігазбору” – Кастусю Цвірку, аўтару праекта і галоўнаму рэдактару, і Генадзю Вінярскаму, выканаўчаму дырэктару! Няхай жыве “Беларускі кнігазбор”!

17 сакавіка 2010 года ў мінскім Палацы мастацтваў запланавалі правесці юбілейную вечарыну “Збіраўся скарб: 50 тамоў “Беларускага кнігазбору”. У газеце “Народная воля” на гэтую тэму быў надрукаваны артыкул Кастуся Цвіркі “Збіраецца скарб...”, а ў “Нашай Ніве” ад 10 сакавіка – абвестка “50 тамоў “Беларускага кнігазбору”: “17 сакавіка ў мінскім Палацы мастацтваў (Казлова, 3) пройдзе святочная імпрэза, прысвечаная выхадзе 50-га тома кніжнага праекта “Беларускі кнігазбор”. Ініцыятыва стварэння “Кнігазбору” належыць пісьменніку Кастусю Цвірку. Ён загарэўся ідэяй выдаць у 200 тамах усё найлепшае з літа-

ратуры, што было створана на беларускай зямлі. Першы том праекта – “Выбраныя творы” Яна Чачота – выйшаў у 1996 г. У вечарыне бяруць удзел акадэмік Радзiм Гарэцкі, доктар філалагічных навук Адам Мальдзіс, паэты Генадзь Бураўкін, Анатоль Вярцінскі, Уладзімір Някляеў, старшыня МГА “Белкнігазбор” Кастусь Цвірка, дырэктар выдавецтва “Кнігазбор” Генадзь Вінярскі. Спяваюць Зміцер Вайцюшкевіч, Таццяна Беланогая. Рэй вядзе паэт Міхась Скобла. Пачатак а 18-й. Будуць прэзентаваныя найноўшыя тамы збору”.

На наступны дзень у “Народнай волі” Святлана Кліменценка асвяціла падзеі той вечарыны: “...Усё адбылося зусім у іншым варыянце, чым задумвалася віноўнікам урачыстасці. [...] Калі госці ўрачыстасці прыйшлі на вечарыну, іх “прыветна” сустрэла наклееная на ўваходных дзвярах абвестка, што зала зачынена “по техническим причинам”. [...] Ох, ужо гэтыя “тэхнічныя прычыны”, сумназнаёмыя, нават звыклія для нас апошнімі гадамі! [...] Над “тэхнічнымі прычынамі” людзі проста смяліся. [...] Смех смехам, а ў вестыбюлі палаца тоўпілася ўжо сотні дзве чалавек. [...] І тут, у момант няпэўнасці, на верхняй прыступцы лесвіцы з’явіўся рашучы, імпэтны Уладзімір Някляеў і голасам, які не патрабуе ніякіх мікрафонаў, звярнуўся да прыйшоўшых на свята, павіншаваў усіх з адметнай падзеяй у нацыянальным жыцці.

[...] – У нас вялікая літаратура, вялікая матчына мова, і калі іх будуць, як і раней, забараняць і не пускаць да людзей, мы павінны ісці сваім шляхам. Наша справа – выдаваць залатую класіку і пісаць новыя годныя творы – пацвердзіў Кастусь Цвірка. Анатоль Вярцінскі прачытаў свой верш-рэквіем у памяць сабраццяў старэйшых пакаленняў, каму быў прысвечаны адзін з тамоў “Кнігазбору” пад назвай “Расстраляная літаратура”. [...] Дарэчы, прэзентаваны 50-ты том унікальнай серыі – гэта выбраныя творы класіка нашай літаратуры Максіма Гарэцкага. [...] Яго пляменнік – акадэмік Радзiм Гарэцкі [...] надзвычай высока ацаніў ролю “Беларускага кнігазбору” ў захаванні і распаўсюдзе ведаў аб лепшых здабытках духоўнай скарбніцы народа. [...] Яркую меладычную фарбу ўнёс у вечарыну [...] знаны оперны спявак, адраджэнец музычнай спадчыны Віктар Скарабагатаў. Ён цудоўна выканаў жартоўную песню Станіслава Манюшкі на верш нашага класіка Яна Чачота. А потым, не згаворваючыся, і прысутныя заспявалі: узнёсла і прыгожа гучаў духоўны гімн “Магутны Божа”, які многія ведаюць.

Настрой ва ўсіх, нягледзячы ні на што, быў прыўзняты. Хай і ў неардынарных умовах, а свята адбылося, акрыліла духоўным зарадам.

[...] У чарговы раз нашай інтэлігенцыі плюнулі ў твар. Але па сутнасці выйшла... класічная унтэр-афіцэрская ўдава, якая сама сябе высекла.”

Яшчэ раз можам пажадаць: “Няхай жыве “Беларускі кнігазбор”, які не змесціцца ў 200 тамоў, а будзе значна большым!”

Легенда Беларускага Адраджэння

Так вельмі ўдала была названа ўнікальная выстава ў час прэзентацыі 5-га выпуску факсімільнага выдання газеты “Наша Ніва”, якую 24 сакавіка 2010 года арганізавалі Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа НАН Беларусі і выдавецтва “Тэхналогія”. Перад святам усіх беларусаў “Днём волі і Незалежнасці” (25 сакавіка) атрымалася яшчэ адно выдатнае свята – завяршэнне факсімільнага выдання слаўтай газеты, якая стала сімвалам беларускага нацыянальнага адраджэння і якая дала назву хоць і кароткаму (усяго 9-гадоваму), але важнаму этапу ў гісторыі Беларусі – “нашаніўскі”. Гэта быў час станаўлення беларускай нацыянальнай ідэі, новай беларускай літаратуры, сучаснай беларускай мовы – і ўсё дзякуючы газеце “Наша Ніва”. Яна маці беларускіх нацыянальных газет.

Поўная зала дзеячоў культуры і навукі ўважліва слухала цікавыя выступы Зміцера Санько, Уладзіміра Конана, Валянціны Лемцюговай, Віталія Скалабана, Аляксандра Лукашанца, Анатоля Сідарэвіча і інш., а таксама прывітальныя словы Ніла Гілевіча, якія зачытаў яго сын Сяргей. Гэтае свята было перш-наперш святам ініцыятара і выдаўца факсімільнага выдання, вядомага навукоўца і галоўнага рэдактара выдавецтва “Тэхналогія” Зміцера Санько, які на працягу 22 гадоў мэтанакіравана збіраў камплект газеты, рыхтаваў і выдаваў яе. Гэта сапраўдны подзвіг, бо ў Беларусі не было ніводнага поўнага збору “Нашай Нівы”. Прышлося збіраць нумары газеты не толькі ў бібліятэках і архівах краіны, але і ў суседніх дзяржавах, асабістых зборах. Санько нагадаў выразны сказ айца Аляксандра Надсана: “У Беларусі ёсць дзве выдатныя кнігі: “Біблія” Ф. Скарыны і “Наша Ніва”. Выступоўцы адзначылі многія бакі жыцця і дзейнасці, звязаныя з “Нашай Нівай”: выдатных асоб – заснавальнікаў і рэдактараў, аўтараў – класікаў нашай літаратуры і мовазнаўства, іх самаахвярную дзейнасць і пераследы ўладамі, значэнне дзеля адраджэння мовы, культуры, адукацыі, гісторыі, тлумачэння рэлігійнага пытання, забароны асобных публікацый і цалкам газеты і інш. У 2006 годзе было стагоддзе выхаду ў свет газеты “Наша Ніва”, але адзначылі тады гэтую дату вельмі сціпла – толькі ў Музеі-архіве літаратуры і мастацтва (дырэктар Ганна Запартыка) адбыліся навуковыя чытанні.

Чамусьці ніхто з выступоўцаў не адзначыў актуальнасць “Нашай Нівы”. Як быццам не прайшло больш за 100 гадоў з часу “нашаніўскага” перыяду. Здаецца, што многія публікацыі газеты напісаны цяпер. Ідзе тая ж барацьба за нацыянальнае адраджэнне, беларускую ідэю, развіццё нацыянальнай культуры, мовы, адукацыі, літаратуры, мастацтва. Знакаміты верш Янкі Купалы “Ворагам беларушчыны” і яго покліч “Жыве Беларусь!” надзённы зараз, як і тады. Але сілы беларушчыны не пагаслі, і жыве надзея ў стварэнне не проста самастойнай Рэспублікі Беларусь, а беларускай Беларусі – незалежнай, багатай, дэмакратычнай, еўрапейскай дзяржавы.

Калектыўныя звароты

У сярэдзіне сакавіка быў у Лечкамісіі, каб атрымаць медычнае заключэнне на права кіраваць аўтамабілем. Па дарозе вырашыў наведаць Ніла Гілевіча, з якім даўно не бачыўся. Размаўлялі на самыя розныя тэмы. Нядаўна і да яго, і да мяне звярнуліся з прапановай падпісаць адзін невялікі зварот – я падпісаў, а Ніл – не. Ён растлумачыў, што ўжо досыць даўно падпісвае такія паперы вельмі асцярожна, бо не адзін раз атрымліваў ад гэтага адмоўны бумеранг у сувязі з зусім іншым вынікам, чым той, на які разлічваў. Нашы подпісы стаяць пад многімі зваротамі і заявамі, на адны з якіх быў станоўчы водгук, на другі – ніякага розгаласу, а на некаторыя – і, сапраўды, не зусім добрыя водгукі.

Я ўспомніў, як у сакавіку 2003 года да мяне звярнуўся Якаў Гутман – старшыня Сусветнага згуртавання яўрэяў Беларусі (ЗША, Нью-Йорк). Я яго працяглы час ведаў, бо ён актыўна ўдзельнічаў у працы Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына”, прэзідэнтам якога я тады быў. Мы нават на Першым з’ездзе беларусаў свету абралі яго сябрам Вялікай Рады. Ён з абурэннем паведаміў мне, што ідзе разбурэнне гістарычнага будынку – сінагогі на вул. Дзмітрава і выдадзена антысеміцкая кніга “По законам подлости”. Далей дадаў, што ў Менск едзе вядомы расейскі спявак Іосіф Кабзон, якому мы пашлем наш зварот аб гэтых падзеях, папросім пры прыездзе ў Менск выказаць уладам сваё незадавальненне і тым самым выратаваць сінагогу ад разбурэння. Апрача таго звярталася ўвага спевака на тое, што яго канцэрт адбудзецца 26 сакавіка ў рамках дня яднання Расеі і Беларусі, якраз пасля 25 сакавіка, якое свабодалюбівыя людзі Беларусі адзначаюць як свой гістарычны Дзень Волі. Мой подпіс у звароце аказаўся першым, а яго таксама падпісалі Зінаіда Бандарэнка, Сяргей Законнікаў, Адам Мальдзіс, Юры Хадыка, а подпіс ініцыятара звароту Якава Гутмана чамусьці адсутнічаў. Іосіф Кабзон атрымаў наш зварот і напісаў рэзалюцыю: “Канцэрт адмяніць”. Калі ў Менску пра гэта даведаліся аматары песеннай творчасці Кабзона, асабліва тыя, якія ўжо набылі білеты на яго канцэрт, жудасна абурыліся, раззлаваліся і пачалі шукаць вінаватага. Вырашылі, што гэта – Гарэцкі, подпіс якога быў першым, а я ў той час нават не ведаў, што Кабзон адмовіўся прыехаць. Хатні тэлефон у Дзень Волі гудзеў як шалёны. Я адсылаў усіх да Якава Гутмана, а яго і след прастыў...

Пры жыцці Сталіна пра нейкія звароты не тое што да народа, а нават да ўрада ці ЦК КПСС па сваёй ініцыятыве знізу і падумаць было нельга. Дапускаліся толькі па камандзе зверху. Пазней можна было напісаць пра нейкую прапанову ці скаргу ў розныя ўладныя органы, але лепш гэта было рабіць індывідуальна і ні ў якім разе калектыўна. А найбольш

дзеіснымі пры Саветах былі ананімныя лісты, на якія абавязкова рэагавалі хутка і дасканала. Памятую, як мой Тата, акадэмік Гаўрыла Гарэцкі, разам з групай пісьменнікаў падпісаў ліст у ЦК КПБ з прапановай перанесці прах класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча ў Менск. Вельмі хутка масціты вучоны атрымаў ад маладога прадстаўніка ЦК КПБ моцную працуханку...

Дзве юбілейныя даты

Пры адміністрацыйна-камандным рэжыме, які панаваў у савецкі час і які, на жаль, дамінуе і цяпер, галоўнымі кіраўнікамі краіны з'яўляюцца чыноўнікі, прычым іх колькасць не змяншаецца, і яны ўжо ўяўляюць магутны сацыяльны клас. Чынавенства рэдка калі пакідае рэфарматарскі зуд, які, на жаль, часта мае не зусім разумны і станоўчы напрамак. Звычайна яно мала прыслухоўваецца да спецыялістаў у той ці іншай справе, больш стараецца дагадзіць вышэйстаячаму начальству. Яно ніяк не можа ўспрыняць мудрыя думкі з басні Івана Крылова пра музыкантаў, якіх парасаджваюць то так, то гэтак.

Так адбылося ў 1963 годзе з Інстытутам геалагічных навук АН БССР, які з пачатку свайго заснавання ў 1929 годзе належыў акадэміі і які тады, у сувязі з рэарганізацыяй геалагічнай службы ў Савецкім Саюзе, быў перададзены ў сістэму Дзяржгеалкама і стаў Беларускай навукова-даследчай геалагаразведчай інстытутам (БелНДГРІ). Але жыццё прымушае нават чыноўнікаў папраўляць памылкі і ў 1971 годзе ў Акадэміі навук быў створаны Інстытут геахіміі і геофізікі. Але ўжо новы прыступ рэарганізацыі ў 2007 годзе прымусіў старшыню прэзідыума НАН Беларусі і прэм'ер-міністра дзяржавы падпісаць пастанову аб ліквідацыі Інстытута геахіміі і геофізікі, перадачы яго супрацоўнікаў ў БелНДГРІ Мінпрыроды і толькі 20 навукоўцаў – у Інстытут прыродакарыстання НАН Беларусі. На агульным сходзе НАН Беларусі 23 красавіка 2010 года старшыня прэзідыума М.У. Мясніковіч прызнаў, што гэта не прынесла ніякай карысці і дарэмна яны так зрабілі.

У Беларускай дзяржаўнай універсітэце кафедра геалогіі была арганізавана ў 1923 годзе (з 1973 года звалася кафедрай глебазнаўства і геалогіі), а ў 1934 годзе адкрыты геалага-глебава-геаграфічны факультэт (з 1937 года пераіменаваны ў географічны). У 1951–1958 гадах у складзе факультэта працавала геалагічнае аддзяленне, якое рыхтавала геалагаў па спецыяльнасці “пошук і разведка месцанараджэнняў карысных выкапняў”, а пасля васьмігадовага перапынку ў 1966 годзе зноў адкрыта (падрыхтоўка ўжо вялася па спецыяльнасці “гідрагеалогія”) і працавала да 1969 года ўключна. Цікава, што выгнанне Інстытута геалагічных навук з АН БССР і абедзве ліквідацыі падрыхтоўкі геалагаў у БДУ адбыліся тады, калі рэктарам БДУ (1952–1956), а затым віцэ-прэзідэнтам АН БССР (1956–

1969) быў геолаг-акадэмік К.І. Лукашоў. Добра, што ўжо ў 1971 годзе пад яго кіраўніцтвам быў створаны ў Акадэміі навук БССР Інстытут геахіміі і геафізікі.

Усе гэтыя рэарганізацыі геалагічнай навукі ў Беларусі я ўспомніў у сувязі з тым, што ў 2010 годзе напярэдадні Дня геолага (першая надзея красавіка, побач з пачаткам вясны і днём гумару) адзначалі дзве юбілейныя даты: 20-годдзе навукова-даследчага геалагічнага рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства “БелГеа” і 15-годдзе кафедры дынамічнай геалогіі геаграфічнага факультэта БДУ.

Яшчэ ў 1981 годзе да мяне ў лабараторыю геатэктонікі Інстытута геахіміі і геафізікі па конкурсу на пасаду старшага навуковага супрацоўніка прыйшоў Віталь Андрэевіч Масквіч – вельмі здольны, ініцыятыўны 34-гадовы геолаг, які ўдала спалучаў навуковыя і арганізацыйныя прыхільнасці. Ён адзін з першых у інстытуце пачаў распрацоўваць падачу заявак на вынаходства, што ў геалогіі вельмі складана зрабіць. Праз 8 гадоў і пасля двухгадовай працы ў Індыі, Віталь Андрэевіч абараніў доктарскую дысертацыю. Ён увесь час шукаў новыя напрамкі ў метадыках пошукаў радовішчаў нафты і газа, новых арганізацыйных форм працы. Мне вельмі падабалася яго неспакойная натура, яго часта неспадзяваныя прапановы. Я, як загадчык лабараторыі і дырэктар інстытута, падтрымліваў яго і адчуваў, што яму цесна ў колах інстытута. Тады, ужо ў час перабудовы, можна было пры Інстытуце стварыць малое прадпрыемства, якому дазвалялася весці не толькі навуковую, але і прадпрыемальніцкую дзейнасць. Гэта было тое, што так блізка да натуры В. Масквіча. Я ад імя інстытута-заснавальніка падпісаў паперу аб стварэнні малога прадпрыемства, дырэктарам якога быў прызначаны Віталь Масквіч. З таго часу мяне завуць “хросным бацькам” БелГеа.

Выдатны арганізацыйны талент В. Масквіча дазволіў яму, нягледзячы на самыя разнастайныя цяжкасці, праз 10 гадоў з малога прадпрыемства, якое налічвала ўсяго дзесятак супрацоўнікаў, стварыць буйную самастойную геалагічную арганізацыю са штатам супрацоўнікаў да 250-300 чалавек. Мы часта думалі з Масквічом, каб стварыць на базе БелГеа Інстытут геалогіі замежных краін ці Інстытут горных спраў, якіх так не хапае ў Беларусі, але супрацьстаянне чынавенства і раптоўная смерць В. Масквіча 12 красавіка 2002 года не дазволілі ажыццявіць гэтыя задумы.

Пасля смерці Віталія Андрэевіча генеральным дырэктарам БелГеа стала яго жонка Алімпіяда Леанідаўна – не геолаг, а эканаміст па адукацыі. Я з вялікім захапленнем наглядаў, як гэта з знешняга выгляду кволая, а на самой справе моцная жанчына ўпэўнена павяла далей справу свайго незабыўнага мужа. Зараз БелГеа, нягледзячы на тое, што яго перавялі з НАН Беларусі ў Мінпрыроды, жыве і актыўна працуе, а яго заснавальнік, Інстытут геахіміі і геафізікі НАН Беларусі, – памёр...

Калі ліквідавалі падрыхтоўку геолагаў у БДУ, усе геалагічныя арга-

нізацыі Беларусі – і вытворчыя, і навуковыя, – адчулі недахоп маладых спецыялістаў. Я, як дырэктар Інстытута геахіміі і геофізікі, ездзіў па галоўных ВНУ Савецкага Саюза і складаў спісы студэнтаў – жыхароў Беларусі, каб запрасіць іх па заканчэнні навучання на іх Радзіму. Пасля распаду СССР і гэта рабіць стала немагчыма. З дапамогай прафесара Вольгі Якушка ў 1979 годзе дамагліся выпусціць географаў па спецыяльнасці “геамаграфалогія”, якія бліжэй да геалогіі і якім маглі чытаць лекцыі некаторыя супрацоўнікі нашага інстытута, у тым ліку і я. Больш 10 гадоў я актыўна прабіваў падрыхтоўку геологаў на географічным факультэце БДУ і толькі ў 1995 годзе з падтрымкай рэктара ўніверсітэта акадэміка Фёдара Капуцкага і дэкана геофака Расціслава Жмойдзяка ўдалося заснаваць кафедру дынамічнай геалогіі, загадчыкам якой па неадменнай прапанове рэктара БДУ прыйшлося стаць мне. Так на географічным факультэце, апрача кафедры глебазнаўства і геалогіі (утворана з кафедры геалогіі), была заснавана яшчэ адна новая кафедра дынамічнай геалогіі, на базе якой і цяпер вядзецца сучасная падрыхтоўка геологаў. Былі праведзены IV ўніверсітэцкія геалагічныя чытанні “Праблемы рэгіянальнай геалогіі Беларусі”, прысвечаныя 15-годдзю заснавання кафедры дынамічнай геалогіі БДУ. Адкрыў чытанні дэкан факультэта прафесар Іван Пірожнік, а вёў – загадчык кафедры прафесар Валеры Губін. З прыемнасцю прывітальнае слова і навуковы даклад зрабіў і я.

Дымна-жвачныя жанчыны

Часта праходжу міма сярэдняй школы, якая недалёка ад нашага дому. Прыемна глядзець на невялікія групыкі маладых прыгожых беларусчак. Падыходжу бліжэй і бачу над імі воблака дыму – амаль усе паляць папіросы. Прыслухоўваюся да іх гамонкі – цяжка паверыць: брыдкія словы сыплюць, як гарох. Яны не толькі дымныя, але і брыдкаслоўныя. Знікае чароўнасць, а з ёй і добры настрой...

Саджуся ў тралейбус пасля ўрачыстасці ў БДУ. Насупраць жанчына гадоў пад трыццаць са смакам жуе жвачку, аж прычмоквае. Перыядычна, відаць, ад асалоды, так шырока адкрывае рот, што відаць чырвоны язык з наліплай на яго белай аладкападобнай жованкай. Твар жанчыны не надта прыгожы робіцца зусім непрыемным, а я адчуваю, што падступае млоснасць... Каб не бачыць гэтую жвачную жанчыну, саджуся побач з ёй. На прыпынку дзве сімпатычныя дзяўчынкі. Гляджу – кідаюць акуркі, пускаюць дым і скачуць у наш тралейбус. Весела смяючыся і абдаўшы мяне дымным духам, плюхаюцца на сядзенне насупраць. Тут жа дастаюць жвачкі і пачынаюць чаўкаць. Аказалася, што гэта не проста дымныя дзеўкі, а дымна-жвачныя. Далей я ехаў, не адрываючы вачэй ад акна, за якім мільгацелі прыемныя вясновыя краявіды, а ў галаву ўсё лезла пытанне: “Адкуль такая пошасць напала на нашых маладых жанчын, якая

так псеу іх прыгожасць і пяшчотнасць?”.

Сто гадоў Вялікаму Беларусу

У час перабудовы і развалу СССР (канец 80-х – пачатак 90-х гадоў мінулага стагоддзя) мы пачалі патроху даведвацца праўду пра нашых беларускіх эмігрантаў, пра якіх бальшавіцкі афіцый ўдзёўбаў нам у галаву, што ўсе яны “зраднікі” і “калабаранты”. Тады адбылося і вяртанне імя Барыса Кіта – спачатку ў невялікіх артыкулах, а ўжо ў 1992 годзе ён сам змог амаль праз 50 гадоў жыцця за межамі Беларусі прыехаць на Бацькаўшчыну. Тады і я з ім пазнаёміўся. Нягледзячы на ўжо досыць сталы ўзрост (82 гады), я ўбачыў жвавага, энергічнага, добразычлівага і абаяльнага чалавека, які загаварыў на цудоўнай беларускай мове. Мы хутка знайшлі агульныя тэмы для размовы і здавалася, што даўно знаёмыя.

Я быў уражаны яго складаным жыццёвым шляхам ад сялянскага хлопчыка да выдатнага навукоўца, педагога і грамадскага дзеяча. Здзіўляла яго жыццяўстойлівасць, мэтанакіраванасць да авалодання ведамі. Ужо вядомы навукоўца ў галіне касманаўтыкі, прафесар матэматыкі, якім ён стаў, маючы толькі званне магістра філасофіі ў галіне матэматыкі, Барыс Уладзіміравіч у 73-гадовым узросце абараніў дысертацыю на навуковую ступень доктара філасофіі ў галіне матэматыкі і гісторыі навукі.

У Акадэмію навук Беларусі паступілі заявы ад акадэміка Юрыя Астроўскага і прафесара Адама Мальдзіса з прапановай абраць Барыса Кіта ганаровым ці замежным членам нашай Акадэміі навук. Я, як віцэ-прэзідэнт АН Беларусі, адказваючы за кадры, заняўся гэтай справай. Бюро Прэзідыума акадэміі якраз абмяркоўвала магчымасць зноў аднавіць такія выбары, якіх ужо не было амаль 35 гадоў. Мае намаганні не прынеслі станоўчага выніку, бо да беларусаў-эмігрантаў ваеннага часу тады яшчэ ставіліся з вялікай асцярогай, ды і нашы фізікі і матэматыкі мала ведалі працы Барыса Кіта.

Зноў мы сустрэліся з Барысам Уладзіміравічам у верасні 1994 г. на Генеральнай асамблеі толькі што заснаванай грамадскай Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі ў Менску. Мы аднагалосна абралі нашага славутага земляка членам акадэміі і яе віцэ-прэзідэнтам. У першую палову 90-х гадоў адбылося выбуховае прызнанне Барыса Кіта як выдатнага навукоўца ў галіне астранаўтыкі і матэматыкі і грамадскага дзеяча, гонара беларускага народа. Ён быў абраны акадэмікам Міжнароднай акадэміі астранаўтыкі (Парыж, 1994 г.), ганаровым доктарам навук Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы (1994 г.), узнагароджаны залатым медалём Германа Обэрта і Вернера фон Браўна (ФРГ) за ўклад у развіццё астранаўтыкі і інш. З’явілася шмат публікацый пра яго жыццё і дзейнасць, асабліва поўныя Лідзіі Савік. Аповяды Барыса Кіта ў 2001

годдзе запісаў Васіль Быкаў пад назвай “Цярновы шлях”. Шырокая вядомасць да Барыса Уладзіміравіча прыйшла досыць позна, але Бог быў да яго літасцівы і даў яму даўгалецце, каб ён адчуў прызнанне і славу на Радзіме і ва ўсім свеце пры жыцці, а не пасля адыходу ў іншы свет, як гэта часта адбываецца.

У 2000 годзе ён быў абраны ганаровым старшынёй “Рабочай групы Беларуска-Нямецкіх спатканняў”, якая была заснавана пры Свабодным універсітэце Берліна і садзейнічала ўстанаўленню прэміі Барыса Кіта для ўзнагароджання найбольш актыўных дзеячоў беларускай культуры нацыянальнага адраджэння. Такая прэмія ў 2004 годзе стала для мяне адной з самых прыкметных і дарагіх.

Шырока, цёпла і ўзнёсла былі адзначаны 85-гадовы, 90-гадовы, 95-гадовы юбілеі Барыса Кіта, якога часта сталі называць “грамадзянін свету”. Але мяне больш за ўсё ў постаці гэтага волата прыцягвае яго беларускасць. Нягледзячы на неймаверныя цяжкасці свайго жыцця, адрыў ад Бацькаўшчыны, працэсы глабалізацыі, ён заўсёды заставаўся сапраўдным патрыётам Беларусі, прыхільнікам беларушчыны і гэтыя святыя пачуцці перадаваў сваім вучням, калі быў настаўнікам і дырэктарам розных навучальных устаноў і пры паляках, і пры Саветах, і пры немцах. Як ён сам успамінаў: “Пры ўсіх уладах мне даводзілася сядзець у турмах за тое, што я вучыў дзяцей беларускай мове і гісторыі”. Крэда жыцця Барыса Кіта – ягоныя словы: “Усё, што я рабіў у сваім жыцці, я рабіў для маёй Радзімы і яе славы...” З гонарам за Барыса Кіта, якому споўнілася 100 гадоў, хочацца падкрэсліць, што ён застаецца шчырым беларусам, прычым не проста грамадзянінам сваёй Бацькаўшчыны, а – Вялікім Беларусам, вядомым ва ўсім свеце.

6 красавіка 2010 года ў зале Палаца мастацтваў адбыліся ўрачыстасці, прысвечаныя 100-гадоваму юбілею Барыса Кіта. Святлана Клімянценка ў “Народнай волі” адзначала: “[...] Усе, хто выступаў на вечарыне ў перапоўненай зале, з любоўю і глыбокай пашанай гаварылі пра сына беларускай вёскі, які стаў сапраўдным Чалавекам свету [...], але пры тым застаўся, па яго ўласным прызнанні, 100-працэнтным беларусам.

[...] Аб гэтым ён напісаў у сваім прачулым вітанні “светлым беларусам”, што сабраліся ў гэтай зале. Яго зачытала вядомая навукоўка, аўтар кніг пра Барыса Кіта, яго першы біёграф Лідзія Савік. У выступях старшыні аргкамітэта святкавання пісьменніка Васіля Якавенкі, старшыні МГА “Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына” Алены Макоўскай, майстра пяра і гісторыка Уладзіміра Арлова – лаўрэата прэміі Б. Кіта і міжнароднай прэміі “Еўрапейскі паэт Свабоды”, акадэміка НАН Беларусі Радзіма Гарэцкага, паэта Сяргея Законнікава, дырэктара Наваградскага гісторыка-краязнаўчага музея Тамары Вяршыцкай, старшыні Беларускага

фонду культуры Уладзіміра Гілепа, старшыні Мінскага культурна-асветнага клуба “Спадчына” Анатоля Беллага, знанага палітыка Станіслава Шушкевіча, брата юбіляра Льва Кіта, галоўнага рэдактара газеты “Народная воля” Іосіфа Сярэдзіча і іншых паўставала магутная постаць сапраўднага “кіта” навукі і беларускасці...

[...] Варта заўважыць, што нават звыклыя “тэхнічныя прычыны” на гэты раз не вытыркалі нас...”

Калі я па тэлефоне павіншаваў Барыса Уладзіміравіча, у адказ пачуў бадзёры голас шчаслівага чалавека, якому ніколі не дасі столькі гадоў.

Тату – 110 гадоў

Бацькоў, як і малую Радзіму, чалавек не выбірае, яны даюцца яму ад Бога. Мне і майму брату Усяславу вельмі пашанцавала: лепшых бацькоў, чым нашыя, і лепшай Бацькаўшчыны прыдумаць немагчыма. Тата і Мама разумелі сваіх сыноў, вялі сябе з намі як з роўнымі, бачылі ў нас не проста малых, а разумных людзей. І мы іх успрымалі як лепшых сяброў, якія зразумеюць нас, нашы цяжкасці, крыўды, радасці, параяць і падтрымаюць. Сяброўства з Татам і Мамай і іх любоў – наша шчасце. Таму вясеннія месяцы для мяне асабліва радасныя і светлыя: 13 сакавіка нарадзілася Мама, а 10 красавіка – Тата.

У кнізе “Шчыра, як на духу... Сповядзі вядомых людзей Беларусі” (2002) на пытанне: “Які ў Вашым жыцці момант быў самы горкі, нешчаслівы”, я адказаў: “Смерць бацькі і маці”. На пытанне: “Чаго Вы яшчэ хацелі б у жыцці дасягнуць і дачакацца?” – адказаў: “Напісаць кнігу пра братоў Максіма і Гаўрылу Гарэцкіх”. Я рад, што мне да 110-гадовага юбілею Таты ўдалося выдаць кнігу “Браты Гарэцкія” (2009) – дакументальную аповесць, у якой на прыкладзе Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх паказаны цяжкі, часта трагічны шлях беларускай інтэлігенцыі, большасць з якой выхадцы з сялянства, на працягу пакутлівага ХХ стагоддзя. Выйшла з друку мая невялікая кніжка “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі і Украіна” (2009). Раней удалося надрукаваць кнігу “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі. Успаміны, артыкулы, дакументы. Да 100-годдзя з дня нараджэння” (2000), а ў “Кнігазборы” – Гаўрыла Гарэцкі “ Выбранае” (2002). У красавіку 2010 года ў чытальнай зале рэдкай кнігі і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа адкрылася выстава “Са слаўнага роду Гарэцкіх”, на якой багата і змястоўна паказаны жыццё і дзейнасць Гаўрылы Гарэцкага, чаму спрыялі загадчык аддзела Аляксандр Сцефановіч, супрацоўнікі Таццяна Жук і Віктар Свякла; у Інстытуце прыродакарыстання НАН Беларусі прайшлі ХХІ навуковыя чытанні, прысвечаныя памяці Г.І. Гарэцкага, а ў чэрвені – ХVIII Гарэцкія чытанні, на якіх разглядаюцца жыццё і творчасць Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх (да 110-годдзя апошняга).

2009—2010 гг.

Радзім Гарэцкі

Жыццёвы меланж працягваецца

Нягледзячы на тое, што я ўсё хутчэй спускаюся некуды ўніз ужо па васьмай дзесятцы ступені жыцця, яно ня робіцца менш цікавейшым, а таму жыву я – жыве ў маім успрыманні і жыццёвы меланж навукоўца...

Аповесць у абразках памяці

Неяк у цёплы дзень чэрвеня завітаў да Ніла Гілевіча, які падараваў мне чарговы том са свайго “Збору твораў у 23-х тамах”. Гэта быў том 14-ты – аповесці, апавяданні і абразкі. Прыемна было прачытаць ласкавы надпіс: “Дарагому Радзіму Гарэцкаму – з вялікай сяброўскай павагай і любоўю. Ніл Гілевіч, 16.06.10”. З цікавасцю слухаў пра першую аповесць кнігі “Перажыўшы вайну”, якую аўтар пісаў у два заходы з перапынкам у 20 гадоў. Першая кніга, якая складзена з 26 абразкоў, пад той жа назвай выйшла ў 1988 годзе. Астатнія абразкі надрукаваны ў апошнія гады ў часопісе “Дзеяслоў” (2008, №4; 2009, №2) і газеце “Літаратурная Беларусь” (2009, №2). Тое-сёе я чытаў і раней, але сабраныя разам абразкі пакідаюць вялікае ўражанне. Я выказаў Нілу здзіўленне, як ён так дасканала запомніў і яскрава апісаў так шмат самых розных падзей дзяцінства і юнацтва. Безумоўна, часы маладога жыцця і пачатку шляху заўсёды добра ўразаюцца ў памяць, але тыя моманты, якія ўзгадвае Ніл, настолькі неардынарныя, незвычайныя па сваім уздзеянні на псіхалагічны стан, асабліва ў ваенныя часы, што іх забыць немагчыма. Абразкі малююць вельмі выразную карціну станаўлення характару, паэтычнай творчай думкі, чалавечых асаблівасцей нашага выдатнага паэта, навукоўца, педагога і грамадзяніна. Вельмі лірычныя светлыя раздзелы тома, прысвечаныя яго вернай спадарожніцы, цудоўнай жанчыне,

выдатнай змагарцы за беларушчыну Ніне Іванаўне, робяць гэты том унікальным для разумення ня толькі названых выключных падзей, але і асаблівасцей таго часу, а таксама месца ў ім барацьбітоў за беларускую мову, літаратуру і культуру.

Мусіць, цяжка знайсці такі род і жанр літаратурнай творчасці, да якой не датыкалася б рука Ніла Гілевіча, а па пладавітасці (выдадзена каля 80 кніг) ён займае адно з першых месц сярод беларускіх пісьменнікаў. Да таго ж трэба дадаць і яго навуковую дзейнасць у галінах літаратуразнаўства і фалькларыстыкі. Нягледзячы на кепскі стан здароўя, які не дазваляе нават выходзіць з хаты на прагулку, ён гераічна працуе над падрыхтоўкай і выданнем збору твораў у 23-х тамах, прычым адбор робіць вельмі строга і прыдзірліва. За межамі выбраных твораў засталіся вельмі многія яго літаратурныя і навуковыя набыткі. Калі б справа ішла пра поўны збор твораў пісьменніка, дык, мусіць, набралася б не менш 35 тамоў. Але трэба вельмі падтрымаць аўтара ў тым, што менавіта ён сам адбірае і прапануе чытачу твары, якія лічыць найбольш вартымі са свайго пункту гледжання, са сваіх эстэтычных крытэрыяў сталага майстра прыгожага пісьменства.

У той жа час балюча крыўдна, што ў гэтай высакароднай працы не дапамагае пісьменніку дзяржава, і да чаго дайшлі нашы ўладавыя структуры, а пад іх уплывам і ўсё грамадства, што спакойна наглядаюць, як народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч за грошы, якія адрывае ад сваёй невяліччай пенсіі, выдае том за томам збора твораў, накладам усяго 70–100 паасобнікаў! І твая ляжаць месяцамі ў кнігарнях, якія асмеліліся прадаваць такога занадта беларускага пісьменніка, які не пая алілюю сучаснаму рэжыму краіны. Палітыка рэзервацыі беларускай мовы і татальнага пашырэння рускай прывяла да зусім слабага запатрабавання беларускай літаратуры. І ўсё гэта робіцца пад лозунгам “Мы за Беларусь!”

Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ)

Мне прыйшлося ведаць дзвюх кіраўніц БДАМЛіМ – дзвюх Ганнаў: Сурмач і Запартыка – вельмі энергічных, адданных архіўнай справе, сапраўдных дырэктараў гэтай выдатнай установы – скарбніцы духоўнай спадчыны беларускага народа. Ганна Сурмач у 1993 годзе, калі ўжо стварылася Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына” і быў праведзены Першы з’езд беларусаў свету, ахвяравала сваёй любімай працай і поўнасьцю занялася складанай дзейнасцю на пасадзе старшыні Управы ЗБС “Бацькаўшчына”. Яе на пасадзе дырэктара БДАМЛіМ годна змяніла Ганна Запартыка, якая выдатна кіруе архівам-музеям і вельмі плённа працуе на ніве беларускай культуры.

Трэцяга чэрвеня 2010 года ў будынку БДАМЛіМ адбылася ўрачыстая навуковая нарада, прысвечаная 50-годдзю стварэння ўстановы. Я на

прыкладзе захавання і вывучэння спадчыны сям’і Максіма Гарэцкага пастараўся паказаць ролю БДАМЛіМ у справе развіцця культуры Беларусі, а таксама адзначыць апантанасць працы яго дырэктара і ўсяго калектыву.

Як вядома, Максім Гарэцкі і яго сям’я ў 1930 годзе трапілі ў кіпцюры ГУЛАГу, а 10 лютага 1938 пісьменніка расстралялі. Яго творы, а таксама творы яго жонкі – пісьменніцы Леанілы Чарняўскай-Гарэцкай былі забаронены на 30 гадоў. Пасля рэабілітацыі Гарэцкага ў 1959 годзе паступова пачалося вяртанне яго імя і спадчыны. Нягледзячы на страшэнныя цяжкасці жыцця таго часу, намаганнямі Леанілы Усцінаўны і дачкі Гарэцкіх Галіны Максімаўны многія рукапісы, дакументы і нават рэчы Максіма Іванавіча захаваліся.

У 1972 годзе Галіна Гарэцкая перадала ў аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў Фундаментальнай бібліятэкі імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР матэрыялы, якія склалі фонд №7 “Гарэцкі Максім Іванавіч”. У вопіс №1 увайшлі рукапісы “Віленскіх камунараў”, “Камароўскай хронікі”, апавяданняў, лісты да сям’і, некаторыя дакументы. У 1977 годзе Г.М. Гарэцкая перадала яшчэ творчыя матэрыялы пісьменніка, лісты, фотаздымкі і інш. (вопіс № 2), а ў 1982 г. – фотакопіі творчых матэрыялаў (вопіс № 3).

Супрацоўнікі БДАМЛіМ зацікавіліся спадчынай Максіма Гарэцкага ўжо ў сярэдзіне 1990-х гадоў, але дакументы пра жыццё і дзейнасць пісьменніка яны выяўлялі ў іншых фондах, асабліва шмат у “Калекцыі дакументаў аддзела рукапісаў Беларускага музея імя І. Луцкевіча ў Вільні, (ф. № 3).

У Беларускай энцыклапедыі (том 2, 1996) у артыкуле Г.В. Запартыка “Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва” ў спісе асабістых фондаў пісьменнікаў імя Максіма Гарэцкага яшчэ адсутнічае. Ужо з пачатку новага стагоддзя БДАМЛіМ робіцца ня толькі галоўнай скарбонкай, дзе захоўваюцца многія рукапісы, лісты, дакументы, фотаздымкі, рэчы Максіма Гарэцкага, Леанілы Усцінаўны і іх дзяцей Галіны і Леаніда, але і выдатным прапагандыстам па ўшанаванні іх памяці і пашырэнні ведаў пра гэтую сям’ю і іх спадчыну. У 2001 годзе адбылася перадача матэрыялаў сям’і М. Гарэцкага ў архіў-музей, што зрабіла ў Санкт-Пецярбурзе Галіна Максімаўна, якая там жыла. У 2003 годзе ў БДАМЛіМ створаны спецыяльны фонд № 426, прысвечаны сям’і М. Гарэцкага.

Значна папоўніўся гэты сямейны фонд пасля таго, як Г.В. Запартыка прывезла з Санкт-Пецярбурга вялікі хатні архіў Галіны Максімаўны. Тады разам з Ганнай Вячаславаўнай паехаў і я, каб адзначыць саракавіны са дня смерці (20 верасня 2006 г.) маёй стрыечнай сястры Галіны. Нас сустрэў і ў далейшым дапамагаў мой траюрадны брат Валянцін Яўгенавіч Тэадарчук і ягоная сяброўка Надзея Дзмітраўна з сынам Кірылам. У невяліччай аднапакаёвай кватэры, якую Галіна Максімаўна завяшчала Валянціну Яўгенавічу, Ганна Вячаславаўна (троху з маёй дапамогай) адабрала ўсё самае каштоўнае для фонду архіва-музея. Я з павагай наглядаў за

карпатлівай працай сапраўднага архівіста, якая не шкадавала ні часу, ні сіл, каб адабраць, дбайна запакаваць і забраць усё, што трэба для дзяржаўнага архіва. Як беражліва Ганна Вячаславаўна разглядала кожную паперку, прачытвала кожную пісульку!

Мы вялікай групай родных і знаёмых Галіны Максімаўны пабылі на Паўднёвых могілках, дзе апошні прытулак знайшла мая сястра побач са сваёй маці. Мы адзначылі саракавіны, цёплымі словамі ўспомнілі гэтых мужных, таленавітых, шчырых, добразычлівых, працавітых, верных жанчын.

Ганна Вячаславаўна рупліва і ўважліва працавала два дні і адну ночку без перапынку, набрала два велізарных чамаданы, з якімі і ад'ехала ў Менск, а я застаўся на міжнародную навуковую канферэнцыю ва ўсерасійскім геалагічным інстытуце.

З таго часу БДАМЛіМ стаў месцам найбольш поўнага збору самых розных матэрыялаў сям'і Максіма Гарэцкага, прычым Г.В. Запартыка і супрацоўнікі архіва-музея пільна працягваюць збіраць звесткі пра іх. Дарэчы, я перадаў машынапісныя копіі рукапісаў М. Гарэцкага, якія захоўваюцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Я. Коласа НАН Беларусі, а таксама некаторыя лісты Леанілы і Галіны Гарэцкіх, і збіраюся з часам перадаць і іншыя лісты, якія ёсць у маім хатнім архіве.

Вялікую справу супрацоўнікі БДАМЛіМ праводзяць па ўшанаванні памяці сям'і М. Гарэцкага. Пачынаючы з пачатку гэтага стагоддзя, а з 2005 года афіцыйна БДАМЛіМ удзельнічае ў падрыхтоўцы і правядзенні XIII–XVII Гарэцкіх чытанняў, а Г.В. Запартыка з'яўляецца нязменным сябрам Аргкамітэта па правядзенні чытанняў і сябрам Рэспубліканскага фонду імя братаў Гарэцкіх.

На XI Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 18 лютага 2003), прысвечаных 110-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, Г.В. Запартыка зрабіла цікавы даклад “Максім Гарэцкі. 1923 год. Хроніка адной падзеі (па старонках архіўных крыніц)”, у якім на падставе архіўных дакументаў БДАМЛіМ асвяціла ўдзел М. Гарэцкага і яго жонкі ў “З'ездзе беларускіх вучыццельскіх сярэдніх школаў”, дзе ён зрабіў два даклады, выклікаўшых вялікую цікавасць дэлегатаў і пакладзеныя ў аснову некаторых рашэнняў з'езду. Ва ўступным слове старшыня Аргкамітэта XI Гарэцкіх чытанняў Лідзія Макарэвіч выказала “шчырую ўдзячнасць дырэктару БДАМЛіМ Ганне Вячаславаўне Запартыка за перадачу для часовага экспанавання на сумеснай выставе ўнікальных экспанатаў з фонда М. Гарэцкага, якія ўпершыню прадстаўлены наведвальнікам”. Дарэчы, такія выставы былі арганізаваны і на многіх наступных Гарэцкіх чытаннях.

У тым жа годзе ў БДАМЛіМ была праведзена вельмі змястоўная выстава, прысвечаная 110-годдзю з дня нараджэння Леанілы Чарняўскай-Гарэцкай, дзе асабліва прыцягвалі ўвагу яе чудаўныя вышыўкі, якія ў свой час высока ацаніў вядомы мастацтвазнавец і этнограф Міхаіл Раманюк і якім Галіна Гарэцкая прысвяціла спецыяльны артыкул “Невычэрпныя

крыніцы” ў часопісе “Мастацтва Беларусі” (№ 3, 1988).

На наступны год на XII Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 4 мая 2004) Г.В. Запартыка ў дакладзе “Дакументальны і музейны фонды сям’і Гарэцкіх у БДАМЛіМ” паведаміла пра змест фонда і гісторыю яго стварэння.

На XIII Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 16 чэрвеня 2005), прысвечаных 105-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага, Г.В. Запартыка зрабіла даклад “Ліставанне беларускіх дзеячоў з Гаўрылам Гарэцкім як крыніца па гісторыі спасціжэння спадчыны Максіма Гарэцкага” і прыйшла да высновы: “Усё, што змог, колькі хапала сілы – рабіў для памяці свайго брата – выдатнага пісьменніка Максіма Гарэцкага, дзеля вяртання імені і яго літаратурнай спадчыны працаваў да самазабыцця. З гэтым увайшло ў гісторыю нашай літаратуры і імя Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага”.

На XIV Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 8 чэрвеня 2006), прысвечаных Году Маці, Г.В. Запартыка зрабіла даклад “Галіна Гарэцкая – дачка і даследчыца жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага і Леанілы Чарняўскай-Гарэцкай”. Ганна Вячаславаўна як быццам адчувала, што трэба хутчэй аддаць павагу і даніну найвялікшага прызнання і ўдзячнасці Галіне Максімаўне – гэтай шчырай дапытлівай даследчыцы творчасці сваіх бацькоў, бо менавіта ў хуткім часе 20 верасня на 86 годзе жыцця яна назаўсёды пайшла ад нас.

На XV Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 7 чэрвеня 2007) Г.В. Запартыка зачытала даклад “Педагагічная дзейнасць Максіма Гарэцкага ў высылцы (па дакументах асабістага архіва пісьменніка)”, а на наступны год да 115-годдзя з дня нараджэння пісьменніка ў часопісе “Польмя” (№ 2, 2008) надрукавала два артыкула: “Максім Гарэцкі. 1923 год. Хроніка адной падзеі (па старонках архіўных крыніц)” і “Да гісторыі вяртання літаратурнай спадчыны М. Гарэцкага”, а ў часопісе “Роднае слова” (№ 2, 2008 г.) – артыкул “Педагагічная дзейнасць Максіма Гарэцкага ў высылцы (па дакументах асабістага архіва пісьменніка)”. У абодвух часопісах яна прывяла некалькі фотаздымкаў. У тым жа юбілейным годзе на XVI Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 15 лютага 2008) быў заслуханы даклад вядучага навуковага супрацоўніка БДАМЛіМ Таццяны Шырокавай “Музейны фонд сям’і Гарэцкіх у Беларускай дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва”, у якім яна падрабязна паведаміла пра змест фонда і некаторыя моманты гісторыі яго стварэння.

У 2009 годзе ў студыі “Летапіс” нацыянальнай кінастудыі “Беларусьфільм” быў створаны дакументальны фільм “Неразгаданыя людзі” (рэжысёр Ала Вольская), прысвечаны жыццю і дзейнасці Максіма Гарэцкага, у якім былі выкарыстаны матэрыялы з фонду сям’і Гарэцкіх БДАМЛіМ. На наступны год некаторыя фотаздымкі і іншыя дакументы з гэтага фонду БДАМЛіМ увайшлі ў кнігу Максіма Гарэцкага “Выбраныя творы” (50-ты том “Беларускага кнігазбору”), а таксама ў экспазіцыю выставы, якую арганізаваў адзел рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі да 110-годдзя з дня

нараджэння Гаўрылы Гарэцкага.

Г.В. Запартыка трапіла адзначыла: “...архіўны і музейны фонд сям’і Гарэцкіх з’яўляюцца ўнікальным помнікам літаратуры, мастацтва, культуры Беларусі і маюць багатую перспектыву навуковага даследавання і выкарыстання” (XII Гарэцкія чытанні, Мінск 2005, с.43). Я, як прадстаўнік сям’і Гарэцкіх, шчыра ўдзячны ўсім супрацоўнікам БДАМЛіМ на чале з Ганнай Вячаславаўнай Запартыка за плённую працу па захаванні спадчыны маіх родных і ўшанаванні іх памяці, сардэчна віншую са слаўным юбілеем і жадаю далейшых выдатных поспехаў на ніве беларушчыны, нацыянальнай культуры і мастацтва Беларусі. На прыкладах фонду сям’і Гарэцкіх мы яскрава бачым, што БДАМЛіМ – сапраўдная скарбніца духоўнай культуры Беларусі.

Няздзейснены праект прафесара Краснага

Атрымаў ад Андрэя Лапо – навукоўца з Усерасійскага геалагічнага інстытута (Санкт-Пецярбург), які займаецца гісторыяй геалагічнай навукі – ліст з просьбай прыслаць якія-небудзь успаміны і матэрыялы да 100-годдзя (04. 04. 2011) вядомага вучонага-геолага члена-карэспандэнта Расійскай акадэміі навук Льва Ісаакавіча Краснага.

Я ўспомніў апошнюю сустрэчу з ім у канцы кастрычніка 2006 года, калі я прыехаў у Санкт-Пецярбург на міжнародную нараду па складанні атласа карт геалагічнага зместу, якая саўпала з саракавым днём пасля смерці маёй стрыечнай сястры Галіны, пахаванай на могілках “Южные” на ўскраіне горада. У цягніку пад раўнамерны стук колаў і пагойдванне вагона я ўспамінаў мінулае, якое было звязана з Ленінградам, куды некалі даволі часта прыязджаў. Гаркота і сум ад сыходу ад нас назаўсёды маёй сястры не пакідалі мяне, і мне мроіліся сустрэчы з дзядзінай Лёляй і Галяй на іх розных кватэрах, чамусьці часцей усяго на іх самай малюсенькай камунальнай на Пушкінскай вуліцы, дзе яны жылі з блакадніцай Марыяй Іванаўнай. Пазнаёміўшы яе з Алесем Адамовічам і выказаўшы ідэю пра стварэнне кнігі аб блакадным Ленінградзе, мае жанчыны падштурхнулі Адамовіча, а той і Данііла Граніна на напісанне хвалюючай сэрца “Блакаднай кнігі”. Успомніліся многія мае сябры і калегі з геалагічных устаноў Ленінграда, з якімі я сустракаўся на розных навуковых нарадах, абаронах дысертацый, у геалагічных экспедыцыях на палявых работах і г. д.

З Львом Ісаакавічам Красным часцей усяго мы сустракаліся ў Маскве на пасяджэннях рэдкалегіі часопіса “Геатэктоніка”, членамі якой мы абодва былі; на сходах бюро Міжведамстваўнага тэктанічнага камітэта; на ўсесаюзных і міжнародных канферэнцыях і інш. Мяне заўсёды прываблівалі ў Л. Краснага яго энергія, хуткасць мыслення, лагічнасць думкі, надзвычайны аптымізм і добразычлівасць. Нашы сустрэчы і размовы, хаця і былі кароткімі, але вельмі цікавымі і пакідалі яскравыя успаміны. Ён цікавіўся многімі пытаннямі тэктонікі, якімі я займаўся, даваў добрыя

прапановы. Асабліва важныя гутаркі былі па такіх агульнатэарэтычных праблемах тэктонікі і геадынамікі, як геаблокавая дзялімасць Зямлі, іерархія ўзроўняў дзялімасці, геаблокі і мінерагенія, тэктанічная сістэматыка і тэрміналогія, па якіх ён пакінуў ґрунтоўныя працы.

Пасля доўгага перапынку ў маіх паездках у гэты славуты горад, што звязана з паслабленнем творчага супрацоўніцтва паміж геалагамі пасля распаду СССР, я зноў трапіў ва Усерасійскі геалагічны інстытут. На жаль, многіх выдатных вучоных, з якімі сустракаўся раней, я ўжо ўбачыў толькі на партрэтах...

Канечне, я паспяшаўся сустрэцца з маімі даўнімі сябрамі членамі-карэспандэнтамі РАН Аляксандрам Жамойдай і Львом Красным. З апошнім я не бачыўся больш за 15 гадоў. Хаця Льву Ісаакавічу было ўжо за 95 гадоў, але ён мала змяніўся, быў, як і раней, бадзёрым, энергічным, з такой жа яснай думкай, выдатнай памяццю. Ён адразу пазнаў мяне і ў нас у абодвух было такое адчуванне, як быццам мы працягваем зусім нядаўна перарваную размову. З вялікім уздымам ён паведаў пра выдатную калектыўную працу “Геолого-минерогеническая карта мира” з тлумачальнай запискай да яе, пра іншыя свае разнастайныя даследаванні. У канцы нашай размовы Л. Красны выказаў ідэю аб тым, што беларускім геалагам разам з вучонымі Украіны і суседніх краін трэба правесці даследаванні па тэктоніцы і мінерагеніі ўсёй Усходне-Еўрапейскай платформы, прычым ён гатовы ўдзельнічаць у іх як кіраўнік ці кансультант. На развітанне ён падараваў мне кнігу “Геология и жизнь. К 90-летию Л.И. Красного” (2001), на якой напісаў: “Глубокоуважаемому, дорогому Радиму Гавриловичу, последователю лучших тектонических российско-белорусских традиций. Лев Исаакович. 30.X.2006”. Пасля жыццядаснай гутаркі з Л. Красным мой сумны настрой троху зменшыўся.

Не паспеў я прыехаць у Менск, як атрымаў ліст з Санкт-Пецярбурга, у якім Леў Ісаакавіч ужо канкрэтна сфармуляваў назву праекта “Геолого-минерогеническая карта Западной Европы и объяснительная записка к ней”, прычым прапанаваў, што ён сам адразу прыедзе ў Менск, каб выступіць і абмеркаваць мэты і праграму даследаванняў. Безумоўна, праект Л.І. Краснага быў цікавы, перспектыўны, і я ў мінулыя гады яго поўнасьцю падтрымаў бы. Аднак бясконцае рэфармаванне навукі ў Беларусі, асабліва інтэнсіўнае пасля шэрагу ўказаў Прэзідэнта РБ (усе сілы вучоных кінуць на рашэнне бягучых практычных задач народнай гаспадаркі, а не займацца нейкімі абстрактнымі фундаментальнымі даследаваннямі), прывяло да негатыўных вынікаў. Быў ліквідаваны самы моцны ў краіне Інстытут геахіміі і геафізікі НАН Беларусі, большасць яго супрацоўнікаў пасля скарачэння пераведзена ў Беларускі навукава-даследчы геалагаразведчы інстытут Дэпартаменту па геалогіі Міністэрства прыродных рэсурсаў, мэты якога маюць чыста прыкладны характар. У НАН Беларусі пакінулі каля дзесятка высокакваліфікаваных навукоўцаў пенсійнага ўзросту. У такіх умовах важную міжнародную

фундаментальную тэму, нават з вялікім прыкладным выхадам, без падтрымкі дзяржавы выканаць было цяжка. Аб гэтым я і напісаў Л.І. Краснаму. Відаць, блізка адказ на гэтую прапанову ён атрымаў і ад геологаў Украіны...

Ад Льва Ісаакавіча я атрымаў ліст, дзе ён пісаў:

...письма из Киева и Минска меня огорчили, ибо надеялся на самостоятельное активное продвижение проекта “Геолого-минерогеническая карта Западной Европы”. Я и сейчас считаю, что должна быть создана активная группа (5-6 человек) от Национальной Академии наук Украины и Белоруссии, которая должна наладить переписку с возможными участниками на Западе. Высылаю в 2 адреса легенду к “Геолого-минерогеническая карте мира”, к сожалению в чёрно-белом варианте. Её, вместе с английским текстом краткой объяснительной записки, также полезно послать возможным участникам. Есть и ещё одно важное предложение. В августе 2008 г. состоится XXXIII сессия МГК в Осло. Можно заранее наметить оргсобрание вероятных составителей карты. Надеюсь, что и я мог бы участвовать в таком заседании. Итак, берите в свои руки это дело, если оно кажется Вам перспективным.

[...] Пользуюсь случаем поздравить всех Вас с Новым 2007 годом. Судьба “Геолого-минерогеническая карта Западной Европы” в руках Киева и Минска.

30.1.2007.

Ваш Л.И. Красный

Досьць хутка з вялікім сумам я даведаўся, што 25 мая 2008 года на 98-м годзе жыцця памёр Леў Ісаакавіч Красны. Для мяне гэтая вестка была нечаканай, бо мая сустрэча з ім і яго бадзёрасць, якая гучала нават у апошніх лістах, не маглі прадбачыць такога зыходу. А.І. Жамойда ў лісце ад 19.08.2008 года пісаў: *Очень-очень мне, да и многим, не хватает Льва Исааковича. Да, что поделаешь...* Гэта так. Няздзейснены, але вельмі патрэбны і перспектыўны праект Льва Ісаакавіча Краснага чакае яго выканаўцаў...

20 гадоў разам з “Бацькаўшчынай”

Лёс беларускага народа быў складаны і цяжкі: паланізацыя і русіфікацыя, прымусовае высяленне і добраахвотная міграцыя, страта этнічных зямель і ўцёкі ў час вайны і г.д. Усё гэта прывяло да таго, што кожны трэці беларус жыве па-за межамі Беларусі, а беларусаў замест 30 млн застаецца менш 10 млн, і гэтая лічба паступова, але пастаянна скарачаецца. Пасля таго, як савецкія людзі патроху пачалі вызваляцца ад ярма “homo soveticus”, зрываць “жалезны занавес” і бачыць іншы свет, тады пазнаёміліся са сваімі суродзічамі з замежжа, адчулі паветра свабоды і трапілі ў працэсы перабудовы 80-х гадоў мінулага стагоддзя. У рэспубліках адчуўся вялікі ўздым нацыянальнага адраджэння. На Беларусі

ўзнікла ідэя стварэння Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына”, адным з галоўных арганізатараў якога стаў пісьменнік Яўген Лецка. Ён і мяне запрасіў удзельнічаць у складзе аргкамітэта па падрыхтоўцы гэтай арганізацыі і ўжо 10 верасня 1990 года адбылася Устаноўчая канферэнцыя па арганізацыі ЗБС “Бацькаўшчына”, міжнароднай грамадскай культурна-асветніцкай супольнасці беларусаў, галоўнай мэтай якой з’яўляецца нацыянальнае адраджэнне Беларусі, яе мовы, культуры, адукацыі, гісторыі, стварэнне незалежнай дэмакратычнай дзяржавы. Першым прэзідэнтам ЗБС “Бацькаўшчына” стаў Васіль Быкаў, а старшынёй Рады Яўген Лецка.

У канцы 1992 года мы правялі Сход беларусаў краін былога СССР. Савет Міністраў РБ за подпісам Вячаслава Кебіча прыняў спецыяльную пастанову аб ЗБС “Бацькаўшчына”, у якой даручаў усім міністэрствам і іншым урадавым структурам дапамагаць дзейнасці ЗБС. Дарэчы, калі Кебіч у той час выступаў на агульным сходзе Таварыства беларускай мовы, быў прыняты ў сябры ТБМ і даў клятву, што на наступны год будзе размаўляць па-беларуску. Зараз проста цяжка ўявіць такое цуда, якое пры правільных адносінах дзяржаўных улад да мовы карэннага насельніцтва з’яўляецца не чым-небудзь выключным, а нармальным. Кульмінацыяй магутнай, але, на жаль, кароткай хвалі нацыянальнага адраджэння з’явіўся Першы з’езд беларусаў свету ў ліпені 1993 года, які праходзіў з вялікім уздымам і са значнай падтрымкай і дапамогай дзяржаўных уладаў. З’езд адбыўся ў памяшканні Вялікага тэатра оперы і балета, у ім прынялі ўдзел каля 1500 чалавек (з іх больш за 1000 замежных грамадзян). З дакладамі і паведамленнямі выступілі ня толькі прадстаўнікі ЗБС, але і многія дзяржаўныя дзеячы: старшыня Вярхоўнага Савета Станіслаў Шушкевіч, намеснік старшыні Савета Міністраў Міхаіл Дзямчук, міністры Пятро Краўчанка (сустаршыня аргкамітэта), Анатоль Бутэвіч, Яўген Вайтовіч, Віктар Гайсёнак і інш. Гэта было сапраўднае вялікае свята: упершыню ў гісторыі Беларусі беларусы з усяго свету сабраліся такой вялікай грамадой, каб абмеркаваць стан беларушчыны ў свеце, адбудову беларускай дзяржаўнасці. Здзейсніўся кліч Янкі Купалы: “На Вялікі сход, на Бацькаўшчыну!” Былі прыняты важныя звароты і дакументы, праведзены “круглыя сталы” па розных напрамках, прынята праграма “Беларусы ў свеце”, ЗБС разам з Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Францішка Скарыны атрымала памяшканне ў былым будынку Інбелкульту, у якім з часам планавалася стварыць “Беларускі Дом”; тут была адкрыта мемарыяльная дошка Максіму Гарэцкаму, а у Лідзе – помнік Францішку Скарыне, прайшлі цікавыя мастацкія выставы (у тым ліку “Жыве Беларусь”), канцэрты, сустрэчы і г. д. Прэзідэнтам ЗБС “Бацькаўшчына” быў абраны Радзін Гарэцкі, а старшынёй Рады – Ганна Сурмач, якая многа зрабіла як кіраўнік Рабочай групы па падрыхтоўцы і правядзенню з’езда. Тады нам наперадзе марыліся светлыя надзеі і з’езд здаваўся толькі выдатным іх пачаткам.

Аднак пасля таго, як наша краіна стала прэзідэнцкай дзяржавай,

адносiны да ЗБС “Бацькаўшчына” з боку ўладаў рэзка пагоршыліся. Доўгі час мы не маглі атрымаць дазвол на правядзенне Другога з’езда беларусаў свету, які мы прыстасавалі да Дня незалежнасці 27 ліпеня 1997 года. Нават ішла размова аб правядзенні з’езда ў суседніх краінах. Нарэшце атрымалі дазвол правесці яго ў Тэатры музычнай камедыі, але перашкоды (ліпавая пажарная небяспека, тэрміновы рамонт) працягваліся амаль да самага дня адкрыцця з’езда. Ціск з боку ўладаў на рух за нацыянальнае адраджэнне рабіўся ўсё мацней, суполкі беларусаў пачалі калоцца на “сваіх” і “чужых” і г. д. Таму правядзенне з’езду патрабавала ад кіраўніцтва ЗБС вялікіх намаганняў і нерваў. Прайшоў ён непараўнальна больш сціпла – было толькі 123 прадстаўнікі замежжа, бо многія ўдзельнікі мінулай сустрэчы адмовіліся ехаць у краіну з такім рэжымам. У далейшым праца ЗБС рабілася ўсё цяжэйшай. Уладныя структуры стараліся стварыць альтэрнатыву “Бацькаўшчыне” і нават у 1999 годзе абвясцілі, што пачала працаваць Міжнародная асацыяцыя “Святло Радзімы”. Але ЗБС “Бацькаўшчына” жыло і, нягледзячы на новыя “камедыі” з памяшканнем, правяло Трэці з’езд беларусаў свету ў Доме літаратара.

Тэмы з’ездаў былі вельмі актуальныя, у адпаведнасці з імі мне даручылі зрабіць асноўныя даклады: “Беларуская ідэя і адбудова беларускай дзяржаўнасці”, “Праблема захавання беларускай прысутнасці ў свеце”, “Беларусь і беларусы на мяжы тысячагоддзяў”. Матэрыялы і дакументы першага, а затым другога і трэцяга з’ездаў былі выдадзены ў выглядзе дзвюх кніг (1997 і 2004). На трэцім з’ездзе (2004) прэзідэнтам ЗБС быў абраны Анатоль Грыцкевіч, а старшынёй Рады – Алена Макоўская. Пазней ЗБС “Бацькаўшчына”, як і Скарынаўскі навукова-асветны цэнтр, былі пазбаўлены памяшкання, але актыўную працу працягвала. Былі праведзены чацвёрты і пяты з’езды беларусаў свету. Апошні адбыўся пад кіраўніцтвам Алеся Марачкіна і Алены Макоўскай. Тут трэба адзначыць, што ў з’ездзе прынялі ўдзел прадстаўнікі некаторых міністэрстваў. Асабліва пазітыўнымі з іх былі выступленні адзінага беларускамоўнага міністра культуры Паўла Латушкі.

Важным дасягненнем папярэдняга і асабліва сучаснага кіраўніцтва ЗБС (Алена Макоўская і Ніна Шыдлоўская) стала пастаяннае выданне інфармацыйнага бюлетэня “Беларусы ў свеце” і выданне ўнікальных кніг серыі “Бібліятэка Бацькаўшчыны”, шырокую вядомасць атрымала грамадска-культурная кампанія “Будзьма беларусамі” і інш. ЗБС працягвае праводзіць шматгранную шырокую дзейнасць па аб’яднанні беларусаў свету, у якой прымае ўдзел вялікая колькасць шчырых сыноў Бацькаўшчыны і замежжа, адданых здзяйсненню нацыянальнай беларускай ідэі. Нам ўсім і далей неабходна яшчэ больш інтэнсіўна працаваць у такім напрамку, бо дзейнасць сучасных уладных структур, накіраваная супраць беларушчыны, прывяла да такой магутнай русіфікацыі, што за апошнія 10 гадоў колькасць беларусаў, якія штодзённа карыстаюцца беларускай мовай знізілася з 37% да 23%. Калі так пойдзе і

далей, дык у хуткім часе побач з рускамоўнай Вялікай Расіяй будзе таксама, як прыдатак да яе, рускамоўная Белая Русь. Стан з беларушчынай катастрафічны. Трэба ўсім галасіць ня проста “За Беларусь”, а за “беларускую Беларусь”. З’езд беларусаў свету аднадушна прыняў зварот, каб 2010 год абвясціць “Годам беларускай мовы”, але ўлады засталіся глухімі. Нядаўна ТБМ звярнулася з прапановай такім годам абвясціць наступны, і нам трэба падтрымаць такую ініцыятыву. Цяпер, калі ідзе кампанія па выбарах прэзідэнта, трэба давесці да ўсіх і зразумець, што нам патрэбен беларускамоўны Прэзідэнт, беларускамоўны урад, беларускамоўны парламент, якія б змагаліся за пашырэнне беларушчыны.

Палата № 304

Ужо ў канцы верасня мне зрабілі электракардыяграмму (ЭКГ), якая вельмі не спадабалася маім дактарам. Нейкі зубец не такога памеру і не туды накіраваўся. Хаця я нармальна сябе адчуваў, але тэрмінова паклалі мяне ў кардыялагічнае аддзяленне, у палату № 304 на трох хворых. Мне вельмі не хацелася, каб мяне туды клалі, бо я пільна працаваў над справаздачай за 5 гадоў навуковай тэмы, якой я быў кіраўніком і якую трэба было ўжо праз 1,5 месяцы завяршыць і абараніць на вучоным савеце Інстытута прыродакарыстання. Цяжкасць яшчэ была ў тым, што ў сувязі з рознымі рэформамі, якія прывялі да ліквідацыі нашага Інстытута геахіміі і геафізікі, многія супрацоўнікі, занятыя распрацоўкай гэтай тэмы, былі звольнены ці перайшлі ў іншы інстытут. Таму ўсе матэрыялы я ўзяў з сабой, расклаў іх на шырокім падаконніку, каля якога і стаяў мой ложка, і пачаў працаваць. Мне ў гэты раз вельмі пашанцавала: мае суседзі – аднаму 91 год, другому 82 – зусім маўклівыя, спяць без храпу, нават тэлебачанне не любяць (глядзелі толькі апошнія навіны, і тое па маёй ініцыятыве). У мінулы раз у мяне быў сусед, якога я памятаю да гэтага часу: ён не змаўкаў ні на хвіліну (яго біяграфію я праслухаў разы чатыры), тэлевізар амаль не выключаў, а ноччу шалёна храпеў. Дык я на гэты раз так добра папрацаваў над справаздачай і за дзесяць дзён бальніцы зрабіў значна больш, чым гэта мог зрабіць у інстытуце, дзе бясконца нехта ці нешта адрывае ад працы.

Адзінае было кепска, што на двары пахаладала, з вакна дзьмула і батарэі былі зусім халодныя. Адзін сусед ляжаў і спаў нават у світары, а я і другі сусед – знайшлі дадатковую коўдру. Але па тэлебачанні пачулі добрую вестку, што з 1 кастрычніка ва ўсіх дзіцячых садках і медыцынскіх установах ужо ўключылі атапленне. Узрадаваліся, але і на другі і трэці дзень батарэі былі халодныя, троху пацяплелі толькі 4 кастрычніка. Успомніў анекдот: “Адна бабуля плача. – Ты чаго плачаш? – Ды хачу ў Беларусь. – Так ты ў ёй і жывеш! – Не, хачу ня ў гэтую, а ў тую, якую паказваюць па тэлебачанні”. Усё ж добра было б, каб усе ў краіне падключыліся да руху У. Някляева “Гавары праўду!”

За сталом я сяджу разам з двюма жанчынамі ў гадах. Па акцэнтэ чую, што яны беларускі (і нават некаторыя беларускія словы праскокваюць у іх размовах), але стараюцца гутарыць толькі на рускай мове. У нядзелю адной з іх няма. Я звярнуўся да другой: “Відаць, наша суседка пайшла дахаты?” – “Нет! Видно, она пошла домой”.

К вечару выходжу на вуліцу, каб троху падыхаць свежым паветрам. На праспекце, каля ГУМа пікеты па збору подпісаў па вылучэнні кандыдатаў у прэзідэнты. Нязвыкла і дзіўна глядзець на сцягі: бел-чырвона-белы каля пікета Кастусёва, сцяг Еўразвязу каля прыхільнікаў Саннікава, арыгінальны сцяг Някляева. Тут шмат людзей, цікавяцца, размаўляюць, падпісваюцца. Троху асобна – пікет за Лукашэнку з сучасным сцягам Беларусі, але ўсе праходзяць міма, і толькі аднойчы ўбачыў адну бабулю за подпісам. Аднак праз некалькі дзён чытаю ў газетах, што за апошняга ўжо падпісалася больш за 800 тыс. чалавек. Вертыкаль чыноўнічая спраўна працуе: напрыклад, старшыня Прэзідыума акадэміі навук проста даў каманду кіраўнікам устаноў – падпісаць столькі-та працэнтаў ад агульнага ліку супрацоўнікаў.

80 гадоў кафедры геалогіі МНІ

Загадчык кафедры геалогіі Расійскага дзяржаўнага ўніверсітэта (РДУ) нафты і газа імя І.М. Губкіна (раней Маскоўскага нафтавага інстытута – МНІ) прафесар Віктар Гаўрылаў запрасіў на ўрачыстае пасяджэнне, прысвечанае 80-годдзю кафедры геалогіі, выпускніком якой я быў амаль 60 гадоў таму. Яно адбылося 27 кастрычніка 2010 года. На жаль, ужо не сустрэў (бо пакінулі нас назаўсёды) маладзейшых за мяне выпускнікоў – прафесара Эрнста Бакірава – віцэ-мэра Масквы, папличніка Юрыя Лужкова, прафесара Канстанціна Кляшчова – дырэктара Усерасійскага навукова-даследчага геалагічнага нафтавага інстытута, з якімі па-сяброўску бачыліся на 75-годдзі кафедры геалогіі. Прыемна было сустрэцца і пагаманіць са многімі маімі сябрамі і знаёмымі, праўда, некаторыя з іх так змяніліся (на жаль, не ў лепшы бок), што і пазнаць іх было цяжка. З маёй групы 46-Г-1 быў толькі Рустэм Сейфуль-Мулюкаў, цяпер прафесар, загадчык аддзела Інстытута праблем інфарматыкі РАН, стрыечны брат вядомага міжнароднага журналіста тэлеведучага Фарыда Сейфуль-Мулюкава. Падышла да нас і родная сястра Рустэма Ніля Гібшман, якая зараз працуе дацэнтам кафедры геалогіі РДУ нафты і газа, і якую ў нашы студэнцкія гады я ведаў школьніцай. Яна раптам мне прызналася: “А я тогда была влюблена в тебя”.

Цяпер нафтавікі – адны з самых багатых людзей, таму ўрачыстасць прайшла пышна, з падарункамі супрацоўнікам кафедры ад многіх арганізацый “Газпрома”, “Лукойла” і іншых, а таксама інстытутаў нафтавага і газавага профілю.

Узгадаліся гады студэнцкія... 1946 год – першы год пасляваеннага пас-

туплення ў ВНУ. Сярод нас, зусім маладых людзей, толькі што скончыўшых сярэдняю школу і атрымаўшых атэстаты сталасці, абітурыентамі былі і франтавікі, якія выжылі ў жудаснай вайне. Адзін з іх, вельмі сімпатычны прыгожы хлопец у гімнасцёрцы старшага лейтэнанта з ордэнам і многімі медалямі, да дрыжыкаў у руках хваляваўся на экзамене па матэматыцы, бо ўсё забыўся, што вучыў перад вайной. З надзеяй сядзеў побач са мной – я яму дапамог рашыць задачу, але ўсё роўна на вусных пытаннях заваліў экзамен. Дужа шкада было хлопца. Так адбылося са многімі, але ўсё ж большасць сталі студэнтамі. А студэнтамі мы адчулі сябе пасля таго, як дэкан геалагаразведчага факультэта і загадчык кафедры агульнай геалогіі прафесар Міхаіл Міхайлавіч Чарыгін выступіў перад вялікай аўдыторыяй, дзе сабраліся некалькі соцен чалавек, і з вялікай патэтыкай і зрывістым ад урачыстасці голасам сказаў нам прывітальную прамову: “Дарагія студэнты, нядаўнія абітурыенты! Сардэчна і шчыра віншую вас...” Далей ён вельмі дасканала і пераканаўча казаў пра важнасць выбранай намі прафесіі, яе цікавыя і цудоўныя перспектывы. Мы, як зачараваныя, слухалі нашага прафесара, адчувалі што мы і сапраўды зрабілі выдатны выбар у жыцці, здаваліся сябе больш вартымі людзьмі, стаўшы сапраўднымі студэнтамі такога прэстыжнага факультэта вядомага інстытута.

Сярод франтавікоў вылучаўся Пётр Іванчук, моцны прыгожы хлопец з троху кучаравымі валасамі і шэрымі вузкімі вачыма і тонкімі вуснамі. Ён быў сынам вядомага геолога-нафтавіка. Яго, як члена партыі і больш сталага па ўзросту і сур’ёзнага студэнта, адразу зрабілі старастай нашай групы, і ён сярод нас адчуваў сябе сапраўдным кіраўніком ці афіцэрам над салдатамі. Больш за ўсё ён здзівіў і ўразіў нас, калі мы сабраліся на кватэры ў аднаго нашага сябра сустрэць Новы год. Паднялі келіхі, каб выпіць за адыходзячы стары год. Устае наш стараста і вельмі ўрачыстым гучным голасам гаворыць тост: “Выпьем первую чарку за нашего Великого, мудрого вождя, учителя и друга народов мира и всех студентов товарища Сталина!” Хаця ў той час мы ўжо звыкліся з такога тыпу прамовамі і лозунгамі, але тут настолькі было нечакана і недарэчна, што наша вяселле і смех умомант некуды падзяваліся, і мы ўсе ўскочылі і моўчкі, не чокаючыся, выпілі. Пасля гэтага выпадка мы стараліся на розныя вечарынкi не запрашаць нашага камуніста-артадокса, які нам і ў інстытуце дадзеў сваімі заўвагамі і натацыямі. Пётр выдатна скончыў інстытут, з часам стаў доктарам навук, прафесарам і працаваў у навукова-даследчым інстытуце.

Быў яшчэ ў нас адзін былы франтавік – Сяргей Іваноў, які пасля заканчэння вучобы абараніў кандыдацкую дысертацыю і стаў вучоным. Вельмі сімпатычны, але на выгляд суровы з магутна-каржакаватай постаццю, з цяжкім поглядам чорных вачэй. Ён чамусьці мне ўспамінаецца на рынку. Калі мы збіраліся на летнюю геалагічную практыку, нам хацелася ўзяць з сабой якую-небудзь ежу (сухары, крупу, цукар), таму

што мы ўвесь час былі галоднымі. На прадуктовыя карткі нам выдалі адну толькі воблу. Наша брыгада студэнтаў даручыла Сяргею і мне прадаць на рынку гэтую воблу і купіць хлеба. Узялі мы тую воблу і хадзілі, пяляючы па рынку – зараз, заплюшчыўшы вочы, бачу, як жывога Сяргея, які, усміхаючыся, ідзе мне насустрач і трымае на працягнутай руцэ некалькі рыбін.

Калі мы былі на геадэзічнай практыцы ў вёсцы Ярцэва каля Адзінцова пад Масквой, дзе ў краіне “агульнай электрыфікацыі” не было яшчэ чамусьці электрычнасці, да нас у цёмную драўляную хату, дзе жыла наша брыгада практыкантаў (а я тут быў брыгадзірам), ноччу пастукаліся некалькі супрацоўнікаў КДБ на чале з падпалкоўнікам і забралі з сабой без усякага тлумачэння Лівіціна – былога старшага лейтэнанта. Больш мы яго ніколі ня бачылі. У памяці засталася стромкая постаць маўклівага студэнта ў афіцэрскай гімнасцёрцы, які кінуў на нас сумны-сумны погляд карымі, троху выпуклымі вачыма...

Хударлявы, невялічкага росту капітан Назін меў мноства раненняў, і яму цяжка было вучыцца, таму ён хваляваўся, часта хварэў і праз два гады нечакана памёр. Разам з намі слухаў курс лекцый і займаўся практычнымі заняткамі адзін аспірант – былы франтавік. Гэта быў мой зямляк Аляксандр Махнач, які з часам стаў вядомым беларускім вучоным, акадэмікам НАН Беларусі.

На той жа геадэзічнай практыцы ўзгадаўся такі выпадак. Харчаваліся мы разам – усе студэнты нашай брыгады, таму гаспадарка была агульная: грошы ў складчыну, па чарзе рыхтавалі абед з тых нешматлікіх прадуктаў, што атрымоўвалі па картачках. Калі хто прывозіў з дому ежу, ці атрымліваў пасылку з харчамі, дык усё складалі ў агульную скрыню. Як мы з харчаваннем ні мудрагелілі, былі заўсёды галодныя. Быў сярод нас студэнт – сын намесніка міністра, які меў большыя магчымасці атрымоўваць грошы і ўсякую ежу, але ён ніколі не даваў у “скрыню” больш за іншых. Некалькі разоў мы заўважалі, што ён пасля прыезду з хаты ноччу ціхенька нешта жуе... Паглядзелі, а гэта пячэнне, сыр, каўбаса. Мы такой смакаты тады амаль ня бачылі, а елі толькі чорны хлеб, сушаную бульбу, якую смажылі на тапленым масле. Аднагалосна мы выключылі яго з нашай брыгады...

Мае бацькі, каб адзначыць уступленне сына ў студэнцтва, ведаючы яго прыхільнасць да фатаграфіі, падаравалі мне фотаапарат ФЭД. Адночы я разам са сваім аднакурснікам Барысам Варавым вырашыў прайсціся па Маскве і пафатаграфіаваць некаторыя прыгожыя мясціны, але гэта трэба было рабіць вельмі асцярожна, бо шмат дзе забаранялася здымаць. Падышлі мы да Каменнага маста, адкуль выдатна адкрывалася панарама на Крэмль, прычым прыблізна такі ж малюнак, як на многіх грашовых знаках. Мы падумалі, што здымак такога кшталту пашыраны і ёсць усюды, дык напэўна яго мы можам зрабіць. На ўсякі выпадак Барыс і я ўсё ж аглядзеліся вакол, пабачылі, што амаль нікога паблізу няма, і я некалькі

разоў шчоўкнуў затворам апарата. Як з-пад зямлі каля нас з’явіліся два “сексоты”. Іх тады па ўсёй Маскве было вельмі шмат, прычым іх было досыць лёгка пазнаць, бо ім выдавалі добрыя боты з галёшамі, якія яны і насілі. Нас павялі ў камендатуру Крамля, адразу засвяцілі плёнку, распытвалі, потым па тэлефоне правяралі ўсё пра нас. Трымалі гадзіны тры ці чатыры. Нарэшце, выпусцілі, а мы, перапужаныя, з шчырай палёгкай уздыхнулі свежае паветра вясновай вуліцы...

Тады купіць хлеб ці прадукты можна было толькі па картках, і купіць цяжка ды і вельмі дорага, а вось чамусьці гарэлка і піва заўсёды былі ў магазінах: нават невялічкіх лаўках і ларках. Такія былі і супраць нашага Інстытута. Недаяданне, а то і проста голад так перашкаджаў слухаць лекцыі, што мы другі раз не вытрымлівалі і казалі: “Пайшлі прыем піва з прыцэпам”. Пераходзілі праз вуліцу, бралі маленькі ці вялікі куфель піва, туды налівалі “прыцэп” – 50 ці 100 грам гарэлкі, выпівалі, страўнік супакойваўся і часова не турбаваў, а мы з прыемнасцю і з увагай слухалі чарговую лекцыю.

Мы з братам Усяславам, таксама студэнтам, знялі пакой па вул. Якіманка, якая ўваходзіла ў урадавы шлях “слуг народа”, таму туды ня ўсіх нават часова прапісвалі, тым больш такіх, як мы – сыноў “врага народа”, хаця і вызваленага, але яшчэ не рэабілітаванага. Добра, што сын гаспадыні нашага прахаднога пакойчыка таксама насіў боты з галёшамі, і яму дазволілі часова ўзяць нават такіх падазроных хлопцаў. Але калі ў Маскву ў камандзіроўку прыязджаў наш тата, а другі раз і з мамай, дык яны ня мелі права начаваць у сваіх сыноў, якія жылі ў доме на такім важным, стратэгічным шляху. Мы сустракаліся ў нас толькі ўдзень, а на ноч яны павінны былі перасяляцца да якіх-небудзь сваіх добрых знаёмых (гасцініцу ў той час зняць было амаль немагчыма).

Пасля вайны “дорогие братья и сёстры” зноў ператварыліся ў “винтики”, да якіх ставіліся з няменшай падазронасцю і “бальшавіцкай” пільнасцю, павялічваючы колькасць жыхароў ГУЛАГу. Да гэтага дадаўся і антысемітызм. Памятаю, як да мяне некалькі разоў падыходзілі “дзеячы”, якія дзівіліся, што я сябрую з Мішам Жарковым, і раілі кінуць яго. Я быў настолькі далёкі ад гэтага, што толькі значна пазней даведаўся пра нацыянальнасць майго сябра. З часам ён стаў выдатным вучоным, доктарам навук і прафесарам, з якім я сябраваў да самай яго смерці. Многія яўрэі, адчуваючы сябе ізгоямі, стараліся атрымаць іншую нацыянальнасць. Аднойчы са здзіўленнем мы читалі загад рэктара інстытута: “В связи с бракосочетанием студента Финкельштейна, считать его в дальнейшем Александровым”. Яшчэ раз я сутыкнуўся з такім яўрэйскім прозвішчам пры абароне кандыдацкай дысертацыі ў Маскоўскім дзяржаўным універсітэце, калі за паўгадзіны да пачатку пасяджэння вучонага савета атрымаў адмоўны водгук, які быў падпісаны неіснуючым геолагам з трэста “Аэрагеалогія” і пасланы зайздроснікам-“добрачыўцам”, што затрымала маё зацвярджэнне ў вучонай ступені на некалькі месяцаў.

Камсоргам у нашай групе быў Коля Быкаў – высокі прыгожы бландзін, у якога ўлюбяліся многія дзяўчаты, і які гэтым не аднойчы карыстаўся, але ў яго ўсё абыходзілася мірна і спакойна. У той час партыя і яе памагаты камсамол дбайна сачылі за маральнасцю сваіх сяброў. Адзін камсамалец – студэнт старэйшага за наш курса быў на практыцы і там сышоўся з дзяўчынай, некаторы час вёў з ёй перапіску, а потым пакінуў яе. Яна напісала ліст пра ўсе перыпетыі іх кахання, яго вераломнасць і ў якасці доказу прыклала яго лісты да яе. Сабралі ў велізарную залу некалькі сот камсамольцаў і пачалі разбіраць “справу” студэнта, прычым ня толькі дапытвалі і ганьбілі яго, але і зачитвалі вялікія ўрыўкі з яго інтымных лістоў. Сорамна было сядзець на гэтым судзе і слухаць усе падрабязнасці. Выступіў і наш Коля з выкрывальнай прамовай. Мы ўсе ведалі, што ў яго такіх падзей яшчэ больш і некаторыя з іх можа нават горшыя, чым гэтая. Калі мы яго спыталі, як жа ён мог так паступіць, ён адказаў, што яго начальнікі па камсамолу прымусілі выступіць, інакш будзе горш. Той студэнт быў звольнены з камсамолу і на год адлучаны ад навучання ў інстытуце. Дарэчы, у гэтай зале зусім блізка бачыў танцы тады маладой салісткі Вялікага тэатра Маі Плісецкай, якая зрабіла на ўсіх нас вялікае ўражанне.

Пасля вайны на многіх прадпрыемствах не хапала кадраў і было даволі шмат вакансій. Таму на практыцы па прамысловай геалогіі, якую мы праходзілі пасля другога курса, і на якую я трапіў у Грозны, мяне залічылі інжынерам у геалагічны аддзел трэста “Грознафтаразведка”. Грозны тады быў спакойны горад, у якім жылі людзі многіх нацыянальнасцей, але больш за ўсіх рускіх. Хаця горад лічыўся сталіцай Чачэна-Інгушкай аўтаномнай рэспублікі, але жыхароў гэтых нацыянальнасцей было зусім мала, бо яны ў канцы ваеннага часу былі прымусова выселены ў Казахстан. Мая сакурсніца Іскра Байдава, якая тады жыла ў Грозным, апавядала, як яе і іншых камсамольцаў мабілізавалі для дапамогі ў высяленні жыхароў далёкіх аулаў горных мясцовасцей. Абвяшчалі, каб сем’ямі выходзілі на плошчу, бралі з сабой толькі неабходныя рэчы, бо іх вывезуць на некаторы час і зноў вернуць дахаты. На збор давалі 2-4 гадзіны, садзілі ў грузавікі, адвозілі на бліжэйшую чыгунку, садзілі ў грузавыя вагоны для жывёл – і ў “добры шлях”... Пазней, калі я жыў ужо ў Менску, да мяне прыезджаў мой вучань па аспірантуры геолог з Алма-Аты інгуш Султан Аздоеў, якога таксама з сям’ёй зусім малога высадзілі тады ў пачатку зімы сярод чыстага поля казахстанскага стэпу, дзе многія так і не змаглі выжыць... Мой Султан, спакойны маўклівы каўказец, стаўшы казахстанцам, з сумнымі карымі вачыма, з часам абараніў кандыдацкую і доктарскую дысертацыі, стаў членам-карэспандэнтам Акадэміі навук Казахстана, намеснікам дырэктара Інстытута геалогіі, і жыве ў Алма-Аце, але жонку спецыяльна паехаў выбіраць у Інгушэцію (тлу-мачыў: “Толькі ў нашай дзяўчыны я буду першым і яна будзе вернай мне назаўсёды”). Слаўную сям’ю Султана і яго мілай жонкі-настаўніцы з сы-

нам і дачкою я наведаў у 1989 годзе, калі быў на ўрачыстых святкаваннях, прысвечаных першаму казахскаму інжынеру-геолагу, першаму дырэктару Інстытута геалагічных навук, першаму прэзідэнту Акадэміі навук Казахстана Канышу Імантаевічу Сатпаеву.

Калі мы былі студэнтамі-дыпломнікамі, дык мяне і Рустэма Сейфуль-Мулюкава ўзялі на працу начальнікамі геалагічных партый Прыкаспійскай экспедыцыі Усесаюзнага аэрагеалагічнага трэста. Нашы партыі павінны былі зрабіць геалагічную здымку маштаба 1 : 200 000, Рустэма – у раёне ст. Эмба, а мая – у Чушкакульскіх гарах, якія з’яўляюцца паўднёвым працягам Мугаджар (заканчэнне Паўднёвага Урала). Маладосць і энтузіязм дазволілі нам, зусім яшчэ нясталым геолагам, выканаць такую адказную і нялёгкую працу. Каб дапамагчы нам у правядзенні геалагічнай здымкі, на два дні да нас прыехаў прафесар кафедры геалогіі МНІ Міхаіл Паўлавіч Казакоў. На жаль, ён сам быў першы раз у гэтых краях, быў мала знаёмы з мясцовай геалагічнай будовай і таму мог дапамагчы толькі тэарэтычна. Каб пазнаць геалагічны ўзрост парод, трэба было ведаць ня толькі рэчавы склад тых ці іншых тоўшч адкладаў, але яшчэ больш важна – розных ракавінак выкапнёвых малюскаў, якіх можна было досыць шмат адшукаць. Успомнілася, што наш прафесар, калі мы вечарам сабраліся вакол вогнішча, прапанаваў гульнію, каб лепш вывучыць і запомніць лацінскія назвы ракавін малюскаў, абзываць адзін аднаго лацінскімі імёнамі. Пачалося: першы кажа – ты *Cardium edule*, другі ў адказ – а ты – *Belemnitella lanceonata*, зноў першы – *Belemnitella mucronata* і гэтак далей. Прафесар, які сядзеў побач са мной, з жартам падказаў мне – *Liperditia*.

Пазней лёс паслаў мне выдатную сустрэчу на Чушкакульскіх гарах з лепшым знаўцам геалогіі раёна, тады яшчэ кандыдатам навук, а потым выдатнейшым геолагам, віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук СССР акадэмікам Аляксандрам Леанідавічам Яншыным, які нам вельмі дапамог добра завяршыць геалагічную здымку і які стаў для мяне сапраўдным настаўнікам у навуцы і добрым сябрам.

Як бачым, у маім студэнцкім жыцці было многа адмоўных момантаў, якія былі звязаны з характэрнымі з’явамі бальшавіцкага рэжыму (агульны страх, хлусня, дэмагогія і інш.), якія, на жаль, жывуць і ў сучаснасці, і ад якіх трэба як мага хутчэй вызваляцца. Але наогул тады мы адчувалі многа радасці і шчасця, бо былі маладымі...

У РДУ нафты і газа мяне прыемна здзівіла тая пашана да былых прафесароў геолага-разведчагнага факультэта і памяць пра іх: добрыя партрэты са звесткамі пра ўсіх загадчыкаў кафедры і многіх прафесароў; дошка студэнтаў, якія ўдастоены стыпендыі імя прафесара М.М. Чарыгіна і многіх іншых выкладчыкаў, лекцыі якіх я некалі слухаў; калектыўныя здымкі супрацоўнікаў кафедраў; надрукаваныя брашуры пра жыццё і дзейнасць найбольш выдатных прафесароў і г.д. Не забыліся і пра шэраг выпускнікоў інстытута, якія сталі вядомымі вучонымі, кіраўнікамі, дзеячамі. Выдатна зроблены музей і галерэя вядомых выпускнікоў. У

некалькіх месцах прыемна было ўбачыць і свой твар...

Мой брат Усяслаў

Мой пляменнік Кірыл, сын Усяслава, паставіў на магілцы бацькі помнік. У канцы кастрычніка, калі мы з Галяй прыехалі ў Маскву, мы зноў сабраліся на крутым беразе ракі ў пасёлку Рамашкава, каб пабыць побач з Усяславам і хаця б віртуальна пагаманіць з ім... З ужо аголеных шэрых дрэў каляровае лісце пакрыла сцежкі і могілкі, утвараючы мяккі стракаты дыван, на які спусціўся светлы празрысты туман і імгліў сумны свежы дождж. Зашчаміла сэрца, калі ўбачыў помнік з цёмнага лабрадарыту ў выглядзе кніжкі, на якой прасвечвае партрэт брата, збоку ўверсе – крыжык, а пасярэдзіне надпіс: *“Горецкий Всеслав Гаврилович. 05.07.1924 – 25.04.2009”*. Паклалі кветкі, схілілі галовы, а перада мной прамільгнулі асобныя моманты нашага жыцця...

Вось мы ў пасёлку Кола каля Мурманска, куды прыехалі разам з мамай да свайго бацькі на Беламорска-Балтыйскі канал. На шырокім пляжы Кольскага заліва ў час адліва рукамі з пяску выцягваем пляскатую камбалу ці ў бурлівай рэчцы Кола ловім чырвоную рыбу сёмгу. Увесь дзень мы, як беспрытульныя, бадземся па розных будоўлях, дзе разам з зняволенымі палім акуркі, брыдкасловім, а позна вечарам мама, якая часта працавала да поўначы, ня можа нас загнаць дахаты, бо ў белыя палярныя ночы мы губілі меру часу – калі дзень, а калі ўжо ноч.

Мы на беразе шумлівай шыбкай Кумсы у пасёлку Мядзведжая Гара, каля якой знаходзіўся драўляны домік, у якім мы здымалі маленькі пакойчык. Па рэчцы сплаўляюць лес, бярэны амаль поўнасю запоўнілі рэчку, налазяць адно на другое, круцяцца, а мы спаборнічаем, хто хутчэй перабяжыць па бярэнах на другі бераг. Бог нас бярог, а вось вялікі прыгожы пудзель, які ўвязаўся за намі, утапіўся, падмяты бярэнамі. Прыблізна ў адным кіламетры ад нашай хаты на другім беразе Кумсы знаходзіцца турма, дзе сядзіць наш Тата. Мы круцімся недалёка і сочым, калі павядуць вязняў, і ці будзе сярод іх бацька, каб ведаць, жывы ён ці не. Адночы мы ўбачылі яго ў такім жудасным бяdotным стане, што нам стала проста страшна. Як потым мы даведаліся, Тата, даведзены голадам і здзекамі да такога стану і ведаючы, што яго чакае толькі расстрэл, папрасіў у Мамаы лязо і хацеў пакончыць жыццё самагубствам. Але любоў да жыцця, аптымізм і каханне перамаглі...

Перад самым пачаткам вайны Славiк ужо ў 9 класе. Ён – прыгожы, стромкі хлопец з вялікай капой злёгка кучаравых валасоў, з цёмна-блакітнымі вачыма – вельмі падабаўся многім сваім аднакласніцам. Ды і ён пачаў “фарсіць”: дапазна гуляць з імі ў лёгкай адзежы, у тапачках. Скончылася тым, што захварэў хлопец моцным плеўрытам і досыць доўга ляжаў у бальніцы. Добра, што паспеў падлячыцца і паехаць з намі ў таварным вагоне-цяплюшцы ў эвакуацыю ў Іжэўск – сталіцу Удмурціі, дзе

паступіў на аўтамабільны завод токарам, а я з мамай, дзедам і бабуляй трапілі ў сяло Вавеж. І Славіка, і нас у тыя часы вельмі мучыў голад. Мы пазней завялі сваю гаспадарку: агарод, парсюка, курак. Стала лягчэй, а Славіку было зусім кепска. Я, тады сямікласнік, некалькі разоў ездзіў да яго з рознымі прысмакамі ў рюкзаку: бульба, розная агародніна, а таксама адзенне. Трэба было пешшу ісці каля 15 км да чыгункі, а потым яшчэ 8 км па шпалах да станцыі Вялікая Мажга, а адтуль цягніком да Іжэўска. Радасць сустрэчы была дужа велізарная, бо мы любілі адзін аднаго і вельмі сумавалі.

У апошні год вайны я вучыўся ў Маскоўскім нафтавым тэхнікуме і жыў разам з братам у інтэрнаце Маскоўскага аўтамабільнага завода імя Сталіна (ЗІС, пазней ЗІЛ – завод імя Ліхачова), дзе Славік працаваў токарам, фрэзероўшчыкам, а пазней і майстрам. У маленькім пакойчыку, які знаходзіўся ў падвальным памяшканні, пад самай столлю мелася адно акенца, у якім відны былі толькі ногі прахожых. Па характэрным гуку я заўсёды амаль беспамылкова ўгадваў, калі ішоў мой брат, бо ён насіў тады бацінкі на драўлянай падэшве. У пакойчыку ледзь-ледзь змяшчаліся тры жалезныя ложка з рыпучымі спружыннымі сеткамі, якія прыкрывалі тоненькія ватныя матрацы. Каля кожнага ложка – па адной тумбачцы. Адзін ложка належыў ужо досыць сталаму сіваватаму, спакойнаму і троху мляваму інжынеру завода, другі – маладому хлапцу-здравяку з рудой шавялюрай, а трэці, які стаяў каля ўваходных дзвярэй – Славіку. Вось на ім браты ўдвух і спалі: матрац быў вузкі, таму частка цела апыналася на жалезнай сетцы, коўдры не хапала і бок быў голы, а паварочвацца на другі бок пажадана было сінхронна. Асалоду ад сну мне можна было атрымаць толькі тады, калі Слаўка працаваў у начную змену, а яму – толькі ўдзень. Цяжкавата было ня столькі ад жыллёвых умоў, колькі ад пастаяннага недаядання. Брат атрымліваў па картцы 500 грам хлеба, а я – 350. Раз на дзень па картках маглі ўсталоўцы з’есці капусны суп, у якім плавалі адзін-два кавалачкі замарожанай бульбы, на другое – лыжку кашы і запіць – шклянкай несалодкага чаю.

Работа на заводзе была вельмі адказная – ваенная прадукцыя ішла прама на фронт. Таму працавалі па 12 гадзін у змену без выхадных. Часам прыходзілася працаваць па некалькі сутак. Слава быў актыўным членам камітэта камсамола. Меў добры голас і спяваў у квартэце, які на Усесаюзным конкурсе мастацкай самадзейнасці, што праходзіў ужо ў канцы вайны ў Вялікім тэатры, заняў прызавае месца.

З бязмежнай радасцю мы сустрэлі дзень перамогі. Такой шчырай радасці, такога цудоўнага салюта Масква не бачыла ніколі. Усю ночку брат і я вясёлыя хадзілі па Маскве, да краёў запоўненай шчаслівымі людзьмі...

Стаўшы студэнтамі, мы здымалі ў розных мясцінах Масквы пакойчыкі – то кепскія і халодныя, то добрыя і прытульныя, але заўсёды мы былі лагодныя адзін да аднаго, па-сапраўднаму сяброўскія, не мелі ніякіх

сакрэтаў, дзяліліся адзін з адным усім. Самы шчаслівы час быў для нас, калі прыязджаў у камандзіроўку ў Маскву Тата, а яшчэ больш, калі на канікулах улетку нам задавалася прыехаць да бацькоў на Волгу, Каму ці Дон, дзе яны жылі, працуючы на інжынерна-вышукальных даследаваннях пад чарговую гідраэлектрастанцыю.

Усяслаў скончыў Маскоўскі педагагічны інстытут па спецыяльнасці “настаўнік рускай мовы і літаратуры” і працаваў у сярэдняй школе сяла Белавусава (недалёка ад горада Малаяраслаўца Калужскай вобласці). Ён ужо ажаніўся на студэнцы таго ж Інстытута Лідзіі Івановай, а затым з’явілася і дачка Алёнка. Я часта прыязджаў да іх – такія добрыя былі сустрэчы.

Успомніў, як Славік і я, ужо ў Дзедаўску пад Масквой, дзе ён жыў разам з бацькамі, якія пераехалі туды і атрымалі кватэру, везлі на санках у раддом цяжарную Кірылам Ліду...

І тут успаміны і думкі мае перапыніў голас ужо 50-гадовага пляменніка: “Ужо пара ехаць”.

У хаце Кірыл перадаў мне толькі што выдадзеную кнігу “Опережая время. Избранные труды В. Г. Горецкого, воспоминания о его жизни и творчестве”, якую калегі Усяслава выдрукавалі ў выдавецтве “Начальная школа и образование” (Масква 2010) з успамінамі пра яго жыццё і творчасць. На першых старонках кнігі я з прыемнасцю прачытаў такія словы пра майго слаўнага брата:

Имя Всеслава Гавриловича Горецкого навсегда вписано в историю российского образования. Вся жизнь Всеслава Гавриловича, выдающегося отечественного буквариста, – пример высокого служения российской школе, всему отечественному образованию.

Всеслав Гаврилович – человек необыкновенный, любимый многими поколениями учителей, методистов, издателей, коллег-ученых. Более тридцати лет Всеслав Гаврилович был главным редактором журнала «Начальная школа», а в последние годы — его незаменимым шеф-редактором, которого обожали все сотрудники редакции журнала и всех его смежных служб.

Высокий статус учёного члена-корреспондента Российской академии образования, доктора педагогических наук, профессора, автора самых известных учебников и пособий для начальной школы, феноменальная образованность Всеслава Гавриловича не мешали ему быть простым в общении, демократичным с каждым, кто работал в редакции или приходил к нему как шеф-редактору журнала, научному оппоненту, рецензенту, руководителю диссертационной работы.

Всеслав Гаврилович был настоящим интеллигентом. Его участие и доброта были всегда действительны: он многим помог не только словом, но и делом. Энергичный, оптимистичный, обладавший талантом ироничного рассказчика, мудрого и внимательного собеседника, он притягивал к себе людей.

Всеслав Гаврилович был счастлив в семье. Вместе с любимой супругой Лидией Ивановной они воспитали достойных, талантливых детей и внуков. Всеслав Гаврилович до последних дней активно участвовал в деятельности различных структур системы образования, в том числе редакции журнала «Начальная школа», отдела начального общего образования Федерального института развития образования. В.Г. Горецкий был членом нескольких ученых советов, где имел решающий голос в оценке исследовательских работ маститых ученых и творческой молодежи.

В стенах редакции никогда не забудут Всеслава Гавриловича Горецкого — его советы, высказывания, афоризмы, юмор, иронию, улыбку, голос...

Далей можна прачытаць цікавыя ўспаміны і ацэнкі яго дзейнасці, у тым ліку:

Знаменитые «Букварь», «Азбука» и «Русская азбука» Горецкого – беспрецедентное явление в жизни всей нашей страны не только по популярности в профессиональном мире, продолжительности и массовости их использования учителями школ России и школ с русским языком обучения за ее пределами, но и по уникальности и выверенности заложенных в них методических подходов, гарантирующих достижение высоких результатов обучения. Эти первые книги в жизни каждого гражданина нашей страны, дающие ему начала нравственности, воспитанности, образованности, развитости, открывающие ему дорогу в будущее.

В марте 2009 г. Всеслав Гаврилович закончил работу над новым «Букварем», который адресовал первоклассникам XXI в.

[...]В.Г. Горецкий создал свою научную школу, у него осталось много учеников. Под его научным руководством было успешно защищено более 30 кандидатских и докторских диссертаций.

Научные идеи В.Г. Горецкого получили международное признание. Он работал за рубежом (Германия, Швеция), преподавал на краткосрочных курсах русского языка в странах Европы, участвовал в работе съезда Международной ассоциации по чтению (США, 1993); некоторые его работы переведены на немецкий и болгарский языки. Им созданы учебники «Родное слово» для белорусских школ с родным языком обучения, учебники русского языка для эстонских школ.

[...] Имя Всеслава Гавриловича Горецкого в России знакомо, без преувеличения, всем! Трудно найти в нашем образовании еще одного ученого-педагога, книга которого хоть какое-то время лежала бы на столе в каждой российской семье! У Всеслава Гавриловича такая книга есть — «Букварь».

В.Г. Горецкий в содружестве со своими коллегами совершил серьезный прорыв в отечественной букваристике.

[...] Благодаря активной работе В.Г. Горецкого увидела свет прекрасная книга «От «Азбуки» Ивана Федорова до современного букваря», была

подготовлена книга об «Азбуке» Л.Н. Толстого.

Как хорошо знакома многим бывшим и нынешним школьникам книга «Родная речь»! А на ней тоже стоит имя — В.Г. Горецкий. Сколько его статей, методических пособий направляли работу нескольких поколений учителей! Детищем Всеслава Гавриловича является и известный всем профессиональный журнал «Начальная школа».

[...] Всеслав Гаврилович был велик и прост — выдающийся теоретик, проникший в тайны языка, и исполнительный, трудолюбивый практик; пламенный трибун и благодарный слушатель; известный автор и вдумчивый читатель. Он мог найти общий язык с президентом республики, министром, учителем, студентом. Масштаб его личности позволял ему быть естественным в любой обстановке.

Известный ученый, он был строг и сдержан в оценке результатов своего труда и щедр на похвалы своих коллег, друзей, снисходителен к ошибкам и недостаткам других. Всеслав Гаврилович видел прежде всего положительные качества, потенциальные возможности людей. Он как бы вытаскивал человека из привычного, рутинного течения событий, давал ему возможность взглянуть на все другими глазами, выделить в жизни самое важное, иногда переосмыслить ее. В его присутствии каждый становился умнее, как-то значительнее.

Калі ў Менску быў надрукаваны падручнік “Русское слово” (1995) для чытання ў 4 класе школ з рускай мовай навучання, я жартам назваў брата “русіфікатарам” беларусаў. Ён мне адказаў, што, нягледзячы на пастаяннае жыхарства ў Расіі і свой занятак рускай мовай і літаратурай, ніколі не забываў беларускую мову і пры адпаведных выпадках заўсёды карыстаўся ёй, ды лавіў сябе нярэдка на тым, што нават думае па-беларуску.

Месца для помніка

Неяк ішоў міма будынка былой Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, які пасля яе перасялення ў новае памяшканне, нарэшце пачалі рамантаваць. Успомнілася, як мы шукалі месца для помніка Максіму Гарэцкаму. Да 100-годдзя пісьменніка была прынята пастанова аб стварэнні яму помніка, што даручылі зрабіць скульптару Мікалаю Рыжанкову, з якім я доўга хадзіў па розных мясцінах, звязаных з юбілярам, каб знайсці лепшы куток для помніка.

Такіх мясцін аказалася некалькі: недалёка ад Дома літаратара, дзе некалі на вул. Шпітальнай жывіў М. Гарэцкі; каля будынку сучаснага філалагічнага факультэта БДУ, дзе быў Камуністычны ўніверсітэт БССР, у якім пісьменнік выкладаў беларускую мову і літаратуру; побач з Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі, якая знаходзіцца амаль насупраць будынку сучаснага гістарычнага факультэта БДУ, дзе раней быў рабфак БДУ, у якім М. Гарэцкі выкладаў беларусазнаўства; каля галоўнага

будынку Інстытута беларускай культуры на вул. Рэвалюцыйнай (былой Койданаўскай), у якім пісьменнік многія гады працаваў як навуковец-літаратуразнаўца і мовазнаўца; у нішы ў авальным куту старадаўняга дома на плошчы Свабоды, у якім таксама некалі змяшчаўся Інбелкульт.

Мы выбралі апошняе месца. Кампазіцыйна вельмі ўдала помнік выглядаў у нішы дома – тым больш, што фігуру пісьменніка дазволілі зрабіць не ў поўны рост, а троху большым за просты бюст. М. Гарэцкі, калі працаваў у Інбелкульце, жыў на вул. Савецкай (у апошнія часы праспект Францішка Скарыны, зараз Незалежнасці), прыблізна там, дзе знаходзіцца Палац Рэспублікі, таму ён на працу ішоў праз плошчу Волі ў гэты будынак, а пазней міма яго па вул. Койданаўскай у галоўны корпус Інбелкульта. Менавіта каля гэтага будынку на пляцы Волі ўлетку 1936 года М. Гарэцкага сустрэў наш вядомы біёлаг і паэт акадэмік Алесь Вечар. Пра гэтую сустрэчу ў апошні прыезд пісьменніка ў Менск ён распавёў у сваіх успамінах. Ну, і нарэшце – плошча Свабоды! Максім Гарэцкі значную частку свайго жыцця пражыў у няволі, але заўсёды марыў пра волю для сябе і асабліва для беларускага народа, для Бацькаўшчыны, якую хацеў бачыць незалежнай, багатай, дэмакратычнай. У імя святога для ўсіх шчырых беларусаў Адраджэння ён ахвяраваў сваім “Я”, аддаў усё сваё сумленне, сілы, талент, усё жыццё...

Месца № 2, дзе нам здавалася добра было ўсталяваць помнік, гэта скверык каля будынку Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Асабліва яно падабалася Уладзіміру Гілепу, тады намесніку міністра культуры. У той час ішла размова і пра вуліцу імя Максіма Гарэцкага. Вырашылі: калі вул. Кірава, якая якраз выходзіла ў бок месца помніка, задасца перайменаваць, дык тут помніку і стаяць. Дазволу не атрымалі, таму і тое месца адпала.

Зараз каля будынку бібліятэкі, закручанага рознымі рамонтнымі прыладамі, на тым месцы магчымага помніка я ўбачыў глыбачэнную яму. Падумаў, як добра, што не тут быў пастаўлены помнік, быццам нехта звыйш ахоўваў нас і наш выбар. Калі б яго цяпер знялі, дык невядома ці паставілі б зноў. Так сталася з мемарыяльнай дошкай М. Гарэцкаму на будынку Інбелкульта (Рэвалюцыйная вуліца), якую нехта выкраў, а новую паставіць Мінгарвыканкам не дазволіў. Ходзяць чуткі, што збіраюцца рамантаваць і будынак на плошчы Свабоды. З жахам думаю, а што будзе з помнікамі? Ці пакінуць яго пры сучасных адносінах да беларускай літаратуры?

Каляды і Новы год – 2011

Гэтыя святы – адны з самых светлых і радасных. Якія выдатныя звычаі звязаны з імі – вясёлыя жартаўлівыя калядныя гульні і забавы, цудоўныя маляўнічыя елкі з невядомымі падарункамі, пышныя застоллі на провады старога года і сустрэчы новага, танцы і гулянькі амаль усю ночку і г.д. Дзеткі не могуць дачакацца падарункаў, рыхтуюць выступленні з песнямі, з вершамі і танцамі, дарослыя падводзяць вынікі мінулага года і

абмяркоўваюць планы на будучыню і ўсе адзін аднаму, як ніколі шчыра, жадаюць здароў'я, шчасця, поспехаў, дабрабыту. Гэта – самыя добрыя, душэўныя, сардэчныя, шчырыя святы.

На жаль, снежань 2010 года, у сувязі з выбарамі прэзідэнта Беларусі і тымі змрочнымі падзеямі (фальсіфікацыі, правакацыі, хамства, хлусня, дэмагогія, збіццё і арышты кандыдатаў у прэзідэнты, разам з больш за 700 чалавек, здрады, страх і іншыя адмоўныя моманты нашага сучаснага жыцця), не прынёс пачуцця светлага чакання Новага года, хаця і пакрыў зямлю белым чыстым снегам, а ў душу і сэрца надзьмуў вялікі сум і неспакой за нашу краіну, за наш беларускі народ, асабліва за сапраўдную беларушчыну... Настолькі горка на сэрцы, што не хочацца і няма сілаў, як звычайна, пісаць віншавальныя лісты і нават тэлефанаваць з вітаннем...

У чым прычына?

Некаторыя філосафы і пісьменнікі лічаць, што галоўная прычына паразы апазіцыі ў час выбараў прэзідэнта краіны ў тым, што беларуская нацыя яшчэ не ўтварылася, беларускае грамадства не гатова да перамен і г. д. Але ў такім стане паразы знаходзіліся многія народы, якія не аднойчы атрымалі незадачы ў выбарах, не маглі дабіцца перамен у сваіх краінах: іспанцы пры Франка, італьянцы пры Мусаліні, немцы пры Гітлерах, розныя нацыі Саветаў пры бальшавізме і г. д. Дык што і ў гэтых народаў яшчэ не стварыліся нацыі і яны не былі гатовыя да перамен? Галоўная прычына такога становішча – у таталітарызме, дыктатуры...

Шыльды

Сітуацыя агульнай русіфікацыі, якая пачала досыць інтэнсіўна расці пасля рэферэндума 1996 года, паўплывала нават на мову шыльдаў у нашым Інстытуце геахіміі і геафізікі НАН Беларусі. Калі мне давалося быць дырэктарам гэтага інстытута (1977–1993), усе шыльды на дзвярах кабінетаў і іншыя надпісы былі пераведзены на беларускую мову. Пазней мае пераемнікі паступова пачалі не зважаць на тое, на якой мове напісаны шыльды, і з'явіліся надпісы па-руску, асабліва гэты працэс замены мовы паскорыўся ў пачатку 2000 года. Пасля ліквідацыі Інстытута геахіміі і геафізікі і перадачы большасці супрацоўнікаў і будынку ў Беларускі навукова-даследчы геалагаразведачны інстытут Міністэрства прыроды ўсе шыльды і надпісы былі пераведзены на рускую мову, хаця першы год дырэктарам заставаўся той жа чалавек, а наступнымі былі беларусы, прычым зараз адзін з маіх вучняў, які выдатна ведае беларускую мову. Уплывае агульнае рускамоў'е чыноўнічай вертыкалі і непасрэдных начальнікаў, якія, дарэчы, таксама беларусы. Але ў кіраўніцтва інстытута вельмі моцнае жаданне браць прыклад і падабацца начальству. У канцы

2010 года ў адным з карпусоў былога нашага інстытута, які цяпер займае Інстытут прыродакарыстання, таксама вырашылі зрабіць новыя шылды і, канечне, на рускай мове. Я зняў гэтую афіцыйную шылду з дзвярэй майго кабінета, зрабіў з дапамогай кампутара іншую, блізкую да старой беларускамоўнай. Многія супрацоўнікі ўхвалілі...

Міхасю Мушынскаму – 80

24 студзеня 2011 года Міхасю Мушынскаму – аднаму з самых выдатных сучасных беларускіх літаратуразнаўцаў, тэксталагаў, крытыкаў, члену-карэспандэнту НАН Беларусі, доктару філалагічных навук, прафесару – споўнілася 80 гадоў. У Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы адбылося пасяджэнне навуковага савета, а праз дзень у чытальнай зале рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі адкрылася выстава ”Знакаміты даследчык літаратурных скарбаў” і прэзентацыя кнігі “Міхаіл Іосіфавіч Мушынскі” з серыі “Біябібліяграфія вучоных Беларусі”. На запрашэнні на адкрыццё выставы, як эпіграф, стаяць словы юбіляра, якія выразна вызначаюць яго адносіны да сваёй любімай справы па вывучэнні літаратуры: “Класічная спадчына як абярэг нацыі”...

М. Мушынскі – апантаны навуковец – у сваіх шматлікіх працах не толькі раскрыў творчы працэс і спадчыну многіх класікаў беларускай літаратуры, але даў цэласны малюнак гісторыі літаратуры Беларусі, асабліва гісторыі беларускай крытыкі і літаратуразнаўства, прычым зрабіў гэта вельмі грунтоўна і ў значнай ступені па-новаму з дэвізам: “Нічога, апроч праўды”. Вялікія яго заслугі ў беларускай тэксталогіі, у прапагандзе лепшых прадстаўнікоў прыгожага пісьменства Беларусі, падрыхтоўцы навуковых спецыялістаў-філолагаў, як кіраўніка і апанента многіх дысертацый і актыўнага ўдзельніка ў працы Вышэйшага атэстацыйнага камітэта, яскравага выступоўца на шматлікіх канферэнцыях і г.д.

Мне Міхась Восіпавіч (я так заву юбіляра, бо прызвычаіўся, што майго дзеда звалі Восіп Іванавіч, а маму – Ларыса Восіпаўна) вельмі блізкі і дарагі як адзін з заснавальнікаў гарэцказнаўства – так ён сам называе вывучэнне жыцця і творчасці братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, – для чаго, не шкадуючы сіл і энергіі, зрабіў вельмі многа.

Мушынскі быў адным з галоўных кіраўнікоў і рэдактараў навукова каментаваных выданняў чатырохтомніка твораў М. Гарэцкага і двух дадатковых тамоў яго прац. Пра творчасць пісьменніка ён пісаў і ў калектыўных манаграфіях па гісторыі беларускай літаратуры. На манаграфіі “История белорусской дооктябрьской литературы” (1977) рукою М. Мушынскага зроблены такія надпісы: “Дарагім Гаўрылу Іванавічу, Ларысе Іосіфаўне, Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкім, шчырым прыхільнікам беларускай літаратуры і літаратуразнаўства, актыўным удзельнікам культурнага жыцця Беларусі – ад калектыва даследчыкаў, якія ў сваёй

працы кіраваліся заветамі выдатнага беларускага вучонага-грамадзяніна, аўтара першай навуковай “Гісторыі беларускай літаратуры” пісьменніка-патрыёта Максіма Іванавіча Гарэцкага” і далей шэраг подпісаў аўтараў кнігі. Памятаю, як прыблізна ў той жа час, Міхась Восіпавіч прачытаў лекцыю пра беларускую літаратуру ў нас у Інстытуце геахіміі і геафізікі, а я ў Інстытуце літаратуры – пра геалогію і карысныя выкапні Беларусі.

Асабліва цеснае супрацоўніцтва і сяброўства ў нас завязалася пасля святкавання 100-годдзя Максіма Гарэцкага ў 1993 годзе. З таго часу рэгулярна пачалі праводзіцца “Гарэцкія чытанні”, галоўным матарам якіх стаў Міхась Восіпавіч. Прайшло ўжо 18 такіх чытанняў і адпаведна надрукавана столькі ж іх матэрыялаў.

Спачатку навуковыя даклады былі прысвечаны жыццю і творчасці Максіма Гарэцкага, а пазней да іх далучыліся і выступленні пра Гаўрылы Іванавіча. Старшынёй пасяджэнняў і галоўным аўтарам дакладаў кожны раз з’яўляўся М. Мушынскі. Быў створаны і Рэспубліканскі фонд братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, віцэ-прэзідэнтам якога быў абраны Міхась Мушынскі.

Вельмі змястоўныя прадмовы М. Мушынскі зрабіў да шэрагу зборнікаў і кніг: Максім Гарэцкі, Леонід Горецкі “На імперыялістычнай вайне. Письма с фронта.” (1987); Радзім Гарэцкі “Ахвярую сваім “Я” (Максім і Гаўрыла Гарэцкія) (1998); Гаўрыла Гарэцкі “Выбранае” (2002). Быў рэдактарам зборніка “Максім Гарэцкі. Публіцыстыка 1918–1919 гг.” – складальнікі В.Дз. Селяменаў, В.У. Скалабан. Нарэшце, Міхась Мушынскі – аўтар найбольш грунтоўнай літаратурнай манаграфіі “Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі. Жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага” (2008). Ён падараваў гэтую кнігу з прыемным для нас надпісам: *Дарагім Радзіму Гаўрылавічу і Галіне Рыгораўне – з нязменнай павагай і захапленнем іхняй нястомнай, самаадданай працай на захаванні, вывучэнні і прапагандзе літаратурна-мастацкай і навуковай спадчыны волатаў зямлі беларускай Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх – ад прыхільнікаў іх самабытнага таленту і даследчыкаў творчасці –*

ад Міхася Мушынскага, Тамары Мушынскай і Дзяніса Марціновіча
09.01.2009

На адкрыцці выставы і прэзентацыі кнігі Міхась Восіпавіч падараваў мне сваю біябібліяграфію з жартаўлівым надпісам: *Старшыні Рэспубліканскага фонда братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх акадэміку Радзіму Гарэцкаму.*

Як Ваш намеснік па Фонду дакладваю, што я, раўняючыся на Ваш жыццёвы вопыт, таксама адолеў адзін з высокіх горных пікаў – 8-тысячнік і залічаны ў ганаровыя альпіністы літаратурнага разліва. У адпаведнасці з альпінісцкім статусам буду і на новай вышыні – за 8000 метраў над узроўнем жыццёвага мора па-ранейшаму актыўна прапа-

гандаваць дасягненні беларускага прыгожскага пісьменства, у тым ліку нацыянальнага гарэцказнаўства, даследуючы невычэрпную мастацкую спадчыну класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага.

24.01.2011

Міхась Мушыньскі

Трэба дадаць, што Міхась Восіпавіч – чалавек надзвычайнага гумару і аптымізму, а таму і значны кладзеж анекдотаў, якія ў яго заўсёды гатовы да ўсялякай жыццёвай сітуацыі. Калі я яго павіншаваў па тэлефоне з 80-годдзем, ён у канцы размовы, як гэта часта і бывае, выдаў чарговы анекдот: “Адкрыты новы агульначалавечы закон: чым больш у чалавека юбілеяў, тым даўжэй ён жыве”. Дык хочацца пажадаць майму дарагому Міхасю Восіпавічу Мушыньскаму яшчэ шмат новых юбілеяў і доўгага бадзёрага жыцця і плённай творчасці на карысць беларускай навукі і літаратуры!

“Нашы славутыя землякі”

25 студзеня 2011 года ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі адбылася прэзентацыя апошніх выданняў выдавецтва “Тэхналогія” з серыі “Нашы славутыя землякі”. Адначасова аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў (загадчык Аляксандр Сцяфанавіч) арганізаваў выставу “Вяртанне славутых імёнаў”, на якой прадстаўлены ўсе раней выдадзеныя кнігі колькасцю ужо за 30. Гэтая серыя была заснавана ў 1988 годзе па ініцыятыве тагачаснага дырэктара выдавецтва “Мастацкая літаратура” Анатоля Бутэвіча. Але асноўным яе выканаўцам стаў галоўны рэдактар серыі Зміцер Санько, які распрацаваў адметнае сціплае, але прывабнае афармленне кніг, асаблівы падыход да выбару іх герояў (славутых, але часта не вельмі вядомых сучаснаму чытачу суайчыннікаў – галоўным чынам дарэвалюцыйных выдатных людзей навукі, культуры, літаратуры, грамадскіх дзеячоў), прычым не толькі тых, хто жыў у Беларусі, але і тых, хто працаваў па-за межамі роднай краіны. Важна адзначыць карпатлівую канкрэтную працу галоўнага рэдактара з аўтарам кожнай кнігі. У мінулым годзе тут жа адбылася прэзентацыя факсімільнага выдання газеты “Наша ніва” – сімвала беларускага нацыянальнага адраджэння, – што стала магчыма дзякуючы самаахвярнай працы З. Санько. Выдатная серыя “Нашы славутыя землякі” – другі шматгадовы мэтанакіраваны праект нашага вядомага навукоўца, бліскучага рэдактара, шчырага дзеяча сучаснага адраджэнцкага руху Зміцера Санько.

Мая асалода

Кожны чалавек імкнецца атрымаць асалоду. Але яна ў розных людзей розная, ды нават і мяняецца з узростам і абставінамі жыцця. Некаторыя людзі маюць асалоду ад многіх жыццёвых сітуацый, а ёсць і такія, якія заўсёды і ўсім незадаволены і ім недаступнае такое адчуванне, як асалода...

У гэтыя змінны вечары я асабліва адчуваю асалоду, калі саджуся на канапу, уключаю кружэлку з шэдэўрамі інструментальнай музыкі і чытаю кнігу. Пад цудоўныя гукі робіцца ўтульна цела, спакойна сэрцу, шчыра і вольна душы, роўна працавіта розуму...

Сёння ў мяне ў руках выдатна выдадзеная ў “Кнігазборы” кніжка Генадзя Бураўкіна “Лісты да запатрабавання” (2010), якую атрымаў ад аўтара з цёплым, вельмі прыемным мне сардэчным надпісам: “Маім сябрам Радзіму і Галі Гарэцкім, без якіх мне было б сумна і самотна на гэтай зямлі – ад шчырага сэрца Генадзь Бураўкін, 22.X.2010 г.”

Колькі самых разнастайных эмоцый узнікае ад аднаго верша да другога! Усе яны выклікаюць глыбокія водгукі ў чытача, таму што кожны з іх напісаны ад шчырага сэрца, моцнага пачуцця, мудрага наглядання над чалавекам і яго жыццём, вялікага замілавання прыродай... Гэта – сапраўднае лірычнае ўспрыняцце жыцця. Тут філасофскі роздум пра сэнс жыцця, успаміны пра былое і думкі пра няведамае будучае, пра жыццёвыя лёсы людзей, любоў да роднай зямлі, жыццё сваё і сяброў, вялікае каханне, радасць сустрэчы з лесам, птушкай і рознымі праявамі прыроды, сум ад няздзейсненага і набліжэння небыцця...

Дарагі Генадзь! Як добра, што ты ёсць з намі – такі сардэчны і добразычлівы, шчыры і эмацыянальны, разважлівы і мудры, прынцыповы і верны, нераўнадушны як у грамадскіх, так і ў дзяржаўных дзях, і самае галоўнае – адданы беларушчыне і таленавіты ў паэзіі і ўсіх жанрах літаратуры. Праўда, як было б сумна і самотна без цябе на нашай Зямлі. Дык жыві добра і няхай ніколі не пакінуць цябе плён і натхненне, якія дораць нам тваю цудоўную паэзію.

У “Дзеяслове” (№ 49, 2010) надрукавана серыя вершаў “Зорка вечаровая” Генадзя Бураўкіна, якія, як заўсёды прачытаў з вялікай цікавасцю і адчуў новы штуршок для моцных пачуццяў і роздуму. Пазваніў Генадзю пра ўражанне і выказаў падзяку. Ён з гумарам адказаў: “Дык я зрэдку кукарэкаю і выдаю на-гара тое-сёе, каб не падумалі, што ўжо няма паэта!” Дык кукарэкай, дарагі Генадзь, часцей!

“Саракавіны”

4 лютага 1971 года, роўна 40 гадоў таму, як пад кіраўніцтвам акадэміка К.І. Лукашова быў створаны Інстытут геахіміі і геафізікі (ІГіГ) Акадэміі навук Беларусі, у якім я заснаваў лабараторыю геатэктонікі і развіццю якога, як дырэктар (з 1977 года) аддаў больш за 16 гадоў плённай працы, а затым – як ганаровы дырэктар стараўся дапамагаць майму пераемніку А.В. Мацвееву ўмацоўваць Інстытут. У выніку наша навуковая ўстанова стала самай моцнай і вядомай не толькі ў Беларусі, але і далёка за яе межамі. На жаль, пасля шэрагу рэарганізацый, якія прайшлі па Нацыянальнай акадэміі

навука пад уплывам адміністрацыйна-каманднай вертыкалі прэзідэнцкай рэспублікі, Інстытут геахіміі і геафізікі ў 2007 годзе быў ліквідаваны. Пра “юбілей” Інстытута ні кіраўніцтва НАН Беларусі, ні пераемнік ІГГ – Беларускі навукова-даследчы геалагаразведчы Інстытут Дэпартаменту па геалогіі Мінпрыроды не ўгадалі, а для мяне і шэрагу былых супрацоўнікаў гэты дзень стаў днём сумных успамінаў. Як трапна сказаў апошні дырэктар установы А.А. Махнач – гэта “саракавіны” па Інстытуту геахіміі і геафізікі.

XIX Гарэцкія чытанні

18 лютага – у дзень нараджэння Максіма Гарэцкага – адбыліся чарговыя навуковыя чытанні, прысвечаныя праблеме выдання спадчыны братаў Гарэцкіх. Нягледзячы на ўжо амаль 20-гадовы час правядзення чытанняў, колькасць удзельнікаў у іх не змяншаецца, і ў гэты раз было атрымана 45 заявак на даклады. Кожны раз адкрываюцца ўсё новыя і новыя бакі творчай спадчыны Максіма Гарэцкага, робяцца цікавыя параўнанні яго твораў з плёнам іншых пісьменнікаў, даецца ацэнка яго дзейнасці і роля ў развіцці беларускай літаратуры і мовазнаўства і г. д. Нашы архівісты (В. Скалабан, Г. Запартыка і інш.) знаходзяць новыя звесткі пра жыццё і дзейнасць братаў Гарэцкіх. Было заслухана шмат цікавых дакладаў, у прыватнасці, па галоўнай тэме па выданні спадчыны: Міхася Мушынскага “Падрыхтоўка поўнага збору твораў Максіма Гарэцкага”, Віталія Скалабана “Зборнік дакументаў і матэрыялаў “Хроніка Максіма Гарэцкага: канцэпцыя гісторыка-літаратурнага выдання”, Генадзя Кажамякіна “Ідэя выдання поўнага збору твораў Максіма Гарэцкага” (ён нават вызначыў 23 тамы збору) і інш.

У гэтым годзе споўніцца 90 гадоў з дня нараджэння Галіны Максімаўны Гарэцкай, якой быў прысвечаны пленарны даклад Таццяны Дасаевай “Захавальніца духоўных скарбаў”. Было вырашана падрыхтаваць да друку выбраныя творы Галіны Гарэцкай, у якія абавязкова ўключыць яе шматлікія змястоўныя лісты. Да хуткага 120-годдзя Максіма Гарэцкага ў 2013 годзе пажадана выпрацаваць канцэпцыю выдання поўнага збору яго твораў і пачаць гэтую працу, а таксама выдаць яго выбраныя творы на рускай мове, рукапіс якіх ужо падрыхтаваны ў перакладзе Яўгеніі Кананец. Я таксама выказаў сваю думку пра неабходнасць надрукаваць некаторыя працы з навуковай спадчыны Гаўрылы Гарэцкага.

Выданне навуковай спадчыны Гаўрылы Гарэцкага

З прафесійнага пункту гледжання Г. Гарэцкі меў як бы два жыцці: эканаміста, атрымаўшага адпаведную адукацыю ў Горыцкім каморніцка-агранамічным вучылішчы і Пятроўскай (Ціміразеўскай) сельскагаспадарчай акадэміі, і геалага, які авалодаў гэтай спецыяльнасцю самавукам. У

абедзвюх частках жыцця яго працаздольнасць і талент былі настолькі выдатнымі, што прыводзілі яго ад пачаткоўца кожнай прафесіі да акадэміка.

У першую частку жыццёвага шляху Г. Гарэцкі пакінуў досыць вялікую навуковую спадчыну ў выглядзе розных публікацый (1918–1930). Сярод іх трэба адзначыць слоўнікі, падрыхтаваныя разам з братам Максімам. Гэта вядомыя руска-беларускі слоўнік (Смаленск 1918) і маскоўска-беларускі (Вільня 1921). Галоўным аўтарам слоўнікаў, безумоўна, быў Максім Гарэцкі і таму размову пра іх больш правільна весці, калі мы разглядаем менавіта яго спадчыну.

Яшчэ будучы студэнтам у Горках, Уфе і Маскве, а потым працуючы ў Горках і Менску, Гаўрыла Іванавіч актыўна выступаў у друку з артыкуламі па праблемах нацыянальнага адраджэння. Галоўныя з іх адносна нядаўна былі надрукаваны ў серыі “Гісторыка-літаратурныя помнікі” Беларускага кнігазбору “Гаўрыла Гарэцкі. Выбранае” (2002)¹ з вельмі змястоўнай прадмовай Міхася Мушынскага, які адзначаў: “На старонках гэтай кнігі ён паўстае не толькі як сусветна вядомы геолог, але і як таленавіты публіцыст-адраджэнец. Менавіта ў галіне публіцыстыкі ён паспяхова ажыццяўляў завет брата Максіма – аддаць усе сілы, усе здольнасці на адраджэнне Беларусі, на абуджэнне нацыянальнай свядомасці, багатых творчых магчымасцей беларусаў з тым, каб зрабіць Беларусь па-сапраўднаму суверэннай, самастойнай еўрапейскай краінай” і далей “... у матэрыялах маладога Гарэцкага многія ідэі, думкі, меркаванні, выказаныя ў 20-я гады, не страцілі сваёй актуальнасці і сёння, на пачатку трэцяга тысячагоддзя” (с. 6).

Да тэмы нацыянальнага адраджэння належаць і некаторыя матэрыялы, якія мне задалося атрымаць у архіве КДБ Беларусі і якія былі напісаны Г. Гарэцкім у час зняволення ў пачатку 1930-х гадоў. Да іх належаць “Трагедыя беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Заява ў ДПУ Беларусі ад 14–15.VIII.1930” у той жа кнізе, а таксама гэтыя і іншыя матэрыялы, надрукаваныя раней².

Можна лічыць, што асноўныя публікацыі па праблеме нацыянальнага адраджэння вярнуліся да сучаснага чытача. Але магчыма, што некаторыя цікавыя артыкулы яшчэ могуць быць знойдзены ў шэрагу тагачасных газет і часопісаў, а таксама ў выглядзе рукапісаў у розных архівах.

Галоўныя навуковыя працы Г. Гарэцкага ў той час напісаны ў галіне эканомікі народнай гаспадаркі і дэмаграфіі. Сярод іх вылучаюцца тры манаграфіі: “Народны прыбытак Беларусі (нацыянальны даход Беларусі)” (1926), “Экономический профиль Петровско-Разумовское – Дурыкино” (1927) і “Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы” (1928).

1 Гарэцкі Гаўрыла, *Выбранае*, Мінск 2002, с. 79—104.

2. Гарэцкі Радзім, *Ахвярую сваім “Я” (Максім і Гаўрыла Гарэцкія, “Беларуская навука”*, Мінск 1998.

У першай манаграфіі аўтар яскрава паказаў важнасць вывучэння нацыянальнага даходу ў фарміраванні эфектыўнай гаспадарчай палітыкі ў рэспубліцы і прыйшоў да высновы, што неабходна наладжваць больш цесныя сувязі эканомікі Беларусі з рынкам як унутраным, так і знешнім. Як адзначылі П.Г. Нікіценка і В.М. Бусько: "...Гарэцкі быў прыхільнікам збалансаваных гандлёвых сувязей Беларусі з тымі краінамі, з якімі гэта эканамічна выгадна. І сёння ў нашай краіне таксама востра стаіць пытанне выбару найбольш выгадных гандлёвых партнёраў, збалансаванага спалучэння сувязей з Усходам і Захадам. Названая вышэй праца Гаўрылы Іванавіча была першай манаграфіяй у рэспубліцы, у якой давалася комплекснае апісанне гаспадарчай спецыфікі нашай краіны... Некаторыя вывады вучонага не страцілі сваёй актуальнасці і сёння"³.

Не менш важнай для захавання адміністрацыйных межаў Беларусі была і трэцяя з названых манаграфій, якую Якуб Колас ужо пасля вайны перадаў П. Панамарэнку для размовы са Сталіным пра канчатковую заходнюю мяжу Беларусі з Польшчай.

Цалкам уключыць манаграфіі ў новае выданне твораў Г. Гарэцкага цяжка, а вось некаторыя фрагменты і асабліва заключэнне з іх можна было б надрукаваць. Трэба падкрэсліць, што навуковыя працы гэтага перыяду жыцця вучонага цяпер рэдка дзе захаваліся і таму мала вядомыя.

Адны з першых прац у выглядзе вялікіх артыкулаў былі прысвечаны Гомельскай губерні – яе насельніцтву і сельскай гаспадарцы (1926) і пакладзены ў аснову дакладной запіскі Дзяржплана БССР для ўрада рэспублікі, каб абгрунтаваць мэтазгоднасць уключэння Гомельшчыны ў склад БССР, што тады і дазволіла пашырыць адміністрацыйныя межы Беларусі, а не далучыць гэтую тэрыторыю да Украіны.

У газеце "Свободные новости плюс" (№ 4, 2.2-9. 2.2011) надрукавана заметка "Хотят Брестчину и Гомельщину", у якой адзначаецца: "Украина должна стремиться вернуть себе все этнические земли, в том числе Гомельщину и Брестчину. Такой призыв прозвучал во время Львовского вече, посвящённого дню соборности". Гэтая думка прагучала ў выступе прэзідэнта фонду "Україна-Русь" Расціслава Наважэнца 22.01. 2011 года ва Львове. Так сённяшні дзень сведчыць пра актуальнасць прац Гарэцкага пра Гомельшчыну і пазначанай манаграфіі, у якой разглядаецца пытанне аб мяжы беларускай Берасцейшчыны.

Цікавыя звесткі пра праблемы сельскай і лясной гаспадаркі Беларусі можна прачытаць у шэрагу артыкулаў і справаздачах прац Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі імя У.І. Леніна, якія Г. Гарэцкі друкаваў як дырэктар гэтага інстытута. Ён тады зрабіў вельмі важны вывад, што прычынай нізкай ураджайнасці ў Беларусі з'яўляецца нізкая рыначнасць нашай гаспадаркі. Некаторыя найбольш цікавыя і важныя фрагменты з гэтых артыкулаў таксама заслугоўваюць

3. Никитенко П. Г., Бусько В. Н., *Они были первыми академиками-экономистами Беларуси*, Минск 2001, с. 36.

уклучэння ў “Выбраныя навуковыя творы”.

Вельмі грунтоўная праца ў галіне дэмаграфіі была напісана Г. Гарэцкім у 1929 годзе: “Нацыянальныя асаблівасці насельніцтва БССР і беларускага насельніцтва СССР паводле перапісу 1926 г.” Некаторыя часткі з гэтай працы надрукаваны ў кнізе “Выбранае” (2002), але яна заслугоўвае быць надрукаванай цалкам. Асабліва трэба было б у каментарыі даць некаторыя параўнанні з вынікамі перапісу апошняга часу.

У паказаннях ДПУ у 1930 годзе Гаўрыла Іванавіч адзначыў, што з 1928 года ён пачаў пісаць і ў сучасны момант ужо ў асноўным закончыў вялікую працу “Штандорты и динамика урбанизации Белоруссии за сто лет – 1825–1925”, у якой даецца эканамічнае развіццё краіны за апошнія стагоддзі. Прычым далей дадае, што гэтая манаграфія складае частку задуманай капітальнай працы “Развитие капитализма в Белоруссии”. Магчыма, калі-небудзь будзе знойдзены рукапіс гэтай працы.

Пералічаныя творы дазволілі Аркадзю Смолічу, выдатнаму беларускаму эканамісту і грамадскаму дзеячу, у час паказанняў ДПУ у 1930 годзе даць такую ацэнку Г. Гарэцкаму: “... является он, безусловно, выдающийся фигурой среди всех известных мне молодых специалистов сельского хозяйства и вообще среди нацдемократической интеллигенции. Он объединяет в себе очень хорошую научную подготовку с большой трудоспособностью, с организаторскими и административными талантами”⁴. Сучасныя эканамісты напісалі: “Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі займаўся эканамічнымі пытаннямі не болей як пяць гадоў. Аднак ён пакінуў яркі след у гісторыі нашай эканамічнай навукі. Многія выказаныя ім палажэнні захоўваюць актуальнасць і сёння. Напрыклад, неабходнасць рыначных адносін як важнейшы фактар эканамічнага росту, важнасць для эканомікі Беларусі знешняга рынку, творчае выкарыстанне сусветнага вопыту гаспадарання з улікам асаблівасцей рэспублік, пры выпрацоўцы стратэгіі – апора на напрамак эвалюцыйнага развіцця краіны, выяўленне дакладных прыярытэтаў у эканамічнай палітыцы і іншыя. [...] І цяжка сказаць, якіх бы вышынь у эканамічнай навуцы дасягнуў гэты выдатны вучоны, калі б жорсткія рэпрэсіі не адарвалі яго ад любай Радзімы і справы, якой ён аддаваў свае сілы. Відаць, стаў бы велічынёй не меншай, чым у геалагічнай навуцы. Яму, як і яго брату Максіму, шмат было адпушчана Богам”⁵.

Пералічаныя працы першага перыяду жыцця Г. Гарэцкага могуць скласці першы том выбраных прац вучонага пад назвай: “Эканоміка народнай гаспадаркі і дэмаграфія”.

Другі том “Геалогія і палеагеаграфія антрапагена, геамарфалогія і археалогія” павінен уключыць працы, створаныя па названых навуковых напрамках у другі перыяд жыцця (1936–1988). У гэты час Гаўрыла Іванавіч надрукаваў досыць шмат артыкулаў і на іншыя тэмы: пра фальклор

4. Гарэцкі Радзім, *Браты Гарэцкія*, Медысонт, Мінск 2006, с. 120.

5. Никитенко П. Г., Бусько В. Н., *Они были первыми...*, с. 44.

(“Горкі і беларускі фальклор”); успаміны пра многіх пісьменнікаў і вучоных; развіццё навукі, літаратуры, мовазнаўства; разгляд творчасці і жыцця Максіма Гарэцкага, Янкі Купалы і інш. Галоўныя з гэтых артыкулаў таксама надрукаваны ў кнізе “Выбранае” (2002).

Асноўныя працы Г. Гарэцкага, якія вызначылі вучонага ў якасці заснавальніка палеапатамалогіі (навукі пра мінулую гісторыю рэк), склалі серыю з пяці буйных манаграфій: “Аллювий великих антропогенных прарек Русской равнины. Прареки Камского бассейна” (1964), “Формирование долины р. Волги в раннем и среднем антропогене. Аллювий Пра-Волги” (1966), “Аллювиальная летопись великого Пра-Днепра” (1970), “Особенности палеопотамологии ледниковых областей (на примере Белорусского Понеманья)” (1980), “Палеопотамологические эскизы Палео-Дона и Пра-Дона” (1972). Досыць вялікі тыраж кніг (1000–1900 экз.) дазволіў мець іх у многіх бібліятэках і асабіста ў геалагаў.

Але ў Гаўрылы Іванавіча надрукавана шмат артыкулаў, якія прысвечаны як пытанням палеапатамалогіі, так і многім іншым праблемам геалогіі антрапагена, геамарфалогіі і археалогіі, і якія раскінуты па розных часопісах, зборніках, матэрыялах. Шэраг з іх стаў бібліяграфічнай рэдкасцю, некаторыя цяжка даступныя. Таму многія з гэтых прац мэтазгодна перавыдаць у томе II. Шэраг публікацый маюць характар пастаноўкі і абмеркавання агульных праблем геалогіі і палеагеаграфіі антрапагену, а многія тычацца розных тэрыторый: Кольскага паўвострава, Карэліі, Прыуралля, Прадкаўказзя, Украіны, Беларусі і інш. Гэта не толькі геалагічныя працы, але і археалагічныя. Так, ёсць артыкулы пра неалітычныя стаянкі Карэліі і Кольскага паўвострава, палеаліт і мезаліт Ніжняга Падоння.

Г. Гарэцкі пакінуў вялікую эпістальярную спадчыну, частка якой ужо выдрукавана ў кнізе “Выбранае” (2002), маіх публікацыях – “Ахвярую сваім “Я” (1998), “Браты Гарэцкія” (2008) і інш. Безумоўна, у томе II мэтазгодна было б змясціць некаторую перапіску Гаўрылы Іванавіча з выдатнымі геалагамі і палеантолагамі, у прыватнасці, з П.М. Чырвінскім, П.А. Нікіціным, П.І. Дарафеевым. Наогул лісты Г. Гарэцкага з’яўляюцца цікавейшым матэрыялам з розных бакоў гледжання, і я думаю, што з часам многія з іх патрэбна давесці да шырокага чытача. Постаць Г. Гарэцкага патрабуе асобнай манаграфіі ў серыі “Навукова-біяграфічнай літаратуры” з дэтальным разглядам яго навуковых прац.

100-годдзе майго навуковага настаўніка

28 сакавіка 2011 года ў Дзяржаўным геалагічным музеі імя У.І. Вярнадскага Расійскай акадэміі навук адбылося юбілейнае пасяджэнне, прысвечанае 100-годдзю з дня нараджэння акадэміка Аляксандра Леанідавіча Яншына. Уступнае слова сказаў віцэ-прэзідэнт РАН М.П. Лавёраў, які затым уручыў юбілейныя медалі “акадэмік А.Л. Яншын”, створаныя Акадэміяй горных навук. Я таксама, “як самы лепшы і любімы

вучань”, атрымаў гэтую медаль, што было мне вельмі прыемна, як памяць аб маім настаўніку⁶. Навуковыя даклады перамяжоўваліся з выступамі канцэртнай праграмы, таму сход вяла вядомая тэлеведучая Ганна Шылава. Пра навуковую дзейнасць, жыццё і аблічча выдатнага натураліста XX стагоддзя паведалі М.А. Федонкін (дырэктар Геалагічнага інстытута РАН, Масква), А.В. Каныгін (намеснік дырэктара Інстытута нафтагазавай геалогіі і геофізікі імя А.А. Трафімука Сібірскага аддзялення РАН), Р.Г. Гарэцкі (Мінск), Я.А. Казлоўскі (былы міністр геалогіі СССР, наш зямляк). Да юбілею ў музеі была адкрыта спецыяльная вельмі багатая і цікавая выстава, якая падрабязна паказала жыццё, дзейнасць і дасягненні вучонага. Усё прайшло ўрачыста, шчыра, з гонарам і любоўю. Прысутнічала жонка вучонага Фідан Тауфікаўна Яншына з сынам. Навуковыя канферэнцыі прайшлі ў шэрагу інстытутаў розных гарадоў, у многіх часопісах і газетах надрукаваны артыкулы, прысвечаныя гэтай даце. Выйшаў і мой артыкул у часопісе “Вестник РАН”⁷.

Аляксандр Леанідавіч Яншын – адзін з прадстаўнікоў тых нашчадкаў, якія былі выхадцамі смаленскіх ліцвінаў Вялікага Княства Літоўскага. У многіх адносінах ён унікальная постаць. Самая характэрная яго рыса – гэта нястрыманая страсць да ведаў, невычэрпная дапытлівасць, якая з’явілася яшчэ са школы, таму ўжо тады яго называлі “прафесарам”. Надзвычайная памяць, дзівосная працавітасць і мэтанакіраванасць дазволілі Аляксандру Леанідавічу стаць шырока адукаваным інтэлігентам. Яго цікавілі і гуманітарныя і прыродазнаўчыя навукі. Ён любіў гісторыю, літаратуру, тэатр. Вершы сваіх любімых паэтаў (Гумілёва, Блока, Ахматавай, Ясеніна, Сіманова і інш.) мог чытаць на памяць гадзінамі, прычым так захапляў слухача, што таму здавалася, што выступае сапраўдны прафесіянал. Валодаючы прыроднай артыстычнасцю, ён мог бы дасягнуць вялікіх поспехаў на тэатральнай ніве, як сталася з яго стрыечным братам Міхаілам Яншыным – народным артыстам СССР, ці на іншым напрамку гуманітарнай дзейнасці. Але перамагла любоў да прыроды, і зноў-такі ў шырокім плане: не толькі рамантыка геалагічных даследаванняў з цягай да вандраванняў, калі “душу намада даль заве”, але і да жывой прыроды, да фауны і флоры, што ўжо значна пазней у “экалагічны” этап яго жыцця дала магчымасць лёгка пазнаць праблемы біясферы, актыўна выступіць супраць лысенкаўшчыны.

А. Яншын быў выдатным палявым геалагам не толькі з погляду цудоўнага арганізатара, у якога поўны парадак у працы, самае прыгожае месца для стаянкі палатак і ўсяго лагера і інш., але і надзвычайная дакладнасць вывучэння абгаленняў, умельства па непрыкметных адзнаках чытаць геалагічны летапіс і такая захопленасць у гэтым працэсе, што адцягнуць яго ад абгалення было амаль немагчыма. Яшчэ адна цудоўная

6. Гарецкий Р. Г., *Академик Яншин – дорогой мой учитель и друг*, «Наука», Москва 2005.

7. Гарецкий Р. Г., *Неуёмная страсть к знаниям, гражданская ответственность. К 100-летию А. Л. Яншина* // Вестник РАН, 2011, т. 81 № 2, с. 151—159.

якасць вучонага – ён шчыра дзяліўся сваімі думкамі, ідэямі, якіх у яго заўсёды была процьма. Таму з ім было заўсёды цікава і пазнавальна. Успамінаю, як вялікая група ўжо сталых нямецкіх геалагаў, з якімі мы праводзілі шмат геалагічных экспедыцый і нарад у рамках сумесных міжнародных праектаў, з нямецкай акуратнасцю дакладна запісвалі бліскучыя выступленні Яншына пра асаблівасці геалагічнай будовы, прыродных умовах, гісторыі і іншых ведах таго ці іншага раёна. Потым яны з захапленнем мне казалі, як здорава ў Яншына “lernen, lernen und lernen” і давалі, што ніколі так паспяхова не вучыліся геалогіі.

Аляксандр Леанідавіч да любога чалавека, нягледзячы на яго пасаду, ставіўся з вялікай павагай, быў вельмі дэмакратычны, просты ў адносінах. Усё любіў рабіць сам, дапамагаў грузіць машыну, ставіць палаткі, распальваць вогнішча, забірацца на круты абрыў, каб адабраць пробу пароды і г. д. Ён быў чалавекам вялікай мужнасці, сілы волі, самавалодання. Многім здавалася, што ён вельмі строгі, а зрэдку і сапраўды быў даволі рэзкі, але па-сапраўднасці ён быў дужа добразычлівы, уважлівы і мяккі, любіў добры жарт, гумар, самаіронію.

Нястрыманы характар вучонага прывёў некалькі разоў да цяжкіх выпадкаў. Так, пры запуску вінта самалёта ПО-2, які, безумоўна, Яншын пракручваў сам, яму перабіла руку. Усе спужаліся, а ён спакойна вымавіў: “Не хвалойцеся, наложачь гіпс – і ўсё хутка зажыве”. Многія чулі пра яго падзенне ў шурф глыбінёй 24 метры, якое прывяло да шматлікіх пераломкаў, бальніцы і аперацый на працягу года і цяжкіх вынікаў – артапедычны абутак і траўматычны дыябет на ўсё жыццё. Уколы інсуліна кожны дзень, частыя дыябетычныя комы, якія я з жудасцю ўспамінаю да гэтага часу, калі жыццё было на грані са смерцю. У 1988 годзе, калі вучонаму было ўжо 77 гадоў, пры аглядзе помніка-бюста У.І. Вярнадскага Яншын паслізнуўся і зламаў шыйку бядра. Ён тады пажартаваў: “Пацярпеў за Вярнадскага”. Зноў аперацыі, мыліцы і толькі праз два гады змог больш-менш нармальна хадзіць. Любоў да сваёй справы, працаздольнасць, ашаламляльная энергія, невычэрпная цікавасць да ўсіх падзей жыцця, навукі і асабліва навук аб Зямлі, пачуццё грамадзянскай адказнасці перамагалі ўсе фізічныя беды. А. Яншын працаваў так інтэнсіўна, з такой неверагоднай нагрузкай і аддачай, што гэтаму мог пазайздросціць самы моцны волат-здравяк. Ён жа быў волат духа і волі.

Аляксандра Леанідавіча цяжка ўявіць без кнігі. Заўзяты кнігалюб, ён меў багатую бібліятэку, уважліва сачыў за новымі публікацыямі не толькі па навукіх аб Зямлі і іншых навукіх, але і мастацкай літаратуры, гісторыі, філасофіі, мастацтву. Ён быў выдатным рэдактарам, уваходзіў у рэдкалегіі многіх часопісаў, шырока вядома яго дзейнасць у рэдакцыйна-выдавецкім савеце Акадэміі навук.

Здзіўляла яншынская прагнасць не толькі да навуковых даследаванняў, але і да навукова-арганізацыйных спраў. Бягучых спраў у яго заўсёды было столькі, што ён з вечара складаў спіс на наступны дзень, які займаў

дробным почыркам поўную старонку. Гэтыя бясконцыя справы выгукалі дзіўную мабільнасць Яншына, а пералёты паміж Масквой і Навасібірскам былі такімі частымі, што, як ён сам жартаваў, “самалёт стаў амаль такім жа звычайным транспартам, як для масквіча мятро”.

А.Л. Яншын любіў людзей, імкнуўся да зносін з імі, асабліва з калегамі па навуковай дзейнасці. Гэта дазваляла яму адточваць свае новыя думкі і ідэі, якімі ён заўсёды лёгка дзяліўся, а таксама быць у курсе рознага фактычнага матэрыялу і іншых навінак. Цудоўны прамоўца, ён пастаянна гатоў быў выступіць перад любой аўдыторыяй, прычым нярэдка з імправізацыяй па самых разнастайных праблемах.

Шырока вядома актыўная дзейнасць вучонага на пасту старшыні навуковага савета па праблемах біясферы, арганізатара і першага прэзідэнта Расійскай экалагічнай акадэміі, калі ён разгарнуў жорсткую барацьбу па ахове прыроды, асабліва ў адносінах перакідкі паўночных рэк у рамках легендарнай “камісіі Яншына”. Тут трэба падкрэсліць надзвычайную смеласць Аляксандра Леанідавіча, яго грамадзянскую адказнасць, прынцыповасць і неабыхавасць да ўсякай дэмагогіі, несправядлівасці. Гэтыя якасці прымусілі яго стаць народным дэпутатам СССР, калі па яго ініцыятыве быў створаны Камітэт Вярхоўнага савета СССР па праблемах экалогіі. Неацэнны ўклад Яншына ў вяртанне навуковай спадчыны, увекавечанне памяці вялікага рускага вучонага У.І. Вярнадскага і далейшага развіцця яго ідэй у галіне біясферы і наасферы.

Пералічаныя ўнікальныя якасці і здольнасці Аляксандра Леанідавіча Яншына, тытана розуму і духу, даюць магчымасць зразумець, чаму ён стаў выдатнейшым прыродазнаўцам XX стагоддзя, класікам навук аб Зямлі.

Год трох волатаў беларускай паэзіі

Перамовы і выступы гаспадара беларускай дзяржавы заўсёды гучаць на рускай мове, але нярэдка і ў іх праскокваюць асобныя беларускія словы, галоўным чынам тады, калі ён успамінае пра апазіцыю. Каб паказаць сваю пагарду і знявагу да яе, ён часцей за ўсё здзеклівым тонам выкарыстоўвае добрае беларускае слова – “свядомыя”, якое нясе вельмі станоўчы сэнс. У сваім звароце да Нацыянальнага сходу і народа, якое ён прачытаў 21 красавіка 2011 года, тое слова было накіравана да ўсяго горада Мінска. Можна павіншаваць апазіцыю, яна павінна ганарыцца, што цяпер не толькі яна “свядомая”, але і сталіца нашай краіны таксама стала “свядомай”. Адначасова гаспадар загадаў абмежаваць рост насельніцтва горада Мінска двума мільёнамі жыхароў, а будаваць вакол яго меншыя гарады-спадарожнікі. Прынцыпова трэба падтрымаць думку пра гарады-спадарожнікі, але ці сапраўды, як многія лічаць, гэта робіцца дзеля таго, каб у “свядомым” Мінску было менш “свядомых”?

У 2011 годзе будзем адзначаць слаўныя юбілеі трох самых выдатных

паэтаў Беларусі: 28 жніўня – 75 гадоў Генадзю Бураўкіну, 30 верасня – 80 гадоў Нілу Гілевічу, 18 лістапада – 80 гадоў Анатолю Вярцінскаму. Я шчаслівы, што не толькі знаёмы з гэтымі магутнымі асобамі, але і ганаруся сяброўствам з імі. Перш-найперш яны асабліва блізкі мне сваёй адданасцю беларушчыне, як шчырыя змагары за беларускасць: родную мову, літаратуру, культуру, адукацыю, незалежную дэмакратычную краіну, росквіт беларускай зямлі і яе народа. Яны сапраўдныя адраджэнцы сучаснасці.

Жыццёвыя і ў значнай меры творчыя шляхі ўсіх трох паэтаў у галоўных момантах блізкія: дзеці вайны, якія пазналі жахі таго галоднага і жудаснага часу; з дзяцінства ўвабралі ў сябе ад народа і асабліва ад роднай маці ўсю прыгажосць беларускай мовы, народных песен і фальклору; з маленства адчулі вялікую асалоду ад яднання з ласкавай цудоўнай прыродай Беларусі; па заканчэнні журналісцкага ці філалагічнага факультэтаў БДУ трапілі ў шчыры беларускі асяродак сваіх таленавітых аднагодкаў-літаратараў і атрымалі падтрымку старэйшых калег і настаўнікаў; ступілі на разнастайныя шляхі літаратуры, журналістыкі, грамадскай і дзяржаўнай дзейнасці; па часе станаўлення належаць да так званых “шасцідзсятнікаў”; дасягнулі завоблачных вяршынь майстэрства ў літаратуры і перш-найперш у паэзіі.

Іх аб’ядноўвае надзвычайная таленавітасць у многіх напрамках дзейнасці, якая здзіўляе шырокай шматграннасцю. Безумоўна, галоўнае ў іх – найвышэйшае майстэрства ў прыгожым пісьменстве. І тут зноў разнастайнасць напрамкаў: на першым месцы высокая мастацкая паэзія (лірыка кахання, філасофская, грамадзянская, дзіцячая, сатыра і гумар, вершы і паэмы, а ў Н. Гілевіча – нават раман); праяічныя, драматургічныя і публіцыстычныя творы; літаратуразнаўчыя і крытычныя працы, эсэ і літаратурныя партрэты; мастацкія пераклады. Ва ўсёй іх творчасці прываблівае шчырасць, бескампраміснасць, гуманізм, барацьба з абьякавасцю. Усе іх творы прапушчаны праз сэрца. Многія іх вершы вельмі мілагучныя і таму сталі шырока вядомымі прыгожымі песнямі. Вялікую павагу выгукае дзейнасць нашых славетых паэтаў на пасадзе карэспандэнтаў, рэдактараў газет і часопісаў, высокіх грамадскіх і дзяржаўных асоб, што шырока вядомы не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Нягледзячы на такія, здавалася б, аналагічны шлях да вышынь творчасці, кожны з іх стаў самабытным творцам прыгожага пісьменства.

Я вельмі рады, што мне давялося на розных сцежках сутыкнуцца з гэтымі выдатнымі людзьмі і ўдзячны ім за тую цікавасць, якую яны мелі да жыцця і творчасці Гарэцкіх, аб чым я заўсёды з прыемнасцю памятаю.

Генадзь Бураўкін, калі быў галоўным рэдактарам часопіса “Малодосць”, вельмі спрыяў выданню падрыхтаваных Алесем Адамовічам пісем з фронту “На дваццаць другой вясне...” (№9, 1974) Леаніда Гарэцкага, сына Максіма Гарэцкага. Мне прыходзілася быць разам з Бураўкіным на многіх літаратурных і іншых сустрэчах, пасяджэннях, асабліва часта ў

Таварыстве беларускай мовы (у самыя цяжкія часы якога ён быў старшынёй), Рады інтэлігенцыі Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына” і інш. Мяне заўсёды ўражвала яго актыўнасць, прынцыповасць, нераўнадушнасць, лагічасць і красамоўнасць выступленняў.

Яго вялікія арганізацыйныя здольнасці добра адчуў, калі я разам з ім, а таксама Рыгорам Барадуліным і Анатолям Грыцкевічам былі сустаршынямі Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага з’езда за незалежнасць (2000 г.). Тады, у канцы 90-х гадоў і на стыку стагоддзяў, была вялікая небяспека аб’яднання Беларусі і Расіі і поўнай страты суверэнітэту краіны. Была падпісана дэкларацыя, а затым і дагавор аб аб’яднанні Беларусі і Расіі ў Саюзную дзяржаву, гаспадар Беларусі веў азартную барацьбу за “шапку Манаха” ў Крамлі ў абмен на суверэнітэт сваёй краіны. Пазней ён гатоў быў правесці бартэрны гандаль абмена беларускай нацыянальнай валюты на пасаду віцэ-прэзідэнта Саюзнай дзяржавы: “Я прадпачаў Борису Ельцину, чтобы он стал президентом Союза, я согласен занять пост вице-президента». У той час любы грамадзянін Беларусі, які быў супраць стварэння Саюзнай дзяржавы і за незалежнасць сваёй краіны, улады і ўся чыноўнічая вертыкаль лічылі яго “апазіцыянерам” і “ворагам народа”. Таму арганізацыя Усебеларускага з’езда за незалежнасць патрабавала пэўнай смеласці і значных намаганняў. Тым больш, што перашкоды мы адчувалі не толькі ад афіцыйных структур, але і ад многіх кіраўнікоў апазіцыйных дэмакратычных партый, якіх, як гэта часта ўжо здаралася, мучылі амбіцыі. Галоўным матарам у нашым Аргкамітэце менавіта быў Генадзь Бураўкін, і таму з’езд атрымаўся паспяховым. Ён адкрываў і праводзіў першы дзень з’езда, а я рабіў асноўны даклад. Толькі значна пазней, калі Пуцін прапанаваў аб’яднанне шляхам далучэння да Расіі беларускіх абласцей, галоўны беларуска-расійскі і ўсеславянскі інтэгратар імгненна ператварыўся ў незалежніка і часта стаў гаварыць словамі дэмакратычных сілаў.

Ніл Гілевіч заўсёды вельмі прыхільна ставіўся да творчасці Максіма Гарэцкага і шмат разоў ўзгадваў яго як класіка беларускай літаратуры, надрукаваў два эсэ “Велічыня першага роду” і “Ён ведаў свой народ, як мала хто іншы”⁸, прысвяціў верш “Дзе вы, дбайныя рупліўцы песень родных?” Тое ж можна сказаць і пра Гаўрылу Гарэцкага, якому Ніл Гілевіч да 80-годдзя таксама прысвяціў асобны вялікі верш “Акадэміку Г.І. Гарэцкаму”. Ён выступаў на ўрачыстых мерапрыемствах, прысвечаных юбілею Максіма Гарэцкага, на навуковай канферэнцыі да 100-годдзя Гаўрылы Гарэцкага, з прывітальнымі словамі на шэрагу Гарэцкіх чытанняў. Разам са мной ён абрэзаў чырвоную стужку на адкрыцці музея Максіма Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы. У вельмі многіх з’ездах, нарадах, пасяджэннях мне прыйшлося ўдзельнічаць разам з Нілам Гілевічам і заўсёды яго прысутнасць прыдавала значнасць гэтым

8. Гілевіч Ніл, *Збор твораў*, Мінск 2009, т. 16, с. 224—232.

мерапрыемствам. Яго выступы былі аднымі з самых прыкметных, бо ён, як бліскучы прамоўца, выступаў вельмі даходліва і пераканаўча.

Анатоль Вяцінскі выступіў з яскравай прамовай на 100-годдзе Гаўрылы Гарэцкага, якая затым была надрукавана пад назвай “Ён казаў Радзіме: “Я так любіў цябе, мая адзіная”⁹. Да майго 70-годдзя напісаў верш “Паходжанне прозвішча”, а пазней “Чытаю Гарэцкіх”¹⁰. Анатоль Вяцінскі некалькі разоў удзельнічаў у Гарэцкіх чытаннях і выступаў з цёплым прывітальным словам. На многіх іншых мерапрыемствах, якія часткова ўзгадваў ужо раней, я ўважліва слухаў выступы Анатоля Вяцінскага, якія заўсёды ішлі ад сэрца, былі эмацыянальнымі і адгукаліся ўсхваляванымі слухачамі.

На апошніх XIX Гарэцкіх чытаннях (18 лютага 2011 г.) дырэктар выдавецтва “Мастацкая літаратура” Віктар Шніп пасля прывітальнага слова перадаў дырэктару Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры Лідззі Макарэвіч партрэт Максіма Гарэцкага, які выдавецтва па заказу Міністэрства адукацыі надрукавала для школ у пераліку класікаў беларускай літаратуры. Пазней, калі я завітаў да Ніла Гілевіча, убачыў у яго такога ж кшталту партрэт народнага паэта. Ён растлумачыў, што гэта яму перадалі з выдавецтва “Мастацкая літаратура”. Нягледзячы на тое, што Ніл Гілевіч у нашых улад лічыцца ў шэрагу апальных, талент прабівае асфальт нядобразычліўства рэжыму, і чыноўнікі вымушаны прызнаць яго за жывога класіка. Тое ж тычыцца Генадзя Бураўкіна і Анатоля Вяцінскага. Усе тры выдатныя постаці – класікі беларускай літаратуры, якімі ганарыцца наша Бацькаўшчына.

Чэрвень 2010 г. – травень 2011 г.

9. Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі. *Успаміны, артыкулы, дакументы*, “Тэхналогія”, Мінск 2000.

10. Вяцінскі Анатоль, *Выбраныя творы*, “Кнігазбор”, Мінск 2009.

Радзім Гарэцкі

Жыццёвы меланж жыве

Усё менш блізкіх людзей

Чым даўжэй жывеш, тым менш застаецца блізкіх людзей. Увечары 9 мая 2011 года ў добрым настроі вярнуліся з Галяй з дачы і з сумам даведаліся, што напярэдадні памерлі Ядзвіга Юльянаўна Раманоўская і Эдуард Аляксандравіч Высоцкі. На наступны дзень Ядзвігу Юльянаўну пахавалі на Маскоўскіх могілках побач з Ганнай Дамінікаўнай, яе цёткай, сястрой Янкі Купалы. Эдуарда Аляксандравіча – на Каладзішчанскіх, дзе ўжо ляжалі два маіх вучні, у якіх я быў кіраўніком іх кандыдацкіх дысертацый – геолаг Валодзя Кажэнаў і геофізік Аляксандр Бабарыкін, а таксама Янка Брыль і яго жонка Ніна Міхайлаўна.

З Ядзвігай Юльянаўнай адносна нядаўна размаўляў па тэлефоне – голас яе быў бадзёры, у гамонцы, як заўсёды, гучаў гумар і таму яшчэ больш нечаканая была гэтая сумная вестка. Успомнілася, як гэтая цудоўная жанчына, адданая справе захавання і пашырэння ведаў пра свайго дзядзьку, так годна прыняла эстафету кіравання домам-музеем Янкі Купалы, які заставаўся адным з самых яркіх куточкаў беларушчыны ў абруселай Беларусі. Пазней дырэктарам музея стала яе дачка Жанна Казіміраўна, таксама адданая справе Янкі Купалы, але Ядзвіга Юльянаўна прысутнічала на многіх значных сустрэчах. З вялікай прыемнасцю часта я прыходзіў у гасцінны і такі цёплы дом, напоўнены сапраўднай высокай паэзіяй, шчырай беларускасцю, добразычлівасцю. Яшчэ разам з маімі бацькамі быў на сустрэчы з трыма Паўлінкамі, у тым ліку і з самай першай з іх – Мядзёлкай, з якой даўно сябравалі мае бацькі, асабліва маці. Менавіта ёй Паўліна Вікенцеўна пакінула свой дзённік і папрасіла перадаць яго толькі праз 20 гадоў пасля яе смерці Максіму Танку, які надрукаваў яго ў “Польмя” (1993, № 2–5). А як мы цёпла, шчыра і хораша адзначылі юбілей Ядзвігі Юльянаўны! У маім жыцці самы лепшы юбілей (70-годдзе), які разам са сваімі калегамі арганізавалі мілыя Ядзвіга Юльянаўна і Жанна Казіміраўна, таксама прайшоў у купалаўскім доме: па-хатняму, сярод блізкіх і прыемных майму сэрцу людзей, весела, натуральна, з беларускімі песнямі (з выдатнымі салістамі Янкам Брылём і Нілам Гілевічам). Вечарыне папярэднічала з любоўю

зробленая выстава, прысвечаная юбіляру. Такога юбілейнага святкавання ў мяне ніколі не было і ніколі ўжо і не будзе, таму я вельмі ўдзячны купалаўцам за яго і ў памяці ён захаваецца на ўвесь мой астатак жыцця. Усплывае яшчэ шмат самых розных сустрэч і разам з імі светлы вобраз незабыўнай Ядзвігі Юльянаўны, якая заўсёды будзе жыць у сэрцы і памяці.

Эдуард Аляксандравіч Высоцкі ўваходзіў у выдатную кагорту геологаў-салевікоў (Ю.І. Лупіновіч, В.З. Кіслік, Н.С. Пятрова і інш.), якая займалася вывучэннем саляносных фармацый, а з імі звязаны самыя вядомыя і важныя карысныя выкапні Беларусі – калійныя солі, каменныя солі, гіпс, ангідрыт, мінеральныя расолы і інш. Дарэчы, калійныя ўгнаенні даюць краіне самыя найбольшыя валютныя прыбыткі з усяго знешняга гандлю. Я даўно сябраваў з “салевікамі” і супрацоўнічаў у многіх агульных працах, асабліва з Э. Высоцкім, у якога з часам я стаў навуковым кіраўніком яго доктарскай дысертацыі. Мы разам з ім і некаторымі іншымі яго калегамі выпусцілі ў свет шэраг не толькі артыкулаў, але і манаграфій: “Девонские соленосные формации Припятского прогиба” (1982), “Калийные соли Припятского прогиба” (1984), “Калиеносные бассейны мира” (1988). Эдуард Аляксандравіч – вельмі працавіты, мэтанакіраваны і таленавіты даследчык. У 1997 годзе выдатна абараніў доктарскую дысертацыю, на наступны год пачаў выкладаць у якасці прафесара на геаграфічным факультэце БДУ. З выкладчыкамі кафедры дынамічнай геалогіі, якую мне задалося арганізаваць у 1995 годзе і спачатку быць нават яе загадчыкам, я цесна супрацоўнічаў, і таму добра ведаў, што Э. Высоцкі – адзін з лепшых і сумленных прафесараў, да якога з павагай ставяцца яго калегі і любяць студэнты. Мне было гэта вельмі прыемна.

З вучнямі, як бацьку з сынамі, асабліва цяжка і балюча назаўсёды развітвацца. Прышло многа сяброў, калег, студэнтаў, шмат прагучала добрых шчырых, спачувальных слоў, у тым ліку і маіх.

На магільніку разам з Данілам, маім былым студэнтам, а зараз супрацоўнікам кафедры дынамічнай геалогіі, наведальні магілку Янкі Брыля. Успомніў, як хавалі Ніну Міхайлаўну, а пазней побач з ёй паклалі і самога пісьменніка. Яму не дазволілі пахаваць жонку на блізкіх у горадзе могілках, а ён вельмі прасіў, каб гэта былі Кальварыйскія. Я тады таксама перажываў за яго, але на пахаванні, калі мы стаялі побач на ўзгорку з прыгожым краявідам, ён сказаў: “А ведаеш, нават добра, што так атрымалася – мне падабаецца тут. Глядзі, які тут добры сасновы бор, мяккі сыпучы пясок, чыстае паветра, цішыня. Вось і я лягу побач, а тлуму мне не трэба”. Так і атрымалася. Іван Антонавіч быў мудры,

сціплы чалавек. Падышлі да непрыкметнай агароджы з двума аднолькавымі невысокімі дошкамі-помнікамі над магіламі з простымі надпісамі (нават не абазначана “Народны пісьменнік Беларусі”), паклалі кветкі, схілілі галовы... А мне стала крыўдна за Янку, што зараз неяк мала ўзгадваюць пра яго. У дні яго смерці ці нараджэння мала хто прыходзіць на могілкі. Я колькі разоў прыязджаў сюды і не сустрэў тут нікога, ды і кветак не было... Не проста дабірацца да Калодзішч – трэба губляць гадзіны. Да гэтага часу так і не выдадзена кніжка з успамінамі, аб чым мы ўсе, хто яго праводзіў у апошні шлях, дамаўляліся. Прышоў час, калі, з дазволу пісьменніка, можна выдаваць яго дзённікі. На наступны год будзе яго 95-годдзе. Можа, нарэшце, што і зрушыцца? Так хочацца спадзявацца на гэта...

“Невядомы Шаўчэнка”

Выдатны перакладчык і пісьменнік Валерый Васільевіч Стралко 20 мая 2011 года запрасіў мяне на фільм “Невядомы Шаўчэнка”, які стварылі ўкраінскія майстры кіно. У пасольстве Украіны, якое ўжо ўзначальваў новы Пасол, вельмі сімпатычны шчыры Раман Бязсмертны, сабралася поўная зала. Мы ўбачылі многія невядомыя ці малавядомыя старонкі нялёгкага і складанага жыцця і творчасці маладога Тараса Шаўчэнка, яго часам трагічнае сталенне як паэта і мастака. Думкі і імкненні выдатнага ўкраінскага паэта, нацыянальнага адраджэнца і прарока, так блізкія беларусам. Яго балюча мучыла забарона ўкраінскай мовы, часта здзеклівыя адносіны да яе. Прыходзілася нярэдка пісаць і размаўляць, нават з аднадумцамі і сябрамі, па-руску. Ён прымушаны быў пісаць апавяданні і аповесці на рускай мове, бо не меў магчымасці друкаваць па-украінску, і ледзь не пайшоў шляхам Гогаля... Добра, што С.В. Аксакаў, П. Куліш і іншыя не раілі яму пераходзіць на прозу, а заставацца яскравым паэтам. І Т. Шаўчэнка пераадолеў усе цяж-касці – на ўвесь голас і на ўвесь свет агучыў свае выдатнейшыя вершы і паэмы на ўкраінскай мове, якімі згуртаваў нацыю, паклікаў да нацыянальнага адраджэння і стаў сапраўды вялікім паэтам, а для ўкраінцаў – сумленнем нацыі і святым.

Т. Шаўчэнка вельмі спачуваў беларусам, разумеў іх бядотны стан. У апавяданні “Музыкант” ён пісаў: *... они приближались к стране постоянно голодной, то есть Белоруссии... [...] когда они проходили чуть ли не Усвяты, то вместо того, чтобы арестантам подать милостыню, толпа мальчишек с толстыми коленями бросилась к арестантам и стала просить хлеба, а когда увидели, что им давали хлеб наши арестанты, за мальчишками бросились и взрослые и старики. Голод не знает стыда. Пройдя страну сетования и плача, они вступили, наконец, в благословенные пределы нашей милой Малороссии...*

Успомніў, як наш геалагічны атрад прыехаў у 60-я гады мінулага

стагоддзя на ўсходні бераг Каспійскага мора ў форт Шаўчэнка, такая зараз назва гэтага мястэчка, дзе некалі адбываў ссылку салдат Тарас Шаўчэнка. Гэта – нуднае пустыннае маленькае сяленне, амаль зусім без дрэў, кустоў, травы. Сум павялічваецца ад страшэннай гарачыні і частых вятроў з вялікім пылам улетку і студзёнымі халадамі, таксама з ветрам узімку. Уяўляю, як цяжка было тут ссыльным! Адзінае, што радавала вочы – гэта блакітна-шэрае мора з цудоўным пясчаным пляжам. Амаль дарма можна было тут набыць асятроў і чорную ікру, на якіх мы адразу і накінуліся: усе дні – уха, рыба вараная і падсмажаная, ікра – лыжкамі. Але менш чым праз тыдзень яе ўжо зусім не хацелася... Не ведаю, ці была такая смаката ў Шаўчэнкі, а калі і была, дык, мусіць, таксама надакучыла. Але пра гэты этап жыцця паэта будучь зроблены наступныя часткі кінафільма...

Паездка ў Мар'іну Горку

У самым пачатку чэрвеня 2011 года Барыс Аляксандравіч Бачыла, сын вядомага паэта Алеся Бачылы і былы супрацоўнік нашага Інстытута геахіміі і геафізікі, а цяпер пенсіянер, запрасіў мяне ў Мар'іну Горку прачытаць лекцыю пра геалогію і карысныя выкапні Беларусі студэнтам Мар'інагорскага аграрна-тэхнічнага каледжу імя У.Е. Лабанка і пазнаёміцца з Пухавіцкім раённым краязнаўчым музеем. Вандроўка была вельмі цікавай і прыемнай, чаму яшчэ спрыяла добрае надвор'е, ласкавыя мяккія краявіды. Вялікае ўражанне зрабіў комплекс будынкаў каледжа, раскінуты сярод прыгожага парка і ператвораны ў 2000 годзе з тэхнікума, які быў тут заснаваны на базе Мар'інагорскай сельскагаспадарчай школы (1876–1921). Асабліва цікава было агледзець Пухавіцкі краязнаўчы музей і яго філіял у раённым цэнтры культуры, з якімі нас пазнаёміў дырэктар музея Аляксандр Аляксандравіч Прановіч – выдатны краязнаўца, гісторык, прыхільнік беларушчыны, аўтар многіх артыкулаў пра Пухаўшчыну, укладальнік і член рэдкалегіі кнігі “Памяць. Пухавіцкі раён” (2003), цудоўны экскурсавод, добразычлівы і прыемны чалавек.

У раённым цэнтры культуры знаходзіцца вялікае памяшканне музея, у якім асобны пакой адведзены Алесю Бачылу. Экспазіцыя, вельмі змястоўная і багатая, створана дзякуючы яго сыну Барысу Аляксандравічу. Тут шафы з творамі паэта і кнігамі, падараванымі яго сябрамі; пісьмовы стол з усімі прыладамі, якімі карыстаўся пісьменнік, многа здымкаў і г.д. Прыемна было наглядаць за Барысам, які з такой любоў'ю і павагай успамінаў пра свайго бацьку, звяртаў увагу на розныя яго рэчы. Успаміналі некаторыя моманты жыцця Алеся Мікалаевіча, з якім сябраваў і мой бацька. Мне вельмі прыемна было пабачыць Барыса ў якасці такога цудоўнага сына, так многа зрабіўшага ў справе ўшанавання памяці яго выдатнага бацькі, а не толькі здольнага і сумленнага спецыяліста, якога я ведаў да гэтай паездкі.

У суседняй зале – вялікая экспазіцыя, прысвечаная Якубу Коласу, які так любіў Пухаўшчыну. Не забыліся ў музеі і пра многіх іншых сваіх выдатных землякоў, сярод якіх убачыў матэрыялы і пра знаёмых вучоных – акадэмікаў С.А. Астапчыка, І.Д. Юркевіча, геолога і географа Р.І. Сачка і інш.

Асабліваю маю цікавасць выклікаў Раённы краязнаўчы музей (сядзібны дом) у вёсцы Блонь. Сядзібна-паркавы ансамбль, часткова захаваны, з’яўляецца помнікам архітэктуры позняга класіцызму сярэдзіны XIX стагоддзя. Пасля паўстання 1863 года ўладальнікам Блоні стаў Восіп Бонч-Асмалоўскі, а пазней – яго адзіны сын рэвалюцыянер-народнік Анатоль (1857–1930), які быў высланы з Пецярбургу ў бацькоўскі маёнтак. Разам з жонкай Вахоўскай Варварай Іванаўнай (1855–1929) – таксама рэвалюцыянеркай-народніцай – яны пражылі нялёгкае жыццё сапраўдных актыўных рэвалюцыянераў, многа разоў арыштоўваліся. Анатоль Восіпавіч быў у ЦК партыі эсераў, дэлегатам Усебеларускага з’езда (1917). У Блоні ў іх нарадзілася тры сына (Іван – рэвалюцыянер, юрыст; Радзівон – эканаміст, аграрнік; Глеб – геолог, археолог, доктар гістарычных навук) і дачка Ірына – рэвалюцыянерка, урач-хірург. Старэйшыя з іх Іван і Ірына арыштоўваліся ў царскі час, сярэдні Радзівон – у царскі і савецкі, а самы малодшы Глеб – толькі ў савецкі.

Мяне найбольш цікавіў Радзівон Анатольевіч, які з 1923 года працаваў сакратаром, а затым загадчыкам сельскагаспадарчай секцыі Дзяржплана БССР і супрацоўнічаў з Г.І. Гарэцкім, калі той у 1927 годзе стаў дырэктарам БНДІ сельскай і лясной гаспадаркі. Улетку 1930 года абодва былі арыштаваны па справе беларускага філіяла Працоўнай сялянскай партыі. Калі Ларыса Гарэцкая даведалася пра пастанову аб арышце мужа, пасля вобыску вырашыла зайсці да Марыі Сяргеёўны Бонч-Асмалоўскай, якая працавала ў хімічнай лабараторыі БНДІ сельскай і лясной гаспадаркі. Ларыса Восіпаўна падумала, што Марыя, як дачка рэвалюцыянера-народніка Сяргея Піліпавіча Каваліка, а таксама з сям’і рэвалюцыянераў па мужу, мае нейкі вопыт і з ёй трэба параіцца. Кавалік прайшоў некалькі арыштаў і цяжкіх царскіх ссылак, дзе з ім разам былі яго жонка і дачка, прычым яшчэ ў 1898 годзе ён жыў у Блоні ў маёнтку Бонч-Асмалоўскіх. Марыя сустрэла Ларысу са слязьмі, зусім разгубленай, ледзь прашаптала: “Мяне таксама сёння абязмужылі – мужа ўзялі”. Пагаманілі – і абедзвюм стала як быццам троха лягчэй.

У траўні 1931 года было складзена абвінаваўчае заключэнне: *ПП ОГПУ по БССР раскрыта контрреволюционная, вредительская и диверсионная шпионская организация работников сельского хозяйства БССР, являющаяся филиалом раскрытой ОГПУ контрреволюционной организации ТКП и ставящей своей задачей свержение Советской власти и установление буржуазно-демократического строя. [...] Возглавляли всю организацию: председатель сельскохозяйственной*

секции Госплана Бонч-Осмоловский Р.А., директор НИИ сельского и лесного хозяйства им. Ленина Горецкий Г.И. и учёный секретарь Земплана НКЗ БССР Хоцкий П.А.. Постановой Калегіі АДПУ па БССР усе тры былі асуджаны да вышэйшай меры пакарання (расстрэлу) з заменай гэтага пакарання заключэннем у канцлагер тэрмінам на 10 гадоў.

Юдашкін (следчы па іх справе) па сакрэту сказаў Г. Гарэцкаму, што кіраўнікі БССР А. Чарвякоў і Н. Галадзед павезлі прысуд у Маскву на зацвярджэнне, а спісы на расстрэл тады падпісваў сам Сталін. Яны папрасілі зменшыць меру пакарання Гарэцкаму. Сталін запытаў: “Так сколько ему лет?” – “Тридцать” – адказваюць. Ён тады кажа: “Ещё молодой – пусть немного поживёт” – і выкрасліў прозвішча са спіса. Таксама замянілі прысуд Бонч-Асмалоўскаму і Хоцкаму.

Асуджаных адпраўлялі ў розныя канцлагеры з Оршы. Л. Гарэцкая, даведаўшыся, што мужа павезлі ў Оршу, папярэдзіла пра гэта і Марыю Бонч-Асмалоўскую. Тая была зусім у роспачы, бо нядаўна трагічна загінуў яе маленькі сын, і яна не ведала, ці расказаць Радзівону пра гэта, ці лепш не дабаўляць смутку гэтым горкім паведамленнем да і без таго цяжкага стану мужа. З цяжкасцямі, але ім усё ж пашчасціла пабачыцца са зняволенымі, хаця і прыйшлося пахвалявацца ў бясконцым чаканні – то дазваляюць, то не. Пры спатканні думка ва ўсіх ... *чатырох была адна: “Можна, развітанне на 10 гадоў, а можна і назаўсёды. Ці не апошні раз вось так ідзём?” Нервова білася сэрца, ногі не слухаліся, слёзы былі зусім блізка. Толькі выйшлі за вароты, раптам Лара бачыць, што Марыя падае, і як крыкне: “Трымайся, ідзі!” Не хацела, каб вахцёр быў сведкам іх жудаснай роспачы. Марыя сабралася з сіламі, Лара дацягнула яе да скверыка насупраць турмы. Пасадзіла амаль непрытомную Марыю на лаўку. Тая залілася слязьмі, і Лара разам з ёю. Абняліся і выплакалі сваё жаночае гора...¹*

Пасадзілі зняволеных у цяплюшкі, размясцілі па нарах у два паверхі і павезлі на Салаўкі... Бонч-Асмалоўскі да 1936 года працаваў на будаўніцтве Беламорканала. Затым працаваў эканамістам-планавіком на хімфармзаводзе ў горадзе Чымкенце. У чэрвені 1938 года арыштаваны НКУС Паўднёва-Казахстанскай вобласці. Абвінавацілі ва ўдзеле ў “шкодніцкай, контррэвалюцыйнай арганізацыі” і “шпіянажы на карысць японскай разведкі”. Рашэннем “тройкі” асуджаны да вышэйшай меры пакарання – расстрэлу.

Цяжкі лёс славутай таленавітай сям’і Бонч-Асмалоўскіх выклікнуў на зваротным шляху ў Мінск адначасова і гонар, і сумныя думкі...

¹ Радзім Гарэцкі, *Браты Гарэцкія*, Мінск 2008, с. 139

Нарэшце пабачыў жывымі...

Пасля 19 снежня 2010 года ўся палова наступнага прайшла ў перажываннях і хваляваннях за тых палітычных зняволеных (больш за 700 чалавек!), у тым ліку кандыдатаў у прэзідэнты і іх памагатых на выбарах, якія трапілі ў турмы і пра якіх даходзілі розныя супярэчлівыя, часта жахлівыя весткі аб іх маральным і фізічным стане...

6 чэрвеня 2011 года па запрашэнні Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла Швецыі ў РБ я трапіў на прыём з нагоды святкавання Нацыянальнага дня Швецыі, які адбыўся ва ўнутраным двары будынка Пасольства. Дзень выдаўся вельмі цёплы і таму прыемна ўсім было адзначаць гэтакія свята на свежым паветры. Народу запрошана было шмат. Як і раней, Стэфан Эрыксан зрабіў вельмі добрае ўражанне: ветліва ўсіх сустракаў, размаўляў на беларускай мове, урачыстую прамову зрабіў па-шведску і па-беларуску. Добра, што і намеснік міністра замежных спраў Беларусі таксама сваю афіцыйную прамову зрабіў на роднай мове і слухачы не адчулі сораму за дзяржаву, як ужо не адзін раз было пры адказе па-руску на беларускамоўны зварот да размоўцы Стэфана Эрыксона.

Прыём ішоў вельмі цікава, гучалі выдатная музыка і песні Шведскага і Беларускага хораў, напоі і смачная закуска падбадзёрылі гасцей. Шмат было сустрэч і гамонак, многіх людзей пабачыў. Вось ідзе Генадзь Бураўкін – абняліся, пытаю: “Чаго так салідна апрануўся?” – “Дыпламат на прыёме заўсёды павінен быць у поўнай форме”. Вось бегае ад аднаго да другога падвыпіты з чырвоным тварам намеснік міністра эканомікі РБ Андрэй Тур.

Але самае галоўнае – нарэшце ўбачыў здаровых, радасных, што на волі, вядомых палітвязняў: Уладзіміра Някляева, Віталя Рамашэўскага, Рыгора Кастусёва, схуднелага Аляксандра Фядуту, энергічную Ірыну Халіп разам з бацькам – Уладзімірам Халіпам і яе маці Люцынай Юр’еўнай Бельзацкай – выдатным навуковым рэдактарам, некалі прапусціўшай праз свае рукі шэраг і маіх кніг, і іншых. На сэрцы ад гэтых сустрэч стала троху лягчэй...

Апантаны навукай

Уладзімір Міхайлавіч Конан – выдатны філосаф, гісторык, літаратуразнаўца, доктар філасофскіх навук па спецыяльнасці “эстэтыка”, прафесар, аўтар шматлікіх цікавых артыкулаў, манаграфій, складальнік шэрагу зборнікаў, якія шырока вядомы грамадскасці і якія адкрылі многа новага ў розных напрамках культуры, філасофіі, культуралогіі Беларусі. Яго апантанасць навукай, самабытнасць, смеласць, нестандартнасць думкі, актыўны ўдзел у нацыянальным адраджэнні краіны выклікалі вялікую павагу і захапленне. Высока інтэлігентны, надзвычайна

далікатны, сціплы чалавек з ціхім голасам, выразнымі разумнымі вачыма, непрыкметнай хударлявай фігурай і бледным тонкім тварам карыстаўся вялікай сімпатыяй і любоўю. Уклад У. Конана ў навуку быў настолькі значны, што яго на выбарах у НАН Беларусі ў пачатку 1990-х гадоў, хаця ён і не займаў высокіх пасадак, вылучылі адразу ў акадэмікі, мінаючы званне члена-карэспандэнта. Па сутнасці, ён быў самы дастойны кандыдат – сапраўдны акадэмік, поўнаасцю адданы навуцы, без якой ён не мог жыць і якая замяняла яму ўсё, і таму яго часта лічылі “чалавекам не з гэтага свету”.

Мне давалося сустракацца з Уладзімірам Конанам даволі часта на розных нарадах і асабліва ў той час, калі ён працаваў загадчыкам аддзела гісторыі і тэорыі культуры Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Францішка Скарыны, які знаходзіўся ў адным будынку з Згуртаваннем беларусаў свету “Бацькаўшчына”.

Калі ў сярэдзіне 2000-х гадоў на Саюз беларускіх пісьменнікаў (СБП) пачаліся ганенні, адабралі Дом літаратара, а затым і зусім выгналі адтуль, сенатар Чаргінец арганізаваў новы прапрэзідэнцкі Саюз пісьменнікаў Беларусі. Тады сябра рады СБП Язэп Янушкевіч звярнуўся да мяне з прапановай падтрымаць СБП і ўступіць у яго склад. Я, безумоўна, быў на баку гэтага Саюза, але не лічыў сябе пісьменнікам і адмовіўся звяртацца да каго-небудзь з просьбай даць рэкамендацыі для ўступлення, хаця к таму часу надрукаваў досыць шмат артыкулаў і эсэ пра многіх вучоных, пісьменнікаў, дзеячоў культуры, выдаў кніжкі “Шляхам адраджэння”, “Вечна жыве Беларусь”, “Ахвярую сваім “Я” (Максім і Гаўрыла Гарэцкія”, “Акадэмік Яншин – дорогой мой учитель и друг” і інш. Язэп Янушкевіч узяў гэтую справу на сябе і ўжо праз два тыдні пазваніў і паведаміў, што ён мае на руках тры рэкамендацыі: народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча, філосафа і пісьменніка Уладзіміра Конана, літаратуразнаўца і пісьменніка Язэпа Янушкевіча. У хуткім часе я стаў членам СБП і вельмі быў удзячны маім “хросным бацькам”, у тым ліку і дарагому Уладзіміру Міхайлавічу.

Конан актыўна ўдзельнічаў у многіх пасяджэннях “Гарэцкіх чытанняў” апошніх гадоў і зрабіў шэраг вельмі змястоўных і цікавых дакладаў: “Творчасць Максіма Гарэцкага ў крывым лостэрку бальшавіцкай крытыкі” (2006), “Матывы спакусы ў творчасці Максіма Гарэцкага: аповесць “Антон” (2008), “Міфалагічныя і біблейскія вобразы і матывы ў творчасці М. Гарэцкага” (2009), “Эстэтыка ранняй прозы Максіма Гарэцкага”. Апошні доклад У. Конан зрабіў 18 лютага 2011 года. Ён выглядаў кепска, гаварыў зусім ціхім голасам, адчувалася яго слабасць. У гэты час ён пільна працаваў над унікальным трохтомным выданнем гісторыі беларускай эстэтыкі. Першы том “Гісторыя эстэтычнай думкі Беларусі Х ст. – 1905 г.” выйшаў з друку ў 2010 годзе. Гэта – гісторыка-гэарэтычнае падсумаванне шматгадовых даследаванняў У. Конанам беларускай эстэтыкі, філасофіі, мастацкай літаратуры, тра-

дыцыйнай народнай культуры, беларускай культурнай традыцыі ад сярэдневякоўя да канца XIX стагоддзя. Ён так спяшаўся завяршыць другі том і ўзяцца за трэці, што зусім забыўся пра элементарнае харчаванне, бо не хапала часу, каб наведаць краму, а жыў ён адзін. Часта за ўвесь дзень у яго быў толькі хлеб і кефір. Другі том ён паспеў напісаць, але ўбачыць яго ў выглядзе выдрукаванай кнігі яму не давялося – у ноч на 6 чэрвеня 2011 года Уладзімір Конан пакінуў гэты свет... Трэба спадзявацца, што трэці том, прысвечаны сучаснай эстэтычнай думцы Беларусі, падрыхтуюць да выдання яго вучні і калегі, тым больш, што на гэтую тэму ў самога вучонага надрукавана шмат артыкулаў.

Ад Уладзіміра Конана ішла такая моцная аўра беларушчыны, што на развітанні з ім усе выступоўцы, нават тыя, якія ніколі не размаўлялі па-беларуску, гаварылі шчырыя словы пахвалы і шкадавання на беларускай мове.

Светлы чалавек

10 чэрвеня ўспомніў майго даўняга сябра Пятра Пятровіча Прахарэнку, які пакінуў нас назаўсёды роўна тры гады таму назад.

З Пятром Пятровічам Прахарэнкам я пазнаёміўся ў канцы 70-х гадоў мінулага стагоддзя, калі ён быў інструктарам аддзела навукі ЦК КПБ, а я – дырэктарам Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР. Гэта быў час, калі ЦК КПБ меў найвышэйшую ўладу і слова супрацоўніка гэтага органу магчыма дзейнічала на кіраўнікоў любога рангу ўстановаў, якую курыраваў той ці іншы адзел ЦК. Я ўспамінаю, як некаторыя вядучыя супрацоўнікі і нават кіраўнікі Прэзідыума АН БССР у выпадку званка з ЦК імкліва хапалі тэлефон і часам уставалі, калі з імі размаўляў усяго толькі інструктар аддзела навукі ЦК. Аднойчы мне, як дырэктару Інстытута, патэлефанавала інструктар Мінскага гаркама партыі з нейкім указаннем, але яно было даволі недарэчнае, і таму я пачаў пярэчыць. Да гэтага яна, відаць, была зусім не прывучана і была так здзіўлена, што страшэнна абурылася і злосным голасам ўскрыкнула: “Як вы асмеліваецеся так размаўляць з Гаркамам партыі і пярэчыць яму!” Такого тыпу супрацоўнікі настолькі ўзносіліся, што ім здавалася, што яны ўвасабляюць Гаркам партыі або нават ЦК. Дырэктары Інстытутаў у той час былі наменклатурай ЦК КПБ, і таму нам часта прыходзілася мець зносіны з інструктарамі і нават кіраўнікамі аддзела навукі ЦК.

Трэба падкрэсліць, што з боку першага сакратара ЦК КПБ П.М. Машэрава, а затым Т.Я. Кісялёва да вучоных і асабліва да АН БССР адносіны былі вельмі паважлівымі, чаго нельга сказаць пра змяніўшых іх у далейшым трох кіраўнікоў кампартыі Беларусі. Нам пашанцавала і з сакратаром ЦК КПБ па ідэалогіі А.Т. Кузьміным, які курыраваў навуку, культуру і літаратуру, а таксама з аддзелам навукі – загадчык А.А. Смірноў, інструктары В.І. Пракошын, П.П. Прахарэнка і інш. Усе яны

добра валодалі сітуацыяй у АН БССР і розных яе інстытутах, разумелі спецыфіку навуковых даследаванняў, узаемаадносін паміж вучонымі, арганізатарамі навуковых работ, былі ўважлівымі, карэктнымі, інтэлігентнымі. Як дырэктар Інстытута і намеснік акадэміка-сакратара Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі я па арганізацыйных пытаннях навукі больш меў зносін з В.І. Пракошыным, а з Пятром Пятровічам я часцей сустракаўся не па справах, а проста ў рэдкі вольны час адпачынку, што прывяло не толькі да агульнай сімпатыі, але і да сяброўства. Паколькі мы былі прадстаўнікамі дастаткова далёкіх адна ад адной навук: ён – фізіка-тэхнічных, а я – навук аб Зямлі, таму я больш успамінаю яго як цудоўнага чалавека, блізкага сябра, хаця і ведаю пра яго вялікія поспехі ў навуцы і навукова-арганізацыйнай дзейнасці.

Натуральна, я сачыў за навуковымі поспехамі Пятра Пятровіча, шчыра радаваўся, калі ён паведамляў пра іх, а дасягненні ў гэтым былі вельмі значныя. У Фізіка-тэхнічным інстытуце АН БССР ён арганізаваў і ўзначаліў тэматычную групу капілярных з’яў, тым самым працягваючы ідэі свайго настаўніка, акадэміка Е.Г. Канавалава, зафіксаваныя ім, як аўтарам першага адкрыцця беларускіх вучоных – “ультрагукавы капілярны эфект”. Затым група Прахарэнкі была пераведзена ўжо ў якасці лабараторыі ў Інстытут прыкладной фізікі. Памятаю радасную падзею – выдатную абарону доктарскай дысертацыі ў 1988 годзе, якая фактычна пацвердзіла яго вялікія навуковыя дасягненні як аўтара тэарэтычных асноў капілярнай дэфектаскапіі, апублікаваныя ў серыі манаграфій. З таго часу аўтарытэт вучонага і арганізатара навукі ўзрастаў яшчэ больш імкліва. Ужо ў наступным годзе Прахарэнку прысвоілі вучонае званне прафесара.

У 1992 годзе праходзілі выбары кіраўніцтва АН БССР, прычым гэта былі адзіныя да гэтага часу выбары, якія былі цалкам дэмакратычнымі, без якога б там ні было ўздзеянне ўлады і партыйных органаў. У цяперашні час увесь Прэзідыум НАН Беларусі на чале з яго старшынёй наогул не выбіраецца, а назначаецца кіраўніцтвам дзяржавы. У 1991 годзе Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову аб прыпыненні дзеяння КПСС-КПБ на тэрыторыі Беларусі, а кіраўнікі краіны (С.С. Шушкевіч і В.Ф. Кебіч) на пытанне пра выбары адказалі: “Каго жадаеце, таго і выбірайце. Гэта – Ваша справа”. Тады свабодна выбранае новае Бюро Прэзідыума АН БССР складалася ўсяго з 4 чалавек: Л.М. Сушчэня – прэзідэнт, Р.Г. Гарэцкі і М.С. Высоцкі – віцэ-прэзідэнты і А.М. Ганчарэнка – галоўны вучоны сакратар. У склад Прэзідыума АН БССР яшчэ былі выбраны 5 акадэмікаў-сакратароў Аддзяленняў і 6 саветнікаў. Л.М. Сушчэня курыраваў Аддзяленне біялагічных навук, А.М. Ганчарэнка – Аддзяленне фізікі, матэматыкі і інфарматыкі, М.С. Высоцкі – Аддзяленне фізіка-тэхнічных праблем машынабудавання і энергетыкі, Р.Г. Гарэцкі – Аддзяленне хімічных і геалагічных навук, а таксама Аддзяленне гуманітарных навук. Становішча АН БССР было вельмі

цяжкім, бо з розных бакоў ішлі прапановы аб яе карэнным перафарміраванні і нават ліквідацыі. У многіх інстытутах праходзіла барацьба асобных груп і вучоных паміж сабой, было шмат скарг і непаразуменняў. Адным з такіх інстытутаў аказаўся Інстытут прыкладной фізікі. М.С. Высоцкі дзеля ўмацавання адміністрацыі прапанаваў дырэктару Інстытута назначыць намеснікам П.П. Прахарэнку, але дырэктар чамусьці абурыўся, вырашыў, што Бюро Прэзідыума не падабаецца яго работа і напісаў заяву аб звальненні з пасады дырэктара. Тады М.С. Высоцкі рашуча папрасіў Пятра Пятровіча напісаць новую заяву на пасаду дырэктара і вынес гэтае пытанне на Бюро Прэзідыума, дзе мы, добра ведаючы яго арганізацыйныя здольнасці і чалавечыя якасці, аднагалосна падтрымалі гэтую прапанову. Мы не памыліліся: праз некаторы час Інстытут спакойна і паспяхова працаваў. У 1996 годзе я з вялікім задавальненнем павіншаваў Пятра Пятровіча з выбарамі ў члены-карэспандэнты НАН Беларусі, а ў 2000 годзе – ў акадэмікі.

Рады быў убачыць яго калектыўную манаграфію “Теоретические принципы и физические аспекты капиллярного контроля”, выдатна выдадзеную на англійскай мове ў Германіі. Работы П.П. Прахарэнкі і яго калег атрымалі шырокае прызнанне не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Я ганарыўся поспехамі свайго сябра, які заўсёды заставаўся простым і сціплым ў адносінах, і рады, што пасля зыходу П.П. Прахарэнкі з жыцця Інстытут прыкладной фізікі ўзначаліў яго таленавіты калега, намеснік дырэктара Н.П. Мігун.

Вядома, што клятва Гіпакрата ў медыкаў пачынаецца з удзячнасці свайму настаўніку. Мне вельмі падалася, што Пётр Пятровіч заўсёды вельмі паважліва, цёпла адгукаўся і часта ўспамінаў свайго навуковага кіраўніка акадэміка Е.Г. Канавалава. Мне гэта імпанавала, бо я таксама ніколі не забываў пра свайго навуковага настаўніка і нават напісаў невялікую манаграфію “Академик Яншин – дорогой мой учитель и друг”.

Прахарэнка быў вельмі таварыскім добразычлівым чалавекам, заўсёды быў гатовы дапамагчы, падтрымаць у любой справе. Пачуццё сяброўства было для яго непахісным. Ён ніколі не забываўся павіншаваць са святам, а тым больш з днём нараджэння. Дабрыня выходзіла з яго істоты і заўсёды была дзейснай. Зносіны з ім былі прыемныя, радасныя, вясёлыя. Ён ведаў шмат самых розных песень і любіў іх спяваць. Калі сустракаліся з ім у невялічкай кампаніі ў саўне, або ў яго хаце, з задавальненнем падпявалі яго меладычнымі песнямі. Гасціннасць і хлебасольства ў яго сям’і на рэдкасць шчырае і сардэчнае. Гэта было характэрна і яго мілай жонцы Галі, і сімпатычным цудоўным дочкам. Вялікім несучасным горам з’явілася смерць любімай жонкі, якой ён застаўся верны да канца свайго жыцця, прысвяціўшы сябе выхаванню дзяцей і ўнукаў, якім аддаваў усю моц свайго шчырага сэрца і да якіх ставіўся трапятліва і пяшчотна, а памяць аб незабыўнай жонцы і маці

захоўвалася ў іх заўсёды.

Пётр Пятровіч – заўзяты аматар оперы і балета, драмы і камедыі, музычных спектакляў у філармоніі. Не забываў ён і сваіх сяброў: нярэдка тэлефанаваў ім, запрашаў у тэатр. Такія нечаканыя паходы былі цікавыя і вельмі прыемныя з пункту гледжання адносін, пазнавальнасці, душэўнасці і сапраўднага адпачынку.

У верасні 1999 года шырока адзначылі 60-годдзе П.П. Прахарэнкі. Адметна, што на вечар у гонар юбіляра прыйшлі не толькі шматлікія яго сябры і калегі з розных інстытутаў НАН Беларусі, але таксама – з Масквы і з Гомелю – па мінулай вучобе і працы, і нават з Яраслаўля, дзе ён працаваў начальнікам колавага цэха Яраслаўскага лакаматыварамонтнага завода. Гучалі шчырыя віншаванні.

І далей жыццё ішло актыўна, мэтанакіравана, паспяхова. Але аднойчы прыйшло нечаканае: 10 чэрвеня 2008 года сэрца вучонага перастала біцца... Цяжка і горка яго родныя, сябры, калегі, знаёмыя развіталіся з Пятром Пятровічам Прахарэнкам, які знайшоў апошні прытулак у роднай беларускай зямлі на ўсходніх могілках, дзе ужо раней назаўсёды пасяліліся многія вучоныя НАН Беларусі. Зусім блізка помнік майму старэйшаму таварышу па вучобе ў Маскоўскім нафтавым інстытуце і працы ў НАН Беларусі геологу А.С. Махначу, а праз 2,5 месяцы зусім побач лёг і адважны барацьбіт з вынікамі чарнобыльскай катастрофы В.Б. Несцярэнка. Зноў стала невыносна цяжка на душы, прамільгнулі карціны былых сустрэч з дарагімі калегамі, памяць аб якіх будзе вечно бударажыць сэрца, і, вядома, аб такім светлым чалавеку, якім быў Пётр Пятровіч Прахарэнка.

Душа пісьменніка не прымірылася

22 чэрвеня – дзень смерці нашага вялікага пісьменніка і грамадзяніна Васіля Быкава. Пасля працы зайшоў схіліць галаву і пакласці кветкі на яго магілку. Ужо нікога з яго прыхільнікаў не было. Сімвалічна, што ён, які лічыўся загінуўшым на вайне і прозвішча якога выбіта на абяліску, памёр у дзень пачатку вайны. Добры просты помнік, многа кветак, свечкі гараць – радасна, што помняць. Але, агледзеўшы суседнія помнікі, неяк стала крыўдна, што ляжыць яго цела ў асяроддзі многіх тых партыйных дзеячоў вышэйшага рангу, якія не любілі яго за праўдзівыя творы пра вайну і жыццё, за яго непакорлівасць, самастойнасць духу, уціскалі так моцна, што ён быў вымушаны пакінуць Бацькаўшчыну. Ды і сам пісьменнік не любіў гэтых прадстаўнікоў бальшавіцкай наменклатуры і, мусіць, не толькі пры жыцці, але і ў другім свеце не хацеў мець такіх суседзяў. А цяпер родная зямелька прытуліла і прымірыла ўсіх – і сяброў, і непрыяцеляў, але калі цела яго пагадзілася з такім станам, дык душа пісьменніка напэўна не прымірылася...

Новы метада ацэнкі кошту падзей

У нашай “праваслаўна-духоўнай” дзяржаве кошт розных падзей і жыццёвых сітуацый чамусьці ўсё часцей сталі ацэньваць праз каўбасу. Так, рух “За свабоду” звярнуўся да ўлад не праводзіць урачысты ваенны парад 3 ліпеня 2011 года ў “Дзень незалежнасці” ў сувязі з эканамічным крызісам, бо гэта мерапрыемства будзе вельмі дорага каштаваць. На што ад галоўнага ўпраўлення ідэалагічнай работы Міністэрства абароны РБ атрыманы быў адказ, што тая падзея каштуе зусім танна: толькі 10 г каўбасы (праўда, самага таннага гатунку, а самай дарагой – па 1 г) на 1 жыхара Беларусі. Мы зноў убачылі выдатна адрэпеціраванае на працягу месяца шоу ваеннага парада з выклікаючай вялікае ўражанне тэхнікай. Парад прыёмліва кіраўнік дзяржавы ў ваеннай форме ці то маршала, ці генералісімуса і апрануты ў вайсковае адзенне Коля, якім усе генералы і іншыя вайскоўцы аддавалі чэсць.

Многія беларусы шкадуюць

У “Народнай волі” ад 21–23 жніўня было надрукавана апошняе інтэрв’ю Марыі Эйсмонт з Раманам Бязсмертным (ужо экс-паслом Украіны ў Беларусі), якое адбылося перад яго ад’ездам на Радзіму. У прадмове вельмі правільна адзначана: *Наверное, многие белорусы с сожалением восприняли известие об отставке Посла Украины в Беларуси Романа Бессмертного.* Ён хутка зразумеў сітуацыю ў Беларусі, блізка яе ўспрымаў, шчыра аб ёй гаварыў і выказваў сваю думку адкрыта, без усялякіх “дыпламатычных хітрыкаў”. Беларусы дэмакратычных поглядаў вельмі шанавалі і паважалі гэтага дзеяча. Хочацца нагадаць некаторыя яго выказванні з інтэрв’ю, бо *он высказывал мнение стороннего человека, который наблюдал ситуацию в Беларуси изнутри.*

Всё, что происходит сегодня в Беларуси, давно вышло за рамки общечеловеческих принципов и пониманий. [...] Честно сказать: я себя сдерживаю, чтобы не назвать происходящее так, как оно этого заслуживает

Есть уникальный инструмент борьбы с кризисом – это демократия. [...] Беларусь демонстрирует другой пример, когда власть заявляет: “У нас всё о’кей...” [...] А первое, что следует делать, когда мы пытаемся бороться против кризиса, – постараться понять, что происходит, каковы причины этого явления, и тогда начинать бороться с ним.

... я уже не знаю, возможен ли теперь диалог белорусской власти и народа. [...] Я не вижу инструментов в решении политического кризиса в Беларуси, механизмов, которые подсказали бы, куда надо двигаться: парламент парализован, правительство никак не связано с парламентом, всё зависит от одного человека и небольшой группы приближённых лиц.

Я не вижу, если смотреть математически на рынок как таковой, что

Беларусь выиграет в первенстве от участия в Таможенном союзе. Слишком ограничен этот рынок. [...] Поэтому возникает вопрос: не носит ли этот союз политический характер?

Меня иногда удивляло, почему, если человек критикует, к нему такое озлобленное отношение белорусской власти? Ведь, критикуя, он подсказывает, какие есть проблемы. Ещё лучше, когда, критикуя, предлагают эти проблемы решить. [...] Но, видимо, белорусская власть не хочет признать, что зашла в тупик. Это, конечно, тяжело. Но при желании поправимо. Когда в заложниках оказались более 9 миллионов человек, тогда возникает вопрос о человеческих качествах, а не о профессиональных.

... украинцам можно позавидовать: за 20 лет в стране четвёртый новый президент, периодически в стране происходят изменения.

Я очень счастлив, что судьба распорядилась так, что я узнал великий белорусский народ с его величайшей культурой и историей. Беларусь имеет огромнейшие перспективы, это большая европейская страна и всё в Беларуси будет хорошо, и случится это достаточно быстро. В стране выросло новое поколение. Оно по-другому смотрит на этот мир. Оно абсолютно открыто для мира, общается со всем миром и понимает, что не может быть счастья только в одном отдельном городе, посёлке, государстве. И что касается нынешних трудностей, то они временны. Всё меняется и всё проходит. Я наблюдаю за развитием ситуации в Беларуси последние месяцы – общество своё берёт, чтобы власть ни делала, если она противна народу, народ найдёт способ, как её поменять.

Можна згаджацца з выказваннямі і думкамі Рамана Пятровіча ці не згаджацца, але яны цікавыя і прымушаюць чытача задумацца пра сітуацыю ў краіне...

Даследчык “невядомых” старонак гісторыі Беларусі

У самым канцы жніўня 2011 года я разам з жонкай прыляцелі з еўрапейскай Поўначы, дзе адпачывалі на працягу месяца. Адарваліся ад беларускага жыцця, ад тых шматлікіх адмоўных “падарункаў” гэтага цяжкага года і таму, падмацаваўшыся і фізічна, і асабліва маральна, радасна ступілі на родную зямлю. Прахалода краін Поўначы змянілася вялікай гарачынёй таго лета, якое доўга трымалася ў Беларусі. Каб даведацца мінулыя мясячныя “навіны”, узяў добры стос розных газет, паехалі на сваім старым заслужаным “Жыгулі” на ўсе выхадныя дні на лецішча, дзе можна было ў больш прахладнай, чым ў горадзе, тэмпературы спакойна пачытаць газеты. Раптоўна добры настрой знік, сэрца абарвалася: з жудасцю, не верачы сваім вачам, прачытаў: “На 64-м годзе жыцця памёр Віталь Скалабан”.

В. Скалабан – вядомы беларускі гісторык, літаратуразнаўца, архівіст.

З Віталем Уладзіміравічам я пазнаёміўся яшчэ тады, калі ён актыўна працаваў у выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя”, асабліва многа зрабіў як загадчык рэдакцыі і адзін з заснавальнікаў і творцаў выдатнай “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі”. Як член рэдкалегіі “Энцыклапедыі прыроды Беларусі” (1983–1986), член навукова-рэдакцыйнага савета (з 1991 г.), а затым і член рэдкалегіі “Беларускай энцыклапедыі”, я меў магчымасць многа разоў весці цікавыя размовы з гэтым добрым знаўцам гісторыі Беларусі, які ужо тады шырока ведаў дакументальныя крыніцы. Часта сустракаўся з ім, калі ён працаваў намеснікам дырэктара Навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны, які знаходзіўся ў былым будынку Інбелкульты (вул. Рэвалюцыйная, 15), дзе змяшчалася і Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, а я быў яго прэзідэнтам. Заўсёды Віталь Уладзіміравіч быў заклапочаны многімі справамі, таму ў яго было мала часу, бо ён звычайна спяшаўся ў іншае месца, дзе яго ўжо чакалі. Нягледзячы на досыць паўнаватую, салідную постаць, ён быў вельмі жвавы, з добразычлівым, усмешлівым позіркам разумных вачэй. Ён друкаваў шмат цікавых артыкулаў пра свае знаходкі (у тым ліку пра аўтарства “Тараса на Парнасе”), пісаў п’есы, сцэнарыі дакументальна-мастацкіх фільмаў. Ён апантана займаўся даследаваннямі беларускага нацыянальнага руху, культуры, пытаннямі архівазнаўства, краязнаўства. Яму ўдалося знайсці і давесці да шырокага чытача многія мала вядомыя цікавыя факты жыцця і творчасці беларускіх пісьменнікаў, грамадскіх і культурных дзеячоў Беларусі, у тым ліку М.М. Улашчыка, Міхася Мілешкі, Р.П. Платонава, М.В. Доўнар-Запольскага і інш. Вядомы яго сцэнарыі да дакументальна-мастацкіх тэлефільмаў пра З. Жылуновіча, У. Ігнатоўскага, Я. Купалу і інш.

Асабліва блізкі мне стаў В. Скалабан, калі ён у апошнія дзесяцігоддзе перайшоў на працу ў Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь і яшчэ больш інтэнсіўна пачаў збіраць матэрыялы пра жыццё і творчасць Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх. Віталь Уладзіміравіч амаль з самага пачатку стварэння “Гарэцкіх чытанняў” прыняў у іх удзел, а троху пазней стаў сябрам Рэспубліканскага фонду імя братаў Гарэцкіх, які быў зарэгістраваны ў 1997 годзе, пастаянным удзельнікам аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенні “Гарэцкіх чытанняў”. У час сустрэч аргкамітэта ён заўсёды ўносіў у нашы пасяджэнні нейкую дадатковую жвавасць, гумар, хоць яго і так хапала дзякуючы М.В. Мушынскаму. Часта ён дзяліўся з намі сваімі новымі архіўнымі знаходкамі.

Яшчэ на “Шостых Гарэцкіх чытаннях”, якія прайшлі ў Горках 18–20 чэрвеня 1997 года, а матэрыялы дакладаў надрукаваны Дзяржаўным музеем гісторыі беларускай літаратуры ў Мінску ў 2000 годзе, В. Скалабан зрабіў цікавы даклад на тэму: “Проза Максіма Гарэцкага як гістарычная крыніца (на матэрыяле апавядання “Усебеларускі з’езд 1917-га году)”. Аўтар даклада нагадвае, што гэты твор М. Гарэцкага ўпершыню быў надрукаваны ў віленскай газеце “Беларускі звон” ад 1

верасня 1922 года, а потым перадрукаваны ў “Творах” у 1990 годзе. Скалабан дэталёва параўнаў тэксты розных гадоў выдання і знайшоў шэраг важных адрозненняў, таму ён прыйшоў да высновы, што гісторыку лепш звяртацца да першай і адзінай прыжыццёвай публікацыі апавядання. Ён правёў параўнальны аналіз апавядання з творамі на тэму з’езду і іншых аўтараў і ўпэўніўся ў тым, што М. Гарэцкі вельмі праўдзiва і дасканала асвятліў галоўныя падзеі і настрой з’езду.

Шэраг даследчыкаў дзiвіліся, якім чынам М. Гарэцкі змог так яскрава і дакладна апісаць падзеі, якія адбыліся на з’ездзе, калі, як вядома, ён у той час жыў у Смаленску і на з’ездзе не прысутнічаў. Аднак адносна нядаўна У.І. Содаль надрукаваў некаторыя лісты да яго Зоські Верас, і ў адным з іх яна згадвае той з’езд і сцвярджае, што бачыла сярод прысутных і Максіма Гарэцкага. Магчыма, і праўда, што на адкрыццё з’езда ён прыехаў у Менск са Смаленску.

У 2000 годзе ў Мінску выйшла з друку асобная кніжка “Максім Гарэцкі. Публіцыстыка. 1918–1919 гг”. Укладальнікі В.Дз. Селяменеў, В.У. Скалабан. Яе мне Віталь Уладзіміравіч падараваў з такім надпісам: “Дарагому Радзіму Гарэцкаму – Прэзідэнту Рэспубліканскага фонду імя братаў Гарэцкіх, з падзякай за дапамогу – 9.06.2000. В. Скалабан”. У кнізе “упершыню ўводзяцца ў навуковы абыходак тэксты артыкулаў, рэпартажаў, інтэрв’ю, інфармацыяў, што друкаваліся М. Гарэцкім у савецкіх газетах Смаленска, Менска і Вільні” – так напісана ў анатацыі.

У прадмове да кнігі “Смаленск–Менск–Вільня ці на шляху да поўнага збору твораў Максіма Гарэцкага” В.У. Скалабан нагадвае пра асноўныя моманты доўгага і драматычнага вяртання М. Гарэцкага да чытача. Як падкрэсліў аўтар прадмовы, яны

пераканаўча засведчылі талент, інтэлект і здзіўляющую сумленнасць Аораджэнца – майстра прыгожага пісьменства, вучонага, журналіста, перакладчыка, фалькларыста Максіма Гарэцкага. Наперадзе – выданне Поўнага збору твораў М. Гарэцкага. Гэтаму павінна папярэднічаць вялікая падрыхтоўчая праца, сумесныя клопаты літаратуразнаўцаў, гісторыкаў, бібліяграфістаў, архівістаў, бібліятэчных і музейных работнікаў.

“Смаленск–Мінск–Вільня” – менавіта пад такой назвай Максім Гарэцкі, скарыстаўшы псеўданім Дзед Кузьма, 9 жніўня 1927 года ў “Звяздзе” сярод матэрыялаў, прысвечаных 10-гадоваму юбілею газеты, змясціў успаміны.

[...] Зборнік мае на мэце перш за усё пазнаёміць чытача з аўтарскімі тэкстамі М. Гарэцкага, падкрэсліць неабходнасць этанакіраванай працы па падрыхтоўцы Поўнага збору твораў пісьменніка, звярнуць увагу грамадскасці на інфармацыйныя рэсурсы газетных збораў, што захоўваюцца ў архіўных сховішчах.

Папярэдне некаторыя асобныя матэрыялы зборніка В.У. Скалабан надрукаваў троху раней у часопісе “Нёман” (1998), газеце “Голас Радзімы” (1999), у зборніку, выдадзеным у Смаленску (1999), а таксама

выступіў на VIII Гарэцкіх чытаннях (1999) з дакладам “Невядомы М. Гарэцкі 1918–1919 гг. 3 спробы падрыхтоўкі зборніка”.

На XII Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 4 мая 2004 г.) В.У. Скалабан зрабіў даклад “Невядомыя лісты Максіма Гарэцкага”, а на XIII чытаннях (Мінск, 16 чэрвеня 2005 г.) выступіў разам з Канстанцінам Аркадзьевічам Нарушэвічам (вядучы архівіст Нацыянальнага архіва РБ) з дакладам “Гаўрыла Гарэцкі ў часе Вялікай Айчынай вайны: “Мы з Вамі будзем працаваць у Беларусі...” У апошнім дакладзе аўтары прывялі невядомы чытачам ліст С.Г. Каляснёва² сакратару ЦК КП(б)Б П.К. Панамарэнку аб неабходнасці стварэння групы навукоўцаў для вызначэння заходняй мяжы СССР ад 9 ліпеня 1943 года, у якім прапанаваў у склад такой камісіі ўключыць Г.І. Гарэцкага. Апрача таго, яны прывялі перапіску Прэзідыума АН БССР з начальнікам Гідрапраекта НКУС С.Я. Жуком з просьбай адкамандзіраваць Г.І. Гарэцкага ў БССР, на што атрымалі адмоўны адказ. Таксама змясцілі пратакол пасяджэння камісіі па падрыхтоўцы матэрыялаў да сесіі АН БССР (1943–1945), у якім быў прыведзены спіс кандыдатаў у акадэмікі і члены-карэспандэнты, у якім сярод іншых значыліся Г.І. Гарэцкі, С.Г. Каляснёў, П.К. Панамарэнка.

В.У. Скалабан прыцягнуў да удзелу ў Гарэцкіх чытаннях супрацоўніцу свайго аддзела Нацыянальнага архіва РБ Аляксандру Гесь, якая зрабіла некалькі змястоўных дакладаў: на VII чытаннях (1999) “Невядомы ліст М. Гарэцкага да В. Міцкевіча-Капсукаса”; на XI чытаннях (2003) “Максім Гарэцкі і савецка-літоўскія дачыненні (1920)”; на XII чытаннях (2004) – “Максім Гарэцкі і беларусізацыя”. З вялікім сумам прыходзіцца адзначыць, што А. Гесь таксама адышла ад нас у 2011 годзе.

На XVIII Гарэцкіх чытаннях (11 чэрвеня 2010 г.) В.У. Скалабан разам з М.У. Токаравым зрабіў даклад на тэму “Браты Гарэцкія і Інбелкульт. Новыя матэрыялы”, а да 90-годдзя Інбелкульта выдалі асобную кнігу “Інстытут беларускай культуры. 1922–1928. Дакументы і матэрыялы” Мн.: “Беларуская навука”. 2011.

Тут прыведзены шэраг дакументаў, якія ўдакладняюць удзел братаў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх у працы Інбелкульта і аб пераіменаванні і рэарганізацыі Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук. 8–9 снежня 2011 года адбылася Міжнародная навуковая канферэнцыя “Інстытут беларускай культуры і станаўленне навукі ў Беларусі (да 90-годдзя стварэння Інстытута беларускай культуры)”, на якой, на жаль, Віталь Уладзіміравіч ужо не мог быць, але яго імя з удзячнасцю ўзгадвалася за яго даследаванні цікавых, невядомых старонак гісторыі Беларусі, у тым ліку Інбелкульта і АН Беларусі.

² Самуіл Георгіевіч Каляснёў (1896–1970) – прафесар Ціміразеўскай с.-г. акадэміі, доктар эканамічных навук, акадэмік УАСГНІЛ, член ВКП(б) з 1919 г., блізкі сябра Г. І. Гарэцкага з юнацкіх гадоў.

Выдатны паэт-лірык і грамадзянін

28 жніўня 2011 года майму сябру Генадзю Бураўкіну споўнілася 75 гадоў. Але павіншаваць яго не ўдалося, бо я быў яшчэ ў адпачынку ў Паўночнай Еўропе, а сам юбіляр у гэты дзень удзельнічаў у Пазачарговай канферэнцыі беларусаў краін Балтыі і Беларусі, арганізаванай Таварыствам беларускай культуры ў Літве. Мабільнік чамусьці не адказваў. У юбілейныя дні неяк само сабой думаецца пра юбіляра, пра тое, што ён значыць для цябе, краіны, людзей...

Перш-наперш Генадзь Мікалаевіч цудоўны паэт-лірык. Адкуль гэта? Безумоўна, ад маці, Бога і неба. Але ў жыцці амаль кожнага чалавека бываюць такія моманты, якія моцна ўплываюць на яго, а нярэдка робяць велізарны адбітак на яго духоўнае становішча. Такі выпадак адбыўся з Генадзем, які належыць да пакалення “дзяцей вайны”, ужо ў канцы акупацыі. Карнікі з паліцаямі загналі жыхароў сяла, у тым ліку і яго з маткай у лазню, забілі дзверы цвікамі і хацелі спаліць. Выратаваў іх сівы немец, які зламаў запасныя дзверы на другім баку лазні – і яны збеглі ў лес. Калі б не той немец, не было б Генадзя Бураўкіна. Парадокс жыцця: вялікую падзяку ўсе мы павінны сказаць таму немцу, тагачаснаму ворагу. Сярод ворагаў таксама ёсць людзі – усюду “людзі і зверы”. З таго часу Генадзь не дзеліць людзей і іх учынкi, як гэта ў нас часта бывае, толькі на “белых і чорных”, “нашых і нянашых”, “сваіх і чужых”, не бачыць жыццё і яго праявы толькі ў дзвюх фарбах. Ён жыццё і людзей бачыць многакаляровым з вялікай колькасцю тонкіх, другі раз непрыкметных адценняў, дэталёва вывучае і адчувае разнастайную чалавечую сутнасць, такія складаныя пачуцці сэрца і душы чалавека – вось таму і стаў сапраўдным народным паэтам.

За што беларусы любяць Генадзя Мікалаевіча? Галоўнае – за яго поўную адданасць беларушчыне. Ён усім сэрцам любіць сваю Бацькаўшчыну, родны народ і яго цудоўную мілагучную мову, з замілаваннем адчувае прыгожыя беларускія краявіды і ўсю прыроду. А беларуская троху сумна-філасофская шматкаляровая восень для яго – час натхнення. Яго прызвание – апантана служыць роднаму слову. Генадзь Бураўкін – адзін з самых выдатных паэтаў-лірыкаў. Усё, пра што ён піша, прайшло праз яго сэрца – не толькі пякучыя вершы пра каханне ці прыроду, але і пра ўсе з’явы жыцця. Бураўкін – бліскучы журналіст, публіцыст, майстра перакладу. Мэта яго літаратурнай дзейнасці – паказаць духоўны свет чалавека, яго жыццё ў самых глыбінных праявах, прычым усё гэта на рэалістычнай аснове, а не вылучыцца шляхам арыгінальных прыёмаў вершавання.

Генадзь Бураўкін заўсёды цвёрда стаіць на баку праўды (нават якой бы яна ні была горкай), на пазіцыі сумленнасці і справядлівасці, што нярэдка прыводзіла яго да непрыемных момантаў, бо ён вельмі горача і эмацыянальна ўспрымае падзеі і ўчынкi, у якіх не бачыць гэтых якасцей.

Ён не абыякавы, не раўнадушны, а яго выбуховыя супярэчнасці і рэзкая крытыка ўзнікаюць ад сэрца і заўсёды не злыя, справядлівыя, і ён звычайна хутка адходлівы.

Генадзь Бураўкін – прынцыповы і смелы чалавек не толькі ў сваіх думках і развагах, але і ў дзеяннях. Дастаткова ўспомніць яго арганізацыю разам з Анатолям Вярцінскім і Нілам Гілевічам збору подпісаў у абарону Васіля Быкава, упартасць і ахвярнасць пры стварэнні сапраўды беларускай нацыянальнай праграмы на тэлебачанні, арганізацыю Усебеларускага з’езда за незалежнасць, калі ўся чыноўнічая раць на чале з яе кіраўніком імкнуліся да аб’яднання, а то і ўвайсці ў склад Расіі, а думкі пра незалежнасць былі крамолай. Тады ж я, працуючы разам з Генадзею суцаршынёю аргкамітэта, убачыў яго выдатныя арганізацыйныя і лідэрскія здольнасці.

Грамадская і дзяржаўная дзейнасць Бураўкіна выклікае здзіўленне сваімі вялікімі дасягненнямі: карэспандэнт газеты “Праўда” па БССР, старшыня Дзяржаўнага камітэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні, галоўны рэдактар часопіса “Малодосць”, намеснік міністра культуры і друку, дыпламат, дэпутат і інш.

Генадзь Мікалаевіч Бураўкін – даўно народны паэт, класік беларускай літаратуры, выдатны дзяржаўны і грамадскі дзеяч, адзін з лепшых прадстаўнікоў адраджэнчай нацыянальнай інтэлігенцыі. Пакуль будуць такія постаці, будзе вечна жыць Беларусь!

14 верасня адбылася афіцыйная вечарына, прысвечаная 75-годдзю Генадзя Бураўкіна. Вось як апісала гэтую сустрэчу Святлана Кліменценка ў газеце “Народная Воля” (№ 141-142 ад 16 верасня 2011 г.):

Немагчыма апісаць, што рабілася пазаўчора вечарам на свяце, якое ладзіла МГА “Бацькаўшчына” ў гонар 75-гадавога юбілею найвыдатнага беларускага паэта Генадзя Бураўкіна. Справа ў тым, што праходзіла вечарына ў сутарэнні без вокнаў, дзе раней месціўся... пункт прыёму шклотары. Дальбог не хлушу. Іншай, больш годнай і ўмяшчальнай залы для ўшанавання такога сьлыннага творцы і грамадзяніна ў дзяржавы не знайшлося: у спісе аблашчаных ёю няма месца самым лепшым, самым таленавітым, заслужаным дзеячам нацыянальнай культуры.

Але наша “самая дэмакратычная ў свеце” дзяржава юбілей Бураўкіна ўсё ж не абмінула ўвагай, прыслала “ганаровую варту” – ажно два аўтобусы з амапаўцамі былі прыпаркаваныя ў двары будынка галерэі “Ў”. Пэўна, згодна з логікай, што калі на турмах у нас сядзяць “достойные люди”, то тут, на волі святкуюць, радуюцца, чытаюць вершы, спяваюць, жартуюць і – не таю – нават бяруць чарку спрэс непараўныя бандыты-адмарозкі...

Прызнаюся цяжкавата было дыхаць і стаяць тры гадзіны, шчыльна прыціснуўшыся адно да аднаго, стараючыся не прапусціць ніводнага слова, калі

з-за дзвярэй даносіўся глухі шум натоўпу з тых, каму не паішчасціла ўбіцца ў памяшканне.

[...] У вядоўцы вечара – бліскача паэта Леаніда Дранько-Майсюка – з’явілася магчымасць прадэманстраваць яшчэ адзін свой талент – умельства весці рэй і разрульваць складаныя сітуацыі, калі вялікае мноства жадаючых ірвецца да мікрафона, міжволі ўступаючы ў канфлікт з бязлітасным словам “рэгламент”...

Але тое было свята! Хвалюючае, уздымнае, прасветленае, прасякнутае любоўю і ўдзячнасцю выдатнаму сыну Бацькаўшчыны. Добрыя вітальныя словы ад душы і сэрца казалі шануюнаму Генадзю Мікалаевічу старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Алесь Пашкевіч і знакаміты паэт і грамадскі дзеяч Уладзімір Някляеў; і вядомы публіцыст Аляксандр Уліцёнак і народны артыст Беларусі, кінарэжысёр Віктар Дашук; паэт Васіль Зуёнак і народная артыстка Беларусі Марыя Захарэвіч; намеснік старшыні Беларускага саюза мастакоў Рыгор Сітніца і акадэмік Радзім Гарэцкі; мастак Алесь Пушкін з гуртом юных аматараў паэзіі і народная артыстка Беларусі Зінаіда Бандарэнка; паэт Анатоль Вяцінскі і рэдактар інтэрнэт-выдання “Салідарнасць” Алесь Старыкевіч, старшыня ГА “Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны” Алег Трусаў і знаны празаік Віктар Казько; паэт Андрэй Хадановіч і былы старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Станіслаў Шушкевіч; прафесар Леанід Лыч і іншыя. Са шчырымі прывітаньнямі выступілі першы сакратар амбасады ЗША Крыстафер Паніка і пасол Швецыі Стэфан Эрыксан. Спяваў папулярны бард Зміцер Вайцюшкевіч. Зачыталіся віншавальныя пасланні ад народнага паэта Ніла Гілевіча і старшыні Рады БНР Івонкі Сурвіллы, грамадскага дзеяча Сяргея Навумчыка.

[...] Але ўжо з гэтага рэстра відаць, што дастойнага з дастойных сабраліся ўганароваць такія ж дастойныя, годныя людзі – можна сказаць, цвет беларускай нацыі. І ўсе былі аднадушыныя ў перакананні: Генадзь Бураўкін – паэт даўно народны!

[...] Нядзіўна, што ў перапоўненай зале так натхнёна і шматгалосна гучала: “Жыве Бураўкін! Жыве паэзія! Жыве Беларусь!”

Як ні дзіўна, але ніводная з дзяржаўных газет, часопісаў, радыё і тэлебачанне не адзначылі юбілей паэта, нават “Літаратура і мастацтва”, “Культура”, а таксама часопіс “Малодосць”, у якім ён быў галоўным рэдактарам. Не атрымаў віншавання паэт і былы дзяржаўны дзеяч Беларусі ад уладных структур у адрозненне ад народнага артыста Расіі А. Разенбаума, якога ў гэтыя дні сардэчна павіншаваў з юбілеем кіраўнік беларускай дзяржавы. Але беларускі народ і многія яго прадстаўнікі шчыра віталі Генадзя Бураўкіна і выказвалі яму вялікую падзяку за яго цудоўную паэзію, літаратурную дзейнасць, мужнасць, грамадзянскую пазіцыю на шляху нацыянальнага адраджэння Бацькаўшчыны.

“Дзве душы”

На сустрэчы ў гонар 75-годдзя Генадзя Бураўкіна да мяне падышоў Валер Мазынскі – знакаміты тэатральны рэжысёр, заслужаны дзеяч мастацтваў – і спытаў: “У Вас ёсць “Дзве душы”? Я падумаў, што пытанне тычыцца аповесці Максіма Гарэцкага, якая адносна нядаўна ў 2008 годзе выйшла асобнай кніжкай у выдавецтве “Мастацкая літаратура”. Аказалася, што размова ідзе пра новую аўдыёкнігу “Дзве душы”, якую прачытаў В. Мазынскі. Нашага вядомага рэжысёра я ведаю даўно, з захапленнем сачыў за яго выдатнымі пастаноўкамі, а некаторыя з іх ўдалося і паглядзець. У пачатку новага стагоддзя нейкія бандзюгі пачалі збіваць прадстаўнікоў “вольнадумнай” інтэлігенцыі, прычым рабілася гэта аднолькава: прафесійным прыёмам (непрыкметна тупым цвёрдым прадметам са спіны па галаве) каля сваіх дамоў у вячэрні час. У лік “недабіткаў” (як жартам назваў іх А.В. Мальдзіс) трапілі Ю. Хашчавацкі, В. Мазынскі, А. Кароль, А. Мальдзіс, С. Законнікаў і інш. Я ў самым пачатку 2003 года замкнуў гэты спіс. Як бачна, я з Валерам разам апынуўся нават у такой “знакамітай” кампаніі.

Праз некалькі дзён пасля нашай сустрэчы на юбілеі В. Мазынскі падараваў мне сваю аўдыёкнігу, у якой змешчаны такія творы М. Гарэцкага: апавяданні “Літоўскі хутарок”, “Роднае карэнне”, “Рускі” і апавесць “Дзве душы”. Агульны час гучання – 6 гадзінаў 58 хвілінаў. Запіс, гукавое і музычнае афармленне: Алесь Калоша. Дызайн – Сяргей Ждановіч. З вялікай асалодай праслухаў аўдыёкнігу, якую з выдатным мастацкім густам прачытаў Валер Мазынскі. Шчырая падзяка ўсяму калектыву стваральнікаў аўдыякасеты і асабліва выканаўцу, чый голас так пранікнёна перадае змест твораў пісьменніка. Я рады, што да мінулай аўдыёкасеты Алега Вінярскага “На імперыялістычнай вайне” дабавілася новая.

Волат беларушчыны

Усё жыццё і творчасць Ніла Гілевіча, якому 30 верасня 2011 года споўнілася 80 гадоў, прасякнуты беларускасцю. З дзяцінства, увабраўшы ад маці і землякоў прыгожай Лагойшчыны любоў да мілагучнага роднага слова, народных песень і фальклору, ён на ўсё жыццё застаўся зачараваны Бацькаўшчынай, якой для яе росквіту апантана аддае моц душы і сэрца. Гэтыя пачуцці і магутны талент ад прыроды дазволілі яму стаць народным паэтам Беларусі, выдатным навукоўцам, педагогам, грамадскім і дзяржаўным дзеячам. Асабліва вялікую ўдзячнасць выгуквае яго змаганне за беларускую мову, літаратуру, культуру, дзяржаўнасць краіны. Дастаткова ўзгадаць, што Ніл Гілевіч арганізаваў Таварыства беларускай мовы, быў стваральнікам і першым галоўным рэдактарам газеты “Наша слова”, узначальваў Камісію па адукацыі, культуры і

захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета незалежнай Беларусі, быў адным з галоўных змагароў за наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай і г.д.

16-гадовы юнак даў сваю першую клятву, і гэтая клятва адносілася менавіта да роднай мовы і ёй ён застаўся верным усё жыццё:

Як ты дарага мне, родная мова!

Мілагучнае звонкае слова!

.....

А задумае вораг з чужога далёкага краю

Адабраць у мяне, знішчыць родную мову маю –

Не дазволю.

Не дам.

Не прадам.

Не змяняю.

І да смерці за волю яе пастаю!

Родная мова для Ніла Гілевіча стала галоўнай тэмай не толькі яго літаратурнай працы, але і ўсяго яго жыцця, бо родная мова – стрыжань беларушчыны. Менавіта мова ў першую чаргу зрабіла народнага паэта Беларусі сапраўдным нацыянальным адраджэнцам сучаснасці, які высока нясе светлы сцяг беларушчыны, узняты беларускімі адраджэнцамі пачатку мінулага стагоддзя.

Уся паэзія Ніла Гілевіча – гімн беларускай мове. Яго ўнікальная кніга “Любоў прасвятляе. Роздумы ў вершах і прозе аб роднай мове” (1999) – гэта лірыка-публіцыстычная хроніка пра мову, у якой яскрава і натхнёна гучыць гонар за беларускае слова і ў той жа час жах за магчымасць яго знішчэння, і цвёрдая вера ў яго вечнае жыццё. У прадмове сам аўтар пасля пераліку ўсіх аспектаў на тэму роднай мовы адзначаў: *Над усім гэтым і ва ўсім – любоў да роднага слова, гонар за яго высокія прыродныя вартасці, радасць ад карыстання ім, боль за яго прыніжэнне варварамі-вандаламі, горач за здраду яму саміх жа беларусаў, і – непакісаная вера, што яму, вялікаму і магутнаму роднаму слову, жыць вечна.*

Трэба поўнаасцю згадзіцца з Нілам Гілевічам, які многа разоў звяртаў увагу кіраўнікоў нашых дэмакратычнага кшталту партый і рухаў на неабходнасць у праграмы сваёй дзейнасці на першае месца ставіць праблему роднай мовы і беларушчыны. Можна дабіцца, што наша краіна стане дэмакратычнай, незалежнай, еўрапейскай, а ці будзе яна сапраўднаму беларускай Беларуссю?

Не так даўно Ніл Гілевіч сказаў мне: “Больш вершаў не пішу, бо ўсё, што хацеў ужо сказаць”. Але пасля гэтага не ўтрымаўся і, як сапраўдны Паэт і Грамадзянін, якога хвалюе жыццё краіны, адгукнуўся на апошнія падзеі-акцыі маўклівага супраціву моладзі, надрукаваўшы ў “Народнай волі” (8 ліпеня 2011 г.) выдатныя радкі вершаў – “Дзьве штрафы пра

надзённа-вечнае”, якія выклікалі вялікі рэзананс.

Віншую дарагога Ніла са слаўным юбілеем! Няхай неба дасць яму здароў’е і сілы завяршыць выданне галоўных вынікаў свайго жыцця, няхай яго сэрца не пакіне творчае натхненне, каб мы маглі прачытаць яшчэ многа яго новых твораў, і самае важнае – каб усе беларусы свету разам з самім паэтам хутчэй дайшлі да сапраўднай беларускай Беларусі!

Свае 80-годдзе Ніл Гілевіч адзначаў у хаце. Была прапанова правесці сустрэчу ў тэатральнай зале Чырвонага касцёла прыблізна так, як раней адзначалі яго 70-годдзе, а гэта было выдатна, калі прыйшлі многія сотні людзей і ў перапоўненай галоўнай зале касцёла пад наглядам Уладзіслава Завальнюка і, здавалася, пры бласлаўленні самога Бога шчыра віншавалі знакамітага паэта, навукоўца, педагога, дзяржаўнага і грамадскага дзеяча. Такое бывае толькі раз у жыцці. Філасофскае разуменне гэтага і стан здароў’я не дазволілі паэту прыняць такую прапанову.

Ва ўсіх недзяржаўных газетах выйшлі публікацыі са шчырымі віншаваннямі, цікавымі змястоўнымі артыкуламі пра жыццё, творчасць і дзейнасць Ніла Гілевіча, асабліва вялікія ў “Народнай Воля”. Таксама адгукнуліся вялікім артыкулам прафесара Мозырскага універсітэта Т.С. Нуждзінай часопіс “Польмя” і газета “Звязда”. Астатнія дзяржаўныя часопісы і газеты трымалі “гордае молчанне”, як быццам забыліся, што Ніл Гілевіч мае афіцыйнае званне Народнага паэта Беларусі, якіх засталіся толькі адзінкі. Асабліва крыўдна і сорамна за “Літаратуру і мастацтва”, “Настаўніцкую газету”, “Савецкую Беларусь”. Зразумела, ад сучаснага кіраўніцтва дзяржавы, якое кепска ставіцца да ўсякай беларускасці, тым больш і да такога занадта беларускага народнага паэта ніякага віншавання не было. Больш важным юбілярам у пачатку кастрычніка быў “легендарны Афоня” – народны артыст Расіі Кураўлёў, якога павіншаваў сам галоўны начальнік Беларусі.

Але беларускі народ не забыў свайго Паэта: увесь гэты дзень і ў наступныя прыходзілі родныя, сябры, знаёмыя да хаты з сардэчнымі віншаваннямі; тэлефон званіў бесперапынна ад розных знаёмых і незнаёмых людзей – былых студэнтаў (зараз настаўнікаў школ, выкладчыкаў, дацэнтаў і прафесараў вышэйшых навучальных устаноў), многіх сяброў, калег па літаратуры і працы, прыхільнікаў яго талента. Усе шчыра жадалі здароўя, натхнення, новых твораў і выказвалі вялікую ўдзячнасць за тое, што так шмат зрабіў гэты выдатны творца і дзеяч дзеля Бацькаўшчыны і беларускага народа.

Выдатны адраджэнец сучаснасці

5 лістапада 2011 года адбылася прэзентацыя трох кніг вядомага гісторыка Леаніда Лыча, пра якую у газеце “Народная Воля” паведаміла

настаўніца Галіна Чыслава. Яна надрукавала артыкул “Кнігі Леаніда Лыча лечаць нашу нацыю ад манкурства”, у якім пісала:

Так вызначыў сутнасць таго, што робіць нашы званы гісторык для адраджэння нацыянальнай самасвядомасці, другі выдатны дзеяч адраджэнскай нівы – акадэмік НАН Беларусі Радзів Гарэцкі. Сугучныя з гэтым думкі выказалі на прэзентацыі новых прац прафесара Леаніда Лыча даследчык айчынай гісторыі Анатоль Валахановіч, вядомыя паэты Генадзь Бураўкін і Яўген Гучок, іншыя выступоўцы, якія разам з прадстаўнікамі інтэлігенцыі і шырокай грамадскасці прыйшлі на сустрэчу, што адбылася днямі ў памяшканні сталічнай галерэі “Ў”.

Усе сшыліся на тым, што прадстаўленыя адразу тры кнігі аднаго аўтара – “Варыяцыі на нацыянальную тэму”, “Магільнае ў часы нямецкай акупацыі” і “Нацыянальна-культурнае жыццё Беларусі. 1941–1945 гг.” – з’ява ўнікальная. Такое па плячы толькі самаадданаму ў творчых і навуковых пошуках чалавеку, які, насуперак вельмі шанюнаму ўзросту, радуе чытачоў шчодрым плёнам сваёй нястомнай працы. Глыбокі роздум над багатым, яшчэ нікім не даследаваным гістарычным матэрыялам, над лёсам Радзімы з яе мінулым і сучаснасцю, праніклівы позірк у будучыню – вось галоўны лейтматыў кніг Леаніда Міхайлавіча. Вось што хвалюе і дае штуршок для новых і новых даследаванняў удумнага навукоўца-патрыёта, які марыць убачыць сваю краіну вольнай, шчасливай, годнай, наважанай ва ўсім свеце. і таму доктар гістарычных навук Леанід Лыч жыве новымі творчымі задумамі. Вочы яго па-маладому свецяцца, гавораць аб неспакоі сэрца і натхненні на адкрыццё пакуль не спазнаных астравоў у айчынай гісторыі.

Удзячныя словы за навуковы і грамадзянскі подзвіг сыну беларускай зямлі, уся шчырая сяброўская атмасфера вечара былі лепшай узнагародай чалавеку, які прысвяціў жыццё і талент служэнню свайму народу, Радзіме. Засмуціла толькі, што не ўсе жадаючыя змаглі набыць кнігі Л. Лыча, – не хапіла, а ў кнігарнях іх не знойдзеш. Такім заслужаным перад краінай творцам шлях у дзяржаўныя выдавецтвы зачынены, іх творы выходзяць у свет мізэрнымі тыражамі за ўласны кошт (пенсію) аўтара – і адразу робяцца рарытэтнымі. Вялікі дзякуй “Народнай Волі”, якая ахвотна прадастаўляе свае старонкі для публікацый вучонага, што нясе людзям праўду і абуджае беларускі дух.

Нягледзячы на сталы ўзрост, працаздольнасць нашага выдатнага гісторыка-адраджэнца выклікае вялікае здзіўленне і павагу. Не толькі ў газеце “Народная Воля” можна часта прачытаць многія вострыя артыкулы на розныя падзеі нашага жыцця, асабліва на тэму нацыянальна-культурнай сітуацыі ў краіне і стану беларускай мовы, але ён выдаў значную колькасць грунтоўных кніг, тры з якіх прэзентаваліся сёння. У кнізе “Варыяцыі на нацыянальную тэму” (2011) паказана нацыянальна-культурнае жыццё Беларусі больш чым за два стагоддзі яе гісторыі. Аўтара справядліва вельмі хвалявала праблема этнічнага выжывання, выратавання беларускага народа ад канчатковай культурна-моўнай асіміляцыі. Ён дасканала разбірае прычыны такой з’явы, паказвае, што

дзяржаўная палітыка русіфікацыі – галоўны фактар страты этнакультурнай самабытнасці беларусаў, падкрэслівае ролю адукацыі ў гэтым працэсе, дэфіцыт нацыянальнай інтэлігенцыі і г.д. Галоўная мэта кнігі – абудзіць беларусаў і паказаць, што па-сапраўднаму лёсавызначальнай праблемай для беларускай нацыі з’яўляецца выратаванне ад надта рэальнай канчатковай нацыянальнай дэфармацыі.

Другая кніга прысвечана нацыянальна-культурнаму жыццю Беларусі на тэрыторыі функцыянавання нямецкага акупацыйнага рэжыму (чэрвень 1941 – ліпень 1944 г.) Трэцяя кніга – “Магільнае ў часы нямецкай акупацыі (чэрвень 1941 – ліпень 1944 г.). Успаміны”. У гэтых кнігах аўтар праўдзіва знаёміць з незвычайным станам культурнага жыцця таго часу і па сваіх уласных успамінах расказвае пра цяжкае жыццё ў яго родным кутку мястэчка Магільнае і іншых пунктах Беларусі, прычым паказвае гісторыю таго часу не толькі як гераічную барацьбу партызан, а ўсю складаную супярэчнасць жыцця ў час вайны.

Для Леаніда Міхайлавіча характэрны вельмі шырокі дыяпазон тэм, якія ён распрацаваў, што можна бачыць з назваў некаторых з яго кніг і брашур: “Рэформа беларускага правапісу 1993 года: ідэялагічны аспект” (1993), “Назвы зямлі беларускай” (1994), “Беларуская ідэя ў постацях і здзяйсненнях” (2001), “Хрысціянства ў этнакультурным жыцці Беларусі (ад старажытнасці да 1917 г.)” (2005), “Праблема захавання беларускай этнакультурнай прысутнасці ў славянскім свеце” (2006), “Татары Беларусі на пераломе сацыяльна-палітычных эпох (XX – пачатак XXI ст.)” (2007), “Гісторыя культуры Беларусі пад уладай Расійскай імперыі (канец XVIII ст. – 1917 г.)” (2007), “Міжнацыянальныя дачыненні на Беларусі (верасень 1943 – кастрычнік 1964 г.)” (2009), “Русіфікацыя” (2010), “Беларуская нацыянальная ідэя” (2010).

Кнігі Леаніда Міхайлавіча Лыча – бясконны кладзеж у справе нацыянальна-культурнага адраджэння Беларусі.

Пачуццё чалавечнасці

Цяжка ўявіць, што такому фізічна бадзёраму і маладому душой выдатнаму паэту Анатолю Вярцінскаму 18 лістапада 2011 года споўнілася 80 гадоў. Пачуццё чалавечнасці і добра прасякае ўсю яго паэзію. Анатоль Вярцінскі – дзіця вайны – спазнаў змалку жахі і цяжкасці ліхалецця, рана пачаў разумець беды людзей, шчыра спачуваць ім і па магчымасці дапамагаць. Адсюль яго цікавасць да маральна-этычных праблем, барацьба супраць хлусні і подласці, страху і двурушнасці, усялякай несправядлівасці. Адсюль – імкненне да паразумення між людзьмі, вера ў ідэалы добра, у любоў і каханне. Як нязломны адраджэнец беларускасці, Анатоль Ільч агульначалавечыя праблемы разглядае праз прызму нацыянальнага, праз шчырую любоў да Беларусі, роднай прыроды, матчынай мовы, беларускай культуры.

Дасягнуўшы высокіх вяршынь майстэрства, Анатоль Вярцінскі стаў жывым класікам беларускай літаратуры.

Добрамысліваць і грамадзянская адказнасць ніколі не пакідалі яго і ў часы працы журналістам, асабліва галоўнам рэдактарам газеты "Літаратура і мастацтва", а таксама народным дэпутатам Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 12-га склікання. Трэба адзначыць яго важкі ўклад у выпрацоўку тэкста Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі і ў стварэнні новай Канстытуцыі краіны.

У свае 80 гадоў Анатоль Ільч Вярцінскі поўны сіл, аптымізму, творчага запалу, чаго жадаю яму і надалей на многія-многія гады.

22 лістапада ў зале Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры паэт адзначыў свой юбілей. Вось што пра гэта ў "Народнай Волі" апавядала Святлана Кліменценка.

На юбілейнай вечарыне Анатоля Вярцінскага з нагоды яго 80-годдзя другі наш слынный паэт Леанід Дранько-Майсюк згадаў даўні выпадак з пары сваёй маладосці. У родным Давыд-Гарадку на Палессі пайшоў ён у кінатэатр, узяў білет на нейкі нашумелы фільм. Паколькі да пачатку сеанса заставаўся яшчэ ладны час, не стаў губляць яго дарэмна: зазірнуў у бліжэйшую кнігарню і выйшаў адтуль з кніжкай вершаў Анатоля Вярцінскага, якую прыдбаў за... 41 капейку. Прысеўшы на лаву, разгарнуў яе – і забыўся пра ўсё на свеце, нібы трапіўшы ў магічнае кола. Ачомаўся, толькі прачытаўшы апошнюю старонку, і зразумеў: "Кіна не будзе!" Сеанс даўно скончыўся...

Ды хлопец, сам апантаны паэзіяй, зусім не шкадаваў аб тым. Не, не на 41 капейку цягнула гэтая кніжка! Для яго – куды больш дарагая. Настолькі дарагая, што – праз не адно дзесяцігоддзе – беражліва захоўвае яе разам з тым нявыкарыстаным квіткам у кіно. І, сам ужо прызнаны літаратурны мэтр, прынёс і кніжку, і той квіток на свята старэйшага сябра. Горача павінішаваў, папрасіў аўтограф і – не здолеў расстацца з рарытэтам, пазбавіўшы юбіляра такога знакавага патэнцыяльнага падарунка. Аднак Анатоль Ільч не пакрыўдзіўся, бо расказаная з гумарам, надзеленая глыбокім сэнсам гісторыя сама сталася падарункам віноўніку ўрачыстасці і ўсім прысутным.

Такіх запамінальных момантаў было шмат: без усялякіх "многуюважаемых шкафов", са смяшынкай-весялінкай казалі сур'ёзныя рэчы аб ганаровым месцы паэта Анатоля Вярцінскага ў нацыянальнай і еўрапейскай культуры, штрых да штрыха складалі партрэт цудоўнага чалавека.

Алесь Разанаў падзяліўся ўспамінам, як, прыдбаўшы лецішча паблізу сядзібы Вярцінскага, зазірнуў да суседа:

– Быў я тады зусім разгублены, не ведаў, з чаго пачынаць: адны голыя сцены, нават святла няма. "А вось з гэтага і пачынай, – кажа Анатоль Ільч і падае мне лямпачку. – Не бядуй, браце, усё наладзіцца". – "Здорава, лямпачка Ільча – ад Ільча", – скаламбурываў я. "Не блытай, – ад Анатоля Ільча", – напавіў ён.

У звычайнай жыццёвай дробязі Алесю ўбачылася сімвалічнае: ні на кога не падобны паэт, які з'явіўся ў літаратуры выключэннем з агульнапрынятага

правіла, асвятліў не толькі жытло маладзейшаму таварышу, а і шлях да самога сябе, пошуку ўласнага, непаўторнага паэтычнага аблічча.

Быць самім сабою ён умее! – перакананы і Васіль Зуёнак. – Гэта ўсеабдымны чалавечы знак, боская адмеціна, што ў кожным ягоным радку.

– А Вы ведаеце навуковае адкрыццё, што слова ўздзейнічае на ДНК чалавека, яго лёс? – усклікнуў прафесар, доктар медыцынскіх навук і сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Эдуард Бароўскі. – Вось бы падлічыць, колькі людзей уратаваў і ратуе Вяцінскі сваім словам!

– Ратуе, бо валодае найвышэйшай чалавечай мудрасцю – дабрынёй, – пацвердзіў акадэмк НАН Беларусі Радзім Гарэцкі. – І таму Рада МГА “Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына” лічыць і вас, шаноўны Анатоль Ільч, адным з волатаў, на якіх трымаецца зямля.

Словы вітання ад шчырага сэрца сказалі юбіляру Генадзь Бураўкін і Алесь Паішкевіч, Адам Мальдзіс і Уладзімір Арлоў, Леанід Дайнека і Уладзімір Някляеў, Міхась Скобла і Рыгор Сітніца, Барыс Пятровіч і Эдуард Акулін, Васіль Жуковіч і Уладзімір Сіўчыкаў – самі неардынарныя, адораныя Богам асобы, лепшыя прадстаўнікі творчай, інтэлектуальнай эліты сучаснай Беларусі.

Шчаслівы 80-гадовы паэт маладзёў на вачах, і было відавочна, як чуйнаму творцу, ды і кожнаму чалавеку, трэба пры жыцці пачуць ад тых, каму верыш, чаго ты варты, – калі, канечне, насамрэч чагосьці варты. І чэрпаць у тым сілы ісці далей. І аддаваць, аддаваць спаўна людзям назапашанае ў скарбонцы душы, поўніцца творчай энергіяй для новых пошукаў і адкрыццяў. А яшчэ – быць вышэй рознага кшталту выпадкаў надобразычліўцаў.

[...] Штотыднёвік “Літаратура і Мастацтва”, які пазіцыянуе сябе “газетай для творчай інтэлігенцыі Беларусі” цалкам і поўнасцю праігнараваў 80-гадовы юбілей выдатнага паэта Анатоля Вяцінскага, які, дарэчы, быў у перабудовачны час галоўным рэдактарам “ЛіМа”. Менавіта тады газета дасягнула найвышэйшай планкі і па колькасці чытачоў, і па цікавасці да выдання.

[...] Анатоль Вяцінскі быў абраны дэпутатам і з годнасцю апраўдаў высокі давер сваіх выбаршчыкаў. Удзельнічаў у распрацоўцы і прыняцці першай Канстытуцыі толькі-толькі набыўшай незалежнасць і суверэннасць Рэспублікі Беларусь, іншых лёсавызначальных законаў, спрыяў таму, каб яны жылі, дзейнічалі.

Са спыненнем тэрміну дэпутацтва Анатоль Ільч зноў акунуўся ў творчую працу. Але усё, што адбывалася і адбываецца з краінай і ў краіне, глыбока хвалявала і дагэтуль хвалюе паэта, нараджае новыя і новыя вершы і публіцыстычныя артыкулы – такія ж яркія, высокамастацкія і натхнёныя, як і раней. (На юбілейнай вечарыне сябры чыталі ягоныя вершы з непадробным эмацыйным запалам, бы свае ўласныя).

Эрнэсту Ялугіну – 75

Ужо 19 лістапада павіншаваў другога юбіляра – Эрнэста Ялугіна – вядомага пісьменніка і журналіста, які надрукаваў шмат цікавых нарысаў і апавяданняў. У іх ён яскрава раскрыў многія жыццёвыя моманты

сучаснасці, а таксама асаблівасці творчасці знакамітых беларускіх дзеячоў, у тым ліку Васіля Быкава, Цішкі Гартнага, Адама Мальдзіса, Міколы Улашчыка і інш. Калі ў 60-х гадах Уладзімір Караткевіч стварыў беларускую гістарычную літаратуру, Эрнэст Ялугін далучыўся да той вядомай кагорты пісьменнікаў гістарычнага жанру, якая стала самай прыцягальнай для беларускага чытача. Ён выдаў шырока вядомы раман “Мсціслаўцаў посах”, у якім паказаў жыццёвы і творчы шлях аднаго з першых беларускіх друкароў і асветнікаў Пятра Мсціслаўца. Не менш папулярнымі былі яго творы “Камні Млечнага Шляху”, “Апошні князь” і інш.

Добра ведаючы жыццё Алжыра (раман “Астравы”, аповесць “Год-другі ў Алжыры”), Эрнэст Ялугін адносна нядаўна надрукаваў новы раман “Алжырская пастка” (2004), які абазначыў як “гістарычны крымінальны раман”. Аўтар выдатна асвятліў сучасны гістарычны перыяд нашай краіны, прычым зрабіў гэта вельмі аб’ектыўна, праўдзіва і рэалістычна, узяўшы самыя балючыя нацыянальныя праблемы: стан беларускай мовы і культуры; жыццё грамадзяніна ў палітычнай супярэчнасці краіны; страх і няўпэўненасць людзей, асабліва свядомай інтэлігенцыі, якая жыве пад пільным наглядом адпаведных сілавых структур, што яшчэ не забыліся пра метады сумна вядомых трыццатых гадоў мінулага стагоддзя; складаныя лёсы беларусаў, якіх шматпакутная гісторыя Бацькаўшчыны раскідала па ўсяму свету; праца, быт, мары і каханне простага чалавека, якога сучасны стан у краіне часта даводзіць да розных цяжкіх сітуацый, нават да такіх сапраўды крымінальных, у якую трапіў герой рамана і г.д. Раман чытаецца з вялікай цікавасцю сапраўднага дэтэктыва – на адным дыханні. Аўтар прымушае чытача не проста глытаць кнігу як “цікавае чытво”, але і сур’ёзна задумацца пра ўсю гісторыю роднай Беларусі, сучасны стан і будучыню краіны.

Эрнэст Ялугін, як таленавіты карэспандэнт і рэдактар, многа зрабіў на гэтай ніве, працуючы ў рэдакцыях шэрагу вядучых газет і часопісаў. Я быў сведкам яго выдатнай дзейнасці на пасадзе галоўнага рэдактара газеты “Наша слова”. Працуючы ў ТБМ з часу яго ўтварэння, ён ужо праз год узначальваў рэдкалегію газеты, у якую пазней запрасіў і мяне. Ялугін паказаў сябе нязломным змагаром за беларускую мову, за незалежнасць і дэмакратыю дзяржавы. Ён падабраў невялікі, але здольны штат карэспандэнтаў, якія зрабілі газету папулярнай з накладам больш за 8 тыс. экзэмпляраў. Газета змяшчала цікавыя і важныя артыкулы па культуры мовы, публіцыстычныя, мовазнаўчыя і іншыя артыкулы, якія прыкметна ўплывалі на справу беларускага адраджэння.

Пажадаем жа Эрнэсту Ялугіну новых творчых дасягненняў на шляху прыгожага пісьменства і нацыянальнага адраджэння Бацькаўшчыны.

Званок Барысу Кіту

У канцы снежня пазваніў у Франкфурт Барысу Кіту, каб павіншаваць з Калядамі і Новым годам. Ён цяпер жыве ў доме для састарэлых, дзе мае асобны пакой, поўны дагляд і ўсе выгоды. Ніхто не адказаў на некалькі маіх званкоў. Я занепакоіўся і папрасіў Лідзію Савік, якая пастаянна мае з ім тэлефонную сувязь і з'яўляецца лепшым яго біёграфам, даведацца, у чым справа. Аказалася, што ён усе дні гуляе па гораду, наведвае бібліятэкі і музеі. Вось якая фізічная дужасць і сіла духу ў нашага 101-гадовага славутага беларуса! На наступны дзень пазваніў увечары і пачуў бадзёры голас Барыса Уладзіміравіча, які шчыра быў узрадаваны віншаванню з далёкай, але такой роднай яму Бацькаўшчыны.

Ліст з Масквы

Толькі пачаў 21 снежня пісаць ліст у Маскву майму старэйшаму калегу і сябру – акадэміку Ю.М. Пушчароўскаму, каб павіншаваць з Новым годам і днём нараджэння ў яго 95-годдзе (31 снежня 2011 г.), як атрымаў ліст ад яго, пасланы 1 снежня, у якім ён віншуе мяне таксама з днём нараджэння (7 снежня). Ліст “ляцеў” аж 20 дзён. Мой ліст у Маскву ішоў троху менш 20 дзён, але парадкам спазніўся з віншаваннем. Не зразумела, у чым справа: ці то ўвялі ўжо цензуру, як было ў ваенны час, ці то, як нядаўна сказаў У. Пуцін, у многіх напрамках гаспадаркі ўсё яшчэ “бардак”. Відаць, тое ж і ў паштовай сувязі.

Актуальныя пытанні

Вечныя, але заўсёды актуальныя пытанні (хто вінаваты? што рабіць?) зноў востра ўзніклі ў гэтым досыць цяжкім годзе. Эканамічныя цяжкасці ў краіне працягваюцца... Таму ўзмацніліся і пошукі вінаватых у гэтым. Гаспадар дзяржавы ўжо назваў многіх: Захад, які хоча зламаць нашу стабільнасць і не дае крэдыт; народ, які скупіў усю валюту, як быццам яму не хапае сваіх рублёў; людзі, якія пагналіся купляць замежныя аўтамабілі; прадпрымальнікі, якія, нягледзячы на такія выдатныя магчымасці ў нашай самай дэмакратычнай дзяржаве, кепска працуюць; урад, які дрэнна кіруе і не ведае чым займаецца (хаця зрабіў нясмелую спробу павярнуць гаспадарку ў бок рынку, чым выгукнуў незадаволенасць галоўнага); “пятая калона, для якой, чым горш, тым лепш” і інш. У канцы года дайшла чарга і да навукі, асабліва НАН Беларусі, якая ўсё яшчэ шмат займаецца абстрактнымі фундаментальнымі праблемамі, мала дапамагае народнай гаспадарцы і павінна стаць навукова-практычнай карпарацыяй.

Больш цяжкае пытанне – што рабіць? Адказ і прымус ад кіраўніка – рэфармаваць, але так, каб правільная беларуская сацыяльная мадэль

заставалася стабільнай. Пасля такой крытыкі і загаду перабудовы ў НАН Беларусі адразу паднялася новая хваля рэарганізацыі. Праўда, пад яе сцягам акадэмія жыве ўжо больш 10 гадоў. На жаль, чыноўнікі мала прыслухоўваюцца да думкі саміх навукоўцаў. У выніку пасля ліквідацыі Інстытута геахіміі і геафізікі геалагічныя навукі амаль зусім выкінуты з НАН Беларусі. Магчыма, на гэты раз рэарганізацыя будзе больш разумнай? Будзем спадзявацца.

“Падарункі” года

Хаця 2011 год і не быў высакосны, але “падарункаў” пакінуў шмат. Усё пачалося з 19 снежня мінулага года, калі гэтая дата стала хадзячай назвай, а за словам “Плошча” яшчэ больш замацаваўся такі сэнс.

Адсюль пачалася нечуваная хваля рэпрэсій, якая працягвалася ўвесь год, выклікала страшэннае хваляванне за лёс асуджаных, абурэнне жорсткасцю сілавых структур і прывяло людзей да яшчэ большага пачуцця незадаволеннасці і страху. У гэты ж час пачаўся хутка бягучы рад пажараў “арабскай вясны”, якія напалохалі ўсе дыктатарскія рэжымы.

Пачаліся судовыя працэсы аб закрыцці газет “Наша Ніва” і “Народная Воля”; у траўні асудзілі “анархістаў”; у чэрвені пачаліся “маўклівыя акцыі” і іх жорсткія разгоны і затрыманы, а таксама ў цэнтры Мінска прайшла яскравая акцыя “Стоп бензін”; у жніўні арыштаваны праваабаронца Алесь Бяляцкі; у гадавіну 19 снежня затрыманы многія, хто выйшаў адзначыць тыя падзеі; апублікаваны праекты закона аб органах дзяржаўнай бяспекі, па якіх КДБ атрымлівае бязмежныя паўнамоцтвы і г.д.

Новы “падарунак” – валютны крызіс. Ужо ў канцы сакавіка я не змог купіць за нашы беларускія рублі расійскія, каб паехаць у Маскву на ўрачысты сход і навуковыя чытанні, прысвечаныя 100-годдзю майго настаўніка акадэміка А.Л. Яншына.

У канцы ліпеня мы зусім не маглі набыць замежную валюту, каб паехаць у адпачынак за мяжу Беларусі ў Паўночную Еўропу. Добра, што мелі невялікі запас. Толькі ў канцы года ў абменніках можна было купіць валюту, але толькі па пашпарту – калі ў пачатку года даляр каштаваў 3000 руб., дык цяпер – 8500–9000 руб.

Адначасова шалёна ўздымаліся цэны на ўсё. Такія, адны з самых высокіх ва ўсім свеце дэвальвацыя і суперінфляцыя, прывялі да сур’ёзнага паніжэння ўзроўню жыцця насельніцтва. Жыццё, а за ім і многія людзі, патрабуюць перамены. Але начальнік дзяржавы ўпарта даказвае правільнасць сваёй палітыкі, непарушнасць беларускай сацыяльнай мадэлі.

У сакавіку магутны землятрус у Японіі правакуе цунамі, што

прыводзіць да вялікай аварыі на АЭС “Фукусіма”, якая ў многіх краінах выклікае шок і рэзкі перагляд адносін да “мірнага атама”. У шэрагу краін Еўропы праведзены рэферэндумы, у выніку якіх забараняецца далейшае будаўніцтва АЭС у большасці з іх. Але Беларусь ужо пачала падрыхтоўку да будаўніцтва Астравецкай АЭС, а ў канцы года канчаткова аформіла дагавор аб інвестыцыі з Расіі. На жаль, усё гэта робіцца не празрыста, не толькі без рэферэндуму, але нават і без шырокага абмеркавання. Пытанняў і сумненняў аб мэтазгоднасці такога будаўніцтва застаецца шмат: правільнасць разліку фінансавага кошту і магчымасць разліку за крэдыт; бяспекі эксперыментальнай канструкцыі расійскіх рэактараў; праблемы пакупкі паліва і захавання адходаў; выбар месца ў самай экалагічна чыстай і прыгожай мясцовасці, якая магла б даваць вялізны прыбытак ад турызму, праблема водазабеспячэння; на чыю карысць атрымліваецца параўнанне АЭС з многімі альтэрнатыўнымі крыніцамі энергіі, у тым ліку і з узнаўляемымі; не зусім вядомы падзел атрыманай АЭС энергіяй паміж Беларуссю і Расіяй і г.д. Безумоўна, гэтае рашэнне аб будаўніцтве АЭС не столькі эканамічнае, колькі палітычнае і яно яшчэ больш кідае Беларусь у моцныя і, магчыма, канчатковыя абдымкі Расіі.

11 красавіка адбыўся тэракт на станцыі метро “Кастрычніцкая” (загінула 15 чалавек, сотні атрымалі раненні). Здзівіў кіраўнік дзяржавы, які хутка пасля выбуху не толькі сам спусціўся паглядзець вынікі, але ўзяў з сабой і Колю. Расследаванне тэракта выклікае шмат пытанняў.

У канцы года ў Расіі Пуцін вылучаны кандыдатам на пасаду прэзідэнта, што абвастрыла палітычную і грамадскую сітуацыю ў вялікай суседняй краіне. Павялічыўся ўціск на Беларусь, а разлад з Захадам і эканамічны крызіс, які загнаў нашу краіну ў кут, прымусіў беларускага начальніка зноў загаварыць пра Саюз Беларусі і Расіі. У выніку Беларусь атрымала значнае зніжэнне на цэны за паліва, але пачала распрадажу дзяржаўнай уласнасці: “Белтрансгаз” поўнасю перайшоў да расійскага “Газпрома” і інш. Інтэнсіўна пайшла беларуска-расійская інтэграцыя (адзіная эканамічная прастора, дамова аб Мытным саюзе, Еўразійскім саюзе і інш.), што зноў выклікае трывогу за нашу незалежнасць: ці не прывядзе такая паступовая інтэграцыя да поўнай інкарпарацыі?

Сапраўды добры падарунак для мяне гэты год падарыў у снежні, калі час жыцця майго адбіў 83, а я яшчэ працую, многаму здзіўляюся і нават па мяккаму націску Галіны Тварановіч пішу “Жыццёвы меланж”...

Інбелкульт і браты Гарэцкія

У студзені 1922 года быў заснаваны Інстытут беларускай культуры, 90-годдзю стварэння якога была прысвечана міжнародная навуковая канферэнцыя, праведзеная ў пачатку снежня 2011 года. Я прыгадаў пра ўдзел братаў Гарэцкіх у працы Інбелкульта. У штат Інбелкульта ўвайшло

15 чалавек (столькі было прадуктовых пайкоў) на чале з С.М. Некрашэвічам. Гаўрыла Гарэцкі, будучы студэнтам Пятроўскай (Ціміразеўскай) сельскагаспадарчай акадэміі і старшынёй Беларускай культурна-навуковай асацыяцыі студэнтаў акадэміі, на імя Акадэмічнага цэнтра Наркамасветы БССР прыслаў прывітальную тэлеграму: *Агульны сход студэнтаў беларусаў Масквы, адчыняючы беларускі клуб, шчыра вітае адчыненне Інстытуту беларускае культуры і жадае карыснай працы. Старшыня Гарэцкі. 20.II.22 г.*

Максім Гарэцкі ў той час жыў у Вільні, у студзені 1922 года быў арыштаваны польскімі ўладамі, пасаджаны ў турму Лукішкі, але пазней вызвалены, і толькі ў канцы кастрычніка 1923 года змог разам з сям'ёй прыехаць у Менск.

Пасля зацвярджэння ЦВК і СНК БССР “Палажэння аб Інстытуце беларускай культуры”, а затым надання яму характару навукова-даследчай установы тыпу акадэміі навук (1924 г.) Наркамасветы БССР у студзені 1925 года зацвердзіў асабовы склад правадзейных членаў Інбелкульта ў колькасці 72 адзінак, у які трапілі Максім і Гаўрыла Гарэцкія. Старшынёй інстытута стаў У.М. Ігнатоўскі.

На першым пасяджэнні Прэзідыума Інбелкульта (4 лютага 1925 г.) зацвердзілі склад Прэзідыума, секцый і пастаянных камісій. Слоўнікавую камісію ўзначалілі М. Гарэцкі і М. Байкоў, але ўжо 8 лютага на агульным сходзе Інбелкульта была абрана Слоўнікавая камісія, старшынёй якой часова прызначаецца М. Гарэцкі.

У пратаколе пасяджэння Прэзідыума Інбелкульта ад 9 лютага адзначана, што М. Гарэцкі ўзначальвае мовазнаўчую і літаратуразнаўчую секцыі. На пасяджэнні Правапісна-тэрміналагічнай камісіі вырашана для работы ў камісіі запрасіць Я. Купалу, М. Гарэцкага і інш. У сакавіку на агульным сходзе членаў Інбелкульта зацверджаны склад Літаратурнай камісіі, старшынёй якой абіраецца І.І. Замоцін, сакратаром – М. Гарэцкі; у склад Навуковай Рады ІБК былі дадаткова абраны Якуб Колас і М. Гарэцкі. 1 чэрвеня М. Гарэцкі выйшаў са складу Літаратурнай камісіі.

За гэты час М. Гарэцкі прыняў актыўны ўдзел у расчытанні рукапісаў М. Багдановіча, у першую чаргу тых, якія абгарэлі ў пажары ў Яраслаўлі. *Дзякуючы М. Гарэцкаму, часткова і Ул. Дубоўку, было расчытана больш за дваццаць недрукаваных вершаў М. Багдановіча. Прычым, перапісвалі ўсё, што магчыма было разабраць, каб захаваць для будучага даследчыка накіды і наасобныя радкі. Затым пісьменнік пачаў апрацоўваць пачак № 1 з артыкуламі і прозай, які прадстаўляў “найвялікшую труднасць у сэнсе расчытвання” [...] Разам з І.Замоціным М. Гарэцкаму давялося рыхтаваць праграму па збіранні вуснай народнай творчасці [Скалабан Віталь, Токараў Мікалай. Браты Гарэцкія і Інбелкульт. Новыя матэрыялы // XVII Гарэцкіх чытанняў. Мінск, 11 чэрвеня 2010 г. Мн., 2010, с.28].*

28 мая 1925 года адбылося ўрачыстае пасяджэнне літаратурнай

секцыі ІБК, прысвечанае 20-годдзю літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы. У газеце “Савецкая Беларусь” (№ 121 ад 1 чэрвеня) адзначана: *Добра і падрабязна высветліў ролю Янкі Купалы ў беларускім нацыянальна-культурным адраджэнні пісьменнік Максім Гарэцкі. Па яго прапанове сход ушанаваў маці і жонку песняра, якія прысутнічалі на ўрачыстасці.*

На Першым Усебеларускім краязнаўчым з’ездзе (люты 1926 г.) М. Гарэцкі выступіў з дакладам “Збіранне і апрацоўка фальклору”.

Максім і Гаўрыла Гарэцкія прынялі ўдзел у працы Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (лістапад 1926 г.), якую склікаў Інбелкульт. М. Гарэцкі выступіў з дакладам “Нашаніўскі перыяд у беларускай літаратуры”. Г. Гарэцкі ад імя Праўлення Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі вітаў канферэнцыю і падкрэсліў, што на шляху далейшай беларусізацыі акадэміі ёсць вялікая перашкода – гэта адсутнасць беларускай навуковай тэрміналогіі.

У пачатку 1927 года камісія з вучоных Інбелкульта распрацавала, а СНК БССР зацвердзіў новы статут, у аснову якога быў пакладзены статут Акадэміі навук СССР. Пазней былі зацверджаны новая структура ІБК, больш набліжаная да акадэмічнай, а таксама склад членаў ІБК у колькасці 14 чалавек і склад Прэзідыума Інстытута.

У студзені 1927 года Г. Гарэцкі быў прызначаны дырэктарам-арганізатарам Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі імя У.І. Леніна пры СНК БССР. Паміж ІБК і БелНДІ сельскай і лясной гаспадаркі 30 сакавіка 1927 была складзена Умова.

Па гэтай умове ўся даследчая праца сельскагаспадарчай секцыі Інбелкульта перадаецца Бел НДІ сельскай і лясной гаспадаркі, а яго дырэктар уваходзіць у склад Прэзідыума ІБК і Навуковай рады, як правадзейны член, з правам рашаючага голасу.

У час працы ў Інбелкульце М. Гарэцкі надрукаваў зборнік апавяданняў “Досвіткі”, шэраг слоўнікаў, зборнік “Народныя песні з мелёдыямі”, манаграфію “Гісторыя беларускае літаратуры” (4-е выданне), “На імперыялістычнай вайне” і інш. Г. Гарэцкі выдаў манаграфіі “Народны прыбытак Беларусі (Нацыянальны доход Беларусі)”, “Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі)”, “Сельское хозяйство Гомельской губернии”, “Население Гомельской губернии”, брашуру “Даследчая справа па сельскай і лясной гаспадарцы БССР” і іншыя працы.

Пасля рашэння пра стварэнне Беларускай акадэміі навук даволі востра абмяркоўвалася пытанне аб арганізацыйнай структуры і напрамку дзейнасці будучай акадэміі.

Г. Гарэцкі склаў спецыяльную дакладную запіску “Аб арганізацыйных прынцыпах будаўніцтва Акадэміі навук”, у якой ён пісаў, што БАН павінна сканцэнтраваць і планаваць усю навукова-даследчую працу ў БССР; у яе структуры павінны быць не толькі кафедры, але і навукова-даследчыя інстытуты як комплекснага, так і спецыяльнага тыпу;

уклучаць навуковыя дысцыпліны не толькі ў галіне культуры і прыроды, але і ў галіне тэхнікі і гаспадаркі, каб найбольш паўней абслугоўваць патрэбы сацыялістычнага будаўніцтва БССР і г.д.

Дом Максіма Гарэцкага ў Горках

Яшчэ ў снежні 2011 года з Горак пазваніў мне карэспандэнт газеты “УзГорак” Ілля Заранок і паведаміў, што ў сувязі са святкаваннем “Дажынак – 2012” вырашана добраўпарадкаваць берагавую тэрыторыю Ніжняга возера і знесці дом, у якім жыў Максім Гарэцкі. Ужо пачалі высякаць маляўнічы гай на беразе возера, які многія называюць “жамчужынай краю”, каб пабудаваць тут маладзёжны займальны цэнтр. Усё гэта робіцца без уліку думкі мясцовых жыхароў, якія пачалі збіраць подпісы супраць зносу дома Гарэцкага. Карэспандэнт папрасіў мяне пракаментыраваць гэтую сітуацыю. Я выказаў шкадаванне пра ўсе тыя дзеянні і нагадаў, што кватэра ў гэтым доме – адзінае месца жыцця пісьменніка, якое захавалася ў Беларусі да нашага часу. У гэтай кватэры спачатку жыў яго брат Гаўрыла Гарэцкі. Тут сустракаліся многія культурныя дзеячы: Якуб Колас, Юрка Гаўрук, Паліна Мядзёлка і інш. Вакол кватэры М. Гарэцкага адбывалася мноства культурных падзей. Таму да стагоддзя пісьменніка на доме была ўсталявана мемарыяльная дошка і была прынята пастанова, каб у ім стварыць музей. Але не знайшлося жылля для перасялення жыхароў кватэры.

Праз некаторы час газета “УзГорак” (22 снежня 2011) паведаміла пра гэты падзеі, а Віктар Корбут у газеце “Советская Белоруссия” ад 21 студзеня 2012 года змясціў артыкул “Дом классика хотят заменить статуей”, у якім падрабязна асвятліў усю сітуацыю. Ён адзначыў, што ў 1986 годзе гэты дом быў уключаны ў “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі” і значыцца як элемент гісторыка-архітэктурнага комплекса Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі. На жаль, ніхто не паклапаціўся, каб будынак быў уключаны ў спіс архітэктурных каштоўнасцей і вылучэнні сродкаў на яго рэстаўрацыю.

22 студзеня 2012 года Рада ТБМ аднагалосна прыняла заяву “Аб захаванні жыллага дома ў г. Горкі Магілёўскай вобласці, дзе жыў і працаваў класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі”: *У 2013 годзе спаўняецца 120 гадоў з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. У горадзе Горкі захаваўся дом (вуліца Агранамічная, дом 3), дзе Максім Гарэцкі жыў з 1926 да 1928 год. На гэтым доме маецца адпаведная шыльда. Аднак мясцовыя ўлады хочуць знесці гэты дом з нагоды правядзення ў горадзе свята “Дажынікі”. Гэта выклікае абурэнне шматлікіх грамадзян Беларусі. У сувязі з гэтым Рада ТБМ заклікае ўлады Беларусі захаваць згаданы дом, пасля высялення жыхароў – зрабіць яго рэстаўрацыю і адкрыць у ім мемарыяльную музей-кватэру Максіма Гарэцкага.*

Чым скончыцца “эпапея” вакол дома М. Гарэцкага, пакуль невядома.

Зварот

Па Радые Свабода прагучала думка, што калі большасць народных паэтаў, народных артыстаў Беларусі і іншых вядомых дзеячоў звернуцца да гаспадара дзяржавы з просьбай вызваліць з турмаў палітычных вязняў, якія трапілі туды пасля выбараў Прэзідэнта краіны, дык ён, безумоўна, гэта зробіць, тым больш, што стан здароўя шэрагу з іх робіцца ўсё горшым. Народная артыстка Беларусі Зінаіда Бандарэнка вельмі блізка ўспрыняла гэтую думку, склала зварот і пачала збіраць подпісы. На жаль, многія з тых, да каго яна паспела звярнуцца на працягу некалькіх дзён, па розных прычынах адмовіліся паставіць свой подпіс. Урэшце атрымалася, што толькі з пяццю подпісамі пайшоў па адрасу той зварот, які 20 студзеня 2012 года быў надрукаваны ў газеце “Народная Воля”.

Аляксандр Рыгоравіч!

Так здарылася, што жыццё адразу некалькіх вядомых беларусаў залежыць менавіта ад Вас. Гэтыя людзі з’яўляюцца Вашымі палітычнымі апанентамі, але яны не ворагі беларускага народа. Таму пераканаўча просім Вас: выпусціце іх на волю.

Кожны дзень пазбаўляе палітзняволеных здароўя, забірае ў іх гады жыцця. Гэтыя людзі сёння знаходзяцца ў турмах, хаця яны не злачынцы. Наадварот, яны рабілі ўсё магчымае дзеля таго, каб жыццё ў Беларусі стала лепшым. Рабілі так, як таго патрабавала іх сумленне.

Аляксандр Рыгоравіч, заклікаем Вас не адказваць жорсткасцю на клопат людзей пра сваю Радзіму. Выпусціце іх, у Вас ёсць для гэтага правы.

Мы ўпэўнены, што гэты зварот падтрымаюць амаль усе беларусы. Бо незалежна ад палітычных поглядаў, беларусы хочуць свайму дому міру, спакою і згоды.

*Рыгор БАРАДУЛІН,
Народны паэт Беларусі,
Віктар ДАШУК, рэжысёр,
Народны артыст Беларусі,
Зінаіда БАНДАРЭНКА,
Народная артыстка Беларусі,
Радзім ГАРЭЦКІ,
акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук,
Леанід ЛЫЧ,
прафесар, доктар гістарычных навук.*

Максім Гарэцкі ў Менску

У сучасным Менску Максім Гарэцкі прысутнічае духоўна. Перш-наперш сваімі шматлікімі творамі, якія ў сваёй большасці ўжо дайшлі да чытача. Літаратуразнаўцамі абмяркоўваюцца канцэпцыі выдання Поўнага збору твораў. З’явіўся шэраг прац, дысертацый, прысвечаных жыццю і творчасці пісьменніка, ужо прайшлі 19 “Гарэцкіх чытанняў”. Яго імя ўзгадваецца ў назве вуліцы, яго выяву можна пабачыць у помніку на плошчы Волі.

У 1985 годзе, трохі больш за 90 гадоў пасля нараджэння пісьменніка, у Маскве на свет з’явіўся Максім Гарэцкі – сын Кірыла, унук Усяслава Гарэцкага. Ён больш за 25 гадоў пражыў у Маскве, а пра Менск і Беларусь толькі чуў ды чытаў. Нарэшце, з бацькам паездзіў па Радзіме яго родных – краіна яму спадабалася. У 2011 годзе ён ад маскоўскай фірмы прыехаў папрацаваць у Менск. За ўвесь час яго жыцця ні адна маскоўская красуня не захапіла яго сэрца. У Менску, мусіць, выплылі беларускія гены і ўжо праз некалькі месяцаў працы ў нашым горадзе моцнае каханне авалодала ім, калі ён сустрэўся з менскай студэнткай, мілай і прывабнай Ілонай. 4 лютага 2012 года ў спартыўным комплексе “Лагойск” адбылося сапраўднае вяселле, а ў Менску з’явілася новая шчаслівая пара – Максіма і Ілоны Гарэцкіх.

Юбілей жудасці

Вядомы гісторык Ігар Кузняцоў у артыкуле “Бухгалтерия ужаса” (“Свободные новости плюс” ад 15 лютага 2012 г.) нагадаў, што ў гэтым годзе адзначаецца сумны 75-гадовы юбілей: *менавіта ў 1937 годзе крывавы разгул сталінскіх рэпрэсій дасягнуў самага высокага ўзроўня*. Гэта амаль двухгадовая кампанія часта завецца “Вялікім тэрорам”. Для мяне гэтыя гады назаўсёды запалі ў памяць, крывавяць сэрца, ломяць душу: пастаянна ўспамінаю расстрэлы Максіма Гарэцкага і майго дзядзькі па маці Сяргея Парфяновіча, турэмныя пакуты таты і наша цяжкае жыццё сям’і “ворага народа”...

Кузняцоў прыводзіць такую бухгалтэрыю жаху:

За перыяд 1825–1917 гады ў Расіі было прысуджана да смяротнай кары за палітычныя злачынствы 6360 чалавек, у 3932 выпадках прысуды прыведзены ў выкананне. [...] бальшавікі перавысілі гэтыя лічбы ўжо да сакавіка 1918 года, усяго за чатыры месяцы знаходжання ва ўладзе. [...] Злачынствы камуністаў закранулі каля ста мільёнаў чалавек, тады як нацысты расправіліся з 25 мільёнамі.

Аўтар вельмі правільна заключае свой артыкул такой думкай: *...значнай часткі нашых суграмадзян лягчэй прыняць зручныя супакойваючыя*

міфы, чым цяроза паглядзець на сваю трагічную гісторыю і асэнсаваць яе ў імя будучага. Можна зразумець, чаму гэта так: часнае асэнсаванне мінулага ўскладае на плечы цяпер жывучых пакаленняў вялізны і нязвыклы цяжар гістарычнай і грамадзянскай адказнасці. Але сёння без прыняцця на сябе гэтага, на самой справе цяжэйшага, груза адказнасці за мінулае не будзе ніякай нацыянальнай кансалідацыі і ніякага адраджэння.

Прэміі ў першы дзень вясны

1 сакавіка 2012 года на прэміі імя Святланы Навумавай – вядомага палітолага, выкладчыка Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта, светлага чалавека – амаль у час гадавіны яе смерці кампанія “Тавары праўду!” вылучыла 10 намінантаў, пераможцаў якіх таемным галасаваннем вылучыла журы ў складзе 30 чалавек. Прэміі ўручаны: у галіне журналістыкі Святлане Калінкінай – шэф-рэдактару газеты “Народная Воля”, адной з лепшых палітычных аглядальнікаў; у намінацыі “Аналітыка” Валерыі Касцюговай – галоўнаму рэдактару “Беларускага штогодніка”, каардынатару сайта “Наша думка”; у намінацыі “Надзея” Насце Палажанка – намесніку старшыні “Малатога Фронта”, раней узнагароджанай міжнароднай жаночай прэміяй “За мужнасць”. Гонар ахоплівае за такіх таленавітых, мужных, прыгожых беларускіх жанчын!

Мяне асабліва глыбока кранула Наста – стромкая прыгажуня з узнёслым поглядам бліскучых вачэй, на выгляд кволая і ў той жа час мужная яшчэ зусім маладая дзяўчынка. Асуджаная на 1 год пазбаўлення волі па абвінавачванні ва ўдзеце ў масавых беспарадках і вызваленая ў сувязі з адтэрміноўкай пакарання Наста згадзілася аддаць свае сэрца Зміцеру Дашкевічу, які асуджаны на 2 гады і адбывае пакаранне ў калоніі агульнага рэжыму. Узаемнае каханне настолькі моцнае, што яшчэ ў ліпені 2011 года яны вырашылі афіцыйна распісацца проста ў турме. Я яшчэ тады паслаў на адрас калоніі шчырае віншаванне маладым закаханым. На жаль, да гэтага часу так і не задалося здзейсніць ім свой намер, але моцнае каханне жыве, не змяняецца, і ніякае выпрабаванне іх не разлучыць.

У час уручэння прэміі, які амаль супаў са 110-годдзем з дня нараджэння маёй маці, я ўспомніў сваіх бацькоў, лёс якіх 90 гадоў таму быў падобны да сучаснага стану Насты і Зміцера. Ларыса і Гаўрыла, тады ў 1922 годзе студэнты Пятроўскай (Ціміразеўскай) сельскагаспадарчай акадэміі, актыўна працавалі ў Беларускай навукова-культурнай асацыяцыі: ён – старшынёй, яна – сакратаром і загадчыцай бібліятэкі. Гаўрыла быў арыштаваны і трапіў у тую групу “вольнадумнай інтэлігенцыі”, якую Ленін вырашыў выкінуць за межы Расіі. Калі любая сястра Ганулька

несла брату перадачу ў Бутырку, яна трапіла пад трамвай і хутка памерла. Толькі вялікае каханне да Лары выратавала Гаўрылу. Многа разоў у іх цяжкім жыцці (тры арышты з прысудам да расстрэлу і інш.) гэта цудоўнае пачуццё прыносіла шчасце і радасць Хачу пажадаць Насце і Зміцеру такога ж кахання на ўсё іх жыццё, а Наста няхай, як тая ластаўка, вобраз якой выяўлены на ўручаным ёй медалі, смела ляціць наперад да свайго вечнага кахання і светлага жыцця ў нашай вольнай, дэмакратычнай, багатай, беларускай Беларусі!

110-годдзе Мама

13 сакавіка 2012 споўнілася 110 гадоў з дня нараджэння Ларысы Восіпаўны Парфяновіч-Гарэцкай – жанчыны, якая дала жыццё майму брату і мне. Мы ўдзячны небу і Зямлі, што яны далі нам менавіта яе, такую прыгожую і мілую, добрую і ласкавую, клапаціліваю і шчырую, мудрую і мужную. Толькі дзякуючы нашай Маці, нягледзячы на вельмі цяжкае складанае жыццё, мы змаглі стаць нармальнымі сумленнымі людзьмі. Колькі страшэнных бед, перажыванняў, турбот, маральных і бытавых нягод жонцы “ворага народа” прыйшлося перанесці! Але нязменны аптымізм, высокае пачуццё адказнасці за сям’ю, вялікае каханне перамаглі усе ліхалецці і давалі радасць і шчасце. Такога шчырага, вернага і высокага кахання нашых бацькоў, якое прыносіла шырокую любоў да жыцця, людзей, зямлі, мы з братам не сустракалі. Гэта быў прыклад узаемаразумення, аднадумства, шчырай любові адзін да аднаго, да родных, блізкіх, Бацькаўшчыны і яе народа, беларускай мовы, культуры і роднай зямлі. Гэтае каханне Гаўрылы і Ларысы Гарэцкіх, якое выратавала іх, засталася не толькі ў нашай памяці, але зафіксавана ў шматлікіх лістах, якія яны часта пісалі адзін аднаму ў часы многіх расстанняў. Даўно хачу прывесці ў невялічкай кніжцы вытрымкі з гэтых лістоў пад назвай “Лісты жыцця і кахання”, але, на жаль, усё не хапае часу...

Адзін сцяг – два вынікі

Сцяг, як сімвал дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, быў зацверджаны законам у 1991 годзе. Гэта быў бела-чырвона-белы сцяг, якім раней таксама як дзяржаўным карысталіся ў час Беларускай народнай рэспублікі. Першы прэзідэнт РБ праз рэферэндум 1995 года сваім указам замяніў сцяг на новы, падобны да сцягу БССР, хаця прысягу даваў пры бел-чырвона-белым. Гістарычны сімвал Беларусі, бела-чырвона-белы сцяг, які амаль чатыры гады горда развяваўся над домам ураду, бліжэйшы яго саратнік, кіраўнік спраў прэзідэнта Іван Ціцянкаў прылюдна на даху будынка таптаў, ірваў на шматкі, прычым пазней гэты эпізод наша тэлебачанне са смакам паказвала многа разоў. За гэты

ганебны ўчынак ніякага пакарання не адбылося, наадварот кіраўнік спраў меў поўную падтрымку прэзідэнта, пакуль не накіпіў шмат парушэнняў у сваёй актыўнай і не зусім законнай дзейнасці і спакойна з'ехаў у Расію.

На новы 2012 год віцебскі сябра КХП-БНФ будаўнік Сяргей Каваленка вывесіў на гарадской навагодняй яліне бел-чырвона-белы сцяг. Яму вынеслі прысуд – два гады і адзін месяц калоніі агульнага рэжыму. Сяргей адразу абвясціў галадоўку, якая працягваецца ўжо больш двух месяцаў. Шматлікія пратэсты, звароты да ўладаў пра вызваленне бацькі двух дзетак не даюць вынікаў, як і просьба жонкі Алены Каваленка да многіх начальнікаў, у тым ліку і да самога кіраўніка дзяржавы. Два супрацьлеглых учынкi з адным сцягам і два розныя вынікі.

Вядомы журналіст і пісьменнік Сямён Букчын у газеце “Народная Воля” (20 сакавіка 2012 г.) выказаўся так:

... ярчайшій сегодняя символ стойкости человеческого духа – Сергей Коваленко. Человек умирает за флаг. А по сути – за свою национальную честь. “Меня может спасти только народ”, – говорит Сергей Коваленко. Это абсолютно правильные слова. С большим смыслом сказанные. С вызовом и призывом к активности. Какой же народ может спасти Коваленко? Где он, этот народ? Можно ли представить себе, что в Польше, Чехии, Литве умирает в тюрьме молодой человек, показавший пример, как нужно дорожить исторической национальной святыней, а его сверстники спокойно ходят себе на учёбу в университеты и школы? Их это не касается... Вот всем ещё один ответ на вопрос, есть ли у нас нация.

Вельмі правільная і яркая ацэнка ўчынкі Сяргея Каваленкі, часткова можна згадзіцца і з абьяквасцю, што здаецца ахапіла большасць народа. Але галоўная прычына – у дзяржаўным рэжыме. Пералічаныя пісьменнікам краіны цяпер зусім іншыя, чым былі ў мінулым, калі такога масавага ўздыму за справядлівасць не было. Дастаткова ўспомніць бальшавіцка-сталінскі рэжым Савецкага Саюза, калі дзесяткі і сотні лепшых грамадзян не проста сядзелі ў турмах, але і расстрэльваліся, а большасць людзей дзяржавы маўчала. Дык што, усё насельніцтва СССР не стварыла ніводнай нацыі? Можна пералічыць яшчэ шмат краін з дыктатарскім рэжымам і аналагічнай сітуацыяй. Пры аўтарытарным рэжыме яд страху, хлусні і дэмагогіі раз'ядае душу людзей так моцна, што яны паступова ператвараюцца ў маўклівых манкуртаў. Беларускі народ, беларуская нацыя ёсць, але яе інтэнсіўна разбурае рэжым, які захаваўся ў Беларусі ад сталінска-бальшавіцкай сістэмы.

Некаторыя красавіцкія даты

У гэтым годзе на 1 красавіка прыйшоўся Дзень геолога, а таксама і дзень гумара. Для ўсіх людзей такі дзень вельмі радасны і вясёлы: чалавек задаволены, што зноў дажыў да вясны, новага аднаўлення прыроды, а радасць выклікае пачуццё гумару і жартаўлівы настрой. Для геологаў гэты дзень хвалюючы, бо нагадвае аб тым, што настаў час рыхтавацца да самага важнага і цікавага этапу жыцця геолога-вандроўніка – палявой экспедыцыйнай працы, якая дае не толькі цудоўнае яднанне з прыродай, але і новыя геалагічныя факты. У геалагічных інстытутах і вытворчых установах гэты дзень заўсёды выклікаў значны ўздыві і энтузіязм. На жаль, у апошнія два дзесяцігоддзі ў сувязі з недахопам фінансавання, бясконцамі рэфармаваннямі, скарачэннем геалагічных прац, у тым ліку геалагічнай здымкі, свідравання, геофізічных даследаванняў і інш., рэзка паменшыліся паездкі ў поле. Навукоўцам у большасці прыходзіцца з сумам глядзець у вокны на вясёлыя блікі сонца, успамінаць мінулыя паездкі, а на ўрачыстых сходах слухаць бадзёрыя прамовы чыноўнікаў-кіраўнікоў пра значныя дасягненні геалагічнай службы і навукі і думаць, як лоўка выступоўцы імітуюць актыўную дзейнасць, каб добра выглядаць у вачах больш высокага начальства...

— „ —

Уладзімір Някляеў у газете “Народная Воля” ад 2 сакавіка 2012 г. надрукаваў артыкул, у якім выказаў вялікі непакой з нагоды магчымай інкарпарацыі Беларусі з боку Расіі, прывёў шэраг доказаў гэтаму і выказаў ідэю склікаць новы Усебеларускі з’езд за незалежнасць. Улічваючы гэтую ідэю і тое, што нават кіраўнік дзяржавы нядаўна многа разоў выказаў думку пра такую небяспеку і казаў, як і зараз, аб неабходнасці захаваць суверэнітэт Рэспублікі Беларусь, мы таксама вырашылі зрабіць адпаведны зварот, які быў надрукаваны ў газете “Народная Воля” ад 3 красавіка 2012 г.

Дзеля будучыні Беларусі.

Падзеі апошняга часу ў жыцці Бацькаўшчыны выклікаюць вострую трывогу за яе будучыню. Фінансавы крызіс, дэвальвацыя рубля выявілі слабасць айчынай эканомікі. Распачаты продаж дзяржаўнай маёмасці пагражае стратай нацыянальнага багацця, нажытага многімі пакаленнямі беларусаў. З-за непрадбачлівай і неспяудоўнай знешняй палітыкі наша краіна нястрымна аддаляецца ад дэмакратычнага свету і ўпарта коціцца да міжнароднай ізаляцыі. Настойлівымі высілкамі чынавенства груба і няўхільна дыскрымінаецца нацыянальная культура, выціскаецца са штодзённага ўжытку беларуская мова – падсякаюцца карані нацыі. Няўмольна паглыбляюцца экалагічныя і дэмаграфічныя праблемы.

Усё гэта ставіць над пагрозу не толькі перспектывы цывілізаванага развіцця Рэспублікі Беларусь, але і яе незалежнасць. Настаў час усёй грамадой

прааналізаваць сённяшні дзень Радзімы, знайсці шляхі выпраўлення калектыўных памылак і пралікаў, цвяроза і цвёрда паставіць задачы далейшага станаўлення і сцвярджэння нацыянальнай дзяржавы. Гіторыя ніколі і нікому не даруе бяздзейнасці на складаных, вызначальных яе паваротах. Усе здаровыя сілы нашага грамадства мусяць адкінуць асабістыя і карпаратыўныя амбіцыі дзеля святой і галоўнай мэты – свабоды і шчасця народа.

У газеце “Народная Воля” за 2 сакавіка Уладзімір Някляеў выказаў прапанову аб скліканні Усебеларускага з’езда. Мы падтрымліваем гэтую прапанову – і ўсіх, хто занепакоены лёсам Бацькаўшчыны, заклікаем да яднання!

Давайце схамянёмся. Давайце адумаемся. Давайце згуртуемся. Давайце ўсвядомім нарэшце свой асабісты абавязак перад нашчадкамі, перад чалавецтвам, перад гісторыяй, перад Беларуссю.

Мы можам перамагчы. Мы павінны перамагчы. Мы пераможам, калі будзем разам!

Рыгор Барадулін,

Генадзь Бураўкін,

Радзім Гарэцкі,

Анатоль Грыцкевіч,

сустаршыні Усебеларускага з’езда за незалежнасць 2000 г.

29 сакавіка 2012 года.

3 красавіка прыйшла сумная вестка – раптоўна пайшла ад нас Ірына Марачкіна – мілая жанчына, шчырая руплівіца на ніве беларушчыны, верная спадарожніца нашага выдатнага мастака Аляксея Марачкіна (Алеся Мары). Найбольш часта я сустракаўся з ёй у сядзібе Таварыства беларускай мовы, дзе яна доўгі час была намеснікам старшыні ТБМ і сакратаром Управы, а, па сутнасці, клапатлівай, дзелавой, энергічнай гаспадыняй, без удзелу якой не праходзіла ні адно мерапрыемства ТБМ. Адначасова яна была сябрам рэдкалегіі газеты “Наша слова”, здольным карэспандэнтам (псеўданім Ірына Ляксеева), якая друкавала цікавыя артыкулы і інтэрв’ю на розныя актуальныя тэмы. Калі ў яе кепска стала з сэрцам, усе наведвальнікі сядзібы ТБМ са шкадаваннем успрынялі яе зыход з працы. Вельмі прыемна было сустракаць Ірыну з мужам, які ласкава клапаціўся пра яе здароў’е і заўсёды браў яе з сабой на розныя мерапрыемствы. Станавілася цёпла на сэрцы, калі бачыў гэтую цудоўную пару; вочы ў іх свяціліся добразычлівасцю і каханнем адзін да аднаго. Шчырае спачуванне Аляксею і ўсёй сям’і Марачкіных у сувязі з незваротнай стратай – усе сябры разам з імі смуткуюць і назаўсёды захавваюць памяць пра гэтую светлую жанчыну, якая аддала сваё жыццё сям’і, беларускай культуры, Бацькаўшчыне.

6 красавіка дзень нараджэння двух выдатных беларусаў замежжа – Барыса Кіта і Хвёдара Нюнькі. Барысу Уладзіміравічу ўжо 102 гады! Пазваніў – пачуў, як заўсёды, бадзёры голас. Вельмі быў задаволены

маім шчырым віншаваннем і самымі найлепшымі пажаданнямі. Коротка, але добра пагаманілі, успомнілі некаторыя прыемныя для нас абодвух сустрэчы, якія ён дасканала добра памятае. Вось з каго трэба браць прыклад!

Пазней пазваніў у Вільню свайму сябру – Хвёдару Нюньку і павіншаваў зусім яшчэ “маладога” чалавека ў параўнанні з Б. Кітом – яму ўсяго 84. Таксама бадзёры, поўны энергіі чалавек. Многія гады нязменна вельмі ўдала кіруе Таварыствам беларускай культуры ў Літве, а нядаўна зноў яго выбралі кіраўніком на новы тэрмін. Здароў’я і поспехаў на многія гады, дарагі Хвёдар!..

У гэты дзень на геаграфічным факультэце БДУ адбыліся VI Універсітэцкія геалагічныя чытанні “Інавацыі ў геалогіі і асваенні нетраў”. Прыемна было, што мяне, як заснавальніка і першага загадчыка кафедры дынамічнай геалогіі, запрасілі ў прэзідыум, і я апынуўся паміж В.М. Губіным, сучасным загадчыкам кафедры, прафесарам, старшынёй канферэнцыі і Д.Л. Тварановіч-Сеўрукам, сакратаром канферэнцыі, сучасным супрацоўнікам кафедры і былым маім студэнтам. Было шмат цікавых дакладаў, асабліва радасна, што сярод дакладчыкаў было шмат былых студэнтаў кафедры, у тым ліку тых, якім я некалі чытаў лекцыі па геатэктоніцы.

Ад імя прафесара Г.І. Каратаева і свайго я таксама зрабіў даклад “Канцэпцыя стварэння вучэбнай тэктанічнай карты Беларусі”. Прыемна было ўспомніць мае былыя прафесарскія будні і зноў убачыць такія ўважлівыя бліскучыя вочы студэнтаў, сустрэчы і размовы з якімі я так заўсёды любіў, і пачуць у канцы даклада воплескі. Добра, што кіраўніцтва кафедры не толькі рэгулярна пачало праводзіць навуковыя чытанні, але і выдаваць матэрыялы канферэнцыі.

8 красавіка перакінуў чарговы лісток календара 2012 года, які ўжо некалькі гадоў выдае НАН Беларусі (на жаль, на рускай мове) і ў якім змяшчае найбольш важныя падзеі з жыцця Акадэміі (складальнікі В.А. Гапоненка і М.М. Касцюковіч), і ўбачыў, што роўна 35 гадоў таму ў гэты дзень 1977 года адбыліся выбары ў Акадэмію навук АН БССР. Тады ў акадэмікі выбралі мовазнаўцу М.В. Бірылу, фізіка Л.В. Валодзьку, геолога Р.Г. Гарэцкага, вучонага ў галіне механікі і газадынамікі Р.І. Салаухіна. Я ўжо забыўся пра тую “юбілейную дату”, але з сумам пабачыў, што на гэтым свеце сярод тады выбраных акадэмікаў застаўся толькі адзін я. Тады ж выбралі 10 членаў-карэспандэнтаў, сярод якіх ужо чатырох няма з намі. Час бяжыць і робіць сваю няўмольную справу...

10 красавіка, у сувязі з 112-ай гадавінай з дня нараджэння Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага адбыліся XXIII навуковыя чытанні, прысвечаныя памяці вучонага. Пасля ўступнага слова старшыні Камісіі па вывучэнні геалогіі чацвярцёвага перыяду і геамарфалогіі А.В. Мацвеева выступілі з добрымі дакладамі Я.К. Яловічава і Л.М. Рабава, а таксама маладыя навукоўцы А.А. Вашкоў, А.В. Дубман і А.В. Сілюк, якім я на памяць уручыў кнігу Г. Гарэцкага “Выбранае”, зрабіўшы надпіс з падзякай за ўдзел у чытаннях. Як заўсёды, у канцы пасяджэння мне прапанавалі выступіць з успамінамі. Адносна нядаўна я знайшоў рукапіс выступлення Таты, якое ён зрабіў 10 сакавіка 1968 года на Агульным сходзе АН БССР. Гэта было першае яго выступленне пасля апошняга, з якім ён выступаў амаль 40 гадоў таму перад арыштам. Я яго поўнаасцю зачытаў, таму што яно аказалася вельмі актуальным і цяпер.

Гарэцкі сказаў:

[...] хачу вынесці на Ваша абмеркаванне, шаноўныя калегі, некалькі пытанняў і прапанов.

На бліжэйшае дзесяцігоддзе трэба павялічыць у сістэме АН БССР і іншых навукова-даследчых устаноў нашай Рэспублікі адносную вагу навук аб Зямлі, навук геалагічнага і географічнага напрамку.

З поўным правам прадстаўнікі геалагічных навук і даследчыкі вытворчых геалагічных устаноў СССР і БССР могуць ганарыцца такімі сваімі найвялікшымі дасягненнямі, як адшуканне ў нетрах Беларусі калійных салей і нафты. Незлічоныя скарбы прынеслі геолагі ў падарунак беларускаму народу для стварэння надзейнай базы вялікай хімічнай прамысловасці.

Ёсць усе падставы лічыць, што на Беларусі ў бліжэйшыя гады будуць адшуканы і разведаны прамысловыя запасы гаручых сланцаў, каменнага вугалю, сыравіны для металургічнай прамысловасці і інш.

Аднак пошукі і разведка карысных выкапняў на Беларусі будуць найбольш паспяховымі і эфектыўнымі толькі ў тым выпадку, калі будуць грунтавацца на навуковых падставах, калі будуць пазнаны законаўпарадкаванасці ў размяшчэнні карысных выкапняў.

А дзеля гэтага трэба шырэй разгарнуць на Беларусі навуковыя даследаванні ў такіх галінах навукі, як геофізіка, геохімія, геатэктоніка, петраграфія, палеанталогія, гідрагеалогія, палеагеаграфія, геамарфалогія і палеагеамарфалогія, геалогія антрапагена.

Асабліва недастаткова разгорнуты на Беларусі навуковыя даследаванні ў галіне геатэктонікі і палеагеаграфіі, якія найбольш поўна і ўсебакова сінтэзуюць веды аб развіцці Зямлі, як суцэльнага адзінства, ствараюць падставы для пазнання законаў размяшчэння карысных выкапняў.

Зусім недастаткова разгорнуты ў БССР навуковыя даследаванні ў галіне гідрагеалогіі. А між тым гідрагеалагічныя веды маюць найвялікае значэнне ў справе меліярацыі і культуртэхнікі 1700 тысяч гектараў беларускіх балот, у рэгуляванні ўзроўня грунтовых вод на асушаных балотах, у пошуках і эксплуатацыі карысных выкапняў, у водазабеспячэнні гарадоў і прамысловасці і г.д.

Навуковыя даследаванні ў галіне антрапагенавай (чацвярцёвай) геалогіі не

навялічваюцца а нават і скарачаюцца за апошнія гады. Лік супрацоўнікаў Сектара чацвярцёвай геалогіі Інстытута геалагічных навук МГ СССР у Мінску быў скарачаны з 19 да 7 адзінак. Асігнаванні на ўсю працу гэтага сектара на 1968 год скарачаны да 15 тысяч рублёў, што складае менш 1,5% каітарысу гэтага вялікага інстытута.

А між тым належнае вывучэнне антрапагенавай геалогіі Беларусі мае вялікае значэнне і ў справе рацыянальных пошукаў і разведкі карысных выкапняў, асабліва прыродных будаўнічых матэрыялаў, і ў гідратэхнічным, прамысловым і дарожным будаўніцтве, і ў меліярацыі балот, і ў разумным скарыстанні зямель, асабліва камяністых марэн і г.д.

Беларусь з'яўляецца своеасаблівым эталонам дзеля вывучэння ледавіковых раёнаў усяго Савецкага Саюзу, бо на абшарах Беларусі антрапагенавыя адклады маюць найвялікшую магутнасць (да 250-350 м) на шырокіх прасторах, найбольш складаную стратыграфію ледавіковых адкладаў; тут пашыраны самыя старажытныя ў свеце марэны раўнінных зледзяненняў, найвялікшыя па магутнасці марэны (да 150-190 м), самыя глыбокія лагчыны ледавіковага выворвання (да 140 м ніжэй узроўня мора).

Скарачэнне ў БССР навуковых даследаванняў у галіне геалогіі антрапагену з'яўляецца неапраўданым невыкананнем абавязкаў беларускіх даследчыкаў перад усёй савецкай геалогіяй.

Зусім недастаткова разгорнуты на Беларусі даследаванні ў галіне геаграфіі і геамарфалогіі. З усіх рэспубліканскіх акадэміі навук толькі ў АН БССР няма ніякай установы, якая вывучала б геаграфію і геамарфалогію сваёй рэспублікі.

Недастаткова вывучана ў БССР геаграфія асобных кампанентаў прыроды: рэльефу, клімату, рэк і вазёр, балот, лясоў, нагодных зямель – злых пяскоў і камяністай глебы, аборкаў, равоў, флоры і фауны і г.д.

І зусім слаба даследаваны ў нашай рэспубліцы спалучэнні асобных кампанентаў прыроды ў арганічныя прыродныя асацыяцыі, у макрабіягеацэнозы, ландшафты або краявіды, у фізіка-геаграфічныя раёны.

У гэтай справе вялікую значнасць набываюць не столькі працы па прыроднаму раёнаванню Беларусі, колькі вывучэнне ўзаемасувязей, узаемазалежнасці і ўзаемаабумоўленасці кампанентаў прыроды, асабліва ў звязку з уздзеяннем на паасобныя кампаненты прыроды Беларусі савецкага чалавека.

Актыўныя змены аднаго кампанента прыроды Беларусі, выкліканыя людскай дзейнасцю, няўхільна адбываюцца на зменах іншых кампанентаў прыроды, прычым часта адмоўна. Даволі прыгадаць шкоду ад залішняга зніжэння ўзроўню грунтовых вод пры меліярацыі і неразумным спрамленні рэчышчаў, перасушку балот, тарфяныя пажары, эрозію тарфавішч і г.д. А прыгадаць шкоду ад някомплекснага і няпоўнага скарыстання солей у Салігорскім раёне, ад неразумнага стварэння саляных тэрыконаў і інш. Ці ж не зьява прыгадаць тут, як псуюцца вадзяныя рэсурсы Беларусі, пра забруджванне іх хімічнымі адкідамі, сточнымі водамі і інш.

У гэтых умовах вялікае значэнне набываюць у БССР навуковыя даследаванні ў галіне эканамічнай геаграфіі, якая і павінна вывучаць рацыянальныя суадносіны прыродных і эканамічных краявідаў, узаемаадносіны прыроды і чалавека, насельніцтва. Праблема насельніцтва, дэмаграфіі Беларусі амаль не вывучаецца. Яшчэ дастаткова не высветлены фактары, якія абумовілі марудны ўзрост насельніцтва нашай рэспублікі пасля Вялікай Айчыннай вайны, бо БССР

– адзіная з савецкіх рэспублік, дзе не дасягнуты даваенны лік насельніцтва. Не даследавана праблема малых гарадоў і былых мястэчак, не выяўлены прычыны іх слабэга эканамічнага развіцця. Не складзена дэталёвая дазіметрычная карта Беларусі, карта гушчыні насельніцтва, не вызначаны раёны аптымальнай мабілізацыі насельніцтва ў прамысловасць. Не даследавана вялікая праблема міграцыі насельніцтва БССР і г.д.

Каб палепшыць у БССР становішча навуковых даследаванняў геалагічнага і геаграфічнага напрамку, пажадана ажыццявіць наступныя арганізацыйныя мерапрыемствы, якія ў большай частцы прапануе Праблемны Савет па комплекснаму вывучэнню зямной кары і верхняй мантыі:

1. Арганізаваць у складзе АН БССР АДДЗЯЛЕННЕ НАВУК АБ ЗЯМЛІ.
2. Перадаць у АНЗ АН БССР такія ўстановы:
 - а) Лабараторыю геахімічных праблем;
 - б) Сектар чацвярцёвай геалогіі ІГН МГ СССР (у Мінску);
 - в) Інстытут торфу.
3. Арганізаваць у АНЗ АН БССР самастойныя аддзелы:
 - а) Аддзел геафізікі;
 - б) Аддзел гідрагеалогіі;
 - в) Аддзел геалогіі антрапагену;
 - г) Аддзел геаграфіі.
4. Выдаваць часопіс “Весці АН БССР. Серыя геалогіі і геаграфіі”.
5. Выдаваць навукова-папулярны часопіс “Прырода Беларусі”.
6. Павялічыць асігнаванні на геалагічныя і геаграфічныя працы ўсіх ВНУ БССР, асабліва БДУ імя Леніна.
7. Актывізаваць працу Праблемнага Савета “Комплекснае вывучэнне зямной кары і верхняй мантыі” шляхам узмацнення дзейнасці яго секцый, павялічэння ў іх складзе супрацоўнікаў ВНУ і вытворчых устаноў.
8. Арганізаваць у АН БССР Савет па даследаванні і ахове вытворчых сіл з прадстаўнікоў усіх аддзяленняў АН БССР, ВНУ, міністэрстваў і вытворчых устаноў.
9. Прапановы па арганізацыі АДДЗЯЛЕННЯ НАВУК АБ ЗЯМЛІ ажыццявіць у першай палове 1968 года.

Калі быў створаны ў 1971 годзе Інстытут геахіміі і геафізікі АН БССР, і ў 1977 годзе мяне прызначылі дырэктарам, а пазней намеснікам акадэміка-сакратара АДДЗЯЛЕННЯ ХІМІЧНЫХ І ГЕАЛАГІЧНЫХ НАВУК І ВІЦЭ-ПРЭЗІДЭНТАМ АН БССР, я разам з маімі калегамі, не ведаючы гэтага выступу Таты, таксама намагаліся ажыццявіць тое, што ён прапанаваў у тым выступленні. З часам задалося зрабіць Інстытут поўнаўартаснай установай з усімі галоўнымі напрамкамі геалагічных навук, значна пазней – стварыць часопіс “Літасфера”, дабіцца навучання і выпуску геологаў на геаграфічным факультэце БДУ і інш. Але такія важнейшыя мэты, як стварыць самастойна Інстытут геаграфіі, Інстытут горных навук, самастойнае АДДЗЯЛЕННЕ НАВУК АБ ЗЯМЛІ АН Беларусі, не здзейсніліся. Вельмі крыўдна, што некаторыя рэчы не былі здзейснены з-за асабістых матываў шэрагу саміх жа геологаў і географаў. У выніку рэфармавання

навукі, якое так заўзята праводзіць кіраўнік дзяржавы і чыноўнікі ад навукі ў апошнія дзесяцігоддзе, геалагічныя навукі аказаліся адкінутымі амаль на той час, калі Г. Гарэцкі зрабіў свае выступленне. Таму яно і зараз такое актуальнае: трэба зноў пачынаць усё амаль з самага пачатку, але каб дасягнуць стану навук аб Зямлі, нават такога, якое яно было ў лепшыя часы, патрэбны вельмі актыўныя і разумныя намаганні на працягу многіх гадоў.

17 красавіка ў памяшканні ТБМ адбылася імпрэза, прысвечаная 80-годдзю Якуба (Якава) Адамавіча Якубоўскага (нарадзіўся 4 красавіка 1932 г) – аднаго з лепшых прадстаўнікоў беларускіх татараў. Ён доўгі час быў загадчыкам рэдакцыі геаграфіі, геалогіі і геафізікі Беларускай энцыклапедыі. Якаў Адамавіч, як ініцыятар стварэння ўнікальнага выдання пяцітомнай “Энцыклапедыі прыроды Беларусі” (1983–1986 гг.), запрасіў і мяне ўдзельнічаць у яе рэдкалегіі, тым больш, што к таму часу пад маёй рэдакцыяй выйшлі з друку ў дзвюх кнігах “Тэктанічная тэрміналогія Беларусі і Прыбалтыкі”. Тады я шмат супрацоўнічаў з Якубоўскім і ўбачыў, які ён выдатны рэдактар, самаадданы географ, гісторык з энцыклапедычнымі ведамі, добразычлівы чалавек. Гэтае выданне было нагэтулькі выдатным, што шэраг найбольш актыўных аўтараў і членаў рэдкалегіі вылучылі на Дзяржаўную прэмію БССР, у тым ліку Якава Адамавіча і мяне. Але Камітэт па прэміях не падтрымаў калектыў, таму што Якубоўскі раней у 1976 годзе атрымаў ужо Дзяржаўную прэмію за “Беларускую Савецкую Энцыклапедыю” ў 12 тамах, а я – у 1978 за Тэктанічную карту Беларусі.

Я. Якубоўскі ўнёс вялікі ўклад у беларускую і татарскую культуру. Разам з такім жа працаўніком на ніве нацыянальнага адраджэння беларускіх і татарскіх народаў Ібрагімам Канапацкім, з якім мне таксама давялося сябраваць, Якубоўскі актыўна ўдзельнічаў у Беларускім згуртаванні татар-мусульман “Аль-Кітаб”. Якаў Адамавіч быў ініцыятарам і галоўным рэдактарам часопіса “Байрам”, які выдаваўся на беларускай мове. Ён стаў аўтарам слоў Гімна беларускіх татар “Мы з іманам жывём на зямлі Беларускай”, распрацаваў канцэпцыю і працаваў над складаннем энцыклапедыі “Татары Беларусі, Літвы і Польшчы”, якую не паспеў завяршыць і выдаць.

Якаву Адамавічу ўвесь час дапамагала ў яго дзейнасці такая ж працавітая руплівіца культур двух народаў Беларусі яго жонка Таццяна Васільеўна, якая і цяпер працягвае гэтую працу і захоўвае памяць пра свайго выдатнага мужа і прапагандуе яго спадчыну. Таццяна Якубоўская – адна з лепшых вучаніц Гаўрылы Гарэцкага, вядомы палеакарполаг, кандыдат навук, якая шмат унесла ў развіццё чацвярцёвай геалогіі Беларусі.

Светлая памяць пра выдатнага беларускага і татарскага дзеяча

назаўсёды застанеца ў гісторыі гэтых народаў.

18 красавіка адбылося чарговае пасяджэнне Рады інтэлігенцыі. Чакаючы пачатку сустрэчы, каля ўвахода ў памяшканне ўбачыў Аляксея Марачкіна з сумнымі вачыма ад цяжкай страты жонкі і сапраўднага гора. Абняў сябра, выказаў шчырае спачуванне... Непадалёк убачыў Уладзіміра Халіпа, у апошні час заўсёды такога заклапочанага, маркотнага, а тут са светлымі радаснымі вачыма, з лёгкай усмешкай. Моцна паціснуў яму руку і з прыемнасцю павіншаваў з вызваленнем Андрэя Саннікава, папрасіўшы перадаць шчырыя прывітанні яму, Ірыне і Люцыне Юр’еўне. Перад пачаткам пасяджэння ўшанавалі памяць Ірыны Сяргееўны Марачкінай і павіншавалі Уладзіміра Халіпа. Вось так у жыцці: гора і радасць ходзяць побач і адначасова...

24 красавіка, у аўторак – Радаўніца. Як добра і правільна, што гэты дзень абвясцілі не рабочым. Разам з Галяй на Радаўніцу і перад тым прывялі ў парадак магілкі ўсіх нашых родных, паклалі кветкі і з удзячнасцю ўспомнілі, што былі яны з намі, а памяць пра іх, што ў нашых сэрцах, дапамагае нам жыць...

Цёзка

16 траўня пазваніў мне адзін знаёмы і кажа: “Я чытаў у кнізе Аляксандра Тамковіча “Лёсы” (2010), як быццам Вы не ведаеце нікога, хто меў бы такое ж імя, як і ў Вас. А я ведаю, што ў майго сябра Аляксандра Міхайлавіча Астравухава ёсць сын – Радзім. Яму сёння споўнілася 10 гадоў – пазваніце яму, ён будзе вельмі рад”. Я так і зрабіў, павіншаваў бацьку, затым сына. Аказалася, што старэйшы Астравухаў ведаў майго Тату, знаёмы з лёсам нашай сям’і і таму назваў свайго сына ў гонар мяне. Вельмі было прыемна пагаманіць з маімі новымі знаёмымі (асабліва з цёзкам), якія размаўляюць на добрай беларускай мове. Аляксандр Міхайлавіч некалі склаў беларуска-габрэйскі слоўнік, які абяцаў мне з часам падарыць, а Радзім канчае чацвёрты клас і хоча паступіць у гімназію з французскай мовай навучання. Пажадаў абодвум вялікіх поспехаў.

Успомніў, што таксама гадоў 10–12 таму мне пазванілі з рэдакцыі газеты “Народная Воля” і казалі, што нейкая жанчына папрасіла спытаць у мяне, адкуль і што значыць імя “Радзім”, бо яна назвала ў Ваш гонар свайго сына. Я растлумачыў, што гэта – імя заснавальніка славянскага племені “радзімічы”, якое жыло ў басейне ракі Сож і разам з

кравічамі і дрыгавічамі сфарміравала адметную этнічную супольнасць – літвіны, а пазней – беларусы. Само імя паходзіць ад слоў “радасць” і “мір”, а разам складае ўяўленне Радзімы. Праз некаторы час з рэдакцыі мне пазванілі, што гэта жанчына перадае мне падзяку за тлумачэнне. Магчыма, у Беларусі ўжо ёсць тры чалавекі, якія маюць імя “Радзім”. Трошку пазней мне пазваніў Зміцер Санько і паведаміў, што іх выдавецтва “Тэхналогія” выдала невялічкі дапаможнік для маладых бацькоў Сымона Борыса “Беларускія імёны” (2001), у які ўключана імя “Радзім”. Не выключана, што з часам гэтае старажытна-беларускае імя будзе гучаць не толькі ў назве племені “радзімічы”, а стане троху больш частым і ў жыхароў Беларусі.

Класік беларускай прозы

Чым бліжэй да 95-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Янкі Брыля (4 жніўня 2012 года), тым усё часцей успамінаюцца сустрэчы з ім. У другую палову траўня з прыемнасцю перачытаў шэраг яго твораў і зноў адчуў асалоду ад слова вялікага майстра літаратуры. Ён памёр 6 гадоў таму, не дажыўшы 10 дзён да 89 гадоў.

З юнацкіх гадоў Іван Антонавіч вырашыў прысвяціць сябе літаратуры, але хістаўся, кім стаць – паэтам ці празаікам. Пісаў як свае вершы (выдаваліся ў друку падпольнага райвыканкама партыі ў віленскім часопісе “Шлях моладзі”), так і перакладаў вершы Буніна, Адама Міцкевіча і ленінградскіх паэтаў. Адначасова і галоўным чынам ствараў прозу. Як сам пісьменнік пісаў: *Пра тое, што я празаік, пачаў думаць даволі рана... Ад думкі, што я не паэт – хоць бы, скажам, пасумяшчальніцтву, – канчаткова адмовіўся толькі ў Мінску. У рашэнні гэтым больш было ўласнага пераканання, хаця адтрэсіся ад рыфмаў намаглі і іншыя, скажам, Кандрат Крапіва, якому я, як рэдактару майго першага зборніка, разам з апавяданнямі падсунуў і вершы. Але любоў да рыфмаў, да паэзіі засталася ў душы пісьменніка на ўсё жыццё, таму яго проза ўся пранізана паэзіяй. Вялікі майстар слова, ён так дасканала апрацоўваў сваю прозу, што рабіў яе па-сапраўднаму красным пісьменствам. Яго мініяцюры, асабліва тыя, якія прысвечаны прыродзе (а іх вельмі многа), настолькі пранікнуты лірызмам, што нагадваюць вершы ў прозе.*

Яго любоў і замілаванне да прыроды былі настолькі моцнымі, што ён адчуваў сябе яе часцінкай і мог гадзінамі хадзіць адзін па лесе, усцяж ракі, а яшчэ больш паказваць гасцям дзівосныя краявіды Прынямоння, з захапленнем хваліцца магутнымі дубамі ў даліне Нёмана, дзівіцца жыццёвай моцы ўжо ссечанага асілка-дуба, з пня якога расце белая прыгажуня бярозка. Апошняя пара прытулілася каля дарогі паблізу Брылёва дома ў Крынічным. Калі ён з 1978 года пачаў жыць у Крынічным, дык любімым месцам яго працы, дзе ён напісаў многія свае

творы, стала невялічкая мансарда, дзе стаялі паліцы з кнігамі блізкіх яго сэрцу літаратараў: Льва Талстога, Чэхава, Адама Міцкевіча, Шаўчэнкі, Багдановіча і інш. Самым галоўным для яго тут былі не толькі дзіўныя гукі прыроды, якія шчыра ліліся ў шырока адчыненае вакно – шчэбет рознагалосых птушак, цёплы ветрык, але і цудоўны краявід чыстага бясконцага сіняга неба ці мудрагелістых воблакаў, кроны дрэваў... Ён зліваўся з прыродай, разам з ёй жыў і ад яе піў сокi жыцця. Быў проста шчаслівы, калі раптам пачуе курлыкканне журавоў.

Янка Брыль не любіў фантазіраваць складаныя сюжэты для сваіх апавяданняў, ён пісаў праўду жыцця, якую ён бачыў вакол сябе, лавіў найбольш важныя тыповыя ці незвычайна паэтычныя моманты, абагульваў іх і рабіў цудоўныя аповесці і апавяданні, у якіх дзейнічалі рэальныя прататыпы, такія блізкія і зразумелыя чытачу. Гэтаму дапамагалі запісы, якія ён рабіў ужо з пятнаццаці гадоў. У запісныя кніжкі ён заносіў размовы з рознымі, часцей звычайнымі простымі людзьмі, свае назіранні над падзеямі і жыццём народа, ад якога ён ніколі не адрываўся, меў востры погляд, любіў бачыць і слухаць. У гэтым сэнсе ён сапраўдны народны пісьменнік, а не толькі афіцыйна прызнаны. Ад народа ён успрыняў той тонкі гумар, якім прасякнуты яго творы, і галоўнае – жывую, сакавітую народную беларускую мову. Янка Брыль казаў мне, што ніколі не разумеў тых пісьменнікаў, якія кажуць: “Ні дня без радка”, або “Я дзве старонкі кожны дзень павінен зрабіць”. У яго галоўнае – гэта настрой, натхненне і таму ён працуе ўрыўкамі. Вельмі рад, калі добра працуецца з сямі раніцы да дванаццаці дня. Ён сябе лічыў “малафармістам” – аўтарам пераважна апавяданняў і мініяцюр, а таму на кожны твор трэба было настройвацца паасобку. Дзякуючы Янку Брылю мініяцюры, якія ў апошнія гады займалі першае месца ў яго творчасці, зрабіліся такім папулярным жанрам у беларускай літаратуры. Хаця ён паказаў сябе выдатным майстрам рамана, аповесцей, апавяданняў, эсе, нарысаў.

Цяжкае і складанае жыццё дзяцінства і маладосці, калі пазнаў нялёгкі сялянскі побыт, раннюю страту бацькі і брата, службу ў марской пяхоце польскай арміі, нямецкі палон, уцёк на радзіму, удзел у партызанскім руху і падпольным друку, а пазней, ужо ў пасляваенны час – недавер і незадавальненне ідэолагаў-чыноўнікаў яго праўдзівымі творами – усё гэта дало вялікі аб’ектыўны матэрыял для творчасці, не прайшло міма і знаходзіць сваё месца нават у апошніх мініяцюрах.

Галоўнае ў жыцці і творчасці Янкі Брыля – адчуванне роднай зямлі, народа, мовы. Ён пісаў: *Днямі зноў думалася пра крыніцу – родную мову, якой служыў і буду служыць як першааснове выхаду ў агульналюдскае.* Ён лічыў, што твор пісьменніка павінен дыхаць праўдай і шчырасцю. Нішто не магло выштурхнуць вялікага патрыёта Бацькаўшчыны са шляху нацыянальнага адраджэння, якое можа адбыцца толькі на аснове нацыянальнай ідэі.

Усё жыццё Янка Брыль займаўся самаадукацыяй праз кнігу, без якой не мог уявіць сваё існаванне – *кожны мой дзень быў вучобай*. Таму і стаў ён сапраўдным энцыклапедыстам, асабліва ў мастацкай літаратуры. Часта ў размовах цытаваў на памяць сваіх любімых пісьменнікаў – Льва Талстога, Чэхава, Шаўчэнку і інш. Прычым чытаў не толькі многа, але і вельмі хутка. Не паспееш прагледзець новы часопіс, як Іван Антонавіч яго ўжо цалкам прачытаў і раіць, на што звярнуць увагу. Меў вялікую бібліятэку, якую паступова шчодро па частках раздаваў у розныя ўстановы. Калі я пісаў успаміны пра майго Тату Гаўрылу Іванавіча і дзяліўся ўражаннямі з Іванам Антонавічам пра яго настаўніка ў Ціміразеўскай акадэміі А.В. Чаянава і побыт на Беламорска-Балтыйскім канале, дык Янка тут жа мне падараваў кнігу мастацкіх твораў “Гофманіада” Чаянава і кнігу ўдзельнікаў гэтага будаўніцтва.

Янка Брыль быў вельмі добрамыслівым чалавекам, меў вялікую колькасць сяброў, спачатку больш старэйшых за сябе, а потым і маладзейшых. У людзях галоўнай станоўчай якасцю лічыў чалавечнасць, не цяпеў двурушнасць, а сяброўства любіў “на роўных”. Таму значна маладзейшым – спачатку Нілу Гілевічу, а потым і мне – прапанаваў перайсці на “ты”. Гэта было для нас не проста, але вельмі прыемным і ганаровым. Ён заўсёды быў гатоў прыйсці на дапамогу. Памятаю, як Іван Антонавіч 3 жніўня 1994 года, пачуўшы ад некага, што ў мяне памерла маці, прыйшоў на пахаванне, сказаў вельмі шчырыя добрыя словы, падтрымаў мяне, а потым застаўся на памінкі, і гэта нягледзячы на тое, што на наступны дзень ён адзначаў сваё 77-годдзе.

Янка Брыль вельмі высока цаніў дзейнасць Максіма Гарэцкага, творы якога не толькі поўнасцю ўважліва прачытаў, але і перачытваў. З такой жа павагай і сяброўствам адносіўся да Гаўрылы Гарэцкага і Галіны Максімаўны, з якімі сустракаўся, перапісваўся. У 1980 годзе ён надрукаваў эсэ “Пасля лемантара”, у якім выказаў *няпершае захапленне братамі Гарэцкімі, пісьменнікам і вучоным*. Ён адкрываў і вёў першыя афіцыйныя вечары, прысвечаныя юбілейным датам Максіма Гарэцкага (пачынаючы з 75-годдзя), а на 90-годдзе і 100-годдзе выступіў са змястоўнымі думкамі пра жыццё і творчасць пісьменніка.

У 1988 годзе Іван Антонавіч так усхвалявана і шчыра выступіў на пахаванні майго Таты, што я не мог утрымаць слязу і сардэчна падзякаваў майго лепшага старэйшага сябра. На навуковай канферэнцыі ў НАН Беларусі, прысвечанай 100-годдзю з дня нараджэння Г. Гарэцкага (10.04.2000 г.) Янка Брыль выступіў з цёплымі ўспамінамі пра сустрэчы з Гаўрылам Іванавічам, высока ацаніў яго жыццё і ўклад у справу нацыянальнага адраджэння Беларусі. Ён напісаў артыкул “Сялянскае, народнае” у кнігу “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі. Успаміны, артыкулы, дакументы. Да 100-годдзя з дня нараджэння” (2000). Як заўсёды, артыкул Івана Антонавіча быў прасякнуты сардэчнымі пачуццямі да ўсіх Гарэцкіх, з хвалюючай шчырасцю і цеплынёй яскрава падкрэсліваў

галоўную сутнасць сям’і і найбольш важныя жыццёвыя моманты яе прадстаўнікоў.

Янка Брыль удзельнічаў амаль ва ўсіх “Гарэцкіх чытаннях”, што надавала ім большую значнасць. Ён часта выступаў з прывітальным словам і аглядам дакладаў і выступаў. Усе ўдзельнікі чытанняў заўсёды радаваліся яго прысутнасці, дзякавалі за крытычныя заўвагі і былі шчаслівыя пахвале вялікага майстра слова.

Жыццялюб і аптыміст ад прыроды Іван Антонавіч любіў песні, меў даволі моцны прыемны голас, ведаў процьму беларускіх, польскіх, украінскіх, рускіх песен і выконваў іх выдатна. Як было добра ехаць на “Гарэцкія чытання” ў Горкі ці Магілёў і назад групай самых актыўных удзельнікаў канферэнцыі (М. Мушыньскі, Т. Голуб, Т. Дасаева) і пад кіраўніцтвам галоўнага саліста нашага невялікага хору Янкі Брыля і падпяваць яму! У яго сэрцы і душы заўсёды гучала песня. Нават, калі ў апошнія гады ён жыў адзін, казаў мне: “А ведаеш, я і тут часта спяваю”.

Калі ў пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя мяне выбралі віцэ-прэзідэнтам АН Беларусі, я вельмі хацеў зрабіць нашу акадэмію больш нацыянальнай і таму прапанаваў нашаму Бюро Прэзідыума аднавіць выбары ганаровых акадэмікаў, якіх не было ўжо 35 гадоў. У ганаровыя члены акадэміі выбіраюцца грамадзяне Беларусі, якія ўнеслі вялікі ўклад у развіццё культуры і адукацыі рэспублікі. У 1994 годзе ганаровымі акадэмікамі сталі Янка Брыль і Пімен Панчанка – найвыдатнейшыя прадстаўнікі беларускай літаратуры і вядомыя грамадскія дзеячы. Нават толькі адна прысутнасць гэтых асоб надавала Агульнаму сходу АН Беларусі большую значнасць, урачыстасць і беларускасць. На жаль, пасля новых выбараў Прэзідыума АН Беларусі і выбараў Прэзідэнта дзяржавы беларуская мова, пытанні беларускай літаратуры і культуры паступова пачалі пакідаць акадэмію, а нашых паважаных ганаровых акадэмікаў нярэдка проста забываліся запрасіць на сходы Аддзялення гуманітарных навук і на Агульныя сходы АН Беларусі.

Янка Брыль – сапраўдны інтэлігент, які заўсёды заставаўся самім сабой з дзівоснай сціпласцю і годнасцю, дабрынёй і мудрасцю; вялікі грамадзянін краіны, дзеля росквіту якой рабіў усё, што мог; гонар беларускай нацыі, які так глыбока змог спасцігнуць народную душу; сумленне нацыі, які зваў свой народ да нацыянальнай самасвядомасці і агульначалавечых каштоўнасцей.

Зноў звяртаюся да апошніх дзён Івана Антонавіча і развітання з ім. Больш чым 2,5 месяца прыйшлося правесці яму у бальніцах, зрабіць аперацыю, а 7 ліпеня ён пазваніў мне, сказаў, што адчувае сябе добра, мае прыўзняты настрой, бо так хораша зноў быць ва ўтульнай хаце, збіраецца ў Крынічнае.

Перад ад’ездам Янка Брыль разаслаў сваю новую кніжку “Парастак”,

якую адправіў амаль па 60 адрасах. Мы таксама атрымалі: “Дарагім Радзіму і Галі з сяброўскай прыхільнасцю. 8.VII.06. Я. Брыль”. Адразу пазваніў, што атрымаў, але ўражанне не змог перадаць, бо прачытаў троху пазней, а Іван Антонавіч ужо з’ехаў. Ніколі не думаў, што гэтая кніжка будзе развітальнай і ў нейкім сэнсе дойдзе да нас, як запавет.

Якая цудоўная сімвалічная назва! Гэта – зварот да сваіх вучняў, чытачоў, прыхільнікаў, асабліва да больш маладых парасткаў, якіх у Янкі Брыля за яго доўгае складанае сумленнае жыццё вырасла вялікае мноства. Ён і мастаку падказаў, як зрабіць такую выразную вокладку.

У кніжцы аўтар, вялікі майстар прозы і асабліва мініяцюр, зноў шырока і шчодро расчыніў брамы сваіх багатых скарбаў. Тут можна пачуць бязмерную любоў да беларускай прыроды, да Нёманшчыны; мудрыя філасофскія разважанні пра жыццё, пра Радзіму, пра ўвесь свет; пра стан мовы беларускай; выказванні пра мінулае і будучае краіны, пра сяброў, пісьменнікаў і мастакоў, пра прыгожасць жыцця, якое, на жаль, часта парушаюць сатанінскія з’явы; сапраўды народныя думкі (не можа абысціся без народных прыказак); шчырыя споведзі пра сябе і свой радавод і г.д. Усё напісана прыгажэйшай адпрацаванай да дробязей брылёўскай мовай. Каб усё дайшло да глыбіні розума і сэрца, трэба кніжку чытаць і перачытваць вельмі ўдумліва.

Янка Брыль мог поўнаасцю злівацца з прыродай, быў на дзіва наглядальным і замілаваным да кожнай праявы прыгажосці ў дрэве, травінцы, птушцы, рэчцы, захадзе і ўсходзе сонейка... Яго апісанні маляўнічых прыроды – вершы ў прозе.

Малы хлопчык увечары адзін выходзіў на ганак дома на лецішчы. Стаяў і ціхенька, зачараваны любаваўся роўным месяцам, зоркамі, небам...

Краса прыроды глядзіць на самую сябе яшчэ аднымі шчырымі, наіўнымі вачыма

Ці яшчэ прыклад такога цудоўнага слова пра прыроду.

Крыху здалёк ды знізу гляджу на адну з маладых, стромкіх бярозак і думаю, што каб я мог, умеў напісаць дзіцячую казку. Яна пайшла б ад імя самага найвершняга лістка, -як ён глядзіць навокал. Чым любуецца, што хоча сказаць...

Высокая, цёмна-зялёная сцяна маладога бярэзніку са стромкімі пражылкамі берасцяна-белых гонкіх ствалоў у густой лістоце. Зводдаль, знізу відно, як на фоне гарэзліва, штурышкамі клубіцца, подыхамі іграе хваліста-празрыстай павалокай сінявата-светлы дым нябачнага за кустамі вогнішча.

Пройдзе як дым.

Пра быстрацечнасць жыцця: *Але ж і гэтае адчуванне красы, зачароўваючы рухам, хвалюе і застаецца. У памяці.*

Успамінаю, з якой любоўю і захапленнем ён знаёміў нас з многімі дубамі, якія магутна і прыгожа раскінуліся недалёка ад Нёмана каля

Крынічнага. У кніжцы зноў чытаю пра гэтыя дубы:

Дубы... Дубы... [...] Ужо на працягу блізу дваццаці гадоў, вядучы новых ды новых гасцей да бацькі Немана, я паказваў ім на прыдарожным пні нявінна смелае беразанятка, пасля, праз іншыя дачныя леты, хваліў бярозку-падростка, а сёння ўжо, дарагія мае, мы з вамі палюбаваліся сталай красуняй!... Дык возьмем яшчэ па кроплі і за бярозу на дубе. З ягонай сілай і з яе красой!...

Пісьменніка хвалявала і не давала спакою савецкае мінулае. Як баяўся Купала – пры Сталіне, і як баяўся Дубоўка – пасля Сталіна, пра што яшчэ як трэба не напісана.

Мы часта з Іванам Антонавічам разважалі і ўспаміналі тыя часы бальшавізму і мне прыемна, што і ў гэтай кніжцы ёсць такія радкі:

Кніга ўспамінаў Міхася Ганчарыка і кніжачка ўспамінаў пра яго. Пра іх нядаўнюю прэзентацыю мне расказваў Радзім Гарэцкі, цёпла ўспамінаючы бацькавага сябра, чалавека з падобным лёсам сталінскага пакутніка, які ўсё ж змог нямаля зрабіць у айчыннай батаніцы, як Гаўрыла Гарэцкі ў геалогіі.

Янка Брыль не любіў траскатні, паказухі, занадта гучных дыфірамаў, сваіх афіцыйных юбілеяў, быў надзвычайна сціплы, хаця і разумеў сваё месца ў літаратуры. Не дапускаў шуму-пахвалы ў адносінах да сваёй асобы і не надта ўхваляў такое да іншых, што асабліва шырока распаўсюджалася ў апошні час.

“Старэйшы беларускі пісьменнік. Жыве і працуе ў Мінску. Яго апошняя кніга...”

Бібліяграфічная даведка пра мяне ў “Arche”, да змешчанага там эсэ.

Спачатку гэта трохі нязвычайна, а потым можна і ўздыхнуць з палёгкай, – настолькі яно лепш за ўвесь набор эпітэтаў, якімі кішыць сённяшняя літаратурная паказуха, дзе і абстрактныя геніі, і па-савецку народныя, і па постсавецку культавыя, і на польскі лад слыннымя і выбітнымя, і да нашай правінцыяльнасці эпахальныя ды сусветныя, нават “нобелскія”, і па-біблейску апосталы ды прарокі... І яшчэ не ўсё ў пераліку!...

Як шчыра, сціпла і самакрытычна піша Янка Брыль пра сябе:

Мой колішні часовы соцрэалізм вінаваты яшчэ і ў тым, што напісаў я мала, залішне ходзячы, як кот вакол гарачай місы, калі якое-небудзь новае задумы, – а ці тое? а ці так? – замест таго, каб проста пісаць, “что Бог на душу положит”. Як пісалі, скажам, Чэхаў, ці Шолом-Алейхем... Бо якраз чытаючы яго весела жывучыя апавяданні, яшчэ раз падумалася пра мае малапісанне.

Іван Антонавіч быў вельмі шчаслівы сваёй сям’ёй. Мілая Ніна Міхайлаўна, верная спадарожніца жыцця. Такая разумная, адукаваная, абаяльная, з вялікім гумарам, сапраўдная дарадчыца ў жыцці і творчасці.

Ёй Іван Антонавіч прысвяціў пяшчотныя радкі ў нарысе “Нашы разлукі” (2004). Такія цудоўныя дзеці – Галя, Наташа, Андрэй – і, канешне, унукі, якіх усіх ён вельмі любіў і ганарыўся імі. З вялікай цеплынёй і радасцю Іван Антонавіч піша: *А ці ж гэта не навагоднія падарункі – сынаў званок з Японіі, а ўнукаў з Італіі? З сынам кароткая гутарка, а ад унука праз хрып і трэск у тэлефоннай трубы, толькі: “Дзяду-ля!...” На чым сувязь і абарвалася. Але ж мне і такога нямала.*

Памятаю, як я, аддаўшы свой артыкул у рэдакцыю “Роднага слова”, вырашаў зайсці да Івана Антонавіча, якому гэты часопіс загадаў нарыс пра радавод. Ён яго закончыў, разам з Наташай падабраў здымкі. Калі я прыйшоў, з радасцю мне паведаміў: “А ведаеш, дарагі мой, павіншуй мяне – я стаў прадзедам!” Ведаючы пра “Радавод”, які мне паказалі ў рэдакцыі, я адразу спытаў: “А ў радавод паспеў уключыць новага чалавека брылёўскай крыві?” У часопісе, а зараз зноў у кнізе “Парастак” з прыемным успамінам пра тую сустрэчу прачытаў:

Вясёлы пастскрыптам. 10 красавіка, калі ўжо гэты нарыс быў здадзены ў рэдакцыю “Роднае слова” і прыняты да выхаду ў чэрвені, я на шарай гадзіне, не ўключыўшы святла, у адзіноце спяваў сам сабе, у нейкія моманты нават ў слёзнай асалодзе ад музыкі і слоў – родных, рускіх, украінскіх, польскіх. І тут нечаканы і доўгачаканы званок ад Галі, што вось і яна ўжо бабуля, а я – такім чынам, прадзед!... У Мішы з Машай – дачушка, імя якой падрыхтавана бацькамі загадзя – Даша. Дар’я, а ў нас па-загорску – Адарка, Адара. Зноў жа высокае хваляванне, святочная навіна, пра якую мне захацелася дапісаць. Бо яна ж і да месца ў размове пра мой, пра наш радавод.

Былы жаўнер і партызан, які добра ведае жудасці вайны, разлад паміж людзьмі і дзяржавамі, які цэніць мір сяброўства і разумнае аб’яднанне і які марыць пра будучае сапраўднае наасфернае жыццё, Янка Брыль у сваёй апошняй кніжцы ў якасці зварота ўсяму чалавецтву адзначыў: *Эфіёпа-рускі Пушкін, беларуса-паляк Міцкевіч і многа другіх выдатных і добрых, у той ці іншай міжнацыянальнай сумесі – хіба ж і гэта не кліча ўсіх людзей да разумнага аб’яднання, да шчасця міру паміж імі? Нянова гэта ў мяне. Але ж і праблема штодзённа-вечная.*

І раптам 25 ліпеня – неспадзяваны страшэнны ўдар. Хаджу сам не свой. У галаве: “Іван Антонавіч! Янка! Як жа так? Чаму так? Як будзем без Цябе?” Сэрца плюхае зачаста і адчуваецца, што яно ёсць і нешта нават паколвае. Беларусь і ўвесь свет асірацелі: пайшоў ад нас Вялікі пісьменнік, Вялікі грамадзянін.

Дачцэ Наташы ён ўжо даўно даў завет: хаваць з хаты на былой вуліцы Дразда, куды ў дзень 26 ліпеня і прывезлі труну. Пачалі прыходзіць развітацца блізкія, сябры, знаёмыя. Прыйшлі і мы. На вуліцы сустракае Данута. Кватэра адчынена. Наташа, Галя, родныя, Марыя

Захарэвіч, Валянціна Коўтун, Анатоль Сідарэвіч маўчаць ці шэптам размаўляюць... Іван Антонавіч, прыгожы, спакойны, трошку схуднелы, выглядае як быццам спіць. Ён заўсёды быў вельмі фотагенічны. Шматлікія яго здымкі такія выразныя, на якіх бачны самыя разнастайныя пачуцці: радасць і прыемную усмешку, роздум і задумлінасць, дабрывню і прыязнасць... Пазваніў сын, Андрэй Іванавіч, які працуе зараз у Японіі, што ўжо ў Маскве і хутка дабраўца да Мінску.

На наступны дзень а 14 гадзіне пахаванне. Людзі ішлі адзін за адным з кветкамі – сумная вестка разляцелася па Беларусі. Сабралася чалавек пад 400–500. Многа знаёмых і незнаёмых. Бачу палітычных дзеячоў: С. Шушкевіча з Ірынай, А. Мілінкевіча, А. Лябедзьку, С. Калякіна, Ю. Хадыку, А. Дабравольскага, П. Краўчанку, многіх пісьменнікаў, журналістаў, літаратуразнаўцаў, гісторыкаў і інш. Вынеслі труну і над ёй і натоўпам узняліся магутныя светлыя, але з чорнымі стужкамі, бел-чырвона-белыя сцягі. Ад афіцыйных структур няма прадстаўнікоў не тое, што ад Адміністрацыі Прэзідэнта, ці Савета Міністраў, ці Нацыянальнага сходу РБ, а нават ад Міністэрства культуры, Міністэрства адукацыі, Міністэрства інфармацыі, Нацыянальнай акадэміі навук (праўда, ёсць сціплы вянок ад Прэзідэнта, а ён жа – ганаровы акадэмік!). Не відаць і прадстаўнікоў чаргінцоўскага пісьменніцкага саюзу. Як тады пры пахаванні Васіля Быкава, бел-чырвона-белы сцяг як ветрам здзьмуў усіх афіцыйных прадстаўнікоў чыноўніцкай “вертыкалі”, так і цяпер страх ад сцяга не пусціў іх на развітанне з народным пісьменнікам Беларусі.

Жалобны мітынг вёў Алесь Пашкевіч. Слова казалі Ніл Гілевіч, Радзім Гарэцкі, Генрых Далідовіч, Сяргей Законнікаў, Вінцук Вячорка, Уладзімір Някляеў. Гучаць словы: Вялікі Беларус... Сумленне нацыі... Вялікі пісьменнік... Неперасягнуты майстар мініяцюры... Класік... Вучоны... Вялікі грамадзянін... Патрыёт... Прынцыповасць... Культура... Волат... Глыба... Асоба... Шляхетнасць... Інтэлігентнасць... Вялікі чалавек... Добразычлівасць... Любімы... Вялікая ўдзячнасць... Вечнасць...

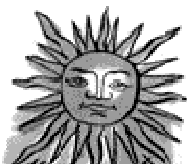
На могілках “Калодзішчы” цела Янкі Брыля паклалі побач з Нінай Міхайлаўнай. Успывае перад вачыма яе пахаванне. Гора Івана Антонавіча было невыносным, але ён трымаўся мужна. На памінках у той жа хаце на вуліцы Дразда я сядзеў побач з ім на канапе, прытуліўшыся да яго, магутнага, але такога аслабелага ад стратаў, стараўся перадаць яму хоць нейкую і маю сілу, гаманіў-гаманіў, каб адчуў ён маё шчырае спачуванне і каб троху адхіліць зусім змрочныя думкі, якія, я бачыў, увесь час наплвалі да яго. Прыгадаў нашу вандроўку з Нілам Гілевічам і яго Нінай Іванаўнай у Крынічнае на 80-годдзе пісьменніка. Так было радасна, весела, столькі казалі яму добрых ласкавых слоў. Зразумеў і падтрымаў радасць Янкі Брыля ад таго, што яго нічым не ўзнагародзілі ўлады Беларусі, хаця я быў моцна абураны такой знявагай да аднаго з самых выдатных людзей краіны. Пазней ад нас назаўсёды пайшла адна Ніна, а за ёй у хуткім часе і другая Ніна.

Цёплыя шчырыя словы сказалі Вольга Іпатава, Анатоль Вярцінскі, Анатоль Кудравец, Віктар Карамзаў, загадчык аддзела культуры Карэліцкага райвыканкама Нагорная. Развіталіся, кінулі па тры жменькі зямлі ў магілу... І ўсё – не ўбачым больш жывого Янку Брыля.

Калі мая стрыечная сястра Галіна Максімаўна, дачка Максіма Гарэцкага, якой было ўжо за 80 год, адчувала сябе зусім дрэнна, яна брала кніжку Янкі Брыля і чытала яго цудоўныя творы, якія, як яна заўсёды падкрэслівала, дапамагаюць ёй жыць. Думкі, дух, словы Янкі Брыля будуць жыць вечно ў Беларусі і ўсім свеце, будуць захоўваць беларушчыну, дапамагаць жыць і будаваць вольную дэмакратычную цывілізаваную дзяржаву з прыгожай назвай Беларусь, якую так любіў і аб якой усё жыццё марыў вялікі Янка Брыль.

Травень, 2011– травень 2012 г.

Радзім Гарэцкі

У 2012 годзе споўнілася

85 гадоў Алене Анішэўскай
55 гадоў Юрыю Баене

Сардэчна віншуем
нашых калегаў!

Управа БЛА “Белавежа”

Віншваем з 85-гадовым юбілеем Радзіма Гарэцкага, выдатнага прадстаўніка слыннага роду Гарэцкіх – акадэміка НАН Беларусі, доктара геолога-мінэралагічных навук, прафесара, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў, сталага аўтара “Тэрмапілаў” (рэд.).

Радзім Гарэцкі

Жыццёвы меланж – 2012–2013

Зберагчы Беларшчыну

Нават знаходзячыся ў адпачынку далёка ад дому ў цікавым добрым падарожжы па еўрапейскіх краінах, не пакідае сум ад стану Беларшчыны на Беларусі, ад дзікіх адносін да яе кіраўніка дзяржавы і яго адміністрацыі-чыноўнічай вертыкалі. Успамінаецца перабудоўчы кароткатэрміновы ўздым Беларшчыны, у які БССР стала суверэннай Рэспублікай Беларусь, бяз’ядзернай міралюбівай дзяржавай, беларуская мова атрымала статус адзінай дзяржаўнай, таксама дзяржаўнымі абвясцілі спаконныя нацыянальныя сімвалы – герб Пагоня і бел-чырвона-белы сцяг. Гонар ахапіў сэрцы сапраўдных беларусаў і ўсіх патрыётаў нашай краіны. Дык што такое Беларшчына, якая так моцна ўплывае на стан насельніцтва Беларусі?

Беларшчына – гэта аснова беларускай нацыянальнай ідэі, аб рэалізацыі якой лепшыя прадстаўнікі беларускага народа марылі шэраг стагоддзяў. Таму Беларшчына складае значную колькасць вельмі важных аспектаў: самае галоўнае – родная матчына мова, старажытная, добра распрацаваная, мілагучная, якой неабходна карыстацца кожны дзень і ў побыце, і ў працы; замілаванне прыродай нашай краіны з цудоўнымі краявідамі, маляўнічымі рэчкамі і азёрамі, разнастайнымі лясамі і пяшчотнымі лугамі; адчуванне роднасці з ўсімі людзьмі беларускай зямелькі з пачуццём дабрыні і клопату аб іх; разуменне і развіццё культуры, літаратуры, мастацтва, адукацыі, навукі Беларусі; сяброўства і павага да ўсіх людзей іншых народаў і нацый, асабліва суседніх

краін; талерантнасць да любых рэлігій і веравызнанняў; імкненне да волі і пашаны правоў чалавека, падтрымка ўсіх дзеянняў у гэтых напрамках; жаданне жыць у дэмакратычнай вольнай багатай дзяржаве, дзе Канстытуцыя і законы безумоўна выконваюцца ўсімі яе жыхарамі незалежна ад пасады, за чым самастойна сочаць усе галіны ўлады, як дзяржаўныя, так і грамадскія; змаганне за незалежнасць дзяржавы, якая павінна быць міралюбівай, ісці сваім цвёрдым шляхам, не хістаючыся ні на Захад, ні на Усход, на чале з разумным, прафесійным урадам і іншымі кіруючымі структурамі; быць сапраўдным патрыётам краіны, ганарыцца ёю і пакласці ўсе свае сілы, здольнасці на яе карысць і росквіт.

На жаль, пакуль што мы вельмі далёка ад сапраўднай Беларусчыны і нават усё больш губляем яе. Асабліва рэзка гэты працэс пайшоў з таго часу, як Беларусь стала прэзідэнцкай дзяржавай і адчула моц лоўка праведзенага вядомага рэфэрэндуму. Уся адміністрацыйна-камандная вертыкаль у адносінах да Беларусчыны стала не на шлях Скарыны і Сапегі, а на шлях Екацярыны II і яе генерал-губернатара Мураўёва, прычым спачатку ішла гаворка пра абавязковае і хутчэйшае аб'яднанне з Расіяй у адзін Саюз, таму дэмакратычныя сілы правялі Усебеларускі з'езд за незалежнасць. Пазней, калі Пуцін прапанаваў уваходзіць у склад Расіі цалкам ці вобласцямі, улады раптам загаласілі пра незалежнасць дзяржавы і любоў да Беларусі, але адносіны да Беларусчыны, па сутнасці, не змяніліся і нават яшчэ больш пагоршыліся. Беларуская мова для ўсіх чыноўнікаў (ды і многіх іншых) застаецца далёкай, нягоднай для выказвання іх вельмі “разумных” і “складаных” думак, і таму яны, а за імі большасць насельніцтва амаль поўнасцю рускамоўныя.

Трэба не толькі захаваць Беларусчыну, але як мага хутчэй пашырыць і развіць яе. Калі далей на Беларусі працягнуцца такія ж адносіны да Беларусчыны, як зараз, дык Беларусь згіне і будзе адна вялікая дзяржава – Расійская Федэрацыя, у якую ўвойдзе малая тэрыторыя рускамоўнай Бelay Русі.

Калі адзначаць юбілей?

У “Беларускай энцыклапедыі” (т.14, 2002) напісана: “Саюз беларускіх пісьменнікаў (СБП)... створаны паводле пастановы ЦК КП(б)Б ад 27.05.1922 г. “Аб перабудове літаратурна-мастацкіх

арганізацый БССР”. Арганізацыйна аформлена 1-м Усебеларускім з’ездам пісьменнікаў (Мінск, 8–14.06.1934) як Саюз пісьменнікаў Беларусі”. Калі лічыць, што СБП створаны з часу пастановы, дык ён існуе ўжо 80 гадоў. Хаця ўвесь час у Беларусі быў толькі адзін Саюз, але назву мяняў – то СБП, то СПБ, а цяпер ёсць два з азначанымі назвамі. Ні адзін, ні другі Саюз не святкавалі гэту дату. Пытаўся ў шэрагу пісьменнікаў, чаму так. Некаторыя наогул забыліся, калі быў створаны Саюз, а большасць усё ж лічыць юбілейным 2014 год. Кіраўніцтва СБП вырашыла да гэтай даты выпусціць жартаўлівы календар “Беларускі фальклор”, у якім прапанавала змясціць фотаздымкі пісьменнікаў у выглядзе міфалагічных зданяў: Генадзь Бураўкін стаў Баем, Міхась Скобла – Лазнікам, Аксана Данільчык – апякункай вясны Лёляй, Аксана Спрынчан – Русалкай, Віктар Жыбуль – чортам, Леанід Дранько-Майсюк – Лесавіком. Ніл Гілевіч адмовіўся пераапрацаваць. Ён лічыць, што зараз не той час для літаратуры, каб займацца такімі несур’ёзнымі гульнямі і шкадуе, што 80-годдзе ў 2012 г. не адзначылі.

“Больш за трох не збірацца...”

Мы ўжо прызвычаліся і амаль не здзіўляемся, калі даведваемся, што некага хапаюць і закідваюць у “аўтобус”. Прычына такога нярэдка проста абсурдная. У “Народнай Волі” ад 29 траўня 2012 г. прачытаў артыкул Любові Лунёвай “...І апынуўся прафесар Лепін разам з моладдзю ў пастарунку”. Маладыя людзі, галоўным чынам студэнты ВНУ, сабраліся ў нядзелю, каб прыбраць тэрыторыю парку каля стадыёна “Трактар”. Запрасілі Георгія Лепіна, вядомага прафесара-фізіка, праслухаць яго лекцыю пра экалогію і ядзерную энергетыку. Раптоўна наляцелі спецназаўцы, кінулі 20 чалавек, у тым ліку і прафесара, у “аўтобус” і адвезлі ў міліцыю Заводскага раёна Мінска. Паважанага чалавека ў салідным узросце паставілі да сценкі, знялі адбіткі пальцаў, далоняў, сфатаграфавалі, а ў “аўтобусе” яшчэ раней адабралі яго кнігу “Атамная энергетыка: мірны забойца” і вельмі цікавыя матэрыялы Барыса Скабелкіна. Груба размаўлялі на “ты”, нават не пацікавіліся, што рабілі маладыя людзі ў парку. Толькі адзін міліцыянер сказаў: “Вы што – не ведаеце, што ў нас нельга збірацца больш за тры чалавекі?” Праз некаторы час усіх выпусцілі, але рэчы прафесару не звярнулі. Ён лічыць, што ўсяму

віной страх: “Баяцца тых, хто думае, хто хоча больш ведаць, хто вучыцца”. Вядома, у якіх краінах такое адбываецца.

Усё расійскае

1 чэрвеня 2012 г. глядзеў апошнія паведамленні па расійскім і беларускім каналах тэлебачання. Галоўная падзея – першы візіт У. Пуціна, як зноў абранага новага прэзідэнта РФ, за межы краіны. Масква падкрэслівала – якая павага для Беларусі! Мінск з захапленнем паўтараў – які гонар для Рэспублікі Беларусь! Адна з самых галоўных тэмаў перамоў прэзідэнтаў абедзвюх краін – будаўніцтва АЭС у Астраўцы. Тэлеведучая з Масквы назвала яе рускай АЭС, добра, што хоць мінская – Беларускай АЭС.

У гэтыя ж дні Полацк урачыста адзначае сваё 1150-годдзе. Масква паведамляе, што Полацк – адзін з першых гарадоў-заснавальнікаў рускай дзяржавы. Па беларускім тэлебачанні пра першую і пра другую падзеі, як і пра іншыя – толькі на рускай мове. У “Нашай Ніве” ад 6 чэрвеня прачытаў, што кіраўніку РБ прыйшлося чакаць у аэрапорце высокага госця аж тры гадзіны ў сувязі са спазненнем яго прылёту. Лукашэнка вітаў яго ласкавымі словамі: “Ад усёй душы вітаю вас на вашай беларускай зямлі”. Можа, і праўда, усё ў Беларусі расійскае...

Стан беларускай навукі

У выніку шэрагу ўказаў гаспадара дзяржавы, якія пярэчаць Канстытуцыі РБ (у тым ліку і існуючаму тады Статуту НАН Беларусі), навука (асабліва ў НАН Беларусі) цалкам трапіла ў рукі камандна-адміністрацыйнай сістэмы дзяржаўных чыноўнікаў і поўнасьцю паслухмяных ім чыноўнікаў ад навукі, прычым з апошніх стварылі сваю навукова-адміністрацыйную “вертыкаль”, якая не выбіралася вучонымі, а прызначалася галоўным чыноўнікам дзяржавы і яго памагатымі. З пачатку сучаснага стагоддзя галава дзяржавы нечакана прызначыў старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі кіраўніка Адміністрацыі Прэзідэнта РБ, нядаўна атрымаўшага навуковую ступень доктара эканамічных навук М.У. Мясніковіча, які пачаў бясконцыя неразумныя рэфармаванні (імітацыі сапраўдных рэформ). У хуткім часе ўзнікла такое ўражанне, што ён прыйшоў на новую пасаду з мэтай не толькі змяніць Акадэмію навук, а проста

разбурыць, зрабіць з яе Міністэрства навукі.

Ствараліся “навукова-практычныя цэнтры”, аб’яднанні, інавацыйныя прадпрыемствы, пачалося будаўніцтва ферм, заводаў, прычым часта гэта рабілася фармальна, абы выканаць загад самага галоўнага начальніка і перабудаваць Акадэмію ў “навукова-вытворчую карпарацыю”. Усё прывяло да імітацыі “бліскачэй” навукова-арганізацыйнай дзейнасці вертыкалі навуковага чынавенства, а на самой справе – да страшэннай бюракратызацыі, рэзкага падзення ўзроўню фундаментальнай навукі, аслаблення прыкладной, змяншэння фінансавання навукі, моцнага адтоку маладых кадраў і павялічэння сярэдняга ўзросту навукоўцаў, “уцечкі” мазгоў, агульнага падзення прэстыжу навукі. Відавочна бачным стаў крызісны стан навукі ў Беларусі.

Далейшая такая дзейнасць можа прывесці да поўнага развалу сапраўднай навукі. Вядома, што без навукі нельга пабудаваць багатую краіну з перадавой эканомікай, народнай гаспадаркай, культурай. Неабходна вызваліць навуку ад такога моцнага адміністрацыйна-каманднага дыктата і даць ёй хаця б нейкую свабоду.

Успамінаю, як у сярэдзіне двухтысячных гадоў члены НАН Беларусі – супрацоўнікі Інстытута геахіміі і геафізікі змагаліся супраць ліквідацыі Інстытута і за захаванне геалагічных навук у Акадэміі. Яны пісалі лісты і ў Прэзідыум НАН Беларусі, і ў Савет Міністраў РБ. Сутнасць іх зводзілася да таго, што ліквідацыя геалагічнай навукі ў Акадэміі прывядзе да немагчымасці сістэмнага вывучэння нетраў і сыравіннай бяспекі краіны, падрыхтоўкі навуковых кадраў вышэйшай кваліфікацыі ў галіне геалогіі, пошукаў і разведкі карысных выкапняў. Лісты да М. У. Мясніковіча пра здзіўленне і засмучэнне, якое выклікала рашэнне аб ліквідацыі вядомага ва ўсім свеце Інстытута геахіміі і геафізікі, прыйшлі ад акадэміка М.Л. Дабрацова, акадэміка-сакратара Сібірскага аддзялення, віцэ-прэзідэнта Расійскай акадэміі навук, акадэміка Ю.Г. Лявонава, акадэміка-сакратара Аддзялення навук аб Зямлі і дырэктара Геалагічнага інстытута РАН, акадэміка П.Ф. Гожыка, дырэктара Інстытута геалагічных навук НАН Украіны, акадэміка В.І. Старасценка, дырэктара Інстытута геафізікі НАН Украіны і інш.

Нядаўна трапілі мне на вочы чарнавікі маіх лістоў і выс-

тупленняў у сувязі з тымі падзеямі. 7 жніўня 2006 г. на імя Мясніковіча я паслаў ліст, вытрымкі з якога хачу прывесці: *Глыбокапаважаны Міхаіл Уладзіміравіч! Мае спробы трапіць да Вас на прыём не ўвянчаліся поспехамі і таму вырашыў звярнуцца да Вас пісьмова.*

Пазнаёміўся з праектам Праграмы сацыяльна-эканамічнага і навукова-інавацыйнага развіцця НАН Беларусі на 2006–2010 гады. [...] З прыемнасцю адзначыў пералік прыярэтных напрамкаў у галіне навук аб Зямлі [...], але з жудасцю ўбачыў [...], што ўсе яны будуць выконвацца не ў НАН Беларусі, а ў Мінпрыроды РБ, куды і перадаюцца практычна ўсе асноўныя навуковыя ўстановы навук аб Зямлі, гэта значыць важнейшыя фундаментальна арыентаваныя навукі ліквідуюцца ў НАН Беларусі! Больш згубнага раішэння для гэтых навук, ды і прэстыжа ўсёй НАН Беларусі цяжка прыдумаць! Геалогія, геохімія і геофізіка, якія складаюць галоўнае ядро навук аб Зямлі, не толькі чыста прыкладныя, якія звязаны з пошукамі ўсіх карысных выкапняў, але маюць надзвычай важную фундаментальную частку, без распрацоўкі якой не можна выконвацца яе прыкладная частка. У Акадэміі неабходна вывучаць не толькі шматтысячную гісторыю чалавецтва на тэрыторыі Беларусі і яе народа, але і гісторыю Зямлі, на якой гэты народ жыве, а яна ахоплівае больш за 3 млрд гадоў. [...] Без гэтых ведаў немагчымы мэтана-кіраваныя пошукі карысных выкапняў. Толькі беларускія дас-ледчыкі і, перш-наперш, вучоныя НАН Беларусі могуць атрымаць гэтыя фундаментальныя звесткі. Ніхто іншы за нас гэта не зробіць.

[...] Калі нельга абысціся без стварэння навукова-практычнага цэнтра ў галіне геалогіі, дык яго можна арганізаваць у рамках НАН Беларусі шляхам уключэння ў яго Інстытута геохіміі і геофізікі, Цэнтра геофізічнага маніторынга, прадпрыемства дыстанцыйных даследаванняў “Экамір”, а таксама РУП “Белгеа”. [...] Самае галоўнае – катэгарычна нельга выкідваць навукі аб Зямлі з НАН Беларусі: Гэта будзе недаравальная памылка.

У канцы верасня 2006 г. я паслаў у акадэмічную газету “Веды” артыкул “Дзе быць навукам аб Зямлі?” Ад галоўнага рэдактара Т. Арэшка атрымаў паведамленне, што артыкул прыняты да публікацыі, але ўмяшаўся невядомы цэнзар і артыкул так і не пабачыў свет.

На агульным сходзе Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі (25 кастрычніка 2006 г.), якое нарэшце сабралі, каб абмеркаваць лёс

геалагічных навук у прысутнасці намесніка старшыні Прэзідыума акад. А. Лесніковіча, які курыраваў наша АДДЗЯЛЕННЕ і які пільна праводзіў думку Мясніковіча пра перадачу геалагічных навук у Мінпрыроду, я выступіў з рэзкай нязгодай з такімі намерамі:

[...] выступаю я таму, каб не было нясцёрпна сорамна перад будучымі нашчадкамі за баязлівае маўчанне, як знак згоды, ці нават падтрымку тым “геніяльным” рашэнням, якія прапануе Бюро Прэзідыума.

Я не разумею нашых чыноўнікаў-кіраўнікоў (у тым ліку і чыноўнікаў ад навукі), якія увесь час імкнуцца да бясконцага рэфармавання, прычым на вядомаму бальшавіцкаму сцэнарыю “...да аснавання, а затым...” Гэта не дае спакойна працаваць вучонаму. Галоўныя ўстановы навук аб Зямлі ў НАН Беларусі добра выконвалі свае функцыі, кожная з іх заняла сваю нішу. Наладзіліся нармальныя ўзаемаадносіны з установамі Мінпрыроды. Чамусці спатрэбілася зламаць такую стабільнасць. Калі неабходна было стварыць навукова-практычны цэнтр, што патрабавалі Указ Прэзідэнта і пастанова Савета Міністраў РБ, дык было прапанавана добрае рашэнне зрабіць гэта на базе ўстаноў НАН Беларусі. Гэта стварала вельмі зручнае спалучэнне фундаментальных і прыкладных даследаванняў. Кіраўніцтву здалося, што гэта слабае “сейсмічнае” разбурэнне і таму камусьці прыйшла зусім дзікая ідэя: навукі аб Зямлі – вон з НАН Беларусі! [...] Усё гэта вырашаецца толькі Бюро Прэзідыума НАН Беларусі. Зусім не цікавяцца і не ўлічваюць думку тых, каго перадаюць: ні супрацоўнікаў, ні ўстаноў, ні нават АДДЗЯЛЕННЯ. А гэта настолькі кардынальнае пытанне ўсёй Акадэміі, што яго без абмеркавання і рашэння Агульнага сходу АДДЗЯЛЕННЯ і Агульнага сходу Акадэміі нельга дыктатарскі вырашаць.

[...] Інстытут геахіміі і геафізікі нельга дзяліць і некуды перадаваць не толькі таму, што тады будзе поўная ліквідацыя фундаментальных навук пра Зямлю, але і ў сувязі з закрыццём Вучонага савета на абароне дысертацый. [...] Інстытут патрэбен і як эксперт у геалагічнай галіне. Гэта разумее і Міністр Мінпрыроды і генеральны дырэктар Дэпартаменту па геалогіі і таму лічаць, што ў НАН Беларусі неабходна захаваць навукі аб Зямлі. [...] Чамусьці кіраўніцтва НАН Беларусі не ўспрымае такую ясную, разумную і неабходную для справы думку. У акадэміях навук Расіі, Украіны і многіх іншых краін ёсць не толькі асобныя інстытуты геалагічнага профілю, але і АДДЗЯ-

ленні навук аб Зямлі з некалькімі інстытутамі.

[...] Калі некаму ўсё ж не дае спакою слава Герастрата, дык давайце спалім навукі аб Зямлі ў НАН Беларусі і застанемся ў памяці нашых нашчадкаў у якасці тых людзей, якія здзейснілі непераўнулю памылку. Навукі аб Зямлі павінны застацца ў НАН Беларусі! Іншага рашэння не павінна быць!

Аддзяленне хіміі і навук аб Зямлі прагаласавала за тое, каб пакінуць Інстытут геахіміі і геафізікі ў НАН Беларусі. Нягледзячы на такую падтрымку Інстытута і пратэст супраць ліквідацыі, у канцы снежня 2007 г., калі адзначалі 80-годдзе стварэння Інстытута геалогіі ў Беларускай акадэміі навук, выйшла пастанова аб ліквідацыі Інстытута геахіміі і геафізікі НАН Беларусі, што асабліва балюча было для мяне, бо ўмацаванню і ўздыму яго я аддаў 30 гадоў свайго жыцця...

На сесіі Агульнага сходу НАН Беларусі, якая адбылася ў красавіку 2010 г., М.У. Мясніковіч у сваім дакладзе адзначыў: *Особое внимание в последнее время в стране уделяется освоению недр. Вношу предложение открыть отдельный инновационный проект, в рамках которого [...] добиться законченных, подчёркиваю, законченных научных рекомендаций и производственных технологий по разработке месторождений железа, золота, урана, бурого угля и сланцев. [...] Уже сейчас я сожалею, что не отстоял сохранение в составе Академии наук Института геологии и "Белгео". Передача их в Министерство природы не дала стране нового качества. Скорее наоборот ("Веды", 24.04.2010).*

Гаспадар дзяржавы яшчэ да новага 2012 года даў каманду рэфармаваць НАН Беларусі не так, як прапанавала яму кіраўніцтва Акадэміі, а па-іншаму, менавіта так, каб любое навуковае даследаванне арыентавалася на практычную аддачу, а Акадэмію ператварыць у навукова-практычную карпарацыю.

На ўручэнні навуковых дыпламаў і атэстатаў ён патрабаваў карэннай мадэрнізацыі Акадэміі і выказаў думку: *Возможно, будет более целесообразно пойти по пути тех государств, где исследования сосредоточены в университетах, на предприятиях и дают реальный эффект ("Вечерний Минск", 8.02.2012).*

Вучоныя НАН Беларусі за подпісам 22 акадэмікаў і 20 чле-

наў-карэспандэнтаў на чале з былымі прэзідэнтамі Акадэміі навук М.А. Барысевічам, Л.М. Сушчэнем і А.П. Вайтовічам у адказ паслалі кіраўніку дзяржавы ліст са сваім поглядам на стан і рэформы Акадэміі. Я таксама з задавальненнем падпісаў гэты ліст.

У звароце адзначаліся галоўныя пытанні.

1. Задачы НАН і навукі цалкам. Асноўныя задачы НАН Беларусі: атрыманне новых ведаў; выпрацоўка прапаноў па выкарыстанні новых ведаў, тэхналогій і шляхаў рэалізацыі гэтых прапаноў, удзел у рэалізацыі і навуковае забеспячэнне і навуковае суправаджэнне развіцця грамадства і дзяржавы (пытанні нацыянальнай эканомікі, беларускай мовы і літаратуры, культуры, гісторыі, права, прыродных рэсурсаў, экалогіі і інш.), ідэнтыфікацыя праблем развіцця краіны, пошук шляхоў іх вырашэння і распрацоўка планаў дзеяння, гэта значыць адпаведных “дарожных карт”; падтрымка сучаснага ўзроўню ведаў у краіне, без якога немагчыма забяспечыць належны ўзровень адукацыі. Вырашэннем гэтых задач павінны займацца ўсе сегменты навукі.

2. Структура навукі. У гэтым раздзеле, апрача шэрагу іншых, адзначалася, што без фундаментальнай навукі няма будучага ў навукі, а без навукі – належнага будучага краіны. Як ва ўсім свеце, фундаментальныя даследаванні павінны поўнасацю фінансавацца з бюджэту. Інстытуты, якія ствараюць фундаментальныя веды ў галінах базавых і рэгіянальных навук (матэматыка, фізіка, хімія, біялогія і навукі аб Зямлі), а таксама гуманітарныя інстытуты павінны застацца ў сістэме НАН Беларусі. Перавод іх ва ўніверсітэты ў сучасны момант будзе мець негатыўны вынік.

3. Інавацыйная дзейнасць. Тут, у прыватнасці, выказваліся наступныя прапановы:

Няма разумных асноў рабіць з НАН Беларусі навукова-выт—ворчую карпарацыю. Трэба спыніць практыку стварэння ў Акадэміі імітацыйных навукова-практычных цэнтраў. Вынікі ад гэтага, у асноўным, негатыўныя. Задача Акадэміі – прапанова і развіццё новых сучасных распрацовак і тэхналогій, тыпу суперкамп’ютараў, ствалавых клетак, геннай інжынерыі і г.д.

4. Кадровая палітыка. Раней на пасаду дырэктара імкнуліся знайсці вядомага вучонага, а ў апошнія 8–9 гадоў дырэктарамі прызначаюцца нявопытныя кандыдаты навук ці нават спецыялісты без навуковых ступеняў. Неабходна больш актыўна рэалізаваць комплекс мер, якія забяспечваюць павышэнне прэстыжу навукі ў краіне і замацаванне навуковых кадраў.

5. **Экспертыза праектаў.** Павысіць узровень экспертызы навуковых і навукова-тэхнічных праграм шляхам правядзення незалежнай экспертызы.

6. У НАН Беларусі павінна адбыцца **дэмакратызацыя** прыняцця рашэнняў па развіцці тых ці іншых навуковых напрамкаў, структурных і кадравых пераўтварэннях. Трэба ўзнавіць рэальную выбарнасць кіраўнікоў хаця б на ўзроўні АДДЗЯЛЕННЯў НАН Беларусі і інстытутаў.

У адказ – поўная цішыня, а ў нас – пакутлівае чаканне...

XX Гарэцкія чытанні

14 чэрвеня 2012 г. у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры прайшлі дваццатыя, юбілейныя чытанні, прысвечаныя жыццю і творчасці братоў Гарэцкіх. З вельмі прачулым прывітальным словам выступіў Генадзь Бураўкін, які сказаў:

Беларусы – шчаслівы народ. У нас ёсць свае геніі і прарокі, свае героі і пакутнікі, свае вечныя ахоўнікі і прароцы. Што б мы ні рабілі, як бы ні блукалі ў пошуках дарог да годнай долі і волі, нам нятускнымі зоркамі свецяць вочы Еўфрасінні Полацкай і Францішка Скарыны, Льва Сапегі і Кастуся Каліноўскага, Францішка Багушэвіча і Янкі Купалы, Максіма Багдановіча і Якуба Коласа... І адтуль, са святой нашай славы і вечнасці, глядзяць на нас Максім і Гаўрыла Гарэцкія – класік роднай літаратуры і сусветна знаны геолаг.

Лёс паўсюдна дорыць такое нячаста – каб з адной хаты, з адной калыскі пайшлі ў вялікі свет ажно два волаты, якіх Бог шчодро надзяліў талентамі і якім матчын край даверліва адкрыў самыя глыбінныя таямніцы спакутаванай душы і цярплівага, цягавітага характару.

Часцей за ўсё згадваем мы іх разам, неадрыўна адзін ад аднаго, не толькі (і не столькі) таму, што яны – родныя браты па нараджэнні, а (найбольш) таму, што яны – светлыя, адданыя сыны Бацькаўшчыны, увасабленне яе магчымасцяў і жывучасці. Тонкая, самабытная проза Максіма Гарэцкага, можа быць, трохі запознена, але абсалютна справядліва паставіла яго імя побач з самымі славымі еўрапейскімі пісьменнікамі-сучаснікамі, а адкрыцці і даследванні Гаўрылы Гарэцкага зрабілі яго прызнаным аўтарытэтам сярод навукоўцаў Масквы і Пецярбурга, Кіева і Вільні, Бярліна і Варшавы. А, думаецца, самым галоўным, што яднала гэтых выдатных асобаў, была беларушчына, іхняя невынішчальная адданасць свайму народу, ягонай пакручастай гісторыі, ягонай спаконвечнай мове. Менавіта за гэта кінулі іх за краты сталінска-берыёўскія “інтэрнацыяналісты”, менавіта гэтае хацелі вытруціць з іхніх чыстых душ балышавіцкія апрычнікі. Іх пляся

зламаць, з'іначыць, іх гразіліся сцерці ў гулагаўскі пыл. І самадурны смяротны прысуд Максіму бязлітасна выканалі, а Гаўрылу замянілі гадамі зняваг і прыніжэння, голаду і адчаю. Але яны выжылі – ва ўдзячнай памяці сяброў і нашчадкаў, у нешматлюдным пантэоне сваёй радзіннай зямлі.

Максім і Гаўрыла Гарэцкія, акрамя ўсяго іншага, – сапраўдныя, прыроджаныя нацыянальныя інтэлігенты, якіх, дарэчы, і сёння так горка, так крыўдна не хапае нашаму грамадству. Непакісная сумленнасць, шырокая адукаванасць, непаказная мужнасць, тактоўнасць і наважлівасць у стасунках з самымі рознымі людзьмі не маглі не прывабліваць да іх калег і суседзяў, гасцей і выпадковых знаёмцаў.

[...] Так, яны ўсё больш і больш аддаляюцца ад нас у часе. Але яны і ўсё больш і больш набліжаюцца да нас духоўна. Кожнаму свядомому (ды і несвядомому таксама) беларусу абавязкова трэба прачытаць яшчэ раз, а хто не чытаў – адкрыць для сябе Максіма Гарэцкага, паўней спазнаць вялікага вучонага і патрыёта Гаўрылу Іванавіча. Чым больш мы будзем ведаць іх, тым духоўна багацейшымі, дабрэйшымі і смялейшымі будзем самі. І тым больш умацуемся ў надзеі, што ў Беларусі ўсё будзе па-людску. Толькі трэба адгукацца душою на тое, аб чым яны папярэджвалі, што падказвалі, да чаго заклікалі.

[...] Дык давайце ж не проста пакланяцца нашым славурым папярэднікам, а і слухаць іх, давяраць ім!..

Мы чуем вас, дарагія Максім Іванавіч і Гаўрыла Іванавіч. Вы з намі...

Я вырашыў паведаць пра стварэнне музея Максіма Гарэцкага ў Багацькаўцы.

Гісторыя стварэння літаратурнага музея-сядзібы Максіма Гарэцкага

Пасля смерці Сталіна, у час так званай “хрушчоўскай адлігі”, пачалася паступовая рэабілітацыя былых вязняў архіпелагу ГУЛАГ, а разам з гэтым вярталіся імёны і творы пісьменнікаў, мастакоў, вучоных. У 1958 г. поўнасьцю рэабілітавалі Гаўрылу Гарэцкага, а на наступны год – і Максіма. Адразу ў друку з’явіліся творы пісьменніка і працы пра яго жыццё і творчасць. У 1968 г. у клубе Саюза пісьменнікаў БССР адбыўся вечар, прысвечаны 75-годдзю Максіма Гарэцкага, які адкрыў Янка Брыль, а змястоўны даклад зрабіў Дзмітрый Бугаёў. Ён жа ў гэтым годзе надрукаваў першую пасля рэпрэсій манаграфію пра жыццё і творчасць пісьменніка. На вечары Гаўрыла Іванавіч агучыў выступленне “Не-

калькі малюнкаў з дзіцячага і юнацкага жыцця Максіма Гарэцкага”, якое пазней было надрукавана ў кнігах “Максім Гарэцкі: успаміны, артыкулы, дакументы” (1984) і Гаўрыла Гарэцкі “Выбранае” (2002).

У гэтым артыкуле Г. Гарэцкі падрабязна апісаў хату, дзе нарадзіліся і жылі браты Гарэцкія.

Дык якая ж была хата, дзе нарадзіўся Максім, дзе прабеглі яго дзіцячыя гады? Пабудаваў яе мой дзед Кўзьма на месцы сваёй курнай хаты з часоў прыгону. Падлога ў нашай хаце была земляная, халодная, няроўная. Пры ўваходзе налева – вялікая печ. Ад печы, усяж левае сцяны, праз усю хату цягнуўся пол – суцэльныя нарвы, агульны сямейны ложкак, – улюбёны прытулак для дзяцей. Над полам, амаль пад самай столлю, былі зроблены шырокія палаці, дзе спалі хлопцы і туды так любілі запаўзаць дзеткі, каб пагрэцца і пагалузаваць.

Каля печы быў шырокі запечак, дзе сядзелі старэйшыя жанчыны, пралі, шылі, гаманілі ў доўгія вечары, а да іх туліліся дзеці. Гэта – сямейны клубны куток. Ад печы, амаль на ўзроўні палацяў, праз усю хату была перакінута бэлька, курчына, якая здавалася малым вузенькай кладкай над бяздоннем, перапаўзці якую было найвялікай спакусай і праявай геройскай смеласці.

У куце віселі цёмныя абразы, стаяў вялікі і адзіны стол, з доўгімі лаўкамі ўздоўж сцен.

Пад палом у познюю восень і ўзімку хаваліся ад халадоў ягняткі, цялятка, парсючкі. а часам і авечкі, сяброўства з якімі было самай прыемнай пацехахай для малечы.

У хаце тры невялікія акны з аднымі рамамі і мутнаватымі шыбамі.

Троху раней, улетку 1961 г., Гаўрыла Іванавіч разам з сынамі, якія жылі і працавалі ў Маскве, узялі адпачынак і на аўтамашыне “Пабеда”, якую купілі ў знакамітага футбаліста і хакеіста Баброва, прыехалі на Беларусь, аб чым марылі доўгія гады. Безумоўна, наведалі Малую Багацькаўку. Тады я і сфатаграфавалі хату Гарэцкіх, у якой ужо ніхто не жыў. Пазней гэты здымак быў надрукаваны ў многіх кнігах, прысвечаных Максіму і Гаўрылу Гарэцкім. На жаль, праз год пасля нашага наведвання хату нехта падпаліў і яна згарэла.

Да 1980 года былі надрукаваны многія творы Максіма Гарэцкага, а таксама апублікаваны пра яго жыццё і творчасць шэраг артыкулаў літаратуразнаўцаў (Ю. Пшыркоў, М. Мушыньскі, М. Лужанін, М. Кенька, А. Ліс, А. Лойка, М. Стральцоў і інш.), абаронены першыя дысертацыі на аснове творчасці М. Гарэцкага (В. Атрашкевіч, І. Чыгрын), надрукавана спачатку ў часопісе

“Полымя”, а затым выйшла асобнай кнігай манаграфія Алеся Адамовіча “Браму скарбаў сваіх адчыняю...” Максім Гарэцкі быў прызнаны класікам беларускай літаратуры.

Шэраг пісьменнікаў, асабліва настойліва Уладзімір Караткевіч, выказвалі думку аб неабходнасці стварыць музей Максіма Гарэцкага. Караткевіч тады зацікавіўся Мсціслаўшчынай і выпусціў кнігу “Мсціслаў. Эса пра гісторыю і людзей адной зямлі” (1985) на беларускай і рускай мовах. У ёй ён пісаў:

Мсціслаўскі вулкан талентаў не заглохнуў, аднак, і ў нашым стагоддзі. Прыкладам таму можа быць класік беларускай літаратуры Максім Іванавіч Гарэцкі (1893–1938). Нарадзіўся ён у вёсцы Малая Багацькаўка Мсціслаўскага павета. Гаварыць аб ім шмат, мабыць, не трэба. Акрамя таго, што ён – гонар нашай літаратуры, ён яшчэ і вядомы педагог, таленавіты літаратуразнаўца і лексікограф. Такія яго кнігі, як “Рунь”, “На імперыялістычнай вайне”, “Дзве душы”, “Камароўская хроніка”, раман “Віленскія камунары” і многае іншае трывала і назаўсёды ўвайшлі ў залаты фонд беларускай літаратуры.

А ён жа яшчэ збраў фальклор, напісаў і выдаў у 1920 годзе ледзь не першую (і шмат у чым узорную, прынамсі па сумленнасці падыходу да матэрыялаў) “Гісторыю беларускай літаратуры”. Склаў “Хрэстаматыю беларускай літаратуры: XI век – 1905 год», склаў і выдаў “Руска-беларускі слоўнік” (1918 год) і разам з братам Г. І. Гарэцкім выпусціў другое яго выданне ў 1920 годзе. А пасля выдаў яшчэ «Беларуска-расійскі слоўнічак» і “Практычны расійска-беларускі слоўнік”.

Для мсціслаўцаў Максім Гарэцкі дарагі яшчэ і за тое, што ў творах ягоных гамоніць, радуецца, працуе, плача і смяецца, гаворыць адметнай і трапнай гаворкай уся Мсціслаўшчына. Дагэтуль мы сустракаем з героямі пісьменніка на яе дарогах, слухаем іхнюю мову, смяёмся з іх жартаў, здзіўляемся багаццю іхняга мыслення. І нават дробязі мсціслаўскага побыту, нават сучасныя пейзажы ўстаюць перад намі на старонках ягоных кніг. І мы беспамылкова іх пазнаем. Як, напрыклад, зірнуўшы на драўляную царкву Ільі Прарока, што стаіць у вёсцы Слаўнае, мы адразу гаворым сабе і ёй: “Гэх, галубка, ды ты ж апісана ў «Камароўскай хроніцы» і ў «Антоне», ты сышла нейкім дзівам з іхніх старонак і вось, жывая, стаіш перад намі”.

Дарэчы, царкву ў вёсцы Слаўнае трэба паберагчы не толькі як «літаратурную славетасць». Гэта досыць рэдкі ўжо на Беларусі ўзор «сталлага класіцызму» першай паловы XIX стагоддзя. Словам, гэтаму драўлянаму трохзрубнаму храму з пяціграннай апсдай і васьмерыком са шлемападобным купалам – паўтара стагоддзя.

Раз ужо мы загаварылі пра Максіма Гарэцкага, то не павінны забываць і на ягонага роднага брата, Гаўрылу Іванавіча – аднаго з выдатных геолагаў Саюза, акадэміка, заснавальніка нашай палеа-

патамалогіі, навукі аб рэках даўно мінулых часоў: Пра-Волгі, Пра-Дняпра, Пра-Нёмана і многіх іншых. Прызваннем Г.І. Гарэцкага з'явілася інжынерная геалогія. Рабіў ён, між іншым, вышуканні пад такія каналы, як Беламорска-Балтыйскі, Волга-Данскі і многія іншыя, а таксама пад такія ГЭС, як Цымлянская, Кіеўская, Горкаўская, Ніжнекамская. Ну і яшчэ ён збіраў фальклор і складаў, разам з братам, слоўнік. Таленавіты, надзвычай працаздольны, жывы, нястомны, цікаўны да кожнай новай справы, маладзейшы за маладога ў свае гады – вось што такое гэты чалавек.

Караткевіч хацеў, каб стварылі сядзібу братаў Гарэцкіх у Малой Багацькаўцы і ўключылі яе ў турысцкі маршрут “Залатое кальцо Магілёўшчыны”.

Думка пра музей М. Гарэцкага дайшла да сакратара ЦК КПБ Аляксандра Трыфанавіча Кузьміна, які заўсёды прысутнічаў на агульных сесіях АН БССР. Адноўчы ён падышоў да мяне і сказаў: “Я чуў, што ёсць думка стварыць музей Максіма Гарэцкага. Падтрымліваю гэта, але прапаную пабудаваць музей-сядзібу ў Малой Багацькаўцы і зрабіць там музей усіх Гарэцкіх, бо рэдкі выпадак, калі людзі адной сям’і змаглі ўнесці такія вялікі ўклад у навуку і культуру краіны. Пагаварыце з бацькам”. Гаўрыла Іванавіч з вялікай удзячнасцю і радасцю прыняў прапанову Кузьміна, але, як і да прапановы Караткевіча напісаць пра яго жыццё і дзейнасць, сказаў, каб пісаў пра Максіма, таксама адказаў: “Музей павінен быць не ўсіх Гарэцкіх, а Максіма Гарэцкага”.

У наступную сесію я перадаў меркаванне і падзяку майго бацькі Кузьміну, а той растлумачыў, што стварыць музей вельмі цяжка, бо патрэбны шматлікія ўзгадненні і дазволы не толькі Мінска, але і Масквы, і таму мы можам з Вамі і не дачакацца такой згоды: “Я, як дэпутат Вярхоўнага Савета БССР па акрузе, куды ўваходзіць Мсціслаўшчына, возьму на сябе адказнасць і дам загад сакратару Мсціслаўскага райкама Пятру Міхайлавічу Катушкіну, каб ён разам са сваімі кіраўнікамі сельсаветаў і калгасаў пачаў такую будоўлю. Калі пабудуем, тады і раскроем наш “сакрэт”, але ніхто ўжо нічога не перашкодзіць”.

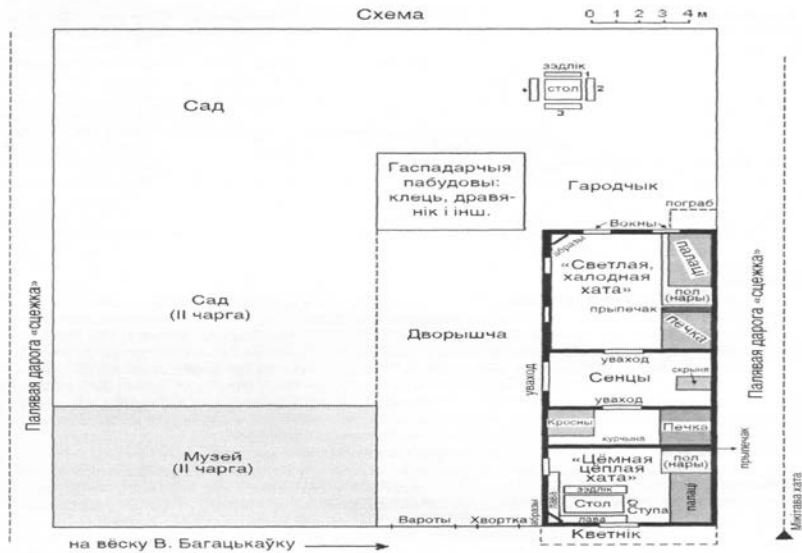
Гаўрыла Іванавіч па памяці зрабіў схематычны план “Мемарыяла Максіма Гарэцкага. Багацькаўская сядзіба” (гл. малюнак) і да яго напісаў адмысловы тэкст, закончаны 31 сакавіка 1983 г.

“Мемарыял Максіма Гарэцкага мэтазгодна ўтварыць непа-срэдна на яго радзіме, у в. Меншая Багацькаўка, на базе Багацькаўскай сядзібы пісьменніка і яго родных. Тут ён нарадзіўся, тут прайшло яго дзяцінства і юнацтва, тут яго фізічныя і духоўныя

карэнні, тут прататыпы яго літаратурнай творчасці, галоўныя героі <Камароўскай хронікі>”.

Мемарыял Максіма Гарэцкага. Багацькаўская сядзіба

Дзе б ні быў Максім Гарэцкі, думкі і пачуцці яго заўсёды ляцелі да Багацькаўскага роднага кутка, з яго радасцямі і гаркатой, з яго прыродай і паветрам. Багацькаўка зрабілася асяродкам яго ўяўленняў пра найлюбейшую Мсціслаўшчыну, пра ўсю Беларусь.

Хата, дзе нарадзіўся і пражыў палову свайго жыцця Максім, згарэла. Але засталася незабудаваная тая пляцоўка, дзе стаяла хата, падворышча, частка саду. Дык нельга не сказаць слова вялікай ўдзячнасці пісьменніку Уладзіміру Караткевічу, першаму сакратару Мсціслаўскага РК КПБ П.М. Катушкіну і сакратару ЦК КПБ А.Т. Кузьміну, па ініцыятыве якіх арганізуецца Багацькаўскі мемарыял Максіма Гарэцкага.

Схема праектуемага мемарыялу паказана на малюнку. Аснову мемарыялу складае багацькаўская хата Максіма Гарэцкага, у якой аб'яднаны 3 часткі: цёмная, цёплая хата; сенцы і светлая, халодная хата, – агульнай плошчай 126 м² (18×7 м).

У светлай, халоднай хаце, пабудаванай у канцы XIX стагоддзя, нарадзіўся 18 лютага 1893 г. Максім. У “Камароўскай хроніцы” гэта падзея апісана так:

А пасля Стрэчання, на маслянку, у суботу, Ганна (так завецца маці Максіма ў “Хроніцы”) радзіла сына. Маслянка тады дужа ранняя была. У пятніцу ўвесь дзень мычкі мыкала, пражу матала. У лазню ўвечары схадзіла. Удосветы мужчыны ўсталі гарох выбіраць на семя, на стол насыпаўшы, а бабы – мычкі мыкаць. І начываў у іх тады Стратон Адарчын з Палянкі, малы яшчэ хлапец. Алена Саўцы сказала, агонь загасілі. Мужчыны паляглі. Наўчыла Алёна Ганну разагнацца ды каленямі дзогнуцца аб падлогу, “спатрахнуцца”... Ганна дзогнулася. Мужчыны спалохаліся: “Ці не забілася яна?” І на печы з Аленаю ляжала. Мучылася. Злезла з печы, пайшла у другую хату, – ужо віднелася на дварэ. Прыходзіць туды Стахван: “Чаго тут мерзнеш?” А ў іх старая хата ўзімку халодная стаяла – Маўчы, бяжы па Алену, дзіцёнак радзіўся... Была Ганна не рада, што хлапец, а не дзяўчынка. Бабіла Хоўра Міхасіха. У нядзелю ўранні хрэсьбіны былі. Кумы – Максім, бабы Міхасіхі сын, і Аксёна Курыліха, Курылы Скнарыцы жонка. Палагея Мацвееўна з Харошага прыйшла. Стаўбун масла, стаўчык блінцоў прынесла. Хрысцілі ў Харошым. Імя далі – Лявон.

Сенцы мелі тры ўваходы: з двара, у светлую і цёмную хаты. Вокнаў не было. Сенцы былі халаднаватыя. Каля глухой сцяны стаяла вялікая скрыня, з таямнічымі прысмакамі і сховамі.

Цёмная, цёплая хата была пабудавана таксама ў канцы XIX стагоддзя. Старажытнасць хаты вызначалася земляной падлогай, полам (нарамі), палацямі, курчынай, вялікай печкай, прыпечкам, малой колькасцю вокнаў, вялікім падпеччам і падполлем, саламянай страхою.

У гэтай хаце нарадзіўся 10 красавіка 1900 г. Гаўрыла Гарэцкі. У “Камароўскай хроніцы” народзіны апісаны так: *Радземшы Марціна і Панаску, Ганна думала, што больш не будзе ў яе дзяцей. Аж потым, праз чатыры гады, радзіўся яшчэ сын – Лаўрык. Ёй было тады 36 гадоў, а Стахвану – 44. Гэта было іх сёмае дзіця... Радзіўся Лаўрык у месяцы марцы, вялікім пастом, у сераду, як ідуць на Андрэева стаяніе. Кросны стаялі ў хаце. Ганна ткала. Увечары, дзеля свята, у хаце прыбралі. Ганна хадзіла па хаце, дужа мучылася, плакала. А Раман з Лявонам ляжалі на засланай пасцелі і сварыліся: чый будзе брат... Ужо цёмна было, як радзіўся. Як раз пад ставы, пад навой выкаціўся. На другі ці на каторы дзень хрэсьбіны былі.*

... Гулялі ўвечары. Стахван і Паўлюк Ваявода вырабляліся, выпіўшы, скакалі “Тацяну” з прыпеўкамі. І Марка Бондар з імі скакаў.

Заўвагі да будаўнікоў:

1. Замест асобных хат і сенцаў можна паставіць адну хату-пяціценку.

2. У светлай хаце падлога дашчаная.
3. Бярвенне павінна быць круглае, сасновае.
4. Страха робіцца з саломы па ўсяму фронту хат і сенцаў. Вільчык страхі замацоўваецца дручкамі.
5. Франтон светлай хаты з боку вуліцы робіцца пакатым.
6. З боку саду ў светлай хаце франтон вертыкальны, з уваходам на гарышча (вышкі). Да франтону прыстаўляецца лесвіца.
7. Палявыя дарогі з боку сядзібы агароджваюцца лескай.
8. Частку страхі на цёмнай, цёплай хаце, з боку двара, пажадана пакрыць зялёным мохам.
9. Тыпавыя сячэнні паказаны на малюнку.
10. Пасярод саду, насупраць старой хаты, будуюцца стол, з лавачкамі наўкруг. Налева ад стала, у 10 м, трэба пасадзіць 2 яленцы і побач грушу-бэру, а направа – дульку і купку шуры (на месцы старой паграбні). У пачатку сада, каля гародчыка трэба пасадзіць 2 яблыні-мелунічкі. На палявых дарогах – “сцежках” падсейваецца жоўты і сіні лубін (даўгалетні).

Трэба дадаць, што Галіна Максімаўна Гарэцкая, якая тады часта прыязджала з Ленінграда, вельмі ўважліва сачыла за працай свайго дзядзькі. Яна ў дзяцінстве многа разоў наведвала Багацькаўку і добра памятала шмат дэталей хаты і двара сваіх бабулі і дзеда. Паміж Галінай і Гаўрылам Іванавічам нярэдка ўзнікалі такія гарачыя спрэчкі пра тую ці іншую моманты інтэ’ера ў хаце і двары, што крыўды было звыш меры, асабліва з боку Галі. Я тут дапамагчы не мог, бо ніколі ў той час не давялося быць у Багацькаўцы. Але, як кажуць “у спрэчках нараджаецца ісціна”, Гаўрыла Іванавіч не часта, але ўсё ж улічваў заўвагі Галіны, якую можна ў нейкай ступені лічыць сааўтарам плана.

Пасля перадачы А.Т. Кузьміну зробленых Г.І. Гарэцкім матэрыялаў па багацькаўскай сядзібе пачалося будаўніцтва, адначасова з якім трэба было весці збор для стварэння этнаграфічна-бытавой экспазіцыі і матэрыялаў для асвятлення жыцця і творчасці пісьменніка. На жаль, мемарыяльных рэчаў сям’і Гарэцкіх амаль не захавалася, таму ў той палавіне, якая абазначана як “цёмная, цёплая хата” былі сабраны аналагічныя рэчы з вёскі Малая Багацькаўка і іншых месц Мсціслаўшчыны, а таксама перададзены ў музей з фондаў Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту, Магілёўскага абласнога краязнаўчага і Мсціслаўскага гісторыка-археалагічнага музеяў.

Кузьмін сам уважліва сачыў за ходам будаўніцтва, увесь час турбаваў Катушкіна і інш. Я таксама меў з імі сувязь і расказваў аб усім Таце, які вельмі цікавіўся стварэннем музея. На жаль, такая справа хутка не робіцца, а час няўмольна бяжыць, і Гаўрыла Іванавіч так і не змог пабачыць музей-сядзібу – 20 лістапада 1988 г. ён памёр.

У 1987 годзе пачаў працаваць Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры, у якім былі створаны экспазіцыі многіх рэабілітаваных пісьменнікаў, вялікіх пакутнікаў, ахвяр бальшавіцка-сталінскага генацыду, у тым ліку Максіма Гарэцкага.

У 1989 годзе Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры, якому ў якасці філіяла меркавалася перадаць будучы літаратурны музей у Багацькаўцы, пачаў спецыяльна збіраць матэрыялы для гэтага філіяла і прадумваць экспазіцыю. З тых часоў у мяне пачалося цеснае супрацоўніцтва з гэтым музеем, якое працягваецца і зараз.

Дырэктар музея Л.Т. Хадкевіч даручыў гэтую справу Л.У. Камінскай. Галіна Максімаўна і я перадалі ёй шмат розных матэрыялаў: кнігі, часопісы, фота, газеты і інш. На жаль, не абышлося без непрыемнасці. У Гаўрылы Іванавіча ад маці застаўся абраз з выявай Маці Боскай вырабу пачатку XIX стагоддзя, які меў не толькі спадчынную каштоўнасць, але і гістарычную. У канцы жыцця ён перадаў гэты абраз унуку Кірылу, які прывёз яго да мяне, каб з часам змясціць у багацькаўскі музей і павесіць у тым куту, дзе заўсёды знаходзіўся ў бацькоў братоў Гарэцкіх. Я не хацеў адразу аддаваць гэтую каштоўную рэч, але Лідзія Камінская мяне ўгаварыла і запэўніла мяне ў тым, што абраз будзе ў поўнай цэласці (ён лічыцца пад нумарам 51 у акце прыёму). Аказалася, што я не дарма баяўся аддаваць абраз, бо праз нейкі час, калі канчаткова вырашылася пытанне пра экспазіцыю, я спытаў у Лідзіі пра абраза, яна мне спакойна адказала: “А ён згубіўся: абраз ляжаў на падаконніку, прыбіральшчыца кінула яго ў вядро, а затым аднесла ў смяцярку”. Я анямеў...

Каб паскорыць справу з заканчэннем стварэння музея, Кузьмін далучыў да гэтай справы сакратара па ідэалогіі Магілёўскага райкама Л.У. Пакуш і намесніка міністра культуры У.В. Мацвеева. З апошнім на яго аўтамашыне я разам з Галінай Максімаўнай ездзілі ў Мсціслаў і Багацькаўку, размяркоўвалі з супрацоўнікамі культуры Магілёва і Мсціслаўля экспазіцыю музея-сядзібы і

іншыя пытанні, якіх узнікала шмат і былі яны самага рознага кшталту. Для прыкладу прывяду мой ліст, які я вымушаны быў напісаць старшыні Магілёўскага Савета дэпутатаў В.С Лявонаву 17.10.1990 г.

Шаноўны Васіль Севасцянавіч!

Ужо больш 5 гадоў прайшло з таго часу, як у вёсцы Малая Багацькаўка Мсціслаўскага раёна на радзіме беларускага пісьменніка Максіма Гарэцкага пабудавана драўляная хата, якая на думцы сакратара ЦК КПБ А.Т. Кузьміна, Міністэрства культуры БССР, былога І-га сакратара. Мсціслаўскага райкама КПБ Катушкіна і іншых павінна стаць музеем-сядзібай, аднаго з класікаў беларускай літаратуры. Гэтае мерапрыемства з вялікай прыхільнасцю сустрэлі землякі М.Гарэцкага, Саюз пісьменнікаў БССР і іншыя. З таго часу кожны год ёсць намер адкрыць музей. Такія абяцанні давалі розныя прадстаўнікі розных устаноў з Мінска, Магілёва і Мсціслаўя. Але "абяцанкі-цацанкі...".

Зараз становіцца з музеем такое. Разам з Міністэрствам культуры БССР работнікі культуры Магілёва і Мсціслаўя закончылі экспазіцыю, і сядзіба-музей гатова для прыёма наведвальнікаў. Але дабрацца да вёскі і дома нялёгка. Больш года назад пачалі будаваць дарогу (1,5 км ад галоўнага шляху Горкі-Мсціслаў). Абяцалі пакласці асфальт. Але усё разрылі і кінулі – дабрацца да вёскі стала яшчэ больш цяжка, чым раней. Жыхары вёскі пасля гэтага ўжо не радуюцца адкрыццю музея, а толькі лаюцца і, мусіць, ужо не ганарацца, што ў іх нарадзіўся выдатны беларускі пісьменнік, а шкадуюць.. А мне шкада вяскоўцаў і вельмі крыўдна за пісьменніка..

Вялікая да Вас просьба: дапамажыце пракласці 1,5 км дарогі, каб нарэшце можна было б адкрыць музей.

З павагаю

пляменнік Максіма Гарэцкага -

Радзін Гарэцкі (дырэктар Інстытута геахіміі і геофізікі АН БССР, акадэмік АН БССР)

Набліжалася 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, у час святкавання якога намячалася адкрыць музей-сядзібу. Летам 1992 г. Кузьмін запрасіў мяне паехаць з ім праз Магілёў, Мсціслаў у Багацькаўку. Едучы з мігалкай, без правілаў дарожнага руху, па дарозе з міліцыянерамі "пад казырок", хутка дабраўся да Магілёва, дзе сустрэліся з Ларысай Пакуш, у Мсціслаўлі забралі Пятра Катушкіна і іншых удзельнікаў будаўніцтва і накіраваліся ў Багацькаўку, дзе нас сустрэла мая стрыечная сястра Клаўдзія –

дача Івана Гарэцкага, якая ўвесь час даглядала дом-сядзібу. З прыемнасцю ўбачыў гатовую хату, сфатаграфаваную яе (тое фота змешчана ў кнізе “Браты Гарэцкія”). Распрацаваная экспазіцыя не задавальняла і тады даручылі занава зрабіць яе загадчыку аддзела Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры Міхаілу Іванавічу Пратасевічу, вопытнаму спецыялісту ў такіх справах. Пратасевічу я перадаў яшчэ шмат розных экспанатаў, сярод якіх ужо з’явіліся новыя матэрыялы пра апошнія гады жыцця Максіма Гарэцкага, у тым ліку пра яго расстрэл і матэрыялы з яго “дела”, а таксама шэраг кніг і рэчаў Гаўрылы Іванавіча.

У лютым 1993 г., калі ўрачыста адзначалі 100-годдзе Максіма Гарэцкага, Ніл Гілевіч і я ў прысутнасці шматлікіх наведвальнікаў разрэзалі чырвоную стужку ў знак адкрыцця музея-сядзібы. На наступны год 19 лютага 1994 г. на будынку музея была ўсталявана мемарыяльная дошка (аўтар Эдуард Астафьеў) з надпісам: *Тут стаяла хата, у якой 18 лютага 1893 г. нарадзіўся класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі.* Тады Янка Брыль у кнізе наведвальнікаў запісаў: *Удзельнікі Гарэцкіх чытанняў, мы яшчэ раз наведвалі родную вёску Гарэцкіх, каб адкрыць мемарыяльную дошку на хаце, з якой выляцелі ў свет два волаты роднай літаратуры і нашай навукі, браты Максім і Гаўрыла Іванавічы, годнасць і слава Беларусі. Хай свеціцца і свеціць іх імёны! 19 лютага 1994 г.* Ніжэй 23 подпісы. Л.М. Ліўшыц у 1997 г. выдаў брашуру “Літаратурны музей Максіма Гарэцкага (кароткі даведнік)”, у якой падрабязна апісана экспазіцыя музея, зробленая М. Пратасевічам.

Да 115-годдзя М. Гарэцкага Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры (дырэктар Л.В. Макарэвіч) аднавіў экспазіцыю музея-сядзібы, якая была распрацавана П.М. Саўген, а загадчыкам музея была прызначана М.А. Пляшкова з вёскі Курманава. У 2011 годзе музей-сядзіба М. Гарэцкага перададзена Мсціслаўскаму гісторыка-археалагічнаму музею.

Пацалунак

Калі наша суседка па дачы яшчэ ў мінулым годзе зрабіла побач з намі вяранду, дык усцяж страхі апошняй атрымалася чатырохкутная драўляная труба, дзірка ад якой аказалася якраз каля нахіленага ствала нашай слівы. Аднекуль з’явілася шэрая кошка і пачала лазіць у гэтую дзірку. Яна лоўка караскалася па ствале слівы, з якой спакойна магла скакануць ці на страху

вяранды, ці проста ў тую дзірку. Там яна зрабіла сабе хатку. Вельмі хутка да яе пачаў наведвацца тоўсты чорны кот. Праз некаторы час мы пачулі мяўканне, а затым убачылі, як з дзіркі пачалі высоўвацца сімпатычныя мордачкі маленькіх кацянят – аднаго шэранькага (як маці), другога, чорненькага (увесь у бацьку), і трэцяга, самага прыгожага чарнявага з белымі разводамі пад вушкамі і каля хваста. Так яны і жылі вельмі дружна і весела ўсё лета, а ўвосень патроху адзін за адным некуды падзеліся – ці знайшлі сабе гаспадароў, ці забраў іх хто-небудзь з саавадаў да сваёй хаты.

У гэтым годзе зноў з'явілася тая ж шэрая кошка, а праз хуткі час – і той жа чорны кот. Наглядаў я за імі і дзівіўся, як пяшчотна яны адносіліся адзін да аднаго. Адноўчы раніцою ўбачылі, як з той дзіркі-хаткі нехта зваліўся. Падышлі – гэта маленькае шэрае кацяня, але мёртвае. У хуткім часе прыйшла кошка, а за ёю і кот. Яна залезла ў дзірку і так жаласліва мяўкала, плакала, а ён сядзеў на страсе і заглядаў у дзірку. Яна высунула заплаканую мордачку, працягнула яе да ката, а той са страхі да яе нахіліўся, і яны сутыкнуліся ў сумным развітальным, але ласкавым пацалунку. Затым адзін за адным спусціліся па ствале слівы і зусім панылыя і самотныя некуды пайшлі... Больш мы іх не бачылі.

Легендарны дудар

З сумам і гаркатаю прачытаў у газетах, што пайшоў ад нас назаўсёды ў 72 гады Уладзімір Пузыня – рэдкі самародак, народны майстар, які не толькі адрадіў жалейку, але выдатна іграў, быў сапраўдным народным дударом. Як было прыемна і радасна слухаць гукі пузынінай сурмы, якая заўсёды ўрачыста адкрывала ўсе з'езды беларусаў свету і многія іншыя мерапрыемствы. Апошнія разы бачыў Уладзіміра, калі мы разам ляжалі ў бальніцы ў 2009 годзе, а пазней зноў яшчэ сустрэў яго там – здароў'е усё больш псавалася. Было з чаго, бо страшэнна перажываў за Беларусь, за дзікі наступ на беларушчыну. Яго выдатны ўнёсак у беларускую культуру, нацыянальнае Адраджэнне ніколі не забудуць нашчадкі.

Зноў пра месца для помніка

Будынак былой Дзяржаўнай бібліятэкі імя Леніна, каля якой у скверыку мы меркавалі прапанаваць месца для помніка Максіму

Гарэцкаму да яго 100-годдзя, цяпер аддалі Савету Рэспублікі і абвясцілі, што пятае скліканне верхняй палаты парламента пачне працу 19 кастрычніка 2012 г. у 11.00 па адрасе: вул. Чырвонаармейская, 9. На будынку – дзяржаўны сцяг, а на месцы скверыка – роўная пляцоўка. У “Народнай Волі” ад 16 кастрычніка прачытаў, што карэспандэнт газеты Георгій Чыгір вырашыў паказаць фотавыяву новага фасада былой “Ленінкі” і пачаў рабіць адзін кадр, другі, трэці... і раптам – як чэрці з табакеркі – аднекуль павыскоквалі бравыя “салдатушкі-рабятушкі” з зоркамі на пагонах і такія суровыя – у вуха не кладзі: “Хто дазволіў? Вашы дакументы! Тут зона бяспекі! Патрэбны спецыяльны дазвол, акрэдытацыя!” Не дапамагла і рэдакцыйная “прад’ява”. “Але дзе там, зыркалі, як на шпіёна, патрабуюць тут жа зліквідаваць – на іхніх вачах – тыя тры ці чатыры кадры.” [...] Сумна і агідна...

Я зноў узрадаваўся, што нешта выратавала нас ад гэтага месца для помніка, які напэўна знеслі б зараз, ды нават сфатаграфавачь было б нельга.

Хвалюся і за помнік на плошчы Свабоды, бо там ужо трэці год ідзе рамонт, помнік застаўлены будаўнічымі прыладамі і таму да яго ні падысці, ні кветкі палажыць.

Колькі часу НАН Беларусі будзе без кіраўніка?

23 кастрычніка 2012 г. па прынцыпу “адабрам-с” Старшынёй Савета Рэспублікі, нягледзячы на ўжо досыць сталы ўзрост (пад 75 гадоў), быў зноў абраны акадэмік А.М. Рубінаў, які вельмі падабаецца кіраўніку дзяржавы сваёй паслужынасцю, а яго намеснікам – старшыня Прэзідыума НАН Беларусі прафесар А.М. Русецкі, які на гэтай пасадзе не паспеў папрацаваць і двух гадоў. М.У. Мясніковіч пакіраваў акадэміяй нават 9 гадоў, а чаму так? Члены НАН Беларусі і дырэктары інстытутаў ужо даўно адхілены ад выбараў старшыні і іншых членаў Прэзідыума, таму амаль нікому невядома ні прычына адхілення ад пасады, ні каго прызначачь новым кіраўніком акадэміі, ні калі гэта будзе – усё залежыць толькі ад начальніка дзяржавы. Хвалююся і жывем чуткамі: няўжо прыйдзе не вучоны, а хто-небудзь з чыноўніцкай вертыкалі? Былы кіраўнік акадэміі акадэмік А.П. Вайтовіч у інтэрв’ю газеце “Народная Воля” 26 кастрычніка 2012 г. сказаў: “Малаверагодна, што акадэмію ўзначаліць вучоны...”.

Такія ж нечаканыя і не зусім зразумелыя змены кіраўнікоў

часта праходзяць не толькі са старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі, а і на ніжэйшым узроўні. Напрыклад, за некалькі гадоў акадэмікам-сакратаром Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі былі хімік С.К. Рахманаў, аграрнік А.Р. Цыганоў, а нядаўна стаў медык-педыятр А.В. Сукала. Апошні вельмі далёкі і ад хіміі, і ад навук аб Зямлі.

Калі з'явіцца жаданне ў гаспадара дзяржавы звярнуць увагу на акадэмію і прызначыць кіраўніка – нікому не вядома. Пасля звальнення з такой пасады А.П. Вайтовіча і прызначэння М.У. Мясніковіча прайшло амаль 9 месяцаў, а вось змена апошняга на А.М. Русецкага адбылася імгненна. Многія кажуць: “Чым даўжэй не будзе старшыні Прэзідыума НАН Беларусі, тым лепш: няма рэфармавання, спакойней працаваць”. Будзем чакаць, гадаць і хвалявацца...

Зварот Рады ТБМ

У час пасяджэння рэспубліканскай Рады ТБМ 21 кастрычніка 2012 г. былі прыняты два звароты пра мову: да ўладаў Беларусі і да Нацыянальнага сходу РБ. Першы зварот: *Сябры Рады ТБМ прапануюць абвесціць наступны 2013 год “Годам беларускай мовы” у гонар юбілею класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. Мы таксама прапануем Ураду Беларусі распрацаваць і ажыццявіць канкрэтную праграму падтрымкі беларускай мовы ў розных сферах грамадскага жыцця нашай краіны.* Другі зварот: *Сябры Рады ТБМ звяртаюцца да дэпутатаў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 5-га склікання з прапановай распрацаваць і прыняць у найбліжэйшы час закон “Аб дзяржаўнай падтрымцы беларускай мовы”. Канцэпцыя адпаведнага праекту закона прынята 11-м з’ездам ТБМ і надрукавана ў газеце “Наша слова”.*

Думаю, што на першы зварот улады Беларусі не звернуць ніякай увагі, бо ужо і раней такіх прапаноў было некалькі, але на іх не дачакаліся хоць якой-небудзь рэакцыі. Ну, а на другі зварот у лепшым выпадку атрымаем адпіску. На жаль, ва Урадзе Беларусі такія “цёплыя” адносіны да беларускай мовы, хаця яна і абвешчана дзяржаўнай.

Парадоксы палітыкі

У “Народнай Волі” ад 2 лістапада 2012 г. прачытаў: *Зянон Пазняк з замежжа схітрыўся стаць героем беларускай афіцыйнай*

прапаганды, навешаўшы ярлыкоў на тых, хто спрабуе хоць нешта рабіць тут, на Радзіме.

Адразу ўспомніліся некаторыя парадоксы палітыкі ў Беларусі. Першы прэзідэнт дзяржавы прымаў прысягу пад дзяржаўным нацыянальным бел-чырвона-белым сцягам – ужо праз два гады за нясенне ці ўстаноўку гэтага сцяга можна трапіць у турму. Ён жа прысягу чытаў на роднай беларускай мове, якая афіцыйна была абвешчана дзяржаўнай і адзінай, а праз два гады да яе ў якасці дзяржаўнай дабавілася мова суседняй краіны, якая стала амаль адзінай для гаспадара дзяржавы і ўсёй яго чыноўнічай адміністрацыі-камандай “вертыкалі”, а сам ён родную мову ўспамінаў у здэклівым тоне тады, калі казаў што-небудзь пра “апазіцыю”: спадары, свядомыя, пятая калона і інш.

У вялікай небяспецы аказалася незалежнасць Беларусі на стыку стагоддзяў у сувязі з праслаўным аб’яднаннем Беларусі і Расіі ў адзіны Саюз, калі былі падпісаны дэкларацыя і дагавор, а кіраўнік нашай дзяржавы сказаў: *Я предложил Борису Ельцину, чтобы он стал президентом Союза, я согласен занять пост вице-президента.* Тады тых, хто казаў пра незалежнасць нашай краіны і быў супраць Саюзнай дзяржавы чыноўнічая вертыкаль лічыла “ворагамі народа”. Прышоў да ўлады ў РФ У. Пуцін і сказаў, што хопіць балбатаць пра Саюз і прапанаваў аб’яднацца шляхам далучэння да Расіі цалкам усёй Беларусі ці асобных абласцей. І трэба за гэта Пуціну выказаць падзяку, бо галоўны беларускі “інтэгратар”, адчуўшы небяспеку для сваёй улады, а затым і ўся чыноўнічая вертыкаль ператварыліся ў самых актыўных незалежнікаў і загаласілі словамі апазіцыі і З. Пазняка: “Я люблю Беларусь”, “Суверэнная Беларусь назаўсёды” і г.д. Аднак улады як былі, так і засталіся праціўнікамі беларушчыны. Цяпер Зянон Пазняк абвінаваціў беларускую апазіцыю ў тым, што ўсе яе прадстаўнікі, у тым ліку і кіраўніцтва дэмакратычных партый – агенты заходніх спецслужбаў альбо расійскага ФСБ, якія працуюць за іх грошы. Тое ж гаворыць і гаспадар дзяржавы, і таму нават афіцыйныя тэлеканалы з задавальненнем перадалі словы Пазняка. Няўжо шэраг лепшых прадстаўнікоў апазіцыі сядзіць у турмах як агенты спецслужбаў іншых краін і за іх грошы, а не як патрыёты Беларусі, якія хочучь перамен?

Некалькі гадоў таму пабудавалі вельмі ўдалы з боку лагістыкі, арыгінальны і зручны з боку архітэктуры і тэрміналаў аўтавакзал “Маскоўскі”, аўтары якога атрымалі розныя прэміі, шчырую

падзяку шматлікіх пасажыраў, а гаспадар дзяржавы нават узнагародзіў іх Дзяржаўнай прэміяй РБ. Галоўнаму начальніку “Газпрома” Мілеру – уладальніку тоўстага кашалька – спадабалася гэтае месца на скрыжаванні дарог, насупраць будынкаў Нацыянальнай бібліятэкі і “Аляксандрава пасажа”, і ён вырашыў знішчыць аўтавакзал і паставіць тут высотны адміністрацыйны гмах сваёй расійскай адміністрацыі. Дзесяткі тысяч грамадзян Мінска і іншых раёнаў Беларусі пісалі пратэсты, звярталіся да свайго прэзідэнта, які ўвесь час кажа пра любоў да беларускага народа, павазе да яго думкі і абавязковым паляпшэнні жыцця і быту насельніцтва краіны. Але ён, самы галоўны “слуга” народа, які так упарта будзе новы Саюз, больш чуе не сваіх жыхароў, а кіраўнікоў краіны “старэйшага брата”, які да таго ж яшчэ і падкіне дзесяткі мільёнаў “зьялёных”.

Узімку ўспаміны пра вясну

Ужо многія гады восеньская слата цягнецца амаль да Новага года і як радасна, калі хоць на гэты дзень зямелька пакрываецца снегам. І што ж гэта за снежань зусім без снегу? Сёлета пушыстая заснежаная зіма пачалася роўна 5 снежня – у дзень нараджэння маёй Галі, а праз 2 дні, у дзень майго нараджэння, ужо не было відаць нават лапіка зямлі, бо снег пакрыў яе досыць тоўстым слоem цудоўнай крышталёва-іскрыстай белізны.

Нам разам споўнілася 148 гадоў. Мы цёпла, троху са светлым сумам адзначылі гэтую дату, але нашы ўспаміны ўвесь час вярталіся часцей за ўсё да тых незабыўных сонечных дзён ранняй вясны, калі мы ўпершыню сустрэліся і разам хадзілі на лыжах па яшчэ больш яскравым бліскучым насце, які дазваляў імчацца без лыжні ў любым напрамку да нашага агульнага шчасця...

Старэйшыя...

10.10.2012 г. акадэмікам і членам-карэспандэнтам уручылі спецыяльныя значкі і да іх новыя пасведчанні. Зрабілі гэта па аддзяленням. На пасяджэнні Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі сабраліся досыць дружна – амаль усе. Многіх даўно не бачыў. Самы старэйшы па ўзросту сярод хімікаў і геологаў Уладзімір Сямёнавіч Камароў – яму праз тры месяцы, у студзені 2013 г. “стукне” 90 гадоў. Пасведчанні пранумэравалі па-новаму – па

часе абрання ў акадэмікі ці члены-карэспандэнты. Нумар майго пасведчання – 0003. Са здзіўленнем убачыў, што па часе абрання ў акадэмікі я ў нашым аддзяленні самы старэйшы – ужо 35 год, а ва ўсёй НАН Беларусі трэці, пасля М.А. Барысевіча і У.П. Платонава.

“Беларусы ў Літве сваёй дзяржавай кінуты...”

Нядаўна адным з неўязных у Беларусь стаў старшыня Таварыства беларускай культуры ў Літве Хведар Нюнька. Вельмі крыўдна за майго сябра, які поўнасьцю адданы справе нацыянальнага адраджэння і які так многа робіць для ўшанавання памяці слаўтых беларусаў у Літве і захавання там беларушчыны. Менавіта дзякуючы Таварыству ў Вільні паставілі 10 мемарыяльных дошак, шэраг помнікаў беларускім дзеячам на Ліпаўскіх могільках і на Росах, выдалі некалькі кніг, падрыхтавалі да выдання кнігі “Беларусы ў Літве: учора і сёння”, стараюцца вырашыць пытанне з Музеем Івана Луцкевіча і г.д. Усё гэта робіцца самаахвярна, без усялякай дапамогі з боку беларускай дзяржавы ці яшчэ каго-небудзь. Хведар Нюнька ў снежні 2012 г. на пытанне карэспандэнта “Радыё Свабоды” “Як сёння беларусы тут пачуваюцца – у Вільні, на Віленшчыне?”, сказаў:

На жаль, дзякуючы палітыцы, якую праводзіць кіроўны ў Беларусі рэжым, Віленскі край быў кінуты. Хоць Віленшчына дала нямала выдатных беларускіх дзеячоў нацыянальнага маштабу. Дастаткова назваць Браніслава Тарашкевіча. Святое месца пустым не бывае, таму беларускую пасіўнасць выкарысталі іншыя нацыянальнасці. Я маю на ўвазе найперш тутэйшых палякаў. Яны маюць велізарную падтрымку з Польшчы, яны сёння перамагаюць тут на выбарах і ўваходзяць у парламент. Так што польская меншасць тут, скажам так, пры ўладзе – як у асобных раёнах, так і ў самім горадзе. Палякі маюць значныя дасягненні: гэта вялізная школа імя Яна Паўла II, гэта Дом польскай культуры – Польшча выдаткавала на яго будаўніцтва 9 мільёнаў даляраў! Мабыць, так і павінна дзейнічаць разумная дзяржава, якая клапаціцца пра сваіх землякоў. Да беларусаў тут адносіны з боку метраполіі не тое што адмоўныя... Яны проста – абьякавыя. Паўтаруся, мы тут сваёй дзяржавай кінутыя, і сёння нашае становішча як ніколі дрэннае. Возьмем такое параўнанне з гісторыі. У 1922 годзе на выбарах на Віленскім краі беларусы змаглі даць 14 дэпутатаў на польскі Сойм. А што мы маем сёння? У радзе самакіравання Вільні няма ніводнага беларуса, у Сойме літоўскім – ніводнага беларуса, у

Абарона кандыдатскай дысертацыі

Атрымаў аўтарэферат дысертацыі Вольгі Губскай “Раман М. Гарэцкага “Віленскія камунары” у кантэксце беларускай прозы 1920–1930-х гадоў: жанравае наватарства” на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. З вялікай прыемнасцю і цікавасцю прачытаў.

Пасля амаль 30-гадовай з абароны твораў Максіма Гарэцкага і яго поўнай рэабілітацыі ў 1959 годзе адразу жа пачалося вяртанне яго спадчыны. Першым з буйных твораў быў надрукаваны раман-хроніка “Віленскія камунары”: спачатку ў часопісе “Полымя” (1963 г.), а потым асобнай кнігай (1965 г.), і ў Зборы твораў (1983 г.). Раман у хуткім часе выйшаў у свет на літоўскай мове (1965), на рускай (1966, 1970), на ўкраінскай (1969), на латышскай (1978). Таму раман “Віленскія камунары” стаў адным з найбольш шырока вядомых твораў пісьменніка і разглядаўся многімі даследчыкамі літаратуры. Здавалася, пасля гэтага цяжка было знайсці нешта новае ў рамане.

В.М. Губская найбольш дасканала даследавала раман “Віленскія камунары” і пераканаўча даказала, што раман належыць да сінтэтычнай жанравай формы прозы, прычым упершыню паказала значны элемент стылістыкі авантурна-прыгодніцкага твора. Вельмі правільна ў дысертацыі выяўлены суадносіны паміж аўтарам рамана з яго імкненнем да праўды, аўтабіяграфічнасці і героем-апавядальнікам, паміж падзеямі грамадскага і прыватнага жыцця, гістарычнага і аўтабіяграфічнага, і ў выніку зроблены адпаведныя высновы абагульняючага характару. Дысертантка падкрэслівае, што цяжкая, нават трагічная школа жыцця аўтара рамана “ўнесла сур’ёзныя карэктывы ў разуменне М. Гарэцкім сутнасці рэвалюцыйных падзей”, што дазволіла паказаць сапраўдную рэвалюцыю, а не глянцавае яе апісанне. Часткова гэта так, але не трэба забываць, што М. Гарэцкі зразумеў сутнасць тых падзей яшчэ з самага іх пачатку – у сваіх поглядах на Кастрычніцкую рэвалюцыю ён застаўся на тых жа пазіцыях, што былі ўвасоблены ў апавесці “Дзве душы”, якую ён пачаў пісаць яшчэ ў Смаленску ў 1918 г, а ў наступны год выдаў у Вільні.

Дысертацыя В.М. Губскай – значны ўнёсак у літаратуразнаўства, вывучэнне спадчыны М.Гарэцкага і мае практычнае значэнне пры стварэнні падручнікаў, падрыхтоўцы лекцый, напісанні дыпломных і курсавых работ. Вольга Мікалаеўна Губская, безумоўна, заслугоўвае атрымання вучонай ступені кан-

дыдата філалагічных навук па спецыяльнасці “беларуская літаратура”.

Абарона прайшла на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта 14 снежня 2012 г. Вельмі радасна, што цікавасць да творчасці Максіма Гарэцкага не змяншаецца. Гэта ўжо чатырнаццатая дысертацыя, у якой разглядаюцца творы пісьменніка.

Косматэктанічная карта Беларусі

У апошнія два месяцы 2012 г. я вельмі інтэнсіўна і натхнёна працаваў над заканчэннем трохгадовай тэмы па стварэнні Косматэктанічнай карты Беларусі маштабу 1 : 500 000. Як прыемна і радасна, калі знаходзішся на 80-ай ступені жыцця, але маеш сілы і розум нешта стварыць новае, цікавае, патрэбнае, знаходзіць невядомыя раней заканамернасці, набліжацца да ісціны... Падтрымлівае і тое, што побач працуюць калегі, якія адданыя навучы, хаця набліжаюцца па ўзросту да цябе, а таксама, што ёсць маладзейшыя памочніцы. На жаль, нас зусім мала, але мы дружна імкнемся наперад.

Такія карты ствараюцца на базе здымкаў, якія зроблены з штучных спадарожнікаў Зямлі. Першая косматэктанічная карта меншага маштабу была складзена калектывам геалагаў і геафізікаў 25 гадоў таму (1988 г.). Мне таксама прыйшлося быць тады галоўным рэдактарам карты. За гэты час накапілася шмат новых матэрыялаў, таму стварэнне новай карты (ды яшчэ большага маштабу) было актуальным.

Вылучылі лінеаменты – разломы, якія разбіваюць і дзеляць зямную кару на блокі розных памераў, адны з якіх цяпер патроху ўздываюцца, другія – апускаюцца. Параўналі сучасную блокавую дзялімасць з больш старажытнаю і высветлілі важныя заканамернасці спадчыннасці і новаўтварэння. Па ўсёй тэрыторыі Беларусі вылучаюцца кальцавыя структуры розных памераў, геалагічная сутнасць якіх яшчэ да канца не разгадана. На здымках можна добра ўбачыць розныя іншыя геалагічныя ўтварэнні: актывізіраваныя саляныя купалы, карст, гляцыядыслакацыі, лёсавыя прасадкі і інш.

Важна, што карта патрэбна пры многіх прыкладных працах: пошуках карысных выкапняў, інжынерна-геалагічных і экалагічных даследаваннях. Яна павінна зацікавіць шэраг міністэрстваў: прыроды, будаўніцтва, аховы здароў’я, надзвычайных сітуацый і інш.

“Потёмкинские деревни” – радыкальнае вырашэнне на Віцебшчыне

У кожнага гаспадара кватэры, хаты ёсць натуральнае імкненне прыбраць яе, калі ён чакае госця. Але, чым важней госць, тым гэтае імкненне паказаць сваю гаспадарку ў лепшым выглядзе ўзрастае. Ну, а калі справа ідзе пра вельмі высокага госця, а тым больш кіраўніка дзяржавы, мясцовы гаспадар-чыноўнік вылазіць са скуры, каб яго гаспадарка спадабалася. Чым больш дзяржава таталітарнага толку, тым больш такое жаданне ператвараецца ў стварэнне сапраўдных “Пацёмкінскіх вёсак”. У Беларусі апошнія вельмі пашырыліся з часу яе прэзідэнцкага статусу і ўсё ўзмацняюцца, а жаданне выслужыцца ў чыноўнікаў перад начальнікамі часта робіцца настолькі моцным, што ператвараецца ў нейкую паталагічную неабходнасць.

7 снежня 2012 г. “Народная Воля” паведаміла пра неверагодны выпадак такога кшталту, які здарыўся на Віцебшчыне:

Віцебск всю неделю готовился к приезду Александра Лукашенко. Горожане активно потешались над этим ажиотажем, рассказывали и фотографировали, как все там красят, чистят, в асфальт закатывают. А потом смех будто обрубил.

На окраине Витебска... спалили деревню. Власти говорят, что все по закону. Что с 1992 года формально этой деревни просто не существует, потому что людям дали городские квартиры, а земли передали “Витебскэнерго” для планировавшегося строительства ТЭС.

В то же время люди кидались под бульдозеры и экскаваторы: “Это наши дома, наше имущество, наши сады. Дайте хотя бы месяц на выселение”. Не дали. Что не вывезли – пошло в кюстер.

У канцы шматлікіх матэрыялаў пра гэтае здарэнне “Народная Воля” паведаміла: *От деревни Павловичи ничего не осталось. Только печи, которые не поддались огню. Но и их уже начали разрушать.*

Як кажуць – без каментарыяў...

Канец Свету

У апошнія месяцы, асабліва ў снежні 2012 года, многія газеты і каналы тэлебачання нагадвалі і разважалі пра злавесны прагноз календара племені мая аб немінучым канцы Свету ў трэцяй дэкадзе снежня. Я, едучы ў аўтобусе, пачуў размову на гэтую тэму двух проста апранутых, відаць, рабочых мужчын ужо сталага ўзросту. Адзін поўны, каржакаваты, з шырокім загарэлым тварам, моцнымі працавітымі рукамі, другі, хударлявы, з бледным тонкім тварам. Першы кажа:

– Ты чуў пра канец Свету?

- Чуў, але не ведаю, калі.
- Ды Бог наменіў гэты тэрмін многія тысячагоддзі таму назад, калі жыў цікавы народ мая.
- А адкуль мы ведаем пра той тэрмін?
- Мая яшчэ тады запісалі яго ў свой каляндар і канец адбудзешца 21 снежня 2012 года.
- А чаму, менавіта, у гэты дзень?
- Бог вельмі разумны: сачыў за людзьмі і прадбачыў, што самая жорсткая пара будзе пры бальшавізме і асабліва пры Сталіне. Вось у яго дзень нараджэння 21 снежня і прызначыў канец Свету, як пакаранне за тое, што дапусцілі такі рэжым.
- Вось як! Я і не ведаў.
- Ну, а ты падрыхтаваўся да гэтага дня?
- Не, бо не ведаю як. Чорт яго ведае!
- А я падрыхтаваўся – ужо купіў пляшку самай лепшай гарэлкі. Табе параю: ніколі не брыдкаслоў, бо наклічаш на сябе бяду. Лепш за ўсё маліся Богу і, можа, пранясе нас ўсіх ад канца Свету.

Родная мова: вялікі гонар і горкія слёзы

У сярэдзіне 2012 г. выдавец Зміцер Колас надрукаваў накладам 240 асобнікаў “Вялікі слоўнік беларускай мовы”, які змяшчае каля 223 тысяч лексічных адзінак і яскрава адлюстроўвае багацце беларускай мовы. Аўтар слоўніка – Фёдар Антонавіч Піскуноў. Я вельмі рады, што мне разам з іншымі прыхільнікамі – сябрамі “Кансультацыйнай рады слоўніка” – давялося падтрымліваць працу гэтага ўнікальнага працаўніка роднай мовы, сціплага вучонага-хіміка, які з дівоснай сілай і апантанасцю ўзяўся за такую цяжкую справу стварэння “Вялікага слоўніка беларускай мовы”, які выклікае высокі гонар за галоўную каштоўнасць нашага народа.

У звароце “Ад Кансультацыйнай рады слоўніка” пасля таго, як падкрэсліваецца, што *беларукая мова – неацэнны здабытак іматэрыяльнага пакаленняў беларусаў...*, што яна мае багаты слоўнікавы склад, адзначаюцца асноўныя глыбокія разбуральныя працэсы і канстатуюцца, што іх вынікам *стала занясенне арганізацыяй ЮНЕСКА беларускай мовы ў групу моваў, што стаяць пад пагрозай знікнення*. І далей: *Адраджэнне мовы – найпершая задача кожнага, хто падзяляе думку, што мова – не проста сродак зносін, але і падмурак нацыянальнай ідэнтыфікацыі, грунт нашай беларускай незалежнасці. [...] Пільная патрэба новага слоўніка беларускай мовы, аб’ёмам іматэрыяльнага за ранейшыя, укладзенага з улікам апошніх дасягненняў лексікаграфіі, выдавочная. [...] Слоўнік паслужыць выхаванню ў грамадзян Беларусі сапраўднай любасці да роднай мовы, развіццю ў іх адчування слова і разумення яго граматычных формаў ды семантычных*

адценняў.

Прывяду некалькі вытрымак пра ацэнку слоўніка з артыкула Лявона Баршчэўскага “Два слоўнікі і розныя думкі” (“Наша слова”, 26 снежня 2012 г.): ... падзеяй нумар адзін стаў выхад з друку “Вялікага слоўніка беларускай мовы”. Гэты слоўнік роднай мовы – сапраўды “вялікі”, найаб’ёмнейшы з тых, што калі-небудзь былі выдадзеныя на паперы. [...] Слоўнік Фёдара Піскунова – годны і, як кажучь, “сімэтрычны” адказ тым асобам, якія займаюць нават найвышэйшыя дзяржаўныя пасады і сцвярджаюць, нібыта на свеце ёсць толькі дзве поўнаwartасныя мовы – руская і ангельская, – а няшчасная беларуская ўсё пакутуе ад недахопу сродкаў самавыражэння. Гэта таксама адказ тым, у галовах якіх неўміручай гідраю ажывае сіндром “малодшага брата”. Хачу пры выпадку нагадаць, што самыя вялікія на сённяшні дзень выдадзеныя арфаграфічныя слоўнікі рускай мовы уключаюць 180 тысяч (акадэмічны слоўнік маскоўскага Інстытута рускай мовы) і 130 тысяч (слоўнік расійскага лінгвіста Мікалая Салаўёва) загалоўных слоў.

Васіль Зуёнак у сваім роздуме “Не дамо!... Некалькі разваг над старонкамі “Вялікага слоўніка беларускай мовы” (“Новы час” – “Літаратурная Беларусь”, 25 студзеня 2013 г.): Гэты том “Вялікага слоўніка беларускай мовы” уяўляецца мне Вялікім вечавым званам, што заклічна вятуюецца да знявераных сэрцаў і стомленых душ: “Паўстаньце!.. Не дамо!” Не дамо знікнуць нашай мове і нашай існасці – літвінскай, беларускай, – як хочаце называйце... – НЕ ДАМО!..

Пасля сумна вядомага рэфэрэндуму прайшло ўсяго каля 18 гадоў, але з боку змяншэння беларускай мовы яны былі, як ніколі, настолькі інтэнсіўнымі, што “Народная Воля” (30 кастрычніка 2012 г.) на першай старонцы вялікімі літарамі змясціла загалолак “Няўжо быларусы забіваюць апошні цвік у сваю дамавіну?” Гэта выклікана тым, што ў Магілёве трэці год існуе адзіны ў горадзе беларускамоўны клас. Паўтара года ў ім вучылася тое дзетка. Цяпер засталася толькі адна вучаніца – Ялінка Салаўёва. У горадзе ж у 43 сярэдніх школах і 4 гімназіях (усе яны рускамоўныя!) атрымліваюць адукацыю 43 тысячы дзяцей. На вачах знікае наш галоўны духоўны скарб – родная мова, без якой няма будучыні! Як з гаркатаю пісаў Леанід Лыч: *Не знаходжу больш цяжкага злачынства, як свядомае выгнанне роднага слова з бацькоўскай зямлі.*

Васіль Зуёнак піша: ... і наша – жывая наша беларуская мова – зусім не бяднейшая! [...] як жа яна, тая мова, “адамрэ”? Куды, у які свет, адляцець мусіць усе твая 223 тысячы?.. Выснова адна: не дамо адбыцца такому!.. [...] І таму – гэтак “Не дамо!”, што зрываецца з вуснаў і Фёдара Піскунова, і Ялінкі Салаўёвай, і многіх іншых, павінна пачуць дзяржава. І таксама сказаць: “Не дамо!” Гэтую сіяну “другой дзяржаўнай”, якую ўзвалі і якую непрыступна, як здаецца ім, адгарадзіліся чыноўна-уладныя мужы і дамы ад патрэб і праблем нацыя-

нальнага усталявання, наспеў час рашуча парушаць. Інакш будзе позна... Не палохайце толькі, шаноўныя “усенародным непаразуме́нем”. Беларускі народ ніколі не адмаўляўся і не адмовіцца ад сваёй нацыянальнай сутнасці, ад сваёй беларускасці. Дайце толькі перспектыву. Дайце: ад дзіцячага садка – да вышэйшай навучальнай установы, ад “сямейнага парламенту” – да дзяржаўнага ўключна, – дайце прастору і дыхання беларускамоўнасці. Дайце ўсё афіцыйнае – падкрэсліваю: усё – і ў пісьмовай форме, і ў вуснай – па-беларуску. Беларускамоўная аўра павінна вянчаць дзяржаву! Дайце беларусу рэальную магчымасць нацыянальна самаздзяйснення, народу – вольны шлях да ажыццяўлення спрадвечнай мары яго лепшых сыноў: пабачыць Беларусь па-сапраўднаму беларускаю.

З жахам даведаўся, што 5 красавіка 2013 г. у веку 63 гадоў пайшоў з жыцця Фёдар Антонавіч Піскуноў. Ён хварэў лейкеміяй і таму вельмі спяшаўся выканаць як мага больш з таго, што задумаў: падрыхтаваць дапоўненае перавыданне “Вялікага слоўніка беларускай мовы”, зрабіць электронны тлумачальны слоўнік з дыскам-дадаткам, выдаць “Адваротны слоўнік беларускай мовы”...

За стан беларускай мовы Піскуноў перажываў амаль усё жыццё, што ў пачатку 2000-х яго, непрафісіянала ў галіне мовазнаўства, але добрага праграміста, прывяло да працы над беларускім словам. Ён удзельнічаў у стварэнні камп’ютарнай праграмы праверкі беларускай арфаграфіі “Літара”, а затым стварыў электронны слоўнік “Парадыгма”. Як успамінае вядомы мовазнаўца Генадзь Цыхун: “Ён стаў заходзіць да мяне, кансультавацца па праблемах мовазнаўства. Прафесіяналізаваўся вельмі хутка”. Для стварэння свайго славутага слоўніка ён апрацаваў лексіку больш за 2300 літаратурных крыніц. Падзвіжніцкая праца Ф. Піскунова назаўсёды застанецца ў памяці народа.

Пахавалі Фёдара Антонавіча Піскунова на яго радзіме ў вёсцы Раманавічы на Гомельшчыне.

Факсімільнае выданне

У самым канцы 2012 г. Нацыянальная бібліятэка Беларусі выпусціла ў свет факсімільнае выданне “Калядная пісанка 1913 год” (Вільня, 1913. Друкарня М. Кухты). Яно выйшла да 100-годдзя першага выпуска гэтай кнігі і напярэдадні 120-годдзя Максіма Гарэцкага.

У прадмове да кнігі Калаўр Павел Уладзіміравіч, старшыня Праўлення ААТ “Банк БелВЭБ”, якая падтрымала выданне, піша:

Кніга “Калядная пісанка” была падрыхтавана маладымі беларускімі пісьменнікамі, якія ў далейшым будуць названы класікамі айчынай літаратуры: Максімам Багдановічам, Янкам Купалам, Якубам Коласам, Максімам Гарэцкім і інш. Выданне стала сведкам нараджэння новай беларускай літаратуры, увабраўшы ў сябе найлепшае са створанага ў свой час.

Намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Алесь Суша, адказны за выпуск, у “Пасляслоўі” адзначыў: *“Калядная пісанка”, створаная роўна 100 гадоў таму назад калектывам маладых беларускіх пісьменнікаў і грамадскіх дзеячоў, уяўляе сабой выключную з’яву ў культурным жыцці Беларусі. Яна стала адным з найвышэйшых дасягненняў таго феномена, які сёння называецца “нашаніўскім адраджэннем”. [...] Артыкул “Наш тэатр” Максіма Гарэцкага, прыехаўшага ў 1913 г. на працу ў Вільню, таксама лічыцца адной з найлепшых яго прац таго перыяду, у якой ён праявіўся як тэатрык-публіцыст, зацікаўлены пытаннямі развіцця айчынага драматычнага мастацтва і культуры ў цэлым. Аўтар яскрава адлюстравваў адметную тэатральную прыроду беларусаў, іх асаблівую тэатральную адоранасць.*

З вялікай прыемнасцю і ўдзячнасцю я атрымаў з рук Алеся Сушы факсімільнае выданне гэтага цудоўнага помніка беларускай кніжнай культуры і прыгожага пісьменства.

Выбітны беларус

20 студзеня 2013 г. чарговая Рада ТБМ нечакана пачалася з хвіліны маўчання ў памяць аднаго з заснавальнікаў ТБМ, выдатнага гісторыка, археолага, краязнаўца, грамадскага дзеяча-адрджэнца Міхася Чарняўскага. Зусім нядаўна на папярэдній Радзе ТБМ мы прынялі план працы ТБМ, у якім запісалі, што 7 сакавіка будзем адзначаць 75-годдзе гэтага выбітнага беларуса і раптам... Развіталіся з Міхасём Міхайлавічам 21 студзеня і пахавалі на радзіме, у вёсцы Круці Мядзельскага раёна Мінскай вобласці.

Добрых спраў М. Чарняўскага ў напрамку беларушчыны безліч. Апантаны вучоны ў галіне любімай археалогіі, ён у Інстытуце гісторыі Акадэміі навук Беларусі вывучаў матэрыяльную і духоўную культуру каменнага і бронзавага веку, абараніў кандыдацкую дысертацыю “Неаліт Паўночна-заходняй Беларусі”, удзельнічаў у стварэнні капітальных выданняў – “Гісторыі беларускага мастацтва”, “Археалогіі Беларусі”, “Гісторыі Беларусі” (6 тамоў) і інш. Напісаў шэраг цікавых кніг пра старажытныя часы, пра гісторыю ўдзельнікаў пасляваеннага антысавецкага супраціву і інш.

М. Чарняўскі заўсёды заставаўся верны сваім поглядам беларускага адрджэнца, нягледзячы на звальненне з працы і цяжкасці жыцця (працаваў рознарабочым) у сувязі з удзелам у клубе патрыятычнай інтэлігенцыі “Акадэмічны асяродак”, які быў

разгромлены КДБ у 1973–74 гады за “нацыяналізм” яго сяброў. М. Чарняўскі – адзін са стваральнікаў БНФ, Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады, быў сябрам Саюза беларускіх пісьменнікаў, дацэнтам БДУ. Ён шмат гадоў сябраваў з Ларысай Геніюш і захаваў яе вядомую кнігу “Споведзь”.

Успамінаю нашы сустрэчы з Міхасём Чарняўскім. Заўсёды ўважлівы, добразычлівы, спакойны, беларускамоўны – адразу выклікаў сімпатыю. Мы з ім пазнаёміліся ў другой палове 70-х гадах у палявых экспедыцыйных умовах: ён даследаваў крэмнездабываючыя шахты ў раёне Ваўкавыска, а мы прыехалі з Э.А. Ляўковым вывучаць гляцыядыслакацыі, дзякуючы якім на зямную паверхню ледавіком былі выціснуты адклады мелавога перыяду геалагічнай гісторыі, у тым ліку адклады чыстага мелу і мергелю значнай магутнасці. Менавіта ў іх сустракаліся рознага памеру і формы канкрэцыі крэмняў. Старажытныя людзі, каб здабыць гэтыя крэмні, неабходныя ім для стварэння рознага тыпу прылад працы і палявання, рабілі даволі глыбокія шахты. Нашы сустрэчы і агульныя працы прынеслі добрыя вынікі: абмен ведамі паміж археолагамі і геолагамі быў вельмі карысным. Захопленыя сваімі навукамі і шчырай любоўю да роднага краю, мы хутка знайшлі агульную мову і сапраўднае сяброўства. У выніку гэтых і іншых палявых экспедыцый і даследаванняў М. Чарняўскі стаў сааўтарам кнігі “Старажытныя шахцёры на Росі” (1996), а Э.А. Ляўкоў выдаў кнігу “Гляціотэктоніка” (1980), якая выйшла пад маёй навуковай рэдакцыяй і якую яе аўтар абараніў у якасці доктарскай дысертацыі.

Значна пазней, калі я ўжо быў віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук Беларусі, да мяне зайшоў М. Чарняўскі разам з намеснікам дырэктара Інстытута гісторыі Міхасём Бічом і прапанавалі стварыць Фонд імя братаў Івана і Антона Луцкевічаў. У хуткім часе ў пачатку 1993 г. у маім кабінэце сабраліся сябры Фонду, і прадстаўнік Міністэрства юстыцыі ўрачыста ўручыў нам афіцыйнае пасведчанне аб зацвярджэнні Фонду братаў Луцкевічаў. Хаця я быў абраны прэзідэнтам Фонду і быў ім на працягу трох гадоў, усе шматлікія справы выконвалі ініцыятары стварэння Фонду.

Міхась Чарняўскі пакінуў значную навуковую і літаратурную спадчыну, хаця і не паспеў ажыццявіць усе свае многія задумы. Яго імя назаўсёды ўпісана ў гісторыю беларускай гістарычнай навукі, культуры, нацыянальнага адраджэння.

“Тварам да шыбеніцы”

2013 год – год 150-годдзя паўстання 1863–1864 гадоў і 175-годдзя Кастуся Каліноўскага. Многія газеты, бібліятэкі, людзі

адзначылі гэтую дату, агульнанацыянальную дыктоўку пісалі з твораў Каліноўскага, а ў Літве і Польшчы юбілей праходзіў на вышэйшым узроўні. У Беларусі ўладныя структуры самі не адзначаюць, не падтрымліваюць, але і не забараняюць святкаваць такую адметную для нашай краіны дату.

Пазваніў мой даўні сябра Язэп Янушкевіч і запрасіў у Нацыянальную бібліятэку Беларусі, дзе 1 лютага 2013 г. адкрыецца выстава, прысвечаная юбілею і адбудзецца прэзентацыя яго кнігі “Тварам да шыбеніцы”. Добрая выстава, якая яскрава паказвае, што для беларусаў Кастусь Каліноўскі – нацыянальны герой, змагар за волю нашага народа, аб чым таксама вельмі пераканаўча паведалі выступоўцы (А. Мальдзіс, Я. Янушкевіч, А. Бутэвіч і інш). Язэп Янушкевіч выдаў добры зборнік, да якога напісаў у якасці прадмовы артыкул з назвай-цытатай з Каліноўскага “Калі над табою маскаля ўжо не будзе!” Аўтар заканчвае свой артыкул словамі: “Бо да жыцця вяртае нас неўміручы пароль Кастуся, “апошняга караля Літвы”:

– *Каго любіш?*

– *Люблю Беларусь!*

Дык – жыве Беларусь! ”

Далей у выданні прыведзены творы К. Каліноўскага “Мужыцкая праўда” (№ 1–7) і тры “Лісты з-пад шыбеніцы” (на беларускай, польскай, украінскай і ангельскай мовах). Другую частку зборніка склала “Паэтычная Каліноўскіяна”, у якой сабраны вершы 55 беларускіх аўтараў, прысвечаныя тэме паўстання і яго кіраўніку.

Са зменай бальшавіцкай ідэалогіі ў Расіі зноў на імперскую змяніліся і погляды на паўстанне і на Каліноўскага: усё падаецца ў негатыўным святле. Шмат беларускіх гісторыкаў і дзеячоў, прыхільнікаў аб’яднання з Расіяй у адзін Саюз і тых, хто лічыць, што беларусы і рускія – адзін народ, ці “беларусы – тыя ж рускія, толькі са знакам якасці” (як адзначаў кіраўнік дзяржавы РБ), падтрымалі такую пазіцыю, стаўшы такім чынам “пятай калонай Расіі”. Але усё роўна, насельніцтва Беларусі шырока і патрыятычна ставіцца да юбілею Каліноўскага, што асабліва заўважальна ў інтэрнэце. Актыўная беларуская моладзь нават пачала збіраць подпісы сярод жыхароў Мінска за ўсталяванне ў сталіцы помніка Кастуся Каліноўскаму.

Я прыгадаў, што калі ў самым канцы 1971 г. вярнуўся з Масквы на пастаяннае месца жыхарства ў Мінск, дык атрымаў кватэру ў доме на вуліцы Каліноўскага і ўжо тады дзівіўся, чаму няма помніка змагару за вольную Беларусь. Я нават выбраў выдатнае месца для помніка на нашай вуліцы – узгорак, дзе пазней пабудавалі Усясвяцкую царкву. Некалькі разоў казаў пра

гэта нейкаму начальству, але ўсё дарэмна., Ды я ўпэўнены, што з часам з'явіцца помнік сапраўднаму беларускаму герою.

Юбілеі Максіма Гарэцкага

Лёс Максіма Гарэцкага склаўся так, што пры жыцці ў яго не было ніводнага афіцыйнага юбілею. У 20 год ён пачаў сваю літаратурную дзейнасць, надрукаваўшы ў “Нашай Ніве” аповяданне “У лазні”, але ён – яшчэ малады студэнт каморніцка-агранамічнага вучылішча. У 25 год Максім Гарэцкі разам з Янкам Купалам сустрэў рэвалюцыю ў Смаленску, быў сведкам страшэнных людскіх пакутаў ад бальшавіцкага рэжыму (па словах Янкі Купалы “цяжкі і жудкі 1918 г.”, у які ён быў як “непрытомны”) і пачаў пісаць аповесць “Дзве душы”. У 30 год Гарэцкі ўжо вядомы пісьменнік (аўтар многіх твораў, у тым ліку і “Гісторыі беларускае літаратуры”), але нядаўна вызвалены з турмы Лукішкі і ў канцы 1923 г. пераязджае з сям’ёй з Вільні ў Менск. Ужо праз 7 гадоў, у 1930 годзе, хаця і прызнаны адным з “заснавальнікаў беларускай мастацкай прозы” (Антон Адамовіч), трапляе па сфальсіфікаванай справе “Саюз вызвалення Беларусі” у “архіпелаг ГУЛАГ”. Тут, у Вятцы, сям’я Максіма Гарэцкага адзначыла яго 40-годдзе святочнай вячэрай: тушанай капустай з алеем і сама-варам гарбаты, а напярэдадні зварылі суп з забітага некім грака. Яшчэ праз 7 гадоў, 10 лютага 1938 г., Гарэцкі быў расстраляны ў Вязьме, не дажыўшы да 45 гадоў 8 дзён. Творы пісьменніка былі забаронены, большасць знішчана (па спісу Галоўліта БССР ад 3.VI.1937 г. “Гарэцкі М. – усе кнігі”). Імя і спадчына М. Гарэцкага пачалі варочацца да народа толькі амаль праз 30 гадоў.

Першы юбілей Максіма Гарэцкага (на жаль, ужо пасмяротны) прайшоў **28 лютага 1968 г.** у клубе Саюза пісьменнікаў БССР. У запрашэнні напісана: “вечар прысвечаны **75-годдзю** з дня нараджэння выдатнага беларускага пісьменніка Максіма Гарэцкага”. Адкрыў і вёў вечарыну Янка Брыль, змястоўны даклад зрабіў Дзмітрый Бугаёў, які ў гэтым жа годзе надрукаваў першую манаграфію пра жыццё і творчасць пісьменніка, адзначыўшы, што М. Гарэцкі – *арыгінальны пісьменнік і таленавіты вучоны-даследчык, фалькларыст, мовазнаўца, ...адзін з пачынальнікаў нашай нацыянальнай празаічнай традыцыі*. З успамінамі выступіў Юрка Гаўрук, яскравыя словы сказаў Язэп Семяжон, які паведаміў, што ў нямецкім часопісе “Sonntag” апублікавана рэцэнзія

на раман “Віленскія камунары” прафесара Т.Н. Брарона з такой ацэнкай Гарэцкага: *...таленавіты майстра прозы, адзін з буйнейшых пісьменнікаў Беларусі*. Ст. Станкевіч у газеце “Беларус” (сакавік 1968 г.) надрукаваў артыкул “Максім Гарэцкі (На 75 ўгодкі ад нараджэння пісьменніка)”.

23 лютага 1973 г. у памяшканні клуба Саюза пісьменнікаў БССР адбыўся вечар у гонар **80-годдзя** Максіма Гарэцкага, які адкрыў Аляксей Кулакоўскі. Слова пра пісьменніка сказаў доктар філалагічных навук Алесь Адамовіч. Ён праз два гады спачатку ў часопісе “Польмя”, а пазней (1980 г.) асобнай кнігай выдаў манаграфію “Браму скарбаў сваіх адчыняю...”, дзе падкрэсліў, што М.Гарэцкі займае “месца класіка беларускай літаратуры побач з Купалам, Коласам, Багдановічам”. З успамінамі пра брата “Сацыяльны аптымізм Максіма Гарэцкага” выступіў Гаўрыла Гарэцкі.

На гэты юбілей пісьменніка адгукнуліся газеты “Літаратура і мастацтва” (16 лютага 1973 г.) артыкулам Э. Золавай “Самабытнасць”, “Знамя юности” (16 лютага) – Э. Иоффе “Максім Беларус”, “Голас Радзімы” (сакавік) – Станіслава Шушкевіча “Летапісец вялікіх падзей” і “газета беларусаў у вольным свеце” “Беларус” (люты) – Рамана Шарупіча “Максім Гарэцкі (На 80-ыя ўгодкі ад нараджэння)”.

18 лютага 1983 г. Мінскі гаркам КПБ і Саюз пісьменнікаў БССР правялі ў Доме літаратара ўрачысты вечар, прысвечаны **90-годдзю** з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Вечар адкрыў і веў Максім Танк, слова пра жыццёвы і творчы шлях пісьменніка сказаў член-карэспандэнт АН БССР Алесь Адамовіч. Успамінамі і думкамі падзяліліся Янка Брыль, Заір Азгур, Максім Лужанін, Ніл Гілевіч, Барыс Сачанка, Міхась Мушынскі, Віктар Карамазаў. З успамінамі “У вянок памяці Максіма Гарэцкага” выступіў Гаўрыла Гарэцкі. Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы паставіў драматычны абразок “Салдат і яго жонка”, які быў паказаны на сцэне Дома пісьменніка, а затым і на тэлебачанні ў выдатным выкананні Марыі Захарэвіч і Генадзя Гарбука. Многія газеты адзначалі гэтую дату. “Літаратура і мастацтва” у той жа дзень змясціла вялікі партрэт пісьменніка, шмат фатаграфій з сямейнага архіва і шэраг артыкулаў А. Адамовіча, М. Стральцова, М. Мушынскага, А. Ліса, В. Маслоўскай, В. Шаранговіча, А. Сухога, К. Кулакова, А. Янкоўскага, В. Карамазава, а пазней – пра святочную вечарыну ў Доме літаратараў “З сузор’я класікаў”; пра навуковую канферэнцыю ў Акадэміі навук БССР “Пісьменнік –

наватар і вучоны”, на якой з дакладамі выступілі многія літаратуразнаўцы і пісьменнікі; пра ўрачысты вечар у актавай зале Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў Горках, на якім выступілі М. Мушынскі, В. Карамзаў, Г. Гарэцкая, У. Ліўшыц, П. Шумскі, Р. Гарэцкі і інш.; былі надрукаваны ўрыўкі з твораў і запісы, якія перадала дачка пісьменніка Галіна Гарэцкая з яго архіва і якія раней яшчэ нідзе не публікаваліся. У часопісе “Беларусь” (№ 2) Ул. Гніламедаў надрукаваў артыкул ”З сузор’я Купалы і Коласа”, а ў № 10 выйшаў артыкул Алеся Адамовіча “Багацце таленту”. У розных газетах выйшлі артыкулы з характэрнымі назвамі: “Пісьменнік самабытнага таленту” (Дз. Бугаёў, “Звязда”), “Жыве яго слова” (А. Сідарэвіч, “Чырвоная змена”), “Талент шматгранны, самабытны” (М. Мушынскі, “Голас Радзімы”), “Правда – найлучшая дарога...” (Л. Заремба, “Советская Белоруссия”), “Волшебник с острова Патмос” (Л. Ламсадзе, “Вечерний Минск”), “Масштабность таланта” (Д. Бугаёв, “Сельская газета”).

100-годдзе з дня нараджэння Максіма Гарэцкага (**18 лютага 1993 г.**) – вяршыня ўсіх юбілеяў, сапраўднае і канчатковае вяртанне пісьменніка і яго спадчыны. Тады быў час кароткай, але моцнай хвалі нацыянальнага Адраджэння, калі была прынята Дэкларацыя пра дзяржаўны суверэнітэт БССР, беларуская мова абвешчана адзінай дзяржаўнай мовай, наша краіна атрымала назву Рэспубліка Беларусь і быў зацверджаны дзяржаўны герб Пагоня, а дзяржаўным сцягам – бела-чырвона-белы сцяг.

Ужо 25 жніўня 1992 г. Камісія Вярхоўнага Савета РБ па адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны (старшыня Ніл Гілевіч) пастанавіла:

1. Прапанаваць Міністэрству культуры ў тэрмін да 7 верасня 1992 года стварыць рэспубліканскі юбілейны камітэт па падрыхтоўцы і правядзенні ў рэспубліцы 100-годдзя з дня нараджэння М. Гарэцкага. Старшынёй аргкамітэта рэкамендаваць зацвердзіць намесніка Міністра культуры Беларусі Гілена У.А.

Юбілейнаму аргкамітэту ў тэрмін не пазней 20 верасня г.г. прадставіць у Камісію план арганізацыйных мерапрыемстваў, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння М. Гарэцкага.

2. Падтрымаць прапанову выканкама Горацкага гарадскога Савета народных дэпутатаў Магілёускай вобласці аб пашырэнні у г. Горкі гістарычна-этнаграфічнага музея са стварэннем на яго базе ў кватэры, дзе ў 1926-1928 гг. жыў вялікі дзеяч беларускай культуры, спецыяльнага філіяла – музея-кватэры імя М. Гарэцкага.

Даручыць Горацкаму гарвыканкаму /старшыня Рэндаў В.Я./ да 01.01.1993 г. вырашыць пытанне аб выдзяленні жыллёвай плошчы ў адным з узводзімых у горадзе новых дамоў для адсялення сям'і з былой кватэры М. Гарэцкага.

3. Прасіць выканкам Магілёўскага абласнога Савета народных дэпутатаў /нам. старшыні Касцюкевіч Я.В./ аказаць дапамогу выканкаму Мсціслаўскага райсавета народных дэпутатаў у завяршэнні да 15 лістапада 1992 г. будаўніцтва дарогі-пад'езда з асфальтаваным пакрыццём да музея М. Гарэцкага ў в. Малая Багацькаўка.

4. Прасіць Міністэрства сувязі і інфарматыкі Беларусі /Грыцук І./ выпусціць паштовую марку і канверт, прысвечаныя юбілею М. Гарэцкага.

5. Прасіць Міністэрства інфармацыі Беларусі /Бутэвіч А.І./ станюча вырашыць пытанне аб дадатковых выданнях у гонар 100-годдзя з дня нараджэння выдатнага дзеяча беларускай культуры, а менавіта – выдаць навуковыя і метадычныя дапаможнікі для выкладчыкаў навучальных устаноў і студэнтаў на вывучэнні і прапагандзе жыцця і творчай дзейнасці Максіма Іванавіча Гарэцкага.

6. Рэкамендаваць кіраўнікам упраўленняў і аддзелаў культуры выканкамаў абласных, Мінскага гарадскога, раённых і гарадскіх Саветаў народных дэпутатаў у лютым-студзені 1993 года правесці ў гарадах і раённых цэнтрах, ва ўсіх установах культуры рэспублікі юбілейныя чытанні, прысвечаныя жыццю і творчасці Максіма Гарэцкага.

7. Рэкамендаваць Міністэрству адукацыі Беларусі і яго органам на месцах прыняць актыўны ўдзел ва ўсіх юбілейных мерапрыемствах, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння М. Гарэцкага.

Старшыня камісіі Н.С. Гілевіч

Упраўленне культуры выканаўчага камітэта Мінгарсавета (начальнік А.Я. Пятровіч) інфармавала:

Паведамляем, што адпаведна рашэнню Мінгарвыканкама № 460 ад 20 жніўня 1992 г. “Аб найменні вуліц у мікрараёнах “Сухарава-1-4” вуліцы, якая праходзіць уздоўж мікрараёнаў “Сухарава - 1,3,4,5,7”, прысвоена імя класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага.

У цяперашні час падрыхтаваны праект рашэння выканкама гарсавета, адпаведна якому будзе ўстаноўлена мемарыяльная дошка на былым будынку Інбелкульту на вул. Рэвалюцыйнай, 15, дзе працаваў Максім Гарэцкі, з тэкстам наступнага зместу: “Тут у 1925 годзе ў Інстытуце беларускай культуры працаваў Максім Гарэцкі – выдатны беларускі пісьменнік і грамадскі дзеяч”.

16 верасня 1992 г. міністр культуры РБ Я.К. Вайтовіч выдаў загад аб стварэнні Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенні ў

рэспубліцы юбілейных урачыстасцей, старшынёй якога прызначыў У. Гілепа, намесніка Міністра культуры РБ. У склад Аргкамітэта было ўключана 29 чалавек.

У кастрычніку У.А. Гілеп зацвердзіў план падрыхтоўкі асноўных мерапрыемстваў:

І. Арганізацыйныя пытанні

1. Падрыхтаваць і ўнесці на разгляд Савета Міністраў РБ праекты пастаноў “Аб прысваенні імя М. Гарэцкага Горацкай раённай цэнтральнай бібліятэцы”, “Аб прысваенні імя М. Гарэцкага Курманаўскай сельскай бібліятэцы Мсціслаўскага раёна”.

студзень, 1993

Магілёўскі аблвыканкам, МК

2. Правесці выязное пасяджэнне Аргкамітэта ў Магілёўскай вобласці з наведваннем Горацкага і Мсціслаўскага раёнаў.

кастрычнік, 1992

Гілеп У.А., Касцюковіч Н.В.

3. Зварнуцца да Міністэрства сувязі і інфарматыкі Беларусі з прапановай па выпуску паштовай маркі і канверта, прысвечаных М. Гарэцкаму.

верасень, 1992

Міністэрства культуры

4. Устанавіць мемарыяльную дошку ў гонар М. Гарэцкага ля будынка Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў г. Горкі.

студзень 1993

Рэндаў В.Я., Горацкі гарвыканкам

5. Устанавіць бюст пісьменніка ў Горацкай раённай бібліятэцы.

студзень-люты, 1993

Горацкі гарвыканкам

6. Вывучыць пытанне і ўнесці на Аргкамітэт па стварэнні музея-кватэры імя М. Гарэцкага як філіяла Горацкага гісторыка-этнаграфічнага музея

кастрычнік-лістапад, 1992

Каваленка В.А. Ін-т літаратуры імя Я.Куналы АН

7. Распрацаваць каштарыс выдаткаў для правядзення ўрачыстасцей іных мерапрыемстваў да юбілею.

кастрычнік, 1992

Магілёўскі аблвыканкам, МК

8. Аказаць дапамогу Мсціслаўскаму райвыканкаму ў завяршэнні будаўніцтва дарогі-пад'езда з асфальтавым пакрыццём да музея М. Гарэцкага ў в. Малая Багацькаўка.

Юбілейныя мерапрыемствы

1. Урачыстае пасяджэнне, прысвечанае 100-годдзю з дня нараджэння М. Гарэцкага ў г. Мінску ў памяшканні тэатра імя Янкі Купалы.

люты, 1993

Міністэрства культуры, Саюз пісьменнікаў, АН РБ

2. Урачысты вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння М. Гарэцкага ў г. Горкі Магілёўскай вобласці ў памяшканні Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі.

- люты, 1993 Горацкі гарвыканкам
3. *Навуковая юбілейная канферэнцыя, прысвечаная М. Гарэцкаму.*
люты, 1993 АН РБ, Ін-т літаратуры імя Я.Купалы
4. *Прэзентацыя кнігі М. Гарэцкага “Гісторыя беларускай літаратуры” (з нагоды перавыдання) у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.*
студзень-люты, 1993 Міністэрства інфармацыі,
Міністэрства культуры, АН, Саюз пісьменнікаў РБ
5. *У друку, на тэлебачанні і радыё перадачы аб жыцці і творчасці М. Гарэцкага.*
1992–1993 гг. Міністэрства інфармацыі, Міністэрства культуры,
Саюз пісьменнікаў
6. *У школах, сярэдніх і вышэйшых навучальных установах рэспублікі ўрокі, літаратурныя чытанні, прысвечаныя юбілею М. Гарэцкага.*
студзень-люты, 1993 Міністэрства адукацыі
7. *Ва ўстановах культуры /клубах, музеях, бібліятэках/ рэспублікі літаратурныя вечарыны, выставы, кніжныя выстаўкі, літаратурныя чытанні, пастаноўкі аднаактавых п’ес на драматургіі М. Гарэцкага.*
студзень-люты, 1993 Міністэрства культуры, Саюз пісьменнікаў
8. *Свята вуліцы імя М. Гарэцкага ў г. Мсціслаўль.*
студзень, 1993 Мсціслаўскі райвыканкам
9. *Фотавыстава “М. Гарэцкі – жыццё і творчасць” з праглядам слайд-фільма ў Горацкай карціннай галерэі.*
студзень-люты Горацкі гарвыканкам
10. *Падрыхтаваць да друку і выдаць у 1993 годзе: зборнік твораў М. Гарэцкага “Выбранае”, манаграфію М. Мушынскага аб жыцці і творчасці М. Гарэцкага.*
1993 г. Міністэрства інфармацыі, АН, Ін-т літаратуры
11. *Адкрыццё экспазіцыі ў музеі імя М. Гарэцкага в. Малая Багацькаўка.*
люты, 1993 Аб’яднанне літаратурных музеяў,
Мсціслаўскі райвыканкам
- Троху пазней у план былі ўключаны дадатковыя прапановы:
1. *Правесці пасяджэнне ў ЮНЕСКА ў Парыжы (план МЗС – П. Краўчанка).*
 2. *Да гэтага пасяджэння выдаць буклет (на бел. і ангельскай мовах аб М. Гарэцкім), а таксама значок і медаль керамічную (можна на Радашковіцкім заводзе).*
 3. *Устанавіць мемарыяльную дошку на будынку Інбелкульту ці АН Беларусі ў Менску, або помнік-бюст у скверы, каля хаты, дзе жыў пісьменнік.*
 4. *Уключыць у каштарыс аплаты выданне брашуры Івана Чыгрына “Паміж былым і будучым (проза Максіма Гарэцкага)”, аб’ём 8 аркушаў.*

5. Выдаць зборнік апавесцей М. Гарэцкага ў перакладзе на рускую мову.

6. Увесці ў склад Аргкамітэта:

а) М. Мушынскага – члена-кар. АНБ, заг. аддзела Інстытута літаратуры;

б) П. Краўчанку – Міністра замежных спраў РБ.

Ад Міністра замежных спраў РБ П. Краўчанкі я атрымаў ліст:

Шчыра вінішую ўсіх вас з нагоды сатай гадавіны выдатнага сына Зямлі Беларускай Максіма Гарэцкага.

Нямнога знойдзеца ў нашай гісторыі людзей, якіх бы лёс так адарыў іматлікімі талентамі ў самых розных сферах творчасці. Для нас, хто жыве ў канцы 20-га стагоддзя, Максім Гарэцкі перш за ўсё – вялікі нацыянальны пісьменнік, папечнік Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна.

Але не будзем забываць і пра тое, што Максім Гарэцкі быў настаўнікам і сейбітам для многіх тых, хто потым моцнымі парасткамі высяваў на нацыянальнай ніве. Як тут не ўспомніць яго як выкладчыка беларускай мовы і літаратуры ў Віленскай гімназіі ў пачатку 20-х гадоў. Былыя яе навучэнцы, з якімі мне даводзілася сустракацца за межамі Бацькаўшчыны, з вялізарнай цеплынёю і глыбокай навагаю ўспамінаюць любімага настаўніка.

Добра ўсведамляючы тое, што ўяўляе сабой Максім Гарэцкі для нашай культуры і ўзмацнення нацыянальнай свядомасці, Міністэрства замежных спраў Беларусі рабіла і будзе рабіць усё магчымае дзяля шырокага ўшанавання яго імя ў свеце.

Як вядома, залаты юбілей Гарэцкага ўключаны ў календар святкавання гадавінаў вялікіх людзей і гістарычных падзей ЮНЕСКА ў 1993 годзе.

13 студзеня ў час сустрэчы ў Парыжы з Генеральным дырэктарам панам Фрэдэрыка Маёрам мы абмеркавалі шэраг пытанняў, звязаных са святкаваннем гэтага юбілею. Ёсць дамоўленасць аб тым, што ў маі бягучага года ў штаб-кватэры ЮНЕСКА будзе разгорнута фотавыстава, прысвечаная бліскучай дзейнасці Максіма Гарэцкага як пісьменніка, навукоўца, літаратара, крытыка, фалькларыста, перакладчыка.

У снежні 1992 г. я атрымаў ліст ад Ул. Ліўшыца з Горак. Ён пісаў, што старшыня райвыканкама афіцыйна заявіў, што кватэру вызваліць толькі летам, бо чалавек, які там жыве, напісаў заяву на дзве кватэры: двух і трохпакатную. Да гэтага хачу дадаць, што ўжо вырашана пытанне аб прысваенні імя М. Гарэцкага адной з вуліц Горак (былая вуліца 40-годдзя Кастрычніка), на якой у 1908 г. жыў М. Гарэцкі. Вырашана пытанне аб наданні імя Гарэцкага раённай бібліятэцы, дзе будзе ўстаноўлены бюст, які плануем купіць у З. Азгура.

[...] У Горках і акадэміі лічаць, што тэкст на дошцы павінен быць наступным: “Максім Іванавіч Гарэцкі (18.ІІ.1893–10.ІІ.1938) – выдатны беларускі пісьменнік, навукоўца і педагог. Выхаванец Горы-Горацкага земляробча-агранамічнага вучылішча (1909–1913), загадчык кафедры беларускай мовы і літаратуры Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі (1926–1928)”. Вядома, лепей было б, каб мы змаглі напісаць – “класік беларускай літаратуры”, але гэта трэба ўзгадніць з Саюзам пісьменнікаў і мець на гэта пісьмовы дазвол.

Я палічыў, што надпіс, які прапануюць, вельмі вялікі і разам з В. Янушкевічам (аўтарам дошкі) прапанаваў такі: *У гэтых мурах навучаўся (1909–1913) і выкладаў (1926–1928) класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі. Узгадніў з Саюзам пісьменнікаў і старшынёй Камісіі ВС РБ Нілам Гілевічам, які зацвердзіў надпіс: З гэтымі напраўкамі добра. 14.ХІІ.92.*

За 10 гадоў паміж юбілямі галоўныя творы шматграннай спадчыны Максіма Гарэцкага былі апублікаваны, выйшла кніга ўспамінаў, шмат літаратуразнаўчых артыкулаў пра яго творы, нарысы пра жыццё і творчасць пісьменніка, тэлефільм Ігара Калоўскага “Максім Гарэцкі. Алея жыцця”, мне ўдалося ў архівах КДБ высветліць праўду пра яго смерць (“Расстрэл Максіма Гарэцкага” – ЛіМ, 1992).

Да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага часопіс «Польмя» (№ 2,1993) надрукаваў «Скарбы жыцця» – яго апошні яшчэ невядомы для чытача твор, які прапанавала для друку Галіна Максімаўна, дачка пісьменніка, і ўступны артыкул да якога напісала Т. Голуб “Вечнае поле памяці”. Пазней гэты твор у перакладзе на рускую мову В. Тараса выйшаў у часопісе «Нёман» (№ 11,1997). У «Польмі» (№ 1, 1993) апублікаваны ўспаміны Л. Чарняўскай “Памятка” пра апошнія гады жыцця М. Гарэцкага, а таксама вялікі артыкул М. Мушынскага “Шукайце брату свайму дарогу да праўды” пра публіцыстычную і літаратурна-крытычную спадчыну М. Гарэцкага.

Аддзел крытыкі і бібліяграфіі газеты “Літаратура і мастацтва” (галоўны рэдактар Мікола Гіль), каб *паказаць асобу і творчасць Максіма Гарэцкага з розных ракурсаў, ва ўспрыманні людзей розных пакаленняў, светапоглядаў, накірункаў дзейнасці, звярнуўся да майстроў слова і літаратурнай моладзі, да прадстаўнікоў іншых прафесій з некалькімі пытаннямі. 1) Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага? 2) Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным,*

сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста? Адказы друкаваліся са студзеня 1993 г. да пачатку сакавіка побач з невялікім партрэтам пісьменніка з лічбай 100. Перад гэтым з такім жа партрэтам змясцілі публікацыі **Валянціны Агаркавай** “А народ мой – народ лірнік...” і **Алеся Марціновіча** “Так пачаў Максім Беларус...” На пытанні адказалі многія. **Вячаслаў Адамчык**: *Імя ж Максіма Гарэцкага, вялікага цярпліўца і пакутніка, будзе золатам свяціць паміж велічных імёнаў тых, хто самаахвярна паклаў жыццё на алтар нацыянальнай ідэі беларускага адраджэння, дабрыні і чалавечай непамеркай справядлівасці.* **Леў Мірачыцкі** (гісторык): *У асобе Максіма Гарэцкага вызначальным падаецца мне ідэя Адраджэння Бацькаўшчыны – шлях, на які сталі ўсе цывілізаваныя народы. Дзеля такой высакароднай патрыятычнай ідэі ён жыў і самаададна працаваў.* **Генрых Далідовіч**: *Максім Гарэцкі ўзрос якраз на нацыянальнай глебе – каранямі глыбока ў родную зямлю, а кронай высокая ўверх, да чыстага неба і яркага сонца. Ягонае “сваё” – не правінцыйнае, не хутарское альбо засцянкавае, а агульнабеларускае і агульначалавечае.* **Ігар Жук**: *Жыццё і смерць... Вось і прамовілася слова, якое атаясамлівае постаць М. Гарэцкага з беларускай літаратурай.* **Уладзімір Арлоў**: *...у асобе і ў творчасці Гарэцкага мне найперш і бачыцца ягоная еўрапейкасць ці, калі хочаце, сусветнасць.* **Эдвард Зайкоўскі** (археолог): *Асоба Максіма Гарэцкага ўвасоблівае ў сабе памкненні і трагізм ягонай эпохі.* **Уладзімір Сцяпан**: *Вызначальным і блізкім асабіста мне падаецца дваістасць асобы Гарэцкага-пісьменніка. Яго нейкі змушаны аптымізм і трагічнае ўспрыманне жыцця.* **Андрэй Фэдарэнка**: *Гарэцкі, жывучы ў асабліва бурнае і круталомныя часы, умудрыўся пісаць не па прыწყыце сацыялістычнага рэалізму. Аднаму з нямногіх у беларускай літаратуры, яму ўдалося абагнаць свой час. Ён пісаў з пазіцыі пісьменніка незалежнай дзяржавы...* **Тамара Гаробчанка** (тэатразнаўца): *Думаецца, што і сёння вельмі надзённа, актуальна, сугучна часу гучаць словы Максіма Гарэцкага: “Тэатр наш павінен стаць Храмам Нашага Адраджэння”.* **Уладзімір Казбярук**: *Максім Гарэцкі – занадта самабытны і рознабаковы пісьменнік, каб можна было адважыцца нейкай адной фразай ахапіць яго непаўторнасць, спасцігнуць сутнасць. На кожным гістарычным этапе ён станавіўся ўсё больш нечаканым, глыбокім і шматгранным. [...] Творы Максіма Гарэцкага памагаюць нам лепш за найгрунтоўныя навуковыя трактаты зразумець сутнасць палітычных і сацыяльных катэклізмаў той пары.* **Валеры Герасімаў** (бібліёграф): *Вінавацілі некалі крытыкі Гарэцкага ў “нацыяналістычных тэндэнцыях”. Але якраз гэтыя “тэндэнцыі”, інакш кажучы, здаровы беларускі нацыяналізм – “чалавека-беларуса” на выразу самога*

Максіма Іванавіча – мне здаецца вызначальным і асабіста блізкім. **Зіновій Прыгодзіч:** ... першае ўражанне ад “Віленскіх камунараў” – ашаламляльнасць. Якое смелае пранікненне ў глыбіні народнага жыцця, якая сіла грамадскага пачуцця, які магутны і непаўторны талент! “Дзве душы”... – якая глыбокая, таленавітая і па-мастацку дасканалая рэч! [...] Яна яшчэ і надзвычай актуальная. **Пятро Васючэнка:** Было адчуванне, што гэтага аўтара не трэба ні ўпісваць, ні ставіць у Кантэкст: Што ён размаўляе з табой адтуль – з універсуму. **Іван Шамякін:** ...соцрэалізм многіх з нас рабіў рамантыкамі. Мы адступалі ад традыцый Купалы, Коласа, Гарэцкага, ад традыцый рускай класічнай літаратуры. А яны, гэтыя традыцыі, вымушаюць нас вярнуцца да суролага рэалізму, да крытычнага рэалізму – да той высокай праўды аб жыцці народа, якая вызначальнай была ў творчасці нашых класікаў. **Сяргей Панізіч:** І я веру, што М. Гарэцкі не толькі з намі, але і наперадзе нас. І ў адраджэнні Краіны мы сыходзімся з ім усё бліжэй і бліжэй. **Барыс Сачанка:** Максім Гарэцкі быў чалавекам вельмі добрай беларускай душы, сціплым па прыродзе свайго, не абцяжараны ні славай, ні званнямі, ні тытуламі. Увесь нядоўгі век, што быў яму адпушчаны, куды б, у якія краі ні закідвала яго злая доля, ён працаваў да самазабыцця, рабіў усё, што было ў яго сілах, дзеля свайго народа, Бацькаўшчыны. **Алена Барадзіна** (выкладчык гімназіі № 1, г. Баранавічы): Уражвае ў асобе М. Гарэцкага імкненне да самаўдасканалення, шырыня інтарэсаў, здольнасці, эрудыцыя. [...] Філасафічнасць прозы Гарэцкага хутчэй правіла, чым выключэнне ў яго творчасці. **Валерыі Мазынскі** (рэжысёр): ...адчуваю ў Гарэцкім поўнавартага драматурга. У ім, акрамя шырокай адукаванасці, што так важна, прысутнічае яшчэ і багатая інтуіцыя, падрабязнасць псіхалагічнага малюнку. Дзеючыя асобы ў яго жывуць без натужнай прыдумкі. Яны не вымушаны гаварыць аўтарскі тэкст, а жывуць, дзейнічаюць. Усё тое нямногае з яго драматургічных абразкоў гаворыць аб моцным драматургу. **Іван Чыгрын:** Нічога падобнага беларуская проза да М.Гарэцкага не мела. Тут ён ва ўсіх адносінах першаадкрывальнік. І не толькі новых тэм – філасофіі быцця ў пэўных ракурсах адкрывальнік. [...] Маштабнасцю асобы свайго уражвае М. Гарэцкі. Чалавечай вышынёй уражвае. Сярод беларускіх пісьменнікаў, якіх накрыла эпоха Сталіна сваім вогненым валам, другога такога, можа, і няма.

Своеасаблівы падрачунак анкеты зрабілі Уладзіслаў Рубанаў у эсэ “Прарок” і Міхась Мушынінскі ў нататцы “Адама належнае і рэдактарам” (ЛіМ, 5 сакавіка 1993 г.).

У. Рубанаў: Максім Гарэцкі быў прарокам. У тым і соль, што, пішучы ў пэўным часе, геній як бы штурхае розум грамадства наперад,

дапамагае фарміравацца свядомасці наступных пакаленняў. М. Мушыньскі: У асобе М. Гарэцкага, чалавека і пісьменніка, уражваюць цэласнасць і шматграннасць натурны, мэтанакіраванасць ягонай дзейнасці, мастакоўская прадбачлівасць, здольнасць адчуваць, разумець першачарговыя задачы, якія жыццё ставіла перад нацыянальнай культурай, літаратурай. [...] М. Гарэцкі – гэта мастак-падзвіжнік, яго талент – талент дзевяча-адрэджэнца, які верыў у свой народ, у шчаслівы лёс нацыі, у яго непазбежны росквіт. [...] Жыватворная крыніца твораў М. Гарэцкага – высокаўсвядомленая нацыянальная ідэя, ідэя Бацькаўшчыны.

Многія газеты і часопісы, бібліятэкі і школы, клубы і музеі, радыё і тэлебачанне адгукнуліся на юбілей шматлікімі артыкуламі, выстаўкамі, вечарынамі і інш.

У студзені 1993 г. у Мсціслаўлі адбылося свята вуліцы імя М. Гарэцкага, якая была названа так па ініцыятыве У. Караткевіча яшчэ раней.

10 лютага 1993 г. (55 год з дня смерці пісьменніка) у Вязьме адкрыты помнік ахвярам сталінскіх рэпрэсій. Ён пастаўлены на ўскраіне горада (пачатак вул. Паркавай каля крутога абрыва недалёка ад будынка турмы, дзе адбываў прысуд М. Гарэцкі) і дзе звычайна расстрэльвалі вязняў. На чорнай стэле з лабрадарыту выбіты словы: *Предположительно на этом месте, где похоронены сотни известных и неизвестных людей, жертв репрессий, находится прах известного белорусского писателя, ученого и педагога Максима Ивановича Горьцкого.* У дэлегацыю з Беларусі на чале з У. Гілепам уваходзілі В. Зуёнак, І. Чыгрын, Р. Гарэцкі, У. Пракапцоў, У. Ліўшыц, С. Маслоўскі, У. Купрыянаў. Адкрыў мітынг, на якім прысутнічала некалькі сот чалавек, глава адміністрацыі раёна беларус У. Рудніцкі. Пакрывала знялі У. Ганчарук (старшыня савета дырэктароў Вязьмы), А. Зялінскі (старшыня Смаленскай арганізацыі ахвяр палітычных рэпрэсій) і Р. Гарэцкі. Два апошнія, а таксама І.Чыгрын, былая вучаніца М. Гарэцкага Р. Гарбаценка (з Калугі) і працаўнік Палаца культуры М. Аўтуховіч былі выступоўцамі. Айцец Герасім асвяціў помнік. Шмат кветак і жменя зямлі з Малой Багацькаўкі ляглі каля помніка. Увечары адбылася сустрэча інтэлігенцыі горада з беларускай дэлегацыяй.

У газеце “Рэспубліка” ад 13 лютага 1993 г. надрукавана паведамленне аб тым, што калектыў Радашковіцкага аб’яднання мастацкай керамікі па ўласнай ініцыятыве выпусціў 150 медалёў з

барэльефнай выявай Максіма Гарэцкага. Першымі ўладальнікамі медалёў сталі Ніл Гілевіч, Леанід Побаль, Ганна Сурмач, Генадзь Каханойскі, Вячаслаў Ляшковіч. Большасць медалёў паступіла ў распараджэнне Радзіма Гарэцкага.

16 лютага 1993 г. у Акадэміі навук Беларусі прайшла юбілейная навуковая канферэнцыя, на якой выступілі каля 30 чалавек, у тым ліку М. Мушыньскі, Я. Брыль, У. Конан, І. Чыгрын, К. Хромчанка, І. Германовіч, М. Мішчанчук, У. Калеснік. У гэты ж дзень пазней у Доме літаратара – вечарына “Чалавек з Малой Багацькаўкі”, на якой адбылася прэм’ера дакументальнага фільма “Максім Гарэцкі” (аўтар сцэнарыя і рэжысёр Уладзімір Колас).

18 лютага 1993 г. у Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў Горках у аўдыторыі імя М. Гарэцкага (корпус № 4) пачалося пленарнае пасяджэнне Гарэцкіх чытанняў, якое ўступным словам адкрыў рэктар акадэміі В. Шаршуноў, а з дакладамі выступілі Н. Гілевіч, Р. Гарэцкі, М. Мушыньскі. Затым прайшлі секцыйныя пасяджэнні: 1. Жыццё і творчасць М. Гарэцкага. Вывучэнне яго творчасці ў школе; 2. Творчасць М. Гарэцкага і праблемы літаратуразнаўства; 3. Асаблівасці мовы М. Гарэцкага. У фае была зроблена вялікая выстаўка. Пазней на тым жа будынку адбылося адкрыццё мемарыяльнай дошкі (аўтар Валер’ян Янушкевіч). На ёй надпіс: *У гэтых мурах вучыўся (1908-1913) і працаваў загадчыкам кафедры (1926-1928) класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі.* Выступілі В. Шаршуноў, старшыня райсавета І. Халява, Р. Гарэцкі, В. Янушкевіч. У палацы культуры БСГА прайшоў рэспубліканскі ўрачысты вечар з нагоды 100-годдзя з дня нараджэння М. Гарэцкага. Адкрыў вечар Н. Гілевіч. Выступілі намеснік старшыні Савета Міністраў РБ М. Дзямчук, М. Мушыньскі, Я. Брыль, В. Рудніцкі, Р. Гарэцкі, старшыня Горацкага гарвыканкама В. Рындаў. Краснапольскі народны тэатр паказаў на канцэрце спектакль па п’есе М. Гарэцкага “Свецкі чалавек”. На наступны дзень урачыстасці праходзілі ў Горацкай раённай цэнтральнай бібліятэцы з нагоды прысваення ёй імя М. Гарэцкага. Выступілі С. Законнікаў, У. Паўлаў, І. Чыгрын. У якасці падарункаў бібліятэка атрымала бюст Максіма Гарэцкага, зроблены Заірам Азгурам, і партрэт пісьменніка (аўтар Уладзімір Шпартаў). У в. Малая Багацькаўка (Мсціслаўскі раён) быў адкрыты дом-музей, збудаваны па ініцыятыве сакратара ЦК КПБ А. Кузьміна на падмурку старой сядзібы. Аўтар экспазіцыі – М. Пратасевіч. На наступны год (19.11.1994 г.) на будынку музея

ўсталявана мемарыяльная дошка (аўтар Эдуард Астафьеў) з надпісам: *Тут стаяла хата, у якой 18 лютага 1893 г. нарадзіўся класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі*. Кароткі даведнік “Літаратурны музей Максіма Гарэцкага” пазней склаў У. Ліўшыц (1997).

У памяшканні Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы 23 лютага 1993 г. адбылася вечарына, якая завяршыла галоўныя юбілейныя ўрачыстасці ў Беларусі. Адкрыў яе старшыня Саюза пісьменнікаў В. Зуёнак, выступілі В. Каваленка, А. Лойка, Р. Гарэцкі. Прыняў удзел у вечары кіраўнік дзяржавы – старшыня Вярхоўнага савета РБ С. Шушкевіч, многія міністры, прадстаўнікі ўладаў, творчых саюзаў і арганізацый.

Дзякуючы намаганням Міністэрства замежных спраў Беларусі (міністр П. Краўчанка), гэтая дата была ўнесена ў каляндар святкавання гадавінаў вялікіх людзей і гістарычных падзей ЮНЕСКА, які абвясціў 1993 год – годам Максіма Гарэцкага, і 5 лістапада ў Парыжы адбылася ўрачыстая вечарына і экспанавалася выстаўка, прысвечаная жыццю і творчасці М. Гарэцкага. Ад Беларусі прынялі ўдзел П. Краўчанка, Н. Мазай, А. Бутэвіч, В. Шаранговіч, Р. Гарэцкі.

Да 100-годдзя пісьменніка была выдадзена паштовая марка, выйшла кніга Т. Дасаевай “Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага”. У час Першага з’езду беларусаў свету (10 ліпеня 1993 г.) адкрыта мемарыяльная дошка (аўтар Мікалай Бакуменка) на будынку былога Інбелкульта з надпісам: *Тут у 1925 г. у Інстытуце беларускай культуры працаваў Максім Гарэцкі, выдатны беларускі пісьменнік і грамадскі дзеяч*.

У тыя дні і троху пазней у многіх газетах асвятляліся пералічаныя падзеі і друкаваліся артыкулы пра юбіляра: “Голас Радзімы” (4.02) – Вячаслава Шалькевіча “Невядомы аўтограф”; “Звязда” (10.02) – “Пакланіцца Гарэцкаму ў вяземскія Курапаты”; “Голас Радзімы (11.02) – Уладзіміра Казбярука “Мара пра вялікі сход”; “Рэспубліка (13.02) – “Радашковіцкія майстры Гарэцкага шануюць”; “Вяземский вестник” (13.02) Владимира Парфёнова “Победа над забвением”; “Звязда” (17.02) – “Быў ён з моцнага і трывалага беларускага роду, але пражыў усяго 44 гады”; “Рэспубліка” (18.02) – партрэт М. Гарэцкага і падборку матэрыялаў “Максім Беларус з Багацькаўкі” з выказванняў Міхася Стральцова, Алеся Адамовіча, Гаўрылы Гарэцкага, Галіны Гарэцкай, Леанілы Чарняўскай-Гарэцкай; “Советская Белоруссия” (18.02) – Ірыны

Міхайлавай “Алесь Адамовіч: “Есть что-то феноменальное в этом человеке...”; “Голас Радзімы” (18.02) Сымона Белага “Прамень веры ў заўтрашні дзень”; “Народная газета” (20.02) – “Даражэй за ўсё для іх была Айчына”; “Культура” (22.02) – “Вялікі вернік”; “Звязда” (23.02) – Яўгена Пясецкага” “Кнігарня” (15-28.02) – “Зямлі бацькоў пясняр самаадданы...”; “Наша слова” (24.02) – Янкі Брыля “З нагоды 100-довага юбілею Максіма Гарэцкага”; “Голас Радзімы” (25.02) – Галіны Агалакавай “Яго арыштоўвалі тры разы”; “Літаратура і мастацтва” (26.02) – Алеся Марціновіча “Ва імя святога ўсім нам адраджэння”; “Рэспубліка” (26.02) – Эмануіла Іофе “Дачушка мая любімая...”; “Чырвоная змена” – “Талент”; “Голас Радзімы” (4.03) – Дзіяны Чаркасавай “Скарбы яго жыцця”; ЛіМ” (26.03) – Алеся Марціновіча “Юбілеем Гарэцкага падсвечана”; “Настаўніцкая газета” (26.06) – Дзмітрый Бугаёў “Максім Гарэцкі” і інш. С. Дубавец у часопісе “Неман” (№ 2) надрукаваў артыкул “Неюбілейнае слова”, у якім, спасылаючыся на аповесць “Дзве душы” і аўтабіяграфічнасць многіх твораў М. Гарэцкага, зрабіў бязглузды вывад, што маці пісьменніка, як гераіня аповесці Малання, магла падмяніць сваё дзіця на панскае. “И тогда шляхетские корни “черноземного” рода нужно искать именно в этой повести”. Г. Гарэцкая ў тым жа годзе ў “Открытом письме в редакцию журнала “Неман” (№ 10)” выказала сваю абуранасць такой “сенсацией”, “оскорбительной для светлой памяти Ефросиньи Михайловны Горецкой”.

12 ліпеня 1995 г. на плошчы Свабоды ў Мінску быў адкрыты помнік Максіму Гарэцкаму (аўтар Мікалай Рыжанкоў) з надпісам: *Максіму Гарэцкаму – класіку беларускай літаратуры да 100-годдзя з дня нараджэння. 18 лютага 1993 г..* У тым жа 1995 г. у Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі (г. Горкі) пры кафедры беларускай і рускай моў (загадчык В. Зеньковіч) створаны кабінет-музей імя Максіма Гарэцкага з шырокай экспазіцыяй, прысвечанай яго жыццю і творчасці, і тым жа помнікам працы М. Рыжанкова. У гэтых пакоях працаваў М. Гарэцкі. 17 лютага 1995 г. на доме, дзе жыў М. Гарэцкі з сям’ёю ў Горках, адкрыта мемарыяльная дошка з надпісам: *У гэтым доме з 1926 па 1928 г. жыў пісьменнік Максім Іванавіч Гарэцкі.* У 1989 г. выдавецтва “Мастацкая літаратура” ўстанавіла прэмію імя М. Гарэцкага (лаўрэаты Т. Голуб, Л. Мазанік).

Трэба падкрэсліць, што Гарэцкія чытанні, якія прайшлі ў юбілейныя дні ў Горках, былі другімі. Першыя адбыліся па ініцы-

ятыве У. Ліўшыца ў Горках 16–18 сакавіка 1992 г. З таго часу яны сталі градыцыйнымі і праводзяцца амаль кожны год.

Пасля выбараў першага прэзідэнта РБ і вядомага рэфэрэндуму ў Беларусі адносіны да беларускай мовы, літаратуры, культуры і наогул беларускасці рэзка змяніліся, таму наступныя юбілеі Максіма Гарэцкага былі значна больш сціплымі.

На *105-годдзе* пісьменніка і 60-годдзе яго расстрэлу у газеце “Звязда” ад 11 лютага 1998 г. быў надрукаваны мой артыкул “Пасмяротнае вяртанне на Бацькаўшчыну”. Яшчэ раней М.І. Мушынскі ў часопісе “Гуманітарна-эканамічны веснік” (1997, № 3) змясціў артыкул “Несмяротнасць класікі: мастацкі, маральны і грамадзянска-патрыятычны заповіт Максіма Гарэцкага”. 15 лютага ў “ЛіМе” выйшаў артыкул Галіны Гарэцкай “Георгіеўскі кавалер” пра ўзнагароду яе бацькі ў 1914 г. Георгіеўскім крыжам 4-ай ступені, а 16 лютага – артыкул Георгія Юрчанкі “Прайдуся па Гарэцкага, ступлю на Левановіча...” пра вуліцу імя М. Гарэцкага ў Мсціслаўлі. “Наша слова” (18.02) змясціла паведамленне пра 105 гадавіну з дня народзін пісьменніка. Па ініцыятыве педагога Эльвіры Ярчак былі праведзены Гарэцкія чытанні сярэдніх школ “Браму скарбаў сваіх адчыняю...”, якая прайшла ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, дзе выступілі настаўнікі сярэдніх школ Мінска і Мінскай вобласці. 2-3 чэрвеня 1998 г. прайшлі чарговыя VII Гарэцкія чытанні, матэрыялы дакладаў якіх былі надрукаваны толькі ў 2002 г. Пра гэтыя падзеі Э. Ярчак надрукавала артыкул “Духоўная спадчына” ў газеце “Голас Радзімы” (2.07), а 6 жніўня ў той жа газеце выйшоў артыкул Уладзіміра Конана “Летапісец сялянскай Атлантыды”.

18 лютага 2003 г. у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры (Мінск) адбыліся XI Гарэцкія чытанні, прысвечаныя *110-годдзю* з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Адначасова там жа была адкрыта выстаўка пра жыццё, літаратурна-мастацкую і грамадска-культурную дзейнасць пісьменніка, якую гэты музей арганізаваў разам з Беларускай дзяржаўным архівам-музеям літаратуры і мастацтва. Перад гэтым (13 лютага) у тым жа памяшканні прайшла прэзентацыя кнігі Т. Голуб “У творчай майстэрні класіка” (Мн. 2002), якая выйшла ў выдавецтве “Беларуская навука” да юбілею М. Гарэцкага. Аб гэтай прэзентацыі Эма Золава паведаміла ў “ЛіМе” (6 чэрвеня 2003 г.). Тое ж выдавецтва выпусціла ў свет манаграфічны нарыс (2-е выданне, выпраўленае і дапоўненае) Д. Бугаёва “Максім Гарэцкі” (2003),

манаграфію (2-е выданне, выпраўленае) І. Чыгрына “Паміж былым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага” (2003), а выдавецтва “Мастацкая літаратура” ў серыі “Беларуская проза ХХ стагоддзя” – кнігу Максіма Гарэцкага “Прысады жыцця” (2003), у якую ўвайшлі апавяданні, аповесці “У чым яго крыўда?”, “Меланхолія”, “Ціхая плынь” і дакументальна-мастацкія запіскі “На імперыялістычнай вайне” (укладанне Т. Голуб). 19 лютага ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа НАН Беларусі да юбілею пісьменніка адкрылася арганізаваная аддзелам рэдкіх кніг і рукапісаў выстаўка “Самабытны майстар слова”, прысвечаная творчасці М. Гарэцкага. У “Польмі” (№ 2. 2003) была надрукавана праца М. Гарэцкага “Маладняк” за пяць гадоў: 1923–1928” з прадмовай Т. Голуб.

У “ЛіМе” (21 лютага 2003 г.) былі надрукаваны артыкулы Святланы Явар “Чужая праўда”, Івана Шаладонава “Хрысціянская традыцыя” і Віталія Падстаўленка “Не забі ў сябе добрае карэнне!” Тацяна Дасаева ў “Звяздзе” (20 і 22 лютага 2003 г.) змясціла артыкул “Максім Гарэцкі і Леаніла Чарняўская. Гісторыя кахання”. Таварыства беларускай мовы да юбілею выдала памятны календарык. Анатоць Мяснікоў у “Звяздзе” (31 ліпеня 2003 г.) надрукаваў эсэ “Максімава доля”.

Яшчэ на 100-годдзе было вырашана выдаць на рускай мове кнігу М. Гарэцкага “Избранное”. Хутка Л. Кананец падрыхтавала такі рукапіс, які атрымаў добрыя водгукі ад шэрагу рэцэнзентаў, у тым ліку і ад Г. Гарэцкай. Кнігу уключылі ў план выпуска выдавецтва “Мастацкая літаратура”, але яна так і не была надрукавана. Таму я, як прэзідэнт Рэспубліканскага фонду імя братаў Гарэцкіх, зноў звярнуўся ў снежні 2002 г. да дырэктара выдавецтва У.А. Мачульскага з просьбай уключыць яе ў план выданняў. Некалькі разоў кніга трапляла ў такі план, але, так і не пабачыла свету.

Перад юбілеем была выкрадзена мемарыяльная дошка з будынка, дзе калісьці знаходзіўся Інбелкульт, прычым гэта здарылася ўжо другі раз. Пасля першага крадзяжу яна была падкінута назад. А тут згінула канчаткова. На просьбу Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына”, якое тады змяшчалася ў тым будынку, паставіць новую дошку за свой кошт Мінгарвыканкам даў адмоўны адказ.

115-годдзю Максіма Гарэцкага былі прысвечаны XVI Гарэцкія чытанні, якія прайшлі **15 лютага 2008 г.** у Дзяржаўным музеі

гісторыі беларускай літаратуры. З прывітальнымі словамі да ўдзельнікаў чытаньня звярнуліся Радзім Гарэцкі, Міхась Мушынскі, Анатоль Вярцінскі. У гэтым жа годзе былі надрукаваны матэрыялы чытаньняў, у якія ўвайшлі 20 дакладаў. Пра XVI Гарэцкія чытанні паведаміла газета “ЛіМ” (29 лютага 2008 г.) артыкулам Сашы Дорскай “Перачытваем братоў Гарэцкіх”. Кароткія звесткі аб пісьменніку да яго юбілею надрукавала газета “Наша слова” (20 лютага 2008 г.), а “Народная Воля” (22 лютага 2008 г.) змясціла фрагменты з артыкула Гаўрылы Гарэцкага “Брат Максім Гарэцкі”. “Краязнаўчая газета” (№ 8, люты 2008 г.) надрукавала артыкул Генрыха Далідовіча “Класікі вяртаюцца...”, да якога перадрукавала з кнігі Радзіма Гарэцкага “Ахвярую сваім “Я” урываю “Лёс пісьменніка – лёс пакалення”.

Ірына Філіпенка, супрацоўніца Горацкай бібліятэкі, у газеце “ЛіМ” (21 сакавіка 2008 г.) заўважыла, што *месяц люты для Горацкай раённай бібліятэкі тройчы сімвалічны. Сёлета мінула 15 гадоў, як ёй надалі імя класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. 18 лютага споўнілася 115 год з дня нараджэння пісьменніка, а 10 лютага, 70 гадоў таму, ён быў расстраляны як “вораг народу”. Вось так у адным зімовым месяцы перапляліся і сумныя, і ўрачыстыя даты. У артыкуле “Вялікі чалавек з Малой Багацькаўкі” яна адзначыла, што бібліятэка штогод святкуе дзень нараджэння славутага земляка, праводзіць літаратурна-музычныя кампазіцыі, сустрэчы з чытачамі, віктарыны, фотавыставы, дапамагае бібліятэкам і школам у арганізацыі такіх мерапрыемстваў.*

Газета “Новы час” – “Літаратурная Беларусь” (23-30 сакавіка 2008 г.) надрукавала да юбілея з “Радыё Свабода” артыкул “Ён заўсёды пісаў праўду”. У другой палове 2008 г. выдавецтва “Мастацкая літаратура” выдала асобнай кнігай аповесць “Дзве душы” накладам 2000 экз.

15 лютага 2013 прайшлі XXI Гарэцкія чытанні, прысвечаныя **120-годдзю** Максіма Гарэцкага. Напярэдадні юбілею ў Горках адбыліся непрыемныя падзеі, якія былі выкліканы мерапрыемствамі “Дажынкi-2012”: было вырашана знесці адзіны дом, што захаваўся ў Беларусі, у якім жыў пісьменнік і яго сям’я. Гэты дом яшчэ 20 гадоў таму рашэннем дзяржаўных структур быў абвешчаны гісторыка-культурнай каштоўнасцю, пастанавілі ў ім адкрыць літаратурны музей Максіма Гарэцкага, дзе меркавалася захаваць памяць не толькі пра пісьменніка, але расказаць і пра

беларускую культуру і літаратуру Горак і ўсяго раёна. Аднак справа скончылася толькі ўстаноўкай мемарыяльнай дошкі, таму што за гэтыя два дзесяцігоддзі не знайшлі кватэры для жыхароў будучага музея. Але “Дажынкi” адразу вырашылі гэтыя пытанні: знайшлі, куды перасяліць людзей, а ад дома не засталася ніякага следу, ні якога-небудзь знака. За 20 гадоў не змаглі выканаць і пастанову аб выданні на рускай мове кнігі М. Гарэцкага “Избранное”. Нарэшце, зараз яна ўключана ў план выдавецтва холдзінга “Мастацтва і літаратура” і яго кіраўнік Алесь Карлюкевіч перакананы ў магчымасці выхаду кнігі.

Выйшлі з друку матэрыялы ХХ Гарэцкіх чытанняў, у якіх змешчаны 32 даклады. Паколькі гэтыя чытанні юбілейныя (дваццатыя), вырашыў троху змяніць вокладку і даць на ёй здымак братаў Гарэцкіх не разам, а паасобку, прычым тых, якія былі зроблены ў апошнія гады волі перад іх “перасяленнем” у “архіпелаг ГУЛАГ”.

З прывітальным словам на ХХІ чытаннях выступілі Васіль Зуёнак і Анатоль Бутэвіч. Было заслухана каля 50 дакладаў.

Да юбілею пісьменніка ў выдавецтве “Беларуская навука” выйшла з друку другое дапоўненае выданне кнігі Міхася Мушынскага “Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі”, а выдавецтва “Мастацкая літаратура” надрукавала кнігу Алеся Марціновіча “Брама, адчыненая ў вечнасць: дзесяць пра Максіма Гарэцкага: нарысы”. Адначасова ён выдаў вялікі артыкул пад той жа назвай у часопісе “Полымя” (№ 1 і № 2, 2013 г.)

18 лютага ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі адбылася выстава “Браму скарбаў сваіх адчыняю...”, на якой упершыню ўвазе наведвальнікаў прапанавана рукапісная спадчына пісьменніка, у тым ліку вучнёўскія сшыткі з рукапісам “Камароўскай хронікі”, аўтарскі пераклад на рускую мову “Віленскіх камунараў”, накіды з апошняга твора “Скарбы жыцця”. 19 лютага ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа адчынілася выстава “Сябра майго далёкага юнацтва”, назву якой падказалі радкі з ліста Якуба Коласа да Гаўрылы і Ларысы Гарэцкіх. У рамках музейнага праекта “Нашчадкі славытых людзей” выступілі з успамінамі Міхась Міцкевіч і Радзім Гарэцкі. Пра гэтую выставу ў “Краязнаўчай газеце” (сакавік, 2013) паведамiла Наста Кадыгрыб у артыкуле “Гістарычная сустрэча”. 21 лютага адбылася прэзентацыя выставы ў Дзяржаўным музее-архіве літаратуры і мастацтва, на якой можна было

ўбачыць некаторыя асабістыя рэчы пісьменніка. Трэба адзначыць, што толькі тут на адкрыцці выставы прысутнічаў высокі чыноўнік – старшыня Дэпартамента па архівах У.І. Адамушка. 22 лютага ў сядзібе Таварыства беларускай мовы, як было абвешчана ў “Нашым слове”, адбылася вечарына на 120-годдзе Максіма Гарэцкага з удзелам акадэміка Радзіма Гарэцкага, а пазней (27 лютага) адзначана: “Акадэмік Радзім Гарэцкі – адзін з заснавальнікаў ТБМ, сябар Рады ТБМ распавёў пра нялёгка лёс дзядзькі і бацькі, пра іхняе імкненне на Радзіму і адказаў на шматлікія пытанні”. Прысутны на імпрэзе паэт Васіль Жуковіч падараваў мне акраверш, напісаны ім да юбілею Максіма Гарэцкага:

Мой Божа, так рунела слова,
А ў час не лепшы, час ліхі!
Каго знішчаў рэжым крываваы?
Сьвядомых, зоркіх, не глухіх!
І стаў ахвярай Ты ў жыцці –
Магілы нават не знайсці.

Глыбінны, вытанчаны класік,
Адметны, не згубіўся ў часе,
Расстрэл і катаў перамог,
Элітны, верны Беларусі.
Цалую, родны, й ганаруся
Красой і сілай, бачыць Бог,
І ўсім, што ў век кароткі змог!

Шэраг дзяржаўных газет адзначыў 120-годдзе М. Гарэцкага. У “Звяздзе” надрукаваны інтэрв’ю з Міхасём Мушыньскім “Класіка – абярэг народа...” (30.01), пазней – “Фота-слова” з вершам Яўгена Пясецкага (9.02), а затым водгук на яго У.М. Голубева “І яны пакажуць нам шлях” (26.02). “ЛіМ” надрукаваў верш Віктара Падашэўка “Памяці творцы” і артыкул Алесі Лапіцкай “Месца на Парнасе” (15.02), пазней Марыны Ліс і Таццяны Жук “Архівы не гараць!” (1.03), “Рэспубліка” – Дзмітрыя Патыка – “Ззяе зорка Максіма Гарэцкага” пра выставу ў ЦНБ НАН Беларусі (19.02), “Краязнаўчая газета” – артыкул Васіля Рагаўцова “Іранізмы ў п’есах Максіма Гарэцкага” і пра выставу ў Прэзідэнцкай бібліятэцы РБ (люты). Вольга Губская ў газеце “АиФ” (20 лютага) надрукавала інтэрв’ю з Р. Гарэцкім “Братыя Горецкіе”. Газета ТБМ “Наша слова” (13 лютага) змясціла звестку пра Максіма Гарэцкага з Вікіпедыі, яго партрэт і здымак паштоўкі, якую выпусціла да юбілею. На жаль, у апошняй памылкова пазначаны год

смерці – 1939. Вось як доўга міфы жывуць! Раней (30.01) газета надрукавала артыкул Аліны Якушовай “Музей Максіма Гарэцкага на Мсціслаўшчыне”. Кароткія звесткі пра XXI Гарэцкія чытанні і выставу ў музеі Якуба Коласа “Наша слова” змясціла 27 лютага.

Чамусьці большасць недзяржаўных выданняў (газеты “Наша Ніва”, “Новы Час” і нават “Літаратурная Беларусь”, “Свободное слово плюс”, часопіс “Дзеяслоў”) не заўважылі юбілей пісьменніка. Толькі “Народная Воля” надрукавала артыкулы Марыі Малевіч пра выставу і XXI Гарэцкія чытанні ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры (19 лютага), а затым “Містыфікацыя і ніякага махлярства” (22 лютага). Пазней і мне прыйшлося надрукаваць у “Народнай Волі” (5 сакавіка) артыкул на апошнюю тэму.

Майстра літаратурных містыфікацый

Гэты літаратурны жанр, які меў даволі шырокае распаўсюджанне ў літаратуры XIX стагоддзя, не памёр і ў сучасным прыгожым пісьменстве, у тым ліку і ў беларускім. Сяргей Дубавец у Інтэрнэце ў сваім блогу да “120 гадоў з дня нараджэння беларускага пісьменніка, гісторыка культуры і правадніка нацыянальнай ідэі Максіма Гарэцкага і 75 гадоў з дня расстрэлу Максіма Гарэцкага” змясціў раздзел “Максім Гарэцкі. Асколкі літаратурнай перапіскі”. Чытаючы опусы аўтара пра перапіску выдатных замежных дзеячаў літаратуры і культуры (Ф. Кафка, Э.М. Рэмарк, А. Камю, І. Бунін і інш) з ацэнкай твораў беларускага пісьменніка, адразу адчуваеш, што пісаў іх таленавіты майстар літаратурных містыфікацый, якія выглядаюць вельмі прыгожа, а некаторыя з іх зрэдку нават праўдападобна. Але большасць шыты белымі ніткамі.

Так, аўтар сцвярджае, што Франц Кафка напісаў ліст Эрыху Рэмарку аб сваім захапленні яго раманам “На заходнім фронце без перамен” і працягвае: (...) *і па-нямецку магчымы такі твор, якім здзівіў нас усіх Максім Гарэцкі. Разумею, што Ваша кніга натхнёная яго раманам “На імперыялістычнай вайне”*. Як вядома, Кафка памёр у 1924 г., а раман Рэмарка быў надрукаваны ў 1929 г. Калі паверыць Дубаўцу, дык, відаць, Кафка пісаў ліст ужо з таго свету. У лісце Івана Буніна Джэймсу Джойсу С. Дубавец прачытаў: *А “Уліс”, даруйце, не ўразіў. Пасыла табуляванай (але я дастаў) “Камароўскай хронікі”*. Свой раман-хроніку М. Гарэцкі пісаў у ссылцы

(1931–1937 гг.), пакінуў незавершаны рукапіс, урыўкі друкаваліся ў часопісе “Польмя” (1966, 1972 г.), а цалкам раман выйшаў у свет толькі ў 1986 г. Бунін памёр у 1953 г., Джойс – у 1941 г. Зноў жа, калі паверыць аўтару блогу, дык любы Шцірліц мог бы пазаздросціць здольнасці Буніна, які змог “дастаць” і прачытаць рукапіс у Гарэцкага, які знаходзіўся ў ссылцы ў ГУЛАГу.

Трэба дадаць, што беларуская літаратура ў той час яшчэ не была ўпісана ў еўрапейскі літаратурны працэс, а адсюль мала вядомая еўрапейскаму чытачу, хаця многія яе творы, як мы ведаем цяпер, мелі высокі еўрапейскі ўзровень.

Яшчэ 20 гадоў таму на 100-годдзе Максіма Гарэцкага С. Дубавец напісаў сваю першую літаратурную містыфікацыю ў адносінах да пісьменніка, надрукаваўшы ў часопісе “Нёман” артыкул “Максим Горький. Неюбилейное слово”. У адказ Галіна Гарэцкая, дачка пісьменніка, змясціла “Открытое письмо в редакцию журнала <Нёман>”, дзе яна напісала: *Рассказывая русскому читателю о Максиме Горьком, С. Дубовец вспоминает о его повести “Две души” с единственной целью – пустить по свету сенсацию, будто мать М. Горького, как и героиня повести крестьянка Маланья, вполне могла совершить преступление, заменив своё дитя на панское. “И творчество в самом деле всё автобиографично? И тогда шляхетские (?) корни “черноземного” рода нужно искать именно в этой повести?... ” – очень хочет убедить себя С. Дубовец. Даже предположение такое оскорбительно для светлой памяти Ефросиньи Михайловны Горькой.*

Название романа М. Горького “Виленские коммунары” С. Дубовец, ёрничая, переделал на “Виленские кулинары”, поскольку страдающий от голода герой романа Матвей Мышка часто говорит о еде. Здзек над галодным чалавекам (а адначасова і над “славутым раманам Максіма Гарэцкага”) так спадабаўся Дубаўцу, што ён у сваёй новай містыфікацыі з вялікім смакам зноў паўтарыў пра “перапіску” Харэўскага з Антанянам: ...іны раз здаецца, што галоўны герой толькі есць, прычым смачна. Я не кажу пра міндалі ўсякія (ты ж ведаеш, я сам кухар), але і варанья пацукі, аказваецца, у нейкі час прыдаюцца. Неверагодна. Твой С. Добра, што Дубаўцу так пашанцавала ў жыцці, што ён еў толькі “міндалі ўсякія”, а вось М. Гарэцкаму і яго сям’і ў ссылцы ў Вятцы прыйшлося аднойчы есці суп з забітага кімсьці грака (спадзяюся, што аўтар блогу, як такі добры знаўца жыцця і творчасці пісьменніка, ведае пра гэта). У савецкай літаратуры панаваў сацрэалізм, але Гарэцкі заставаўся верным класічнаму рэалізму і таму заўсёды імкнуўся пісаць

праўду жыцця.

Г. Гарэцкая далей піша: *Когда-то С. Дубовец в одной своей статье утверждал, что роман Ремарка “На Западном фронте без перемен” (1929 год) оказал влияние на записки М. Горького “На империалистической войне”, не подумав, что они появились в печати ещё в 1925 году*. У сваім блогу 2013 года С. Дубавец словамі ужо памерлага Ф. Кафкі даказвае адваротнае. У заключэнні “Неюбілейнага слова” ён напісаў: *... уже началось в отношении Горького: утрата интереса публики, заимствование наследия писателя другими культурами – на более благодатную почву, а также всяческие догадки и мистификации, которых и мне, возможно, не удалось избежать в этом неюбилейном слове*. Прыемна, што С. Дубавец сам правільна вызначыў жанр свайго артыкула, але ён не кінуў любімы жанр, а за 20 год, наадварот, яго майстэрства значна ўзрасло, з чым і віншuem Сяргея Дубаўца ў такім прагрэсе. Калі ўлічыць некаторыя іншыя яго літаратурныя перлы, дык ён мае вялікія шансы стаць класікам беларускай літаратуры ў жанры літаратурнай містыфікацыі.

Сям’я Максіма Гарэцкага: месца пахавання

У сувязі з юбілеем многія ў мяне пытаюцца, ці вядома, дзе знаходзіцца магіла Максіма Гарэцкага, яго сына Леаніда, а таксама дзе пахаваны жанчыны яго сям’і – жонка Леаніла Усцінаўна і дачка Галіна. Таму вырашыў даць даведкі пра месца пахавання сям’і пісьменніка.

Максім Іванавіч Гарэцкі (18.ІІ.1893–10.ІІ.1938) апошні раз быў арыштаваны ў г. Кіраў (раней пасёлак Пясочня) Заходняй (потым Смаленскай, а цяпер Калужскай) вобласці 4 лістапада 1937 г., і перавезены ў турму Вязьмы. На многія заявы Леанілы Чарняўскай-Гарэцкай у розныя інстанцыі толькі 1 лістапада 1939 г. (амаль праз 2 гады пасля арышту) праз камендатуру горада Кірава (раней Вятка) быў атрыманы вусны адказ аб тым, што Максім Гарэцкі памёр 20 сакавіка 1939 г. у пасёлку Важаэль (Комі АССР). На заяву дачкі пісьменніка Галіны Гарэцкай аб пасмяротнай рэабілітацыі бацькі 7 лютага 1959 г. прыйшла даведка: *... постановление Тройки УНКВД по Смоленской области от 5 января 1938 года в отношении Горького Максима Ивановича... отменено и дело о нём производством прекращено за отсутствием состава преступления*. 21 ліпеня 1958 г. Галіна Мак-

сімаўна атрымала ў Ленінградзе пахавальную, у якой сказана, што М. Гарэцкі памёр 20 сакавіка 1939 года ад кровазліцця ў мозг. На запыт у г.п. Важаэль было атрымана паведамленне, што ў спісах зняволеных М. Гарэцкі не значыцца. Так месца пахавання пісьменніка засталася невядомым.

У траўні 1992 г. пляменнік Максіма Гарэцкага Радзім Гарэцкі праз КДБ Беларусі змог азнаёміцца са справай № 13036, якую прыслала з Калугі Упраўленне Міністэрства бяспекі Расійскай Федэрацыі па Калужскай вобласці. Стала вядома, што 5 студзеня 1938 г. адбылося пасяджэнне “тройкі”, якая паставіла: *Горецкаго Максима Ивановича расстрелять. Лично ему принадлежащее имущество конфисковать.* У наступным дакуменце справы – “Выписка из акта № 85” – сказана, што *Постановление Тройки УНКВД СССР по Смоленской области от 5 января м-ца 1938 г. о расстреле Горецкаго Максима Ивановича 1893 г.р. приведено в исполнение 10 февраля м-ца 1938 г. в 15 час.* Пра гэтую справу я надрукаваў артыкул “Расстрэл Максіма Гарэцкага” ў “ЛіМе” (№ 42 і 43 ад 9 і 16 кастрычніка 1992 г.). Мікалай Ількевіч знайшоў акт аб расстрэле: *...Перечисленные осужденные, всего в числе сорока человек, из места содержания под стражей были взяты в 14 часов 45 минут 10-го февраля 1938 года, а решение Заседания Тройки приведено в исполнение путём расстрела в 15 часов того же 10-го февраля 1938 г. Трупы зарыты на установленную глубину, о чём и составлен настоящий акт в одном экземпляре.* М. Гарэцкі ў спісе асуджаных лічыцца пад нумарам 30.

Пасля таго, як стала вядома, што Максіма Гарэцкага расстралялі, я звярнуўся з просьбай у Кіраўскі гарвыканкам Калужскай вобласці прыслаць мне афіцыйнае паведамленне аб смерці М. Гарэцкага. Праз некаторы час я атрымаў гэты дакумент з датай 6 чэрвеня 1992 г., з якога відаць, што пісьменнік расстраляны 10 лютага 1938 г., а пра месца смерці напісана: *неизвестно, Россия.*

10 лютага 1993 г. у Вязьме з дапамогай главы адміністрацыі раёна У. Рудніцкага адкрыты помнік ахвярам сталінскіх рэпрэсій. На адкрыццё яго сабралася некалькі соцен чалавек, у тым ліку і дэлегацыя з Беларусі на чале з першым намеснікам міністра культуры Уладзімірам Гілепам. Помнік пастаўлены на ўскраіне горада (пачатак вул. Паркавая) каля крутога абрыва недалёка ад будынка турмы, дзе адбываў прысуд М. Гарэцкі. На чорнай стэле з лабрадарыту выбіты словы: *Предположительно на этом месте, где похоронены сотни известных и неизвестных людей, жертв репрессий, находится прах известного белорусского писателя, учёного и педагога*

РС РСР

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

КОПИЯ

Гр. Горецкий Максим Иванович № 1-106 № 075174
(фамилия, имя и отчество)
 умер (ла) 20 марта месяца девятого тридцати
(пронесью и шифром, год, месяц и число)
девятого года 20 т 1939
 Возраст 46 лет
 Причина смерти Кровоизлияние в мозг

о чем в книге записей актов гражданского состояния о смерти 1938 года июль месяца
21 числа произведена соответствующая запись за № 115

Место смерти: город, селение _____
 район _____ область, край, республика _____
 Место регистрации: ЗАГС Рудышевского р-на ? Ленинград
(наименование и местонахождение бюро ЗАГС)
 Дата выдачи 21 июля 1938 г.

Печать учреждения, выдавшего документ _____
 Заведующий бюро записей актов гражданского состояния — подпись _____

Г. Ленин —

Помник на месте расстрела М.И. Гарэцкага у г. Вязьма (Рэсія).

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

Гражданин (ка) Горецкий
Максим Иванович
 умер (ла) 10 февраля 1938 года тридцати
девятого тридцати
восьмого года
(пронесью и шифром)
 в возрасте 45 лет, о чем в книге регистрации актов о смерти
 1938 года июль месяца 3 числа
 произведена запись за № 123.8
 Причина смерти (неизвестно)
расстрелян

Место смерти: город, селение неизвестно
 район _____
 область, край _____
 республика Ровенская
 Место регистрации ЗАГС
 Кировского гор.района
 24420 г. Киров (наименование и адрес)

Дата выдачи 6 июля 1938 г.

Заведующий отделом (бюро) записей актов гражданского состояния _____

И-НК № 295035

Максима Ивановича Горьцкого.

Амаль праз 6 гадоў пасля расстрэлу Максіма Гарэцкага і роўна ў 51 год, менавіта ў дзень яго нараджэння 18 лютага ў 1944 годзе загінуў у баі з фашыстамі **Леанід Максімавіч Гарэцкі** (15.VII.1922 – 18.II.1944). Пра гэта паведаміў дзядзьку Лёні Гаўрылу Гарэцкаму баец А. Хлюшчаў 21.5.44 г.: (...) *Он погиб в бою под дер. Костково на восточном берегу реки Шелонь Шимского района Ленинградской области. Похоронен на том же берегу в братской могиле*

ле. [...] ваш Леонид был хорошим командиром для нас, очень тоже сожалеем. У раённым цэнтры Шымску стаіць стэла, на якой пералічаны пахаваныя ў брацкай магіле афіцэры і салдаты, у тым ліку і Л.М. Гарэцкі.

Леаніла Усцінаўна Чарняўская-Гарэцкая (16.XI.1893 – 26.IX.1976) з 1947 года жыла ў Ленінградзе разам з дачкой Галінай Максімаўнай. Апошнія восем гадоў яна моцна хварэла і была прыкутая да ложку, а 26 верасня 1976 г. памерла. Дачка пахавала яе на могілках ”Южное”, якія знаходзяцца недалёка ад Пулжаўскай абсерваторыі, на ўскраіне Санкт-Пецярбурга.

Галіна Максімаўна Гарэцкая (13.III.1921 – 20.IX.2006) пайшла ад нас на 86 годзе жыцця. Пахавалі яе побач з маці. Аб смерці Галіны Максімаўны паведаміў Валянцін Яўгенавіч Тэадарчук (сын Юліі Паповай – дачкі брата Еўфрасінні Міхайлаўны Канстанціна), які прыслаў тэлеграму: *20.09.06 тихо скончалась Галина Максимовна Горецкая*. Валянцін арганізаваў увесь рытуал пахавання і паставіў помнік.

Праз два гады Валянцін Тэадарчук на могілках “Южное” (8-ы хвойны ўчастак, рад – 6, месца – 49) паставіў агульны помнік усёй сям’і Максіма Гарэцкага, на якім зроблены такія надпісы:

Семья

Горецкого

Максима Ивановича

КЛАССИКА БЕЛОРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1893 – 1938

РЕПРЕССИРОВАН, РАССТРЕЛЯН, ПОХОРОНЕН

В Г. ВЯЗЬМЕ,

РЕАБИЛИТИРОВАН

Чернявская

Леонила Устиновна

1893 – 1976

БЕЛОРУССКАЯ ПИСАТЕЛЬНИЦА

Горецкий

Леонид Максимович
СТУДЕНТ-СОЛДАТ
1922 – 1944

ПОГИБ, ЗАЩИЩАЯ ЛЕНИНГРАД
МЕСТО ЗАХОРОНЕНИЯ НЕИЗВЕСТНО

Горецкая

Галина Максимовна
ЛИТЕРАТУРОВЕД
1921 – 2006

НИЗКИЙ ПОКЛОН. СЛАВА ВАМ.
ОТ РОДНЫХ, БЛИЗКИХ, ПОЧИТАТЕЛЕЙ БЕЛОРУСОВ

Дзве вясновыя прэміі

1 сакавіка 2013 г. – у першы дзень вясны – Уладзімір Някляеў за раман “Аўтамат з газіроўкай з сіропам і без” быў уганараваны прэміяй Ежы Гедройца, а прэміяй імя Святланы Навумавай, адным з заснавальнікаў якой з’яўляецца той жа Уладзімір Някляеў, у намінацыі “Журналістыка” – карэспандэнт Андрэй Пачобут,

“Аналітыка” – Аляксандр Класкоўскі, “Надзея” – Павел Вінаградаў.

Калі выйшаў часопіс “Дзеяслоў” (№ 6, 2012), я адразу з вялікай цікавасцю прачытаў “менскі раман” Уладзіміра Някляева “Аўтамат з газіроўкай з сіропам і без”, які мяне ўразіў не столькі арыгінальнасцю пабудовы, колькі яскравай перадачай асаблівай атмасферы таго часу, часу маладосці герояў твору з іх рамантычнымі падзеямі, нягледзячы на жыццёвыя цяжкасці большасці людзей, звязаныя з яшчэ свежымі ваеннымі падзеямі і рэаліямі савецка-бальшавіцкага рэжыму. Відавочная аўтабіяграфічнасць і дакументальны стыль апавядання робяць герояў і падзеі рамана вельмі праўдзівымі па іх сутнасці, хаця, як і павінна быць у мастацкім творы, многія эпізоды не з’яўляюцца цалкам дакладнымі ні па часе, ні па дэталях.

Намаляванае Някляевым пэндзлем майстра жыццё маладога пакалення пасляваеннага савецкага часу надзвычай тыповае не толькі для Менску, але і для многіх іншых гарадоў Саюза. Успамінаючы свае студэнцкія гады, якія прайшлі ў Маскве, я бачу многа агульнага. Цяжкасці жыцця прыгняталі, але радасць маладосці перамагала. Вясёлыя жарты, падначкі, хохмы, пачуцці першага кахання і рэўнасці, тусоўкі юнакоў розных нацыянальнасцяў, нейкая бестурботнасць – вось што было найбольш цікавым і значным. Прыкметнае значэнне мелі і аўтаматы з газіроўкай, а часцей без (бо незаўсёды хапала грошай), якія дазвалялі смачна напоўніць страўнік і прыдушыць такое надакучлівае пачуццё голаду. Габрэйскае пытанне ўсплывала нярэдка даволі востра (асабліва ў канцы праўлення Сталіна). Вельмі яскрава Някляеў намаляваў вобраз Саламона Майсеевіча. Мне ён нагадаў дзеда майго сябра па студэнцкай групе Мішы Жаркова, які быў шаўцом на рынку. Такія ж, як у Менску, і ў нас былі “баданне” з КДБ, сустрэчы і стычкі з “сексотамі”, даносамі і камсамольскімі пасяджэннямі з разборкамі парушальнікаў “маральных і ідэялагічных асноў савецкага жыцця” і г.д.

Падзагаловак “менскі раман” апраўданы тым, што адчуваецца шчырая любоў аўтара да горада маладосці, які ён так добра ведаў, настальгія па тыму старым Менску, які цяпер, так моцна і на жаль непрадумана мяняецца і губляе тую былую сваю асаблівасць і ўтульнасць.

Мне давялося ўручаць прэмію імя Святланы Навумавай у намінацыі “Надзея”, а таксама медаль у выглядзе ластаўкі жонцы

пераможца Паўла Вінаградава Святлане, бо Павел у гэты час быў асуджаны на 5 сутак, што стала ўжо звычайным у нашай “дэмакратычнай” дзяржаве. З цёплымі словамі пажадання шчасця, любові маладой сям’і з прыемнасцю перадаў дыплом стромкай жанчыне, якая разам са сваім змагаром за вольную Беларусь мужна пераносіць усе цяжкасці.

Адраджэнец на ніве культуры

11 сакавіка 2013 г. споўнілася 75 гадоў з дня нараджэння выдатнага дзеяча на ніве беларускай культуры Уладзіміра Аляксандравіча Гілепа. На наступны дзень у Дзяржаўным літаратурным музеі Максіма Багдановіча сабраліся яго сябры і прыхільнікі – кіраўнікі Міністэрства культуры, беларускіх музеяў, члены Рады Беларускага фонду культуры і інш. Вельмі цёпла і шчыра віншавалі юбіляра, яго жонку Рыму Віктараўну і іх слаўных дзяцей.

Сялянскі хлопец з вёскі Вострава на Копыльшчыне У. Гілеп, скончыўшы гістарычны факультэт БДУ па спецыяльнасці археалогія, усё жыццё прысвяціў адраджэнню і развіццю беларускай культуры ў самых разнастайных напрамках: археалогіі і музейнай справы, краязнаўства і турызму, бібліятэчнай і клубнай справы, захаванні нацыянальнай спадчыны, выдавецкай дзейнасці і г.д. Ён не толькі таленавіты спецыяліст, але і выдатны арганізатар. Ужо з самага пачатку навуковай працы па археалогіі Уладзімір Аляксандравіч удзельнічаў як у шэрагу раскопак старажытных курганоў, так і ў стварэнні ўніверсітэцкага археалагічнага музея БДУ і Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі. Вялікі ўклад У. Гілеп унёс у стварэнне экспазіцыі і адкрыццё мемарыяльных комплексаў “Хатынь”, “Курган Славы”, Беларускага музея гісторыі Вялікай Айчынай вайны і інш.

15 гадоў У.А. Гілеп працаваў намеснікам Міністра культуры РБ. У гэты час па яго ініцыятыве і пры непасрэдным удзеле створаны гісторыка-культурныя запаведнікі ў Полацку, Заслаўі, Нясвіжы. У апошнім ён адзін час на грамадскіх асновах выконваў абавязкі дырэктара. Тут арганізаваў “Нясвіжскую Акадэмію” і Міжнародны фонд “Нясвіж”.

Ужо больш за 15 гадоў Уладзімір Аляксандравіч узначальвае Беларускі фонд культуры, які праводзіць вялікую працу па вяртанні і захаванні нацыянальных культурных каштоўнасцяў, па

падтрымцы народнага мастацтва (значны рэзананс атрымалі фестывалі і кірмашы фальклорнага мастацтва), па адраджэнні духоўнай культуры старажытных малых гарадоў і інш. Выклікае захапленне выдавецкая дзейнасць У. Гілепа: выйшла 7 кніг у рамках праграмы “Вяртанне”, 2 тамы “Славуцья імёны Бацькаўшчыны”, юбілейныя выданні А. Міцкевіча “Пан Тадэуш”, А. Пушкіна “Евгений Онегин”, Якуба Коласа “Новая зямля”, У. Караткевіча “Дзікае паляванне караля Стаха”, М. Багдановіча “Раманс”, “Слуцкія ткачыхі”, “Пагоня”. Ён – заснавальнік і галоўны рэдактар папулярнай “Краязнаўчай газеты”, якой 17 сакавіка 2013 г. споўнілася ўжо 10 гадоў. Шмат часу ў юбіляра займае ўдзел у многіх міжнародных і рэспубліканскіх арганізацыях культ-турнага напрамку.

Мне давалося з часу стварэння Беларускага фонду культуры ўдзельнічаць у працы Рады БФК спачатку пад кіраўніцтвам Івана Чыгрынава, а затым У. Гілепа. Заўсёды я адчуваў вялікае задавальненне ад гэтай справы. Надзвычай добразычлівы, інтэлігентны, дзелавы, цудоўны чалавек з пачуццём гумару Уладзімір Аляксандравіч – вялікі знаўца праблем культуры – ствараў прыемную атмасферу працы Рады БФК, што дазваляла разумна і хутка вырашаць многія складаныя пытанні. Я асабліва ўдзячны Уладзіміру Аляксандравічу Гілепу за выдатную падрыхтоўку і правядзенне самых розных юбілейных урачыстасцяў і мерапрыемстваў у сувязі са 100-годдзем Максіма Гарэцкага ў 1993 г. у якасці старшыні Аргкамітэта.

У канцы вячэры ў музеі Максіма Багдановіча У.А. Гілеп уручыў дырэктару музея Таццяне Шэляговіч цікавы дакумент – зварот, які па яго ініцыятыве ў 1991 г. падпісалі 40 прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі, аб перазахаванні праха Максіма Багдановіча з Ялты ў Беларусь. Дарэчы, ён назваў і тых, якія падпісалі зварот тады і прысутнічалі сёння на вячэры. Гэта – А. Вярцінскі, Э. Агуновіч, нечакана пачуў і сваё імя, бо забыўся пра тое. Аднак прапанова, хаця была нават згода ЦК КПБ, не была здзейснена – знайшліся ўплывовыя людзі, якія былі супраць.

Уладзімір Аляксандравіч запрасіў усіх гасцей узяць кветкі, якія падаравалі яму, і ўскласці да помніка Максіма Багдановіча. Сустрэў нас ціхі вечар, і мы ўрачыста пад густы снегапад схілілі галовы перад помнікам вялікага паэта і грамадзяніна Беларусі. Хутка прыгожа ўсыпаныя пушыстымі сняжынкамі, мы і асабліва казачнага выгляду нашы жанчыны-чараўніцы натхнёна чыталі

вершы, слухалі і сэрцам чулі цудоўныя словы паэта. Нам зусім не хацелася разыходзіцца. Узрушаныя і ўдзячныя Максіму Бегдановічу і Уладзіміру Гілепу, пажадаўшы юбіляру здароў’я і поспехаў, рушылі ў далейшы жыццёвы шлях з беларушчынай у сэрцы...

Знамянальная памылка...

Адна з лепшых вучаніц акадэміка Гаўрылы Гарэцкага Таццяна Васільеўна Якубоўская – палеакарполаг, кандыдат навук, прыхільніца культуры беларусаў і беларускіх татар – вярнулася з Кірава (былая Вятка), дзе наведвала сваю родную сястру і дзе некалі жыў у ссыльцы Максім Гарэцкі. У Інстытуце зайшла да мяне і распавяла мне пра сваю паездку ў Кіраў, а ў канцы дадала: “А ведаеце, калі ўжо ехала на аўтобусе на вакзал, дык бачыла, як мільгануў надпіс-назва вуліцы – Максіма Гарэцкага”. Я вельмі здзівіўся, засумняваўся, і каб упэўніцца, ці так гэта, папрасіў яе напісаць сваёй сястры, каб яна ўдакладніла назву той вуліцы. Праз некаторы час зноў прыходзіць да мяне Таццяна Васільеўна і кажа: “На жаль, праўда на Вашым баку – то вуліца Максіма Горкага”.

Але гэтая памылка Т. Якубоўскай прывяла мяне да думкі, а чаму не можа быць нейкай мемарыяльнай адзнакі ў горадзе, хоць і расійскім, дзе жыў і працаваў, як ахвяра сталінска-бальшавіцкіх рэпрэсій, вядомы беларускі пісьменнік? Паставілі ж помнік у Вязьме. Тады я, як старшыня Рэспубліканскага фонду імя братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, напісаў адпаведныя лісты губернатарам і кіраўнікам Кіраўскай вобласці і г. Кірава, Калужскай вобласці і г. Кірава, Смаленскай вобласці і г. Вязьма, падкрэсліўшы, што 2013 год – юбілейны, 120-годдзе класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага.

Праз некаторы час чытаў адказы.

31.01.2013 Уважаемый Радим Гаврилович!

Рассмотрев Ваше письмо об увековечивании памяти классика белорусской литературы М.И. Горецкого, сообщая следующее:

Материалы о жизни и творчестве Максима Ивановича Горецкого имеютя в фондах Кировского историко-краеведческого музея. Тематический комплекс о классике белорусской литературы М.И. Горецком выставлен в постоянной исторической композиции музея.

В городе Кирове сохранилось здание бывшей средней школы № 1, в которой в 1935–1937 гг. работал М.И. Горецкий. В настоящее время в

этом здании расположено государственное казенное специальное (коррекционное) образовательное учреждение Калужской области для обучающихся (воспитанников) с ограниченными возможностями здоровья «Кировская специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат I вида».

Администрация муниципального района «Город Киров и Кировский район» в мае 2013 года увековечит место, связанное с трудовой деятельностью М.И. Горецкого установлением мемориальной доски на здании бывшей школы.

Глава Кировской районной администрации Н.Ф. Соколов

06.02.2013 г.

Уважаемый Радим Гаврилович!

Ваше обращение об увековечивании памяти классика белорусской литературы Максима Ивановича Горецкого, находившегося в ссылке с 1930 по 1935 год в г. Кирове, по поручению Губернатора Кировской области Н.Ю. Белых рассмотрено.

Данный вопрос будет включен в повестку дня ближайшего заседания Совета по топонимии муниципального образования «Город Киров» и комиссии по установке мемориальных досок и памятных знаков.

О результатах рассмотрения мы сообщим Вам дополнительно.

Заместитель Председателя Правительства области –
управляющий делами Правительства области А.В. Перескоков
20.03.2013 г.

В результате рассмотрения обращения руководителя государственного фонда имени братьев Максима и Гавриила Горецких Р.Г. Горецкого по вопросу увековечивания памяти Максима Ивановича Горецкого на комиссии по вопросам законности, правопорядка, депутатской этики, социальным вопросам Совета депутатов Вяземского городского поселения Вяземского района Смоленской области сообщаем:

На территории Вяземского городского поселения, в районе улицы Парковая 2 расположен памятник «Жертвам политических репрессий», на котором увековечено имя выдающегося сына белорусского народа М.И. Горецкого. Ежегодно в день памяти жертв политических репрессий, в День города Вязьмы и другие памятные даты у памятника проводятся митинги. В местной и региональной печати регулярно публикуются материалы о жизни и научной деятельности М.И. Горецкого. Жители Вяземского городского поселения помнят и чтят имя классика белорусской литературы Максима Ивановича Горецкого. Данный памятник закреплен за одним из учебных заведений города

Вязьма.

Предлагаем Вам прислать материалы о М.И. Горецком для расширенной публикации в местной печати, а в перспективе выпуска научного сборника, посвященного белорусскому ученому.

*Председатель комиссии по вопросам
законности, правопорядка, депутатской этики, социальным
вопросам* *Д.Е. Комаров*

12.04.2013 г.

Уважаемый Радим Гаврилович!

В рамках исполнения поручения заместителя Председателя Правительства Кировской области А.А. Галицких информируем, что вопрос присвоения одной из улиц города Кирова имени М.И. Горецкого рассмотрен на заседании Совета по топонимии муниципального образования «Город Киров». По итогам рассмотрения принято решение о нецелесообразности присвоения наименования улице в городе Кирове «улица имени М.И. Горецкого».

Дополнительно сообщаем, что по адресу: г. Киров, ул. Свободы, 109, снесен дом, в котором проживал М.И. Горецкий в 1930-1935 гг., и построен новый жилой дом.

Глава департамента *П.Н. Сырцев*

Пятая канферэнцыя беларусаў Балтыі і замежжа. Хвёдару Нюньцы – 85

У Вільні 6-7 красавіка 2013 г. адбылася Пятая канферэнцыя беларусаў краін Балтыі і замежжа, а 6 красавіка адзначылі 85-годдзе старшыні Таварыства беларускай культуры Хвёдара Нюнькі. Прынялі ўдзел прадстаўнікі Літвы (арганізатары і вядоўцы – Хведар Нюнька, Леакадзія Мілаш, Алесь Адамковіч), Латвіі (на чале з Вячкам Целешам), Эстоніі (Зінаіда Клыга), Чэхіі (Юрка Станкевіч). З Беларусі прыехала досыць вялікая дэлегацыя: У. Арлоў, А. Астапенка, Г. Бураўкін, В. Голубеў, А. Макоўская, М. Скобла, А. Трусаў, С. Шушкевіч, Н. Шыдлоўская і інш. Сярод іх быў і я з Галінай. Прысутнічалі дзве гераічныя жанчыны – жонкі палітычных вязняў Марына Адамовіч-Статкевіч і Наста Палажанка-Дашкевіч.

Канферэнцыя праходзіла ў сядзібе Таварыства беларускай культуры. Галоўнае пытанне: захаванне беларускай нацыі як на

сваёй этнічнай радзіме, так і ў іншых краінах пражывання. Адзначалася, што нахабная і адкрытая русіфікацыя ў Беларусі выклікае праблему знішчэння беларусаў, прычым гэта праблема не толькі ўлады, якая, як уяўляецца, зацікаўлена ў хуткім знікненні беларускамоўнага насельніцтва, а найперш праблема саміх жыхароў краіны. Зусім не зразумела, чаму беларусы самі адмовіліся ад самага святога – мовы, якая дадзена ім ад Бога і якую кожны з іх павінен першай у жыцці пачуць ад сваёй матулі. Беларусы замежжа, з’яўляючыся неад’емнай часткай беларускай нацыі, займаюцца захаваннем і развіццём беларускай культуры, яе папулярызаваннем у краінах свайго пражывання і гэтым нясуць веды пра Беларусь у свет. Беларусы замежжа забыты сваёй этнічнай Бацькаўшчынай, якая не робіць значных захадаў па падтрымцы сваіх суродзічаў. Яны чужыя для дзяржавы і ўспрымаюцца як замежныя грамадзяне. Калі за людзьмі іншых нацыянальнасцяў стаяць іх этнічныя дзяржавы – за беларусамі – ніхто. І таму чалавеку зручна быць рускім, палякам, але толькі не беларусам. Патрэбна сістэмная падтрымка з боку беларускай дзяржавы. Без гэтага ідуць моцныя асіміляцыйныя працэсы ў краінах Балтыі і замежжа, калі беларусы нават другога пакалення ўжо не атаясамліваюць сябе з радзімай бацькоў, усё менш моладзі далучаецца да беларускіх суполак. Ад гэтага страчвае беларуская дзяржава. Вялікую справу робіць Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, займаючыся праблемамі беларускіх дыяспар у розных краінах. Калі не будзе весціся ніякая праца з беларускімі дыяспарамі, яны з часам проста перастануць існаваць.

У час канферэнцыі адбылася прэзентацыя дзвюх новых кніг: Станіслаў Шушкевіч прадставіў сваю кнігу, якая выйшла ў Маскве на рускай мове, а Міхась Скобла – кнігу лістоў і ўспамінаў Зоські Верас “Я помню ўсё”. Была зроблена прапанова – неабходна ўсталяваць памятную шыльду ў Вільні гэтай выдатнай дзеячцы беларускай культуры. Вольга Мікалайчык прэзентавала свае новыя фільмы пра найноўшую гісторыю Беларусі.

Усе ўдзельнікі Канферэнцыі наведалі Лукішскі пляц, дзе ўшанавалі памяць Кастуся Каліноўскага каля яго помніка. Адзначалася, што ў сувязі са 150-годдзем пачатку нацыянальна-вызваленчага паўстання ў Беларусі і Літве, з’явіліся некаторыя падпывалы сучаснаму рэжыму і імперскай думцы Расіі ў тым, што Мураўёў-вешальнік быў прагрэсіўны рэфарматар, а Каліноўскі і яго паплечнікі былі тэрарыстамі і ворагамі беларускага народа.

Трэба даць годны адказ на такія заявы. Ідзі паўстання Каліноўскага былі ўвасоблены ў ідэалах Беларускай Народнай Рэспублікі.

У звароце да Ураду Рэспублікі Беларусь дэлегатаў Пятай канферэнцыі беларусаў краін Балты ў прыватнасці адзначалася: (...) *звяртаемся да Вас з прапановай зрабіць найбольш важныя крокі, якія найперш могуць дапамагчы спыніць асіміляцыю і пашырыць беларускую прысутнасць у рэгіёне: 1. Паскорыць прыняцце Закона “Аб беларусах замежжа”. 2. Павялічыць колькасць беларускамоўных праграмаў для спадарожнікавага вясчання, бо беларусы, якія нарадзіліся ў замежжы, ужо не маюць магчымасці чуць беларускую мову. А беларуская мова – аснова існавання беларускай нацыі. 3. Прыняць неабходныя захады на падтрымцы існых, а таксама стварэнні новых беларускіх школ у замежжы.*

Дзеся кансалідацыі беларускай нацыі ў гэты юбілейны знакавы год 150-годдзя нацыянальна-вызвольнага паўстання 1863–1864 гг. прапануем усталяваць у сталіцы Беларусі – Менску помнік кіраўніку паўстання Кастусю Каліноўскаму.

Вільня 7.04.2013 г.

Усе ўдзельнікі канферэнцыі разам з іншымі прыхільнікамі і калегамі Хведара Нюнькі ўрачыста адзначылі 85-годдзе старшыні Таварыства беларускай культуры ў Вільні, якім ён кіруе ўжо каля 25 гадоў. Вельмі цёпла і шчыра, з вялікай павагай і любоў’ю да спадара Хведара многія выступоўцы падкрэслівалі яго значны ўклад у захаванне, пашырэнне і прапаганду беларушчыны ў Літве. Па яго ініцыятыве і актыўным намаганні ў Вільнюсе ўсталявана больш за дзесяць шылдаў беларускім дзеячам; адкрыта і працуе Віленская сярэдняя беларуская школа, а таксама Цэнтр беларускай мовы, літаратуры і этнакультуры на філалагічным факультэце Літоўскага ўніверсітэта; на віленскіх могілках Росы ўсталяваны шэраг помнікаў (у тым ліку Івану і Антону Луцкевічам, Францішку Аляхновічу), выдадзены шэраг беларускіх кніг і г.д. Вельмі знамянальна атрымалася, што Хведар Нюнька і Барыс Кіт нарадзіліся 6 красавіка, і таму С. Шушкевіч, Р. Гарэцкі і Хв. Нюнька мелі нагоду пагаварыць па тэлефоне з Барысам Кітам і ад імя ўсіх прысутных сардэчна павіншаваць яго са слаўным 103-гадовым днём нараджэння. Вельмі было прыемна, што наш самы старэйшы выдатны беларус адказваў бадзёрым голасам і з радасцю ўспрыняў наша віншаванне, добра памятае пра раней-

шыя сустрэчы з многімі з прысутных і пра свае знаходжанне ў Вільні.

Мы з Галяй разам з некаторымі ўдзельнікамі Канферэнцыі з вялікай радасцю зноў змаглі наведаць святыя для нас мясціны – будынак Віленскай беларускай гімназіі, дзе паклалі кветкі каля памятных шыльд Максіму Гарэцкаму і яго выдатнай вучаніцы Наталлі Арсенневай. Тут з’явілася і новая мемарыяльная дошка – Адаму Станкевічу. Прывіталіся з вокнамі тых пакояў, у якіх некалі жыў М. Гарэцкі са сваёй сям’ёй. На выхадзе са двара гімназіі ўспомнілі і пакланіліся яшчэ аднаму вялікаму беларусу – геолагу Ігнацію Дамейку, шыльда якога нагадвае пра яго вучобу ў Віленскім універсітэце. Зайшлі ў храм Вострай брамы, паставілі свечкі ў памяць і ўдзячнасць нашым дарагім людзям і перш-наперш тым, памятных знакі якіх толькі што наведалі. Светлы ўздым і нейкая радасць жыцця пасля духоўнай размовы з гэтымі вялікімі дзеячамі Беларусі не пакідалі нас да канца дня...

“Які лёс чакае беларускую навуку?”

Пад такой назвай у газеце “Народная Воля” ад 23 красавіка 2013 г. былі надрукаваны артыкулы пра НАН Беларусі. Ва ўступе адзначана: *Шосты месяц Нацыянальная акадэмія навук Беларусі застаецца без кіраўніка. Агульны сход НАН РБ, папярэдне прызначаны на 19 красавіка, перанесены на нявызначаны тэрмін. Канкрэтныя планы рэфармавання навуковай галіны таксама не вызначаны, і чуткі на гэты конт у акадэмічных калектывах ходзяць самыя розныя. Навуковая супольнасць дэзарыентавана, калі не сказаць дэмаралізавана. Што наогул адбываецца з беларускай навукай? Хто вядзе патаемную барацьбу за права кіраваць ёю? Ці праўда, што абмяркуваецца ідэя ліквідацыі Акадэміі навук?*

Галоўны артыкул – *Рэформа Мясніковіча*. Гэта пісьмо М. Мясніковіча на імя А. Лукашэнкі, ксеракопію якога “Народная Воля” змагла атрымаць і *поскольку тема рэфармування беларускай навуки представляет государственную важность, но не является государственной тайной*, рэдакцыя газеты вырашыла азнаёміць з ім чытачоў пад рубрыкай *без грифа “секретно”*.

Мясніковіч прапануе *ліквідаваць* НАН Беларусі і Дзяржкамітэт па навуцы і тэхналогіям, якія не здольныя ў сучасным выглядзе вырашаць задачы інавацыйнага прарыва і мадэрнізацыі эканомікі. А далей прапануе зноў *стварыць* Акадэмію навук

Рэспублікі Беларусь *как гасударственный институт, имеющий властные полномочия и регулирующий научно-техническую деятельность всех, вне зависимости от собственности и подчинённости субъектов инновационного процесса.* Прэзідыум Акадэміі навук РБ фарміруецца Прэзідэнтам РБ. Ён жа прызначае Старшыню і Бюро Прэзідыума РБ. Кіраўнікі Аддзяленняў прызначаюцца Прэзідэнтам АН. Апарат АН РБ – забяспечвае арганізацыйна-тэхнічнае абслугоўванне Прэзідыума, Бюро і Аддзяленняў, выконвае таксама функцыі Дзяржкамітэта па навуцы і тэхналогіям. Усе навуковыя ўстановы краіны працуюць як падрадчыкі па сцэнарыях Прэзідыума.

Ліст выклікае вельмі шмат пытанняў па многіх напрамках. Галоўнае ясна, што аўтар ліста імкнецца яшчэ больш наблізіць НАН Беларусі да Міністэрства навукі, яшчэ больш усю навуку падпарадкаваць волі чыноўнікага апарата і непасрэдна кіраўніку і ўраду дзяржавы. Але па сутнасці амаль усе такія магчымасці ёсць і пры сучасным становішчы НАН Беларусі, а ажыццяўленне прапаноў Мясніковіча прывядзе да яшчэ большага развалу навукі ў краіне. Цікава, што аўтар ліста прызнаецца: *Близкие по содержанию предложения предлагались мною в первые годы работы в Академии наук.*

Другі артыкул – **Аляксандр Косінец ірвецца ў Нацыянальную акадэмію навук?** Ён прысвечаны пытанню, хто можа стаць старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі. *Калі б вырашэнне гэтага пытання залежыла толькі ад вучоных, яны даўным-даўно абралі б сабе начальніка. Але ўжо каторы год галоўнае слова застаецца за Прэзідэнтам краіны. Ён прызначае старшыню Прэзідыума НАН сваім указам. На кім спыніць свой позірк Аляксандр Лукашэнка – цяжка сказаць. [...] Па чутках, сярод прэтэндэнтаў сем чалавек, дзве кандыдатуры найбольш верагодныя. Гэта – генеральны дырэктар Аб'яднанага інстытута машынабудавання НАН Беларусі Андрэй Дзюжаў і старшыня Віцебскага аблвыканкама Аляксандр Косінец. Праўда, ні адзін з іх не з'яўляецца ні членам-карэспандэнтам, ні акадэмікам. Косінец – доктар медыцынскіх навук, Дзюжаў – кандыдат тэхнічных навук. Як кажуць – без каментарыяў!*

Трэці артыкул Леаніда Емяльянава **От псевдорекформ к псевдонауке** – водгук на артыкул акадэмікаў Аляксандра Вайтовіча і Уладзіміра Логінава **Чем больна наука?**, надрукаваны ў “Народнай Волі” ад 9 красавіка. Апошні артыкул – вельмі надзённы і быў падтрыманы большасцю навукоўцаў краіны. Па зместу ён блізкі да таго звароту членаў НАН Беларусі, які быў накіраваны

галоўнаму начальніку дзяржавы. Многія раздзелы артыкула двух акадэмікаў мацней абгрунтаваны і дапоўнены новымі злучнымі прапановамі. У водгуку Л. Емяльянава, які поўнасьцю згодны з думкамі, выказанымі ў першым артыкуле, вельмі лагічна і разумна падкрэслены шэраг момантаў у сучасным стане Акадэміі.

М. Мясніковіч, атрымаўшы пасаду прэм'ер-міністра РБ, не пакінуў думку пра рэарганізацыю геалагічнай службы і навук аб Зямлі. У 2012 г. ён прапанаваў стварыць навукова-практычны цэнтр па геалогіі ў рамках Мінпрыроды, у які ўвайшлі б усе вытворчыя арганізацыі “Белгеалогіі”, і ў якасці кіруючай арганізацыі сучасны аб'яднаны БелНДГРІ, прычым зноў раіў уключыць туды з НАН Беларусі Інстытут прыродакарыстання. З цяжкасцю адбіліся ад такога неразумнага рашэння і засталіся ў НАН Беларусі з патрабаваннем стаць на чале свайго навукова-практычнага аб'яднання. Кіраўнік урада замест таго, каб стварыць спецыяльную ўстанову, якая займалася б праблемамі горных навук (распрацоўка тэхналогій здабычы карысных выкапняў, іх пераапрацоўкі і выкарыстання іншых рэсурсаў нетраў), патрабуе, каб гэтыя пытанні вырашалі геалагі. Да гэтага часу ідуць спрэчкі пра ўтварэнне навукова-практычнага цэнтра па геалогіі ўжо цалкам толькі на базе ўстаноў Мінпрыроды, але гэты працэс ідзе не столькі з улікам думак спецыялістаў геологаў і геафізікаў, колькі пад уплывам розных валонтарысцкіх меркаванняў кіруючых чыноўнікаў. Мы таксама ўжо як эксперты выказваем свае погляды на розныя варыянты выканання гэтага загаду прэм'ер-міністра.

Як бачна, спакойна працаваць над навуковымі праграмамі цяжкавата, бо думкі пра лёс НАН Беларусі і навук аб Зямлі ў такіх умовах бясконцага рэфармавання робяцца больш хвалючымі, чым навуковыя пошукі новых ведаў...

Дзённікі Максіма Танка

З вялікай цікавасцю прачытаў дзённікі (1960–1994) Максіма Танка, надрукаваныя ў 10 томе яго “Збору твораў” (2010). Больш яскрава раскрыліся многія рысы характару і сутнасці вялікага беларускага паэта і грамадскага дзеяча.

Усё яго жыццё было ў паэзіі, у творчасці. Як М. Танк пера-

жываў за недахоп часу для працы над паэмай ці асобным вершам, якія не адпускарлі яго ні на хвіліну і прымушалі хваляваць сэрца, трывожыць душу і рухаць розум, падбіраючы вартую думку і патрэбнае слоўка. А на яго ўсё навалывалі і навалывалі новыя грамадскія абавязкі, ад якіх ён не меў сілы адмовіцца. 21.XII.1965. *Выбралі мяне на сесіі старшынёй Вярхоўнага Савета рэспублікі. Вініваюць. А я з жалем думаю, што з вершамі, відаць, прыйдзеца мне развітацца.* 6.IV.1969. *Ледзь трымаюся на нагах. Ды месца пісьменніка – у яго творах, а не ў розных фэстах, кірмашах, юбіляях.*

Яго стамляла і нават прыгнятала праца ў Саюзе пісьменнікаў. Увесь час хваляваўся за сваю творчасць. 9.XI.1970. *Баюся, каб да маёй арытміі сэрца не далучылася і арытмія творчасці.* 15.IV.1971. *Найлепш было б для мяне вызваліцца ад сваёй няўдзячнай работы.* 11.IV.1977. *Здаецца, калісьці быў паэтам. А зараз месяцамі не бяруся за пяро.* 11.I.1978. *Бяда – няма калі пісаць. А для мяне не пісаць – тое самае, што не дыхаць.*

М. Танк разумеў розныя хібы бальшавіцкай ідэалогіі, савецкага бюракратызму, але змагацца ці неяк супрастаяць ім не мог, быў вельмі паслухмяны, дысцыплінаваны. Нават, калі быў вельмі хворы, не мог адмовіцца ад паездкі, выступлення ці ўдзелу ў любым, з яго погляду зусім непатрэбным мерапрыемстве, калі прапанова ішла ад ЦК КПБ. Яго вельмі раздражняла пільнае апякунства, поўны нагляд з боку кіраўнікоў партыі і ўрада, без дазволу якіх немагчыма было самастойна зрабіць нават самую малую дробязь.

6.II.1967. *У СП справы ўсё больш і больш ускладняюцца. Па кожнай дробязі трэба бегчы раіцца, трэба ўзгадняць нат, якім шрыфтам, на якой паперы і якога памеру друкаваць нейкі запрашальны білет, узгадняць змест святочных нумароў часопісаў, спіскі выступаючых і г.д. Быць чыноўнікам ці нейкім кіраўніком для пісьменніка – раўназначна смерці.* 6. IV.1967. *Сяджу за непатрэбнымі нікому выступленнямі, дакладамі, ад якіх можна звар’яцець.*

Яўген Іванавіч як мог змагаўся за пашырэнне выдання беларускіх кніг, часопісаў, дапамагаў наблізіць творчасць шэрагу “забароненых” майстроў літаратуры і культуры да народа (Л. Геніюш, М. Забэйда-Суміцкі і інш.). Відаць, толькі дзённіку давяраў даволі рэзкую крытыку некаторых праяў нелагічнай і дурной палітыкі ўрада. Асцярожнасць перамагала... 10.IX.1968. *Адпісаў на пісьмо настаўніка А.М. Белакоза. Райфо не дазваляе школам выпісваць беларускія часопісы, газеты і падпісвацца на беларускую энцыклапедыю. Што за ідыётства! А потым абвіняюць нас, што падае*

колькасць падпісчыкаў на беларускія выданні. 13.IX.1968. А ў Чэхаславакіі становішча вельмі складанае. Не знаю, чаго ў нашай замежнай палітыцы больш: блізарукасці, бяздарнасці ці свядомага шкодніцтва, у выніку чаго змарнавалі заваяваны ў гады вайны свой маральны і палітычны капітал. 25.IX.1968. Ніяк не ўдаецца прабіць сцяну маўчання навакол М. Забэйды і выпусціць серыю пласцінак з яго песнямі. Двойчы хадзіў я па розных інстанцыях і нічога не дабіўся. Не ведаю, як яшчэ прапусцілі прысвечаны яму мой верш “Куды б цябе лёс ні закінуў...”, напісаны ў 1962 г.”. 8.X.1968. Прыходзілі студэнты філфака – маладыя паэты В. Ярац і А. Разанаў. Яны пачалі збіраць на сваім факультэце подпісы пад патрабаваннем, каб іх усе прадметы выкладалі на беларускай мове. Патрабаванне слушнае. Толькі я ім параіў перш звярнуцца са сваім пісьмом у ЦК. 18. IV.1975. Усе дні бегаю па розных справах і адчуваю, як з касмічнай хуткасцю аддаляецца ад мяне мая паэзія. 6.XI.1980. Рыхтуюся да выступлення на блокаўскім вечары, якое дамклавым мячом вісіць над маёй галавой. Няма ратунку ад бясконцых юбілейных выступленняў, прамоў. Стаў падобны да чэхаўскага вясельнага генерала. 23.IX.1981. У нас, каб далі спакойна пісаць, трэба мець не толькі паперу і аловак, але і інфаркт, і выключаны тэлефон. 12.VII.1989. Калі не спіцца, думаю аб вершах. Я ведаю аб сваіх недахопах больш, як усе мае крытыкі, таму што бачу вярышні паэзіі, але да іх ніяк не дайду. 15.II.1993. Пасля кожнай бяссоннай ночы думаю, што гэта – мая апошняя раница. Але, калі бяруся за пяро, зноў вяртаюць мяне да жыцця новыя вершы. 27.IX.1993. Чакаю “Польмя” са сваёй новай падборкай. Толькі цяпер я ўбачыў, якой стратай для мяне абярнулася праца ў апарце СП, колькі змарнаваў часу на розныя пустазвонныя пасяджэнні, нарады, пленумы, з’езды, артыкулы, выступленні.... 27. IV.1994. Быў на сваім апошнім – дванаццатым з’ездзе СП Беларусі. Нат адкрыў яго няўдалай прамовай, бо зусім не рыхтаваўся. 16. VII.1994. Кожны раз, калі пішу апошні верш, мне здаецца, што я ўсё вытрас з кошыка сваёй галавы. Але праз нейкі час зноў бяру пяро.

Максіма Танка вельмі хваляваў стан беларускай літаратуры, мовы, шмат цікавых думак ён запісаў пра паэзію, прозу, крытыку.

27. VIII.1976. Ізноў узяўся за фальклор, які ўратаваў ад забыцця і нашу мову і мінуўшчыну, а яны – нашу будучыню. 8. VIII.1978. Я ўсё часцей парушаю граніцу паміж прозай і паэзіяй, і хоць знаю, што многія асуджаюць мяне за гэта, але для мяне яна, як табу, ужо не існавала з дня нараджэння першых маіх вершаў. 11.I.1979. Чытаю. У паэзіі – суцэльны гладкапіс. А яна павінна быць гаркаватай, шаршаватай і непадатлівай на разрыў. 16.X.1979. Думаю: колькі ў сусветнай і нашай літаратуры розных герояў, біяграфій, якія разыходзяцца з праўдай. 31.XII.1980. Ітак, канчаецца яшчэ адзін засушлівы

год нашай паэзіі. Справа не ў тым, што не было добрых вершаў, напісаных па-майстэрску. Мала было вершаў, якім суджана сустрэць не толькі гэты год, але і наступныя. 23.VII.1981. Паэзія – казачная птушка. Пры самым неасцярожным набліжэнні да яе – знікае. 11.I.1982. Трэба нешта рабіць з нашай паэзіяй, бо яна пачынае выдыхацца, таптацца на месцы. Мо яе прыглушылі трывожныя падзеі на свеце? Некаторыя з нас узяліся за слоўную эквілібрыстыку, падаліся ў дробныя жыццёвыя справы. 26. IV.1982. Сапраўды, паэзія – невырашальная загадка. Яна – дзіця розуму, інтуіцыі і рацыянальных адчуванняў. 23.VIII.1985. Незадаволенасць сваёй і агульным станам паэзіі не дае спакою. Задаволенасць творчая ўсыпяе таленты, але і крайняя незадаволенасць не памагае тварыць. Гэта я на сябе адчуваю. 4.VI.1987. На вачах, разам са смерцю рэк, азёр, лясоў, наветра, памірае і наша беларуская мова. 1.I.1988. Не ведаю, як будзе з нашай мовай. Трэба, каб на ёй загаварылі ўсе, а не толькі пісьменнікі. Каб яна чуваць была ў штодзённым жыцці, бо асіміляцыя, як ракавыя метастазы. Пранікла, закрунула самыя глыбінныя яе словатворчыя народныя слаі. 30. VII.1988. А ў нас катастрафічнае становішча з беларускай мовай. Усе нашы галашэнні на гэту тэму нікога не цікавяць. Неабходна, каб наша мова стала дзяржаўнай, і гэта было ўзаконена ва ўсіх установах, у штодзённым жыцці.

У дзённіках М. Танк узгадвае шмат імён дзеячаў літаратуры, культуры, палітыкі і многім дае сваю ацэнку, часцей за ўсё станоўчую, але нярэдка і крытычную. Ён радаваўся поспехам сваіх калег і перажываў за іх праблемы. Многім давялося дапамагаць у розных справах. Яўгена Іванавіча дужа засмучала прыхільнасць некаторых пісьменнікаў, у тым ліку і вельмі здольных і нават таленавітых, да гарэлкі, значную непрыемнасць прычынялі сваркі паміж сабой, крыўды адзін на аднаго членаў СП Беларусі, нярэдка фанабэрыстасць некаторых з іх. У гэтым сэнсе выклікае сімпатыю яго сціпласць. Ён, аблашчаны ўладамі амаль усімі магчымымі дасягненнямі ў пасадах, званнях, узнагародах, вельмі спакойна, а другі раз з гумарам, адносіўся да новых адзнакаў.

30.III. 1972. (...) мяне аднагалосна выбралі акадэмікам. Адным словам, спраўдзіліся калісьці жартам напісаныя радкі верша:

Пісаць пачынаю ўсё горш я і горш –

Пара выбіраць акадэмікам.

6.VIII.1976. Сёння зайшла гутарка аб славе. Я рад, што даўно вылячыўся ад гэтай хваробы, якая многім нашым пісьменнікам атручвае жыццё. 9.VI.1980. Я ўжо казаў сябрам, што нам з Я. Брылём павязло: пасля нашай смерці ніхто ні іх, ні СП не будзе непакоіць, бо ў Мінску ўжо ёсць нашы вуліцы – Брылеўская і Танкавая. 14.III.1983.

Колькі ў нашага брата, пісьменніка, пазёрства! Асабліва, калі глядзіш на паводзіны некаторых са стараны і фіксіруеш іх “скрытай камерай”. 16.III.1987. Заходзіў А.Т. Кузьмін. Шмат расказаў пра нашых пісьменнікаў і пра некаторых маіх сяброў, якія ніяк не могуць паміж сабой падзяліць ні ўлады, ні славы

М. Танк шчыра любіў сваю Бацькаўшчыну, не ўяўляў сябе без Беларусі, заўсёды з пачуццём пяшчоты, замілавання ўспамінаў свой родны кут – Пількаўшчыну, сумаваў па Нарачы, Мядзельшчыне. 19. V.1969. *Некалі буду шкадаваць, што я, бадзiня, столькі прапусціў на сваёй Радзіме непаўторных салаўiных вечароў і начэй, столькі жаўруковых святанняў і зязюльчыных куванняў. 14. VIII.1969. Трэба часцей заглядаць у свае родныя куткі, а не ў вытаптанья турыстамі, паэтамі і мастакамі Парыжы, Лонданы, Нью-Йоркі. 3.IV.1980. Праслухаў – перадавалі на тэлебачанні – цудоўныя нашы народныя песні, праспяваныя маімі вузлянскімі суседзямі, песні вясельныя, жніўныя. Слухаючы іх, душой пераношуся на сваю Мядзельшчыну, у далёкае сваё юнацтва. Гэтыя песні яшчэ раз напамнілі мне, што трэба часцей вяртацца да сваіх першакрыніц. А то я часта далёка шукаю свайго ічасця, а не там, дзе нараджаюцца гэтыя песні, ці больш дакладна, нараджаліся. Бо зараз толькі часамі і чуеш іх са сцэны нейкага калгаснага клуба. 9. IV.1981. Відаць, найлепшай маёй школай была мая Пількаўшчына. Там я вывучаў мову, знаёміўся з жыццёвай філасофіяй яе людзей, палюбіў працу, стаў паэтам. 27.VI.1990. Неяк трывожна на сэрцы. Здаецца, і ў самыя трагічныя дні вайны не было такой разгубленасці, разброду, які перажываем зараз. А Чарнобыль пагражае ўсяму нашаму народу выраджэннем і вынішчэннем. На карце свету некалі напішуць: “Тут была Беларусь”.*

Яўген Іванавіч і Любоў Андрэеўна шчыра любілі, падтрымлівалі адзін аднаго, былі цудоўнымі бацькамі, вельмі добразычлівымі, гасціннымі, і таму ў доме былі не толькі дзеці з сем’ямі, але хату часта наведвалі родныя, блізкія, добрыя знаёмыя. 23.II.1974. *А дома – пекла. Нельга ні чытаць, ні пісаць, ні лячыцца. А хвароба ўсё яшчэ трымаецца. Любаша, як белка ў калясе, круціцца, дагаджае ўсім. 18.II.1976. Дома стала проста немагчыма жыць. Моладзь сварыцца. Любаша хвора. Мне трэба ехаць на з’езд партыі ў Маскву. Ад усяго гэтага зусім выбыў са строю. 13.XI.1983. Дома несусветны гармідар. Немагчыма ні пісаць, ні чытаць. Ніхто і не ўяўляе, у якім пекле мы жывем з Любашай.*

Мне вельмі прыемна было прачытаць розныя ўспаміны пра Гарэцкіх. 21.XI.1970. *З захапленнем перачытваю М. Гарэцкага “Віленскіх камунараў” і “Камароўскую хроніку”. Мне ўсё больш падабаецца наша проза. Пачынае непакойць паэзія. 27.IX.1974. У “Маладосці” [...] –*

лісты загінуўшага на вайне сына Максіма Гарэцкага. Якая багатая і светлая душа раскрываецца ў гэтых лістах! 14.XI.1988. Сёння памёр Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі – адзін з той слаўнай пляяды Гарэцкіх, уклад якіх у скарбніцу культуры беларускага народа нельга пераацаніць. 22.XI. З цяжкім настроем вярнуўся з пахавання Г.І. Гарэцкага. На магільніку чамусці нікога не было з нашых кіраўнікоў. Былі толькі блізкія, знаёмыя. 18.III.1990. Быў у Ларысы Іосіфаўны Гарэцкай. Па завяшчанні Паўліны Вікенцьеўны Мядзёлкі, яна перадала мне яе ўспаміны, якія прасіла апублікаваць толькі праз 25 год пасля яе смерці. 1.III.1993. Поўнач. Перачытваю некаторыя творы М. Гарэцкага. На фоне і нашаніўскай і сучаснай літаратуры ўзвышаецца яго рэнесансная постаць.

Максім Танк не прыняў перабудову, асуджаў развал СССР, новую дэмакратыю... 5.III.1989. Яшчэ ніколі ў нас не было такога балагана. Наша дэмакратыя стала падобнай да былой шляхецкай. 9.VI.1992. Заканчвае сваё жыццё старое пакаленне, кульгаючы на мыліцах. Усё стала прыкрым. Далей так нельга жыць. На вачах нацыяналізм перараджаецца ў шавінізм. 9.XI.1992. Па тым, як паводзяць сябе некаторыя нашы змагары за дэмакратыю, я ўсё больш пераконваюся, што яны, перамогшы, стануць не меншымі душыцелямі, як іх сталінскія папярэднікі. 7.II.1994. Большая частка энергіі нашай апазыцыі ідзе на гуканні вясны, перайменаванне вуліц, разбурэнне помнікаў. Рымляне на сваіх помніках мянялі толькі галовы цэзараў, а мы – да аснавання і ўзвядзення новых багоў на п'едэсталах. Хутка ўзвядзем помнік З. Пазняку, якога В. Быкаў ужо не раз аб'яўляў “насланцом самога Бога” і пры імені якога патрабуюць ужо ўсіх уставаць. 28.XI.1994. Я думаю, што дэмакратыя – ніякая не дэмакратыя, калі яна ўскладняе наша жыццё, калі людзі пакутуюць ад непаладкаў у краіне, калі западае навука, культура і іх асноўная база – эканоміка. Не трэба быць дальназоркім, каб без трывогі думаць і ў такіх умовах не трывожыцца за нашу будучыню...

Яшчэ ў канцы жніўня 1994 года Яўген Іванавіч хацеў напісаць завяшчанне, аб чым запісаў у дзённіку: ...*вось так і не сабраўся...* 7 жніўня 1995 года Максім Танк памёр, а ў маі 1996 г. у газеце “Аргументы і факты в Беларусі” Мікола Мікуліч апублікаваў завяшчанне, якое захоўвалася ў сямейным архіве паэта.

Завяшчанне

Прашу СП Беларусі дапамагчы мяне пахаваць на Слабадскім магільніку, дзе пахаваны і мае бацькі. Калі памрэ раней Любоў Андрэеўна, крэміраваць і дапахаваць да мяне, бо і яе сваякі і мае ўсе знайшлі там свой вечны супакой. Я ёй многім абавязаны. Мы ўвесь свой век з ёю не разлучаліся, не хацелася б разлучацца нам і па смерці.

Хаваць мяне прашу без ардэноў, музыкі і прамоў. Не любіў я

красавацца на гэтым свеце. Таму прашу пахаваць як найсціплей, як хавалі і хавуюць спрадвеку ў нас усіх. Прасіў бы не ставіць і помніка. А калі гэта неабходна, можна будзе напісаць на бакавых гранях плоціка маці, хто ляжыць побач з ёю. [...]

І не надаваць майго імя ніякім школам, памятным мясцінам, бо і так лічу, перастараліся мы ў гэтым. Зараз амаль на кожным доме, школе вісіць на некалькі такіх мемарыяльных дошак, на якія ўжо ніхто не звяртае ніякай увагі. Усё гэта толькі ўносіць несусветную блытаніну, запаўняючы рознай “высокапарнай” непатрэбнаю старонкі даведнікаў, гісторый, успамінаў, колькасць якіх расце як снежны ком. Вось, здаецца, і ўсё. Бывайце!

Максім ТАНК

Мсціслаў – Багацькаўка – Горкі

Па ініцыятыве дырэктара Мсціслаўскага раённага гісторыка-археалагічнага музея Уладзіміра Шывянкова, якая была падтрымана старшынёй райвыканкама Васілём Віцінавым, яго намеснікам Святаславам Кусавым і загадчыкам аддзела культуры Наталляй Біскуц, 22 і 23 траўня 2013 г. у Мсціславе і Багацькаўцы прайшла Канферэнцыя, прысвечаная 120-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. На ўрачыстасці запрасілі мяне з Галінай і Анатоля Бутэвіча, вядомага пісьменніка і грамадскага дзеяча (былога міністра, дыпламата, а цяпер – намесніка старшыні Рэспубліканскага грамадскага савета па справах культуры і мастацтва пры СМ РБ).

У вялікай зале Палаца культуры сабралася каля трохсот вучняў, настаўнікаў сярэдняй школы, ліцэя і коледжа, а таксама прадстаўнікоў інтэлігенцыі горада, якія вельмі цёпла сустрэлі нас. Спачатку быў паказаны фільм Алы Вольскай “Неразгаданыя людзі”, прысвечаны М. Гарэцкаму. Пасля ўступнага слова вядучай выступілі Р. Гарэцкі і А. Бутэвіч, якія апавядалі пра жыццё і творчасць Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, адраджэнцкі рух мінулага стагоддзя, развіццё і стан беларускай літаратуры, культуры, неабходнасць захавання беларушчыны, пачуццё патрыятызму і ўмацаванне незалежнасці краіны. Вельмі было прыемна, што моладзь уважліва, з разуменнем і, як нам здалося, з падтрымкай нашых думак слухала прамовы. У музей і раённую бібліятэку я перадаў шэраг кніг, прысвечаных жыццю і творчасці Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх.

Мы змаглі пазнаёміцца з гісторыка-археалагічным музеем.

Вельмі ўдалае тлумачэнне давалі дырэктар музея У. Шывянкоў і навуковы супрацоўнік Валянціна Цімашкова. Багатыя экспазіцыі выразна паказваюць гісторыю Мсціслава і яго людзей ад старажытнасці да сучаснасці. Удалося пахадзіць па гэтым цудоўным горадзе-музеі, каб больш-менш пазнаць які, патрэбны многія дні, а можа і месяцы, але і беглы агляд зрабіў незабыўнае ўражанне.

Перш-наперш узнёслы настрой прыдае рэльеф – паўднёвыя ўзгор’і Смаленскага ўзвышша з Замкавай, Троіцкай і Дзявочай гарамі, з якіх адкрываюцца дзіўнай прыгажосці краявіды. Тут працякае рачулка Віхра, якая праз дзесятак кіламетраў упадае ў больш магутную раку Сож. Мсціслаўская зямля здаўна была заселена, аб чым гавораць старыя курганы, селішчы і гарадзішчы. Пабачылі найбольш знакамітае гарадзішча – Замкавую гару на правым беразе Віхры. Гэта – высокі мыс на 2 гектары, абкружаны шырокімі і глыбокімі (да 25 м) ярамі, якія некалі былі запоўнены вадой. Стоячы на краю вала, аж страшна глядзець на дно яра. На замчышчы археолагі (пачынаючы ад славутага беларускага этнографа і археолага XIX ст. Е.Р. Раманава і да сучасных М.А. Ткачова і асабліва Л.А. Аляксеева) ускрылі жылыя і гаспадарчыя пабудовы XIII–XIV стагоддзяў, знайшлі мноства розных рэчаў і прыладаў, у тым ліку берасцяную грамату. Мсціслаў упамінаецца з XII стагоддзя як горад Смаленскага княства. З 1180 года – цэнтр удзельнага Мсціслаўскага княства, калі смаленскі князь Раман Расціславіч даў горад ва ўдзел сыну Мсціславу.

Пры ўваходзе на Замкавую гару нядаўна ўсталяваны памятны знак у гонар сына князя Вялікага Княства Літоўскага Альгерда: “Сямёну Лугвену Альгердавічу роданачальніку князёў мсціслаўскіх, герою Грунвальдскай бітвы, фундатару праваслаўных святых”. Дарэчы, ён жа ў 1380 г. заснаваў Мсціслаўскі Пустынскі Успенскі манастыр, які мы таксама наведалі. З XVII ст. ён стаў уніяцкім, а з 1839 г. – зноў праваслаўны. Кідаецца ў вочы высачэнная шмат’ярусная званіца, далей – мураваны храм Успення Багародзіцы, царква Раства Багародзіцы і Пакроўская царква. Вядуцца рэстаўрацыйныя работы; будынкі школы, жылых дамоў, дзе жывуць манахі, гаспадарчыя пабудовы адноўлены і маюць добры выгляд. За гэтымі храмамі і будынкамі – круты спуск да малой рачулкі Асялянка (правы прыток Сожа), на беразе якой знаходзіцца знакамітая крыніца. На яе базе створана купальня і побач пабудавана невялікая царква. Яны прыва-

бліваюць да сябе многіх людзей, якія пасля купелі і малітвы адчуваюць, што здароў'е іх значна палепшылася, а то і зусім хвароба знікла. У памяшканні школы ў час рэстаўрацыі нечакана на сцяне адной келлі праявілася нерукатворнае аблічча Хрыста Збавіцеля, пасля чаго колькасць паломнікаў у манастыр стала проста незлічонай – з усёй Беларусі і суседніх краін. У вялікім лесе за купальняй і рачулкай бясконца спяваюць салаў'і і кукуюць зязюлі, прадказваючы вечныя гады манастыру.

Мсціслаў меў складаную гісторыю і перажыў узлёты і заняпады. Мяняліся ўлады, а з імі мяняліся і рэлігійныя прыхільнасці, прычым часта гвалтоўна: язычства – хрысціянства, праваслаў'е – уніяцтва – каталіцызм – праваслаў'е. Вялікім гандлёвым горадам (да 30 тысяч жыхароў) ён стаў у XVI–XVII стагоддзях, калі былі пабудаваны многія кляштары. Частыя войны, пажары прыносілі значныя страты. Вайна паміж Рэччу Паспалітай і Масковіяй цягнулася трынаццаць гадоў, не прайшла міма Мсціслаўскага ваяводства вайна са шведамі, калі горад наведаў Пётр I, не абмінула горад і вайна з французамі, першая, а затым і другая сусветная войны. Асабліва моцныя пажары здарыліся ў 1858 і 1863 гг. Мсціслаў быў цэнтрам Мсціслаўскага княства, Мсціслаўскага ваяводства, затым правінцыі, пазней – павета (то Магілёўскай губерніі, то Смаленскай) і нарэшце Мсціслаўскага раёна. Асабліва быў вядомы як буйны цэнтр ганчарных і керамічных вырабаў.

Сучасны горад уражвае мноствам касцёлаў, кляштароў, камяніц XVII–XVIII стагоддзяў: Кармеліцкі касцёл Успення Маці Божай; Езуіцкі касцёл з кляштаром, перароблены ў праваслаўны Мікалаеўскі сабор; Троіцкая царква, Бернардзінскі кляштар, царква Аляксандра Неўскага, Спаса-Праабражэнская царква, будынкі земскай управы, калегіума, аптэкі, гімназіі і інш. Захаваліся стогадовыя жыллыя драўляныя дамы традыцыйнай архітэктуры, характэрныя для раёна гаспадарчыя пабудовы. Ubачылі помнікі друкару Пятру Мсціслаўцу (іх два – адзін маладому, другі, нядаўна пастаўлены ў дні святкавання славянскага пісьменства), загінуўшым у вайне абаронцам Мсціслава, мемарыяльную дошку Міхасю Ткачову. Па ўсім горадзе раскінуты арыгінальныя драўляныя скульптуры жывёл і людзей з фальклору, якія ўпрыгожваюць скверы, падвор'і. Яны зроблены мясцовым майстрам Яўгенам Галаўковым. Горад утульны, спакойны, чысты, увесь у пышнай зелены дрэў і кустоў, сярод якіх

патанаюць прыемныя драўляныя домікі з прыгожымі варотамі.

Мсціслаў налічвае каля 12 тысяч жыхароў, сустрэчы з якімі заўсёды рабілі прыемнае ўражанне – прыветлівасцю, культурнасцю, спакоем. Адзінае, што вельмі было балюча, а часта выклікала моцнае абурэнне – гэта стан роднай мовы. Усе начальнікі размаўлялі па-руску, у лепшым выпадку – на трасянцы, хаця адчуваецца, што з прыхільнасцю адносяцца да беларускамоўных, прынамсі, да нашай “троіцы”. Нават Наталля Біскун (загадчык аддзела культуры, ураджэнка Мсціслава), супрацоўнікі музея і многія іншыя не карыстаюцца беларускай мовай. Толькі вядучая канферэнцыі ды Уладзімір Шывянкоў размаўлялі па-беларуску, але і то з цяжкасцю, бо няма адпаведнага беларускамоўнага асяроддзя. Большасць школ, аб’яў, назваў вуліц, надпісаў зроблена на рускай мове. У Беларусі чыноўнічая адміністрацыяна-камандная рускамоўная “вертыкаль” зрабіла моцную вертыкаль і па мове, амаль зусім выціснуўшы беларускую мову з ужытку, як у сваім асяроддзі, так і ў насельніцтва.

Увечары горад здаўся нам зусім малалюдным, нейкім таямнічым. Магутныя гмахі касцёлаў, цэркваў, камяніц, у большасці значна разбураных, пустуючых, выглядаюць як казачныя цёмныя прывіды мінулага. Дзівішся прыгажосці гэтых будынкаў, а сэрца баліць ад таго, што цудоўная старажытнасць горада паступова разбураецца, не рэстаўрыруецца, не аднаўляецца, стаіць нямым дакорам усім нам, сучасным жыхарам Мсціслава, усёй Беларусі і ў першую чаргу яе кіраўнікам. Якім выдатным непаўторным горадам-музеем мог бы стаць Мсціслаў! Будзем спадзявацца, што ў хуткім часе не толькі на паперы, але і ў жыцці здзейсніцца такі цуд.

На наступны дзень па добра асфальтаванай дарозе паехалі ў Багацькаўку. Вакол прасторныя палі, усе, як воспінамі, пакрытыя так званымі лёсавымі прасадкамі – праваламі глыбінёй у некалькі метраў, залітыя вадой і заросшыя розным хмызняком з бярозкамі і асінкамі. Па-мсціслаўску яны завуцца “аборкі”. Гэты тэрмін замацаваўся ў геалагічнай літаратуры.

Апрача прыехаўшых з Мсціслава, каля дома-сядзібы Максіма Гарэцкага сабраліся школьнікі і настаўнікі Курманаўскай сярэдняй школы. Падышлі Таццяна і Віктар Шнарскія – сын Клаўдзіі Іванаўны (мая стрыечная сястра) і яго жонка, – а пазней – больш

далёкія родзіця па лініі Ефрасінні Паповай-Гарэцкай, Таццяна Агеева і яе муж. Абняліся.

Нас урачыста сустрэлі адзетыя ў народныя строі школьніцы і ўручылі вялікі каравай – “хлеб-соль”, які я з удзячнасцю прыняў. З хаты гучала песня маёй бабулі, якую перадавалі з патэфону. Валянціна Цімашкова пазнаёміла прысутных з экспазіцыяй музея, распавяла пра жыццё братаў Гарэцкіх, што чаргавалася з выступамі школьнікаў, якія чыталі ўрыўкі з твораў М. Гарэцкага і нават паказалі невялічкую драматычную сцэнку. Артысты былі апрануты ў адпаведныя беларускія строі і размаўлялі на добрай роднай мове. Усім вельмі спадабаліся маладыя здольныя дзяўчаты і хлопцы, а ў мяне ад замілавання нават з’явілася сляза. Я і А. Бутэвіч дапоўнілі размову пра братаў Гарэцкіх, пра іх цяжкі шлях на ніве нацыянальнага адраджэння. Настаўніца беларускай мовы і літаратуры Людміла Акуленка ўручыла мне мсціслаўскую газету “Святло Кастрычніка” (22.05.2013), у якой да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага быў надрукаваны змястоўны артыкул “Шлях Максіма Гарэцкага да <Скарбаў жыцця>”.

Пазней у “цёплай” палове хаты накрылі стол з багатым пітвом і закускай. Так прыемна зноў было пабыць у роднай хаце майго Таты, дзядзькі і ўсіх блізкіх багацькаўцаў разам з людзьмі, якія з такой павагай і шчырай любоў’ю ўспаміналі братаў Гарэцкіх. Я з хваляваннем аглядаў усе куткі хаты – і калыску, і печку, і пралку, і абраз у куце – як раптам да нас уляцела ластаўка, пакружылася над нашым сталом і выляцела. Мы аж уздрыгануліся ад нечаканасці такога прылёту – здалося, што душа Максіма вярнулася дадому і прывітала нас. Не паспелі мы абгаварыць гэты цуд, як зноў ўляцелі ў хату ўжо дзве ластаўкі – як душы двух братаў, пра якіх мы вялі размову і якіх успаміналі – спачатку праляцелі над нашымі галовамі, потым некалькі разоў зрабілі кругі над палацямі каля печы, дзе даўным-даўно звычайна браты, калі былі дзеткамі, сядзелі і ўважліва слухалі цудоўныя песні сваёй маці і казкі дзядзіны Хрысцёны. Ластаўкі яшчэ раз пакруціліся над намі, як быццам развіталіся і выляцелі зноў, ужо назаўсёды.

Віктар Шнарскі правёў нас да могілак, якія знаходзяцца супраць руін цаглянага будынку былой школы паміж Малой і Вялікай Багацькаўкай. Усклалі кветкі на магілкі бабулі Ефрасінні, дзедка Івана, а таксама маёй стрыечнай сястры, маці Віктара – Клаўдзіі Шнарскай. З сумам перайшлі на дарогу праз гразнае балоцістае дно Канаваы, якая больш ста гадоў была вірлівай

рачулкай Віранкай. У самой Малой Багацькаўцы, калі мы ўпершыню з Татам і маім братам Усяславам прыехалі сюды, Канава была яшчэ з вадой, а цяпер зусім высахла. Калі ў 1936 г. Максім Гарэцкі быў апошні раз у Малой Багацькаўцы, ён апісаў усе хаты вёскі і іх жыхароў – хат было 35. Пазней будаваліся яшчэ і новыя. Цяпер засталася толькі некалькі жылых хат як у Малой, так і ў Вялікай Багацькаўцы. Большасць хат стаяць з забітымі вокнамі, а то і пахіленымі, закінутымі. Самыя маладыя яе жыхары – Віктар, які ўжо пенсіянер, і Таццяна, якая будзе пенсіянеркай на наступны год. Сумна, вельмі сумна глядзець на паміраючую вёску, жыццё і лёс жыхароў якой з пачатку яе існавання так выдатна апісаў Максім Гарэцкі ў “Камароўскай хроніцы”. Здавалася, неўміручыя жыццёвыя падзеі ніколі не пакінуць гэтую мілую прыгожую вёску. Ці адродзіцца яна? Хочацца стаць на калені і прасіць прабачэння ў той зямелькі, у той вёскі, у той хаты, якія былі сапраўдным родным кутом маім дзеду і бабулі, Тату і дзядзьку і якія маё пакаленне ўжо амаль згубіла і не захавала. Але калодзеж з лепшай ў акрузе крынічнай вадой ды музей-сядзіба ўсяляюць думку-надзею, што не можа загінуць такое цудоўнае месца.

У Мінск рушылі праз Горкі. Заехалі ў Горацкую раённую цэнтральную бібліятэку імя Максіма Гарэцкага, дзе нас вельмі ветліва сустрэлі беларускамоўныя супрацоўнікі бібліятэкі на чале з загадчыцай Наталляй Міхайлаўнай Ермалаевай. З удзячнасцю яны прынялі ад нас кнігі, якія мы прывезлі ў бібліятэку. Паказалі нам новую залу, якая будзе прысвечана М. Гарэцкаму, і дзе будзе размешчаны бюст пісьменніка работы З. Азгура, партрэт, шэраг фота і іншыя экспанаты пра яго жыццё і творчасць. Мне падаравалі даведнік “Горацкі Гарэцкі”, які мае наступныя раздзелы: Горкі ў жыцці і творчасці Максіма Гарэцкага; Вершы, прысвечаныя М. Гарэцкаму; Выданні аб жыцці і творчасці М. Гарэцкага; Кнігі твораў М. Гарэцкага.

Наведалі месца, дзе стаяў да “Дажынак” дом, у якім жыў М. Гарэцкі з сям’ёю. Роўнае месца з густой зялёнай травой нават зусім не нагадвае, што тут зусім нядаўна стаяў досыць вялікі будынак.

Галава адміністрацыі – чалавек слова

У пачатку лютага 2013 г. я атрымаў ад галавы Кіраўскай раённай адміністрацыі Н.Ф. Сакалова ліст, у якім адзначалася, што *Адміністрацыя муницпального района «Город Киров и Кировский район» в мае 2013 года увековечит место, связанное с трудовой деятельностью М.И. Горецкого установлением мемориальной доски на здание бывшей школы.*

У канцы мая я праглядаў сайт “Хартыя” і з некаторым здзіўленнем ад такой рэдкай для нашага часу акуратнасці і з вялікай удзячнасцю Кіраўскай адміністрацыі і яе кіраўніку Н. Сакалову прачытаў:

24 мая в Кирове Калужской области открыта мемориальная доска в честь классика белорусской литературы Максима Горецкого. Писатель жил в этом городе два последних года своей жизни.

Доска открыта на здании бывшей Песоченской средней школы № 1. В ней Максим Горецкий работал два учебных года: преподавал русский язык и литературу. Здесь в ноябре 1937 года был арестован органами НКВД, и 10 февраля 1938 года расстрелян в Вяземской тюрьме.

В нынешнем году отмечается 120-летний юбилей белорусского просветителя, чье имя и труды на его исторической родине пользуются огромным уважением и любовью. Ведь Максим Горецкий – один из создателей белорусского литературного языка, стоял у истоков

национальной литературы, создал немало прекрасных произведений, прожил короткую, но весьма насыщенную добрыми созидательными делами жизнь. Он знакомил белорусов с достижениями русской литературы: перевел на родной язык «Слово о полку Иго-реве», ряд произведений Горького, Фадеева и других писателей. Составил и издал русско-белорусский и белорусско-русский словари. В истории культуры оставил свой след как литературовед, лингвист, фольклорист, литературный критик, журналист, редактор. Кроме этого, Максим Горецкий постоянно преподавал в вузах и техникумах, стоял у истоков создания национальной академии наук.

Травень 2012 – травень 2013 г.

Жыццёвы меланж –2013-2014

Раман расійскага філолага

З вялікай цікавасцю праглынуў захапляючую кнігу Аляксандра Чудакова “Ложится мгла на старые ступени. Роман-идиллия” (2012), які рашэннем журы конкурса “Русский Букер” прызнаны лепшым рускім раманам першага дзесяцігоддзя новага стагоддзя. Яго напісаў выдатны расійскі філолаг Аляксандр Чудакоў (1938-2005) ужо ў сталым узросце на базе сваіх дзённікаў і ўспамінаў, якія, дзякуючы бліскучай памяці, трымалі шмат нават дробных бытавых падрабязнасцяў жыцця і адначасова важкіх абагульненняў. Раман напісаны цудоўнай рускай мовай, блізкай да чэхаўскай, – здаецца, вельмі проста, але ўсё глыбока асвятляючай, з мяккім гумарам, які змушае радасна смяяцца. Чытаецца так лёгка, што адчуваеш сапраўдную асалоду ад слова, якое дазваляе яскрава ўяўляць усё тое, пра што піша аўтар – вясёлае, светлае, жыццярадаснае і жудаснае; цяжкае, грознае. Непаўторны стыль рамана: з аднаго боку, падрабязнасці падзей, дасканалы апісанне рэчаў, дасканалыя думкі і пачуцці герояў, а з другога – выдуманая, і ў той жа час рэальная рэчаіснасць. Аўтабіяграфічнасць удала ўпісана ў зменлівую шматпакутную рэальнасць мінулага стагоддзя.

А.Чудакоў на 10 год маладзей за мяне, але падзеі і сітуацыі ягонага жыцця вельмі блізкія і зразумелыя мне: ён жыў у той жа час, і яго лёс нечым падобны да майго. Рэпрэсіраваныя родныя; ГУЛАГ, які пранік усюду і не даваў забыць пра існуючую сістэму бальшавізму; вайна і эвакуацыя; жыццё ў Казахстане; лысенкаўчына ў навуцы; дэмагогія і хлусня, страх і нянавіць, якія прыводзяць да раздвоенасці душы чалавека; і ў той жа час – радасць і любоў да жыцця; адчуванне шчасця, маладосці і сілы; вера, надзея і каханне...

У “Новой газете” пра раман А.Чудакова напісана, што гэта – вобраз сапраўднай Расіі ў яе самыя цяжкія гады. *Книга гомерически смешная и невероятно грустная, жуткая и жизнеутверждающая, эпическая и лирическая. Интеллигентная робинзонада, роман воспитания, «человеческий документ».*

Шосты з'езд беларусаў свету

З'езд прайшоў 23–24 ліпеня 2013 г. у Міжнародным адукацыйным цэнтры імя Ёханэса Раў. У з'ездзе прынялі ўдзел дэлегаты беларускіх дыяспар з 21 краіны свету, сярод якіх больш за 200 чалавек з замежжа і каля 140 чалавек з Беларусі. Таксама прысутнічалі прадстаўнікі дышпрандстаўніцтваў Украіны, ЗША, Польшчы і Нідэрландаў, 14 прадстаўнікоў дзяржаўных устаноў, у тым ліку Міністр культуры Барыс Святлоў, Упаўнаважаны па справах рэлігіі і нацыянальнасцяў Леанід Гуляка. Тэма з'езду: “Беларуская нацыя ва ўмовах глабалізацыі: выклікі і магчымасці”. Пасля вітання кіраўніка “Бацькаўшчыны” Алены Макоўскай, мне, як сустаршыні Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенню з'езда, давалося абвесціць з'езд адкрытым. Пасля гімна ЗБС “Бацькаўшчына” ўшанавалі хвілінай маўчання памяць 51 сябра Згуртавання, што адышлі ў іншы свет за час паміж Пятым і Шостым з'ездамі.

З асноўнымі дакладамі выступілі Алена Макоўская, даследчыца беларускай эміграцыі Наталля Гардзіенка, старшыня гуртка Беларуска-амерыканскага задзіночання ў Вашынгтоне Алеся Кіпель і сябра абласной Рады Іркуцкага таварыства беларускай культуры імя Яна Чэрскага Алег Рудакоў. Праца з'езда і яго вынікі даволі шырока адзначаліся ў СМІ, асабліва ў недзяржаўнай прэсе, таму я не буду пераказваць іх, падкрэслію толькі некаторыя моманты.

Дзякуючы дасканалай працы Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенню Шостага з'езда і асабліва працоўнай групы на чале са старшынёй Рады Нінай Шыдлоўскай, з'езд прайшоў вельмі арганізавана. Упершыню, калі не лічыць Першы з'езд беларусаў свету, не было ніякіх перашкод з боку ўладных структур. Вельмі лагодна, без асабліва рэзкіх нападаў адзін на аднаго, спакойна прайшла дыскусія, а таксама даволі аднадушна прыняты выніковыя дакументы і абрана новае кіраўніцтва Згуртавання “Бацькаўшчына”. Шосты з'езд прайшоў пад знакам 20-гадовага юбілею правядзення незабыўнага і вельмі паспяховага Першага з'езда беларусаў свету ў 1993 г. Таму ў гонар гэтай даты ўсім дэлегатам з'езда быў уручаны спецыяльны значок, а ганаровым сябрам Згуртавання – яшчэ і памятныя медалі да 20-годдзя Першага з'езда беларусаў свету. На канцэрце асабліва ўразлілі выступленні іркуцкага гурту аўтэнтчнага спеву “Крывічы”, дуэт чэшскіх беларусаў Сяргея Доўгушава і Аляксандра Ясінскага і інш. Дэлегаты і госці з цікавасцю аглядзелі шэраг выстаў, удзельнічалі ў прэзентацыі культурных праектаў – кніг, музычных дыскаў і інш.

Дэталева была абмеркавана і прынята праграма “Беларусы замежжа” (2013–2017), якая ставіць мэту захавання беларускай прысутнасці у свеце ў розных яе праявах, кансалідаваць беларускую нацыю і ўмацаваць грамадзянскую супольнасць у Беларусі. Пасля грунтоўнага разгляду падрыхтаваных праектаў, рэзалюцый і зваротаў, якія выклікалі гарачыя, але добразычлівыя спрэчкі, былі зацверджаны наступныя

дакументы: “Выніковая рэзалюцыя”, “Зварот да Нацыянальнага сходу і Ураду Рэспублікі Беларусь аб прыняцці закона “Аб беларусах замежжа”, “Бела-руская мова – галоўны фактар існавання незалежнай Рэспублікі Беларусь”, “Пра захаванне гісторыка-культурнай спадчыны”, “Пра транслітарацыю найменняў беларускіх геаграфічных аб’ектаў”, “Аб акце добрай волі” (заклік вызваліць вязняў сумлення). Кіраўніком Згуртавання “Бацькаўшчына” была пераабрана Алена Макоўская, старшынёй Рады – Ніна Шыдлоўская. Намеснікамі старшыні сталі Валеры Герасімаў і Барыс Стук. У новы склад Вялікай Рады ўвайшлі 50 чалавек ад Беларусі (яны складаюць Малую Раду) і такая ж колькасць ад замежжа. Усе дакументы з’езда былі надрукаваны ў газетах і перададзены ў адпаведныя дзяржаўныя і грамадскія структуры.

Ужо ў лістападзе 2013 г. з’явілася паведамленне аб тым, што Палата прадстаўнікоў нацыянальнага сходу Беларусі прыняла ў першым чытанні законапраект “Аб беларусах замежжа”. Прыемна, што шэраг прапаноў, якія Згуртаванне “Бацькаўшчына” на працягу ўжо 20 гадоў прапаноўвала і на Шостым з’ездзе зноў дапрацавала і прыняло, улічаны Нацыянальным сходам Беларусі. У прыватнасці, гэта адносіцца да льготнага парадку атрымання грамадзянства Беларусі для беларусаў, якія жывуць за мяжой і не маюць беларускага пашпарта. Важна, што ўведзена дасканалася вызначэнне, якія групы людзей маюцца на ўвазе пад беларусамі замежжа.

Выстава ў Мінскай гарадской ратушы

28 жніўня 2013 г. адбылася выстаўка вядомага скульптара Алеся Шатэрніка “Святло майго горада (скульптура, жывапіс, імпрэсія)”. Гэта рэдкі, а магчыма і першы выпадак, калі Галоўнае ўпраўленне ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі разам з Музеем гісторыі г. Мінска, Нацыянальным мастацкім музеем Беларусі і Беларускай саюзам мастакоў праводзіць выставу ў Мінскай гарадской ратушы сябра суполкі “Пагоня”, якая была створана ў 1990 г. у складзе Саюза мастакоў Беларусі з мэтай “развіцця нацыянальнага мастацтва... дзеля абуджэння нацыянальнай самасвядомасці народу, ягонага духоўнага, культурнага і дзяржаўнага адраджэння” (Статут суполкі). На выставе былі прадстаўлены найбольш вядомыя скульптурныя і жывапісныя творы (шэраг пейзажаў, храмаў, новы партрэт) Алеся Шатэрніка, а таксама яго літаратурныя працы. Як сам Аляксандр Сяргеевіч адзначыў у сваім буклеце “Сонцакрыж” (2011): *Жывапіс – гэта двухмернае прастора. Скульптура – трохмерная. Паэтычныя слова выходзіць па-за межы гэтых Прастораў і набліжаецца да чацвёртага вымярэння: Боскага Слова... “Напачатку было Слова...”* Таму ён апантана працуе ў пералічаных трох напрамках творчасці. Усе выступоўцы адзначалі шматграннасць творчых схільнасцей А. Шатэрніка. Чамусьці ніхто не казаў пра яго шматлікія мемарыяльныя дошкі. Якраз па

гэтым напрамку яго творчасці мне і прыйшлося шмат разоў сустрэцца з Аляксандрам Сяргеевічам. З вялікай удзячнасцю ўспамінаю яго працу над мемарыяльнымі табліцамі, якія ўсталяваны ў Вільні на ўваходзе ў будынак Першай Віленскай беларускай гімназіі – выкладчыка Максіма Гарэцкага і яго вучаніцы Наталлі Арсенневай. Тады я часта наведваў яго майстэрню, былі вельмі цікавыя размовы, а потым мы разам ездзілі на адкрыццё дошак у Вільню. Потым я звярнуўся да А. Шатэрніка зрабіць мемарыяльную дошку майму бацьку акадэміку Гаўрылу Гарэцкаму. Цяпер яна вісіць на будынку Інстытута геахіміі і геафізікі НАН Беларусі. Побач таксама зробленая А. Шатэрнікам – дошка ў гонар акадэміка Аляксандра Сямёнавіча Махначы. Ён жа намалюваў яго партрэт, які ўпісаўся ў галерэю выдатных геолагаў Беларусі – членаў Акадэміі навук, якая ўпрыгожвае залу пасяджэнняў Інстытута. А.С. Шатэрнік зрабіў дошку ў гонар выдатных вучоных Інстытута беларускай культуры, на якой у тым ліку выбіты прозвішчы Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, а таксама роднага брата яго дзеда – Міколы Шатэрніка, вядомага беларускага мовазнаўца. Хацелі, каб гэтая мемарыяльная дошка была побач з дошкамі У. Ігнатоўскага і М. Гарэцкага на былым будынку Інбелкульты, дзе ў той час змяшчаўся Скарынаўскі Нацыянальны культурна-асветніцкі цэнтр імя Ф. Скарыны і наша Згуртаванне беларусаў свету “Бацькаўшчына”, але дазволу не атрымалі. Мы тады яе адкрылі ў вестыбюлі нашага будынку. У далейшым дошка М. Гарэцкага была скрадзена, нашы грамадскія арганізацыі выкінуты разам з мемарыяльнымі дошкамі. Было жаданне зноў іх усталяваць да 90-годдзя стварэння Інбелкульты, але так і да сённяшняга дня дошкі пыляцца ў кладоўках.

Пасля адкрыцця выстаўкі я шчыра павіншаваў Алеся Шатэрніка з такой выдатнай падзеяй. Калі выйшлі мы з ім з ратушы, убачылі помнік Максіму Гарэцкаму, які нарэшце быў ужо вызвалены ад рамонтных матэрыялаў і добра выглядаў на фоне свежапафарбаванага будынку. Нам здалася, што пісьменнік усмяхнуўся нам і шчыра падзякаваў нашаму выдатнаму скульптару і жывапісцу за яго шчырую працу на шляху нацыянальнага адраджэння.

Сумная вестка

Адна мая супрацоўніца 14 верасня патэлефанавала мне на мабільнік і паведаміла сумную вестку: памёр бацька Міхася Нагорнага. Пачуўшы, што я вельмі засмуціўся, яна пачала супакойваць мяне: “Ды, ведаецца, ён жа ўжо быў зусім стары, знямоглы, ледзь рухаўся...” А я пра сябе падумаў: “Стары, вядома, не малады, але ён маладзей мяне на 40 дзён. Які ж я?”

Я адразу патэлефанаваў Міхасю Нагорнаму, які ўжо пару месяцаў як пераехаў на пастаяннае жыхарства ў сваю родную вёску Астраўкі на Нёманшчыне, дзе і жыў разам з бацькам. Міхась – адзін з самых здольных і сур’ёзных маіх вучняў, які выдатна працаваў над шэрагам праблем тэктонікі і ўжо завяршаў напісанне доктарскай дысертацыі. Але з’явіліся

значныя цяжкасці са зрокам, які вельмі хутка пачаў пагаршацца. Ён быў вымушаны пайсці з нашага інстытута і ў апошнія гады працаваў дацэнтам у Інстытуце спорту і турызму, дзе выкладаў некалькі прадметаў па прыродазнаўству, рэлігіі і інш. Да свайго 60-годдзя зусім страціў зрок, атрымаў пенсію і з'ехаў у вёску.

Яго бацька Анатоль Нагорны, як і маці Міхася, выдатны настаўнік, які ўсё жыццё прапрацаваў у вясковай школе, вельмі інтэлігентны, добразычлівы чалавек, які ўсіх людзей любіў і якога ўсе таксама любілі і ставіліся да яго з павагай. Я яго троху ведаў, ён мне падабаўся і бацькі заўсёды праз Міхася перадавалі мне, а я ім прывітанні і пажаданні ўсяго найлепшага. Да слёз было шкада Міхася...

Я адразу дазваніўся да Міхася, выказаў яму шчырае спачуванне і падтрымку. Ён бадзёрым голасам мужанага чалавека, паведаміў мне: *Бацька памёр яшчэ 9 верасня і яго ўжо пахавалі, зрабіўшы магілку побач з матчынай. Апошні год ён вельмі саслабеў, хадзіў з цяжкасцю, абапіраючыся на кіёк. З часам слабасць павялічвалася, гублялася цікавасць да ўсяго (а ён заўсёды цікавіўся многім – сачыў за жыццём вёскі, усім шмат дапамагаў, чытаў газеты, кнігі, глядзеў тэлебачанне, ведаў усе навіны), вочы зусім патухлі і не свяціліся, як раней. Не хварэў. Тыдзень правёў у бальніцы, дзе стараліся яго падмацаваць рознымі кропельніцамі, але ён усё слабеў, хаця розум не губляў, забралі яго дахаты, дзе ён яшчэ дзень пражыў, а раніцою памёр. Проста ён вычарпаў усе дадзеныя яму ад Бога жыццёвыя сілы, спакойна без якіх-небудзь пакут пакінуў гэты свет і перайшоў у іншы. Ён пражыў добрае сумленнае жыццё.*

Я жыву нармальна адзін у вялікай хаце. Сам сабе рыхтую ежу і раблю гэта някепска. Слухаю радыё, на прыёмніку лаўлю розныя каналы. Успамінаю прачытанае і пабачанае раней. Шмат прагульваюся, раблю кожны дзень па 10-15 км па знаёмых з дзяцінства сцежках, а наша прыгожае асяроддзе, хаця зараз і не бачу, але яскрава ўяўляю яго, як і раней. Шкада, безумоўна, што застаўся без бацькі, але супраць законаў жыцця нічога не зробіш, і рад, што ён адышоў так ціха, без пакут. Я задаволены і не скарджуся на свой лёс.

Мне было вельмі сумна, але падтрымлівала думка, што яшчэ не згубіў жыццёвыя сілы. У гэты ж дзень я змог за рулём свайго старога жыгулёнка прыехаць з жонкай на дачу, з дапамогай бензапілы зваліць у лесе дзве нятоўстыя сасны і распілаваць іх, а на наступны дзень пакалоць на дровы, увечары з прыемнасцю папарыцца ў парыльні і ціха пасядзець каля каміну, гледзячы на полымя і думаючы пра жыццё і лёсы людзей...

“І самы светлы талент – дабрыня”

(Да 100-годдзя з дня нараджэння Сяргея Грахоўскага)

25 верасня 2013 г. споўнілася 100 гадоў выдатнаму беларускаму паэту, празаіку, публіцысту, перакладчыку Сяргею Грахоўскаму, які належыў да той пляяды лепшых сыноў і дачок беларускай інтэлігенцыі,

якія за беззапаветную любоў і адданасць Бацькаўшчыне ў 30–40-я гады мінулага стагоддзя былі арыштаваны. Ён быў адарваны ад сваёй Радзімы на 20 год і, цудам застаўшыся жывым, вярнуўся ў любімую краіну, не азлобіўся, захаваў вялікую дабрыву да людзей, якім аддаваў усю шчырую, праўдзівую, таленавітую літаратурную творчасць у шматлікіх вершах, публіцыстыцы, дакументальнай прозе. Сяргей Іванавіч і яго самаахвярная прыгожая жонка Валянціна Міхайлаўна выклікалі ва ўсіх сардэчную сімпатыю сваёй добразычліvasцю, жыццялюбствам, гасціннасцю і шчырымі адносінамі адзін да аднаго. С. Грахоўскі цікавіўся ўсім, што рабілася ў свеце і асабліва ў Беларусі, блізка да сэрца прымаў усе падзеі. Лёсы сем’яў Грахоўскіх і Гарэцкіх былі блізкімі, і таму Сяргей Іванавіч і мой Тата Гаўрыла Іванавіч, характары якіх таксама пераклікаліся, адносіліся адзін да аднаго па-сяброўску і з вялікай павагай.

Я досыць часта сустракаўся з Сяргеем Іванавічам на розных літаратурных вечарах, з прыемнасцю слухаў яго выступленні, якія заўсёды былі вельмі эмацыянальнымі, шчырымі і змястоўнымі. Часцей мы сталі з ім сустракацца і размаўляць не толькі на афіцыйных вечарах і імпрэзах, але і проста ў час прагулак (тым больш, што жылі мы недалёка – ён на вул. Чырвонай, я – на вул. Кульман), пасля таго, як я выступіў у Саюзе пісьменнікаў на хвалюючую ўсіх тэму чарнобыльскай катастрофы і экалагічнай сітуацыі ў краіне. Я тады атрымаў ад С. Грахоўскага наступны ліст ад 1.Х.86 г.:

Паважаны Радзім Гаўрылавіч! Захоплена слухаў учора ў Саюзе пісьменнікаў Ваша ўсхваляванае і трывожнае выступленне. Пад яго ўражаннем і сёння. Яно сугучна маім цяперашнім і даўнім думкам.

У 1975 годзе я паспрабаваў іх выказаць у невялічкай публіцыстычнай паэме “Трывожны маналог Зямлі”.

Пасля некаторых ваганняў адважыўся паслаць Вам сваю даўнюю кніжку, каб Вы, калі будзе час і настрой, адгарнулі 131 старонку і прачыталі 200 радкоў маіх дачарнобыльскіх трывог.

З удзячнасцю за палымянае слова і найлепшымі пажаданнямі

Сяргей Грахоўскі.

Атрымаў кнігу “Зачараванасць” (1978) з цёплым надпісам: “Паважанаму Радзіму Гарэцкаму з пажаданнем творчых глыбінь, вялікіх навуковых здабыткаў і самага светлага шчасця. Сяргей Грахоўскі”. З цікавасцю прачытаў цудоўныя лірычныя вершы паэта і асабліва ўважліва на 131 старонцы “Трывожны маналог зямлі”, які быў поўнасцю сугучны майму выступленню і адчуванням. Верш заканваўся такімі радкамі:

З агнём не гуляйце,
Дарослыя дзеці,
Каб часам, як той метэор,
Не згарэць.

Мы з Сяргеем Іванавічам пасябравалі, сталі перазвоньвацца, яшчэ часцей прагульвацца, перапісвацца. Частка лістоў у мяне захавалася, некаторыя з якіх я хачу далей прывесці. Я тады дасканала ўбачыў наколькі

Сяргей Іванавіч добразычлівы, рады чым-небудзь дапамагчы, незлабівы, поўны любові да людзей і асабліва да сваіх сяброў і родных. Ён быў настолькі чулівы, што нярэдка на яго вачах з'яўляліся слёзы. Гэтыя рысы прыцягвалі людзей да яго, бо шчырая дабрыва сагравае сэрца чалавека. Мне таксама вельмі блізкімі і прыемнымі былі якасці яго душы, а таксама яго эрудыцыя, разумныя размовы пра мінулае, сучаснае і будучае роднай Беларусі, якой ён поўнаасцю быў адданы. У той жа час ён, як многія беларусы, быў вельмі ранімы і крыўдлівы, таму перажываў за няўважлівае слова каго-небудзь, жаліўся за некаторыя паводзіны сына... Вельмі любіў сваю дачушку Таццяну Сяргееўну, заўсёды хваліў і ганарыўся ёю. Дапамагаў ёй насіць бялізну ў пральню на вул. Кульман, дзе і пазнаёміўся з маёй жонкай.

Вось два яго ліста з віншаваннямі на Новы 1993 і 1996 гады:

Дарагі Радзім Гаўрылавіч!

Узрадавала, усцешыла і расчуліла Ваша віншаванне, шчодрыва пажаданні і добрае слова пра мае намаганні ў літаратуры і ў справе адроджэння Свядомасці народа. Ваша ацэнка – найвялікшая для мяне радасць. Дзякую!

Шчасця ўсім Гарэцкім на доўгі век! Ваш С.Грахоўскі.

Дарагія, шаноўныя, незабыўныя Галіна Рыгораўна, Радзім Гаўрылавіч і ўсе Вашыя слаўныя сямейнікі! Жадаю ўсім Вам у Новым годзе на дарозе ў блізкае наступнае стагоддзе толькі добра, дужасці, мужнасці, творчага імпульсу, здзяйснення самых светлых спадзяванняў. Шчасця, шчасця і шчасця Вам.

Крануты і ўдзячны за ўвагу

Сяргей Грахоўскі.

У гэты час С.Грахоўскі стаў яшчэ больш перажываць за лёс Беларусі, за яе незалежнасць, беларускасць, узніклі сумныя пачуцці пра вартасць сваёй творчасці, сумненне пра яе ўздзеянне на грамадскасць. Такі песімістычны настрой, мусіць, завалодаў ім і ад таго, што ён трапіў пад кола аўтамашыны... Аб усіх згаданых падзеях Сяргей Іванавіч пісаў мне ў лісце ад 22.XI.93 г.

Дарагі і шаноўны Радзім Гаўрылавіч!

Літасціва даруйце мае доўгае маўчанне. Ваш шчыры ліст, шчодрыва пажаданні і добрае слова пра мае кніжкі прынеслі мне вялізную радасць у бальніцу, каб я ачуняў і акрыяў. Вялікі Вам дзякуй, што ведаеце, чытаеце і памятаеце мяне. Вельмі рады, што ў агульнай пральні выпадкова пазнаёміўся з Вашай мілай жонкай, яна ўсцешыла мяне жывою мовай, іскрыстаю ўсмішкай, добрым словам. Прывітанне ёй і найлепшыя пажаданні.

Ад стэрэатыпага і сумнага вечара ў Саюзе я і на гэты раз адмовіўся, але было шмат цікавых і хваляючых сустрэч з сапраўднымі чытачамі і шчырымі прыхільнікамі.

А 15 кастрычніка я ледзь не загінуў пад коламі машыны на

нейтральным квадраце пешаходнага перахода. Але Бог, відаць, яшчэ злітаваўся і пакінуў мяне на далейшыя пакуты на гэтым свеце. Цяпер акрыяў. Спрабую нешта рабіць. Толькі каму патрэбна мая работа?

Ваш ліст сагрэў маю душу, узрадавалі прывітанні ад усіх Гарэцкіх – гэтай велічнай і святой дынастыі.

Слава Вам і шчасця на доўгі век на карысьць Радзімы! Толькі ці будзе яна калі вольнай, незалежнай і беларускамоўнай?

З глыбокай паішанаю і ўдзячнасцю

Ваш Сяргей Грахоўскі.

У 1998 г. з друку выйшла мая кніга “Ахвярую сваім “Я”... (Максім і Гаўрыла Гарэцкія)”, якую я пераслаў С. Грахоўскаму да яго 85-годдзя. Хутка ён мне ў лісце ад 26.Х.98 напісаў:

Дарагі і шануюны Радзім Гаўрылавіч!

Спадзяюся, што Вы ўжо вярнуліся з далёкіх падарожжаў і наважыўся Вам шчыра-шчыра падзякаваць за ўвагу, шчодрыя пажаданні да маёй невясёлай даты і асабліва за такі дарагі падарунак. Шчырая і праўдзівая, смелая і сумленная кніга пра гонар беларускай зямлі і народа радавод найслаўнейшых Гарэцкіх. Глытаю яе водар і горыч не адразу, а калі зрок затуманіць сляза, адкладаю на заўтра, на другі дзень. Рэдкія і каштоўнейшыя здымкі ўваскрашаюць мінулае, светлыя воблікі слаўнага роду і яго незвычайнага прадаўжальніка – аўтара кнігі, які і цяпер ахвяруе сваім Я.

Дзякую, дзякую, дзякую і жадаю ўсяму роду Гарэцкіх доўгага і светлага шчасця.

Кланяюся Галіне Рыгораўне і ўсёй Вашай сям’і.

Шчыра ўдзячны

Сяргей Грахоўскі.

14 студзеня 2000 г. у музеі Янкі Купалы адзначалі 80-годдзе Міколы Аўрамчыка, і мы атрымалі цудоўны падарунак ад Сяргея Іванавіча: “Выбраныя творы ў двух тамах” (1973) і “Споведзь” (1990). На апошняй надпіс: “Дарагім Галіне Рыгораўне і Радзіму Гаўрылавічу і ўсёй славутай дынастыі Гарэцкіх на доўгае шчасце. Сяргей Грахоўскі (паспавядаўся) 14.І.2000. Музей Купалы”. Гэтая кніга на мяне зрабіла асабліва моцнае ўражанне, бо ўсё ў ёй мне, як сыну “ворага народа”, было вельмі блізка, зразумела. Мой Тата стараўся не ўспамінаць тыя жудасныя гады ГУЛАГу, бо яму гэта было невыносна балюча і цяжка, хаця забыць той час ён не мог, а асобныя моманты ўсё роўна з’яўляліся яму ўва сне і тады страшныя стогны будзілі родных... Каб не бударажыць душу, не “сыпаць соль на раны”, ён пазбягаў гамонак на гэтую тэму. Колькі я ні пытаўся пра мінулае, колькі ні прасіў напісаць успаміны, ён адмаўляўся. Таму я здзівіўся мужнасці, нават подзвігу С. Грахоўскага напісаць усю праўду пра свой пакутніцкі шлях, падзяліўшы горкі лёс з мільёнамі нявольнікаў, заплямленых страшэнным таўрам 58-й пробы. Далей пісьменнік у слове да “Споведзі” дае ёмістую характарыстыку таго часу і тлумачыць, чаму

вырашыў напісаць праўду пра яго. *Усё наваколле ад небасхілу да небасхілу патанала ў змроку хлусні і казённай патэтыкі, бравурныя маршы і гучныя рапарты заглушалі людскі стогн, плач і зладзейскія стрэлы ў патыліцы сумленнейшых сыноў народа. [...] Я бачыў усё і ўсё перажыў. Лёс злітаваўся і наканаваў мне жывым выйсці з пекла і стаць Сведкаю на Судзе Гісторыі. [...] Памятую ўсё да драбніц і клянуся кожным словам, кожным радком гаварыць толькі праўду, каб ведалі людзі і ніколі не далі сябе ашукаць прыгожай хлуснёй і д'ябальскім каварствам. Сведчу, каб нашы наішчадкі спазналі сапраўдную волю, роўнасць і ічасце на роднай акрыялай і расквітнелай зямлі.*

Амаль праз тры гады 11 снежня 2002 г. Сяргей Грахоўскі памёр – яму было 89 гадоў. Нам пазваніла Таццяна Сяргееўна (трубку падняла Галя) і сказала, што перад смерцю бацька прасіў, калі ён памрэ, пазваніць Гарэцкаму. 13 снежня ў вестыбюлі другога паверха Дома літаратара, які поўнаасцю запоўніўся людзьмі (прыблізна каля 200 чал.), адбылося развітанне. Вядучы Анатоль Кудравец даў слова Янку Брылю, Нілу Гілевічу, Валянціну Тарасу, Генадзю Бураўкіну, Алесю Пашкевічу. Прапанаваў выступіць і мне, але я так расхваляваўся ад болю страты, што не змог...

Стагоддзе Сяргея Грахоўскага адзначылі ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа 26 верасня 2013 г. Юбілейную сустрэчу арганізавалі Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры і Адзел рэдкай кнігі і рукапісаў ЦНБ. Апошні зрабіў выставу з кніг, рукапісаў, дакументаў, фотаздымкаў паэта. Вельмі ўдала імпрэзу вяла Вольга Барысаўна Гулева. Таццяна Сяргееўна падзялілася ўспамінамі пра бацьку, яго жыццё і дзейнасць, паведаміла пра яе выдатную справу па захаванні спадчыны паэта: выданню шэрагу яго твораў, у тым ліку “Выбраныя” ў славутай серыі “Кнігазбору”. Дзякуючы яе намаганням пазней была адкрыта мемарыяльная дошка на будынку, дзе знаходзіцца яго кватэра. Белпошта выпусціла канверт да 100-годдзя з дня нараджэння С. Грахоўскага.

Шмат выступоўцаў вельмі цёпла ўспаміналі Сяргея Іванавіча, у тым ліку Анатоль Вярцінскі, Генадзь Бураўкін, Раіса Баравікова, і светлы вобраз гэтага таленавітага пісьменніка і цудоўнага чалавека ўяўляецца ўсё больш моцна і яркава. Я таксама ўзяў слова і перадаў Таццяне Сяргееўне лісты ад Сяргея Іванавіча, што захаваліся ў мяне – такія дарагія сведкі былых дзён нашага сяброўства...

Віншаванне

30 верасня Нілу Гілевічу споўнілася 82 гады, з чым яго па тэлефоне сардэчна павіншаваў. Некалькі дзён раней сустрэўся з Анатолем Вярцінскім. Дамовіліся наведаць Ніла 1 кастрычніка, каб адзначыць разам яго дзень нараджэння, але ўжо на наступны дзень, калі супакоіцца тэлефонны бум віншаванняў. На жаль, атрымалася так, што ніяк не змаглі

састыкавацца па часе: то Анатоль Ільч заняты, то я не магу тады, калі ў яго выдаваўся вольны час дзеля наведвання. У сярэдзіне дня я апынуўся недалёка ад будынку, дзе жыве імяніннік, і, купіўшы вялікую белую ружу, вырашыў заглянуць да яго.

Ніл Сымонавіч быў не адзін. Насустрач паднялася маладая пара. Я адразу іх пазнаў. Не паспеў Ніл Гілевіч сказаць: “Пазнаёмцеся – Зміцер Дашкевіч і Наста Палажанка”, як я ўжо абдымаў маіх даўніх знаёмых. Наста адразу з гонарам і радасцю адклікнулася: “Няма ўжо Палажанкі, ёсць толькі Наста Дашкевіч, а дакладней – Зміцер і Наста Дашкевічы”. Вельмі было прыемна ўбачыць Зміцера, якога зусім нядаўна вызвалілі з няволі, разам са сваёй любай прыгожай Настай. Ён быў яшчэ бледны, схуднелы, на твары адчуваліся нейкія турэмныя фарбы, але вочы свяціліся воляй, каханнем і шчасцем, нягледзячы на тое, што ён па-мужчынску стараўся выглядаць спакойным, цвёрдым і стрыманым. Наста ж, наадварот, не хавала сваіх моцных эмоцый, наскрозь свяцілася шчасцем, старалася як мага наблізіцца да люблага хлопца свайго, глядзела на яго закаханымі вачыма. За ўвесь час амаль трохгадзіннай размовы нашы маладыя трымаліся за рукі, не маючы сіл хоць на хвіліну адарвацца адзін ад аднаго.

Нам вельмі прыемна было бачыць гэтых сімпатычных, мужных і разумных маладых людзей, якія так шчыра адданы беларушчыне і прыкладаюць усе сілы дзеля росквіту сваёй Бацькаўшчыны. Узрушаны прысутнасцю Дашкевічаў, Ніл Гілевіч натхнёна чытаў свае ранейшыя вершы, прысвечаныя Зміцеру і Насце. Памаладзелы паэт моцным жывым голасам чытаў і многія іншыя свае вершы, якія падыходзілі да тэмы нашай размовы, шмат успамінаў пра сябе і сваё змаганне за Беларусь. За цікавай, блізкай нам усім гамонкай непрыкметна праляцелі некалькі гадзін. Чакалі Анатоля Вярцінскага, які павінен быў вось-вось прыйсці, але трэба было ўжо развітацца. Я яшчэ раз павіншаваў Ніла Сымонавіча з днём нараджэння, Дашкевічаў – са шлюбам, вольным жыццём. Усім пажадаў любові, кахання, творчасці. Сэрца маё стукала: “Няхай усім траім жыццё і лёс шчасціць...”

Дачакаліся прызначэння

НАН Беларусі пабіла рэкорд: ужо год працуе без кіраўніка. Начальніку ўладаў Беларусі было не да навукі, бо з яго погляду шмат накіпілася значна больш тэрміновых праблем... Да таго ж паступілі такія розныя прапановы: з аднаго боку, ліст прэм’ер-міністра М. Мясніковіча аб ліквідацыі сучаснай акадэміі і Дзяржаўнага камітэта па навучы і тэхналогіям і стварэнні па іншых мерках новай аб’яднанай яшчэ больш паслухмянай акадэміі, а з другога – выступленне навукоўцаў, у тым ліку і шэрагу акадэмікаў, з зусім адваротнымі прапановамі адносна напрамкаў па рэфармаванні навукі. Я таксама прыняў удзел у абмеркаванні стану і далейшага лёсу беларускай навукі, надрукаваўшы ў “Народнай Волі” ад 14 чэрвеня 2013 г. артыкул “Дыктат і навука – рэчы несумяшчальныя!” А тут

яшчэ не зусім зразумелыя рэформы ў Расійскай акадэміі навук.

Вось так і год прайшоў... Раптам 15 кастрычніка 2013 г. па тэлебачанні нарэшце пачулі рашэнне: як ні дзіўна, але прапановы прэм'ер-міністра працяглі міма, а шэраг меркаванняў акадэмікаў быў улічаны. Відаць, кіраўнік дзяржавы сочыць за артыкуламі незалежнай прэсы – яго выступленне выклікала такое ўражанне, што ён як бы адказваў на пытанні акадэмікаў. Самае галоўнае – НАН Беларусі быць! Таксама будзе захаваны і Дзяржкамітэт па навуцы і тэхналогіях. Адказваючы на думку вучоных, што патрэбны выбары, а не прызначэнне, ён падкрэсліў, што можа быць так і трэба, але лічыць, што *я это делаю для того, чтобы приблизить академию наук к жизни, [...] чтобы это было некое второе научное правительство, которое бы вместе с экономическим блоком Правительства и Правительством в целом работало на страну*. Вучоныя ўвесь час прапаноўвалі, каб на чале Акадэміі навук быў прафесіянал, а не проста чыноўнік. Я ў інтэрв'ю карэспандэнту газеты “Народная Воля” ад 13 верасня нават адказаў, што з усіх кандыдатур, якія абмяркоўваюцца ў кулуарах, самы добры варыянт акадэмік Уладзімір Гусакоў, толькі каб не прызначылі “былога старшыню аблвыканкама ці якога міністра ваенных спраў, каб строем хадзілі...” Кіраўнік дзяржавы згадзіўся, што будзе больш правільным, калі Акадэмію навук узначаліць чалавек не з боку, а ад вучоных. *Это был мой выбор [...] чтобы они не думали, что мы тут подбираем чисто своих людей и толкаем их*. Ён абяцаў, што НАН Беларусі стане яшчэ больш самастойнай. *Вы подотчётны Президенту, и я не очень-то вмешиваюсь в ваши дела*. Ён патрабаваў, каб да лістапада склалі “Праграму развіцця НАН Беларусі”, якую абмяркуем на нарадзе з вядучымі вучонымі краіны. *Мы проведём это совещание, чтобы учёные понимали, что от них будет требоваться в обозримом будущем [...], какие проблемные вопросы сегодня есть, какие из них должно решать государство, правительство, а какие вопросы – сама Академия и учёные*. Ён зноў падкрэсліў, што арыентуе НАН Беларусі на ўзмацненне практычнай накіраванасці навуковых даследаванняў.

Будзем спадзявацца, што пасля ўсіх гэтых падзей у НАН Беларусі застануцца не толькі практычныя напрамкі, але і фундаментальныя. Ці зможа новы старшыня Прэзідыума НАН Беларусі, які, на жаль, занадта падатлівы начальству, супрацьстаяць часта не зусім разумным загадам уладаў...

“Найноўшая гісторыя ў асобах”

9 лістапада 2013 вядомаму журналісту Аляксандру Тамковічу споўнілася 50 гадоў, а 19 лістапада ў памяшканні “Галерэі Ў” адбылася прэзентацыя яго кнігі “Найноўшая гісторыя ў асобах”. Калі Беларусь стала суверэннай дзяржавай, Аляксандр Леанідавіч адразу пачаў працаваць у незалежнай журналістыцы. У апошнія сем-восем гадоў ён знайшоў цудоўную багатую “жылу”, якую пачаў апрацоўваць з вялікім імпэтам.

Гэта – захапляльныя інтэрв’ю з вядомымі людзьмі, якія паўставалі не фармальнымі дзеячамі, а жывымі асобамі, часта нават з нечаканага боку. За гэты час А.Тамковіч размаўляў з больш за 350 чалавек і выдаў ужо 20 кніг. Апрача таго ён рэгулярна друкуе цікавыя артыкулы, адгукаючыся на розныя падзеі сучаснага жыцця, у шэрагу газет, асабліва ў “Новым часе” і “Свабодныя новости плюс”. Такая запатрабаваная часам дзейнасць узяла сп. Аляксандра ў юбілейны год пяцідзесяцігоддзя на самы пік журналісцкага Алімпу. Дарэчы, хачу адзначыць, што да працы над сваім “кніжным праектам” А.Тамковіч амаль зусім не размаўляў на беларускай мове. Дасканаласць авалоданне роднай мовай дапамагала яму бліскуча выканаць задуманае, бо яно стала “не камерцыйным, а заняткам для душы”. Роднае слова не толькі дапамагае, але ўмацоўвае і лечыць духоўна і фізічна. Як адзначыў сам аўтар кнігі “Найноўшая гісторыя ў асобах”: ... *асноўная цяжкасць пры напісанні гэтай кнігі для мяне была ў тым, каб адабраць менавіта 100 герояў, таму што тых, хто робіць гісторыю, на самай справе значна больш.* Значыць трэба пажадаць юбіляру выдаць другі том “Найноўшай гісторыі ў асобах”, а для гэтага доўгі час не сыходзіць з “кірмашу” публіцыстычна-літаратурнага Алімпу, не губляць выдатную апантанасць любімай працай і выдаць яшчэ многа цікавых кніг.

Прэзентацыя кнігі прайшла вельмі добра. Зала была перапоўнена. Прыемна было бачыць і жонку Тамковіча – сімпатычную спадарыню Ірыну, якая дапамагае яму ў творчасці і якой ён прысвяціў гэтую кнігу. Цікава было глядзець на многіх “герояў” кнігі, якіх аўтар змог сабраць у адной зале. Гэта вядомыя палітыкі, літаратары, мастакі і інш. Усіх іх можна лічыць аднадумцамі, у сэнсе іх імкнення да стварэння дэмакратычнай суверэннай заможнай Беларусі. Многія шчыра выступалі і аднадушна адзначылі выдатную працу юбіляра і жадалі яму далейшых творчых поспехаў. Імпрэзу вёў журналіст Валер Каліноўскі, які задаваў выступоўцам розныя, часам неспадзяваныя пытанні. Цікавыя звесткі пра выступоўцаў з кнігі выразным дыктарскім голасам чытала мілая Зінаіда Бандарэнка. У прыўзнятай юбілейна-радаснай атмасферы не-не ды перашкаджала мне думка: “Чаму такія выдатныя разумныя людзі, якія сядзяць у зале, не могуць вось так жа дружна аб’яднацца, загасіўшы свае амбіцыі і дробныя разыходжанні, дзеля змагання за пабудову сапраўды дэмакратычнай незалежнай Беларусі?”

“Лісты жыцця і кахання”

Калі ў 1988 г. памёр мой Тата, а праз амаль 5 гадоў назаўсёды пакінула мяне і мая Маці, я з часам пачаў прыводзіць у парадак іх шматлікую перапіску, сярод якой знайшоў сваеасаблівыя два лісты, напісаныя алоўкам дробнымі-драбнюсенькімі літарамі на маленечкіх лісточках для цыгарак. Яны былі напісаны ў ліпені 1938 г. з турмы пасёлка Мядзведжая Гара – цэнтра Беларуска-Балтыйскага камбіната, дзе мы тады жылі. Гэта быў самы цяжкі арышт працягласцю больш за год, слава

Богу, апошні ў Татавым жыцці. Я ўспомніў твая часы, калі мы з братам убачылі Тату ў жудасным стане – апухлага, схуднелага, ледзь рухаючага. Здекамі, голадам, катаваннем зняволеных даводзілі да самагубства. Да гэтага часу не-не ды раптоўна ўсплываюць у мяне ў памяці твая неверагодна страшныя карціны. Наша шчасце, што Тата вытрымаў і не скарыстаў лязо, якое па яго просьбе перадала яму Мама. Пераадолець твая пакуты ў значнай ступені Гаўрылу Гарэцкаму дапамагло Вялікае Каханне, якое ўвесь час жыло ў яго сэрцы да сваёй адзінай любай жанчыны, нашай Мамы.

У газеце “Літаратура і мастацтва” 16 лістапада 2001 г. я надрукаваў той ліст пад назвай “Ліст з турмы пра каханне”. Алесь Пісьмянкоў, тагачасны рэдактар “ЛіМ”, сказаў: “Гэта песня песняў”.

Публікацыя вельмі ўразіла аднаго з кіраўнікоў музея Вялікай Айчынай вайны Наталлю Іосіфаўну Філіповіч. Яна, узрушаная лістом, патэлефанавала мне і вельмі прасіла перадаць іх разам з некаторымі лістамі часоў вайны ў іх музей, асабліва ў сувязі з тым, што яны рыхтуюцца ў хуткім часе зрабіць адпаведную выставу. Я тады перадаў адзін самы вялікі ліст, напісаны на абодвух баках некалькіх дзесяткаў папіросных паперак. Таксама дадаў 19 негатываў фотаздымкаў розных гадоў, 15 фота з хатняга архіва Гарэцкіх; некалькі кніг, часопіс “Маладосць”, 35 карталюшак і лістоў, якія былі пасланы ў час Другой сусветнай вайны Татам, маім братам і мной.

Яшчэ ў 2001 г. я ў “Жыццёвым меланжу” зноў згадаў пра тое Вялікае Каханне, якое было ў маіх бацькоў і пра якое можна прачытаць у іх лістах. З таго часу я меў намер напісаць кніжачку “Лісты жыцця і кахання”, хаця ўвесь час хістаўся, ці выпадае адкрываць шырокаму свету выключна асабістае і інтымнае пачуццё, але ўсё ж асмеліўся. Спачатку імкнуўся здзейсніць гэта да 110-годдзя Таты (2010), пазней – да 110-годдзя Мамы (2012), але розныя справы і недахоп часу ўсё перашкаджалі. Нарэшце, цвёрда вырашыў выканаць сваю задуму да 90-годдзя пачатку жыцця бацькоў разам, жыцця складанага і нялёгкага, але шчаслівага, дзякуючы вечнаму нязгаснаму Каханню. Тым больш, што 2013 год – год 25-годдзя адыходу Таты з зямнога жыцця і 20-годдзю – Мамы, калі іх душы зноў аб’ядналіся ў тым, як спадзяюцца людзі, лепшым свеце.

У пачатку 2013 г. я аддаў рукапіс тэксту і падбор фотаздымкаў у рукі выдатнага рэдактара Зьміцера Санько ў выдавецтва “Тэхналогія”. У прадмове я патлумачыў, чаму я ўсё ж адважыўся выдрукаваць гэтыя лісты. Яны ...спалучаюцца не толькі з іншымі праявамі жыцця, але і з грамадзянскай сітуацыяй у краіне. Таму гэтыя лісты будуць цікавыя і для разумення розных бакоў тагачаснага жыцця, – і самае галоўнае – гэтую кнігу мне хацелася адрасаваць нашаму маладому пакаленню, каб зноў нагадаць пра важнасць і сур’ёзнасць такога вызначальнага пачуцця ў жыцці чалавека, як вялікае каханне, якое грунтуецца не толькі на фізічным імкненні да цялеснага паяднання з каханым чалавекам, але і на духоўным, бо менавіта апошняе дазволіць у першую чаргу захаваць і нават

узмаціць гэтае цудоўнае пачуццё да канца жыцця. Хацелася б пажадаць, каб як мага больш каму з людзей пашчасціла перажыць такое сапраўднае каханне.

Анатоль Вярцінскі ў газеце “Новы час”. “Літаратурная Беларусь” (выпуск № 12, 20 снежня 2013) адклікнуўся на кнігу “Лісты жыцця і кахання” шчырым эсе “Гурык піша Ларуце...” Ён з цеплынёй і нават захапленнем адзначае: *Так, пад знакам Вялікага Кахання, пад светлаю Зоркай Венерай Гурык піша Ларуце, Ларута (Лара) піша Гурыку. Так яны адзін аднаго завуць, так яны адзін да аднаго звяртаюцца. З адпаведнымі, вядома ж, эпітэтамі, са словамі незвычайнай пачуццёвай моцы і духоўнай красы...*

Колькі гадоў таму выходзіла вялікім накладам, расхоплівалася ў кнігарнях і з захапленнем, памятую, чыталася кніга “Что движет солнце и ветрила?” з падзагалоўкам “Каханне ў лістах вялікіх людзей”. Мушу сказаць, што многія з тых лістоў блекнуць у параўнанні з “лістамі жыцця і кахання”. Асабліва не ў меру высокамоўныя, з завучанымі, шаблоннымі зваротамі – пачатковымі і развітальнымі. Блекнуць, цьмянеюць перад героямі кнігі, нашымі рэальнымі сучаснікамі з іх каханнем, іх учынкамі, іх лёсам усе гэтыя літаратурна-казачныя Трыстаны ды Ізолды, Русланы і Людмілы, Дафнісы і Хлоі...

Застаюцца толькі ўспаміны

У гэтыя снежанскія (праўда без снега) дні канца года ўсплываюць розныя ўспаміны – і сумныя, і больш вясёлыя. Галя і я ўжо прызвычаліся, што мы ўвечары звычайна адны. У хаце ціха-ціха. Але раптам нешта згадваецца шумнае і чамусьці вельмі шчымлівае. Усплылі дваццатыя дні снежня 2002 г., калі мы праводзілі ў далёкі шлях нашу Інэсу з яе дзеткамі – Максімам і зусім яшчэ малой Марыйкай, якія паляцелі на самалёце да Генадзя ў Нарвегію. Яны ўжо больш двух гадоў жылі з намі разам і мы вельмі прызвычаліся да дзецячага гоману. Пасля ад’езду ў хаце ўсё нагадвала нашых з’ехаўшых. Стала нязвыкла ціха, як зараз праз 11 год. Галя тады не-не ды хадзіла з мокрымі вачыма. А я асабліва сумаваў па Малюсіку – так зваў я малую Марыю. Вельмі прывязаўся да такой мілай усмешлівай дзяўчынкі. Чую яе галасок: “Дзядуля, давай паваляемся!” “Дзядуля, давай пагуляем у птушку”. Я сяджу, працую і раптам падскаквае і кажа: “Я хачу пасядзець з табой”. Ну, як адмовіш такой малой? Але непаседа праз некалькі хвілін ужо зноў выдумляе новае: “Давай патанцуем!” Скачам з ёй даволі доўга, а гэта падабаецца, і яна танчыць зноў і зноў, аж я стаміўся. Нарэшце, запыхаліся і абодва задаволеныя сядзім спакойна. Раніцою ўстае раней за мяне, адразу бжыць з вясёлым гоманам: “Добрай раніцы! Дзеда, трэба ўставаць, хопіць спаць!” Развітваемся на ноч, радасна прытанцоўвае, махае ручкамі “Дабранач, дабранач!”

Я ўдзячны лёсу, што той год прайшоў пад сцягам Машы-Малюсіка, якая растапіла сэрца 74-гадовага дзеда, які заўсёды любіў дзетак, і яны, мне

здаецца адказвалі ўзаемнасцю. Некалі такое маё ласкавае пачуццё было да малой Вольгачкі. Калі мяне яшчэ ў Геалагічным інстытуце АН СССР у Маскве спыталі: “Вашы найлепшыя хвіліны?” Я адказаў : “Калі гуляю з дачкой па вуліцы ці па лесе”. Такое ж пачуццё я адчуў зноў, але ўжо не бацькоўскае, а дзедаўскае. І не роднае па крыві малое дзіця можа выклікаць такое ж шчырае пачуццё ласкавасці і замілавання. Яно захоўваецца на ўсё жыццё ва ўспамінах, якія саграюць сэрца нават у 85 гадоў.

Подзвіг паэта

У самым канцы снежня 2013 г. павіншаваў Ніла Сымонавіча не толькі з Калядамі і Новым Годам, але і з выдатнай падзеяй для ўсёй беларускай літаратуры – выхадам у свет апошняй кнігі 23-томнага Збору твораў Народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча. Том, які апошнім убачыў свет, па нумерацыі 22. Апошні том усяго Збору – 23 быў надрукаваны яшчэ ў 2008 г. У ім паэт змясціў успаміны пра свой жыццёвы шлях і роздум пра лёс Айчыны, тым самым шчыра асвяціў сваё жыццё, падвёў вынікі творчай дзейнасці і падкрэсліў, што галоўны клопат кожнага дня яго жыцця – стан беларушчыны, лёс роднай Беларусі. Сам паэт у “Замест прадмовы” напісаў: *Між роспаччу і надзеяй пражыў усё сваё свядомае жыццё – ад маладосці да старасці. Між роспаччу і надзеяй жыву і дажываю і сёння. І роспачы, на вялікі жаль, усё больш і больш. Але надзея застаецца...*

Безумоўна, самастойна без усякай дапамогі падрыхтаваць да друку 23 тамы, выбраўшы на ўласны погляд самае лепшае з велізарнай сваёй спадчыны надрукаванага і рукапіснага, што складае па-за Зборам твораў амаль такі ж памер, а потым – выдаваць на працягу больш 10 гадоў том за томам у розных выдавецтвах за кошт сваёй зусім невялікай пенсіі – гэта ўнікальны подзвіг творцы. Толькі чалавек вялікай волі, мужнасці, працаздольнасці і мэтанакіраванасці змог здзейсніць такую, здавалася б, зусім непасільную задуму. Узятца за яе ажыццяўленне прымусіла Ніла Гілевіча не проста жаданне пры жыцці ўбачыць Збор сваіх твораў, а адказнасць перад роднай Беларуссю і яе народамі, каб перадаць людзям краіны сваю любоў да зямлі, да Бацькаўшчыны, да мілых сваіх землякоў, усяліць у іх сваю непакісную веру ў неўміручасць цудоўнай беларускай мовы, у вечнасць беларушчыны, натхніць усіх грамадзян краіны на змаганне стварыць сапраўдную беларускую Беларусь, таму што “і ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы да Беларусі!”

Ніл Сымонавіч заўзятая і ўпарта працаваў, нягледзячы на розныя цяжкасці, у тым ліку і са здароў’ем – з узростам пачалі ліпнуць усякія хваробы. Асабліва перашкаджала пагаршэнне зроку ад катаракты. Апошнія некалькі тамоў змог завяршыць ужо пасля аперацыі, якая прайшла паспяхова і дазволіла бачыць адным вокам. І вось завяршылася шматгадовая нялёгкая праца, якая падтрымлівала яго ў змаганні з хваробамі. Калі я зайшоў напярэдні Новага Года да Ніла Сымонавіча павіншаваць з такімі знакавымі падзеямі, вельмі баяўся, што яго па заканчэнні працы над

Зборам твораў ахопіць не толькі радасць і палётка ад здзейсненага, але і паслабленне, а то і спад жыццёвай энергіі ад пачуцця таго, што ў жыцці галоўнае ўжо зроблена. А што далей? Глянуў на стол і ўбачыў стосік лістоў рукапісных і копій з друкаванага. Ён заўважыў мой позірк і растлумачыў, што адшукаў яшчэ шмат цікавых твораў, якія някепска было б надрукаваць, і якіх, мабыць, набярэцца яшчэ на кніжкі тры. Пазней дадаў: “Вось не ведаю, што рабіць. Ці падрыхтаваць гэтыя тамы асобнай серыяй, ці абазначыць іх як тры кнігі, якія працягваюць адзін з апошніх тамоў Збору твораў?” Я гатовы падтрымаць любы варыянт, але вельмі гарача раіў абавязкова выканаць гэтую думку. Пазней Ніл Сымонавіч вырашыў, што трэба лічыць завершаным 23-томны Збор твораў, а новы – даць асобна. Я з радасцю ўбачыў, што ў яго з’явілася новая мэта падрыхтаваць і выдаць тры кнігі, а гэта дазволіць яму працаваць і адчуваць тую цудоўную асалоду, якую атрымлівае сапраўдны творца ад сваёй справы.

Жарт знаёмых дзядоў

Непрыкметна падпаўзае той час, калі сам, твае сябры і знаёмыя становяцца дзядамі. А гадзіннік усё паскарае ход і адлічвае гадзіны, дні і гады хутчэй і хутчэй... З гадамі не толькі пераходзіш у дзядулі, але да цябе паступова ўсё больш, як малюскі на палі прычала, наліпаюць хваробы. І ты ходзіш, чым большым букетам хвароб валодаеш, усё марудней і марудней, павольней і павольней, і ўсё часцей не на танцы ці вечарынкi, не ў тэатр ці музей, куды б так хацелася схадзіць, а ў Лечкамісію – ці да доктара, ці аналізы здаць, ці рэцэпт на лекі атрымаць... Адначасова з гэтым працэсам дзедзюскага жыцця, які пайшоў і які, на жаль, супыніць нельга, усё радзей маеш магчымасць разам з сябрамі павандраваць па прыгожых мясцінах краіны, папаляваць па грыбы, паганяць на лыжах, нават парыбачыць ці пасядзець за чаркай... Але ў такім выпадку, калі вельмі хочаш сустрэць і пабачыць старых сяброў і знаёмых, рэгулярна наведвай Лечкамісію і тады гэты сумны паход зробіцца значна весялейшым – “няма худа без дабра”. Калі хочацца не толькі сустрэцца і пабачыцца, але і пагаманіць як мае быць, а то і ўспомніць былыя часы маладосці і бадзёрасці, дык пастарайся, каб доктар паклаў цябе ў шпіталь. Мне неаднойчы даводзілася такім чынам сустракацца з даўнімі маімі знаёмымі, часцей усяго з навукоўцамі, але і з мастакамі, літаратарамі, артыстамі, грамадскімі дзеячамі, прычым нават з такімі, з якімі многа гадоў не бачыўся... Бываюць выпадкі, што не адразу і пазнаеш адзін аднаго. Дык да сустрэчы, дарагія! А дзе? Цяпер ведаеце самі.

Маркотны пачатак вясны

Зіма пасля Новага года была зусім цёплая і амаль без снегу. Таму ўжо ў лютым, калі выглядала сонейка павеяла вясной, а ў сакавіку – у першыя дні вясны, якія выдаліся яшчэ больш сонечнымі, вясна адчулася яшчэ

яскравей. Людзі радаваліся, што нарэшце дачакаліся яе. Аднак, калі першыя месяцы новага года прынеслі досыць значную колькасць апошніх развітанняў, дык першыя дні вясны нечакана адзначыліся выбухам пахавання трох выдатных асоб.

1 сакавіка 2014 г. не стала заслужанага архітэктара Беларусі **Леаніда Мендэлевіча Левіна** – вядомага аўтара і сааўтара шматлікіх мемарыяльных комплексаў, помнікаў, будынкаў, станцый метро, праектаў рэканструкцыі гістарычнага цэнтра Менску. Сярод іх – мемарыяльны комплекс Хатынь (за які атрымаў Ленінскую прэмію), мятро “Плошча Леніна” і “Няміга”, помнікі Я. Купалу і Я. Коласу, М. Гастэлу і К. Заслонаву і інш. Больш за 20 гадоў Леанід Левін узначальваў Саюз беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб’яднанняў і абшчын.

Успамінаю, як у 2001 годзе мы аказаліся ў адной палаце ў Лечкамісіі пасля інфарктаў. Тут разам мы правялі не менш 10 дзён і змаглі больш блізка пазнаёміцца. Леанід Мендэлевіч – вельмі добразычлівы, інтэлігентны, шырокаадукаваны, беларускамоўны чалавек. Мы з ім шмат размаўлялі на самыя розныя тэмы. Ён мне распавёў многа цікавага пра тую падзею, якія адбываліся ў час яго працы над мемарыялам Хатынь. Як заўсёды ў нашым жыцці, было шмат цяжкасцяў, недарэчнасцяў, не зусім разумных камандных прапаноў і загадаў ад чыноўнікаў, што прымушала губляць шмат нервовых клетак творцам мемарыяла і г.д. Усё гэта ён успамінаў і з гаркатаю, і з вясёлым гумарам. Я раіў яму абавязкова напісаць успаміны як пра гэтыя падзеі, так і пра шмат іншых цікавых выпадкаў з яго жыцця.

Пазней Леанід Левін напісаў успаміны “Хатынь”, урыўкі з якіх у жніўні–верасні 2006 г. друкаваліся ў газеце “Народная Воля”. У іх ён яскрава па-мастацку распавёў пра сваё жыццё, пра сваіх блізкіх і калег, асабліва падрабязна пра творчы калектыў Ю. Градава, В. Замковіча, Л. Левіна, пра тую апантанасць, якая поўнаасцю авалодала імі ў час працы над мемарыялам “Хатынь”. Салодкія мукі творчасці не адпускалі іх ад пачатку працы да яе заканчэння, што паступова прывяло іх да ўнікальнага і ў той жа час, мусіць, “адзінага правільнага” вырашэння. Узгадаў і пра шматлікія перашкоды, якія ішлі і ад чыноўнікаў рознага рангу, і ад калег, пра асабістую, часта вырашальную падтрымку П.М.Машэрава, і, нарэшце, пра трыумф у выглядзе Ленінскай прэміі.

Далей жыццёвая кругаверць развяла нас, і мы вельмі рэдка сустракаліся толькі на некаторых агульных мерапрыемствах, але я добра ведаў пра яго прыкметную творчую і грамадскую дзейнасць, якая мне падабалася. Таму я заўсёды з цёплым пачуццём адносіўся да яго і з прыемнасцю ўспамінаў тую нашу сустрэчу, хоць і адбылася яна пры не зусім спрыяльных умовах нашага здароў’я і ў не зусім прыдатным месцы для знаёмства.

2 сакавіка 2014 года аглушыла вестка: спынілася сэрца народнага паэта Беларусі **Рыгора Барадуліна**. Толькі 24 лютага віншавалі яго з 79-годдем і раптам такая жудасць нечаканая... Ён быў паэтам ад Бога,

прычым паэтам шчыра беларускім, які любіў і шанаваў слова беларускае. Не пісаць ён не мог, бо ў родным слове быў сэнс яго жыцця – так было ўсё жыццё, да самага апошняга дня. Трапятлівыя адносіны да слова асабліва яскрава адчуваюцца ў яго нядаўняй кнізе “Вушацкі словазбор”. Яго любоў да роднага кута, да мілай маці сваёй, а потым да ўнучкі Дамінікі выклікала вялікую павагу. Я сустракаўся з Рыгорам шмат разоў з самых розных нагод – ад сур’ёзных мерапрыемстваў тыпа з’ездаў беларусаў свету ці Усебеларускага з’езда за незалежнасць (былі сустаршынямі Аргкамітэта разам з Г.М. Бураўкіным і А.П. Грыцкевічам) да простых сяброўскіх. Яго жывы паэтычны розум прымушаў зусім нечакана кідаць у вочы любому суразмоўцу такія вострыя экспромты, што многія крыўдзіліся на іх, але ўтрымацца ад трапнага слова ён не мог. Веліч яго як паэта не аспрэчвалася не толькі ў Беларусі, але і далёка за межамі. Яго блізкі сябра з маладосці, таксама паэт-класік Генадзь Бураўкін лічыў яго беларускім паэтам № 1. Такую ж думку меў і Васіль Быкаў. У мяне на добрую памяць засталася каля дзесятка падараваных Рыгорам Барадуліным яго кніжак, большасць з нестандартнымі подпісамі. Напрыклад, на яго кнізе “Лісты ў Хельсінкі” (2000) – “Нясьхільнаму Радзіму Гарэцкаму ад Васіля і мяне – паклон! Рыгор. 25.03.00”. На адной з апошніх вядомых кніг “Ксты” (2005) – “Самаму шчыраму, самаму дасведчанаму, самаму нясьхільнаму Радзіму Гарэцкаму – чалом! Рыгор Барадулін. 17.VII.05 Mensk”.

2 сакавіка 2014 г. пакінуў гэты свет рэктар Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта, член-карэспандэнт НАН Беларусі **Пётр Дзмітрыевіч Кухарчык**. Вядомы фізік, які ўнёс вялікі ўклад у распрацоўку галаграфічных метадаў. Займаў кіруючыя пасады ў БДУ і Акадэміі кіравання пры Прэзідэнце РБ, а таксама быў намеснікам міністра адукацыі. Мне давялося нярэдка сустракацца з Пятром Дзмітрыевічам у пачатку 90-х гадоў, калі ён быў прарэктарам БДУ, а я прыкладаў шмат намаганняў, каб адкрыць кафедру дынамічнай геалогіі на геаграфічным факультэце. Вельмі добразычлівы, беларускамоўны, уважлівы, яго паважалі і любілі педагогі і студэнты за яго добрыя спакойныя адносіны, разуменне і імкненне да справядлівасці ў спрэчных і складаных сітуацыях, якія часта ўзнікаюць у навучальных установах. Я з удзячнасцю ўспамінаю тую шчырую і дзейсную дапамогу, якую я заўсёды адчуваў у яго падтрымцы ў такім нялёгкім пытанні, як адкрыццё новай кафедры, якую нарэшце ў 1995 годзе задалася стварыць, а я стаў яе першым загадчыкам.

Пахаванне ўсіх трох вядомых дзеячоў Беларусі адбылося 4 сакавіка, а развітанне прыблізна ў адны і тыя ж гадзіны – з 10 да 15 гадзіны.

У сонечны святочны дзень 8 сакавіка пайшла з жыцця заснавальніца беларускай этнамузыкалогіі, вядомы славіст і беларусіст **Зінаіда Якаўлеўна Мажэйка**, якой зусім нядаўна (8 снежня 2013 г.) адзначылі 80-годдзе. Тады яна, такая бадзёрая, светлая і радасная, дзялілася са мной пра новыя задумы ў сваёй творчасці... Горка і крыўдна на несправядлівы лёс, які так раптоўна спыніў жыццё гэтай нястомна таленавітай жанчыны. Моцны дыябет выклікаў гангрэну нагі, якую ў Лечкамісіі прыйшлося

ампуціраваць вышэй калена – і праз некалькі дзён жыццё абарвалася. Адсюль з ёй развіталіся 12 сакавіка. Шматлікія навукоўцы, дзеячы культуры і літаратуры, яе паплечнікі па этнамузыкалогіі, кінематаграфіі, сябры прыйшлі, каб сказаць шчырыя развітальныя словы. Сярод іх М. Дрынеўскі, М. Казінец, І. Лучанок, Т. Варфаламеева, А. Ліс, П. Садоўскі, А. Разанаў, А. Ганчарэнка, А. Лакотка і інш. Сваю павагу, сяброўства і горыч ад вялікай згубы выказаў і я. Як прасіла Зінаіда Якаўлеўна, вынасілі труну пад гукі фальклорнай песні квартэта вучняў З. Мажэйкі і воплескі прысутных. Імя З.Я. Мажэйкі назаўсёды застанецца ў памяці беларускай навукі і культуры.

Ці пойдзе працэс далей?

У час перабудовы Міхаіл Гарбачоў прамовіў фразу, якая стала крылатай: “Працэс пайшоў...”. Цяпер кіраўніцтва Расіі на чале з Ул. Пуціным правяло рэфэрэндум, а затым і далучэнне Kryма да Расіі. Гэта здалася недастатковым (“апетыт расце ў час яды”) і пачаліся такія ж працэсы на ўсходняй і паўднёва-ўсходняй Украіне: Данецк, Славянск, Харкаў, Луганск, Нікалаеў, Адэса. А яшчэ раней былі Абхазія і Паўднёвая Асетія. Тады ж падумалася: “Ці не пойдзе гэты <працэс рэфэрэндумаў> далей і шырэй?” “Ці не перакінецца ён бумерангам і на самую Расійскую імперыю?” Ужо называюць Малдову і непрызнаную ў свеце Прыднястроўскую рэспубліку.

Раптам чытаю ў “Народнай Волі” ад 4 красавіка 2014 г. невялікі артыкул “Как отреагирует Москва?: “На Смоленщине начали сбор подписей за вхождение в состав Беларуси”. Ініцыятары акцыі патрабуюць правядзення рэфэрэндуму пра далучэнне Шумяцкага раёна Смаленскай вобласці да Беларусі. У звароце да адміністрацыі Смаленскай вобласці і адміністрацыі Шумяцкага раёна яны пішуць:

До 1939 года большая часть Шумяцкого района входила в состав Республики Беларусь. Мы считаем незаконным захват исконно белорусских земель.

На протяжении веков Смоленск был восточным форпостом Великого Княжества Литовского. Даже после его силового отъема Москвитной этнографические исследования XIX века однозначно указывали на преобладающее там белорусское население. Провозглашенная в 1918 году Белорусская Народная Республика, включавшая в себя земли, на которых белорусы составляли этническое большинство, претендовала на Смоленск. БССР, провозглашенная большевиками 1 января 1919 года как ответ на провозглашение БНР, была объявлена в Смоленске, он же и являлся ее столицей. В последующие пару лет большинство земель БССР были отторгнуты бездумным волюнтаристским решением, после многих лет подковой борьбы часть из них была возвращена, но части так не повезло.

Мы считаем, что нужно исправить историческую несправед-

ливість і дати населенню Смоленської області вільно висказатися за приєднання до Республіки Беларусь на референдуме, – говорится в сообщении инициаторов сбора подписей.

На вчерашний день под петицией стояло более 1500 подписей.

Интересно, что решение о включении Крыма в состав РФ было принято очень легко, а вот выход из состава Российской Федерации не предусмотрен. Более того, даже за призывы отделиться от России предусмотрено уголовное наказание до четырех лет лишения свободы».

У газете “Свободные новости плюс” ад 8.IV.2014 г. на гэту тэму з’явіўся артыкул “Губернатор Смоленщины согласен отдать белорусам приграничные районы”. У ім глумачыцца:

“Предложение касается семи приграничных районов, где крестьяне не в состоянии возделывать землю собственными силами. О готовности передать российскую землю сообщает Радио Свобода со ссылкой на смоленскую газету «Рабочий путь».

Далей напісана: “В статье газеты «Землю – белорусам» говорится, что губернатор Алексей Островский выступил с предложением передать белорусской стороне земли в Краснинском, Велижском, Монастырщинском, Хиславичском, Ершицком, Шумячском и Руднянском районах. Эти регионы граничат с Могилевщиной и Витебщиной. Единственное условие губернатора Смоленщины – чтобы сельскохозяйственные предприятия, образованные в этих районах, были российские и доходы шли в бюджет Смоленской области.

Тем временем на сайте общественных петиций www.avaaz.org собирают подписи за проведение референдума о вступлении Шумячского района Смоленской области в состав Республики Беларусь.

Обращение адресуется администрации Смоленской области и администрации Шумячского района.

Также петиция за возвращение Смоленска Беларуси появилась в конце марта на сайте change.org.”

Потым ідзе паўтор тэксту зварота. Масква пакуль што маўчыць. Хутчэй за ўсё працэс пойдзе...

Супадзенне?

10 красавіка 2014 г. споўнілася 114 год з дня нараджэння майго Таты. У такія дні вучні і паслядоўнікі акадэміка Г.І. Гарэцкага праводзяць навуковыя чытанні, прысвечаныя памяці вучонага. Сёлета павінны былі адбыцца XXV чытанні, на якіх, апрача навуковых дакладаў, звычайна ў самым канцы даюць слова і мне дзеля ўспамінаў. Нечакана напярэдадні чытанняў мне патэлефанаваў акадэмік А.В. Мацвееў – адзін з старэйшых вучняў Г. Гарэцкага, старшыня камісіі па вывучэнню геалогіі чацвярцічнага перыяду і геамарфалогіі, які ўжо шмат гадоў вядзе чытанні і адчыняе іх уступным словам, – і кажа, што 8 красавіка памёр Пятрусь Фёдаравіч Каліноўскі – адзін з лепшых вучняў і прадстаўнікоў навуковай школы Г.

Гарэцкага, а 10 красавіка адбудзеца пахаванне. Да свайго 75-годдзя ён не дажыў 42 дня. Вырашылі не праводзіць чытанні ў гэты дзень, а перанесці на 17 красавіка, калі будзе 9 дзён пасля смерці.

Пятрусь Каліноўскі, ураджэнец Слонімшчыны, пасля заканчэння Мінскага педагагічнага інстытута ў 1970 г. паступіў у аспірантуру Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР па спецыяльнасці палеанталогія і стратыграфія. Дзякуючы вялікай працаздольнасці, ён стаў вядомым спецыялістам па палеатэрыялогіі чацвярцічнага перыяду, абараніў кандыдацкую дысертацыю пад кіраўніцтвам Г. Гарэцкага. Ён вывучаў выкапнёвыя рэшткі млекакормячых ці, як лічыў Г. Гарэцкі, больш правільна па-беларуску – сысуноў. П. Каліноўскі працаваў вельмі апантана, што асабліва цаніў яго кіраўнік, які падтрымліваў і натхняў яго як у навуковых, так і ў навукова-папулярных працах, чым Пётр Фёдаравіч пачаў таксама захапляцца. Найбольш вядомая ў гэтым напрамку яго кніга выйшла ў 1999 г. – “Падарожжа ў мінулае да братоў нашых меншых”. Ён змог стварыць багатую калекцыю рэшткаў сысуноў па тэрыторыі Беларусі, Літвы, Маскоўскай вобласці.

Пасля смерці Г.І. Гарэцкага Пётр Фёдаравіч да яго стагоддзя напісаў цёплыя ўспаміны “Умеў падтрымаць і натхняць”, актыўна ўдзельнічаў у чытаннях, прысвечаных памяці настаўніка, на якіх зрабіў некалькі дакладаў. На VI чытаннях роўна 19 гадоў таму ў 1995 г. Пятрусь Каліноўскі рабіў цікавы даклад “Аб датаванні костак млекакормячых са Смаргонскага месцазнаходжання”. Раптам яму стала кепска – узняўся вялікі ціск. Выклікалі хуткую дапамогу і адвезлі ў бальніцу. Здарыўся інсульт, пасля якога Пётр Фёдаравіч пайшоў на пенсію, але патроху працягваў займацца сваёй любімай працай. Апошнія гады ён жыў у Ракаве.

Менавіта 10 красавіка жонка, дзеці, родныя, блізкія, сябры і былыя супрацоўнікі назаўсёды развіталіся з П.Ф. Каліноўскім – светлым, добрым чалавекам, выдатным вучоным, які ўнёс значны ўклад у палеатэрыялогію і стратыграфію чацвярцічнага перыяду Беларусі. На жаль, не перадаў ён свае ўмельства і веды маладым вучоным. Многія задаліся пытаннем: чытанні, інсульт, развітанне – ўсё 10 красавіка – гэта супадзенне ці не?

Ці адбудзеца дзяржаўная падтрымка беларускай мовы?

Украінскі крызіс моцна паўплываў на шэраг акцэнтаў у штогадовым кастрычніцкім пасланні да народа і парламента кіраўніка дзяржавы – самае галоўнае, што да яго, нарэшце, дайшло вялікае значэнне роднай мовы, і ён упершыню за ўсе 20 год свайго панавання ўстаў на абарону беларускай мовы: “Калі мы перастанем гаварыць па-руску – мы страцім розум. Калі мы развучымся гаварыць на беларускай мове – мы перастанем быць нацыяй”. Апрача таго, разважаючы пра незалежнасць Беларусі, ён ужо не дзяліў насельніцтва на “сваіх” і “чужых”, а казаў пра неабходнасць аб’яднання людзей, пра недапушчальнасці ў нашым адзінстве расколіны, падкрэсліў, што пагроза для краіны сёння зыходзіць не столькі ад НАТА, а

больш з усходу і таму ролю “пятай калоны” адводзіў прарасійскім дзеячам, а “мы за любую апазіцыю, якая дзейнічае ў рамках закона”. Ён зноў паўтарыў свае выказванні, што ў выпадку чаго сам узначаліць абарону краіны і дадаў: “Нас палохаюць, што прыйдзе Пуцін. Калі прыйдзе, дык невядома яшчэ, за каго будуць рускія”. Цікава, ці надоўга захаваюцца такія погляды ў кіраўніка нашай дзяржавы і ці не змяняцца яны ўжо 29 красавіка, калі адбудзецца ў Менску сустрэча прэзідэнтаў Беларусі, Расіі і Казахстана?

Афіцыйна тэма сустрэчы ў Мінску – стварэнне Еўразійскага эканамічнага саюзу, аб чым шырока паведамлялася ў СМІ (засталіся некаторыя недамоўленасці і таму дата падпісання дамовы – 29 траўня ў Астане). Безумоўна, пытанне пра сітуацыю ва Украіне было таксама ў цэнтры ўвагі трох кіраўнікоў, але пра яго – поўнае маўчанне. Відаць, А. Лукашэнка і Н. Назарбаеў, хоць і згадзіліся з далучэннем Крыма да Расіі, але засталіся пры сваёй думцы пра цэласнасць Украіны.

29 траўня ў Астане кіраўнікі Расіі, Беларусі, Казахстана ўрачыста падпісалі стварэнне Еўразійскага эканамічнага саюзу, тым самым лідэр нашай дзяржавы яшчэ больш згубіў самастойнасць і мацней прывязаў Беларусь да Расіі, як эканамічна, так і палітычна. Нездарма ён у інтэрв’ю Ксеніі Сабчак назваў Беларусь “прорусской провинцией” (Свободные новости плюс, 27 мая 2014).

З нарвежскіх замалёвак

Вясна. Галя і я ўжо многа разоў ездзілі ў Нарвегію, але заўсёды ў канцы лета - пачатку восені (ліпень, жнівень, рэдка верасень). Тады тут нас сустракалі ў лесе грыбы (праўда бывалі і не надта грыбныя сезоны), розныя ягады (маліна, чарніцы, галубіка-буякі, бруснікі), у дварах жыхароў – кусты парэчкі, крыжоўніка, рэдкія дрэвы яблынь, вішняў, усюду шматлікія кветкі – у вокнах дамоў, на верандах, ля выхада, замест агароджы – падстрыжаныя туі (падобныя да малых кіпарысаў) ці елачкі. На вуліцах і дварах – парадак і чысціня.

Зіма ў гэтым годзе ў Беларусі была амаль зусім без снега і таму памерзлі ружы, вінаград, у некаторых мясцінах нават азімыя, і прыйшлося дасяваць. Мы выехалі ў Нарвегію ў пачатку траўня. Беларусь праводзіла нас буйным квітненнем садоў. Прыгажосць надзвычайная! У горадзе каштаны выкінулі свае прывабныя і стромкія свечачкі. Усё пазелянела: палі раскінулі светлую жыццярэдасную рунь. Схілы дарог і лугі сталі стракатымі: іх зялёны фон парушыўся плямамі жоўтых адуванчыкаў, якіх у гэтым годзе, як ніколі, паўсюль вельмі шмат. Глядзіш на лес, і кідаюцца ў вочы пяшчотна зялёныя бярозкі, цямнейшыя ліпы і вербы, яшчэ цямнейшыя сосны і зусім цёмна-зялёныя елкі. Бачна больш за дзесятак розных адценняў зялёнага колеру. Мясцінамі асобнымі куткамі рознай формы, а то і адзінокімі плямкамі бялеюць квітнеючыя дрэвы калакалукі

(чаромхі). Па трывалай народнай прыкмеце ў гэты час пахаладала. Ужо вярнулася шмат выраяў пералётных птушак, лес ажыў гоманам птушыных певуноў, чуецца зязюліна вяшчунка, а бліжэй да дач – сварка варон і крумкачоў.

У Нарвегіі гэтая зіма таксама выдалася маласнежная, студзёная і таму многія расліны памерзлі. Каля некаторых дамоў стаяць рудыя пасохлыя туі, прычым не ўсе, а толькі адзінкі ці некалькі сярод захаваўшыхся зялёных. Шэраг кустоў ужо гаспадары высеклі. Замест зялёнай акруглай купы ці паласы агароджы стаяць нязвычайныя шэра-рудыя, але мясцінамі яшчэ жывыя. Красавік тут выдаўся вельмі мокры і ветраны – без канца лілі праліўныя дажджы і дзьмуў такі магутны вецер, што цяжка было ўтрымацца на нагах. Людзі стараліся больш сядзець у памяшканні.

Калі мы 10 траўня прыляцелі, дык прывезлі добрае надвор'е, якое пратрымалася ўвесь двухтыднёвы наш побыт. Светлыя воблакі ляцелі па небу, а скрозь іх прасвечвала ласкавае сонейка, а некалькі дзён выдаліся поўнасьцю з чыстым сінім небам. Тэмпература паветра ўдзень уздымалася да 15–20°. Нарвегія сустрэла нас не толькі цёплым надвор'ем, але і буйнымі белымі фарбамі яблынь і вішань, ружовых сакур і разнакаляровых бэзаў, якіх, на жаль, малавата ў дварах. Больш за ўсё кідаюцца ў вочы прыгожыя рададэндроны, якія пасаджаны асобнымі кустамі розных памераў ці групамі кустоў і нават вялікімі агароджамі і якія маюць самыя разнастайныя шапкі кветак: белых, жаўтавата-белых, жоўтых, розных адценняў ружовага колеру – ад бледнаружовых да цёмнаружовых і амаль чырвоных, больш рэдкія – стракатыя. Каля дамоў і ў дварах шмат кветак рознага памеру: цюльпаны (чырвоныя, жоўтыя, ружовыя, белыя, чорныя, стракатыя), белыя і блакітныя ірысы, шматкаляровыя анюціны вочкі і інш. Магутныя грабы і букі пакрыліся густымі зялёнымі лісьцямі, некаторыя з іх – арыгінальнымі карычняватымі, а на дубах слаба распусцілі зеленавата-жаўтаватыя лісточкі. Толькі светлыя ясені выглядаюць амаль голымі – набухлыя почкі зрэдку раскрыліся бледна-зялёнымі лісткамі. Зялёныя паляны ўсыпаны буйнымі жоўтымі плямамі адуванчыкаў, якія мясцінамі раскіданы, як зоркі на небе. Зрэдку трапляюцца невялікія паселішчы прыгожых разнакаляровых стромкіх люпінаў.

Адносна невысокія горы поўнасьцю пакрыты лесам, які вылучаецца зялёным фонам шматлікага, больш за дзесятак, адценняў: ад ярка-зялёных піхт, светла-зялёных бяроз, бледна-зялёных і зеленавата-шэрых асін да цёмназялёных сосен і елак. Высокія горы – голыя шэрыя скалы, зрэдку пакрытыя зялёнымі плямамі кустоў і сухотных дрэў, а ў іх падножжа – густы разнакаляровы зялёны лес. Паўсюль радасна спяваюць птушкі, на вуліцах скачуць і чырыкаюць верабейкі, скачуць чародкі шпакоў, у рачулках і азёрах – дзікія качкі, чайкі, рэдкія лебедзі ствараюць вясёлы гоман.

Вясна і ў Беларусі, і ў Нарвегіі прыгажэйшымі разнамаітымі фарбамі і звонкімі радаснымі гукамі ўзносіць гімн жыццю.

Дзень незалежнасці. 17 траўня 1814 г. – дзень абвяшчэння Эйдсвальскай канстытуцыі незалежнай нарвежскай дзяржавы (Эйдсвале – мястэчка на поўначы ўсход ад Хрыстыаніі). З таго часу 17 траўня зрабіўся нацыянальным святам Нарвегіі, а сама канстытуцыя са зменамі і дадаткамі дзейнічае і цяпер. Але вайсковае ўмяшанне Швецыі прывяло да заключэння шведска-нарвежскай уніі, якую ўдалося скасаваць толькі пасля рэфэрэндуму ў 1905 г. Каралём Каралеўства Нарвегіі стаў Хокон VII, дацкі прынц па паходжанні. З гэтага часу Нарвегія стала поўнасьцю незалежнай, але Дзень незалежнасці, як і раней, святкуецца 17 траўня.

Уся краіна – у нацыянальных сцягах рознага памеру – ад вялікіх да зусім малых – на ўсіх афіцыйных будынках, унутры супермаркетаў і вялікіх магазінаў супраць кожнага аддзела, на большасці жылых дамоў, катэджаў і іншых уласных памяшканняў. Не толькі ў сталіце Осла і буйных гарадах, але і ва ўсіх гарадках, пасёлках, мястэчках, фермах насельніцтва ўрачыста адзначае гэтае свята, прычым без усякага нагадвання, прапаганды і тым больш націску. Звычайна вельмі проста па-рабочаму, спартыўна апранутых у дзень 17 траўня людзей не пазнаць: большасць жанчын, а таксама і некаторыя мужчыны – у прыгожых нацыянальных строях, астатнія – жанчыны ў лепшым сваім убранні, мужчыны ў касцюмах з гальштукамі і лентачкамі чырвонымі звонку і белымі ўнутры, якія прышпілены на левым баку.

У гарадах і мястэчках праходзяць народныя дэманстрацыі: ці адна агульная, ці папярэдне яшчэ дзве-тры асобныя: дзіцячыя, школьныя, спартыўныя. Не меншая колькасць людзей збіраецца, каб паглядзець на ўдзельнікаў дэманстрацыі. Уражанне надзвычайнае! На чале калоны ідзе адзін кіраўнік ці група кіраўнікоў паліцыі, затым шэраг маладых хлопцаў у спецыяльных строях у зеленавата-шэрых сарочках нясуць вялікія нацыянальныя сцягі, а за імі аркестр, які выконвае розныя маршавыя мелодыі. Апрача дырыжора, наперадзе група прыгожых стромкіх дзяўчат у элегантных строях пад музыку прадстаўляюць спецыяльныя мастацкія рухі з дапамогай адпаведных указак. Затым праходзяць розныя раёны горада, школы, ліцэі, каледжы, універсітэты, культурныя цэнтры і клубы шматлікіх напрамкаў (балетныя, бальных і народных танцаў, акрабатыкі, цыркавыя, музычныя, шахматныя, футбольныя, хакейныя, баскетбольныя, валебольныя, дзіцячыя, ветэранаў і г.д.). Кожная група паказвае сваё майстэрства і дасягненні, прычым зноў на чале асобных падраздзяленняў нясуць іх сімвалічны знак, нацыянальныя і свае сцягі, ідзе самадзейны аркестр, сярод якога выканаўцы рознага ўзросту – ад пенсіянераў да зусім маладых хлопцаў і дзяўчат. Часам удзельнікі крычаць прывітанні, спяваюць песні. Сярод удзельнікаў шэсця шмат бацькоў з зусім малымі дзеткамі і нават у калясках – усе нясуць невялічкія нацыянальныя сцягі. Цікавая спецыяльная вопратка ў выглядзе чырвоных штаноў з сімваламі дзяржавы ў маладых хлопцаў і дзяўчат – выпускнікоў розных спецыяльных каледжаў. І ў калонах, і сярод гледачоў сустракаюцца людзі іншых народаў: негры, арабы, в’етнамцы, японцы, інданезійцы, еўрапейцы і інш.

Многія з іх таксама з нарвежскімі сцягамі.

Найбольш уражваюць жанчыны ў нацыянальных нарвежскіх строях – яны вельмі прыгожыя і жанчын робяць прыгажэйшымі і прывабнейшымі. Часцей гэтыя строі маюць такі выгляд: на белую сукенку надзета цёмная ці чырвоная камізэлька, на якую шырокім поясам прымацавана цёмнага (чорнага, цёмна-сіняга ці цёмна-шэрага) колеру святочная спадніца (тыпа беларускага андараку) з вышыванкамі. На плечы нярэдка накінута хустка, а на галаву – хустачка. Наперадзе скуенка, камізэлька, пояс, якія ўпрыгожаны срэбранымі нацыянальнымі вырабамі. Нечым гэтыя строі нагадваюць многія нацыянальныя строі беларусаў.

Завяршае шэсце ці вайсковы аркестр, ці проста адзін-два паліцыянты.

Калі бачыш такое шчырае святкаванне незалежнасці краіны ўсім насельніцтвам, якое тым самым выказвае сваё надзвычай моцнае самавызначэнне, гонар за свой народ і дзяржаву, сэрца любога чалавека з розных куткоў зямлі напаўняецца павагай да гэтага народа і выказвае яму пажаданне поспехаў, новых дасягненняў і росквіту. А маё сэрца, апрача тых жа пачуццяў, яшчэ балюча шчаміла ад жалю, што няма ў беларусаў такой агульнай самасвядомасці, гонару і адданасці сваёй цудоўнай краіне.

Настаўніца. Адна настаўніца з Расіі скончыла Педагагічны інстытут замежных моў, прыехала ў Нарвегію з сынам. Тут праз некаторы час выйшла замуж за нарвежца, нарадзіла яшчэ двух дзетак. Вельмі энергічная, жвавая, добра авалодала нарвежскай мовай, атрымала працу настаўніка ў школе, скончыўшы спецыяльныя курсы. Жаліцца, што ў яе цяжкая праца. Справа ў тым, што да дзетак тут адносіны, як да дарослых, сяброўскія, на роўных. На іх нельга крычаць, тым больш груба ляць – усё трэба спакойна растлумачыць, пагутарыць, яны павінны адчуваць сябе вольнымі, не адчуваць ніякага прымусу, але заняць іх трэба нечым так, каб ім было цікава. Усё гэта даецца вельмі цяжка, бо дзеці ў большасці непаслухмяныя, свавольныя, адчуваюць сябе зусім самастойнымі, а некаторыя нават ганарлівыя. Наша настаўніца не-не ды сарвецца і прыкрыкне, а зрэдку і не зусім паважліва. Дырэктар школы аднойчы пачуў і зрабіў заўвагу ў досыць катэгарычнай форме: “Вы кінце гэтыя Вашы рускія савецкія звычкі!” Таму ёй увесь час прыходзіцца трымаць сябе ў руках, сачыць за сваімі паводзінамі і адносінамі да школьнікаў, а гэта не так лёгка.

Пясочная валеібольная пляцоўка. Каля вялікага возера, на самам версе яго крутога берага, дзе мелася больш роўная тэраса, прывезлі некалькі машын дробненькага чыстага пясочку, выраўнялі і зрабілі тут зручную валеібольную пясочную пляцоўку. Адразу за пляцоўкай цягнуцца вуліца, па той бок якой размешчаны ўласныя дамы, катэдзы, палісаднікі, стаяць аўтамашыны. Аднойчы позна вечарам з боку возера пачаўся моцны вецер, які дзьмуў усю ноч. Ён быў настолькі магутны, што ўзняў пясок з пляцоўкі і з сілай панёс праз дарогу на адзін з дамоў і на аўтамашыну, якая стаяла побач. Раніцою, калі вецер сціх, гаспадары дома ўбачылі, што іх

аўтамашына прыгожага сіняя набыла незразумелы стракаты колер і выглядала цалкам пашарпанай. Гаспадары пажаліліся на арганізатараў пляцоўкі. Улады мястэчка адказалі: “Аўтамашына павінна стаяць у гаражы, а не на вуліцы і таму вінаваты Вы самі, уладальнікі аўтамашыны, а не арганізатары пляцоўкі і кіраўнікі мястэчка, якія далі дазвол на будаўніцтва пляцоўкі”.

У фермера. Запрасілі у госці да фермера. Ён патомны фермер гадоў 60, яго жонка (ужо другая) рускамоўная жыхарка з прыбалтыйскай краіны прыблізна на 25 гадоў маладзейшая; у іх агульны сын – вучань 4 класа. Тэрыторыя фермы раскінулася сярод гор з тыповым ледавіковым ландшафтам. Горы рознай формы: згладжаныя ў выглядзе паўкруглай спіны вялізарнага дыназаўра, уся пакрытая лесам, багатым ягадамі і грыбамі; вастрэйшыя горы, усыпаныя зялёнымі плямамі кустоў і чахлах дрэў; зусім голыя скалы, некалі абцёсаныя ледніком. Паміж гор – лагчыны, тэрасы, на якіх балоты, неглыбокія вазёрцы, а мясцінамі – глыбачэзныя (да 100 м і болей) акруглыя ці слаба выцягнутыя азёры з чыстай крынічнай вадай блакітнага, а то амаль сіняга колеру. Робіць проста казачнае ўражанне. Азёры звычайна праточныя, звязаныя паміж сабой рачулкамі, у пашыранных і больш глыбокіх месцах якіх бачны стрэлачкі шустрых фарэлей. Межы фермы акрэслены агароджай з невялікіх валуноў. У нашага фермера плошча яго зямель займае не менш 5–6 км удаўжынню і 1–3 км ушырыню. Усе балоты меліяраваны і на іх палях пасаджана трава для сена. Сенакос праходзіць 2–3 разы ў год. На месцы некаторых былых балот некалі раслі магутныя сосны, рэшткі ствалоў і каранёў якіх былі выкапаны. Яны звалены часова ў значную кучу Зроблены аналіз па вуглероду C^{14} паказаў, што ўзрост лесу дасягае 6 тыс. гадоў. Гаспадар увесь час змагаецца за пашырэнне палёў травы шляхам асушэння балот, карчавання дрэў ці пнёў, разбурэння невялікіх скалістых гор і ачышчэння ад развалаў валуноў. Уся тэрыторыя фермы ўяўляе працяглы вялікі схіл, парушаны палямі травы. Чым далей угору, тым вышэй робяцца горкі, на якіх пасуцца авечкі (іх у гаспадара каля 70 і каля 140 малых авечак). Яны спрытна лазяць паміж валуноў і шчыпаюць траўку, якую таксама фермеры падсяваюць і ўгнойваюць. Тут авечкі ўсё лета і восень пасуцца.

Праз усю тэрыторыю фермы з глыбокага возера на высокай частцы гор уніз весела збягае і журчыць рачулка.

Супраць возера, якое належыць ужо суседняму фермеру, наш гаспадар паказаў невялікую пляцоўку, на якой відны 5 астанкаў былых фундаментаў ад хацін. Як ён распавёў, тут яшчэ ў 1706 г. жыў яго далёкі продак. Спачатку ён ажаніўся на жанчыне, якая была гадоў на 10–15 старэйшая за яго. Але дзетак не было. Калі яму споўнілася 60 гадоў, жонка памерла і ён узяў у жонкі маладую дзяўчыну на гадоў 40 маладзейшую, якая адарыла яго 6 дзеткамі, а сам ён памёр амаль у 100 гадоў. Вось з тых часоў надзел фермы пераходзіць ад аднаго да другога і, нарэшце, дайшла чарга і да нашага гаспадара, які вельмі любіць сваю зямлю, сваю працу і

атрымлівае ад яе сапраўдную асалоду, не гонячыся за камерцыяй.

Бліжэй да больш нізіннай часткі тэрыторыі на беразе той рачулачкі, а тут ужо ручайка, стаіць катэдж гаспадароў. Гэта вельмі ўтульны трохпакаёвы катэдж з верандай, на якой мы сядзелі, пілі, елі смачную размаітую ежу і пітво, якім нашы добразычлівыя гасцінныя гаспадары шчыра і сардэчна нас частавалі. Дом мае ўсё неабходнае для нармальнага жыцця – элекстру, ацяпленне, каналізацыю. Кожны мае камп’ютар. Гаспадар вельмі адукаваны, добра ведае гісторыю краіны і раёна, апрача сваёй складанай гаспадаркі бярэ актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, друкуе ў газетах свае погляды і прапановы па паляпшэнні фермерскіх гаспадарак і іншых пытаннях мясцовай камуны. Побач з домам багатыя падсобныя памяшканні: кароўнік, дзе гадуецца 16 малочных кароў і прыгожы магутны бык, розныя трактары, сельскагаспадарчыя машыны, некалькі легкавых аўтамашын і інш. Раней трымалі кабанчыкаў, кароў для малака. Выклікае здзіўленне, як можна такімі маленькімі сіламі так добра весці такую вялікую гаспадарку і трымаць яе ў ідэальным стане. З шчырай удзячнасцю і пажаданнямі усяго найлепшага пакінулі мы нашых сімпатычных фермераў.

Мастачка. У Нарвегіі людзям, якія панаехалі з розных краін і якія не ведаюць ці слаба ведаюць нарвежскую мову, цяжка знайсці працу. Многія згаджаюцца на любую працу, але стараюцца знайсці лепшую ці шукаюць магчымасці яшчэ як-небудзь зарабіць. Адна жыхарка Літвы працуе прыбіральшчыцай. У Літве яна атрымала мастацкую адукацыю. Апрача таго добра навучылася рабіць пірожныя і пячы тарты. Яна ўспомніла свае гэтыя здольнасці і вырашыла падзарабіць на продажы праз інтэрнет тартоў, але не якіх-небудзь звычайных, а па-сапраўднаму мастацкіх. Яна выставіла многія формы розных тартоў на сваім сайце – у выглядзе замкаў, веж, аўтамабіляў, кветак і інш. А дзеля жарту зрабіла некалькі тартоў у выглядзе жаночых грудзей, мужчынскіх членаў, жаночых попак. Найбольшую папулярнасць атрымалі не першыя, а менавіта апошнія, жартаўлівыя. Справа пайшла – пасыпаліся заказы, а за імі і з грашыма стала лепей...

Дасканаласць роднасці. Калі беларускамоўны ці рускамоўны чалавек гаворыць пра бабушку ці дедушку, ён не можа без тлумачэння адразу вызначыць, чыя гэта бабушка (бабуля, баба) – па маці ці па бацьку. Тое ж тычыцца і дедушкі (дзядулі, дзеда). Нарвежцы таксама могуць выказаць агульную роднасць без удакладнення, чые яны – маці ці бацькі – такімі словамі: *bestemor* – бабушка, *bestear* – дедушка. Прабабушка вызначаецца як *oldemor*, а пра-прабабушка – *trippoldemor*. Але калі нарвежац адразу хоча падкрэсіць, чыя гэта бабуля (па маме ці па тату), ён адкажа дасканала: *mormor* (мурмур) – маміна мама, *morfar* – мамін тата; тое ж пра татавых бацькоў: *farmor*, *farfar*.

г. Менск, травень 2013 – травень 2014.

Радзім ГАРЭЦКІ **Жыццёвы меланж – 2014–2015**

XXII Гарэцкія чытанні

У сувязі з рамонтам будынка Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры XXII Гарэцкія чытанні – Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя – адбылася 26 чэрвеня 2014 года ў яго філіяле – Літаратурным музеі Пятруся Броўкі. Канферэнцыя была прысвечана 100-годдзю Першай і 75-годдзю Другой сусветных войнаў. Адкрыла Чытанні загадчыца музея Наталля Мізон. Затым прайшла прэзентацыя кнігі Радзіма Гарэцкага “Лісты жыцця і кахання” (Мінск: Тэхналогія, 2013. – 124 с.), якую вяла загадчыца Навукова-экспазіцыйнага аддзела Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры Вольга Гулева. Пра кнігу распавялі літаратуразнаўца Лідзія Савік і рэдактар выдавецтва “Тэхналогія” Зьміцер Санько. З прывітальным словам да ўдзельнікаў Чытанняў звярнуўся паэт Анатоль Вярцінскі. На канферэнцыі было заслухана 35 дакладаў, якія зрабілі прадстаўнікі розных гарадоў Беларусі (Менск, Гродна, Віцебск, Гомель, Полацк, Баранавічы, Беразіно, Барысаглебск і Смалявічы), а таксама магістрант кафедры спеваў Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі з Кітая Хуан Яхуэй. Я зрабіў кароткі даклад “Гарэцкія ў гады Першай (1914–1918) і Другой (1939–1945) сусветных войнаў”, які ў больш поўным варыянце прапаную чытачам “Тэрмапілаў”.

Гарэцкія ў гады Першай (1914–1918) і Другой (1939–1945) сусветных войнаў

19 ліпеня 1914 года пачалася *Першая сусветная вайна*, а ўжо 24 ліпеня Максім Гарэцкі, як разведчык групы 4, катэгорыі 7, трапіў на фронт і ўдзельнічаў у жорсткіх баях у Прусіі¹. Асабліва страшны бой быў 27 жніўня пад Аленбургам, за які ён быў узнагароджаны Георгіеўскім крыжам 4-й ступені, аб чым даведалася дачка пісьменніка Галіна толькі праз 83 гады ў 1998 годзе. 25 кастрычніка пад Герытэнам М. Гарэцкі быў паранены. Яго паклалі ў шпіталь яўрэйскай абшчыны “Мішмэрэс хойлем” у Вільні, дзе медсястрой працавала Алаіза Пашкевіч (Цётка), якая прыносіла Максіму

¹ Гарэцкі Р. *Браты Гарэцкія*. Мінск: Медысонт. 2008, 344 с.

“Нашу Ніву”. У адным з нумараў газеты ён прачытаў: “Гарэцкі ранены. Наш вядомы пісьменнік М. Гарэцкі, якога фатаграфія была надрукавана ў № 37 “Нашай Нівы”, ранены ў нагу і цяпер лечыцца ў Вільні ў шпіталі”. Самага старэйшага брата Івана таксама забралі ў армію як апалчэнца 1-га разраду. Спачатку ён служыў у Лепелі, затым у Віцебску, потым праз Воршу яго пагналі ў Менск, а адтуль у Вільню. Тут Іван адшукаў Максіма і наведаў яго разам з бацькам. Праляжаў Максім у шпіталі больш за два месяцы. Пачаў апрацоўваць свае франтавыя запісы – будучы твор “На імперыялістычнай вайне”. Далі адпачынак на паўгода для папраўкі здароўя. Адразу пасля Новага года паехаў да бацькоў. Яму былі ўсе рады і ён рад быў пабачыць родных і блізкіх. Але рана на назе гнаілася, балела, на перавязку трэба было ездзіць у Шамава. Таму настрой быў паганы, працавалася кепска – напісаў толькі аповяданне “Чарнічка”, якое ўпершыню было надрукавана ў “Вольнай Беларусі” (1917).

Прабыў у хаце месяц і паехаў у Мсціслаў, а адтуль у Маскву, дзе працаваў чарцёжнікам. Накіравалі ў шпіталь у Ляфортова, а там трымалі, як у турме. Як арыштантаў пад аховай павялі на эвакуацыю ў другі горад, і тут Максіму пашанцавала ўцячы. Якраз у той час Іван прывёз з фронту палонных, знайшоў Максіма, убачыў яго прыгнечаным і раздражнёным, стараўся супакоіць брата і праводзіў на цягнік у Смаленск. Адтуль Максім фурманкай дабраўся да Мсціслава, дзе знаходзіўся воінскі начальнік, які даў накіраванне ў шпіталь Магілёва.

Перад тым як легчы ў шпіталь, вырашыў пабыць троху ў Багацькаўцы, дзе і пражыў з 3 красавіка да 20 траўня 1915 года. Рана ўсё гнаілася. Але параненая была не толькі нага, але і душа... Не ведаў, куды дзецца ад тых успамінаў пра вайну, з-за якіх не мог спакойна спаць: сніліся забітыя і параненыя салдаты, з якімі ён быў на фронце, успамінаў тых бязвінных ахвяр вайны, якіх прыслалі туды па злой людскай волі, дзівіўся тым складаным псіхалагічным момантам, якія перажываў чалавек у розных, часта неспадзяваных выпадках вайскавай службы; ён сам нярэдка быў уражаны сваімі ўчынкамі. Складанасці і супярэчлівасці свету, жорсткасць і бязглуздыца вайны, уплыў яе на лёс простага чалавека, разбурэнне маралі, увесь драматызм жыцця і смерці ў гэты знішчальны час поўнасьцю займалі думкі Максіма. Ён адчуваў неабходнасць паказаць гэта ўсё ў новых творах яскравай антываеннай скіраванасці. І ў цэнтры ўсіх яго разважанняў – лёс беларускіх вясцоўцаў, беларускага народа, будучыня якога павінна быць светлай, вольнай і багатай.

Сіндром вайны так ахапіў яго, што ён не мог знайсці сабе месца. Думкі, думкі... Яны не давалі спакою ні ўдзень, ні ноччу. Нага ныла, а то і моцна балела. Троху кульгаў. Лячылі нагу і хатнімі сродкамі – канаплянай гарэлкай, але ўсё ж рана загойвалася марудна. Зноў ездзіў на падводзе на перавязку ў Шамава, а часам і пешшу дабіраўся. Многа чытаў, вывучаў нямецкую мову па самавучыцелю. Але не пісаць Максім не мог, асабліва пра вайну, – закончыў аповяданні «Літоўскі хутарок», упершыню надрукаваны ў Беларусі ў 1920

годзе і «Дзёгаць» («Наша Ніва», 1915).

А вясна была прыгожая, сэрца зрэдку ахоплівала радасць – яно хацела жыць... Маладзіцы часта прыходзілі варажыць, прасілі пісаць лісты, некаторыя заляцаліся да сімпатычнага хлопца. Адна з іх – Лёкса – падабалася яму, але была замужам... Ды і ён тады быў сарамлівы, нясмелы.

Прыйшоў час ісці ў армію і Парфіру. Запісалі ў артылерыю, хаця ён прасіўся ў кавалерыю.

У другой палове траўня Максім паехаў у Магілёў. Зноў зашчаміла сэрца, што шмат людзей (у тым ліку і Парфір) пайшлі на бойню. Тры месяцы Максім праляжаў у шпіталі, дзе зрабілі аперацыю – хірург без наркозу шчыпцамі выцягнуў з раны асколак. Нудота ў шпіталі страшэнная, нават надумаў прасіцца на турэцкі фронт. Але прыйшоў загад эвакуіраваць усіх раненых у Маскву. Там яго накіравалі ў шпіталь Маскоўскага біржавога і купецкага таварыства.

Камісія прызнала Максіма здравым і накіравала на фронт. З Масквы павезлі ў Пскоў, дзе ён пражыў тры тыдні. Начавалі ў фанерных футаралах ад аэрапланаў, дзе *мёрзлі як сабакі*.

У канцы кастрычніка пагналі праз Старую Русу, Гомель, Жлобін, Бабруйск, Асіповічы да Урэчча, а адтуль пехатою ў Слуцк і далей – па 20 км у дзень – у сваю батарэю, куды дабраўся толькі 15 лістапада. Быў на пазіцыі, а ў студзені 1916 года паслалі ў Петраград у Паўлаўскае ваеннае вучылішча, пасля заканчэння якога (пачатак чэрвеня) накіравалі ў Іркуцк. Па дарозе на некалькі дзён заехаў у Малую Багацькаўку, пасля ў Смаленск да Парфіра, якога тут рыхтавалі да адпраўкі на фронт у якасці тэлефаніста. Якраз у гэты час Іван быў у часці, якая стаяла на пазіцыі на паўночным усходзе ад Баранавіч. Яна наступала і выгнала немцаў з акупаў. У тым баі Івана раніла ў кісьць левае рукі і разрабіла костку безыменнага пальца. Парфіра таксама адправілі на фронт у 2-гі грэнадзёрскі корпус тэлефаністам. Амаль праз месяц ён захварэў на крывавае мыт. Ляжаў з месяц, а потым яго накіравалі ў Маскву ў эвакуацыйны шпіталь (думалі, што ў яго сухоты), а затым – у Сібірск.

Максіма паслалі ў Гжацк. Заехаў у Смаленск, дзе ў шпіталі ляжаў ранены Іван, якому Максім выпрасіў водпуск да 12 верасня. Дапамагаў па гаспадарцы, асабліва прыемна было разам з бацькам і Іванам касіць гарох. Пабыў два дні ў Гаўрылы ў Горках, купіў стужачку ў касу для Ганулькі: увесь час успамінаў, як яна плакала, праводзячы яго з дому. Яна так любіла сваіх братоў!

Праз Смаленск, Вязьму дабраўся ён да Гжацка, дзе тры месяцы чакаў адпраўкі на пазіцыю. Восень прыйшла сцюдзёная, няўтульная, з дажджом і снегам. Заняткі вайсковыя нудныя і пустыя. Чытаць няма чаго, пагаманіць няма з кім. Было сумна, нават хацелася на фронт. А думкі раптам паліліся на паперу, і ў творчым сэнсе атрымалася ў Максіма сапраўдная літаратурная «гжацкая восень». Ён напісаў апавяданні «Маці», «Хадзяка», «Генерал», «Амерыканец», «Прысяга», «Асілак», «Две сястрычкі», урывак з рамана «Крыж» – «На гаі».

У канцы 1916 года раптам адправілі Максіма на фронт, нават заехаць дахаты не змог. Трапіў у раён пінскіх балот. Тут і лютаўскую рэвалюцыю 1917 года сустрэў. Максім бачыў, як у войску адбываліся змены: пачалося братанне, выбары ў салдацкія саветы... Вясною 1917 года Максім захварэў на востры гастрит, месяц быў у палявым шпіталі, потым эвакуіравалі ў Арол, а адтуль у Маскву, дзе праляжаў усё лета, а потым, ужо ўвосень, паехаў лячыцца ў Жалезнаводск. Так скончылася яго вайсковая служба.

Парфір рэвалюцыю сустрэў у Смаленску, дзе, як і Іван, працаваў каптэнармусам у батарэі.

Як было азначана ў працоўным спіску Максіма: “На абавязковай вайсковай службе ў старой арміі да 1917 г.”. У жніўні ў “Вольнай Беларусі” змешчаны артыкул М. Гарэцкага “Доктар Францыск Скарына”, а ўвосень напісаў апавяданне “Знібее сэрца” (надрукавана ў 1918), “Габрыелевы алеі” (надрукавана ў 1918), закончыў апавяданне “Зіма” (1918).

Гаўрыла з вялікім стараннем пачаў вучыцца ў Каморніцка-агранамічнай школе ў Горках. Хадзіў глядзець, як адпраўлялі ў армію навабранцаў, шкадаваў іх і думаў, што многія з іх, маладых і моцных, могуць загінуць. І сэрца сціскалася ад трывогі за братоў сваіх. Як і Максім, пачаў пісаць кароткія нататкі ў «Нашу Ніву». У газеце «Горецкий вестник» надрукаваў артыкул, накіраваны супраць русіфікатарскіх думак рэдактара газеты, лідэра кадэтаў, выкладчыка вучылішча С.Г. Цытовіча, і падкрэслена падпісаў яго “Сын маці Беларусі”. У Горках Гаўрыла арганізаваў беларускі вучнёўскі гурток, які затым атрымаў назву «Беларуская секцыя вучняў Горацкіх сельскагаспадарчых школ», а з 1914 года – «Беларуская секцыя студэнтаў Горацкага сельскагаспадарчага інстытута», якая існавала да 1924 года. Як толькі выпадала магчымасць, Гаўрыла наведваў сваю вёску. Надоўга можна было затрымацца ўлетку, падчас канікулаў. Многа працаваў на гаспадарцы, дапамагаў бацькам, што цягнулі ўсю цяжкую сялянскую работу без забраных на вайну сыноў.

Лютаўскую рэвалюцыю 1917 года Гаўрыла сустрэў у Горках. Большасць студэнтаў ахапіла радасць, знішчалі партрэты цара, генералаў. На вуліцы маніфестацыі. Некалькі дзён стаяў на пасту міліцыянерам. Заняткі адмянілі. Пайшоў пешшу дамоў. У двары – усё, як заўсёды. Аж да кастрычніка Гаўрыла быў адпушчаны, бо ў Горках панаваў тыфус. Выпісаў «Курс стэнаграфіі» па сістэме Ф.К. Габельсбергера і засвоіў яго.

Над дакументальна-мастацкай кнігай “На імперыялістычнай вайне”² М. Гарэцкі працаваў многа гадоў, пачынаючы з 1914 года. У “Нашай думцы” ў

² У тая гады гэтую вайну называлі “Вялікая вайна”. Улічваючы экспансіяніцкую палітыку вялікіх імперскіх дзяржаў Еўропы: Вялікабрытаніі, Францыі, Расіі, Германіі, Максім Гарэцкі прыняў больш правільную назву “Імперыялістычная вайна”. На жаль, Версальскі мірны дагавор не ліквідаваў, а нават узмацніў імперскія імкненні дзяржаў, якія прывялі да новай сусветнай вайны – “Другой”, а мінулую сталі зваць “Першай”.

снежні 1920 года надрукаваны ўрывак з запісак “На імперыялістычнай вайне” – “Герой” і артыкул “Змагайцеся!” за подпісам А. Мсціслаўскі. У часопісе “Полымя” (№ 1 і 2) у 1925 годзе твор апублікаваны пад назвай “На імперыялістычнай вайне”. Многія апавяданні (“Літоўскі хутарок”, “Генерал”, “На этапе”, “Хадзяка” і інш.) былі выкарыстаны пісьменнікам у кнізе, якая ў канчатковым выглядзе была апублікавана ў 1926 годзе. Твор быў высока ацэнены тагачаснымі крытыкамі (М. Аляхновіч, М. Байкоў, Антон Адамовіч і інш.), а пазней і сучаснымі даследчыкамі (Н. Рандаў, Дзм. Бугаёў, Алесь Адамовіч, М. Мушынскі, Т. Голуб і інш.).

Другая сусветная вайна застала сям’ю Гаўрылы Гарэцкага ў горадзе Баравічы Ноўгарадскай вобласці, дзе яго прызначылі галоўным геалагам Мсцінскага інжынерна-геалагічнага раёна Ленінградскага праектнага ўпраўлення Галоўпрамбуда. Намячаўся каскад гідраэлектрастанцый на рэчцы Мста, каб забяспечыць энергіяй Ленінград. Вельмі хутка над горадам з’явіліся фашысцкія самалёты. Пачалі закрываць установы, звальняць людзей з працы. Ліквідавалі шэраг геалагічных экспедыцый. Без працы засталася і Ларыса. Гаўрылу мабілізавалі на абаронныя работы – ён быў прызначаны галоўным геалагам ва Упраўленне ваенна-палявога будаўніцтва Галоўабаронбуда Наркамата абароны – Чацвёртага, затым Дзесятага і, нарэшце, Другога ўпраўлення абаронных работ.

Праца праходзіла ў Калінінскай, Ленінградскай, Валагодскай абласцях, пад Масквой. За гэтую работу адразу пасля вайны Гарэцкі быў узнагароджаны медалямі “За участие в героической обороне Москвы”, “За победу над Германией”, “За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.”.

З Баравічаў вельмі многія ўжо эвакуіраваліся. Ларыса не ведала, што рабіць – ехаць ці яшчэ пачакаць. Не хапала грошай, каб пракарміць сям’ю. А тут яшчэ старэйшы сын Усяслаў захварэў моцным плеўрытам. Нарэшце вырашылі выехаць разам з жонкаю супрацоўніка экспедыцыі Надзеяй Фамінічнай Чарнышовай і дзвюма іх дочкамі ў Іжэўск Удмуртскай АССР, дзе жыла яе сястра Марыя³. Сабралі сем’і геалагаў-вышукальнікаў, пасадзілі на адкрытыя грузавікі, каб ехаць да станцыі Мга, а адтуль у таварных вагонах-цяплушках далей на ўсход. З Ларай ехалі яе бацькі, два сыны і пляменнік Сяргей (сын яе роднага брата, арыштаванага ў 1937 г.). На станцыі Мга наляцелі фашысцкія самалёты, бамбілі, але іх вагон застаўся цэлы. Толькі праз паўмесяца з рознымі прыгодамі і цяжкасцямі дабраліся да Іжэўска. Тут да вайны было 180 тыс. жыхароў, а з наплывам эвакуіраваных стала больш за 300 тыс. Карткі на прадукты давалі толькі тым, хто працуе. Па хлеб (па дарагой цане) трэба было стаяць у чарзе па 7–10 гадзін. Жанчыны з сем’ямі, нарэшце, аказаліся ў сяле Вавож, якое знаходзілася за 35 км ад чыгуначнай станцыі Ува,

³ Гарецкий Р.Г. *Военные годы в Удмуртии* // Кормановские чтения. Ижевск: Удмуртский ун-т, 2013. Вып. 12. С. 393-403

а тая – за 76 км ад Іжэўска. Надзю прызначылі старшым каморнікам раённага зямельнага аддзела, а Ларысу – загадчыкам кантрольна-насеннай станцыі. Усяслава ўладкавалі токарам на абаронны завод у Іжэўску. Ён адначасова завочна вучыўся ў 9 класе сярэдняй школы.

На будоўлі ваенных аб'ектаў праца была вельмі напружаная, умовы жыцця цяжкія, галодныя. Але Гарэцкі сваім родным стараўся пісаць бадзёрыя лісты, падкрэсліваў, што добра харчуецца і адчувае сябе зусім здаровым і моцным. Тым не менш эканоміў грошы, адмаўляў сабе ў многім, каб дапамагчы дарагім сваім людзям, рэгулярна пасылаючы ім грашовыя пераводы, а зрэдку і пасылкі. На самай справе быў стомлены, але маральна моцны. Аптымизм, як заўсёды, нідзе і ніколі не пакідаў яго. Увесь час яго думка вярталася да любай Радзімы.

Хваляваннннў і клопатаў у Ларысы было процьма: як там Гурык жыве адзін, ці здаровы і жывы (асабліва калі доўга не было лістоў, а пошта працавала кепска); як здароўе старэйшага сына, які хварэў на плеўрыт, кепска харчаваўся і многа працаваў на заводзе; як пракарміць сям'ю і дастаць адзежу (асабліва ў лютыя маразы – да 30–50 градусаў), дзе купіць дэфіцытнай газы для лямпы (электрычнасці не было); як адолець справы, якія наваліваліся (асабліва ўзімку) у вялікай колькасці, адабраць насенне ва ўсіх калгасах (і ў свой час апрацаваць яго); ці жывыя родныя, якія засталіся ў акупіраваных раёнах краіны; ці не забітыя пляменнікі Гаўрылы, якія пайшлі на фронт, і г.д.

Праз некаторы час да Ларысы з Надзеяй далучылася Туся (жонка брата) з дачкой Інай. Яны эвакуіраваліся з Запарожжа і доўга (паўтары месяцы) рухаліся на ўсход – праз Каўказ, Каспійскае мора, Ташкент, Арэнбург, Свярдлоўск – з тысячамі прыгодаў, непрыемнасцяў і цяжкасцяў. Стомленыя, хворыя ледзь дабраліся да Вавожа. Бамбёжкі і іншыя жахі, што зведалі ўцекачы, асабліва падзейнічалі на Іначку, якая ўвесь час вельмі кепска сябе адчувала.

Хлеба выдавалі па 200 грамаў на чалавека. Ратавала ўласная гаспадарка (агарод, парсюк), якой галоўным чынам займаліся дзед Восіп Іванавіч і Радзік. Вельмі дапамагло тое, што Туся паступіла працаваць бухгалтарам на маслазавод, адкуль нярэдка прыносіла адгон, які ўсе з прыемнасцю пілі. Але ўсё адно голад прывёў да таго, што ў Лары і асабліва ў Восіпа Іванавіча пачалі апухаць ногі. Яны стараліся менш есці, каб іншым дасталася болей, асабліва дзеткам. Бясконцае недаяданне, пастаяннае адчуванне голаду – цяжкае фізічнае і маральнае выпрабаванне для чалавека.

Пры канцы студзеня 1942 года Іначка захварэла на менінгіт. Паклалі яе ў бальніцу, і там яна неўзабаве памерла.

Пасля зімы многія паціхеньку хадзілі на калгасныя палі збіраць пакінутыя з восені рэшткі збожжавых зярнятак, бульбу ці турнэпс. Гэта аказалася вельмі небяспечна: ад збожжа, якое праляжала пад снегам, некаторыя моцна хварэлі і нават паміралі; міліцыя і спецыяльныя людзі лавілі «збіральных» – «расхитителей государственной собственности» і аддавалі іх пад суд. Адна суседка

– адзінокая маці атрымала за такую справу 10 гадоў, а яе двух малых дзетак адправілі ў дзіцячыя дамы, прычым у розныя.

Школьнікаў вельмі часта пасылалі «на бульбу»: сярпамі жалі авёс, капалі бульбу, збіралі сена, рыхтавалі ў лесе дровы для ацяплення школы (асабліва падабалася валіць вялікія елкі). Настаўнік хіміі вучыў лупіць кару з ліпы, а потым плесці лапці. Радзім таксама сплёў пару лапцей, але насіць іх не прыйшлося, усё ж хапіла бацінак і ботаў.

Славік, які адзін жыў у Іжэўску, таксама галадаваў. Яго малодшы брат улетку некалькі разоў ездзіў да яго. Трэба было пешшу ісці каля 15 км да чыгункі, а потым яшчэ каля 8 км па шпалах да станцыі Вялікая Мажга, а адтуль ужо цягніком – да Іжэўска. Ён набіраў у рукзак прысмакаў: бульбы і іншай гародніны, аддзенне для брата. Аднаго разу за ім пагнаўся нейкі дзядзька, каб забраць рукзак, – ледзь упёк... А тады шмат бадзялася нейкіх бяздомных людзей, якія не тое што за рукзак з ежай, але і за буханку хлеба маглі добра адлупцаваць, а то і забіць.

Ларыса радавалася, што Радзік – самы старанны чытач раённай бібліятэкі – за два гады перачытаў усе кнігі, якія там былі, у тым ліку вялікую колькасць рускай і замежнай класікі. І вучыцца стаў так добра, што сёмы клас скончыў на адны пяціркі, атрымаўшы Пахвальную грамату.

Гаўрыла падтрымліваў родных не толькі лістамі, але рэгулярна прысылаў грошы – яны ўвесь час адчувалі яго прысутнасць. Некалькі разоў яму на пару дзён удалося прыехаць у Вавож. Для ўсіх гэта было сапраўднае свята.

У лютым 1942 года Г. Гарэцкага прызначылі начальнікам геалагічнага аддзялення праектна-вышукальнага бюро № 11 Гідрапраекта Галоўнага ўпраўлення лагераў прамысловага будаўніцтва НКУС – у пасёлак Сухі Лог Камышлоўскага раёна Свядлоўскай вобласці. Так што ён пераехаў значна бліжэй да сям’і. Гаўрыла вырашыў перавесці Лару да сябе, што было не так проста, бо яе не хацелі адпускаяць з працы, дзе неабходна было зрабіць каля 27 тысяч аналізаў насення. Набліжаліся аўральныя часы севу, і Лару пасылалі ў калгасы кіраваць і дапамагаць – 20 км мусіла ісці пешшу.

Нарэшце ў канцы чэрвеня 1942 года Ларыса здолела выехаць з Вавожа. Прыехаў па яе Гаўрыла, і спачатку на кані, затым цягніком, на параходзе па рэчках Кама і Белая яны дабраліся да Уфы. Праз месяц Гарэцкага прызначылі галоўным геалагам Камска-Чусаўскага бюро № 12 «Гідрапраекта» Галоўпрамбуда, а Ларысу – туды ж інжынерам-грунтазнаўцам у лабараторыю. Зноў параходам яны пераехалі ў пасёлак Чунжына, які знаходзіцца на другім беразе імклівай і прыгожай ракі Чусавой супраць горада Чусавы Молатаўскай (цяпер Пермскай) вобласці.

У сярэдзіне лістапада 1942 года Славіка мабілізавалі ў армію і паслалі ў Сарапул у ваеннае вучылішча, але ўжо праз месяц адазвалі назад, бо зноў абвастрыўся хранічны плёўрыт лёгкіх. Тады яго накіравалі ў Маскву працаваць на аўтамабільны завод імя Сталіна (ЗІС), а там ён зваліўся і паламаў руку. Зноў бацькам новыя хваляванні... Яны вельмі сумавалі па родных,

асабліва па сынах. Хацелася жыць разам, але абставіны не дазвалялі.

Каб падтрымаць вышукальнікаў, ім далі кавалак зямлі на бліжэйшай гары, але трэба было карчаваць пні, а на участку Гарэцкага іх было каля 150. Асабліва дасталося Ларысе.

Г. Гарэцкі часта ездзіў у камандзіроўкі на магчымыя створы будучых гідрэлектрастанцый на рэках Чусавой, Косьва, Усьва, у пасёлкі Кумыш, Шырокбуд, горад Кізел.

У красавіку Гарэцкі тэрмінова падрыхтаваў матэрыялы па геалогіі гідратэхнічных збудаванняў, у прыватнасці Камскай гідрэлектрастанцыі, з якімі яго выклікаў начальнік «Гідрапраекта» С.Я. Жук спачатку ва Уфу, а затым і ў Маскву. Там павінны былі абмяркоўвацца на розных узроўнях перспектывы будаўніцтва шэрагу гідрэлектрастанцый і экспертыза іх праектаў.

Нарэшце 3 ліпеня 1943 года Ларыса ўзяла адпачынак і выехала па сына ў Вавож, да якога дабралася праз 7 дзён, а ў канцы гэтага ж месяца яны вярнуліся разам у Чунжына, дзе іх чакаў ужо і Гаўрыла. Упершыню за доўгі час яны зажылі разам маленькай асобнай сям'ёю. У тыя лета і восень бясконца ліў дождж, на вуліцы і асабліва ў гарадзе – страшэнная гразюка, цяжка хадзіць, а тым больш працаваць. Радзіка паслалі на лесапавал, а потым Гаўрыла змог забраць яго да сябе рабочым. Яны паехалі на створ Кумыш, адкуль да Чунжына спусціліся па рацэ Чусавой больш за 60 км на плытах. Уражанне было надзвычайнае – і ад нечаканых прыгод, якія здараліся, і ад сустрэч з апантанымі геалагамі ды рознымі цікавымі людзьмі, і ад характава прыроды, прыгожых краявідаў: высачэзных сценак скал, аб якія білася нястомная буйная вада і аб якія незнарок стукаліся плыты (многа плытоў і барж і разбіваліся тут); магутных сосен і елак, якія караскаліся на самыя вяршыні гор; сіняга неба і ласкавых рэдкіх праменяў сонца, якое часта змянялася халоднай залеваю; смачных ягад і свежай юшкі... Мусіць, гэта падарожжа з бацькам стала для сына вырашальным у выбары будучай прафесіі.

Ларыса вельмі турбавалася, як накармаць сваіх мужчын. Усе многа працавалі, есці хацелася ўвесь час, а ежы не хапала. Вельмі часта прыходзілася есці смажаныя без масла рэдзьку, турнэпс ці шалупінне ад бульбы, нацёртыя на тарцы ці нарэзаныя дробнымі кавалачкамі. З чаем нярэдка замест цукру елі кашу з цукровых буракоў, якую мазалі на кавалачак хлеба. Гаўрыла і Лара нават пачалі прыпухаць ад недаядання.

Г. Гарэцкі тады, як і раней, думаў пра Беларусь, у якой марыў жыць і якой хацеў прысвяціць свае сілы, свой розум, свае веды дзеля яе росквіту і развіцця. Гэтае пачуццё да Радзімы падтрымлівала яго і ратавала ад нягодаў і цяжкасцяў, якіх ставала на ягоным шляху.

Яшчэ 9 ліпеня 1943 года С.Г. Каляснёў, прафесар Ціміразеўскай сельскагаспадарчай акадэміі, сябра Гарэцкага, паслаў ліст сакратару ЦК КП(б) Б П.К. Панамарэнку аб неабходнасці стварэння групы навукоўцаў для

вызначэння заходняй мяжы СССР.

Пасля размовы П.К. Панамарэнкі з С.Г. Каляснёвым (12.VII.1943 г.) у «Гідрапраект» Галоўпрамбуда НКУС СССР на імя яго начальніка генерал-маёра С.Я. Жука 25 лістапада 1944 года быў накіраваны ліст за подпісамі Прэзідэнта АН БССР К.В. Горава і вучонага сакратара Прэзідыума АН БССР В.І. Шэмпеля: «Президиум Академии наук Белорусской ССР просит Вас разрешить геологу Горецкому Гавриле Ивановичу, работающему в Вашей системе, принять участие в работе сессии Академии наук Белорусской ССР, созываемой в гор. Минске в январе 1945 года, по вопросам восстановления народного хозяйства Белорусской ССР».

Адказ ад С.Я. Жука быў адпраўлены 21 снежня 1944 года: «В ответ на Ваше письмо от 25.XI. с.г. сообщая, что тов. Горецкий Г.И. руководит геологическими изысканиями ряда крупных объектов, намеченных к строительству решениями ГОКО⁴. Исходя из этого, отпустить тов. Горецкого для участия в работе сессии Академии наук БССР, а тем более откомандировать его в Ваше распоряжение – не представляется возможным».

У сувязі з падрыхтоўкай да сесіі АН БССР у 1945 годзе камісія ў складзе А.Р. Жэбрака, А.К. Кедрова-Зіхмана і В.Н. Лубякі падрыхтавалі матэрыялы для выбараў у акадэмікі і члены-карэспандэнты, у якіх «в действительные члены по специальности геология» прапанавалася кандыдатура Гарэцкага Г.І.

У пачатку 1944 года Г. Гарэцкага прызначылі на пасаду намесніка галоўнага геолога Бюро інжынернай геалогіі «Гідрапраекта» і галоўнага геолога экспедыцыі № 5, якая знаходзілася ў пасёлку Васілёва (пазней Чкалаўск – радзіма В.П. Чкалава) на Волзе (Горкаўская вобласць). Але адразу пераехаць туды ён не змог, бо трэба было закончыць шматлікія працы на Урале, што вымагала бясконцых камандзіровак у геалагічныя партыі на Понышы, Шыробудзе, Кізыле і інш.

Г. Гарэцкі ўжо не мог трымаць настальгіі па Радзіме і напісаў заяву ў ЦК КП(б)Б з просьбай даць яму працу ў Беларусі, хаця Ларыса, адчуваючы небяспеку ад такога кроку, вельмі нервалалася і лічыла, што і гэта рабіць яшчэ рана. У жніўні Гаўрыла праз Молатаўскі абком партыі атрымаў ад аддзела кадраў ЦК КП(б)Б тэлеграму, у якой выклікалі яго ў Менск. Але выклік не быў узгоднены з С.Я. Жуком, які так і не даў згоды, бо хацеў, каб Гарэцкі пераехаў у Маскву і застаўся працаваць у «Гідрапраекце». Магчыма, лёс зноў выратаваў Гаўрылу, бо ў канцы вайны і адразу ў пасляваенныя гады зноў была дастаткова моцная хваля арыштаў былых «ворагаў народу».

Яшчэ да пераезду ў Чкалаўск Гарэцкі паехаў у камандзіроўку ў Маскву, а перад гэтым атрымаў ліст ад Парфіра, які пісаў, што іх тата дужа хворы, слабы і можа хутка памерці. Гаўрыла дабіўся па хадатайніцтве самога С.Я. Жука дазволу з'ездзіць у Багацькаўку паглядзець на свайго старэнькага татулю ў

⁴ ГОКО – Дзяржаўны камітэт абароны ў СССР (30.VI.1941-4.IX.1945), надзвычайны найвышэйшы дзяржаўны орган у гады Вялікай Айчыннай вайны. Старшыня – І.В. Сталін

апошні раз.

У канцы лістапада 1944 года Гарэцкія разам з малодшым сынам з цяжжасцямі і нават прыгодамі (ледзь не затануў на Волзе параход, карму якога прарэзала ледзяная крыга) праз 11 дзён дабраліся ад Чусавага да Чкалаўска.

З самага пачатку 1945 года Г. Гарэцкі быў у доўгатэрміновай камандзіроўцы ў Маскве. Паралельна са шматлікімі экспертызамі, заключэннямі, абмеркаваннямі геалагічных умоў пад розныя аб'екты гідратэхнічных збудаванняў (Поньш, Широкае, Уфа на Урале, Акцюбінск у Казахстане, Выцгегра ў Комі, Чкалаўск на Волзе і інш.) у «Гідрапраекце», Гарэцкі пільна займаўся падрыхтоўкай да абароны дысертацыі, працаваў у бібліятэках Масквы з літаратурай па геалогіі Беларусі, а таксама ўладкаваннем сыноў на вучобу. Славiк працаваў токарам, фрэзероўшчыкам, а потым і майстрам на аўтамабільным заводзе (ЗiС – завод імя Сталiна, пазней ЗiЛ – завод імя Лiхачова). Бацька вельмі хацеў дапамагчы сыну паступіць на падрыхтоўчыя курсы ў якую-небудзь ВНУ, а малодшага сына вырашылі адправіць на вучобу ў Маскоўскі нафтавы тэхнікум на геалагаразведачнае аддзяленне. Для паездкі Радзiма трэба было атрымаць выклік ад Камiтэта па справах вышэйшай школы.

16 лютага 1945 года ў Інстытуце геалагічных навук АН СССР (Масква) адбылася абарона дысертацыі Гарэцкага па тэме: «О роли местных географических условий в четвертичной истории на примере изучения Кольской и Туломской долин на Кольском полуострове». Старшыня Вучонага савета акадэмік Д.С. Белянкін сцвердзіў: «...мы имеем здесь действительно выдающееся явление. ...мы присутствуем при редком случае превращения кандидатской диссертации в докторскую». Члены Вучонага савета аднагалосна прагаласавалі за прысваенне навуковай ступені кандыдата навук і з лікам 15 з 17 – за ступень доктара. На жаль, ВАК зацвердзіў толькі першую пастанову, таму што не было трэцяга апанента, як належыць пры абароне доктарскай дысертацыі⁵.

Аказалася, што геалагаразведачнага аддзялення ў Нафтавым тэхнікуме няма, і Радзiм паступаў на аддзяленне «КИП – контрольно-измерительные приборы». Не было і месца ў iнтэрнаце. Таму ён пайшоў да Славiка, які жыў у iнтэрнаце аўтамабільнага завода. Апынуліся яны ў маленькім пакойчыку, які знаходзіўся ў падвальным памяшканні чатырохпавярховага цаглянага дома. У пакойчыку пад самым дахам мелася адно акенца, у якое відны былі толькі ногі людзей. Там ледзь-ледзь змяшчаліся тры жалезныя ложка з рыпучымі спружыннымі сеткамі, якія прыкрывалі тоненькія ватныя матрацы. Каля кожнага ложка – па адной тумбачцы. Адзiн ложка належаў ужо досыць сталаму, сiваватаму, спакойнаму і трохi мляваму iнжынеру завода, другi – маладому моцнаму хлопцу-здравяку з рудой шавялюрай, а трэцi, які стаяў каля ўваходных дзвярэй, – Славiку. Вось на iм браты ўдвух і спалi: матрац быў

⁵ Праз год 13 мая 1946 г. Г.Гарэцкі на тым жа вучоным савеце паспяхова абаранiў доктарскую дысертацыю.

вузкі, таму частка цела апыналася на жалезнай сетцы, коўдры не хапала – і бок быў голы, а паварочвацца на другі бок лепш за ўсё было сінхронна. Асалоду ад сну малодшаму можна было атрымаць толькі тады, калі Слаўка працаваў у начную змену, а старэйшаму – толькі ўдзень.

Жылі ў Маскве цяжкавата не столькі з-за жыллёвых умоў, колькі з-за пастаянных думак пра ежу. Усяслаў атрымліваў па картцы 500 грамаў хлеба, а Радзім – 350; раз на дзень таксама па картках маглі атрымаць у сталойцы абед, які складаўся заўсёды з капуснага супу (у ім плавала пара замарожаных лісткаў капусы і, калі пашчасціць, адзін-два кавалачкі бульбы, таксама замарожаных), на другое – зрэдку давалі яшчэ лыжачку якой-небудзь кашы ды шклянку несалодкага чаю.

Асабліва цяжкім днём была нядзеля, калі ўсе жыхары збіраліся ў пакойчыку. Да інжынера прыходзіла дачка – вельмі непрыгожая, прышчаватая, гадоў пад дваццаць. Інжынер увесь тыдзень збіраў ёй што-небудзь смачнае: хлеб, кавалачак каўбасы ці сыру, цукар, а то і цукерку. Позна ўвечары, а то і ўначы яны пачыналі есці, прычым гучна чмякалі (асабліва дачка), а каўбаса і сыр пахлі так цудоўна, што выклікалі ў братоў магутнае слюнавыдзяленне. Руды асілак прыводзіў да сябе не менш ядраную, таксама рудаватую каханку – яны з ранняга вечара завальваліся ў ложак і так рупліва і гучна рыпелі ім да самага ранку, што астатняя чацвёрка таксама не спала.

Апрача таго, сістэматычна (звычайна раз на тыдзень) прарывала каналізацыйную трубу і з прыбіральні, якая знаходзілася побач з пакойчыкам, лілася вада разам з адходамі чалавечай жыццядзейнасці. Тады раскладвалі драўляныя насцілы, і жыхары раніцою скакалі па іх, каб памыцца і зрабіць іншыя справы, прычым і тут, канечне, не абыходзілася без чаргі. На пару дзён, пакуль не ліквідуюць прарыў, да іншых пахаў, якіх у падвале і так было залішне, далучаўся яшчэ больш моцны – чалавечы.

Па дарозе ў Чкалаўск Гарэцкі заехаў у Вавож і разам з бацькамі Ларысы вярнуўся з камандзіроўкі. Часовы ўздым пасля абароны дысертацыі зноў змяніўся сумам, што ахапіў сэрца Гаўрылы з-за многіх стратаў, ад хвалявання за стан і лёс сыноў, родных... Не дабаўляла бадзёрасці і пастаяннае недаяданне. Увесь час свідравала думка аб тым, як хутчэй трапіць на Бацькаўшчыну, бо час так хутка бяжыць, а магчымасцяў застаецца ўсё менш і менш. Толькі адданасць цікавай працы і падтрымка жонкі ратавалі...

З бязмежнай радасцю сустрэлі ўсе дзень перамогі: старэйшыя Гарэцкія – у Чкалаўску, а сыны – у Маскве. Такой шчырай радасці, такога цудоўнага салюта не было ніколі. Усю ночку Усяслаў і Радзім хадзілі па Маскве, да краёў запоўненай шчаслівымі людзьмі...

Сям'ю Максіма Гарэцкага вайна застала ў горадзе Кіраве (вул. Свабоды, д. 109, кв. 2). Лёню ў хуткім часе прызвалі ў армію. Леаніла Усцінаўна працавала ў дзіцячым садзе. Каб неяк пракарміцца, яна збывала розныя старыя рэчы на барахолцы. Ад Лёні доўга не было лістоў, хваляваліся, з радасцю атрымалі лісты з Волхава і Ціхвіна. Галя вучылася ў Інстытуце ў Кіраве, заставалася

вучыцца 1–1,5 месяцы і здаць дзяржаўныя экзамены, ужо скончыла практыку. Неспадзявана Інстытут перавялі ў Яранск, які знаходзіцца ад чыгункі больш за 100 км. У Галі на пераезд няма ні грошай, ні абутку. Прышлося шукаць працу на якім-небудзь заводзе, але не прынялі на ваенны завод, бо дачка “ворага народа”. Нарэшце задалося ўладкавацца ў дзіцячым садзе.

У снежні 1943 года Галю мабілізавалі на работы ў Смаленскую вобласць, а перад тым яна завочна скончыла Інстытут. З цяжкасцю дабралася да Смаленска, а адтуль паслалі за 200 км у глухое мястэчка Ільіна ў школу-дзесяцігодку, дзе выкладала літаратуру ў 7–10 класах. Умовы там вельмі цяжкія: святла няма, гасцініца гразная, купіць ні бульбы, ні малака немагчыма – ніхто не прадае, атрымоўвае 400 г хлеба і псны абед (рэдка суп з капустай і лыжка бульбы), кніжак і падручнікаў няма і г.д.

Галя пісала: *30.I.44 г. Дарагі дзядзька Гурык! [...] Я крыху абжылася ўжо тут, вярней, прывыкла да свайго становішча, як прывыкае к усяму кожны чалавек. Купіць нічога не магу да гэтага часу. Удалося памяняць у адной жанчыны на сернікі і мыла крыху бульбы. Народ тут і да вайны быў дужа непрыветлівы, хаця ў другіх раёнах Смаленскай вобл. вельмі ласкавы. Я сама бачыла гэта, калі праязджала праз Рудню, Веліж. Тут, мусіць, не вайна зрабіла іх грубымі, проста такі раён, бо чаму ж жыхары другіх пасёлкаў засталіся ласкавымі і добрымі. Гавораць тут з аканьнем і дужа многа тут латышскіх слоў. [...] Дысцыпліна тут выключна харошая. Вучні адносяцца з пашанай да ўсіх настаўнікаў.*

Лёля вельмі непакоілася і перажывала за Лёню і Галю. 23 красавіка 1944 года Леаніла Усцінаўна напісала ліст у Чусавы: *Мае родныя! На руках у мяне наведамленне, што Лёня забіты 18 лютага г. г. і пахаваны ў лесе, 1 км паўднёвы ўсход ад вёскі Петрушы Шымскага р-на Ленінградскай вобласці. Апошні ліст быў ім напісаны 10 лютага з маленькай вёскай за Ноўгарадам і атрымала яго я як раз у дзень яго смерці. Гора для ўсіх Гарэцкіх было вялікае! 1 мая 44 года яна напісала: Дарагія Гурык і Лара! [...] Вырас у мяне сын працавіты, мужны і поўны жыццёвае моцы. [...] Абарвалася жыццё, няма ні мараў, ні суму, нічога, нічога. Дзве далёкіх магіль. Зарыта ў іх усё мае ічасце, ні на воднай не магу наплакаць. Чаму рок бязлітасна загубіў майго сына? Не ўбачыць ён ні сінявы неба, ні вясновае зелены. Усё кончылася.*

Фронт каля Ільіна, дзе працавала Галя, быў недалёка. Яна пісала: *23. V.44 г. Дарагі дзядзька Гурык! [...] Сёння я чуць-чуць паспела адскочыць ад міннага асколка, праляцеў у трох кроках ад мяне. Значыцца не пара яшчэ, у гэтую мінуту яшчэ не суджана было загінуць. Бедны Лёня! Ваяваў тры гады, столькі перанёс, стаў такім вынослівым, крэпкім і ў адзін міг развітаўся з жыццём. Што зараз робіцца з мамаю, баюсь думаць. Галя рвецца выехаць з Ільіна, дзе ёй так цяжка жыць, але яе не адпускаюць. Нарэшце ў чэрвені 1944 г ёй даюць адпачынак і яна спяшаецца да маці ў Кіраў. Тут ёй удалося прапісацца і паступіць на працу ў дзіцячы сад. Забалела горла – забаранілі быць настаўніцай, таму набрала прыватных урокаў. Са здароў’ем Лёлі стала*

зусім кепска, таму Галя ўвесь час пільна даглядала маці.

У пачатку сакавіка Г. Гарэцкі выехаў у камандзіроўку на Урал, у Чунжына і іншыя мясціны. Па дарозе змог заехаць у Кіраў да Леанілы Чарняўскай і прабыць у яе два дні. Пагаманілі, многа чытаў лістоў, рукапісаў. З Кірава ён пісаў:

б.Ш.45 г. Ст. Кіраў. № 2, Вечар.

[...] Я прачытаў 4 сшыткі Максімавае «Камароўскае хронікі». У чацьвертым сшытку – кругабег Ганулькінае згубы. Я чытаў паўдня ўчора і цэлы дзень сёння. Ніколі такія жывымі не былі ўспаміны.

Я плакаў. Сьлёзы цяжкі, як тады, у 1922 годзе. Ганулька мая, сястрычка-мучаніца, кветачка растаптаная. Дух баліць, цела млее, галаву цісьніць. Непараўнае, неўзваротнае, самае дарагое...

І сталі могількі ў рад: Ганулька, мама, Іван, Максім, Лёня, Валодзька... Як стаміўся дух.

Апрача Лёні, ў вайну загінулі сын Івана Віктар (1942 г.), сын Парфіра Уладзімір (1944).

“БНКА” – рэзервацыя беларусаў імя прафесара Леаніда Лыча

Вядомы беларускі гісторык, доктар гістарычных навук, прафесар Леанід Лыч, пра якога я пісаў як пра выдатнага адраджэнца сучаснасці ў сваёй кнізе “Жыццёвы меланж” (2013, с. 469–475), нядаўна надрукаваў брашуру “Нацыянальна-культурная аўтаномія беларусаў як варыянт захавання іх этнакультурнай самабытнасці” (Мінск: Кнігазбор, 2013. – 24 с.).

У першай частцы брашуры Леанід Лыч справядліва б’е ў набат пра тое, што ў выніку мэтанакіраванай палітыкі *ненажэрнай русіфікацыі* ідзе такая моцная згуба самабытнасці беларусаў, што *горшага ўжо не бывае*. Таму ён правільна заклікае, каб рабіліся *нейкія крокі на прадухіленні смяротнага сыходу беларусаў са свету пад уздзеяннем асімілятарскай палітыкі ўласнага дзяржаўнага чыноўнікага апарату*, бо прафесар прыйшоў да ў значнай ступені рэальнага выніку, што *варожыя беларускаму народу палітычныя рэжымы надзейна накінулі на яго кайданы русіфікацыі. Ён гіне, яго трэба тэрмінова ратаваць, а не спадзявацца на нейкі цуд*. Леаніда Лыча непакоіць, *хвалюе пасіўнасць самога народа, у тым ліку і яго інтэлігенцыі [...] толькі нейкая дзесятая частка яго здольная, мае схільнасць, шчырае жаданне да актыўнай стваральнай нацыянальна-культурнай дзейнасці. Гэта значыць, у яе можна залучыць прыкладна адзін мільён беларусаў*.

Прафесар падкрэслівае відавочную сітуацыю, якая ўвесь час пасля абвешчэння незалежнасці Беларусі, ужо больш 20 год вісіць у яе жыцці, *што ўсталяванае на сёння бязмежнае панаванне ў Беларусі рускай культуры і мовы – падстава глядзець на нашу краіну як не на самастойную, мала чым адрозную ад Расіі, таму інкарпарацыя яе ў склад апошняй нават з поўнай стратай суверэнітэту не можа ўяўляцца якойсьці сур’ёзнай процізаконай*

акцыяй . [...] *Перагортваю, аналізую амаль ва ўсе часы бязрадасных старонкі айчыннай гісторыі і не знаходжу на іх больш катастрафічнага для этнічнага выжывання беларусаў, як у нашыя дні. [...] у краіны на сёння няма больш сур'ёзнай для ўсенароднага абмеркавання праблемы, чым вызначэнне шляхоў этнічнага выжывання беларусаў.*

Нельга не пагадзіцца з гэтымі разумнымі думкамі нашага вядомага гісторыка, якія я працытаваў і якія з'яўляюцца такімі злабодзённымі ў сучасным жыцці Беларусі. Л. Лыч лічыць, што *Сёння нішто і ніхто як след не працуе на яго этнічнае выжыванне, не прапаноўвае нічога з таго, што магло б разглядацца ў якасці аднаго з варыянтаў выратавання тытульнага насельніцтва краіны ад канчатковай русіфікацыі.* Гэтае сцвярджэнне нельга падтрымаць, бо многімі шмат чаго робіцца ў адзначаным напрамку, але, праўда, мусіць, недастаткова. Дык што канкрэтна прапанаваў Леанід Лыч з уласнага і сусветнага досведу?

Яго спакутаная душа і змучанае сэрца ад крыўды за сучасны стан беларушчыны так моцна паўплывалі на яго пастаянна думваючы мозг, што той, ахоплены фантастычнымі летуценнямі, выдаў “на-гара” “геніяльную” думку – стварыць на спецыяльна адведзенай частцы тэрыторыі нашай краіны рэзервацыю для *рассялення беларусаў у роднай культуры і мове, якой ён прапанаваў назву – “Беларуская нацыянальна-культурная аўтаномія”* ці “Літоўская нацыянальна-культурная аўтаномія Рэспублікі Беларусь”. Аўтар ідэі падкрэсліў, што *мне падабаецца нават сама абрэвіатура гэтай нацыянальна-культурнай адміністрацыйнай адзінкі – адпаведна БНКА і ЛНКА.*

Л. Лыч у падтрымку сваёй ідэі прывёў шэраг блізкіх з'яў у розных краінах свету (Яўрэйская аўтаномная вобласць Хабараўскага краю РСФСР, немцаў Паволжжа, Каталонія, Шатландыя і Паўночная Ірландыя, гагаузы Малдовы і інш.). Абарыгены Аўстраліі не растварыліся сярод прышлых аўстралійцаў толькі таму, што вымушана жылі ў рэзервацыі. Нядаўна парламент Аўстраліі абвясціў абарыгенаў “першымі аўстралійцамі”. Як бачым, у Аўстраліі абарыгенаў выводзяць з рэзервацыі, а наш прафесар, наадварот, заганяе беларусаў у рэзервацыю. Затое ён піша: *Вось і мільён беларусаў, калі па-гаспадарску абсталююцца на адведзенай яму палітычным кіраўніцтвам суверэннай Рэспублікі Беларусь тэрыторыі, можа дачакацца найлепшых часоў, захаваць сваё этнічнае “Я” і заслужыць сабе эпітэт “першыя беларусы”, альбо “шчырыя”, “сапраўдныя беларусы”.* Можа і праўда, каб атрымаць такі гонар, згодзімся пасядзець у рэзервацыі?!

Л. Лыч больш падрабязна малюе *кантуры магчымай БНКА, якая знаходзіцца на гістарычнай, этнічнай тэрыторыі народа, да якога яны гістарычна належаць. ... я не раз задумваўся, а што, каб з усіх дзевяці мільёнаў беларусаў адабраць з мільён незарусікаваных, свядома адданых прыродным культурна-моўным традыцыям чалавек і кампактна пасяліць на спецыяльна адведзенай тэрыторыі Беларусі, плошчай прыкладна 20 тыс. квадратных кілметраў.* Ён лічыць, што больш за ўсё для гэтага *паслужаць*

прымежныя да Літвы і Латвіі тэрыторыі. Гэта значыць, што ў БНКА ён прапануе ўключыць амаль палову Віцебскай вобласці, яе паўночна-заходнюю частку, прыблізна па лініі Полацк-Докшыцы, куды належаць Браслаўскі, Верхнядзвінскі, Расонскі, Міёрскі, Шаркаўшчынскі, Пастаўскі і іншыя раёны. Магчыма сюды далучыць яшчэ самыя паўночныя часткі Гродзенскай (Астравецкі, Ашмянскі, Смагонскі раёны) і Мінскай (Мядзельскі раён) вобласцей. Аўтар лічыць, што стварэнне БНКА – адзіны спрадак выратавання беларусаў ад этнічнай смерці. Аўтаномія будзе знаходзіцца ў складзе Рэспублікі Беларусь, але толькі як спецыяльны нацыянальна-культурны раён. [...] Яе ўладныя структуры будуць пільна сачыць [...], каб на гэтай святой этнічнай беларускай дзелянцы ўсё да апошняй нітачкі было беларускім. [...] Што датычыць эканомікі, палітыкі, у гэтым павінна існаваць поўная тоеснасць паміж БНКА і Рэспублікай Беларусь. [...] Культурна-моўныя правы грамадзян БНКА максімальна павінны ўлічвацца сістэмай адукацыі [...] – стварэнне на тэрыторыі БНКА Беларускага нацыянальнага ўніверсітэта. [...] Існаванне ... аўтаноміі запатрабуе ўважлівага падыходу да развязвання вайсковага пытання [...] – стварыць выключна аднамоўныя, г. зн. Беларускамоўныя аддзяленні, узводы, батальёны і іншыя тыпы невялікіх па колькасці салдат вайсковыя адзінкі. [...] Што датычыць аховы дзяржаўных межаў з Літвой і Латвіяй [...] – гэтая ганаровая місія павінна цалкам знаходзіцца ў руках беларусаў-аўтанамістаў...

Цікавыя мары Леаніда Лыча, але наколькі яны рэальныя?. Таму ўзнікае шмат пытанняў. Як стварыць такую БНКА? Хіба сучаснае кіраўніцтва падтрымлівае такі сепаратызм? Ці паедуць нават самыя шчырыя беларусы ў рэзервацыю, як іх адшукаць і прапанаваць, хто гэтым павінен заняцца, а што рабіць з рускамоўнымі беларусамі тэрыторыі БНКА, якіх там прыблізна столькі ж, як і ў іншых раёнах Беларусі; апрача таго тут пражываюць этнічныя рускія, палякі, літоўцы, татары і інш. Л. Лыч у сваёй прапанове здзіўляе велізарнай адарванасцю ад рэальнага жыцця, такой юнацкай наіўнасцю, што можна далучыць яго да рэдкага тыпу фантастаў.

Калі Лыч сам задумаўся над рэальным стварэннем такой аўтаноміі, дык напісаў: *Да фантастычнай для многіх маіх сучасных суродзічаў ідэі стварэння БНКА я прыйшоў даўно... А хіба і для яго самога тая ідэя не фантастычная? Калі б улады краіны прынялі мой варыянт адасаблення беларускамоўных грамадзян ад рускамоўных у мэтах выратавання беларускай нацыі ад русіфікацыі, яны, не задумваючыся, выдзелілі б дзеля гэтага, на вядомых прычынах, патрэбны кавалак зямлі ў Чарнобыльскай зоне... Вось гэта рэальная разважанні: ўсіх “свядомых”, “шчырых”, “нацыяналістаў” – у радыяактыўную палескую багну. Праўда, раён, выбраны прафесарам для БНКА, хоць і не чарнобыльскі, але таксама знаходзіцца ў зоне новай Беларускай АЭС, поўную бяспеку ад якой таксама гарантаваць нельга. Далей ён сцвярджае: *На ўсе сто працэнтаў упэўнены, што сучаснае палітычнае кіраўніцтва і кроку не зробіць, каб хоць у чымсьці аслабіць сваю дзяржаўную**

палітыку русіфікацыі. Ад часу майскага рэферэндуму 1995 года яшчэ ні разу не назіралася, каб улады паспрабавалі хоць штосьці карыснага зрабіць для беларускага нацыянальна-культурнага руху.

Прыклад Украіны паказаў, што любы сепаратызм, нават такі як стварэнне БНКА, ды яшчэ ў адносна невялікай краіне, як Беларусь, не прывядзе да добрых вынікаў. Нельга кідаць астатнюю частку Беларусі без мільёна шчырых беларусаў, якія па думцы Л. Лыча, павінны з'ехаць у БНКА-рэзервацыю. Трэба больш актыўна разгарнуць працу такіх беларускамоўных патрыятычных арганізацый, як ТБМ, якая ўжо налічвае больш 6 тысяч сяброў; Рада інтэлігенцыі, Згуртаванне беларусаў свету, Саюз беларускіх пісьменнікаў, Таварыства беларускіх школ і інш. Пашыраць праграмы тыпу шматграннай культурнай кампаніі “будзьма беларусамі і г.д. Ствараць беларускамоўнае асяроддзе! Змагацца за беларускамоўную адукацыю – магчыма, шляхам адкрыцця адпаведных недзяржаўных ліцэяў, школ і нават нацыянальнага ўніверсітэта. Нягледзячы на афіцыйнае закрыццё Беларускага гуманітарнага ліцэя імя Я. Коласа, ён паспяхова працуе. Ну, і адно з самых галоўных – неабходна, каб кіраўніцтва Беларусі стала сапраўды нацыянальным, якое імкнулася б да стварэння поўнаасцю незалежнай багатай еўрапейскай дзяржавы, спрыяла развіццю беларускай культуры, літаратуры, навукі, адукацыі, праводзіла разумную міралюбівую палітыку, эфектыўную эканоміку і г.д.

Мы ўжо згубілі вялізныя этнічныя тэрыторыі, дзе пражывалі спакон вякоў беларусы: Беласточчына, Віленшчына, значная частка Смаленскай, Пскоўскай, Бранскай, Чарнігаўскай вобласцей. Беларусам гэтых тэрыторый абавязкова патрэбна падтрымка метраполіі! Чаму не паставіць пытанне аб стварэнні беларускай аўтаноміі на прылеглай да Беларусі Смаленскай вобласці, тым больш, што жыхары шэрагу раёнаў нядаўна звярнуліся з такой прапановай і нават пачалі збіраць подпісы (Народная Воля, 4 красавіка 2014)

Калі раптам (хаця бачыцца гэта амаль немагчымым) усё ж будзе калі-небудзь створана рэзервацыя беларусаў тыпа БНКА, *Якой яшчэ не было ў ніводнага народу свету*, даць гэтаму культурна-адміністрацыйнаму раёну імя прафесара Леаніда Лыча, як аўтара такой рэдкай, арыгінальнай і па-юнацку фантастычнай ідэі.

Кіраўнік дзяржавы здзівіў беларусаў

Як вядома, пасля рэферэндума 1995 года ў Беларусі дзве дзяржаўныя мовы: адна беларуская – мова тытульнай нацыі, другая руская – мова суседняй Расіі. Усе 20 год кіраўнік дзяржавы амаль ніколі не размаўляе на мове свайго народа, а карыстаецца другой дзяржаўнай мовай. Толькі зрэдку, калі трэба зняважыць дзеячоў з апазіцыі (“пятай калоны”), ён гэта робіць па-беларуску: “спадары”, “свядомыя”. Усе жыхары краіны прызвычаліся да такіх выступленняў свайго кіраўніка дзяржавы. І раптам 1 ліпеня 2014 года на ўрачыстым сходзе ў гонар Дня незалежнасці ўпершыню за многія гады А.

Лукашэнка частку свайго выступлення зрабіў на беларускай мове. У “Народнай Волі (3 ліпеня 2014 г.) у рубрыцы “Чулі?” карэспандэнт Ігар Марозаў адзначыў: *Аляксандр Лукашэнка сапраўды прамаўляў па-беларуску. Дзе-нідзе няправільна ставіў націск, дзе-нідзе ўжываў няправільныя формы і калькі з рускай мовы, не здолеў давесці прамову па-беларуску да канца. Але беларуская мова з вуснаў кіраўніка беларускай дзяржавы нарэшце загучала. І гэта пахвальна, з’яўляецца добрым прыкладам для чыноўнікаў усіх рангаў.*

Характэрна, што гэтае выступленне кіраўнік дзяржавы зрабіў напярэдадні прылёта Ул. Пуціна ў Менск на ўрачыстасці з нагоды 70-й гадавіны вызвалення ад гітлераўцаў і адкрыцця музея Вялікай Айчыннай вайны. Валеры Карбалевіч (Св. нов. плюс, 8 ліпеня 2014 г.) дае такія разумныя тлумачэнні: *[...] выступленне А. Лукашэнкі на беларуском языке – это робкая попытка отгородиться, защититься, спрятаться от агрессивного напора с востока. Дескать, мы не совсем “русский мир”, у нас есть даже свой язык. [...] надо было бы [...] избавляться от российской зависимости. Но проблема в том, что сегодня поддержка со стороны России, прежде всего экономическая – это единственный способ выживания белорусской социальной модели и нынешнего правящего режима.*

Оказавшись в такой ловушке, А. Лукашенко пришёл к парадоксальному решению. Он пытается избавиться от российской угрозы, избежать повторения Крыма на пути более тесной интеграции с Россией. Дескать, Беларусь настолько близкий союзник РФ, что Москве нет необходимости повторять здесь украинский сценарий. В итоге никогда ранее не было такого активного военного присутствия России в Беларуси, как сейчас. [...] Готовясь к совместному параду, по улицам Минска много дней перед торжествами ездила бронетехника под флагами России. В параде участвовали также российские зенитные комплексы, самолёты, вертолёты.

Два юбілеі на Купалле

6 ліпеня споўнілася 150 гадоў з дня нараджэння Ефрасінні Міхайлаўны Гарэцкай – маці братаў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх і маёй бабулі. Менавіта дзякуючы высокай духоўнасці, ласцы, любові, яна змагла ўзгадаваць сваіх дзетак шчырымі, працавітымі, добразычлівымі людзьмі, якія палюбілі Бацькаўшчыну, яе народ, прыроду, родную мілагучную мову, прасякнуліся імкненнем да ведаў, да ўсяго прыгожага. Яе выдатныя беларускія песні і казкі, якіх яна ведала вялікую колькасць, назаўсёды запалі ў сэрцы сыноў, а крышталёвая паэзія беларускага фальклору дапамагала абудзіць у іх схільнасці да творчасці, да натхнення, што так спатрэбілася ім пазней у літаратуры і навучы.

Пра сваю маці з вялікай цеплынёй і любоў’ю шмат пісаў і Максім Гарэцкі ў “Камароўскай хронцы” (3б тв., Мастацкая літаратура, т. 4, Мінск 1986) і Гаўрыла Гарэцкі (“Выбранае”, Мінск 2002). Я таксама апавядаў пра Багацькаўскую бабулю ў кнізе “Жыццёвы меланж” (Мінск: Беларускі кнігазбор,

2013).

Максім Гарэцкі разам з кампазітарамі Міколам Аладавым і Аляксандрам Ягравым выдалі ў Інбелкульце зборнік “Народныя песні з мелодыямі” (1928), дзе змяшчалі 318 песень Ефрасінні Міхайлаўны, пасля чаго яна стала шырока вядомай як самабытная народная спявачка, якую фалькларысты і кампазітары звалі Просьяй Гарэцкай і выкарыстоўвалі яе песні і балады ў многіх сваіх творах.

Мне было вельмі прыемна ўбачыць у газеце “Наша слова” (№ 28, 9 ліпеня 2014 г.) фота Ефрасіні Гарэцкай і словы пра яе ў сувязі са 150-годдзем. Аўтар артыкула ўзгадвае ўнікальную баладу Прасі Гарэцкай, *змест якой дзіўна накладаецца на лёс братаў Гарэцкіх:*

*[...] Ды два брахнінькі гулялі,
Яны брусейна цісалі,
Святлічаньку будавалі.
Яны думалі – святліца,
Ажну цёмная цямніца...*

Пра гэтую баладу пісалі выдатны беларускі этнамузыкалаг Зінаіда Ма-жэйка і вядомы фалькларыст, літаратуразнаўца Арсень Ліс.

Трохі раней, 5 ліпеня, таксама амаль на Купалле споўнілася 90 гадоў з дня нараджэння майго брата Усяслава, які 25 красавіка 2009 года пакінуў зямное жыццё, аб чым я ўжо пісаў у кнізе “Жыццёвы меланж” (2013). Памяць пра самага роднага мне чалавека, з якім мы разам прайшлі большую частку нашай маладосці і сталасці ў вялікім сяброўстве і падтрымцы, ніколі не пакіне мае сэрца і розум. З гонарам успамінаю яго выдатную працу ў якасці вядомага букварыста, педагога, галоўнага рэдактара часопіса “Начальная школа”, члена-карэспандэнта Расійскай акадэміі адукацыі, доктара педагагічных навук, прафесара. Яго калегі выдалі кнігу “Опережая время. Избранные труды В.Г. Горецкого, воспоминания о его жизни и творчестве” (Москва: 2010, 288 с.). Пазваніў у Маскву, дзе яго сын Кірыл і дачка Алена разам з сем’ямі, у тым ліку унукам Максімам і ўнучкай Марыяй і праўнучкай Лідай адзначалі гэты юбілей.

Таму ў старажытнае народнае свята Купалле мне цёпла на сэрцы і ад таго, што ў гэтыя дні нарадзіліся мае самыя блізкія і дарагія бабуля і адзіны родны старэйшы брат.

Мой любімы паэт і дарагі сябар

8 ліпеня споўніцца 40 дзён, як пайшоў з жыцця Генадзь Бураўкін

Яшчэ зусім нядаўна, у снежні 2013 года, з Генадзем і яго мілай жоначкай Юляй адзначалі ў мяне на кватэры дзень народзінаў маёй Галі і мой (а разам нам аж 150!). Вясёлыя, радасныя, бадзёрыя доўга сядзелі, шмат успаміналі мінулае, абмяркоўвалі сучаснасць і будучыню Беларусі. Генадзь Мікалаевіч шчыра і ўсхвалявана дзяліўся падзеямі свайго цікавага жыцця. Яшчэ ў час

вайны ў дзяцінстве карнікі і паліцаі загналі жыхароў вёскі Шуляціна Расонскага раёна ў лазню і хацелі спаліць. Нечакана ўжо сівы немец зламаў запасныя дзверы на другім баку лазні і яны змаглі ўцячы ў лес. З таго часу ён зразумеў, што ўсюды ёсць “людзі і звяры”, а жыццё і людзі – многакаляровае, сутнасць чалавечая разнастайная. Гэтае тонкае адчуванне людзей, прыроды, роднай краіны неабходна сапраўднаму паэту, якім ён стаў ад маці, Бога, неба і роднай зямелькі.

Гаварыў Генадзь пра студэнцкія гады, сяброўства са студэнтамі журналісцкага і літаратурнага факультэтаў БДУ, асабліва з Рыгорам Барадуліным, што працягвалася ўсё жыццё, пра сваю хваробу (туберкулёз). З вясёлым гумарам Юля і Генадзь успаміналі сваё вяселле, калі маці Юлі катэгарычна была супраць такога “вясковага” зяця, але каханне перамагло і Юля збегла з дому праз вакно да свайго люблага. Стварылася выдатная сям’я, у якой цудоўны сын Аляксандр, дачка Святлана і чацвёра ўнукаў. Потым была праца ў газетах, у тым ліку ў “ЛіМе”. У гэты час Генадзь Бураўкін разам з Анатолям Вярцінскім (а пазней і з Нілам Гілевічам) вырашылі абараніць Васіля Быкава ад несправядлівай крытыкі за яго аповесць “Мёртвым не баліць”, сабраўшы каля шасці дзесяткаў подпісаў вядомых пісьменнікаў пад зваротам у ЦК Кампартыі Беларусі. Ледзь не выключылі Бураўкіна з партыі, але нечакана галоўны рэдактар “Праўды” Міхаіл Зімянін і Пётр Машэраў прапанавалі яму стаць карэспандэнтам “Праўды”, хаця з ЦК КПБ быў ліст супраць такога “агалцелага нацыяналіста і антысаветчыка”. Як заўсёды ў сваім жыцці, і на гэтай пасадзе, Генадзь Мікалаевіч імкнуўся зрабіць карыснае для сваёй Бацькаўшчыны. Прынамсі, дабіўся, каб на старонкі “Праўды” трапіў матэрыял Лявона Баразны і Зянона Пазняка ў абарону старой Нямігі з прапановай зрабіць культурна-экскурсійны куток Менска, а таксама супраць разбурэння будынка тэатра імя Янкі Купалы. У 1972 годзе Г. Бураўкін перайшоў на працу галоўнага рэдактара часопіса “Маладосць”, у якім друкаваў творы В. Быкава, У. Караткевіча, а таксама надрукаваў упершыню лісты з фронту Леаніда Гарэцкага (1972, № 9). У 1978 годзе Пётр Машэраў прапанаваў яму ўзначаліць Беларускае радыё і тэлебачанне, дзе ён працаваў на працягу 12 гадоў і зрабіў гэтыя сродкі масавай інфармацыі па-сапраўднаму нацыянальнымі, прычым беларускае тэлебачанне ў тыя часы лічылася адным з найлепшых у Савецкім Саюзе. Цікава апавядаў пра Пятра Міронавіча, які ўвесь час давяраў і падтрымліваў Г. Бураўкіна і аднойчы яму сказаў: “Я не магу падтрымаць цябе ў справе беларушчыны афіцыйна з трыбуны, бо мяне тут жа здымуць. Але ты рабі справу. Чыноўнікі ведаюць, што ў цябе за спіной стаю я, і яны не асмеляцца табе замінаць”. Машэраў, канешне, рабіў тое, што яму казалі з Масквы, але ён дапамог стварыць “Хатынь”, паставіць помнікі Купале і Коласу ў Менску, падтрымліваў творчую інтэлігенцыю. Паколькі ўжо ў часы перабудовы на тэлебачанні і радыё мы паказвалі і гаварылі занадта шмат праўды пра краіну, у тым ліку пра БНФ, дэманстрацыі, давалі слова З. Пазняку і іншым апазіцыянерам, урадавыя чыноўнікі вырашылі пазбавіцца ад

Г. Бураўкіна і паслалі яго ў “ссылку”, прызначыўшы прадстаўніком Беларусі пры ААН у Нью-Ёрку (1990–1994 гады), дзе ён быў і ў час БССР, а затым і ў пачатку незалежнай Рэспублікі Беларусь. Я зноў нагадаў яму, каб пісаў успаміны.

Хаця ведалі мы адзін аднаго значна раней, але непасрэдна пазнаёміліся ўжо па яго вяртанні ў Менск, калі амбасада Францыі адзначала Дзень незалежнасці ў Драздах. Мы неяк адразу адчулі ўзаемную сімпатыю, перайшлі на “ты” і пасябравалі.

Мне прыходзілася быць разам з Генадзем Бураўкіным на многіх літаратурных і іншых сустрэчах і пасяджэннях, асабліва часта ў Таварыстве беларускай мовы (у самых цяжкія гады якога ён быў старшынёй), Рады беларускай інтэлігенцыі, Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына” і інш. Мяне заўсёды ўражвала яго актыўнасць, прынцыповасць, прагнасць і красамоўнасць выступленняў. У творах і грамадскім жыцці ён заўсёды цвёрда стаяў на баку праўды, на пазіцыі сумленнасці і справядлівасці, не быў аб'якавым, а яго выбуховыя супярэчнасці і рэзкая крытыка ўзнікалі ад сэрца і заўсёды былі не злыя, справядлівыя, а ён быў добразычлівы і адходлівы. Г. Бураўкін актыўна ўдзельнічаў у жыцці Саюза беларускіх пісьменнікаў як сябра Рады, у Грамадскай радзе тэлеканала “Белсат”, ПЭН-клуба Беларусі.

Яго вялікія арганізацыйныя здольнасці я добра адчуў, калі разам з ім, а таксама Рыгорам Барадуліным і Анатолем Грыцкевічам мы былі сустаршынямі Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага з'езда за незалежнасць (2000 г.). Тады была вялікая небяспека аб'яднання Беларусі і Расіі і поўнай страты суверэнітэту краіны. Галоўным матарам у нашым Аргкамітэце быў менавіта Генадзь Бураўкін разам з кіраўніком рабочай групы на чале з журналістам Аляксандрам Старыкевічам.

Як адзін з самых блізкіх сяброў Васіля Быкава, Генадзь Бураўкін праз год пасля смерці нашага славутага пісьменніка і грамадскага дзеяча сабраў успаміны і выдаў кнігу “Наш Быкаў” (2004). Я быў вельмі ўдзячны Генадзю, што ён запрасіў і мяне даць успаміны.

Беларускі народ і многія яго прадстаўнікі шчыра віталі Генадзя Бураўкіна з юбілямі: 70-годдзе адзначылі ў перапоўненай зале Палаца мастацтваў, а 75-годдзе – у будынку галерэі “Ў”. Усе выказвалі вялікую падзяку за яго цудоўную паэзію, літаратурную дзейнасць, мужнасць, грамадзянскую пазіцыю на шляху нацыянальнага адраджэння Бацькаўшчыны. Толькі ўладныя структуры, падначаленыя ім дзяржаўныя газеты, часопісы, радыё і тэлебачанне не заўважылі юбіляра, а кіраўнік дзяржавы ў гэтыя дні сардэчна павіншаваў народнага артыста Расіі А. Разенбаума.

Генадзь Бураўкін – адзін з самых выдатных беларускіх паэтаў-лірыкаў. Усё, пра што ён пісаў, прайшло праз яго сэрца. Бліскучы журналіст, публіцыст, майстар перакладу. Ён поўнасцю адданы беларушчыне, усім сэрцам любіў сваю Бацькаўшчыну, родны народ і яго цудоўную мілагучную мову, прыгожыя беларускія краявіды і ўсю прыроду. Найбольшае натхненне

да яго прыходзіла ў час сумна-філасофскай шматкаляровай беларускай восені. Яго паэзія сама просіцца ў песню, таму шмат на яго словы атрымалася цудоўных хітоў (“Завіруха”, “Зачараваная” і інш.), а яго “Калыханка” стала любімай і ў дзяцей і ў бацькоў, выхоўваючы сардэчныя пачуцці ў многіх пакаленняў жыхароў краіны. Якія мілагучныя песні на словы Г. Бураўкіна зрабіў Зьміцер Вайццюшкевіч у сваіх дысках “Liryka” і “Варанок”!

Пазней, у канцы 2013 года, мы з радасцю сустрэліся з Генадзем у Музеі гісторыі беларускага кіно на праглядзе 5 дакументальных музычна-антрапалагічных кінафільмаў у сувязі з 80-годдзем з дня нараджэння выдатнага этнамузыкалага Зінаіды Мажэйка, на юбілеі вядомага паэта і перакладчыка Валера Стралко, на пасяджэннях ТБМ і Рады інтэлігенцыі, цёпла павіншавалі адзін аднаго з Новым 2014 годам.

Нечакана ў студзені 2014 года пазваніла Юля і агарошыла паведамленнем, што Генадзь у вельмі дрэнным стане ляжыць у бальніцы з жудасным дыягназам – анкалогія. Пачалася мужная і хвалючая барацьба за жыццё, якая працягвалася хвалімі паляпшэння і страшэнных набліжэнняў да нябыту, з адпаведным знаходжаннем то ў хаце, то ў бальніцы. Дапамагала пастаяннае дзяжурства Юлі, Аляксандра, Святланы, падтрымка сяброў. Генадзь здолеў разам з Юляй даць інтэрв’ю ў сувязі са смерцю свайго даўняга сябра – Рыгора Барадуліна, якога лічыў беларускім паэтам № 1. Сам сказаў Юлі, што і яму засталася яшчэ месяцы два. 14 сакавіка Юля дазволіла наведаць Генадзя. Я і мая Галя ўсяк стараліся перадаць хвораму бадзёрасць, веру ў паляпшэнне. З цяжкасцю сеў у ложку, пра многае пагаманілі і ў яго вачах засвяцілася надзея ў пачатку лета зноў трапіць на сваю дачу, пабачыць лес і пачуць галасы птушак. І праўда, Генадзю стала лягчэй, нават сам без дапамогі ўстаў, зрабіў некалькі крокаў. Некалькі разоў перазвоньваліся, нават яшчэ 13 красавіка. Даведаўся, што на 101 годзе памерла яго маці Феадосія Бураўкіна. У дваццатыя дні красавіка пачаліся дзікія болі, зноў трапіў у рэанімацыю. Потым у такім жа цяжкім стане зноў у хаце. Пра яго апошнія дні жыцця, пра яго мужнасць і галоўнае яго жаданне паведаміў Сяргей Шапран (Новы час, 6 чэрвеня 2014 г., Народная Воля, 13 чэрвеня 2014 г.). Папрасіў сваіх сяброў падрыхтаваць сваю чарговую паэтычную кнігу “як чарговую, а не пасмяротную” і даў назву “Нагаварыцца з зоркамі”. За тры дні да смерці ён з удзячнасцю убачыў сваю апошнюю кнігу. Уладзімір Някляеў сказаў: *Гэта было Вялікае Супакаенне, што жыццё пражыў, як належыць. Зрабіў у ім, што мог.*

26 траўня пазваніла Юля і сказала, што Генадзь запрашае мяне і Галю, каб развітацца. Ён схуднеў, твар светлы, вочы чыстыя, але не свецяцца, як раней, жыццём. Рукі халодныя, бледныя. З цяжкасцю гаварыў, успамінаў майго бацьку, наша сяброўства. Перадаў мне свой апошні заповіт, каб доўга жыў і рабіў не толькі за сябе, але і за яго ўсё, што магу дзеля росквіту Беларусі, каб стала яна па-сапраўднаму беларускай, вольнай, самастойнай, багатай. Рабі нашу агульную справу далей. Потым раптам цвёрдым голасам: *Сядзем за*

стол, адзначым сустрэчу! Юля дастала каньяк, разлілі чаркі, выпілі за сустрэчу і развітанне. Пацалаваліся. Сэрца маё ныла ад жалю і гора...

30 траўня раніцою пазваніла Юля: “Памёр Генадзь!” У гэты ж дзень у мяне сарваўся рытм сэрца, якое білася ледзь-ледзь, і я замест пахавання 31 траўня трапіў у кардыялогію Лечкамісіі. Першыя дні мне было так кепска, што я думаў: *Хутка зноў сустрэнемся з Генадзем недзе там, на небе.* Але, відаць, ён нагадаў майму сэрцу свой заповіт і яно праз два тыдні, хоць і з мерцальнай арытміяй, але працягвала жыць.

Цяпер я лістаю і чытаю з дзесятка кніг Генадзя Бураўкіна, якія ён падараваў мне з вельмі цёплымі сяброўскімі аўтографамі, і атрымліваю сапраўдную асалоду. На адной з апошніх кніг “Лісты да запатрабавання” (2010) ён напісаў: “Мільым сябрам Радзіму і Галі Гарэцкім, без якіх мне было б сумна і самотна на гэтай зямлі – ад шчырага сэрца”. Дарагі Генадзь, каб ведаў ты, як нам без цябе самотна і сумна! Зноў упэўніваюся, што Генадзь Бураўкін – даўно народны паэт, класік беларускай літаратуры, выдатны дзяржаўны і грамадскі дзеяч, адзін з лепшых прадстаўнікоў адраджэнскай нацыянальнай інтэлігенцыі. Ён застаецца з намі. Мы чуюм яго. Ён навечна ўпісаўся ў беларускую гісторыю, у роднае слова.

Юбіляр піша пра час ГУЛАГу

Вядомаму беларускаму пісьменніку Віктару Карамазаву 27 чэрвеня 2014 года споўнілася 80 гадоў. Юбіляр у гэты дзень прапанаваў газеце “Народная Воля” *жменю старонак са сваёй новай, да канца яшчэ не напісанай кнігі.* Гэтую жменю старонак ён назваў “Мае дзяды”, у якіх прывёў шэсць лістоў свайго дзеда Максіма Ладошкіна, вязня сталінскага ГУЛАГа, і якія той пісаў бацьку пісьменніка Халімону. У апошнім шостым лісце Максім дае Халімону параду: *Пішы сямейную хроніку. Я пішу. Ужо ёсць тысяча пяцьсот старонак свайго мужыцкага роду. Тут ратунак зямлі і космасу. У радаводзе нашам, падобным на радавод усяго чалавецтва. Радавод верне людзям памяць, адказнасць за свой род, за гістарычнае мінулае, за шлях, якім ён ідзе, і гэтым верне згубленую душу, духоўнасць. Тут ёсць надзея, што зямля і космас не загінуць.*

Далей ужо ад сябе Віктар Карамазаў піша: *Дзіўныя нечаканыя супадзенні: Максім Ладошкін і Максім Гарэцкі – землякі-суседзі з пладаноснай амсціслаўска-чавускай нівы, абодва з моцных сялянскіх родаў-абшчын, настаўнікі па адукацыі і прыродным таленце, абодва прайшлі праз сталінскія лагеры, абодва там знайшлі аднолькавыя выйсці для сябе і для ўсіх: пісаць хроніку мужыцкага роду як адвечны духоўны шлях. З іх кожны сваю задуму змог рэалізаваць па-рознаму, бо ў кожнага былі свае магчымасці, умовы. Але не гэта самае цікавае, а тое, што адзін аднаго не ведаючы, адзін у Вішары, другі ледзь не ў суседняй Вяціцы, на адным геаграфічным мерыдыяне, убачылі для беларусаў адзін і той жа шлях ратунку: я і мой род, мой род і я, усе мы*

разам – наш каўчэг ратунку. І абодва не давялі задуму да канца: абодвух спыніла сталінская мяжа.

Якая дзіўная паралельная, у адным напрамку хада!

Максім Гарэцкі: <Жаніўся Паўлюк Ваявода. Памерла Мар’ічка (2-я), радзіўся Раман. Нарадзіўся у Стахвана і Ганны сын Раман>.

Максім Ладзішкін: <Ты, Халімон, нарадзіўся ад Сяргея, а Сяргей ад Марціна, а Марцін ад Івана, твайго прадзеда...>

Пра “Камароўскую хроніку” Максім васькавіцкі не ведаў. І не было ў яго ніякай пуцяводнай.? Была – Біблія. Яе ён, як настаўнік царкоўна-прыходскай школы, ведаў выдатна.

<І блаславіў Бог Ноя і сыноў яго і сказаў ім: пладзіцеся і памнажайцеся, і засяляйце Зямлю.

Сыны Іосіфа былі: Гамер, Магог, Мадай, Іван...

Сыны Гамера былі: Аскеназ, Рыфат, Фагарма.

Сыны Івана...>

За сям’ю пячаткамі хаваліся ад людзей Біблія, “Камароўская хроніка”, “Хроніка мужыцкага роду” дзеда Максіма.

[...] Бяжыць час. Прыходзяць і адыходзяць людзі. Час мяняе людзей, а людзі мяняюць час. Новы час вярнуў нам Біблію. Прышоў і час, які вярнуў нам Максіма Гарэцкага і яго “Камароўскую хроніку”. А я чакаю, калі, нарэшце, прыйдзе да мяне і “хроніка мужыцкага роду” майго дзеда Максіма. Ці трэба яе шукаць, мне да яе ісці?

[...] – Мне трэба ехаць на Вішару.

[...] Тым летам я паляцеў у Перм, каб ужо адтуль па Каме, Вішары даплысці да барака, у якім жыў і памёр амаль сорак гадоў таму Максім Ладзішкін.

У той жа дзень я патэлефанаваў Віктару Філімонавічу, сардэчна павіншаваў з яго слаўным юбілеем, пажадаў новых творчых дасягненняў і паведаміў, як моцна мяне ўсхваляваў яго нарыс пра дзеда Максіма. Яго вельмі зацікавіла маё жыццё на Беламорканале, мае намаганні па раскрыццю жыцця і лёсу братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх у ГУЛАГаўскі час. Мы сустрэліся і доўга размаўлялі на гэтую сумную, але вельмі хвалючую нас тэму. Ён раскажаў пра сваю паездку да “барака” свайго дзеда, якая, на жаль, не прынесла поспеху, і пытаў: *Што яшчэ можна зрабіць?* Я раіў Віктару Філімонавічу змагацца і далей на шляху пошуку справы яго дзеда і паказаў яму свае шматлікія заявы ў самыя розныя адпаведныя органы многіх гарадоў, у тым ліку нават Масквы. Ён згадзіўся з маёй парадай і на развітанне пакінуў сваю кнігу “Выбраныя творы”, якая была надрукавана ў серыі “Мастацкая літаратура” Беларускага кнігазбору, і ў якой ён змясціў эсэ “Чалавек і ўвесь народ”, прысвечанае Максіму Гарэцкаму. Зрабіў прыемны аўтограф: *Дарагому Радзіму Гаўрылавічу са шчырым прызнаннем, што духоўная веліч Гарэцкіх была мне, аднаму з беларусаў, святлом ратунку і надзеі на жыццёвых дарогах. З удзячнасцю – Віктар Кармазаў.*

Усхваляваны гаворкай пра ГУЛАГ, я прагледзеў не столькі шырока вядомы твор Аляксандра Салжаніцына “Архіпелаг ГУЛАГ”, як мала вядомыя нашаму чытачу кнігі Францішка Аляхновіча “У капцюрах ГПУ” (1994) і Івана Саланевіча “Россия в концлагере” (2009), якія адносна нядаўна (у адзначаныя гады) былі перавыдадзеныя і якія былі апошнімі ў маім чытанні на гэтую балючую тэму. Важна падкрэсліць, што названыя кнігі былі першымі творами, якія на дзесяткі гадоў выйшлі раней, чым “Архіпелаг ГУЛАГ” Салжаніцына, і якія яскрава паведамлілі свету пра страшэнныя канцлагеры бальшавізму.

Успаміны Фр. Аляхновіча напісаны ў 1934 годзе, спачатку ён друкаваў іх на польскай мове ў віленскай газеце “*Ślowo*”, затым па-руску ў газеце “*Возрождение*” ў Парыжы, асобнай кніжкай у Італіі на італьянскай мове, ва ўкраінскай газеце “*Діло*”, у Рыа-дэ-Жанейра – на партугальскай мове. У канцы 1937 года кнігі Ф. Аляхновіча ўбачылі свет і па-беларуску. З 1935 па 1937 год кніга “У капцюрах ГПУ” выйшла на сямі мовах свету і карысталася вялікай папулярнасцю ў Заходняй Еўропе і Амерыцы.

Максім Гарэцкі пазнаёміўся з Францішкам Аляхновіча яшчэ ў 1919 годзе ў Вільні, а пазней яны разам з іншымі вядомымі беларускімі дзеячамі актыўна ўдзельнічалі ў грамадскім жыцці, у прыватнасці, у працах Таварыства беларускай школы, дзе сталі ініцыятарамі скаўцкага руху ў Віленскай беларускай гімназіі. Ужо ў 1920 годзе выйшла кніга М. Гарэцкага “Гісторыя беларускай літаратуры”, якая пазней была перавыдадзена 4 разы (1921–1926 гг.), а апошняе выданне ажыццёўлена ў 1992 годзе. У той час М. Гарэцкі ў артыкуле “Аб беларускіх пісьменніках” (1921) адзначыў: *У Менску не жывуць, а тлеюць не абласканыя міласцю ўсемагутных, але чужых да беларускага слова камуністаў-прышэльцаў такія беларускія таленты: паэт Янка Купала, навяліст Змітрок Бядуля, драматургі Ф. Аляхновіч, Уладзіслаў Галубок, белетрыст і публіцыст Язэп Лёсік, таксама слабенькі беларускі камуніст і добры, моцны паэт Цішка Гартны.*

У “Гісторыі беларускай літаратуры” М. Гарэцкі значнае месца адводзіць драматургу Францішку Аляхновічу, каратка паведамляе пра яго жыццё, дзейнасць і разглядае яго галоўныя творы. *У 1910 г. ён, разам з нашым вядомым артыстам-танцорам І. Буйніцкім, выдатным рэвалюцыйным і грамадскім дзеячам і публіцыстам А. Бурбісам і іншымі асобамі ўжо творыць у Вільні беларускі нацыянальны тэатр. [...] пазней выдаваў гуманітарны тыднёвік “Perkunas”, за артыкулы ў якім быў прыцягнены ў суд. Аляхновіч уцёк за граніцу... [...] У 1912 годзе [...] вярнуўся ў Вільню і з’явіўся да пракурора. Яго пасадылі ў астрозе ў Вільні, у якім ён і сядзеў болей года. Вось у астрозе, у 1914–1915 гг. ён напісаў сваю першую п’есу “На Антокалі”. [...] У 1916–1917 гг. Аляхновіч напружана працуе ў Вільні для беларускае культуры: супрацоўнічае ў газеце ў выдавецтве, настаўнічае ў школе, ладзіць беларускія спектаклі, арганізуе трупы і шмат піша для беларускай сцэны (“На вёсцы”, “Багрым Няміра”, “Манька”, “Калісь”, “Базылішк”). Калі з рэвалю-*

цыяй пачалася ў Менску шырокая беларуская работа, а ў Вільні людзі мерлі з голаду, Аляхновіч нелегальга, з небяспекаю для жыцця, перайшоў фронт – і, абарваны, босы, з ранамі на нагах, пасля васьмідзённага падарожжа прыйшоў у Менск. Там ён паставіў свайго “Багрыма Няміру” і так споўніў яго ролю, што адразу здабыў вялікі поспех. Менскі беларускі тэатр ажыў. Тут жа Аляхновіч напісаў яшчэ колькі рэчаў (“Чорт і баба”, “Страхі жыцця”, “Дзядзька Якуб”. Пазней ён працуе то ў Менску, то ў Вільні... М. Гарэцкі высока ацэньвае творчасць Аляхновіча як вельмі разнастайную. Ён шырока ахоплівае сучаснае жыццё, [...] сягае ў далёкую мінуўшчыну, на-мастацку апрацоўвае сюжэты з вуснай народнай паэзіі і г.д. Знаходзім у яго рэчы бытавыя, псіхалагічныя і нават, так сказаць, філасофскія. Аднакава здольны ён і ў драме, і ў лёгкай камедыі...

Алесь Бяляцкі ў сваёй прадмове да кнігі Ф. Аляхновіча “У капцюрах ГПУ” (1994) адзначае: *Адзін з найбольш драматычных перыядаў у жыцці Францішка Аляхновіча звязаны з яго прыездам у 1926 годзе ў Мінск на канферэнцыю па рэформе беларускага правапісу. Францішак Аляхновіч паверыў камуністам і вырашыў застацца ў Савецкай Беларусі, каб будаваць “Беларускі дом”. На пачатку 1927 года яго беспадстаўна арыштоўваюць і кідаюць у турму. Яго абвінавачваюць у супрацоўніцтве з польскаю дэфензіваю, у прыналежнасці да контрэвалюцыйнай арганізацыі. Маскоўская калегія ГПУ завочна прысудзіла яго да дзесяці гадоў зняволення ў Салавецкіх лагерах.*

Максім Гарэцкі ў лістападзе 1927 года, даведаўшыся пра арышт Францішка Аляхновіча, напісаў ліст-хадайніцтва: *Во имя революционной справедливости, во имя чести человека, писателя, артиста, во имя хоть кое-каких заслуг в прошлом, во имя белорусской литературы и театра, из внимания советской Власти к престарелой матери, к маленьким детям – это дело нужно ещё раз тщательно пересмотреть*⁶. Ён разумее, што такі ліст – значная небяспека, але не напісаць яго не мог. 10 снежня 1928 года М. Гарэцкі разам з Якубам Коласам, З. Бядулем, В. Ластоўскім, С. Некрашэвічам, Я. Дылам, У. Галубком, Ф. Ждановічам, М. Грамыкам напісалі хадайніцтва ў абарону Аляхновіча.

Але намаганні беларускай інтэлігенцыі не дапамаглі, бо ўжо тады ўзмацнілася барацьба супраць любых праяў “антыкамуністычнай ідэалогіі і немарксісцкіх ухілаў”, “буржуазнай нацдэмаўшчыны” і г.д. У 1930 годзе па распрацаванай ГПУ справе “Саюз вызвалення Беларусі” большасць падпісаўшых хадайніцтва (у тым ліку і М. Гарэцкі) самі трапілі ў “капцюры ГПУ”, бо бальшавікі ператварылі Савецкі Саюз у сапраўдны “архіпелаг ГУЛАГ”.

Алесь Бяляцкі напісаў пра далейшы лёс Аляхновіча: *Сем гадоў па*

⁶ Скалабан В.У. *У імя беларускай літаратуры і тэатра*: Невядомы ліст Максіма Гарэцкага // Літаратура і Мастацтва, 1996, 26 студзеня

абсурдным абвінавачанні Францішак Аляхновіч адсядзеў у бальшавіцкай няволі, знаходзячыся да вынясення прыгавору ў мінскай турме, а потым – на Салаўках. Гэтаму часу і прысвечаныя ягоньня ўспаміны “У капцюрах ГПУ”.

У 1933 годзе, дзякуючы хадайніцтву ўплывовых сваякоў у Польшчы, яго абменьваюць на Браніслава Тарашкевіча... [...] З таго часу, вярнуўшыся ў Вільню, Францішак Аляхновіч, як ён сам пісаў, “не пакідаю пісаць і гаварыць аб найстрашнейшым ворагу чалавецтва – аб бальшавізме”. [...] Разам з прыходам Саветаў вынішчаецца нешматлікая віленская беларуская інтэлігенцыя, а 58-гадовы Францішак Аляхновіч, які пасля салавецкіх успамінаў быў для камуністаў злачынцам нумар адзін, хаваецца... [...] Пры нямецкай акупацыі Францішак Аляхновіч стаў рэдактарам “Беларускай газеты”, якая выходзіла лацінкаю ў Вільні, уваходзіў у Віленскі Беларускі камітэт, які хоць нейкім чынам стараўся бараніць правы беларусаў у Вільні. Яго п’есы зноў увайшлі ў рэпертуар беларускіх тэатраў. У 1942 годзе ў Мінску адбылася прэм’ера яго дапрацаванае п’есы “На Антокалі”.

[...] У 1943 годзе беларуская грамадскасць адзначала 60-годдзе “бацькі беларускага тэатра”, як заслужана назвалі яго ў прэсе.

[...] Трэцяга сакавіка 1944 года ўвечары да яго прыйшлі наведвальнікі. Пэўны час яны спакойна размаўлялі ў кабінце драматурга, а каля васьмі гадзін адтуль пачуўся стрэл. Жонка, калі прыбегла да яго, убачыла чалавека, які ўцякаў з хаты. Францішак Аляхновіч ляжаў за пісьмовым сталом з прастрэлянай галавою. Апошнія яго словы былі: “Звані, звані”.

Дасюль невядома, хто ўчыніў гэтае злачынства. Хутчэй за ўсё – чырвоныя дыверсанты. Францішак Аляхновіч, як і Вацлаў Іваноўскі і Уладзіслаў Казлоўскі, уваходзіў у лік асобаў, вызначаных у Маскве на першачарговае знішчэнне. Але зрабіць гэта маглі і акаўцы, баевікі Арміі Краёвай, якія гэтаксама метадычна знішчалі беларускую інтэлігенцыю.

Кніга “Россия в концлагере” ўпершыню была выдадзена ў 1936 годзе ў Балгарыі. Як адзначыў Анатоль Тарас у біяграфічнай даведцы да выдання 2009 года, яна сразу стала бестселерам. Кніга прынёсла Солоневічу небывалы ўспех, огромную папулярнасць і фінансовую незалежнасць. Ёё быстра перавелі на англійскі, французскі, нямецкі, шведскі, голландскі, польскі, японскі і яшчэ 10 языков.

Это была первая книга о советских концлагерях. По глубине воздействия на читателя, яркости и силе отображения она превосходит все последующие публикации на “лагерные” темы, включая знаменитый “Архипелаг ГУЛАГ” Солженицина.

К тому же труд Солженицина написан ужасным языком, в нём нет литературных достоинств, зато много претензий автора на обладание истиной в последней инстанции. Солоневич выгодно отличается в этом плане от Солженицина: у него прекрасный литературный стиль, книга “Россия в концлагере” читается “взхлёб”, как хороший детектив.

Мне асабліва цікава чытаць гэтую кнігу, бо яна прысвечана галоўным

чынам канцлагеру ББК – будаўніцтву Беларуска-Балтыйскага канала. Іван Саланевіч разам з братам Барысам і сынам Юрыем былі арыштаваны, калі ў 1933 годзе ўжо трэці раз спрабавалі вызваліцца з “сацыялістычнага раю” і ўцячы ў Фінляндыю.

Івану і Барысу прысудзілі 8 гадоў *за связи со шпионами-иностранцами, контрреволюционную пропаганду и нелегальный переход границы*. Юра атрымаў 2 гады. У жніўні 1934 года яны здолелі перайсці фінскую мяжу, збегшы з лагера і за два тыдні прайшоўшы больш 200 км па балотах і непразных лясах. *Этот побег стал европейской сенсацией*.

На ББК у сярэдзіне 1931 года трапіў Гаўрыла Гарэцкі, які быў арыштаваны ў ліпені 1930 года, асуджаны да расстрэлу з заменай на заключэнне ў канцлагер тэрмінам на 10 гадоў. Яму пашанцавала, што быў узяты ў Геалагічны аддзел ББК, дзе авалодаў новай для сябе спецыяльнасцю – інжынернай геалогіяй і ў кастрычніку 1934 года быў вызвалены (за ўдарную працу тэрмін зняволення быў значна скарачаны). Але пакінуць ББК яму не дазволілі. Ён змог прывезці сюды сваю сям’ю, тады я і мой старэйшы брат непасрэдна пабачылі многае з таго, што так выдатна апісаў Саланевіч. Тым больш, што мы былі сведкамі новых двух арыштаў бацькі: у кастрычніку 1937 года (выпусцілі праз 3 месяцы), а затым – у маі 1938 да чэрвеня 1939 года. Лёс сыноў “ворага народа” мы пазналі спаўна, а гэты “дамоклаў меч” вісеў над намі амаль да часоў перабудовы. Жудасныя малюнкi таго часу да гэтых лзён не-не ды ўсплываюць у памяці, асабліва цяжкія тыя, якія звязаны з апошнім зняволеннем Таты ў Мядзведжай Гары, калі ён ад здзекаў, голаду, бясконцых допытаў, катаванняў, карцараў, ледзь не пайшоў на самагубства, аб чым я ўжо пісаў раней⁷.

І. Саланевіч главу 5 “БAM – Байкала-Амурская магістраль” прысвяціў тым падзеям, якія ахапілі ББК у сувязі з загадам паслаць на будаўніцтва БAM дзесяткі тысяч зняволеных, а таксама розных спецыялістаў, адміністратараў і інш. Як заўсёды тэрміновасць і абавязковасць выканання загаду выклікала нервовае напружанне, дзікую мітуслівую спешку, вялікую колькасць глупства, імітацыі, хлусні, жалезную бязлітаснасць, тысячы смярцей...

У архіве Г. Гарэцкага захаваўся яго ліст таго часу да брата Максіма ў Вятку. Прыяду вытрымкі з яго.

4 октября 1933 г.

Дорогой брат Максим!

Спешу написать тебе предупреждение, чтобы не ходил на вокзал в Вятке встречать меня, т.к. сегодня произошли важные для меня события, изменяющие прежний план. Сегодня в 10 час. 30 мин. я должен был уехать на

⁷ Гарэцкі Радзім, *Ахвярую сваім “Я” (Максім і Гаўрыла Гарэцкія)*. Мінск: Беларуская навука, 1998.; Гарэцкі Радзім, *Мой Тата*. // Польша. 2000. № 3, с. 221-270; Гарэцкі Радзім, *Браты Гарэцкія*. Мінск: Медысонт. 2008.

БАМ⁸, уже в половине 8-го я был совершенно готов – все вещи мои были запакованы, все продукты на дорогу получены, все дела сделаны, со всеми я простился. В 9 час. с минутами я был уже со всеми вещами на вокзале. Мысленно я уже ехал, уже казалось мне, что подъезжаю к Вятке, что вот все встречается меня (разрешение на свидание мне выдали, и я вёз его с собой), уже я говорил с вами, радовался встрече.

Покидать Медвежку мне очень не хотелось. Было грустно покидать ставшие для меня близкие места, дорогую работу и большие перспективы на интересные изыскания, где-то щемило ощущение безнадежности встречи с мамой, батьком, детьми, Ларой⁹. Но все же – ехал я бодрым, твердым. Радовала предстоящая встреча с тобой, с семьёю твоею, а я рассчитывал увидеть и Лёлю, и Галю, и Лёню¹⁰. (Я и подарок вам вёз – печенья, рыбы и для тебя много махорки и папирос).

И вдруг, за час до отхода поезда, мне сказали, что я не еду, что по только что полученной телеграмме из Москвы я остаюсь для работы здесь. Можешь представить мою радость, граничащую с восторгом. Я почувствовал, будто возвратился домой, к родным. Так вот видите, какие бывают дела, какие неожиданные повороты в судьбе.

Вот я и тороплюсь предупредить вас, чтобы не ходили меня встречать. Срок мой уменьшается и уменьшается. Осталось только 1 год 10 месяцев, а учитывая зачёт рабочих дней – 1 год и 3 месяца.

Саланевичы родам з беларускай сям’і праваслаўных святароў і настаўнікаў Гродзеншчыны. Іван Лук’янавіч скончыў юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта. Фізічна ён і яго брат Барыс былі сапраўднымі асілкамі, удзельнічалі ў чэмпіянатах, а Іван нават як барэц і гіравік перыядычна выступаў у цырку. Іван да канца жыцця меў праваслаўна-манархічныя перакананні і лічыў, што Расія павінна быць самадзяржаўнай манархіяй. Ён пісаў: *Дыяпазон моіх переживаний в советской России определяется тем, что я прожил в ней 17 лет... [...] То, что я пережил в течение этих советских лет и то, что я видел на пространстве советских территорий, определило для меня невозможность оставаться в России.* Вельмі актыўны і мэтанакіраваны, ён здолеў пакінуць бальшавіцкую Расію і жыў у шэрагу краін: Фінляндыі, Балгарыі, Германіі, Аргенціне, Уругваю. І.Л.

⁸ БАМ – Г. Гарэцкі, які быў у 1931 г. сасланы на Салаўкі, трапіў на будаўніцтва Беламорска-Балтыйскага канала, дзе авалодаў новай для яго спецыяльнасцю – геалогіяй і працаваў у пасёлку Мядзведжая Гара (Карэлія) інжынерам-геолагам. У 1933 г. яго хацелі паслаць на будаўніцтва БАМа, аб чым ён напісаў брату Максіму, які быў сасланы ў Вятку і з якім спадзяваўся пабачыцца па дарозе на ўсход, на што меў адмысловы дазвол.

⁹ Лара – Ларыса Восіпаўна Парфяновіч-Гарэцкая (1902–1994) – жонка Гаўрылы Гарэцкага.

¹⁰ Лёля — Леаніла Усцінаўна Чарняўская-Гарэцкая (1893–1976) – жонка Максіма Гарэцкага,

Саланевіч выдаў некалькі кніг: “Диктатура импотентов”, “Диктатура слоя”, “Диктатура сволочи”, “Народная монархия” і інш. У кнізе “Россия в концлагере” І. Саланевіч пісаў: *Границы между лагерем и волей стираются всё больше и больше. В лагере идёт процесс относительного раскрепощения лагерников; на воле идёт процесс абсолютного закрепощения масс. Лагерь вовсе не изнанка, а просто отдельный и даже не очень своеобразный кусок советской жизни. Если мы представим себе лагерь несколько менее голодный, лучше одетый и менее интенсивно расстреливаемый, чем сейчас, то это и будет куском будущей России.*

І. Саланевіч вельмі любіў Расію, але не бальшавіцкую, да якой меў моцную нянавісьць. Таму нават за мяжой ГПУ тройчы рабіла замах на яго жыццё. У лютым 1938 года ў рэдакцыю “Голоса России” на імя Саланевіча прыйшла пасылка, якую адкрыла яго жонка. Там была бомба, якая ўзарвалася і Тамара Уладзіміраўна Міхайлава загінула. Прыблізна ў гэты час бальшавікі расстралялі Ірыну, жонку брата Барыса, якая знаходзілася ў канцлагеры на Далёкім Усходзе. Таксама быў расстраляны іх бацька Лук’ян Міхайлавіч (які быў арыштаваны як “отец врагов народа” і сядзеў у Енісейскім краю Сібіры) і яго чацвёрты сын Яўген. І.Л. Саланевіч незадоўга да смерці, а памёр ён 27 красавіка 1953 года ў Мантэвідэа, прадказаў непазбежны крах СССР, які *утонет в собственном шпионстве и предательстве*. 20 ліпеня 1989 года І.Л. Саланевіч быў рэабілітаваны.

Як вядома, фашызм і бальшавізм – два найбольш крывавыя рэжымы чалавецтва, якія згубілі мільёны людзей, прычым другі нават у некалькі разоў перавысіў першы. Па справядлівасці фашызм быў асуджаны ўсім грамадствам свету і афіцыйна забаронены. На жаль, дух бальшавізму ўсё яшчэ жыве ў Расіі і многіх краінах СНГ, у тым ліку і ў Беларусі.

Суседзі нашых дач

Нашы дачы аб’яднаны ў таварыства “Навука” і прытуліліся яны да крутога берага Дубраўскага вадасховішча, вакол якога раскінулася прыгожая зеляніна лясоў – галоўным чынам сасновых, месцамі бярозавых і зусім рэдка – з магутнымі дубамі. Цудоўныя мясціны, якімі багата Лагойшчына і якія часта з гонарам завуць беларускай Швейцарыяй. У нашай краіне шмат такіх куткоў з найпрыгажэйшымі краявідамі. Гэты кавалак зямлі для дач ужо доўго выдзелілі Акадэміі навук БССР у сувязі з яе 50-годдзем спецыяльным указам ЦК КПБ за подпісам П.М. Машэрава.

У летні сезон 2014 года недалёка ад нас мы пачулі і ўбачылі з дзесятка старожака з будаўнічай тэхнікай, раскурочаны лес, кавалак новай дарогі на бетонных плітах, шматлікія апоры для будучага высачэзнага плота... Сярод дачнікаў пайшлі чуткі, што будзецца вялікая пляцоўка для адпачынку грамадзян Беларусі і замежцаў, на якой будуць паляўнічыя і рыбалоўныя хаткі, пясчаныя пляжы, спартыўныя аб’екты і г.д.

Газета “Наша ніва” (№ 28 ад 30 ліпеня 2014 г.) нарэшце выкрыла сакрэтнае таямнічае будаўніцтва. Аказалася, што яшчэ 9 ліпеня 2012 года Аляксандр Лукашэнка падпісаў указ з грыфам “для службовага карыстання” “Аб перадачы дзяржаве Катар зямельных участкаў для будаўніцтва рэзідэнцыі і паляўнічых вальераў”. Шыкоўны падарунак кіраўнік дзяржавы зрабіў арабам “у арэнду на 99 гадоў”. Усё гэта зроблена паціху, а таму невядома, які падарунак катарцы зробіць Беларусі ў адказ. У красавіку 2013 года Мін-аблвыканкам выдзеліў “участак для будаўніцтва і эксплуатацыі рэзідэнцыі” плошчай 25 гектараў.

У тым жа артыкуле Ягора Марціновіча ў “Нашай ніве” паведамлялася, што катарцаў чакае цікавае суседства. Літаральна за сто метраў ад іх і берагам вадасховішча створаны дачны пасёлак садовага таварыства “Багут-2”, старшыня якога – начальнік аддзела галоўнага ўпраўлення КДБ. Вялікае поле ў 48 гектараў паміж трасай і катарскім лесам для фермерскай гаспадаркі перададзена Пятру Сінкевічу – аднаму з уласнікаў гандлёва-забаўляльнага комплексу “Экспабел”, прычым выдзелена на пажыццёвае карыстанне з правам перадачы ў спадчыну. Усе пералічаныя аб’екты пільна ахоўваюцца.

Праз хуткі час той жа аўтар у той жа газеце (“Наша ніва”, № 32 ад 27 жніўня 2014 г.) змясціў артыкул “Лукашэнка здаў катарцам 4 тысячы гектараў пад Лагойскам”, у якой падкрэсліў, што кадастравая цана зямлі – 7.5 млрд даляраў, арабы штогод плацяць па 270 тыс. даляраў.

Супрацоўніцтва з імі асабіста курыруе сын кіраўніка Беларусі Віктар Лукашэнка.

[...] Ізбішча, Пагост, Камена, Выгар, Ляснікі... — агулам з дзесятка вёсак адчулі з’яўленне дзіўнага суседа. Жыхары паўночнай Лагойшчыны пачалі скардзіцца на дзіўнае суседства яшчэ ў пачатку года. Новы гаспадар зямлі пачаў абгароджваць яе чатырохметровым плотам. Спачатку ад мясцовага насельніцтва закрылі лес, а пасля яшчэ і перагарадзілі раку Дзвіносу. Па ўсім перыметры развешаныя застрашальныя таблічкі: “Увага! Зямля арандаваная. Праход і праезд забаронены”. Калі нехта з мясцовых усё ж прабраўся ў забароненую зону, то ледзь уцёк. Кажуць, на няпрошаных гасцях нават стралялі.

Ахова катарскіх абшараў суровая. Яе набралі не з вяскоўцаў, як звычайна робяць у такіх сітуацыях, а возяць з Мінска. Адстаўнікі сілавых ведамстваў нібыта зарабляюць на такой працы вахтавым метадам па \$2000 за месяц.

Тым часам у лесе новыя гаспадары расчысцілі месца пад верталётную пляцоўку і будаўніцтва базы, збіраюцца будаваць некалькі мастоў. А на першыя эксперыментальны ўчастак ужо запусцілі аленяў. Калі яны прыжывуцца, можна будзе пачынаць вялікае катарскае паляванне. Але і цяпер грыбнікі часцяком чуюць стрэлы з лесу.

Яшчэ адзін вялізны кавалак новай катарскай зямлі знайшоўся ў цэнтры Лагойскага раёна, каля вёсак Юльянава і Завішынская. Адзін з бакоў надзела

ідзе на беразе той самай Дзвіносы і ўпіраецца ў Плейшаніцае вадасховішча.

І ў тым, і ў другім выпадку мясцовыя жыхары абураліся неспадзяваным суседствам, аднак зрабіць нічога так і не змаглі.

[...] Выдзяленне гэтай зямлі і яе далейшая забудова адбыліся без грамадскага абмеркавання.

Зямлёй Беларусі кіраўнік дзяржавы распараджаецца як асабістай – раздае яе ці замежцам, ці чынавенству. Для астатніх жыхароў краіны выдаў указ, каб не адкрывалі новых дачных таварыстваў, а хто іх ўжо мае, прадаваць можа толькі праз 5 гадоў.

“Дзве душы” М.Гарэцкага ў Германіі

З вялікай радасцю ў газеце “Народная Воля” ад 10 кастрычніка 2014 года прачытаў артыкул Лявона Бар-шчэўскага “Кніга Максіма Гарэцкага стала першай у рэйтынгу найлепшых кніг, выдадзеных па-нямецку”, які, будучы ў

Кракаве, спецыяльна выбраўся ў Берлін, дзе ў памяшканні аднаго з шматлікіх клубаў адбылася прэзентацыя нямецкага перакладу знакавай беларускай кнігі – апавесці Максіма Гарэцкага “Дзве душы”. Кніга выдадзена з ініцыятывы Нямецка-беларускага таварыства і выдавецтва “Тугальц”.

Гісторыя “раздваення душы” беларускага інтэлігента Ігната Абдзіраловіча ў час, калі Беларусь напярэдадні і пасля абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі атрымала шанец з’явіцца на карце свету, прыцягнула нямецкіх выдаўцоў, якія не маюць ніякіх іншых сантыментаў, акрамя як імкнуцца выдаваць сапраўдную Літаратуру. Твор Максіма Гарэцкага, што ўпершыню выйшаў асобнай кніжкай у Вільні ў 1919 годзе і быў забаронены ў Савецкай Беларусі аж да 1990 года¹¹, на сёння можа быць візітоўкай Беларусі і беларусаў як нацыі ва ўсім свеце. Думаю, што менавіта гэта выдатна зразумеў аглядальнік газеты “Die Presse” Томас Ротшыльд, які паставіў кнігу Гарэцкага на першае месца ў кастрычніцкім рэйтынгу найлепшых кніг,

¹¹ Калі ўпершыню пасля рэабілітацыі М.Гарэцкага і яго твораў у Беларусі выйшлі “Выбраныя творы” (Мінск: Маст. літ., 1973) у двух тамах, у выданні газеты “Беларус” (Нью-Ёрк, 1975) быў надрукаваны “Выбраныя творы. Том трэці”, як працяг двух тамоў менскага друку. У яго ўвайшлі некалькі апавяданняў і апавесць “Дзве душы”. Грунтоўную прадмову “Шматпакутныя творы Максіма Гарэцкага” напісаў Станіслаў Станкевіч, які ацаніў гэтую апавесць як *найвышэйшае ідэйна-нацыянальнае і мастацкае дасягненне ўсёя творчасці Максіма Гарэцкага ў вузлавы пункт у гісторыі новае беларускае літаратуры, як першы вялікапамерны й шырокамаштабны празаічны твор у ёй*. Нават у зборы твораў М. Гарэцкага ў 4-х тамах (Мінск: Маст. літ., 1984–1986) яшчэ не была змешчана гэтая апавесць. Яна выйшла з друку ў кнізе пісьменніка “Творы” (Мінск: Маст. літ., 1990), што з’явілася як бы працягам названага збору твораў. Гэта значыць, што пасля першага выдання апавесць убачыла свет толькі праз 70 гадоў.

выдадзеных апошнім часам па-нямецку. Ну і тое, што вядучай згаданай прэзентацыі пагадзілася быць вядомая сучасная нямецкая пісьменніца Ірыс Ханіка [...], таксама гаворыць само за сябе.

Яе партнёрам у гэтай імпрэзе выступіў вядомы перакладчык, журналіст, даследчык архіваў БНР Сяргей Шуна, які зрабіў вельмі грунтоўныя ўводзіны ў кантэкст часу і асобы класіка беларускай літаратуры, а таксама адказваў на няпростыя пытанні прысутных (якіх было некалькі дзясяткаў), у тым ліку праводзячы паралелі паміж 1919 годам і цяперашнім часам у Беларусі. Безумоўна, тая, хто прыйшоў на прэзентацыю, даведаліся самае важнае пра жыццё Максіма Гарэцкага, які паклаў пачатак беларускай філасофскай прозе, быў выдатным выкладчыкам роднай літаратуры ў розных навучальных установах, пісаў свае творы ў неверагодна цяжкіх умовах, аж пакуль урэшце не быў знішчаны сталінскімі бандытамі далёка ад радзімы у халодным лютым 1939 года.¹²

Пераклад “Дзвюх душ” на нямецкую мову зрабіў, у супрацоўніцтве з Гундулай і светлай памяці Уладзімірам Чапегамі, яшчэ адзін легендарны чалавек. Норберт Рандау, які ў часы ГДР тры гады жыцця правёў у дзевяці (!) турмах гэтай “рабоча-сялянскай краіны”, пасля, нё маючы шанцаў вярнуцца на выкладчыцкую працу, заняўся перакладамі твораў з балгарскай і беларускай літаратур.

[...] На жаль, да выхаду апошняй сваёй працы – перакладу аповесці Гарэцкага – Рандау так і не дажыў, адышоўшы ў лепшы свет роўна год таму. Тым больш было вельмі прыемна пабачыць сярод прысутных на прэзентацыі ўдаву перакладчыка. Праца над перакладам “Дзвюх душ” у Норберта Рандау і мужа ды жонкі Чапегаву заняла некалькі гадоў.

[...] Трэба таксама адзначыць, што ў нямецкім выданні “Дзвюх душ” змешчаны аж два пасляслоўі, напісаныя сучаснымі нямецкімі перакладчыкамі: калі аўстрыец Марцін Полак падрабязна піша пра Максіма Гарэцкага і ўводзіць нямецкага чытача ў беларускую праблематыку, то Андрэас Трэтнер прысвячае свой тэкст акурат Норберту Рандау.

Кніга “Дзве душы” ў нямецкім перакладзе густоўна аформлена, выдадзена ў цвёрдай вокладцы (ау, беларускія выдаўцы!), а самае галоўнае, што яе можна знайсці ў найбольш папулярных кнігарнях Германіі – напрыклад, у знакамітым чатырохпавярховым берлінскім “Дусмане”. Пры гэтым кніга прадаецца зусім не па дэмпінгавым кошыце – 20 еўра за асобнік.

Безумоўна, хочацца верыць у тое, што некалі ў школьных праграмах нашай краіны аповесць “Дзве душы” нарэшце зойме належнае месца.

¹² На самай справе М. Гарэцкі быў расстраляны ў Вязьме 10 лютага 1938 г., а 1939 г. – гэта хлусня, якую выдумалі УНКВД і на заяву дачкі пісьменніка паведамлілі аб гэтым у паведамленні аб смерці.

Выбары членаў НАН Беларусі

13–14 лістапада 2014 года адбыліся Выбары ў члены НАН Беларусі: у першы дзень акадэмікаў, а ў другі – членаў-карэспандэнтаў, а папярэдне аддзяленні навук выбралі кандыдатаў на гэтыя навуковыя званні. Па колькасці вакансій і завалаў кандыдатаў такіх выбараў на маёй памяці не было. На вакансіі акадэмікаў на Агульны сход НАН Беларусі вылучылі 24 кандыдата, з іх выбралі 16. Па 8 спецыяльнасцях вакансіі не былі заняты, прычым палова па аграрных навук. Вакансій членаў-карэспандэнтаў было абвешчана 39. Ужо пры галасаванні ў Аддзяленнях навук па трох спецыяльнасцях не былі абраны кандыдаты ў члены-карэспандэнты, а на Агульным сходзе Акадэміі – аж 8. Усіх 11. Прычым сярод іх такія важныя спецыяльнасці як матэматычнае мадэляванне, механіка, геаэкалогія, анкалогія. Такім чынам, НАН Беларусі папоўнілася 16 акадэмікамі і 28 членамі-карэспандэнтамі. Агульная колькасць прэтэндэнтаў на званне акадэмікаў – 39 членаў-карэспандэнтаў, а на званне членаў-карэспандэнтаў – 117 дактароў навук. Апрача таго ўпершыню за 15 гадоў былі выбраны замежныя члены НАН Беларусі: Антон Цайлінгер – фізік, прэзідэнт Аўстрыйскай акадэміі навук, Тьяў Ван Мінь – хімік, прэзідэнт Вьетнамскай акадэміі навук і тэхналогій і Аляксандр Асееў – фізік, старшыня Сібірскага аддзялення РАН, акадэмік і віцэ-прэзідэнт РАН.

Чаму такія вынікі? Як і заўсёды, дзейнічалі фактары агульначалавечага характару: канкурэнцыя навуковых школ, груповак, асобных кіраўнікоў і сяброў прэтэндэнтаў, зайздрасць, помста і г.д. Калі нехта хваліў кандыдатуру і агітаваў галасаваць “за”, гэта было зразумела. Але калі прасілі галасаваць “супраць”, гэта выклікала нейкае нядобрае пачуццё.

Мне здаецца, што галоўнымі матывамі такога галасавання з’явіліся іншыя прычыны. У значнай ступені вінавата рэфармаванне Акадэміі, якое пачалося ў 2000 годзе і якое нярэдка было не надта разумным. Тады кіраўнік дзяржавы сваім указам у снежні 2000 года вызваліў ад пасады выбранага ў траўні 1997 года Агульным сходам прэзідэнта Акадэміі навук Беларусі А.П. Вайтовіча і толькі праз 10 месяцаў прызначыў старшынёй Прэзідыума акадэміі М.В. Мясніковіча, былога кіраўніка Адміністрацыі прэзідэнта. На чале Прэзідыума ён быў з кастрычніка 2001 года і кіраваў 9 гадоў. Адразу на яго месца быў прызначаны доктар навук А.М. Русецкі, які на гэтай пасадзе не паспеў папрацаваць і двух гадоў. Зноў НАН Беларусі засталася на многія месяцы без кіраўніка Прэзідыума, пакуль 15 кастрычніка 2013 года указам начальніка дзяржавы не быў прызначаны эканаміст-аграрнік акадэмік У.Г. Гусакоў. У выніку Дэкрэта і Указа Прэзідэнта дзяржавы Акадэміі навук прадпісана *принять меры по приведению Устава Национальной академии наук Беларуси в соответствие с данными нормативными правовыми актами Главы государства*. Цяпер Агульны сход акадэміі амаль напалову разбаўлены высокімі дзяржаўнымі чыноўнікамі рознага рангу, членамі Нацыянальнага сходу, вучонымі неакадэмічных устаноў; пабудавана паслухмяная вертыкаль

навуковай адміністрацыі; НАН Беларусі прыбліжана да функцыі Міністэрства; усе кіраўнікі Прэзідыума НАН Беларусі прызначаюцца Галавой дзяржавы, а розных акадэмічных устаноў – Прэзідыумам. Сваю выніковую думку і волю члены НАН Беларусі могуць выказаць пры выбарах акадэмікаў і членаў-карэспандэнтаў шляхам тайнага галасавання. М.В. Мясніковіч, будучы старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі, нават прапанаваў такое галасаванне праводзіць адкрытым шляхам, але яго жаданне не прайшло, бо значная колькасць акадэмікаў напісала зварот супраць такой ідэі кіраўніку дзяржавы і яго Адміністрацыі. Таму М.В. Мясніковічу з вялікай цяжкасцю ўдалося стаць выбраным членам-карэспандэнтам толькі ў самым канцы яго знаходжання “галоўным вучоным”, як называў яго кіраўнік дзяржавы.

Пры правядзенні сёлетніх выбараў колькасць вакансій і спецыяльнасці былі абвешчаны без дастатковага шырокага абмеркавання, занадта кулуарна. Сярод кандыдатаў у члены НАН Беларусі было вылучана шмат членаў-карэспандэнтаў і дактароў навук, якія зусім нядаўна атрымалі гэтыя навуковыя званні і ступені. Некаторыя з іх прызначаны на кіруючыя пасады ў Акадэміі толькі ў бліжэйшы час і як сапраўдныя вучоныя мала вядомыя, з’яўляюцца проста добрымі чыноўнікамі ці арганізатарамі. Даведкі пра навуковую дзейнасць кандыдаты ў члены Акадэміі былі падрыхтаваны вельмі позна, дайшлі да выбаршчыкаў толькі непасрэдна перад тайным галасаваннем, што не давала магчымасці больш дасканала даведацца пра гэтых вучоных і ацаніць іх уклад у навуку.

Усё пералічанае і прывяло да такіх выбараў. Сярод неабраных большасць усё ж не заслугоўваюць шукаемага звання, але некаторыя аказаліся ў іх ліку зусім несправядліва.

Зямля – блакітная планета

Яшчэ ў 1843 годзе ў “Отечественных записках” (т. 27, № 4) геніяльны рускі паэт М.Ю. Лермантаў надрукаваў верш “Выхожу один я на дорогу...”, у якім ёсць прарочыя словы:

Ночь тиха. Пустыня внемлет Богу.
И звезда с звездою говорит. (...)
В небесах торжественно и чудно!
Спит земля в сиянье голубом...

У пачатку снежня 2014 года мой калега па працы Герман Каратаеў звярнуў маю ўвагу на артыкул пра жыццё і дзейнасць нашага земляка, ураджэнца мястэчка Смалявічы Мінскай губерніі (19 красавіка 1875 г.) Гаўрылы Ціхага, які стаў выдатным астраномам, астрафізікам, астробатанікам, членам-карэспандэнтам АН СССР (1927), акадэмікам АН Казахскай ССР (1946) і Ганаровым членам АН БССР (1959). У артыкуле ўзгадваецца: *За открытие, посвящённое дисперсии света в межзвёздном пространстве, вошедшее в историю как явление Тихова-Нордмана, был удостоен престижной премии*

Парижской академии наук. И, кстати, именно наш земляк впервые установил, что Земля при наблюдении её из космоса должна иметь голубоватый оттенок!

Толькі Юрый Гагарын, які 12 красавіка 1961 года ўпершыню ажыццявіў палёт вакол Зямлі на караблі “Усход”, падцвердзіў прадбачанні паэта і вучонага, што Зямля з космасу вельмі прыгожая і мае блакітны колер.

Вершаванае віншаванне

Калі табе ўжо за 80, у дзень нараджэння, з аднаго боку, з вялікім сумам адчуваеш, што час мільгаціць усё больш непрыкметна, але дзякуеш Богу, што дазволіў дажыць да такіх гадоў, а з другога боку – адчуваеш радасць, што прыходзяць шчырыя віншаванні ад сяброў, якіх, на жаль, усё менш вакол цябе. Асабліва ахоплівае адчуванне сардэчнай дабрыні ад вершаванага віншавання ды яшчэ з ласкавым сяброўскім гумарам:

Сакрэт-загадка

Майму слаўнаму сябру акадэміку Радзіму Гарэцкаму
у дзень ягоных народзінаў

*Гады бягуць – і ўсё шпарчэй, шпарчэй.
Глядзь – і яшчэ адзін “Зрабіў Радзіму ручкай”:
Бывай! І не шкадуй, а ўпрэгвайся ямчэй,
Каб лепш было далей цягнуць і болей зручна.*

*“Наконт каб лепш было – такой сабе бяды” –
Сказаў вучоны муж у роздуме глыбокім.
А вось чаму яны, як быў я малады,
Не беглі, як цяпер бягуць, – ажно з падскокам?*

*Тады ж нагрузкі ім я не даваў такой,
Як зараз – кожны дзень на кожную гадзіну.
Дык дзе ж сакрэт? Чаму з наклажаю цяжкой
Бягуць шпарчэй? Яшчэ і лыбяцца Радзіму.*

*Сакрэт-загадку гэту, як відаць,
І Акадэміі усёй не разгадаць*

7 снежня 2014 г.

Усебеларускі кангрэс за незалежнасць

У жніўні 2014 года мне патэлефанаваў старшыня Таварыства беларускай мовы Алег Трусаў, паведаміў, што ён і яго намесніца Алена Анісім вырашылі выступіць ініцыятарамі правядзення Усебеларускага з'езда за незалежнасць і прасіў мяне, як аднаго з сустаршынь Усебеларускага з'езда за незалежнасць Беларусі, які паспяхова прайшоў у 2000 годзе, перадаць яму ўсе дакументы, якія захаваліся з часу падрыхтоўкі і правядзення таго з'езда. Я перадаў досыць шмат матэрыялаў, прапанаваў звязацца таксама з вядомым журналістам Аляксандрам Старыкевічам, які быў тады кіраўніком працоўнай групы. Я падтрымаў гэтую ідэю Трусава і Анісім, тым больш, што ў сакавіку 2012 года ўсе сустаршыні з'езда-2000 года ў газеце “Народная Воля” выказалі падтрымку прапанове Уладзіміра Някляева аб скліканні Усебеларускага з'езда за незалежнасць. Аднак з'езд не адбыўся. Сітуацыя ў нашай краіне не змянілася і актуальнасць такога з'езда была відавочнай. З'езд-2000 года пасля Першага ўсебеларускага з'езда за незалежнасць, калі абвясцілі пра стварэнне БНР у 1918 годзе, быў у гісторыі Беларусі Другім. Я вельмі быў рад, што адбудзецца Трэці з'езд. Падрыхтоўка сапраўднага правамоцнага з'езда патрабуе шмат часу і намаганняў, аб чым пазней і паведаміў Старыкевіч (“Новы час”, 12 верасня 2014, № 34). Таму ініцыятары пайшлі па больш лёгкім шляху: быў створаны Аргкамітэт па скліканні не з'езда, а толькі Усебеларускага кангрэса за незалежнасць. Апрача А. Трусава і А. Анісім у яго ўвайшлі Уладзімір Колас, Міхаіл Пастухоў, Уладзімір Арлоў і інш.

Я быў трохі расчараваны, але калі ў лістападзе ў час правядзення XII з'езда ГА “ТБМ імя Ф. Скарыны”, прайшло пасяджэнне новаабранай Рады ТБМ, на якім абмяркоўваўся ўдзел ТБМ у Кангрэсе за незалежнасць, выступіў з яго падтрымкай, бо падзеі ва Украіне яшчэ больш абвастрылі гэтае патанне. Мяне бянтэжыў тэрмін правядзення кангрэсу, бо за такі кароткі час цяжка абмеркаваць праблемы і сабраць значную колькасць легіцімна абраных дэлегатаў. Аднак я прайшоў да высновы, што лепш так, чым зусім ніяк.

21 снежня 2014 года ў кангрэс-хале бізнес-цэнтра “Вікторыя” прайшоў Усебеларускі кангрэс за незалежнасць. Карэспандэнт газеты “Наша слова” (24 снежня 2014 г., № 52) паведаміў пра прайшоўшы з'езд.

На кангрэс былі абраныя 72 дэлегаты. Прыбылі 63 асобы. Адносна невялікая колькасць дэлегатаў тлумачыцца тым, што да апошняга часу былі праблемы з памяшканнем, і арганізатары думалі праводзіць кангрэс на сядзібе БНФ, праз гэта колькасць дэлегатаў штучна была зведзена да мінімуму. Але кожны дэлегат быў вылучаны групай грамадзян Беларусі ад 5 чалавек да 70.

[...] У дадатак да дэлегатаў было шмат гасцей і прадстаўнікоў прэсы.

У прэзідыум Кангрэсу былі запрошаны Мечыслаў Грыб – былы кіраўнік Беларускай дзяржавы, які падпісаў Канстытуцыю 1994 года, былы віцэ-прэзідэнт Акадэміі Навук Беларусі, акадэмік Радзім Гарэцкі, ветэран вайны,

90-гадовы паэт і сябар ТБМ са Слаўгарада Фелікс Шкірманкоў і каардынатар аргкамітэта Кангрэсу Алена Анісім.

Былі агучаны вітанні Кангрэсу ад Аляксандра Мілінкевіча, ад Партыі БНФ. Прадстаўнікі і лідары іншых нібы дэмакратычных і нібы беларускіх партый Кангрэс праігнаравалі.

На кангрэсе быў прыняты Маніфест у абарону незалежнасці Беларусі.

[...] Па словах Алега Трусава, пасля прыняцця маніфеста аб незалежнасці галоўнай задачай з’яўляецца збор пад яго тэкстам не менш за 1 мільён подпісаў.

Сутнасць маніфеста – паказаць усяму свету, што існуе незалежная, суверэнная, нейтральная Рэспубліка Беларусь.

[...] Па прапанове А. Трусава, вырашана зрабіць Кангрэс за незалежнасць пастаянна дзейнай структурай. Ён будзе збірацца праз 3–4 месяцы і абмяркоўваць лёсавызначальныя пытанні краіны.

[...] Была прынята заява і сфармавана Рада Кангрэсу, якая будзе дзейнічаць пастаянна. У яе ўвайшлі 17 чалавек, у тым ліку Мечыслаў Грыб, старшыня ТБМ Алэг Трусаў, пісьменнік Уладзімір Арлоў, акадэмік Радзім Гарэцкі і іншыя. Каардынатарам Рады абрана Алена Анісім.

Кульмінацыяй Кангрэсу стала ўрачыстае падпісанне Маніфесту ў абарону незалежнасці Беларусі. Першым Маніфест падпісаў былы кіраўнік Беларускай дзяржавы Мечыслаў Грыб, акадэмік Радзім Гарэцкі, дэпутаты Вяроўнага Савета Беларусі 12-га і 13-га скліканняў, іншыя знакавыя людзі Беларусі і ўсе ўдзельнікі Кангрэсу, незалежна ад таго былі яны дэлегатамі ці гасцямі.

Кангрэс сваю задачу выканаў. Вуснамі дэлегатаў Кангрэсу беларускі народ сказаў: ён за Незалежнасць.

Рэдакцыя газеты “Народная Воля” (23 снежня 2014 г., № 100) так ацаніла кангрэс: *Якія б апраўданні ні гучалі, факт застаецца фактам: мерапрыемства нацыянальнага значэння правалілася. [...] ствараецца ўражанне, што ўсё рабілася дзеля галачкі.*

Выступленне Радзіма Гарэцкага на Усебеларускім кангрэсе за незалежнасць:

ГАЛОЎНАЕ – ЗАХАВАЦЬ НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ

Амаль 15 гадоў таму, на стыку тысячагоддзяў, 29 ліпеня 2000 года адбыўся Усебеларускі з’езд за незалежнасць. Ён прайшоў у 10-ую гадавіну прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі (27 ліпеня 1990 г.). Сустаршынямі аргкамітэту па падрыхтоўцы і правядзенні з’езда былі Рыгор Барадулін, Генадзь Бураўкін, Радзім Гарэцкі і Анатоль Грыцкевіч. Кіраўніком працоўнай групы быў вядомы журналіст Аляксандр Старыкевіч. На жаль, выдатнейшыя паэты і грамадскія дзеячы Рыгор Барадулін і Генадзь Бураўкін пакінулі гэты свет. Прапаную ўшанаваць іх памяць! (Усе ўстаюць).

Падзеі апошняга часу ў жыцці Бацькаўшчыны выклікаюць вострую трывогу за яе будучыню. Фінансавы крызіс, дэвальвацыя рубля, слабасць эканомікі, продаж дзяржаўнай маёмасці (у тым ліку зямлі), паступовае набліжэнне міжнароднай ізаляцыі, дыскрымінацыя з боку чынавенства нацыянальнай культуры і беларускай мовы, экалагічныя і дэмаграфічныя праблемы ставяць пад пагрозу незалежнасць Беларусі. Таму ўсе сустаршыні падтрымалі прапанову Уладзіміра Някляева аб скліканні Усебеларускага з'езда за незалежнасць, якую ён выказаў у газеце “Народная Воля” за 2 сакавіка 2012 года. З'езд тады не адбыўся. Але актуальнасць яго правядзення не знікла. Нягледзячы на тое, што вырашылі правесці не з'езд, а толькі Усебеларускі кангрэс, наглядаліся сур'ёзныя недахопы ў вылучэнні і прадстаўніцтве (усяго каля сотні дэлегатаў) і інш., я падтрымліваю кангрэс і жадаю поспехаў у яго працы.

Карысна будзе ўспомніць некаторыя моманты мінулага Усебеларускага з'езда за незалежнасць, які быў праведзены па ўсіх канонах арганізацыі такіх мерапрыемстваў. На з'езд было вылучана каля 1500 дэлегатаў са 117 раёнаў Беларусі і яны прадстаўлялі розныя колы грамадства. Адмова ад удзелу амаль усіх палітычных партый (актыўна падтрымала партыя Зянона Пазняка) выключыла залішнія амбіцыйныя спрэчкі і толькі дапамагла поспеху з'езда. Быў прыняты “Акт незалежнасці Беларусі”, які абвясціў незаконнымі любыя пагадненні і рашэнні, скіраваныя на скасаванне альбо абмежаванне суверэнітэту нашай дзяржавы. З'езд у значнай ступені ўяўляў аналогію і пераемнасць Першага Усебеларускага з'езда, калі ў 1918 годзе адбылося абвясчэнне БНР, якое дазволіла Беларусі стаць незалежнай дзяржавай у 1991 годзе. Таму некаторыя дэлегаты з'езда 2000 года справядліва называлі яго “Другім Усебеларускім з'ездам за незалежнасць”.

У той час была вялікая небяспека аб'яднання Беларусі і Расіі ў адну дзяржаву і страты суверэнітэту краіны. Была падпісана дамова пра стварэнне саюзнай дзяржавы Расіі і Беларусі. Мне тады на з'ездзе было даручана зрабіць асноўны даклад – “Незалежнасць Беларусі”. Праглядаючы яго, я ўбачыў, што многія атрыбуты адносна суверэнітэту нашай краіны мала змяніліся, а некаторыя нават пагоршыліся. Суверэнітэт – гэта не толькі самастойнае кіраванне дзяржавай у яе ўнутраных справах і міжнародных зносінах, а складаны інтэгральны феномен: родная мова і нацыянальная культура, адукацыя і навука, эканоміка і народная гаспадарка. Сюды ж уваходзіць рознабаковая бяспека: харчовая, лекавая, фінансавая, інфармацыйная, ваенная, сацыяльная, экалагічная, дэмаграфічная і інш. І ўсё павінна вырашацца на карысць сваёй краіны, свайго народа.

Стан з беларускай мовай катастрофічны, ідзе магутная русіфікацыя народа. Трэба заўсёды помніць, што родная мова – найгалоўнейшы гарант дзяржаўнасці і незалежнасці краіны. Палітыка кіраўнікоў нашай дзяржавы, усёй адміністрацыйна-чыноўнічай “вертыкалі” за апошнія 20 гадоў вядзе да сапраўднага генацыду беларускай нацыі. Выдатны прыклад у гэтым сэнсе –

падзеі з Крымам і Усходняй Украінай. Як патлумачыў Ул. Пуцін пра дзеянні Расіі: “Расія гэта там, дзе гучыць руская мова”. Нават кіраўнік нашай дзяржавы ўпершыню вымушаны быў сказаць аб неабходнасці падтрымаць беларускую мову, каб не згінула наша нацыя. А пра захоп Крыма ўсклікнуў: “Я в страшном сне представляю себе, что это могло произойти с Беларусью!”.

Выцісканне беларускай мовы з жыцця грамадства выклікае недастатковае развіццё самабытнай нацыянальнай культуры, якая патрабуе значна большай дзяржаўнай падтрымкі. З кожным годам можна назіраць інтэнсіўнае скарачэнне роднай мовы з дзіцячых садкоў, школ, гімназій, коледжаў. Неаднаразовыя намаганні грамадства так і не прывялі да стварэння беларускамоўнага ўніверсітэта. Калі глядзіш наша тэлебачанне, дык можа здацца, што ўжо жывеш у Расійскай імперыі.

Эканамічны стан у Беларусі нядаўна яскрава высветліў кіраўнік дзяржавы: “Галоўная пагроза ў нашай краіны ў эканоміцы”. Міністр эканомікі Мікалай Снапкоў прызнаўся, што *уплыў падзей у расійскай эканоміцы на беларускую безумоўны. На дадзены момант наш ВУП прама ці ўскосна напалову залежыць ад Расіі*. Адсюль эканамісты лічаць, што значная дэвальвацыя беларускага рубля непазбежная. Мы ўвайшлі ў чарговы фінансавы крызіс. З часу прызначэння М.У. Мясніковіча старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі беларуская навука ў выніку бясконцых рэфармаванняў аказалася ў вельмі цяжкім крызісным стане, асабліва ў фундаментальных даследаваннях.

На жаль, і іншыя атрыбуты незалежнасці Беларусі знаходзяцца ў небяспечным стане: палітычныя (Еўразійскі эканамічны саюз, з якога дзяржава-падпісант не можа выйсці без згоды іншых краін); ваенныя (ваенны саюз з Расіяй і некаторымі іншымі дзяржавамі, сумесныя беларуска-расійскія групіроўкі ўзброеных сіл, беларускае ПВО атрымлівае падмацаванне ад Расіі, удзел расійскіх вайсковых падраздзяленняў у вайсковым парадзе); лекавыя (жыхары краіны адчулі вялікія цяжкасці з набыццём шэрагу лекаў); дэмаграфічныя (за апошнія 20 гадоў колькасць насельніцтва Беларусі зменшылася на 1.2–1.3 млн. чалавек, павялічэнне суіцыдаў – толькі за 11 месяцаў 2014 года 33 такіх выпадка сярод моладзі – і інтэнсіўная эміграцыя) і г.д. Я ўжо не кажу пра стан з правамі чалавека, непразрыстыя сістэмы выбараў, экалагічныя парушэнні і інш.

У сувязі з такім станам мы можам зусім згубіць і нават сённяшні фармальны суверэнітэт, якім так ганарыцца кіраўнік дзяржавы. Як нядаўна сказаў Андрэй Іларыёнаў – былы саветнік прэзідэнта Расіі Ул. Пуціна: *Беларусь знаходзіцца ў першай чарзе на “уз’яднанне”, на анішчэнне*.

Усім трэба зразумець гэтую страшную небяспеку для краіны, а для захавання і развіцця незалежнасці абавязкова патрэбна інтэгральнае, комплекснае нацыянальнае адраджэнне ва ўсіх пералічаных галоўных напрамках. Хачу нагадаць прарочыя словы вялікага Янкі Купалы, якія заўсёды трэба помніць і якія ён напісаў яшчэ ў 1919 годзе: *...Толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існа-*

ванне, і добрую славу нашаму народу.

Незалежнасць Беларусі навечна! Няхай багата і шчасліва жыве народ нашай краіны паміж дружалюбных краін – суседзяў і свету. Жыве Беларусь!

Яго прызвание – навука і адукацыя

Цудоўную пару маіх сяброў, шчаслівы шлюб якіх падыходзіў да “зала-тога”, нечакана напаткала цяжкае выпрабаванне, якое перарасло ў сапраўдную бяду. Вядомы беларускі географ, доктар геаграфічных навук, лідар навуковай школы ў галіне глебазнаўства і геаграфіі глеб, заснавальнік меліяратыўнай геаграфіі, прафесар і загадчык кафедры глебазнаўства і геалогіі геаграфічнага факультэта БДУ Валерый Станіслававіч Аношка ў сакавіку 2014 года раптоўна адчуў сябе вельмі кепска і трапіў у Інстытут неўралогіі і нейрахірургіі. Безумоўна, з ім побач была яго поўнаасцю адданая клапацілівая спадарожніца жыцця Ядвіга Іванаўна Аношка, якая старалася не пакідаць люблага чалавека ні на хвіліну, усяк спрыяць яго выздараўленню і падтрымаць у цяжкія часы хваробы. З пачатку той вясны для іх і іхніх сяброў пачаліся дні вялікіх хваляванняў, жудаснага страху і светлай надзеі, маркоты і часовага супакаення... Розныя бальніцы і аперацыі змяняліся больш прыемным жыццём у сваёй кватэры і нават працай на факультэце, але канчатковага паляпшэння не адбылося... Самыя цяжкія дні насталі ў лістападзе-снежні, калі надзея паступова ўсё пакідала і пакідала розум і нават сэрца. Я тады амаль кожны дзень ездзіў на працу ў нашу лабараторыю Інстытута прыродакарыстання на вул. акад. Купрэвіча міма Інстытута неўралогіі і нейрахірургіі і кожны раз сэрца шчаміла ад жалю і магчымай незваротнай страты, жадаў у думках маім сябрам мужнасці і моцы. І праўда Валерый Станіслававіч можна і цярдліва пераносіў усе пакуты цяжкай хваробы, не губляў прытомнасць, нават трохі, як заўсёды, жартаваў і супакойваў сваю дарагую Вісеньку (як ласкава зваў сваю любую), а схуднелая і стомленая Ядвіга Іванаўна ўжо амаль зусім не пакідала самага дарагога яе чалавека, была з ім і ў дзень, і ў ноч, і ўсяк старалася падбадзёрыць і палегчыць яго апошнія дні. А ў маёй памяці ўзнікалі розныя моманты нашага знаёмства і сяброўства.

Калі ў пачатку 70-х гадоў мінулага стагоддзя мне пасля амаль 40-гадовага жыцця ў розных мясцінах Расіі ўслед за маім бацькам акадэмікам Гаўрылам Іванавічам Гарэцкім задалося вярнуцца ў свой родны Мінск і паступіць у Інстытут геахіміі і геафізікі АН БССР, Ядвіга Іванаўна Аношка ўжо працавала ў Інстытуце і займалася літалогіяй, мінералогіяй і геахіміяй ападкавых парод. Але я пазнаёміўся з ёй пазней, бо арганізаваная мной лабараторыя геатэктонікі спачатку знаходзілася не ў будынку Інстытута, а ў памяшканні другога інстытута. Калі нас пазнаёмілі, мне спадабалася маладая энергічная супрацоўніца, якая размаўляла на добрай беларускай мове.

У 1977 годзе мяне прызначылі дырэктарам Інстытута геахіміі і геафізікі, і я больш дэтальна пазнаёміўся з усімі супрацоўнікамі, у тым ліку і з Ядвігай Іванаўнай, якая аказалася таленавітым геалагам з шырокімі цікавасцямі і ведамі, вельмі добразычлівая і таварысцкая, таму знаёмая з многімі людзьмі, была ў курсе ўсіх спраў (я нават пачаў з ёй раіцца, бо як жартам звяртаўся – “Вы ўсё ведаеце”). Калектыў нашага Інстытута ўсе значныя святы праводзіў разам. Асабліва цікавымі і запамінальнымі былі майскія сустрэчы Дня Перамогі, калі мы выязджалі ў геафізічную абсерваторыю ў Плешчаніцах, дзе добра адпачывалі: праводзілі спартыўныя спаборніцтва, гулялі ў валејбол і футбол і г.д. Часта Ядвіга Іванаўна прыязджала са сваім мужам Валерыем Станіслававічам. Я з вялікай прыемнасцю пазнаёміўся з гэтым лагодным чалавекам з разумнымі вачыма і добрым усмешлівым тварам. Мая дачка Вольга, яшчэ школьніца, неяк адразу адчула ласкаваць Ядвігі, пацягнулася да яе і стала называць “цёця Віся”, а мне потым гаварыла: “Які прыгожы муж у цёці Вісі”.

Я разумеў, што трэба рыхтаваць не проста навуковыя кадры, але і навукоўцаў, здольных да арганізацыі навукі. Таму, калі ў адпачынак ішлі намеснікі дырэктара і вучоны сакратар інстытута, прызначаў часова на іх месца па чарзе розных супрацоўнікаў. Галоўным чынам гэта былі мужчыны, але аднойчы я папрасіў Ядвігу Іванаўну пабыць на пасадзе вучонага сакратара. А гэта ў Інстытуце вельмі важная ключавая фігура, бо трэба хутка рэагаваць на розныя падзеі, пісаць бясконцыя адказы, ды рабіць усё разумна, умела і талкова, што, на жаль, не заўсёды атрымлівалася ў нашых мужчын. Пры Ядвізе Іванаўне я адразу адчуў надзвычайную палётку: яна так добра складала розныя паперы і лісты і па-руску, і па-беларуску і вельмі граматычна, што мне часта не прыходзілася правіць іх, а проста падпісваць. Праз хуткі час яна была афіцыйна зацверджана вучоным сакратаром Інстытута і стала ў арганізатарскіх справах маёй “правай рукой”.

У той час прэзідэнт АН БССР М.А. Барысевіч усяляк падтрымліваў мае намаганні ў развіцці і пашырэнні навук аб Зямлі і па магчымасці вылучаў адзінкі і грошы на новых супрацоўнікаў і аспірантаў. Асаблівыя цяжкасці былі з моладдзю. Нам прыходзілася прымаць географіў і перавучваць іх на геалагаў. Я тады сабраў спісы ўсіх студэнтаў-беларусаў, якія вучыліся ва ўніверсітэтах і іншых ВНУ Масквы і Ленінграда і запрашаў па заканчэнні размяркоўвацца ў наш Інстытут, але такіх аказалася зусім мала. Каб наблізіцца выпускнікам географічнага факультэта БДУ па адукацыі да геалогіі, мы з дапамогай праф. В.Ф. Якушка і В.С. Аношка дабіліся, што будуць рыхтаваць студэнтаў па спецыяльнасці “геамарфалогія”, якая лічылася ў спісе географічных навук, але патрабавала больш ведаў па геалогіі. Я разам з

супрацоўнікам нашай лабараторыі Э.А. Ляўковым пачалі чытаць на геаграфічным факультэце курс “геатэктонікі”. Я змог больш капітальна пазнаёміцца з Валерыем Станіслававічам. Таленавіты вучоны ў галіне геаграфіі і педагог, які карыстаўся вялікім аўтарытэтам сярод калег і студэнтаў. Галоўным у яго жыцці была навука і адукацыя, чаму ён аддаваў увесь свой час і сілы. Яркім паказчыкам гэтага былі шматлікія навуковыя манаграфіі, артыкулы, падручнікі і метадычныя зборнікі, над якімі ён вельмі інтэнсіўна працаваў і якія таму выходзілі ледзь не кожны год. Найбольш вядомымі яго манаграфіямі сталі працы па глебазнаўству і геаграфіі глебаў, а затым меліяратыўным глебазнаўстве і меліяратыўнай геаграфіі – ён і стаў заснавальнікам гэтага новага навуковага напрамку. Яго працы мелі не толькі глыбокія фундаментальныя дасягненні, але і практычныя, таму што былі прысвечаны геаграфічнаму прагназаванню, рацыянальнаму прыродакарыстанню, прапанаваны метадычныя рэкамендацыі ў барацьбе з дэградацыяй меліяратыўных зямель Беларускага Палесся і г.д.

Што рэдка сустракаецца, гэтыя навуковыя якасці вучонага ў Валерыя Станіслававіча супадалі разам з выдатнымі арганізацыйнымі здольнасцямі і таленавітай педагогічнай дзейнасцю. Ён амаль 25 гадоў умела ўзначальваў кафедру глебазнаўства і геалогіі, дзе пры яго ўдзеле было падрыхтавана больш 500 студэнтаў-выпускнікоў. Выкладаў важную дысцыпліну “глебазнаўства і геаграфія глебаў” і выдаў па ёй тры падручнікі, вучэбныя насценныя карты па глебах свету і Беларусі, навучальныя дапаможнікі “Гісторыя развіцця глебазнаўства Беларусі” і “Гісторыя і метадалогія глебазнаўства”, выконваў абавязкі рэктара Беларуска-Нарвежскай народнай вышэйшай школы і г.д. Ён прымаў удзел і ў падрыхтоўцы школьнікаў, склаўшы праграму па геалогіі, навучальнага дапаможніка па агульнай геаграфіі, арганізаваў і кіраваў камандай школьнікаў Беларусі на Міжнародных алімпіядах па геаграфіі і інш.

Я са сваёй сям’ёй атрымаў новую кватэру на вуліцы Кульман недалёка ад Камароўскага рынку, і мы з Аношкамі сталі амаль суседзямі – іх кватэра знаходзіцца на вуліцы Харужай. Часта па-сяброўскі тэлефанавалі адзін аднаму, каб даведацца як адчуванне, а то і па справах, пры неабходнасці сустракаліся. Абавязкова віншавалі з рознымі святамі, асабліва з Новым Годам. Адноўчы даведаліся, што і яны, і мы з Галяй сустракаем Новы Год толькі адны і дамовіліся сустрэць разам. З вялікай радасцю ўбачылі ў нашай кватэры вясёлых і бадзёрых сяброў, якія ўнеслі дадатковую прыемнасць у развітанне з старым годам і сустрэчу з Новым. Уздымалі розныя сур’ёзныя і жартаўлівыя тосты. Усім нам быў блізкі гумар, таму мы жартавалі і смех не змаўкаў. Вылучаўся Валерый Станіслававіч, гумар якога быў асабліва цікавым, бо ўтрымліваў не проста жарт, але і нейкі дадатак то самаіроніі, то сяброўскай “яхіднасці”.

Асабліва хочацца адзначыць важную і ўдалую працу Валерыя Аношкі на працягу больш за 20 гадоў у якасці прэзідэнта Беларускага географічнага таварыства, шматгранная і актуальная дзейнасць якога проста захапляла. Было праведзена больш 40 канферэнцый на розныя тэмы, складзена і выдадзена больш 10 зборнікаў навуковых артыкулаў і інш. Разгарнулася краязнаўчая праца, вывучалася жыццё і творчасць вучоных-географаў беларусаў А.А. Смоліча, І.Д. Чэрскага, праведзены канферэнцыі ў памяць вядомага беларускага прыродазнаўца, вынаходніка і медыка Я.А. Наркевіча-Ёдкі і беларускага археолага і гісторыка У.З. Завіткевіча і інш. Значны ўдзел прымаў В. Аношка ў падрыхтоўцы да выдання “Нацыянальнага атласа Беларусі”, будучы членам навукова-рэдакцыйнага савета.

Паступова Валерый Станіслававіч уцягнуў і мяне ў шэраг мерапрыемстваў Беларускага географічнага таварыства. Я прымаў удзел у некаторых канферэнцыях; у вывучэнні жыцця і творчасці Аркадзя Смоліча, з якім сябравалі і супрацоўнічалі мае бацькі і асабліва Тата, а пазней і я пазнаёміўся і сустракаўся з яго жонкай і дочкамі; у даследаванні пра творчасць Якуба Наркевіча-Ёдкі і інш. У Тэзісах IV з’езда Географічнага таварыства БССР (21–23 верасня 1989 г., Брэст) нават надрукаваў тэзісы свайго даклада “Праблемы вывучэння тэктонікі платформ”. Памятаю, як разам дапамагалі энтузіасту-настаўніку гісторыі Барысу Шымуку ствараць музей Івана Чэрскага ў школе ў Свольным Верхнядзвінскага раёна. Тут у 1845 годзе ў фальварку Свольна Дрысянскага павета Віцебскай губерні ў даволі багатага мясцовага шляхціча Дзяменція Іванавіча нарадзіўся сын, які пазней пісаў, што ён “сын ліцвіна”. Асабліва ўспамінаецца наша паездка вялікага кола сяброў Таварыства географіі на чале з дэканам географічнага факультэта Іванам Іванавічам Пірожнікам і прэзідэнтам Таварыства Валерыем Станіслававічам Аношкам, калі мы ўрачыста на месце, дзе некалі стаяў будынак фальварка, паставілі помнік у выглядзе вялікага валуна. Тут жа ў сувязі са 150-годдзем з дня нараджэння нашага вялікага земляка Беларускае географічнае і Беларускае геалагічнае таварыствы (старшынёй апошняга ў той час ужо абралі мяне) правялі навуковую канферэнцыю.

Я ўдзячны Валерыю Аношку за тое, што ён мяне ўцягнуў у вельмі цікавую і карысную працу Беларускага географічнага таварыства, што я нават быў абраны сябрам Географічнага таварыства СССР, а пазней узнагароджаны Ганаровымі граматамі як гэтым таварыствам, так і Беларускім географічным.

Беларуская геалагічная навука і служба ўсё больш адчувала недахопы маладых спецыялістаў геологаў і таму я, стаўшы прафесарам географічнага факультэта, не пакідаў намаганні, каб на нашым факультэце дазволілі

выпусках геалагаў па спецыяльнасці “геалогія, пошукі і разведка карысных выкапняў”.

Нарэшце з падтрымкай дэкана факультэта Р.А. Жмойдзяка і вырашальнай дапамогай рэктара БДУ акадэміка Ф.М. Капуцкага, з якім мы былі разам у Аддзяленні хіміі і навук аб Зямлі АН Беларусі, далася атрымаць у Міністэрстве адукацыі дазвол на адкрыццё такой спецыяльнасці, але рэктар паставіў умову, што толькі пры маёй згодзе адкрыць і стаць загадчыкам новай профільнай кафедры “дынамічнай геалогіі”. Я прыняў такую ўмову і ў 1995 годзе стаў арганізатарам і загадчыкам гэтай кафедры. Мне вельмі прыемна, што загадчык кафедры “глебазнаўства і геалогіі” прафесар В.С. Аношка падтрымаў адкрыццё кафедры дынамічнай геалогіі, хаця здавалася, што яна можа стаць у нейкім сэнсе “саперніцкай”. Наадварот, мы вельмі дружна працавалі па падрыхтоўцы студэнтаў-геалагаў. Я імкнуўся, каб усе галоўныя прадметы па праграме, за аснову якой пры яе складанні мы ўзялі праграму геалагічнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, выкладалі лепшыя вучоныя нашага Інстытута геахіміі і геафізікі і БелНІДРІ. Але вольных адзінак для гэтага не хапала, таму я дамагаўся максімум фінансавання для выкладчыкаў па лініі “пазаштатных пасад”. Такое фінансаванне было дэфіцытным і таму на геаграфічны факультэт рэктарат вылучаў толькі па строгаму ліміту, львіную долю ад якога з’ядала мая кафедра, што ў іншых кафедрах геаграфічных напрамкаў выклікала незадавальненне. Мне было прыемна, што гэтую канфліктную сітуацыю добра разумеў В. Аношка і па магчымасці стараўся змягчыць яе, растлумачваючы сітуацыю ў падтрымку новай кафедры геалогіі.

Яшчэ акадэмік Гаўрыла Гарэцкі адразу па вяртанні ў Менск, а пазней я і некаторыя іншыя вучоныя навук аб Зямлі падымалі пытанне пра неабходнасць стварэння ў рамках АН Беларусі Інстытута геаграфіі. Для гэтага трэба, каб па спецыяльнасці “геаграфія” былі члены Акадэміі, што ніяк не атрымлівалася. І вось у 1994 годзе ўдалося дабіцца вылучэння на выбарах у НАН Беларусі адзінкі члена-карэспандэнта па “геаграфіі”. Безумоўна, самым вядомым і перспектыўным географам у той час быў Валерый Станіслававіч Аношка, таму яго і вылучылі кандыдатам на атрыманне вучонага звання “члена-карэспандэнта” з надзеяй, што ён зможа ў будучым стаць дырэктарам-арганізатарам Інстытута геаграфіі. Ён даў згоду, але пры галасаванні не набраў патрэбнай колькасці галасоў. Усе яго прыхільнікі, у тым ліку і я, стараліся падтрымаць яго і даць згоду на ўдзел у наступных выбарах. Але яго тыповая для беларусаў рыса характару – крыўдлівасць, да якой далучылася і ганарлівасць, не далі згадзіцца з нашай прапановай, хаця шансы былі амаль стопрацэнтныя. Так ён не стаў членам НАН Беларусі і Інстытут геаграфіі адсутнічае ў нашай краіне, а такі Інстытут вельмі патрэбны.

Апантанасць да навуковай працы у В. Аношкі была настолькі моцная, што ён нават уразіў мяне ўжо ў час паляпшэння стану сваёй цяжкай хваробы. Я яму па тэлефоне сказаў, што ў мяне ёсць матэрыялы пра меліяратыўнае глебазнаўства, якім займаўся ў Беларусі Навукова-даследчы інстытут сельскай і лясной гаспадаркі ў канцы 20-х гадоў мінулага стагоддзя. Валерый Станіслававіч, які працягваў працаваць над гісторыяй развіцця глебазнаўства, так зацікавіўся, што хацеў у хуткім часе зайсці і пазнаёміцца з гэтымі матэрыяламі, нягледзячы на хваробу. Але 17 студзеня 2015 года Валерый Станіслававіч Аношка пакінуў гэты свет.

Імя Валерыя Станіслававіча Аношкі назаўсёды застанецца ў гісторыі навукі, педагогічнай і грамадскай дзейнасці не толькі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, якому ён прысвяціў усё сваё жыццё, але і ў гісторыі нашай Бацькаўшчыны як выдатнейшага дзеяча на ніве навукі, адукацыі, шчырага патрыёта роднай Беларусі.

Актуальныя творы

31 студзеня 2015 года ў Палацы мастацтваў адбылася прэзентацыя новых выданняў твораў славутага беларускага пісьменніка, крытыка, літаратуразнаўца, кінасцэнарыста, грамадскага дзеяча Алеся Адамовіча. У студзені споўнілася 20 гадоў штогадовай прэміі імя Алеся Адамовіча за найлепшую публіцыстычную кнігу года, якой ужо адзначаны творы 35 літаратараў. Да гэтай нагоды Саюз беларускіх пісьменнікаў і Беларускі ПЭН-цэнтр прымеркавалі вечарыну памяці Алеся Адамовіча і далучылі да яе прэзентацыю чатырох нядаўна ўбачыўшых свет найбольш вядомых яго твораў. У серыі “Мастацкая літаратура” Беларускага кнігазбору выйшлі “Выбраныя творы” (2012); у выдавецтве “Леніздат” Санкт-Пецярбурга – “Блокадная кніга” (2014) з дадаткамі з архіўных матэрыялаў, створаная разам з Даніілам Граніным; у беларускім выдавецтве “Попурри” перавыдадзена кніга “Карацелі” (2014) з ілюстрацыямі Арлена Кашкурэвіча; у Лондане, у выдавецтве “Glagoslav Publication” апублікавана “Khatyn” – “Хатынская аповесць” (2012).

Зала Палаца мастацтваў цалкам запоўнена. Вечар вёў Міхась Скобла, які ва ўступным слове адзначыў, што да гэтага часу няма збору твораў Алеся Адамовіча, хаця першы том быў выдадзены 20 гадоў таму. Галоўны рэдактар “Кнігазбору” Кастусь Цвірка паведаміў, што “Залатая калекцыя” кніжнага праекта “Беларускі кнігазбор” папоўнілася шэсцьдзсят чацвёртым томам – “Выбраныя творы”. Грунтоўны ўступны артыкул напісаў сваяк Адамовіча Міхась Тычына, а ўкладанне і каментар зроблены дачкой пісьменніка – Наталляй. На погляд Цвіркі, у том увайшлі самыя важныя творы – “Хатынская аповесць”, “Нямко”, публіцыстыка, літаратуразнаўчыя артыкулы, лісты да

розных асоб. Доктар філалагічных навук прафесар Міхась Тычына ўспомніў Алеся Адамовіча 21-гадовым юнаком, які тады ўразіў яго прагай да хуткасці (ён ганяў на матацыкле па вясковых дарогах). Алесь паспеў у жыцці і творчасці вельмі многае, чаго, магчыма, не паспелі іншыя нашы класікі. Адамовіч заўсёды спяшаўся, быў апантаны працай, стараўся знаходзіцца ў цэнтры падзей. У сваім руху ён не спыняўся ні на хвіліну. Міхась Тычына ў заключэнне выступу падзяліўся сваімі планамі, у якія ўваходзіць напісанне кнігі ўспамінаў пра Алеся Адамовіча.

Наталля Адамовіч, якая робіць усё магчымае для апрацоўкі сямейнага архіву, захавання спадчыны і ўшанавання памяці свайго бацькі, распавяла пра падрыхтоўку перавыдання “Карателей”. Яно дапоўнена ўнікальнымі матэрыяламі. Арлен Кашкурэвіч яшчэ пры жыцці паспеў закончыць пасляслоўе. Наталля Адамовіч працуе над нататкамі і агульнымі сшыткамі Алеся Міхайлавіча, якія ён вёў, пачынаючы з 1945 года, і адкуль яна чэрпае каштоўную інфармацыю пра працу пісьменніка над творамі – ідэі, чарнавікі, урыўкі, не прапушчаныя ў друк савецкай цензурай. Новая глава “Дублёр” у перавыданні прысвечана Іосіфу Сталіну – у ёй моманты з біяграфіі Сталіна і Гітлера, вытрымкі з судовых пасяджэнняў над карнікамі. Наталля напісала прадмову, дзе раскрыла гісторыю стварэння “Карателей”.

Наталля Адамовіч таксама паведаміла, што амерыканскі гісторык Цімаці Снайдэр апублікаваў рэцэнзію на англамоўнае выданне Khatun. “У беларускай літаратуры ёсць твор, які уваходзіць у шорт-ліст найлепшых раманаў свету XX стагоддзя”, што выйшаў ў прэстыжным брытанскім часопісе Times Literary Supplement. Гэта выклікала скачок у продажы кнігі.

Папярэднія прамовы ўдзельнікаў змяніліся выступамі Таццяны Матфонавай, якая пад гітару выканала песню “Малітва” на словы Генадзя Бураўкіна, а Зміцер Бартосік праспяваў песні Уладзіміра Высоцкага і Булата Акуджавы ў перакладзе на беларускую мову Рыгора Барадуліна.

Старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч нагадаў, што Алесь Адамовіч належыць да літаратурнага пакалення “шасцідзсятнікаў”, і ён разам з Нілам Гілевічам і Іванам Навуменка спрычыніўся да цэлага сузор’я маладзёнаў, якія сталі класікамі айчыннай літаратуры. Дзякуючы ім адбыўся своеасаблівы “Залаты век” у беларускім прыгожым пісьменстве, і таму наша задача – захаваць памяць таго пакалення. Старшыня Беларускага ПЭН-цэнтра Андрэй Хадановіч нагадаў, што Алесь Адамовіч спрычыніўся да адкрыцця Беларускага ПЭН-цэнтра і раскажаў пра прэмію імя Алеся Адамовіча.

Пра творчасць Алеся Адамовіча, пра асаблівасці яго пісьменніцкага майстэрства, пра свае знаёмства з ім гаварылі Уладзімір Някляёў і Сямён Букчын.

Вядучы Міхась Скобла, нагадаўшы, што Алесь Адамовіч акрэсліў жанр сваёй працы як “Літаратура запечанай крыві”, а кнігі, створаныя ім у супрацы з Янкам Брылём і Уладзімірам Калеснікам (“Я з вогненнай вёскі”), з Даніілам Граніным (Блокадная кніга”) з’яўляюцца яскравым сведчаннем гэтаму, даў слова мне, каб я распавёў, як стваралася апошняя кніга, бо сям’я Гарэцкіх

зрабіла вялікі ўнёсак у напісанне гэтай кнігі.

“Блокадная кніга” (2014) выйшла да 70-годдзя зняцця блокады Ленінграда. Пасля смерці Адамовіча было 7 выданняў, а з 2003 года выйшла 5 выданняў з годным тэкстам Д. Граніна “Гісторыя стварэння “Блокадной кнігі”. Як паведаміла Наталля Адамовіч, яна разам з рэдактарам “Лениздата” Наталляй Сакалоўскай зрабілі новы варыянт кнігі: кананічны тэкст, інтэрв’ю Адамовіча, тэксты яго нататнікаў, “Гісторыя стварэння <Блокадной кнігі> і пра выпечку ромавых баб у час блокады для начальства”. Я падкрэсліў, што Алесь Адамовіч у сваёй шматграннай дзейнасці перш-наперш выдатны вучоны-літаратуразнаўца, член-карэспандэнт НАН Беларусі. Калі ён засяроджана працаваў над кнігай пра жыццё і творчасць Максіма Гарэцкага “Браму скарбаў сваіх адчыняю...” (1980), часта наведваў жонку пісьменніка Леанілу Чарняўскую-Гарэцкую і іх дачку Галіну, якія тады жылі ў Ленінградзе. Тут ён старанна вывучаў архіў Максіма Гарэцкага і пачуў ад Галіны Максімаўны некалькі “пранізлівых” ленінградскіх гісторый часу блокады, якія былі такія ж жудасныя, як і з “Вогеннай вёскі” ці “Хатынскай аповесці”. Гэтыя гісторыі так узрушылі Алесь Міхайлавіча, што ў яго ўзнікла думка аб рабоце над “Блокаднай кнігай”. Галіна Гарэцкая пазнаёміла яго з Марыяй Гур’янаўнай Сцепанчук, якая адзін час жыла разам з Гарэцкімі ў камунальнай кватэры. Яна была першай блокадніцай, ад якой А. Адамовіч 5 красавіка 1975 года зрабіў свой першы запіс. Пра гэта ён успамінае ў інтэрв’ю газеце “Літаратурная Россия” ад 12 сакавіка 1982 года. У той жа год аўтары падаравалі толькі што выдадзеную “Блокадную кнігу” Галіне Гарэцкай з надпісам: “Той, благодаря которой родилась эта книга”.

Я нагадаў і іншыя бакі дзейнасці Алесь Адамовіча: яго бясстрашную барацьбу за адкрыццё праўды пра чарнобыльскую катастрофу, пра яго змаганне ў якасці народнага дэпутата СССР за дэмакратычныя змены ў жыцці нашых краін у час перабудовы, пра яго выдатную працу кінематографіста і сцэнарыста (фільм “Ідзі і глядзі”, сцэнарыі “...Имя сей звезде Чернобыль”), барацьбу супраць “мірнага атама”, ядзернай бомбы і знішчэння ўсяго, што можа забіць чалавецтва, яго яркую публіцыстыку і г.д. У гэтым сэнсе найбольш уражвае ягоная аповесць “Последняя пастораль”, якая разам з кнігамі прэзентацыі і іншымі антываеннымі творамі Адамовіча як ніколі актуальная цяпер, калі адбываюцца жудасныя падзеі паміж Украінай і Расіяй, павялічваецца колькасць кропак з полымем ваенных канфліктаў, разгараецца тэрарызм, павялічваецца ўзбраенне і магчымасць Трэцяй сусветнай вайны.

Вялікую ўдзячнасць трэба выказаць жонцы Алесь Адамовіча Веры Сямёнаўне, якая, на жаль, нядаўна пакінула гэты свет, і дачцэ Наталлі за самаадданую працу па ўшанаванні памяці пісьменніка, падрыхтоўцы яго твораў да перавыданняў, перагляду яго шматлікага архіва, з якога выдрукавалі шэраг новых запісаў, лістоў і г.д. Хочацца ўспомніць складзены імі першы пасмяротны зборнік Алесь Адамовіча “Прожито” (Москва: Слово, 2001, 272 с.), у які ўвайшлі яго аўтабіяграфічныя апавяданні і аповесць “Vixi”. Яны

паспелі гэты зборнік падараваць Галіне Гарэцкай з такім надпісам: “Шаноўнай, мілай Галіне Максімаўне на добры ўспамін пра Алеся Адамовіча, пра Вашыя сустрэчы. Душэўна – Вера, Наталля Адамовіч. Кастрычнік 2001 г.” Была выдадзена кніга “...Имя сей звезде Чернобыль” (Мінск: Ковчег, 2006, 544 с. Сост. Н.А. Адамовіч). Яе склалі наступныя раздзелы: з запісных кніжак, лісты, артыкулы, выступленні, сцэнарый “...Имя сей звезде Чернобыль”, аповесць “Последняя пастораль”.

Будзем чакаць выхаду новых твораў, запісаў, лістоў і нататак Алеся Адамовіча, якія, безумоўна, падрыхтуе да друку Наталля, і пажадаем ёй вялікіх поспехаў у гэтай высокароднай працы. Імя пісьменніка, яго творы і ўся спадчына заўсёды будуць жыць у Беларусі!

Славутыя паўстанцы

10 лютага 2015 года ў Амбасадзе Літвы адбылася прэзентацыя кнігі Камілы Янушкевіч і Язэпа Янушкевіча “Партрэты паўстання 1863–1865” (Ракаў, 2015, 128 с.). Падрыхтавана да 150-годдзя смерці Кастуся Каліноўскага і задушэння Паўстання. На гэты ж час прыпадае і 175-годдзе народзін самога правадыра-завадатара.

Вядомы беларускі пісьменнік, літаратуразнавец, архівіст, археограф, тэксталаг-крыніцазнаўца, кандыдат філалагічных навук Язэп Янушкевіч, які належыць да знакамітай сям’і братаў Янушкевічаў з прыгожага Ракава на Іслачы – жывапісца Фелікса, скульптара Валер’яна, фізіка – доктара навук Казіміра – вылучаецца, як і яго браты, надзвычайнай апантанасцю, шматграннымі цікавасцямі, мэтанакіраванасцю, цярплінасцю і інтуіцыяй. Дзякуючы гэтым якасцям ён паспеў адшукаць шмат малавядомых ці забытых фактаў пра гісторыю нашай краіны, жыццё і творчасць яе дзеячоў. Ён аўтар каля паўтысячы розных публікацый, у тым ліку і асобных выданняў.

Пра свае пошукі і здабыткі ў польскіх архівах, разгадкі архіўных таямніц, адшуканні невядомых залацінак сярод тысяч старонак рукапісаў і друкаваных твораў, момантаў радасці і працяглых расчараванняў Янушкевіч вельмі шчыра распавёў у архіўным эсе “У прадчуванні знаходак” (Мінск, “Малодосць”, 1994, № 96). Ён складальнік, аўтар прадмоў і каментарыяў да твораў У. Жылкі, К. Чорнага, Ф. Багушэвіча, В. Дуніна-Марцінкевіча, В. Ластоўскага і інш. Упершыню апублікаваў арыгінал “Пінскай шляхты” Дуніна-Марцінкевіча, дзённікі У. Караткевіча, Міхаіла Галубовіча, “Тастамент” А. Кіркора і інш. Напісаў пра творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, В. Ластоўскага і інш.

З прац апошняга часу трэба адзначыць яго актыўны ўдзел у шыкоўным выданні Беларускага фонду культуры юбілейных кніг да 200-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча “Пан Тадэуш або Апошні наезд у Літву” (1998) і да 120-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа “Новая Зямля” (2002) на польскай, беларускай і рускай мовах, Як укладальнік з тэксталагічнай падрыхтоўкай, аўтар прадмовы і каментара ён удзельнічаў у найбольш поўным

выданні твораў, лістоў Францішка Багушэвіча (Мінск, “Беларуская навука”, 2015, 445 с.) у серыі “Мастацкая літаратура” Беларускага кнігазбору.

Удзельнікі паўстання 1863–1865 гадоў і асабліва яго кіраўнік, публіцыст, паэт, рэдактар газеты “Мужыцкая праўда” Кастусь Каліноўскі многія гады цікавілі Язэпа Янушкевіча. Ён адарыў шматлікіх чытачоў выдатнымі кнігамі пра Кастуся Каліноўскага і яго паплечнікаў, якія хвалююць душу, сэрца, памяць і выклікаюць вялікі гонар і шчырую ўдзячнасць тым героям, што ахвяравалі сваім жыццём дзеля свабоды польскага, беларускага і літувіскага народаў. Спачатку Янушкевіч надрукаваў “Лісты з-пад шыбеніцы” Кастуся Каліноўскага (1988), затым склаў і выдаў анталогію “Тварам да шыбеніцы” (Ракаў, 2013), пазней “Партрэты паўстання” (Ракаў, 2014), а цяпер “Партрэты паўстання 1863–1865” (Ракаў, 2015) на польскай, беларускай і літувіскай мовах. Да стварэння пералічаных кніг ён далучыў у якасці афарміцеля (як і раней да шэрагу твораў) сваю жонку, вядомага мастака-графіка Галіну Хінка-Янушкевіч, а ў якасці сааўтара апошняй кнігі – дачку, мастацтвазнаўцу, аспірантку Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў Камілу.

Вельмі самаадданая карпатлівая праца ў шматлікіх архівах бацькі і дачкі скончылася вялікім поспехам: 241 мужны, непахісны паўстанец вярнуўся з нябыту сваім партрэтам, і мы ўбачылі іх светлыя, прыгожыя абліччы, зірнулі ў іх разумныя, вольналюбівыя вочы, атрымалі кароткія звесткі пра іх жыццё і дзейнасць.

Невялікая, але ўтульная зала Амбулады Летувы запоўнілася многімі вядомымі дзеячамі. У прэзідыуме імпрэзы: амбасадар Эвалдас Ігнатавічус, злева ад яго Каміла Янушкевіч, справа – Язэп Янушкевіч. На першым радзе – Галіна Хінка-Янушкевіч, на трэцім – Казімір Янушкевіч з жонкай. Бард Лявон Валодзька выконвае гімн “Магутны Божа”. Усе ўстаюць, многія падпяваюць. З уступным словам выступіў Эвалдас Ігнатавічус і перадаў слова для вядзення прэзентацыі Каміле Янушкевіч, якая расказала пра гісторыю ўзнікнення і рэалізацыі Альбома. Штуршок дала магістэрская, а цяпер і аспіранцкая праца Камілы “Фатаграфія Беларусі 19-га стагоддзя”.

Першым слова атрымаў мастацтвазнаўца Валерый Буйвал, які высока ацаніў мастацкія якасці Альбома. Васіль Зуёнак прыгожа прачытаў свой верш “Развітанне Каліноўскага”. Галоўны рэдактар сlynнага выдання “Беларускі кнігазбор” Кастусь Цвірка паведаміў пра ўдзел Язэпа Янушкевіча ў падрыхтоўцы шэрагу тамоў кнігазбору. Бард-спявак Лявон Валодзька праспяваў нізку “паўстанцкіх” песень, якія ён адмыслова падрыхтаваў да юбілею. Нагадаўшы цяжкі лёс нацдэма, “кіраўніка беларускага філіяла контррэвалюцыйнай арганізацыі <Працоўная сялянская партыя> Гаўрылы Гарэцкага, Каміла выклікала для выступу мяне – “дзядьку Радзіма – сына паўстанца Беларусі ХХ стагоддзя”. Народны артыст Беларусі прафесар Віктар Скарабагатаў, які стварыў творчы калектыў “Беларуская капэла”, узнавіў оперы Станіслава Манюшкі і Антонія Генрыха Радзівіла, адкрыў імёны Рафала

Вардоцкага і Восіпа Казлоўскага, пазнаёміў слухачоў з “Полацкім сшыткам” і Вострабрамскай літаніяй Язэпа Дзешчынскага, выдатна праспяваў некалькі арыў і песень. Вучаніца 8-га класа школы-каледжа мастацтваў імя Ахрэмчыка Вікторыя Янушкевіч цудоўна сыграла на флейце, якую нярэдка можна пачуць у музеі-галерэі братоў Янушкевічаў у Ракаве. Як заўсёды, па-мастацку натхнёна прачытаў некалькі вершаў паэт Уладзімір Някляеў. У заключэнне Язэп Янушкевіч паведаміў пра захапляючую працу над стварэннем “Партрэтаў паўстання”, якую асабліва яму прыемна было рабіць з дачкой, што такая праца “у чатыры рукі” дазволіла выканаць задуму “сама бедна ў разы чатыры спарней”. Ён падзякаваў усіх спрыяльнікаў, якіх было нямала. Асабліва падзяка Галіне, што падтрымлівае яго ўжо 32 гады.

Слухаючы Язэпа, я ўспамінаў, як у снежні 1971 года, амаль праз 40 гадоў, вярнуўся зноў на сваю Радзіму і атрымаў кватэру менавіта на вуліцы Каліноўскага. Я быў рад, што жыву на вуліцы, якая носіць імя нацыянальнага героя – змагара за волю роднага народа. З таго часу я цікавіўся гісторыяй паўстання, а слаўная постаць кіраўніка заўсёды жыла ў маім сэрцы. Я не разумеў, чаму дагэтуль няма помніка выдатнаму герою і нават звярнуўся да раёных улад з прапановай паставіць яго на нашай вуліцы. З вакон дома, у якім мы жылі, раскрывалася чароўная панарама: шырокая балоцістая даліна малой рачулкі, адкуль па вечарах чулася вясёлае кваканне жабак, а далей – цёмназялёная сцяна лесу, галоўным чынам саснова-ялінавага з рэдкімі ўкраваннямі белых пышнагаловых бяроз. Я любіў пасля працы пакоўзаць на лыжах. Узбіраўся на досыць высокую горку, дзе цяпер пабудаваны Усясвяцікі храм, і адтуль – уніз да рачулкі і лесу. На ўзвышшы ўяўляў, як мог цудоўна выглядаць на гэтым месцы помнік Каліноўскаму. Але і да гэтага часу яго ў Беларусі няма.

Мая дачка Вольга тады сябрвала з Галяй Хінка, з якой яны вучыліся ў адным класе. Часта прыходзілі да нас. На рускамоўную Галю (маці ў яе руская, а бацька – беларус), як яна сама пазней казала, вялікае ўражанне зрабіла шчырая беларускасць маіх бацькоў з іх цудоўнай багатай беларускай мовай. Пазней сям’я Галі пераехала на вуліцу Каліноўскага ў суседні дом. З прыемнасцю наглядаў, як Галя старанна вучылася і стала прафесійнай мастачкай, якая так шчыра прыняла беларушчыну. Пазней я пазнаёміўся і пасябраваў з братамі-гуманітарыямі Янушкевічамі, і быў шчаслівы павіншаваць Язэпа з такім цудоўным шлюбам з мілай Галінкай. Прайшло так многа гадоў нашага сяброўства і зноў Кастусь Каліноўскі звёў нас разам на Прэзентацыі унікальнай кнігі. Янушкевічы падарылі мне кніжку з надпісам, зробленым Язэпам:

*Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі
Ніколі гарту не губляў,
Пад 90 – маладзецкі,
І пад 100 – такім трымаў!*

У Радасьці – Вашыя Каміла і Язэп.

Прыемна было атрымаць ад маіх даўніх, але зусім маладых сяброў такую падтрымку ўжо досыць старому, але бадзёраму “дзядзьку Радзіму”.

У студзені 2015 года я разам з маёй жонкай Галяй, Марыяй Міцкевіч і Міколам Люцко наведалі Хведара Нюньку ў Вільні і, канечне, пабылі на месцы пакарання Кастуся Каліноўскага, паклалі кветкі і схілілі галовы ў знак вечнай памяці і ўдзячнасці герою, дзень нараджэння якога нядаўна быў адзначаны.

“Імёны Свабоды”

11 сакавіка 2015 года ў галерэі “Ў” адбылася прэзентацыя новай кнігі Уладзіміра Арлова “Імёны Свабоды”. Яшчэ 10 гадоў таму Ул. Арлоў пачаў па “Радые Свабода” чытаць кароткія гісторыі пра найбольш выдатных дзеячоў, якія змагаліся за Свабоду, за вольнае жыццё, за незалежнасць нашай Бацькаўшчыны. Ужо ў 2007 годзе ў кніжцы серыі “Бібліятэка Свабоды XXI стагоддзя”, кніжны праект якой стварыла Беларускае Служба Радые Свабода пад кіраўніцтвам Аляксандра Лукашукі, ён надрукаваў першае выданне кнігі “Імёны Свабоды”. У 2012 годзе пабачыла свет “Імёны Свабоды. Аудыёкніга”. Цяпер прэзентавалася выданне трэцяе, дапрацаванае і дапоўненае: “Імёны Свабоды” – Радые Свабода Еўропы / Радые Свабоды. 2015, 668 с. У гэтым выданне ўвайшлі 40 новых імёнаў нашых сучаснікаў і таму колькасць ўсіх імён змагароў за Свабоду Беларусі ў кнізе дасягнула 300.

У выніку атрымалася ўнікальная кніга, для стварэння якой спатрэбіўся вельмі працаздольны, таленавіты аўтар, каб у зусім кароткіх гісторыях, не больш 2-х старонак, ёміста, трапна паказаць галоўныя рысы характару, творчасці, дасягненняў кожнага з герояў кнігі. Гэта здолеў зрабіць Уладзімір Арлоў, які як бы кананізаваў абраных ім герояў – змагароў за Свабоду Бацькаўшчыны (безумоўна, іх было значна больш, тут ёсць суб’ектыўнасць выбару, але з большасцю можна пагадзіцца) і пабудаваў пісьмовы нацыянальны пантэон. Імёны, якія ўвайшлі ў яго, будуць жыць вечна разам з незалежнай Беларуссю.

Зала галерэі “Ў” была перапоўнена, шмат моладзі стаяла ўсцяж сцен залы. Уладзімір Арлоў вельмі добра падрыхтаваў прэзентацыю, умела сам вёў імпрэзу. Паведаміў пра стварэнне ўсіх выданняў кнігі, але размову галоўным чынам прысвяціў новым імёнам Свабоды – нашым сучаснікам, пералічыў іх усіх, нагадаўшы, кім яны былі. Затым, прачытаўшы вытрымкі пра некаторых новых герояў са сваёй кнігі, ён запрашаў да выступлення прысутных, якія мелі дачыненне да іх. Перыядычна песні на словы Рыгора Барадзіліна і Генадзя Бураўкіна спяваў вядомы бард Змітрок Бартосік. З цікавымі дапаўненнямі і ўспамінамі пра выдатныя постаці падзяліліся Лявон Баршчэўскі, Алесь Трусаў, мастак Генадзь Мацур і інш.

Аўтар кнігі спыніўся на артыкулах, прысвечаных Максіму Гарэцкаму і яго жонцы, таксама пісьменніцы, Леаніле Чарняўскай. Таму, як пляменніку, ён даў

слова мне. Я падкрэсліў, наколькі цяжка пісаць такія кароткія і змястоўныя гісторыі, нагадаўшы, як Ул. Арлоў шмат разоў звяртаўся да мяне, каб атрымаць шэраг фактаў, якія былі ў нашым хатнім архіве. З вялікім сумам і адначасова з гонарам я ўзгадаў, што шмат новых асоб у кнізе былі маімі сябрамі, добрымі знаёмымі і калегамі, прытым амаль усе маладзейшымі за мяне. Перш-наперш я ўспомніў нашых выдатнейшых творцаў і грамадскіх дзеячоў, з якімі сябраваў многія гады і з якімі на мяжы тысячагоддзяў быў сустаршынёй Аргкамітэту па падрыхтоўцы і правядзенні Усебеларускага з’езда за незалежнасць – Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна і Анатоля Грыцкевіча. Хачу падкрэсліць, што ўсе яны, як браты Анатоль і Валянцін Грыцкевічы – медыкі па адукацыі, стаўшы выдатнымі гісторыкамі, – вылячлі многіх беларусаў ад эпідэміі страшнай хваробы – манкурства. З дапамогай вядомага журналіста Аляксандра Старыкевіча, які быў кіраўніком рабочай групы, мы ўдала правялі гэты з’езд. Той час быў вельмі небяспечны для незалежнасці краіны, калі галоўны чыноўнік дзяржавы казаў, што ён гатовы на каленях паўзці, каб толькі трапіць у Расію, а прыхільнікі самастойнасці Беларусі лічыліся “ворагамі народа”.

Я ўспомніў выдатнага вучонага філосафа Уладзіміра Конана, які настолькі быў апантаны навукай, што, калі пісаў другі том сваёй унікальнай трылогіі “Гісторыя эстэтычнай думкі Беларусі”, страшэнна баяўся, што не паспее закончыць гэтую кнігу. Справа ў тым, што Уладзімір Міхайлавіч так саслабеў і адчуваў набліжэнне смерці, і каб не губляць часу ні на сон, ні на яду – спаў па некалькі гадзін, часта за ўвесь дзень з’ядаў толькі кавалак хлеба, запіваючы шклянкай кефіру, бо жыў адзін і ў магазін хадзіць не меў часу. Пра гэта я даведаўся толькі ў час развітання з ім перад пахаваннем. Уплыў яго беларушчыны на ўсіх быў такі вялікі, што выступоўцы з Аддзялення гуманітарных навук і яго Інстытута развітальных слоў казалі толькі на беларускай мове, якую ад многіх кіраўнічых асоб я чуў упершыню.

Нагадаў Міхася Чарняўскага, з якім супрацоўнічаў па лініі сумежных навук археалогіі і геалогіі. Ён настолькі быў адданы сваёй роднай Бацькаўчыне, што сваёй будучай жонцы Святлане Міхась сказаў: “Давядзецца выбраць, выберу не цябе, а – Беларусь”. Такое я чуў толькі ад майго бацькі – Гаўрылы Гарэцкага, які ў 1944 годзе пісаў сваёй жонцы: “Я аддам усё за магчымасць займацца самому даследаваннем Беларусі: самога сябе, каханне, сям’ю. [...] не адкладаючы аддам усе свае апошнія сілы Ёй, самай найвялікшай, самай каханай. Адракуся ад сябе, ад блізкіх, родных ад сэрца – і ўсё аддам Ёй!”

Сурма Уладзіміра Пузыні ўрачыста адкрывала ўсе з’езды беларусаў свету, якія праводзіла згуртаванне “Бацькаўшчына”. Яго выдатны ўнёсак як сапраўднага народнага дудары ў беларускую культуру, нацыянальнае адраджэнне ніколі не забудуць нашчадкі.

Вядомы даследчык “невядомых” старонак гісторыі Беларусі Віталь Скалабан, які актыўна ўдзельнічаў у “Гарэцкіх чытаннях”, адкрыў шмат

дакументаў у архіве пра братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх, быў вельмі дарагі мне, а яго творчая спадчына і дзейнасць назаўсёды застанецца ў гісторыі Беларусі.

А колькі ўдзячных слоў можна сказаць пра Генадзя Грушаваго, доктара навук, філосафа, педагога, які арганізаваў і кіраваў дабрачынным фондам “Дзеці Чарнобыля”. Трэба было б яшчэ назваць многіх выдатных дзеячоў...

Прысутныя шчыра павіншавалі з 75-годдзем вядомага мастака Аляксея Марачкіна і пажадалі не спяшацца трапіць у кнігу “Імёны Свабоды”. На развітанне атрымаў ад Уладзіміра Арлова кнігу “Імёны Свабоды” з прыемным аўтографам: “Шаноўнай сям’і Гарэцкіх зычу свабоды ўва ўсіх яе ўвасабленнях”. Ул. Арлоў 11.04.2015.

115-годдзе Гаўрылы Гарэцкага

10 красавіка 2015 года споўнілася 115 гадоў з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага. У гэты дзень Інстытут прыродазнаўства НАН Беларусі і Навукова-вытворчы цэнтр па геалогіі Мінпрыроды правялі “XXVI навуковыя чытанні, прысвечаныя 115-ай гадавіне з дня нараджэння выдатнага вучонага ў галіне навук аб Зямлі Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага”. Кіраваў чытанні дырэктар Інстытута прыродакарыстання акадэмік А.К. Карабанаў, які зрабіў уступнае слова, нагадаў галоўныя моманты навуковай дзейнасці вучонага і, як яго вучань, з удзячнасцю ўспомніў добразычліваксі і выдатныя педагогічныя здольнасці настаўніка, навуковая школа якога была вядомая ў многіх краінах свету. Былі заслуханы чатыры грунтоўныя навуковыя даклады, а таксама ўспаміны сына юбіляра.

У гэтыя дні з друку выйшлі артыкулы, прысвечаныя Г.І. Гарэцкаму: Э. Олінай “Тытынічны розум і Вялікая душа” (“Наша слова”, 8 сакавіка 2015 г.), групы акадэмікаў і членаў-карэспандэнтаў Інстытута прыродакарыстання на чале з А.К. Карабанавым “Волат беларускай навукі” (“Веды”, 13 красавіка 2015 г.), Р.А. Зінавай-Сярмяжка “Ён так любіў Беларусь” (“Народная Воля”, 14 красавіка 2015 г.).

17 красавіка 2015 года ў памяшканні Літаратурнага музея Пятруся Броўкі прайшлі чарговыя XXIII Гарэцкія чытанні, прысвечаныя 115-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага і 95-годдзю першага выдання “Гісторыі беларускай літаратуры” Максіма Гарэцкага.

Адкрыла чытанні старшыня Аргкамітэта XXIII Гарэцкіх чытанняў дырэктар Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры Лідзія Макарэвіч, прывітальнае слова сказаў паэт Анатоль Вяцінскі. На пленарным пасяджэнні заслухана 6 дакладаў, на секцыйных – 25. Пра Г.І. Гарэцкага было зроблена два даклады: Радзіма Гарэцкага “Гаўрыла Гарэцкі – выхавальнік сыноў” і Розы Зінавай “На радзіме акадэміка Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага ў Малой (Меньшай) Багацькаўцы (да 115-годдзя з дня нараджэння)”.

23 красавіка ў чытальнай зале рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай наву-

ковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі адкрылася выстава “Я – сын твой, маці-Беларусь...” да 115-годдзя з дня нараджэння Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага. Вяла імпрэзу Вольга Панасіна, а пра саму выставу распавёў Віктар Свёкла. З успамінамі пра Гаўрылу Гарэцкага і яго дзейнасць выступілі акадэмік Аляксандр Карабанаў (геолаг), доктар навук Уладзімір Левашкевіч (геолаг); акадэмікі: Уладзімір Агабекаў (хімік), Пётр Нікіценка (эканаміст); прафесар Ядвіга Яловічава (геолаг), кандыдат навук Таццяна Якубоўская (геолаг), літаратуразнаўца Лідзія Савік, пісьменнік Васіль Якавенка, галоўны рэдактар выдавецтва “Тэхналогія” Зміцер Санько, акадэмік Радзім Гарэцкі (геолаг).

Гаўрыла Гарэцкі – выхавальнік сыноў

Жыццё Гаўрылы Гарэцкага склалася так, што сваіх двух сыноў ён увесь час не мог узгадоўваць непасрэдна, бо розныя абставіны (турма, камандзіроўкі, вайна) прымушалі не быць разам з сям’ёю, і тады адзіным сродкам выхавання заставалася толькі ліставанне. Выяўляецца, што ліставанне бацькоў з дзецьмі (асабліва, калі яно рэгулярнае і даволі частае) таксама робіць вялікі ўплыў на дзяцей.

У 1930 годзе Гарэцкі быў арыштаваны і тады амаль на 5 гадоў пакінуў шасцігадовага Усяслава і паўтарагадовага Радзіма. Злучэнне сям’і адбылося толькі ў самым канцы 1934 года на будаўніцтве Беламорска-Балтыйскага канала ў пасёлку Мядзведжая Гара (Карэлія) і горадзе Мурманску (Кольскі паўвостраў).

Усяслаў пайшоў у пачатковую школу, Радзім яшчэ не. Абодва ад зняволеных крымінальнікаў атрымалі добрую “школу”: навучыліся брыдкаслоў’ю, паліць акуркі, непаслухмянасці і разгільдзяйству. У летнія дні белых начэй яны гублялі адчуванне дня і ночы і іх цяжка было загнаць дадому да самай поўначы.

Пяцігадовае жыццё тут было парушана новымі двума арыштамі працягласцю амаль на два гады. Гэта і бясконцыя камандзіроўкі рэдка дазвалялі бацьку быць разам з сынамі. Але нават такія кароткія сустрэчы рабілі значны ўплыў на сыноў.

Аднойчы, у гадавіну смерці маці Гаўрылы – Ефрасінні Міхайлаўны, – 4 сакавіка 1936 года, бацькі клічуць і клічуць дахаты малодшага сына, а ён не ідзе, бо вельмі цікава разгулялася кампанія такіх жа хлопчыкаў і дзяўчынак. Гаўрыла, які так любіў і шанаваў сваю маці, у гэты дзень быў вельмі самотны: успамінаў гады дзяцінства, дабрыню маці, яе песні, гараваў, што не змог паехаць на яе пахаванне (не адпусцілі)... Ён зноў і зноў выходзіў, каб паклікаць Радзіма і нарэшце прывесці дахаты. А той раптам вельмі раззлаваўся, што не даюць яму дагуляць са сваімі сябрамі ў такую цікавую гульню. Бацька ўзяў сына за руку і пацягнуў да ганка, а таго ўзяла такая злосць, што ён брыдка вылаяўся... Тут Гаўрыла не вытрымаў, схапіў яго, кінуў на ложка і першы раз у

жыцці моцна адлупцаваў па мяккім месцы. А хлопец быў упарты – не крычаў, не плакаў, не прасіў прабачэння, вытрымаў усё моўчкі, хоць было не столькі балюча, як вельмі крыўдна. На наступны дзень сын напісаў бацьку першы свой ліст (у школу ён яшчэ не хадзіў, але пісаць вялікімі літарамі ўжо мог) і кінуў яго за куфэрак, каб бацька ўбачыў яго не адразу, а сам пабег з дому. Ліст быў кароткі: «Тата чорт і халера». Увечары Гаўрыла ласкава ўзяў сына на рукі, пасадзіў на калені і растлумачыў, што гэтая лаянка раней мела адпаведны сэнс і ўтрымлівала яшчэ адно, чацвёртае слова – «татарын», што з’явілася яно ў час мангольскага іга, а цяпер уяўляе безглуздыцу – вялікі здзек над жанчынай, а гэта значыць і над мамай, бабуляй... Радзім усё зразумеў, і пасля гэтага каштоўнага ўрока больш ніколі не брыдкасловіў.

Зрэдку ў геалагічныя “паходы” ён браў з сабой Радзіма, дзе вучыў яго збіраць розныя прыгожыя каменьчыкі, кераміку і чарапкі з неалітавых стаянак, і цікава апавядаў пра іх паходжанне. З часам у школе і ў пасёлку адкрылі невялікія музеі, куды па прапанове бацькі Радзім перадаў некалькі нашых найбольш задашлівых знаходак, і ён вельмі ганарыўся, што ў музеях каля іх было напісана “Из коллекции Р. Горецкого”.

Аднойчы ішоў з малодшым сынам па кірмашы. Радзік, як заўсёды, глядзеў пад ногі і спадзяваўся знайсці манетку, на якую можна будзе купіць якую-небудзь цукерку – падушачку ці мандарынку. Раптам убачыў: у брудзе ляжыць стары падрапаны кашэль і з яго тырчаць не тое што дробныя манеткі, а добры пачак купюр. Ён вельмі ўзрадаваўся, ужо ўяўляў сабе, колькі прысмакаў на іх можна купіць, падумаў, што значную частку грошай аддасць маці, якая (а ён гэта добра ведаў) не ўяўляла, як пракарміць сям’ю. Радзім радасна ўскрыкнуў і кінуўся да кашалька, каб падняць яго. Раптам перад яго носам мільгануў татаў бот, ад якога кашалёк паляцеў далёка ўбок, а сын пачуў сярдыты голас таты: “Не тваё – дык і не бяры!”. Радзіму так шкада было тых грошай, што ён нават у сне іх бачыў. Але гэта быў добры ўрок на ўсё жыццё...

Не паспелі ўсёй сям’ёю разам пажыць у горадзе Баравічы Наўгародскай вобласці, як праз паўгода пачалася вайна, якая на многа гадоў разлучыла і бацькоў і сыноў. Гаўрылу Гарэцкага мабілізавалі на абаронныя работы, а Ларыса з сынамі эвакуіравалася ва Удмуртыю, дзе старшы сын застаўся ў Іжэўску, а малодшы з мамай і роднымі трапілі ў сяло Вавож. Вось цяпер найбольш і спатрэбілася ліставанне як сродак выхавання. Некаторыя прыклады такіх лістоў прывяду далей.

5/1.1942 г. Чарапавец.

Добры вечар, мой дарагі сын, мой любы Радзімка!

[...] Вітаю Цябе яшчэ раз, мой любы Радзімка, з Тваім чатырнадцатым годам. Каб гэты год прайшоў для Цябе ічасьліва і насняхова. Каб усе Твае родныя былі жывы і здаровы, каб усім вам было што есці, каб Ты рос вялікі і разумны.

Пачынаецца адказны год у Тваім жыцці, калі Ты з хлопчыка ператва-

раеіся ў юнака. Гэты год вельмі важны для фармаваньня чалавека. Памятай, мой дарагі Радзімка, што чалавек – сам каваль свайго ічасьця, сам – свой настаўнік, сам – стварыцель свайго характару. Дык старайся, мой дарагі хлопчык, ужо цяпер стаць самому сваім настаўнікам. Выпраціуй сабе правілы паводзін, запішы іх сабе ў кніжачку і цьвёрда іх трымайся, Старайся не раздражняцца, будзь спакойным, разважлівым. У характар Твой перайшло па спадчыне імат рысаў ад Тваіх продкаў, ад прадзеда, дзеда і бацькі. І першая такая рыса – парывістасьць. Усе Гарэцкія былі і ёсьць парывістыя людзі. І гэта часта ім ішкодзіла. Старайся стрымаць сваю парывістасьць. Ніколі не рабі адразу тое, што Ты надумаеіся рабіць раптоўна. Лепш адкладзі гэта на некаторы час, на 1-2 дні, або хоць на некалькі гадзін.

На будоўлі ваенных аб'ектаў праца была вельмі напружаная, умовы жыцця цяжкія, галодныя. Але Г. Гарэцкі сваім родным (асабліва сынам) стараўся пісаць бадзёрыя лісты, падкрэсліваў, што харчуецца добра і адчувае сябе зусім здравым і моцным. На самай справе быў вельмі стомлены, бо адмаўляў сабе ў многім, каб дапамагчы дарагім сваім родным, рэгулярна пасылаючы ім грашовыя пераводы, а зрэдку і пасылкі.

У лютым 1942 года Гарэцкага прызначылі начальнікам геалагічнага аддзялення праектна-вышукальнага бюро № 11 Гідрапраекта Галоўпрамбуда НКУС у пасёлак Сухі Лог Камышлюўскага раёна Свядлоўскай вобласці.

30.IV.42 г. Сухі Лог.

Дарагі Славучок! [...] Вельмі ішока, што у Цябе нічога ня выйшла з кватэрай (бо Ты парушыў правіла рускай прыказкі: «Куй железо, пока горячо») і з прымацаваньнем да спецгандлю. Ты б спытаўся, а якая ж даведка ім патрэбна? Схадзі яшчэ раз да самога начальніка і даведайся, якая папера ім патрэбна?

А з кватэрай адкладаць усё-ж-ткі не варт. Трэба шукаць, распытвацца, – не супакойвацца, пакуль не дасягнеш мэты. Жыць у другім паверсе («на палацах») дрэнна і небясьпечна для Твайго здароў'я, бо там угары найбольш мікробаў. Гэта добра, што Ты ходзіш у лазню, сьпіш раздзеўшыся, харчуеіся размеркавана, чытаеіш кніжкі. Гэта – вялікае дасягненьне і радасьць. Будзе дужа добра, калі Ты прыйдзеш на 8 г працы – дабівайся гэтага, бо Твой арганізм яшчэ вельмі кволы.

У канцы ліпеня 1942 года Гарэцкага прызначылі галоўным геалагам Камска-Чусаўскага бюро № 12 Гідрапраекта, а Ларысу – туды ж інжынерам-грунтазнаўцам у лабараторыю.

3.VIII.42 г. Чусавы, пошта.

Дарагі Славік! Толькі што атрымаў Твой і Радзікаў ліст ад 22.VII. І я рад, і мама будзе дужа, дужа рада. Маладчына Ты, што запрасіў да сябе ў госьці

Радзіка, добра яго карміў, клапаціўся аб ім. Нам, бацькам, німа большае радасьці, як адчуваць, што Вы любіце адзін другога, што Вы такія «братаны заядлыя».

У сярэдзіне лістапада 1942 года Усяслава мабілізавалі ў армію і паслалі ў Сарапул у ваеннае вучылішча, але ўжо праз месяц адазвалі назад, бо зноў абвастрыўся хранічны плеўрыт лёгкіх. Тады яго паслалі ў Маскву працаваць на аўтамабільны завод імя Сталіна (ЗІС), а там ён зваліўся і паламаў руку. Бацькі хваліліся, вельмі сумавалі па родных, асабліва па сынах. Хацелася жыць разам, але абставіны не дазвалялі...

1.1.1943 г. Чусавы. № 47. Надвечар.

Дарагі мой сын Радзім!

[...] Ужо цэлы месяц Ты стаў у лістох неакуратна падпісваць свае імя: размашыста, недбайна, развязна, як п'яны міністр. Ты прыгледзься сам да свайго подпісу, і Табе не спадабаецца. А лісты Твае добрыя, хоць і кароценькія. Малайчына Ты, што прачытаў "Вайну і мір", усе 4 тамы. І я чытаў гэты раман прыблізна ў Тваім узросьце, гэта троху ранавата. Ну, але калі-небудзь Ты перачытаеш усё у другі раз.

25.1.43 г. Чусавы. № 50. Вечар.

Дарагі мой, любы Радзімка!

Ад Цябе лісты робяцца ўсё карацейшымі і карацейшымі, любы Радзімка. Падпісвацца Ты стаў зусім дрэнна, нейкімі незразумелымі закарукамі, як важны губарнатар які. Я ўжо пісаў Табе, каб Ты больш так не падпісвайся. Старайся не псаваць свой подпіс, дарагі Радзімка. Я умею троху ўгадваць характар чалавека па яго пісьму (почырку), – і вось бачу, як апошнім часам пачаў псавацца Твой настрой і нават характар. Ты стаў неўважлівым, нецярылівым, рассяяным, неакуратным. Табе вельмі сумна, часамі аж плакаць хочыцца, усё робіцца абыякавым, нецікавым, будзённым...

Старайся ў гэты час як можна лепей вучыцца, быць бадзёрым, моцным. Не сумуй. Не давай агортваць Цябе дрэнным думкам і настройам. Узрастай моцным. Чытай, думай над прачытаным, старайся зразумець прачытанае. І ніколі не чытай безуважна, абы толькі чытаць.

Пішы, дарагі сынуля, мне пра свае думкі, надзеі, лятуценьні, развагі. Можна і я Табе дапамагу чым-небудзь, добраю парадаю, успамінам, якім я сам быў у такім узросьце...

[...] Цалуюем Цябе, лашчымы, любы наш Радзімка. Цалуй і вітай родных

Твой тата.

31.1.1943, Чусавы. № 13. Дзень.

Дарагі наш, любы Славучок!

[...]Мы радуемся і ганарымся Табою, што Ты адчуў смак да чытаньня,

што Ты палюбіў кнігу. У кніжках усё самае лепшае, што ведае чалавецтва.

У пачатку 1944 года Г. Гарэцкага прызначылі на пасаду намесніка галоўнага геолога Бюро інжынернай геалогіі Гідрапраекта і галоўнага геолога экспедыцыі № 5, якая знаходзілася ў пасёлку Васілёва на Волзе (Горкаўская вобласць). Але шматлікія працы на Урале, якія трэба было завяршыць, прымушалі быць у бясконцых камандзіроўках.

Яшчэ з Чусаваго бацька піша старэйшаму сыну.

9.I.44 г. Чусавы. № 3. Вечар.

Дарагі мой, любы мой, хорошы хлопчык!

Атрымаў ад Цябе ліст, напісаны 1.I.44 г. па-беларуску. Ліст гэты быў для нас сапраўднай пацехай і радасцю. Дзякуй Табе і за ліст і за добрыя Твае пажаданьні. Мы шчасьлівы ўжо тым, што ў Цябе ўсё добра і што Ты сам стаў такі добры, рахманы, разважлівы, ласкавы, разумны. Жадаем Табе ў 44 годзе захаваньня Тваіх прыгожых імкненняў, намераў, настрояў.

Мы рады, што Ты маеш лепшую, цікавейшую і больш адказную працу. Хоць Ты і шмат працуеш, але даражы гэтая працаю, старайся ўсё рабіць, як мага лепш, уважліва, дакладна па-франтавому. Толькі абавязкова нармальна адпачывай і лепш харчуйся, – так як на новы год.

30.VII.44 г. Чунжыно. № 47. Нядзеля, ранне.

Дарагі мой Славучок! Любы мой, родны мой хлопчык! Мне вельмі хацелася б Цябе пабачыць, добра пагаманіць з Табою аб жыцці, аб Тваёй будучыне, аб шчасьці. Але прыезд мой у Маскву адкладаецца на досыць доўгі час, мусіць месяцы на тры. Дык пагаманім троху праз ліст.

Як добра было б, каб Ты быў бліжэй да мамы, – прытуліла б мама галаву свайго сынулі, абшчапіла б Цябе, лаічыла б Цябе, песьціла, гаманіла, ласкавыя словы казала б, сэрца свае выказвала, добрую долю і вялікае шчасьце б Табе зычыла. Мама так Цябе бязмерна любіць, так Цябе шкадуе, клапоціцца аб Табе. Баліць яе сэрца за Цябе, за Твой лёс, за Тваю задачу ў жыцці.

Дарагі мой сынуля! У хвіліны, калі Цябе агорніць сум, адчай, роспач, адзіноцтва, нявера ў сябе, – не заставайся падоўгу адзін, Ідзі тады да добрых прыяцелей, проста да добрых знаёмых, або да добрае кніжкі, да якой-небудзь лёгкай механічнай работы, занятку, да пісаньня лістоў мне. І гавары тады ў лістох усю праўду, пішы мне, як свайму таварышу, не саромся мяне, пішы самае чорнае.

І будзь пэвен, што ўсё дрэннае мінецца. Добрыя пачаткі Тваёй натуры перамогуць. У Табе многа добрага, хорошага, прыгожага. І гэта хорошае пераможыць усё злое, нядобрае, няцярылівае, эгаістычнае.

Будуць у Цябе дні вялікага, сонечнага, сьветазарнага шчасьця. І нават на дні, а цэлыя поласы такога шчасьцівага жыцця. Ты будзеш любіць і Цябе будуць моцна любіць – таварышы, прыяцелі, другі, любая Твая дзяўчына.

Адкінь жа, мой дарагі, дарагі сыночак, дрэнныя думкі і настрой. У жыцці так многа добрага, прывабнага, прыгожага, залатога, шчасьлівага. І Ты не апошні. Ты патрэбен, здольны, Ты будзеш моцным, умелым, здатным, загартаваным.

Чытай харошую літаратуру. Дастаеўскім вельмі не захапляйся, хоць ніхто так у сусьветнай літаратуры не ведаў чорных закуткаў чалавечае душы, як Дастаеўскі. Чытай Бальзака, Талстога.

У мяне ўсё добра. I.VIII паеду ў камандыроўку тыдні на два, але пісаць я Табе буду, і лісты Твае мне прывязуць на будаўніцтва. Цалую Цябе, мой родны, лашчу.

Твой тата.

18. VIII. Створ Шырокаўскай гідрастанцыі. №51. Раньне.

Дарагі мой Славушка! Любы мой сынуля! Я ўсё у дарозе. Прыехаў вось цяпер на Шырокаўскае будаўніцтва. Учора быў тут, прабуду сёння, а ўвечары паеду ў Кізел і назад у Чусавы.

[...]Калі-небудзь будзем мы зноў на Беларусі, паедзем з Табою і Радзікам вандраваць па нашай роднай краіне, будзем падарожнічаць па вялікіх пушчах, заначуем дзе-небудзь у густым лесе, а раніцою будзем заўзята шукаць баравікі, а раньнем сонечным наглядаць будзем надзвычайнае хараство арэшніку на пасеках, будзем збіраць арахі-лузганцы.

З усяго майго жыцця з найвялікай прыемнасцю ўспамінаю я дні, калі пасьвіў я коні на пасецы, калі васеннаю раніцою хадзіў я па арэшніку, наглядаў чароўнае хараство арэжавых кустоў, шукаў арэхі, збіраў лузганцы, бачыў, як дасьпелым дажджчом сыплюцца яны на зямельку. Вось гэта, любы мой сынуля, і было сапраўднае шчасьце, залатое, непаўторнае...

І як жа мне хочыцца разам з Вамі, маімі хлапчанятамі, пахадзіць зноў па вольнай беларускай зямлі, па яе лясах, сенажацях, палёх...

[...] Бывай, дарагі мой, любы мой сыне!

Твой тата.

13 мая 1946 года на вучоным савеце Інстытута геалагічных навук АН СССР Г. Гарэцкі аднагалосна абараніў доктарскую дысэртацыю.

Скончыўшы ў 1946 годзе сярэднюю школу і атрымаўшы атэстат сталасці, Радзім пераехаў у Маскву да Славіка, які ўжо выехаў з інтэрната аўтазавода і зняў невялічкі пакойчык. Радзім паступіў вучыцца на геалагаразведачны факультэт Маскоўскага нафтавага інстытута імя акадэміка І.М. Губкіна, а Усяслаў – на эканамічны факультэт таго ж Інстытута. Праўда, праз год ён перавёўся на факультэт рускай літаратуры і мовы Маскоўскага педагагічнага інстытута імя У.І. Леніна.

Усе намаганні Гаўрылы дзеля вяртання на Радзіму ніякага плёну не далі. Дазволу на пераезд у Мінск не было, ды і Лара раіла не спяшацца, праявіць асцярожнасць. Г. Гарэцкі застаўся працаваць у “Гідрапраекце”, працягваў

інжынерна-геалагічныя даследаванні спачатку ў Гарадцы на Волзе, а ў 1947 годзе быў прызначаны намеснікам галоўнага геолога Сектара геалогіі “Гідрапраекта” і галоўным геологам экспедыцыі № 8 у станіцу Раманаўскую на Доне Растоўскай вобласці. Такая хада падзей, магчыма, і выратавала Гаўрылу ад яшчэ аднаго зняволення. Пасля вайны рэпрэсіўная машына бальшавізму зноў разгарнула шырокамаштабную барацьбу з “ворагамі народа”.

25.II.47 г. № 10.

Дарагія, любяы хлопчыкі!

Вельмі засмуціла нас хвароба Радзіка. Ой, як трэба берагчыся Табе, Радзімка. Застуды – Твая “ахілесавы пяты”, Твой страшны вораг, які можа прывесці з сабою яшчэ шмат усякіх хвароб. Першае Табе правіла; не дапускай паценьня; не сьпяшайся, не бяжы шывка, не паднімай цяжкае, не рабі нічога, ад чаго можаш спацець. Грып у Цябе зьявіўся таму, што Ты шывка ішоў да Праўдзінска! Не паднімайся з ложка без пары – выляжыся.

Абодзум Вам, хлопчыкі, трэба палепшыць харчаваньне. Выдаткуйце тья грошы, што ў Вас ёсць, перш-на-перш на харчаваньне: купляйце на рынку крупы, масла. Адзежу я Вам не раіў бы зараз набываць, набудзем пазьней; а вось харчаваньне палепшае – для Вас галоўнае. Не шкадуйце на гэты грошы. Дык кіруйцеся, мае любяы, такім правілам; усё для здароў’я і харчаваньня, адзеньне набудзем пазьней, Цалуем Вас моцна, моцна Беражыцеся, падтрымлівайце сілы. Пішыце часцей усю праўду.

Ваши тата.

22.XII.48 г.

Дарагія мае хлопчыкі!

Родныя мае Славучок і Разімка!

Вітаю Вас з Новым Годам, жадаю Вам здароў’я, бадзёрнасці, сьветлага сьветаўспрымання, радасці, маладосці сонечнай, імклівай, нічым не азмрочанай.

Шчаслівымі будзьце, мае арлянткі, сакаляткі. Навучыцеся разумець учынкi людзей і дараваць ім усё няпрыгожае, нядобрае. Ня крыўдзіцеся на людзей, толькі ўмовы робюць іх злымі. Ня будзьце патрабавальнымі да другіх, а толькі да сябе. Зразумейце і свае ўчынкi, навучыцеся кіраваць імі, узгадоўвайце самі сябе. Стрымлівайцеся, мае родныя. Нічога не рабіце пад уплывам хвіліны, настрою, бо па спадчыне да Вас перайшло шмат гарачае нецярплівасці, выбуховасці, настраёвасці.

Выхоўвайце ў сабе, як садоўнікі, усё добрае рысы, якія Вам здаюцца уласціваасцямі ідэальнага чалавека. І ніхай усё будзе ў Вас простым, натуральным. Вам непатрэбна штучнасць, бо прырода надзяліла Вас вельмі добрымі якасцямі.

І памятайце, што аснова посьпеху – праца, праца арганізаваная, систэ-

матызаваная, упарадкаваная, мэтаймклівая, але праца творчая, натхненая, прыгрэтая ласкаю, захапленьнем, уздымам.

І ніколі ніхай не пакіне Вас захапленьне. Захапляйцеся усім: прыгажствам жанчыны, паэзіяй, мастацтвам, тэатрам, навукаю, прыродаю, дружбай. Без захапленьня німа жыцьця. Заўсёды нешта і некага любіце.

Рыхтуйце Ваш малады, юнацкі дух да Вялікага Каханьня, якое прыдзе неспадзявана, раптоўна, дзіўнае як сонца і балючае, як рана. І ніхай квітнее пераможнае Каханьне, глыбокае, прыгожае, самахвярнае, няўміручае.

Дык будзьце-ж ічасьлівымі, мае хлопчыкі. Ніхай заўсёды дрыжыць Ваш дух пры словах паэзіі, пры гуках музыкі, пры ўсходзе сонейка, пры спагадлівым поглядзе любай.

Цалуем Вас, абыймаем, тулім.

Ваш тата.

“6.XI.49 г. Раманаўская.

Любыя мае, дарагія сынулі!

[...] Дзякуем за лісты. Пішыце троху часьцей. Не шкадуйце, калі спасьцігаць Вас будуць незадачы: гэта іспыт Вам, гэта падрыхтоўка ўздыму, набыцьцё спрактыкаваньня, перасьцярога і мабілізацыя. У жыцьцёвым рытме – гэта толькі часовы спад перад уздымам. Нават удзячны будзеце незадачы. Вы больш глыбока пазнаеце людзей, абставіны і саміх сябе.

А пройдзе хмара жыцьцёвая, зноў радуйцеся, красуйце, будзьце маладымі. Ніхай радасьць у Вас прыгае, дрыжыць, скача. Будзьце юнакамі ў час юнацтва. Працуйце сьведома, для саміх сябе. Зразумейце галоўнае, сутнасьць, і мэтад. Усё іншае будзе дасягнута логікай. Беражыце здароўе. Сістэматычна лячыце малярыю ў Радзімкі, каб яна зноў не зьвярнулася вясною. А Ты, Славучок, сам сябе лячы; выпрацуй у сябе стаіцызм, супакоенасьць, раўнавагу. Ты – сам сабе лепшы доктар. Мені хадзі па чужых людзях, больш сядзі ў хаце сваёй добрай і больш чытай, гамані аб лепшым з лепшымі.

1.XII.49 г.

Мой любы Радзімка!

Вітаю Цябе з днём нараджэньня, дарагі сынуля!

Жадаю Табе перш-на-перш здароў'я, каб не варочаліся да Цябе больш ні ангіны, ні малярыі, ні іншая якая хвароба.

Па-другое, каб ніколі не пакідалі Цябе жыцьцерадасьць, бадзёрасць, каханьне да жыцьця, сакавітасьць і сьвежасьць успраманьняў.

І каб заўсёды любіў Ты працу, творчай каб была Твая праца, карыснай для краіны. Каб палюбіў Ты навуку для самой яе, а не для знадворных меркаваньняў – гонару, славы, стану.

[...] Будзь ічасьлівым, мой любы хлопчык, а калі спаткаюць Цябе няшчасьці, будзь мужным і стойкім у змаганьні.

Жадаю Табе поўнай сугучнасьці з часам, з найлепшымі ідэямі Вялікага Будаўніцтва.

Цалую Цябе, абыймаю, лаішчу – і брата Твайго дзіўнага, хорошага, нашага Славучку таксама.

Твой тата.

15.XII.49. Ст.Раманаўская.

Мае хорошыя, мае дарагія!

Пазнавайце мудрасьць навукі і мудрасьць жыцьця, арганізаванасьць быту, умельства скарыстоўваць разумна час як для працы, так і для адпачынку.

Усё гэта вельмі згадзіцца Вам у будучыні, ды і ў сучаснасьці.

Мы рады за Вас, за палешаньне Вашага харчаваньня, быту, за больш сур'ёзныя, сапраўды студэнцкія, адносіны да заняткаў.

Беражыце толькі час, шкадуйце яго, ня бегайце дарма, без пільнай патрэбы, па знаёмых.

І лячыце Радзімку ад малярыі: не залечаная зараз бязьследна гэта паганая хвароба прынясе Радзімку вялізарную шкоду. Ліквідуйце гэта погань да шчэнтэ. У нас усё добра, апроча хваробы мамы, якая амаль ужо мінае. Цалую Вас пяшчотна, абыймаю, лаішчу, абараняю ад усяго злага.

Ваш тата.

У 1951 годзе Усяслаў заканчваў інстытут, і бацькоў хвалявала, куды хлопца размяркуюць на працу настаўнікам рускай мовы і літаратуры, пра што ішла паміж імі перапіска. Так, Гаўрыла з Раманаўскай пісаў у Маскву:

26.XI.50 г. Раманаўская.

Любыя нашы хлопчыкі, дарагія сынулі!

Учора і сёньня ў нас была хатняя нарада. І мы вырашылі грамадою, што Славучку ня трэба ехаць настаўнікам ні ў Малдавію, ні на Украіну.

Па-першае, рускую мову і літаратуру лепш выкладаць рускім. Па-другое, раз Славунька больш захапляецца дзіўнай лірыкай Лермантава і яго непараўнанай сьветлай прозай, чымся магутнай паэзіяй Пушкіна і найчысьцейшай, празрыстай прозай яго, – дык лепш і пачынаць Табе, наш родненькі хлопчык, ня з пушкінскай Малдавіі-Бесарабіі, не з краіны Палтаўскай сечы і ціхіх, поўных луною начэй, а з лермантаўскага паўночнага Каўказу, дзе пяшчотная прырода і зусім новы чалавек, зяпенец з шматлікіх рознацацянальных продкаў, прыгожы, адчайны, вольны, сонечны, – чалавек, якога шукаў і любіў Лермантаў, жадаючы супроцьставіць яго Пячорыну.

У 1951 годзе Радзім стаў ужо студэнтам-дыпломнікам, трэба было выбіраць месца дыпломнай практыкі. Гаўрыла хваляваўся за стан здароўя сына, бо апошнія гады той вельмі часта хварэў на ангіну, якая дала ўскладненне на сэрца. Таму бацька раіў сыну паехаць на працу ў больш цёплыя і спрыяльныя па клімаце раёны Прычарнамор'я ці Перадкаўказзя. Але самая высокая яго мара – каб сын паехаў на Беларусь. Калі бацька пакуль не можа працаваць на Радзіме, дык хоць сын няхай паедзе туды. Ён напісаў шэраг лістоў у розныя

геалагічныя ўстановы Беларусі, а затым і сын паслаў туды лісты. Але ніякага адказу не было... А сына тым часам настойліва запрашалі паехаць у Сібір, у тым ліку і такі выдатны вучоны, як член-карэспандэнт АН СССР К. Чэпікаў.

Вось што пісаў пра свае думкі і надзеі Гаўрыла:

23.III.51.

Любыя мае хлапчаныты!

Стан здароўя Радзімкі і Вашае мамы непакоіць мяне вельмі. Аднавіць іх здароўе – гэта найважнейшая мэта сёлетняга году, якой трэба падпарадкаваць усё іншае.

Вось чаму я настойліва супроць практыкі Радзімкі на Абі. Табе, Радзімка, патрэбна сонейка, мора, ненапруджаная і кароткая праца ўлетку – з найбольшым і сыстэматычным адпачынкам, павольнаю хадюю, роўным рэльефам. Сёлета Ты мусіш адпачываць як ніколі. Ты мусіш змагацца з хваробамі за самога сябе. Было б надта добра трапіць Табе сёлета ўвосень у дом адпачынку на Чорнамор’і, пад’есыці досыць фруктаў, прагрэцца, загартавацца.

Сёлетні год павінен стаць для Цябе пераломным – трэба спыніць усякія захворваньні. А лягчэй гэта зрабіць, калі Ты трапіш на поўдзень. Клопат аб Тваім, Радзімка, здароўі кіруе нашым вырашэньнем – параіць Табе ня ехаць на Обь.

26.III.51. Раманаўская.

Любыя хлопчыкі!

Чэпікаў добры дасьледчык і харошы чалавек, і ён, канешне, шмат Табе дапаможа. Але думка, што Ты ня скоры трапіш на Беларусь, гложы мяне. Ня згодзен я ні з довадамі мамы, ні з меркаваньнямі Самуся Калясьнёва, не падзяляю іх асьцярожнасьці... А таму зраблю яшчэ адну апошнюю спробу накіраваць Цябе на Беларусь: сёньня-ж напішу аб Табе ліст сакратару ЦК КП (б)Б тав.Патолічаву. Калі і гэта не дапаможа, ну тады Ты зусім вольны, і я нічога не буду шкадаваць.

Але зразумейце, мае любыя хлапчаныты, што адмаўленьне ў магчымасьці працы Радзіка на Беларусі – гэта поўнае разбурэньне маіх лятуценняў... Я не магу з гэтым згадзіцца, пакуль не зраблю апошнюю спробу.

Дык Ты, Радзімка, афармляйся сабе да Чэпікава, але ведай аб маёй апошняй спробе...

Ваши тата.

16 красавіка Гарэцкаму быў адпраўлены адказ за подпісам загадчыка аддзела цяжкай прамысловасці ЦК КП(б)Б, у якім паведамлялася, што “...планам размеркавання Міністэрства вышэйшай адукацыі выдзялення маладых спецыялістаў, скончыўшых Інстытут нафтавай прамысловасці ў 1951 годзе, для Беларускай ССР не прадугледжана”.

10.IV.51.

Любыя мае хлопчыкі!

Як-раз сёння, у дзень майго нараджэння, прыйшла ласкавая маміна вітальная тэлеграма, дзіўны ліст і харошы, ласкавы ліст Радзімкі – № 9. Ось дзякуй Табе, мой дарагі сынуля, за пацеху, за мары, за лятуценні. Ніхай бы яно так было! А мо і будзе? Пасылаю гэты Твой ліст маме. Такую вялікую радасць прынеслі сённяшнія лісты ў нашу хату! Малайцы, і мама, і Радзімка!

Тэлеграма Славіка спачатку засмуціла нас. А потым мы агоўталіся. Бо Калужская вобласць добрая і па клімату, і па людзях, і па блізкасці да Масквы. Можна б было Славучку паступіць у завочную аспірантуру, калі гэта магчыма. Бяры, Славунька, толькі мінімум лекцый, каб мець больш вольнага часу на аспіранцкія заняткі. Мы Табе будзем дапамагаць матэрыяльна, усебакова. Ну, а калі і ў завочную аспірантуру Табе трапіць нельга, – ну, тады займайся сам, самастойна, па аспіранцкай праграме, па ўсіх праграмах, якія рэгулярна дастаўляць Табе папрасі каго-небудзь з таварышоў.

Не сумуй, Славунчык, Ушынскі, Макарэнка, Песталоццы аспірантамі ня былі, Талсты таксама. Працуй сам над сабою і над сваёй любай, педагагічнай працай, як працавалі яны. І радасць будзе з Табою неадлучна.

Ну, а з Табою, мілы, любы сібрак, давай ужо памірымся, – хоць я і да гэтага часу супраць Сібіру, а за Краснадарскі край, поўдзень, Украіну, калі ўжо нельга трапіць на Беларусь.

Але за Твой цудоўны ліст – згодзен часткова і на Сібір – толькі беражы Ты там сваё здароўе!

Цалую Вас, абыймаем, лаішчым, любім.

Буля, дзедка, тата.

30.IV.51.

Дарагі мой, любы Славучок!

Кожнаму бацьку было б вялікім шчасцем атрымаць ад сына такі выключны ліст, які напісаў Ты мне, – для мяне-ж гэта шчасце падвойнае. Рад за Цябе, мой сынуля, ганаруся Табою, тваімі думкамі, жаданнямі, імкненнем, настроймі. Ідзі сваёй абранаю любая сыцяжынкаю, ніхай ніколі не згасе зорка наперадзе – і лягчэй Табе будзе ісці па жыццёваму шляху, часта цяжкім, і ня стомішся Ты, нават калі мэта Твая ўсё роўна заставацца будзе далекай, недасяжнай.

А.Л. Яншын – тады толькі кандыдат геолога-мінэралагічных навук, а пазней акадэмік, Герой Сацыялістычнай працы, выдатны вучоны сучаснасці, – з якім Радзім пазнаёміўся ў час летняй практыкі ў Казахстане, запрасіў яго на працу ў Інстытут геалагічных навук Акадэміі навук СССР, адну з найлепшых геалагічных навуковых устаноў краіны, а можа, і свету. Параіўшыся з

бацькамі, сын даў згоду.

Кіраўнік геалагічнага сектара Інстытута, выдатны вучоны Мікалай Сяргеевіч Шатскі, які добра ведаў Г.І. Гарэцкага, адразу даў згоду на працу Радзіма, сказаўшы: “Я веру ў спадчыну: з сына такога бацькі павінен быць толк”.

У 1955 годзе Г. Гарэцкага прызначылі на працу ў філіял Гідрапраекта СССР, а ў 1956 годзе канчаткова перавялі туды. Гэта ўстанова знаходзілася ў горадзе Дзедаўск, прыблізна за 40 км ад Масквы.

Нягледзячы на цікавую працу, якой, як заўсёды, Г. Гарэцкі аддаваў увесь свой імгэт, дастаткова някепскі дабрабыт і спакой сям’і, думкі ўвесь час вярталі яго да Беларусі. Калі ж здзейсніцца мара ўсяго жыцця і атрымаецца трапіць на Беларусь, працаваць для роднай Радзімы? Ён вёў на гэтую тэму перапіску з Якубам Коласам, акадэмікам Паўлам Рагавым – сваім даўнім сябрам – і іншымі, якія прыкладалі шмат намаганняў, каб Гарэцкаму дазволілі вярнуцца на працу ў Акадэмію навук, але пакуль быў адмоўны адказ з ЦК КПБ.

Ды вера жыла і ніколі не пакідала Гаўрылу. На адбійках сваіх прац якія прэзентаваў сыну, ён пісаў: *Любаму майму сынулі Радзіму – у знак будучай яго працы на гонях беларускае культуры і навукі; Любаму майму сынулю Радзімку – чарговы крок набліжэння да родных прастораў Беларусі – ад бацькі.*

Моцны станоўчы ўплыў бацькі і яго магутнай асобы сыны адчувалі не толькі да канца яго жыцця, але і ўвесь час пазней. Не ўсё, пра што марыў Гаўрыла Гарэцкі, здзейснілася. Жыццё і яго ўдзельнікі ўносілі свае шматлікія карэктывы. Старэйшы сын на ўсё жыццё застаўся ў Маскве, дзе стаў выдатным букварыстам і педагогам, членам-карэспандэнтам Расійскай акадэміі навук, прафесарам, членам Саюза журналістаў Расіі, шматгадовым галоўным рэдактарам часопіса “Начальнае школа”. Яго калегі і вучні пасля яго смерці (25.04.2009) выдалі кнігу *Опережая время. Избранные труды В.Г. Горещкого, воспоминания о его жизни и творчестве*. М.: «Начальная школа и образование», 2010, 288 с.

Гаўрылу Гарэцкаму ўсё ж удалося вярнуцца на сваю любую Бацькаўшчыну, дзе ён апошнія дваццаць год жыцця апантана працаваў і лічыў іх самым шчаслівым сваім часам. Асабліва яму было радасна, што ён працуе ў адным Інстытуце са сваім малодшым сынам, які і да гэтых дзён ўжо на працягу амаль 45 гадоў працуе ў НАН Беларусі.

г.Менск, чэрвень 2014 – красавік 2015

Жыццёвы меланж – 2015-2016

Глыбока нацыянальны майстар вясковай прозы *(гадавіна па Анатолю Кудраўцу)*

13 траўня 2015 года, у гадавіну па Анатолю Кудраўцу, у кавярні Netto адбылася вечарына памяці выдатнага пісьменніка, публіцыста, рэдактара, а таксама прэзентацыя яго апошняй, ужо пасляжыццёвай кнігі “Зязюля пракукуе заўтра”. Мемарыяльны вачар, арганізаваны сваякамі літаратара і Саюзам беларускіх пісьменнікаў, веў старшыня СБП Барыс Пятровіч. Сярод шматлікіх выступоўцаў былі пісьменнікі, якія не толькі сябравалі з Анатолям Паўлавічам, але былі ў рэдкалегіі ці супрацоўнікамі часопіса “Нёман”, дзе А.Кудравец многія гады (з 1978 г.) быў галоўным рэдактарам. Сяргей Законнікаў, Віктар Карамазяў, Генрых Далідовіч, Віктар Казько, Анатоль Вярцінскі, Алесь Пашкевіч, Ірына Шаўлякова, Сяргей Дубавец распавялі розныя асабістыя моманты сустрэч, падзей, нечаканых выпадкаў, разваг, якія ў іх былі звязаны з Анатолям Кудраўцом, а таксама некаторыя ацэнкі яго пісьменніцкага таленту, рэдактарскай здольнасці, яго характару і г.д. Блізкія (у тым ліку ўнучка Кудраўца з мужам і сімпатычным сынам Кастусём) успомнілі дзеда ў хатніх умовах.

У выніку яркая ўзнік партрэт гэтага выдатнага майстра беларускай прозы. Яго творчасці ўласцівы народнасць, глыбокае разуменне нацыянальнай сутнасці герояў яго твораў, асабліва вясцоўцаў. Гэта – сапраўдны народны праязік, які мае такія цудоўныя спалучэнні: рэдкая сціпласць, адсутнасць амбіцыёзнасці і ў той жа час пачуццё уласнай годнасці. Анатоль Кудравец надзвычай надзейны сябра, чалавек бязмежнай дабрыні, заўсёды гатовы прыйсці на дапамогу, поўны вясковай мудрасці, вытрымкі. Побач з дабрынёй і мяккасцю ўражвала яго цвёрдасць у дасягненні справядлівасці, прычым тут ён здзіўляў сваёй нязломнай сілай, смеласцю, моцнай воляй і пастаянным імкненнем да чыстых маральных каштоўнасцяў.

Вельмі лагодны, клапатлівы ў сям’і, бязмерна любіў сваю ўнучку Анюту і не мог нарадавацца на свайго праўнука Кастуся.

Я выступіў з успамінамі пра наша супрацоўніцтва з Анатолям Кудраўцом у сувязі з публікацыямі ў “Нёмане”. Пасля Чарнобыльскай катастрофы шэраг супрацоўнікаў Інстытута геахіміі і геафізікі АН Беларусі і я, як дырэктар, шмат займаліся праблемамі экалогіі, якія вельмі ўскладніліся пасля аварыі на АЭС. Асабліва цесна я супрацоўнічаў з выдатным гідрагеолагам Анатолям Кудзельскім. У № 3 за 1991 г. часопіса “Нёман” мы надрукавалі артыкул “Кукушка, кукушка, сколько жить нам на Белой Руси?”, у якім аб’ектыўна намалявалі сумную карціну экалагічнай сітуацыі ў краіне. Мы былі вельмі ўдзячны галоўнаму рэдактару А. Кудраўцу за смеласць, дзякуючы якой ён надрукаваў артыкул, які меў вельмі шмат крытыкі на дзеянні ўрадавых структур. Артыкул выклікаў значную цікавасць і за яго нам нават была прысуджана літаратурная прэмія часопіса “Нёман”.

У тым жа годзе ў № 12 Анатолям Кудравец надрукаваў аповесць Максіма Гарэцкага “Две души” (пераклад з беларускай Ул. Жыженка). Гэты твор М. Гарэцкага доўгі час не дазвалялі выдаваць і толькі ў часопісе “Полымя” (№ 7, 1989) ён упершыню выйшаў у савецкім друку. Па тэксту гэтай публікацыі і зроблены пераклад. Шэраг літаратуразнаўцаў высока ацанілі аповесць і лічылі яе найбольш значным дасягненнем у беларускай прозе. Вось чаму А. Кудравец змясціў пераклад аповесці на рускую мову адразу пасля яе публікацыі ў “Полымі”.

Анатолям Кудравец з вялікай падтрымкай і разуменнем важнасці праблемы абмеркавання экалагічнай і энергетычнай сітуацыі ў краіне надрукаваў у “Нёмане” (№ 9, 1993) артыкул Р. Гарэцкага, А. Кудзельскага і Я. Пятраева “Осторожно с АЭС!”, у якім мы выступілі супраць прыняцця Саветам Міністраў РБ “атамнай” Энергетычнай праграмы без шырокага адкрытага абмеркавання. На наступны год у “Нёмане” (№ 7, 1994) як працяг на гэту тэму выйшаў мой невялікі дадатак “Ещё раз об АЭС”.

У сувязі з рознымі публікацыямі ў “Нёмане” я даволі часта прыходзіў у рэдакцыю часопіса, дзе сустракаўся з заўсёды ветлівым, разумным, шырокага погляду галоўным рэдактарам. Мяне спачатку троху здзіўляла, што часопіс рускамоўны, а ўсё было прасякнута беларушчынай. Чулася толькі беларуская мова, абмяркоўваліся праблемы нацыянальнага адраджэння, ва ўсім адчувалася шчырае хваляванне за лёс Беларусі як менавіта беларускай краіны. Гэта выклікала яшчэ большае жаданне прыйсці ў рэдакцыю часопіса, параіцца, пагаманіць.

Вельмі своечасова Анатолям Кудравец арганізаваў у рэдакцыі часопіса “Нёман” “круглы стол”, які ў той час на пачатку пабудовы

незалежнай дзяржавы Рэспублікі Беларусь быў вельмі актуальны і якому надаў такую задашліваю назву, як “Беларускі шлях”. А. Кудравец аб’ёмна акрэсліў і галоўную мэту “круглага стала”: *“шлях” это... судьба белорусского народа, как она складывалась исторически и как сложилась, выткалась на кроснах времени. Значит, “шлях”. То, что имело начало, имело развитие и ищет продолжения. То, что прошли наши предки, и то, что должны пройти мы.* (“Белорусский шлях” // Нёман. 1993. № 6, июнь, с. 3–43). У рэдакцыі сабралася дастаткова прадстаўнічае кола навукоўцаў, пісьменнікаў, грамадскіх дзеячоў і інш. Сярод іх быў і А.Р. Лукашэнка – дырэктар саўгаса “Гарадзец” Шклоўскага раёна Магілёўскай вобласці, народны дэпутат РБ. Завочна ў дыскусіі прынялі ўдзел С.С. Шушкевіч – старшыня Вярхоўнага Савета РБ і З.С. Пазняк – лідэр БНФ і апазіцыі ў Вярхоўным Савеце РБ. Публікацыя матэрыялаў “круглага стала” выклікала шырокую цікавасць у грамадстве і адыграла значную ролю ў станаўленні поглядаў на той шлях, якім павінна далей пайсці наша краіна. Пасля яшчэ больш ясна акрэсліліся розныя групы людзей таго ці іншага напрамку. Публікацыю матэрыялаў закончылі заключнымі словамі з выступлення доктара філасофскіх навук У.М. Конана: *Как сказал некогда Максим Горький: все другие уже на горе. Мы пока ещё под горою. Но придёт время, и мы, наконец, взберёмся наверх. Хочется надеяться, что путь наш не на Голгофу.*

Можна параіць прачытаць гэтую публікацыю. Яна выклікае значную цікавасць і цяпер, таму што застаецца не менш актуальнай і да нашага часу.

Анатоль Кудравец у апошні год жыцця склаў сваю новую кнігу “Зязюля пракукуе заўтра...”, якая з дапамогай унучкі пісьменніка Ганны была выдадзена выдавецтвам “Кнігазбор” (2014 год) у Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў “Кнігарня пісьменніка”, вып. 54. У анатацыі адзначана: “У кнігу выдатнага майстра беларускай прозы Анатоля Кудраўца (1936–2014) увайшлі выбраныя апавяданні і аповесць, якія раскрываюць змястоўнае багацце, стылістычную каларыстыку і грамадзянскую актуальнасць яго прозы”. Мілая ўнучка Анатоля Паўлавіча Анюта вядзе вялікую справу па захаванні памяці свайго люблага дзеда і зараз актыўна ўдзельнічае ў падрыхтоўцы да выпуску ў свет яго ўспамінаў. Анатоль Кудравец вельмі любіў беларускія песні, некаторыя з іх у канцы імпрэзы выканалі вядомая спявачка Таццяна Матафонава.

Шукаю цішыню

Усе мы, людзі, адзін ад аднаго адбіраем цішыню і ўсюды робім шум рознай моцы. Суседзі нашай кватэры зверху часта, нават з самага рання, пачынаюць гучна сварыцца, удзень іх дзіця пілікае на раялі

адну і тую ж мелодыю, а ўвечары доўга-доўга нешта перастаўляюць, тупаюць; суседзі з аднаго боку вельмі рана набіраюць ванну, удзень нешта гучна майструюць, а позна ўвечары, а то і ноччу зноў шуміць вада; суседзі з другога боку з ранку да вечара пранізліва крычаць па мабільніку, адкрываюць вакно і пад гучную бяседу з анекдотамі і рогатам паляць папяросы.

Ад шуму гарадскога схавацца немагчыма, таму тут і цішыні не адшукаеш. З самага рання да позняга вечара чуеш разнастайны шум горада. Калі пад раніцу яшчэ моцна спіш, раптам чуеш то гучны брэх сабак, якіх вывелі прагуляць шматлікія “сабачнікі”, то рык аўтамабіляў, а яшчэ горш – іх звонкія гукі трывожнага сігналу. Заснуць зноў, калі ўставаць яшчэ рана, ужо амаль немагчыма. Значна горш, калі такое здараецца сярод ночы. Вось тады, каб зноў заснуць, не можаш прагнаць розныя думкі аб працы, сямейных падзеях, сяброўскіх адносінах, круцішся з боку на бок, лічыш вярблюдаў з віртуальнага каравана, а то і ўстаеш пахадзіць, папіць вады... Некаторыя, каб пазбавіцца ад гэтых дробных непрыемнасцей, прымаюць снатворныя таблеткі, – але яны шкодныя, як кажуць.

Ёсць адзіны выхад часова зменшыць надакучлівы гарадскі шум, змяніўшы яго не на цішыню, што немагчыма, а на прыемныя гукі музыкі ці песні: можна пайсці на любы добры канцэрт, а яшчэ лепш, больш надзейна, у філармонію паслухаць скрыпку ці фартэпіяна, у хаце – уключыць магнітафон з запісам інструментальнай музыкі, а моладзь – часта слухае нават у транспарце праз слухаўкі добрыя песні і музыку. Але і тут не-не ды ўварвецца шум горада.

Здаецца, што толькі на дачы ці яшчэ лепей – проста далёка ў вёсцы, ці ў лесе, на лузе ці ціхай рэчцы можна адшукаць цішыню, якая будзе дапаўняцца прыемнымі гукамі птушых спеваў (а калі пашанцуе дык і салаўінымі трэлямі), звонкім крыкам пеўняў, кваканнем жаб, ветраных хваляў, якія выклікаюць цудоўны шумок дрэў і шэпт траў, журчання бліскучых блікаў рэчкі ці ручая, срэбных ніццяў дажджу, а пры навальніцы нават магутнымі гукамі грому пасля яскравых бліскаў маланкі.

На жаль, і ў гэтых мясцінах ужо стала цяжка адшукаць цішыню з дабаўкай пералічаных прыемных гукаў. На дачы – амаль увесь дзень пранізліва шумяць газонакасілкі; прыязджаюць і ад’язджаюць аўтамабілі; нярэдка гаўкаюць сабакі; мяўкаюць кошкі; многія рамантуюць свае дамы – шум рознай моцы; некаторыя ўключаюць магнітафоны, якія гучаць на ўвесь дачны пасёлак, у другую палову дня і да вечара разам з дымам далятае пах і вясёлы гоман вакол шашлыка. Спадзяешся на позні вечар і ноч на свежым паветры, але то тут, то там кампанія моладзі ўключае гучную музыку, крычаць песні, весела рагочуць, балбоняць, а пазней, асабліва пасля добрага падпітку, раздаюцца віскі дзяўчат і гагатанне хлопцаў, якое суправаджаецца

багатым брыдкаслоўем. Гэтая радасць быцця часта цягнецца да сярэдзіны ночы, а то і да раніцы.

Лепш за ўсё такую цішыню пашукаць у глухім лесе, але і там сустрэнеш аўтамашыну, і магутныя крыкі-перакрыкі: “Ау, дзе ты! Хадзі сюды!” Нарэшце упэўніваешся, што адшукаць поўную цішыню ў нашым свеце вельмі няпроста.

— „ —

Мусіць, толькі тады я адчую цішыню, калі назаўсёды закрываюцца мае вочы. Але ўжо цяпер адчуваю, што ў хуткім часе, калі маё цела пакіне душа, то будзе зноў сумаваць па шуму, прычым асабліва па размаітаму гарадскому шуму.

Помнік паэту

28 жніўня 2015 г. ў дзень нараджэння Генадзя Бураўкіна на ўсходніх могілках адбылося адкрыццё помніка паэту. Сабралася каля 50 яго родных, сяброў, прыхільнікаў паэзіі і дзейнасці. Сустрэчу вёў кіраўнік Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч. Выступілі паплекнікі паэта: Анатоль Вяцінскі, Уладзімір Арлоў, Сяргей Законнікаў, Радзім Гарэцкі, Уладзімір Някляеў і інш. Падзяку ўсім, хто прыняў удзел у стварэнні помніка і прыйшоў на яго адкрыццё, выказаў сын Г. Бураўкіна Аляксей. Помнік зроблены вядомым беларускім скульптарам Алесем Шатэрнікам. Помнік з шэра-рудаватага цёмнага граніту мае выгляд разгорнутай кнігі. З аднаго боку ў верхняй, больш светлай частцы – барэльеф, пад якім вялікімі літарамі надпіс “Генадзь Бураўкін”, ніжэй – меншымі літарамі – “паэт”, а ў самым нізе – “28.08.1936. – 30.05.2014”. На другім баку – радкі з яго верша: “Ты, мой народ, мяне не папракнеш, я ўсё табе аддаў – жыццё і сілы...” Менавіта гэтыя словы сам паэт папрасіў напісаць на помніку, хаця многія вытрымкі з яго вершаў былі б тут дарэчы. Помнік ва ўсіх прысутных выклікаў поўнае ўхваленне – адчуваецца таленавітасць яго аўтара, які з дапамогай жонкі і дзяцей Генадзя Мікалаевіча змог перадаць галоўную сутнасць жыцця паэта.

Мне асабіста, хаця прайшло ўжо больш года, як пайшоў ад нас Генадзь Бураўкін, не верыцца, што яго няма. Часта, як раней, быццам чуецца, што па тэлефоне гучыць яго голас: “Радзім! Здароў...” – а далей ідзе наша, як заўсёды, цікавая шчырая гамонка на розныя тэмы, якія хвалююць нас абодвух. А такіх тэм процьма... Генадзь Бураўкін для мяне, як і для многіх, жывы... Я, як і раней, размаўляю з ім, раюся, дзялюся навінамі, якія, на жаль, не робяцца больш радаснымі, а, наадварот, павялічваецца колькасць сумных, цяжкіх, трывожных, нават жудасных, не толькі ў асабістым жыцці і на Бацькаўшчыне, але і ва ўсім свеце... Другі раз я з нейкай разгубленасцю і вялікім жалем разумею, што не будзе адказу ад майго сябра...

Успамінаю нашы сустрэчы на розных пасяджэннях, імпрэзах, але асабліва цікавых і працяглых у хаце за сталом. Ён узгадваў сваё жыццё, багатае рознымі падзеямі, нечаканымі і чаканымі выпадкамі, узаемаадносіны з многімі вядомымі дзеячамі. З прыемнасцю размаўляў пра любоў да людзей, прыроды, Бацькаўшчыны, родных, што дазваляла яму ўздымаць сваю лірычную паэзію на такую вышыню, але асабліва ўспамінаў пра пачатак і розныя моманты свайго светлага кахання да мілай яго жончкі Юлі... Не кожны можа так кахаць, як Бураўкін Генадзь... Я шмат разоў прасіў яго пачаць пісаць успаміны пра яго жыццё і дзейнасць, але ён усё адкладаў на больш позні час, калі вызваліцца, як яму здавалася, ад многіх сучасных спраў, ад якіх ніяк не мог збавіцца, бо не мог і адмовіцца ад іх, бо прымаў блізка да сэрца падзеі ў краіне, і канкрэтна ў Саюзе беларускіх пісьменнікаў, ТБМ, Радзе інтэлігенцыі і інш.

Я лічу сябе шчаслівым, што быў сябрам Генадзя Бураўкіна. Думаю, што шмат людзей удзячны лёсу, што жылі ў той час, калі з намі быў ён, які мог сваім прыкладам паказаць, якім павінен быць сапраўдны патрыёт сваёй Радзімы, узяць у сэрцы і розуме многіх суайчыннікаў пачуццё хвалявання, роздуму, надзеі, ахвяравання лёсам краіны, мовы, культуры, суадносін паміж сабой, задумацца пра сваю дзейнасць і г.д.

Мусіць, у самім прозвішчы – Бураўкін, якое ўтрымлівае і ўбірае ў сябе галоўныя рысы продкаў, можна ўбачыць, што яно нясе такія якасці, як уздымаць “буру” ў душах, сэрцах і дзеяннях людзей. У той жа час паняцце “бурыць” абазначае “свідраваць” – пранікаць сваёй паэзіяй, учынкамі да самых глыбінь.

Генадзь Бураўкін здзіўляў шматграннасцю сваёй дзейнасці. Перш-наперш, ён адзін з лепшых паэтаў-лірыкаў – класік і, нягледзячы на адсутнасць афіцыйнага звання, па-сапраўднаму “народны паэт”, як успрымаў яго беларускі народ.

Генадзь Бураўкін – аўтар выдатных песень (у тым ліку цудоўнай “Калыханкі” і шэрагу сапраўдных хітоў); журналіст і публіцыст найвышэйшага ўзроўню па актуальнасці тэматыкі і ўздзеянню на чытачоў; перакладчык і рэдактар (у тым ліку галоўны рэдактар часопіса “Маладосць”); дзяржаўны, палітычны і грамадскі дзеяч, які пакінуў у гэтых напрамках значны след у Беларусі, і г.д. Дастаткова ўспомніць, што ён быў дэпутатам Вярхоўнага Савету БССР X і XI склікання, пастаянным прадстаўніком Беларусі ў ААН, Надзвычайным і Паўнамоцным Паслом, старшынёй Дзяржтэлерадыёкампаніі (стварыў сапраўднае нацыянальнае тэлэбачанне і радыё), членам Рады Саюза беларускіх пісьменнікаў, старшынёй ТБМ, адным са старшын Усебеларускага з’езда за незалежнасць і інш. Нягледзячы на такі велізарны ўнёсак у паэзію і жыццё краіны, на яго высокія пасады, Генадзь Бураўкін заставаўся вельмі простым, добразычлівым,

абаяльным чалавекам. У той жа час ён быў вельмі прынцыповы, адстойваючы праўду, і трымаў годнасць і адпаведны гонар.

Галоўным у яго жыцці і дзейнасці заўсёды была шчырая любоў і адданасць Бацькаўшчыне, роднаму народу, што ніколі не пакідала яго пра любых рэжымах. Ён быў выдатным змагаром за нацыянальнае адраджэнне Беларусі – яе роднай мовы, культуры, літаратуры, дзяржаўнасці, незалежнасці.

Генадзь Бураўкін жыве сваёй неўміручай паэзіяй, подзвігам у імя Беларусі ў надзвычайнай шматграннай дзейнасці і будзе заўсёды жыць, пакуль жыве Беларусь, а яна будзе жыць вечно! Жыве Беларусь! Жыве Бураўкін!

Хроніка паваяеннай беларускай эміграцыі

У сярэдзіне верасня 2015 года Анатоль Сідарэвіч – вядомы гісторык, палітолаг, грамадскі дзеяч – ад імя Янкі Запрудніка перадаў мне і Нілу Гілевічу цудоўны падарунак: вельмі цікавую, змястоўную кнігу слыннага дзеяча беларускай эміграцыі “Па гарачых слядах мінуўшчыны. Мае лісты 1952–1959 гг.” (Мінск: Лімарыус, 2015. – 572 с.), якую мы прынялі з вялікай прыемнасцю, радасцю і ўдзячнасцю. Мы ўспомнілі незабыўныя сустрэчы ў Беларусі, калі Янка Запруднік досыць часта мог наведаць Менск. Яго актыўны ўдзел у працы Згуртавання беларусаў свету, асабліва ў час Першага з’езда беларусаў свету, а потым вялікая падтрымка наступных з’ездаў у больш цяжкія для згуртавання прэзідэнцкія часы, пастаяннае сяброўства ў Вялікай радзе ЗБС “Бацькаўшчына” зблізіла нас. Прыемна нас уразіла больш цеснае знаёмства з Янкай Запруднікам, яго жыццём і дзейнасцю: шырокаадукаваны доктар гісторыі, грамадскі і палітычны дзеяч, шматгранны талент (гісторык, журналіст, публіцыст, паэт і празаік, рэдактар і архівіст, арганізатар і інш.), поўнасцю адданы роднай Беларусі і беларушчыне. Наша знаёмства перарасло ў сапраўднае сяброўства.

Я ад свайго імя і Ніла Гілевіча перадаў праз e-mail Янку Запрудніку нашу агульную падзяку за яго кнігу, высока ацаніўшы яе і па зместу, сутнасці, значэнню і пажадаў працягваць яго найцікавейшыя эпісталарый. 21 верасня 2015 года мы атрымалі адказ: *Дарагія і шануюныя сябры Радзім і Ніл! Сардэчная падзяка вам за шчодры водгук на маю кнігу “Па гарачых слядах мінуўшчыны”. Прыемна чуць словы, якія дадаюць вытрываласць у працы. Абдымаю. Шчыра ваш – Янка Запруднік.*

Янка Запруднік 17-гадовым юнаком апынуўся ў паваяеннай Нямеччыне, хутка далучыўся да эміграцыйнай беларускай грамады, сярэдняю адукацыю атрымаў у Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы. У канцы жніўня 1954 г. з дыпламам гісторыка скончыў Лювэнскі

ўніверсітэт у Бельгіі. Далей – праца ў беларускай рэдакцыі радыё “Вызваленне” (сучасная “Свабода”) у Мюнхэне, сябра рэдакцыі тыднёвай газеты “Бацькаўшчына” і ў сакавіку 1957 г. пераезд у ЗША, дзе працягваў працу ў радыё “Вызваленне” і газеце “Бацькаўшчына”. У Нью-Ёрку абараніў дысэртацыю, стаў доктарам гісторыі, актыўна займаўся разнастайнымі справамі (галоўным чынам беларускімі), выдаў шэраг кніг пра дзейнасць беларусаў у эміграцыі і г.д.

Нягледзячы на тое, што “вольнага часу” заўсёды не ставала, Янка Запруднік, які жыў па прынцыпу “Жыць да стомы”, адразу пачаў пісаць лісты, прычым пад капірку, таму што разумеў – копіі патрэбны як дакумент эпохі, у якой ён жыве. Ён адзначыў: *Галоўным зместам лістоў былі арганізацыйныя ініцыятывы, выдавецкія праекты, грамадскія справы, палітычныя падзеі й погляды, культурніцкія мерапрыемствы ды, зразумела, абмен сяброўскімі й сямейнымі навінамі* (Янка Запруднік. “Па гарачых слядах ... 2015, с.11).

Пры геаграфічнай раскіданасьці й палітычнай растрэсенасьці таго часу ліставаньне разам з прэсай было галоўным спосабам “трымацца за рукі”, каб не разгубіцца” (тамсама, с. 10). “Што такое – ліст? [...] Гэта дакумэнт, у якім зафіксаваны факты, патрэбы, просьбы, жаданьні, пачуцьці, погляды, аб’ектыўныя й суб’ектыўныя аспекты індывідуальнага й калектыўнага быту (тамсама, с. 12).

Першыя сорак лістоў з 1948–1954 гадоў Янка Запруднік змясціў у кнізе “Дванаццатка. Дакументальная аповесць пра дванаццаць беларускіх хлапцоў у Нямецчыне, Велікабрытаніі й Бельгіі (1946–1954 гг)” Нью-Ёрк, 2002. Яшчэ ў 2005 годзе ён падараваў мне гэтую кнігу з прыемным аўтографам: *Вельмі паважанаму й дарагому вялікаму сыну Бацькаўшчыны, прадаўжальніку слаўнае сямейнае традыцыі служэньня Беларусі Радзіму Гарэцкаму з найлепшымі пажаданьнямі і глыбокай пашанай – Янка Запруднік. Мінск, 15 ліпеня 2005 г.*

Як адзначыла Валянціна Трыгубовіч у сваёй прадмове, у кнігу ўключаны толькі беларускамоўныя лісты. Пісанья па-французску, па-ангельску ды па-польску засталіся некранутыя ў архіве аўтара. Яна ж падкрэсліла значэнне кнігі: *Лісты Янкі Запрудніка пашираюць наша ўяўленьне пра паваенную беларускую эміграцыю, даюць магчымасьць глыбей зразумець людзей і матывы, якімі яны кіраваліся, імкнуўшыся да самарэалізацыі ды адданага служэньня Бацькаўшчыне, змаганьня за яе незалежнасьць. Колькасна невялікая й немажняя, у параўнаньні з іншанацыянальнымі дыяспарамі, беларуская грамада здолела зрабіць для станюўчага іміджу сваёй радзімы неверагодна шмат. Шчырасьць, ахвярнасьць ды глыбокая вера ў сваё прызначэньне спрыялі паспяховай працы гэтых нязломных патрыётаў* (тамсама, с. 8).

Я думаю, што гэта кніга Янкі Запрудніка ўяўляе сабой сапраўдную “Хроніку паваеннай беларускай эміграцыі”, якая створана

на базе ліставання – найлепшай дакументальнай формы. Гэта – выдатны пачатак “Хронікі..”, прысвечаны вельмі цяжкаму часу халоднай вайны паміж Захадам і Усходам, што спрыяла спадзяванням беларускай эміграцыі вярнуцца ў вольную Беларусь, а гэта ў сваю чаргу патрабавала трымацца разам раскіданым па розных краінах беларусам. З другога боку, усплывалі праблемы прыстасавання жыцця на новых месцах пасялення, пытанні перспектывы тэрміну эміграцыі і г.д.

Будучая “Хроніка паваеннай беларускай эміграцыі” нагадала мне “Камароўскую хроніку” Максіма Гарэцкага, у якой аўтар на комплекснай дакументальнай аснове (лісты з вёскі, успаміны вяскоўцаў, мясцовыя гісторыі і інш.) на прыкладзе жыхароў вёскі Камароўкі, цэлых сялянскіх родаў у той мясцовасці даў сямейную, затым вясковую хроніку жыцця і, нарэшце, хранікальную эпапею беларускага сялянскага народнага жыцця.

Вельмі хацелася, каб Янка Запруднік не абмяжоўваўся толькі 50-мі гадамі жыцця і дзейнасці паваенных беларускіх эмігрантаў, а працягнуў бы гэтую хроніку ў сапраўдны “раман-хроніку”, надрукаваўшы свае лісты да іншых і лісты да яго ў шматлікія гады эміграцыі да сучаснага часу.

— — —

23 верасня 2015 года ў бібліятэцы галерэі “Ў” адбылася прэзентацыя кнігі Янкі Запрудніка “Па гарачых слядах мінуўшчыны. Мае лісты 1952–1959 гг.” (2015), якую вялі Наталля Гардзіенка і Валянціна Трыгубовіч. Н. Гардзіенка пазнаёміла прысутных са зместам кнігі і дала слова В. Трыгубовіч, якая нядаўна прыляцела з Нью-Ёрку і больш падрабязна паведаміла пра гісторыю стварэння кнігі і якая рэдагавала кнігу і напісала прадмову. Яна падзялілася ўражаннямі пра свае сустрэчы з Янкам Запруднікам, якому ў наступным годзе споўніцца 90 гадоў. Нягледзячы на такі салідны ўзрост, ён адчувае сябе добра, кожны дзень робіць зарадку, далёкія прагулкі, шмат працуе; шчаслівы ў сям’і разам з мілай жонкай Надзеяй Кудасавай. Спадар Янка кожны дзень тэлефануе свайму самаму даўняму сябру, таксама выдатнаму дзеячу беларускай эміграцыі Вітаўту Кіпелю, які адчувае сябе слабавата і зусім не выходзіць з хаты, але выдаў кнігу ўспамінаў “Жыць і дзеіць” (2015). На маё пытанне, ці збіраецца Янка Запруднік працягваць свае хранікальныя лісты, спадарыня Валянціна адказала, што ён пакуль не паведамляе пра далнія планы, а збіраецца выдаць лісты тых жа часоў ад сяброў да яго. У Я. Запрудніка гатовы зборнік яго вершаў, але пакуль выдаваць яго не збіраецца.

Наталля Гардзіенка так дасканала падрыхтавала прэзентацыю, што давала слова толькі тым, хто папярэдне падрыхтаваў выступы. Гэта былі цікавыя паведамленні Валерыя Герасімава – сябра Рады і

ўправы Згуртавання беларусаў свету “Бацькаўшчына” з успамінамі пра дзейнасць Янкі Запрудніка ў якасці сябра Вялікай Рады ЗБС “Бацькаўшчыны” і ўдзелу ў падрыхтоўцы і правядзенні з’ездаў беларусаў свету. Выступіла дырэктар выдавецтва “Лімарыус” Марына Шыбка і расказала, як рыхтавалася да выдання гэта кніга. Ганна Запартыка паведаміла пра знаёмства з Янкам Запруднікам і пра яго архіў у Беларускаім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. У заключэнне вядомая спявачка Таццяна Матафонава выканала адну з любімых песень спадара Янкі і беларускай эміграцыі “Мая Беларусь”, а таксама беларускі варыянт паланэза Міхала Клеафаса Агінскага “Развітанне з Радзімай”.

Усім прысутным быў раздадзены тэкст Янкі Запрудніка “Прывітальнае слова ад аўтара кнігі”: *Паважаныя спадарыні й спадары, дарагія сяброўкі й сябры!*

*Хоць мы з вамі жывём далёка адны ад адных, я цешу сябе наступнай думкай: філэзафы прызналі, што **прастора** ў сваёй сутнасці – гэта ня рэч і не адчуваньне, а толькі **прадукт псыхалёгіі**. Значыцца, спараджае прастору **думка**. Дык **думкаю** мы яе сёння й зьнішчаем. У гэты момэнт мы з вамі **разам**. Разам у імя Бацькаўшчыны.*

Мне вельмі прыемна, што з дапамогаю сяброў-супрацоўнікаў мы здолелі завяршыць наш працаёмкі выдавецкі праект у форме кнігі маіх лістоў. У іх адлюстраваны пэрыяд нашай гісторыі, мала ведамы на Бацькаўшчыне. Рэч у тым, што наша гістарычная прастора шматшырэйшая, чымся прастора геаграфічная. Гістарычная прастора ўключае ў сябе долю й нядолю нараджэнцаў Беларусі на цэлым свеце. Гісторыю гэтых людзей трэба ведаць, бо ў ёй шмат павучальнага для сённяшняга дня, асабліва ў сэнсе культурнага й нацыянальнага самасцьверджання беларусаў. Прыклад замежных суродзічаў, асабліва ў пэрыядзе пасля Другой сусветнай вайны, варты таго, каб азнаёміцца зь ім бліжэй. Ён будзе стымуляваць наш сённяшні адраджэнскі рух, нашу нацыянальную годнасць. З такой мэтай і выдадзена мая кніга.

Пры гэтай нагодзе хачу яшчэ раз шчыра падзякаваць тым, хто працаваў над ейным выхадам у свет – шанюным Валянціне Трыгубовіч, Марыне Шыбка, Натальлі Гардзіенцы ды аўтару вокладкі спадару Вадзіму Ногу. Дзякую таксама кіраўніцтву “Бацькаўшчыны” за арганізацыю гэтай імпрэзы і ўсім, хто на яе прыбыў.

Жыве Беларусь!

Ніл Гілевіч – волат беларускай культуры і літаратуры

Мае блізкае знаёмства з Нілам Гілевічам, якое пазней перарасло ў сапраўднае сяброўства, пачалося ў дні, калі ў 1993 г. адзначаўся 100-гадовы юбілей з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Выдатны паэт і дзяржаўны дзеяч Ніл Гілевіч высока цаніў асобу Максіма Гарэцкага як “вялікага дзеяча беларускай культуры”, сам прымаў актыўны ўдзел у святкаванні. У Горках у Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі адбыліся другія Гарэцкія чытанні, дзе мы зрабілі даклады; у Палацы культуры прайшоў рэспубліканскі ўрачысты вечар, які адкрыў Ніл Гілевіч; бралі ўдзел у адкрыцці мемарыяльнай дошкі; мы разам абрэзалі чырвоную стужку на адкрыцці музея Максіма Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы. Ва ўсіх гэтых падзеях актыўны ўдзел прымаў Янка Брыль, з якім спачатку Ніл Гілевіч, а троху пазней і я шчыра пасябравалі, прычым па прапанове старэйшага за нас Івана Антонавіча мы нават перайшлі на “ты” – як ён казаў: “сяброўства люблю на роўных”.

Мы з вялікай радасцю часта сустракаліся на розных літаратурных вечарах, нарадах, прэзентацыях, іншых імпрэзах, прымалі ўдзел у штогадовых “Гарэцкіх чытаннях”, тэлефанавалі адзін аднаму. З прыемнасцю ўспамінаю нашу вандроўку у Крынічнае на Нёмане на 80-годдзе Янкі Брыля, калі я з жонкай Галінай, з Нілам Гілевічам і яго Нінай Іванаўнай – усе чацвёрэ нечакана прыехалі на маіх “Жыгулях”. Колькі было радасці, жартаў, добрых сардэчных слоў у гонар юбіляра!

Як заўсёды ў жыцці, станоўчыя старонкі павінны чаргавацца з адмоўнымі. У 1988 годзе пакінуў нас мой любы Тата, акадэмік Гаўрыла Гарэцкі. Сардэчная ўдзячнасць мая за падтрымку ў маім горы Нілу Гілевічу і Янку Брылю – бязмерная, а ўсхваляваныя і шчырыя словы апошняга выклікалі ў мяне слёзы нейкага супакаення.

24 ліпеня 2003 года Ніла Гілевіча напаткала вялікае гора – пасля цяжкай пакутнай хваробы памерла Ніна Іванаўна.

5 верасня 2003 года гэты свет пакінула і жонка Янкі Брыля Ніна Міхайлаўна – цудоўная, вельмі разумная жанчына з вялікім гумарам, светлай душой і любячым сэрцам. Гора Івана Антонавіча было невыносным, але ён трымаўся мужна. Пахаванне адбылося на досыць далёкіх могілках “Калодзішчы”, бо вялікаму майстру прозы і выдатнаму грамадзяніну Беларусі не дазволілі пахаваць жонку на Кальварыі ці іншых больш блізкіх могілках. Ніл Гілевіч і я шчыра спачувалі свайму старэйшаму сябру, выказалі наш сардэчны сум і боль у сваіх развітальных словах.

Не прайшло і тры гады, як 25 ліпеня 2006 года зноў мы мелі вялікую страту – пайшоў у іншы свет наш дарагі Янка Брыль, не дажыўшы 10 дзён да 89 гадоў. Класіка беларускай літаратуры па яго просьбе хавалі з хаты, каля якой прайшоў і жалобны мітынг.

Сабралося чалавек 500. Старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Алясь Пашкевіч першае слова даў Нілу Гілевічу, другім выступаў я... Тут і на Каладзішчанскіх могілках гучала шмат шчырых цёплых развітальных слоў. Цела Янкі Брыля паклалі побач з Нінай Міхайлаўнай. Зноў у нас шчаміла сэрца...

— “ —

Найпрыгажэйшая Лагойшчына (“Беларуская Швейцарыя”) не толькі натхняла самага выдатнага паэта Бацькаўшчыны Янку Купалу на шэдэўры сваёй творчасці, але стала месцам нараджэння і другога, аднаго з найлепшых паэтаў сучаснасці – Ніла Гілевіча. Унікальная асоба ў беларускай культуры і літаратуры, ён унёс значны ўклад у самыя разнастайныя напрамкі: паэзія і проза, публіцыстыка і пераклад, літаратуразнаўства і крытыка, гісторыя беларускай літаратуры і фалькларыстыка, журналістыка і рэдактарства, педагогіка і навук, дзяржаўная і грамадская дзейнасць.

Ніл Гілевіч – літаратар, які мае ў сваёй універсальнай творчасці самую шырокую палітру літаратурных родаў і жанраў: у мастацкай паэзіі – лірыка кахання, філасофская, грамадзянская, дзіцячая, казкі, загадкі, вершы, паэмы, раманы, сатыра і гумар, песні, экспромты; у прозе – апавесці, апавяданні, абразкі, эсе, эцюды, замалёўкі, мініяцюры, штрыхі да партрэтаў, успаміны, дзённікавыя запісы, ліставанне; у драматургіі – камедыі, драмы, трагедыі; у публіцыстыцы – артыкулы, прамовы, нататкі, нарысы, інтэрв’ю; у перакладзе (дакладней – перастварэнні) – з балгарскай, рускай, украінскай, польскай, славенскай, сербскай, харвацкай, лужыцкай, македонскай, славацкай, чэшскай (каля 400 паэтаў і пісьменнікаў славянскага свету); у літаратуразнаўстве і крытыцы – гісторыя беларускай паэзіі, літаратурны працэс, моўнае майстэрства, мастацкі пераклад, народнасць літаратуры, рэцэнзіі, водгукі, прадмовы і прадмоўкі; у фалькларыстыцы – песенная творчасць беларускага народа, апавядальныя і мудраслоўныя жанры беларускай народнай творчасці (у тым ліку пяць тамоў беларускага фальклору ў сучасных запісах); у рэдактарстве – літаратурны кансультант у газеце “Звязда”, рэдактар альманаха “Далягляды”, газеты “Наша слова”, член рэдкалегіі “Бібліятэка поэта” (СССР), розных энцыклапедыяў, часопісаў “Малодосць”, “Полымя”, савецка-балгарскага “Дружба”, “Арфей” (Балгарыя) і інш. Гэта шматгранная літаратурная дзейнасць Ніла Гілевіча справядліва ацэнена: Народны паэт Беларусі (1991) – апошні, хто працаваў да 2016 года, Дзяржаўная прэмія БССР імя Я. Купалы (1980), лаўрэат міжнароднай прэміі імя Хрыста Боцева (1988), прэмія Івана Франка (2007), ордэн Кірыла і Мефодзія 1-й ступені, ордэн Югаслаўскай зоркі са стужкай, ордэн князя Яраслава Мудрага.

Ніл Гілевіч – вядомы навуковец і педагог – кандыдат філалагічных навук (1963), прафесар (1978), заслужаны дзеяч навукі

Беларусі (1980), выкладчык на філалагічным факультэце БДУ (на працягу 25 гадоў любімы настаўнік узгадаваў значную колькасць удзячных вучняў, многія з якіх сталі вядомымі дзеячамі навукі і адукацыі). Нездарма Ніла Гілевіча запрашалі заняць пасаду дырэктара Інстытута мастацтва, этнаграфіі і фальклору АН БССР і рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Ніл Гілевіч – адзін з самых працавітых і пладавітых пісьменнікаў Беларусі (стварыў больш за 80 кніг). Толькі ён з беларускіх майстроў прыгожага пісьменства сам на працягу 10 гадоў склаў Збор твораў у 23 тамах, прычым і выдаў амаль усе тамы за свой кошт. Шэраг літаратараў (нават сяброў) не разумелі яго намер. Таму на т.1 ён пакінуў мне такі аўтограф: *Вельмішаноўнаму Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму – са спадзяваннем, што вялікі працаўнік з працавітага роду Гарэцкіх мой рызыкаўны (у нашай правінцыі) крок зразумее. З усёй шчырасцю – Ніл Гілевіч. 24.IV.04.* Я падтрымаў, бо выбраць на ўласны погляд самае лепшае з велізарнай сваёй спадчыны надрукаванага і рукапіснага лепш за аўтара ніхто не зможа. Тым больш, што поўны збор твораў Ніла Гілевіча, які калі-небудзь, безумоўна, будзе выдадзены, будзе складаць больш за 50 тамоў. Толькі чалавек вялікай волі і мужнасці, працавітасці і мэтанакіраванасці, нягледзячы на розныя хваробы, асабліва моцнае пагаршэнне зроку, змог здзейсніць такую, здавалася б, зусім непасільную задуму. Гэта – унікальны подзвіг творцы. Я думаю, што здзейсніць яго Ніла Гілевіча прымусіла не проста жаданне пры жыцці ўбачыць збор твораў сваіх, а адказнасць перад роднай Беларуссю і яе народамі, каб перадаць сваю любоў да зямлі, да Бацькаўшчыны, да людзей краіны, умацаваць у іх сваю непахісную веру ў неўміручасць цудоўнай беларускай мовы, у вечнасць беларушчыны, натхніць усіх грамадзян на змаганне за стварэнне сапраўднай Беларусі.

Ніл Гілевіч – вядомы дзяржаўны і грамадскі дзеяч. Першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР (1980–1989), якім ён стаў па прапанове П.М. Машэрава. Колькі сіл, энергіі, часу аддаў паэт на гэтай пасадзе ў змаганні супраць русіфікацыі, за нацыянальную культуру, самасвядомасць, справядлівасць, прыняцце ў члены Саюза сапраўдных беларускіх пісьменнікаў і г.д. У той жа час атрымаў шматлікую колькасць заўваг і папрокаў (нярэдка ў грубай форме) ад ідэолагаў ЦК КПБ (асабліва Івана Антановіча), непаразуменняў і ад шэрагу пісьменнікаў і нават сяброў. А тады быў складаны перыяд жыцця краіны, у тым ліку страшная Чарнобыльская катастрофа і радасны пачатак перабудовы.

З 1990 па 1996 год Ніл Гілевіч быў старшынёй пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета РБ па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны і стаў членам Прэзідыума Вярхоўнага Савета. 27 ліпеня 1990 года была прынята Дэкларацыя аб дзяржаўным

суверэнітэце БССР і дзяржаўнасці беларускай мовы. Гэты дзень абвешчаны дзяржаўным святам РБ. Дзякуючы апантанай працы і настойлівасці Камісіі Вярхоўны Савет прыняў Закон аб культуры, Закон аб адукацыі, Закон аб бібліятэках. Важна падкрэсліць, што ў першым законе было падцверджана, што на развіццё культуры і мастацтва выдзяляецца 3% ад агульнай суммы бюджэту БССР, а ў другім – “беларуская мова з’яўляецца мовай навучання і выхавання ў дашкольных, пачатковых, сярэдніх, прафесіянальных і вышэйшых навучальных установах”. Па дакладу старшыні Камісіі быў прыняты Закон аб назве дзяржавы, Закон аб Сцягу (бел-чырвона-белы) і Закон аб Гербе (Пагоня). Не ўдалося прыняць прапановы Камісіі аб назве сталіцы – Менск, аб дзяржаўным гімне РБ – “Магутны Божа” (верш Н. Арсенневай, музыка М. Равенскага). Ніл Гірлевіч актыўна ўдзельнічаў у складанні і абмеркаванні Канстытуцыі незалежнай Беларусі, асабліва, калі справа ішла аб запісе як адзінай дзяржаўнай беларускай мовы, і калі ён “на апошняй ноце стрыманасці” пракрычаў словы за родную мову. Ніл Гілевіч быў супраць прэзідэнцкай формы кіравання дзяржавай, бо лічыў, што для Беларусі – гэта шлях пагібельны. Ён угадаў Аляксея Талстога, які ў сваёй “Истории государства Российского...”, маючы на ўвазе Пятра I, пісаў, што пры нашым узроўні культуры і грамадскай маралі можна атрымаць такога “бацьку з палкай”... Праз два гады менская газета “Свабода” дала нататку пад загалоўкам “Ніл Гілевіч як у ваду глядзеў”.

Па лініі грамадскай дзейнасці Ніл Гілевіч быў сябрам аргкамітэта БНФ “Адраджэнне” (праўда, выступіў з прапановай замяніць у назве слова “фронт” на слова “рух”), а пазнее заняўся стварэннем Таварыства беларускай мовы (ТБМ) і 27 чэрвеня 1989 года на ўстаноўчым з’ездзе выбралі Раду ТБМ (58 чалавек). Старшынёй стаў Ніл Гілевіч. ТБМ пачала не толькі актыўную працу на ніве беларушчыны, якая працягваецца і цяпер, але тады ўсе дэпутаты, якія склалі апазіцыю БНФ, былі вылучаны ў Вярхоўны Савет суполкамі ТБМ. У той жа час быў створаны Беларускі ПЭН-цэнтр (прэзідэнт В. Быкаў, старшыня Р. Барадулін). Ніл Гілевіч вельмі перажываў, што яго не запрасілі ў гэтую літаратурную арганізацыю. На жаль, ужо тады паміж лепшымі, самымі блізкімі яго сябрамі – Р.Барадуліным, В. Быкавым, Г. Бураўкіным (і нават ім не зусім зразумела, па якіх прычынах) прайшлі нейкія трэшчыны-разломы, якія з часам, нягледзячы на боль і смутак з-за гэтага ў кожнага з іх, не злучыліся, а ўсё пашыраліся.

Ніл Гілевіч – адзіны прадстаўнік творчай інтэлігенцыі Беларусі, якому грамадскасць так выдатна адзначыла яго 70-гадовы юбілей, што адбыўся ў Чырвоным касцёле. Сабралася такая вялікая колькасць людзей (не менш 1500), што многія не змаглі ўціснуцца ў памяшканне. Імпрэзу вельмі натхнёна вёў пробашч Уладзіслаў

Завальнюк. Усё было надзвычайна ўрачыста, шчыра, пранікнёна, адчувалася нешта боскае. Паэт сядзеў на алтары і выглядаў як сапраўдны святы. Свае вершы чытаў з амбона. Многія вядомыя дзеячы ацанілі яго як вялікага творцу беларускай літаратуры і выдатную асобу ў грамадскім жыцці краіны. Пазней Ніл Сымонавіч сам адзначыў, што быў шчаслівы, ніколі раней не чуў пра сябе столькі добрых слоў, якіх яму хопіць на ўсё жыццё.

— „ —

Такія рысы характару Ніла Сымонавіча, у значнай ступені тыповыя для беларусаў, асабліва інтэлігенцыі шляхецкага густу, як вялікая крыўдлівасць разам з разважлівасцю, якая нярэдка пераходзіла ў нерашучасць і няўпэўненасць, і ў той жа час з некаторымі якасцямі ганарыстасці і нават невялікай долі амбіцыйнасці, прыносілі яму шмат цяжкіх перажыванняў, якія выліваліся ў рэзкія змены настрою, а другі раз нават у зніжэнне творчых імкненняў. Адначасова другія якасці яго характару, такія як любоў да жыцця, упартасць, працавітасць, мэтанакіраванасць, аналітычны склад розуму, асалода ад сваёй творчай працы і самае галоўнае – бязмерная адданасць Бацькаўшчыне, для росквіту якой гатоў быў пакласці ўсё сваё жыццё, усім ахвяраваць для вялікай мары дайсці да беларускай Беларусі – ратавала яго ад несправядлівасці, здрады, ад дзікіх спраў улад, шматлікіх чыноўнікаў, іх хлусні, дэмагогіі, двурушша, правакацыі і шматлікіх іншых адмоўных з’яў, якімі так багата заўсёды было наша жыццё.

— „ —

Нілу Сымонавічу Гілевічу вельмі пашчасціла ў асабістым жыцці – узнікла вялікае каханне з Нінай Іванаўнай Кавалёвай, яго аднакурсніцай па філалагічным факультэце БДУ. Гэта было паспраўднаму боскае аб’яднанне дзвюх палавінак па фізіялогіі, духу, марах... Сам Ніл Сымонавіч адзначаў, што Ніна Іванаўна ўразіла яго многімі цудоўнымі якасцямі: непаказная інтэлігентнасць, сціпласць, рэдкая душэўная шчодрасць, чыстая і прыгожая душа, жывы аналітычны розум, жыццёвая мудрасць, адчуванне слова, пачуццё гумару, эстэтычны густ, сапраўдная патрыётка Беларусі, беларускай мовы, культуры. Ніна Гілевіч была для свайго мужа самай любай жанчынай, вернай, вельмі надзейным сябрам, спадарожнікам у клопатах і нягодах, лепшым дарадчыкам у творчасці і жыцці, клапатлівай гаспадыняй хаты і яго жыцця.

Я ўспамінаю, калі мы ехалі з Нінай Іванаўнай наведаць Ніла Сымонавіча ў санаторый Гарадзішча, дзе ён праходзіў рэабілітацыю пасля інфаркту, і, калі мы сядзелі побач на 70-гадовым юбілеі паэта ў Чырвоным касцёле Сымона і Алены, як яна хвалявалася і перажывала за свайго дарагога Ніла, колькі добрых слоў пачуў я пра яго, колькі шчырага непакою і клопату!

24 ліпеня 2003 года Ніла Гілевіча напаткала вялікае гора – пасля цяжкай пакутнай хваробы памерла Ніна Іванаўна. Яе адыход у іншы свет быў для Ніла Сымонавіча такім страшэнным ударам, ад якога ён ужо ніколі не мог адысці. Таму Ніна Іванаўна да апошняй хвіліны жыла ў яго сэрцы, прысутнічала ў яго жыцці, ён раіўся з ёю, атрымліваў добрыя парады, яна дапамагала пераадолець усе цяжкасці.

Яшчэ пры Яе жыцці Ніл Гілевіч здаў у друк лірычны раман “...І плямы на табе няма” (2003), які прысвяціў Жанчыне, якую кахаў і цаніў, якой быў вельмі ўдзячны і без якой *не зрабіў бы і палову таго, што зрабіў – і ў літаратуры, і ў навуцы, і ў грамадскай дзейнасці*. Але калі гэтую кніжку ў тым жа годзе ён падараваў, дык на ёй ужо пакінуў такі жахлівы аўтограф: *Дарагім сябрам Радзіму Гаўрылавічу і Галіне Рыгораўне на ўспаміны пра Ніну Іванаўну, якая любіла Вас. Ніл Гілевіч. 2003*. Гэты лірычны раман стаў тым падмуркам самага магутнага неразбуральнага помніку, які пабудоваў Ніл Гілевіч сваёй любай Жанчыне, склаўшы цыкл “Памяці Ніны” з дзесяці кніг. Прыблізна праз год ён апублікаваў вельмі шчыmlіваю кніжку “На флейце самоты” (2004) – лірычныя мініяцюры ў жанры класічнага японскага верша “танка”, якія чытаеш з вялікім хваляваннем і спачуваннем. Адчуваецца, што яна жыве ў сэрцы аўтара, што пасля гэтай страты яму проста жыць не хочацца, але нават на тым свеце яна будзе ў яго душы:

*Да астатку дзён
Па самы апошні ўздых,
На гэтай зямлі
Ты – светач душы маёй.
І там будзеш ім, і там...*

Трэцяя кніга – “Разумная дзевачка: Маленькая аповесць пра адно дзяцінства” (2005). Тады ж быў апублікаваны “Дыялектычны слоўнік” (2005) з падзаголоўкам “Лексіка. Фразеалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, пагаворкі. Параўнанні”. Матэрыялы для Слоўніка Ніна Гілевіч збірала усё жыццё, але падрыхтаваць яго да выдання не паспела, што зрабіў рэдактар Слоўніка славуты беларускі пісьменнік Ніл Гілевіч. Наступная кніга Ніны Гілевіч “Таямніцы роднага слова: З назіранняў над мовай і стылем твораў беларускай мастацкай літаратуры” (Мінск: Про-Хрысто, 2006 – 128 с.). Рэдактар-складальнік Ніл Гілевіч, які падрыхтаваў кнігу да друку. У кнізе змешчаны артыкулы пра асаблівасці мовы і стылю Я. Купалы, К. Чорнага, М. Лынькова, Я. Брыля, У. Караткевіча, В. Адамчыка, І. Пташнікава і інш. Мне асабліва прыемна было прачытаць глыбокі па зместу артыкул “Да пытання пра жанрава-стыльвую адметнасць алегарычных абразкоў Максіма Гарэцкага” “Скарбы жыцця”. Ніл Гілевіч на кнізе

напісаў мне: *Дарагі Радзім Гаўрылавіч, калі б не горкі лёс, Н.І. напэўна б напісала пра творчасць М.І. Гарэцкага цэлую кнігу такога кшталту, як змешчаны тут эскіз, – яна вельмі яго любіла, і цаніла, і – разумела... Рэдактар – Ніл Гілевіч. 29.1.2006.*

Ніл Сымонавіч у 2007 годзе падрыхтаваў і надрукаваў у выдавецтве “Про-Хрысто” яшчэ дзве кнігі Ніны Гілевіч: “Слова – роднае, жывое, свабоднае: Узоры жывой народнай мовы ў вуснах беларускай вёскі 1960-х – 1970-х гадоў” і “Гісторыя народа – у яго мове: Сацыяльна-эканамічная лексіка ў беларускай мове XV–XVII стст.: фрагменты даследавання”. У той жа год Ніл Гілевіч выдаў кнігу, якую назваў быкаўскім выразам – “Добры анёл беларускасці: Штрыхі да партрэта Ніны Іванаўны Гілевіч” (Мінск: Про-Хрысто, 2007. – 144 с.). Некалі Васіль Быкаў на тытульным лісце сваёй кнігі “Праўдай адзінай” у дароўным надпісе напісаў: *Мілай Ніне Іванаўне Гілевіч, добраму анёлу беларускасці, са шчырасцю і павагай. В.Быкаў. 4.V.85.* Кніга Ніла Гілевіча – шчырая хвалюючая споведзь пра самага блізкага люблага чалавека. Яна была таленавітым педагогам, мовазнаўцай, якая ўсё жыццё аддана служыла роднаму слову, беларушчыне і Беларусі. Зноў у якасці ўкладальніка і рэдактара Н.С. Гілевіч выдаў кнігу “Апавядае беларуская вёска” (Мінск: Про-Хрысто, 2008), у якую ён узяў з дыялектычнага архіва Ніны Іванаўны Гілевіч успаміны пра перажытае ў 1960–1970 гады, выбраў аповеды пра сямейныя гісторыі, розныя здарэнні і прыгоды, якія яна запісала ў 1965–1973-х гадах непасрэдна з вуснаў вяскоўцаў розных раёнаў Беларусі. Нарэшце Ніл Гілевіч у якасці ўкладальніка выдаў кнігу “Едзь ты ў Хрунзю!”: Вусныя аповеды Ніны Іванаўны Гілевіч у запісе іх першага слухача” (Мінск: Про-Хрысто, 2013. – 48 с.). Дзякуючы выдатнаму помніку – цыклу “Памяці Ніны”, зробленаму паэтам як найсветлы гімн любові і вернасці, зорка Ніны Іванаўны Гілевіч будзе свяціць вечна!

Успамінаю, як у час стварэння гэтага цыкла Ніл дрыжачым голасам, амаль са слязьмі неяк узгадаў момант, калі Ніна Іванаўна ляжала ў бальніцы, дык жаласна прасіла яго, каб хоць адну гадзіну зноў пабыць у роднай хаце.

– Дык ты ж не зможаш узняцца нават на адну ступеньку па лесвіцы.

– Змагу – толькі адвядзі дахаты. Хоць трошачку яшчэ раз пабыць там...

Так шкадую, што не выканаў яе просьбы.

— „ —

Яшчэ з дзяцінства ў сэрца Ніла Гілевіча глыбока ўвайшла шчырая любоў да роднай зямлі, яе прыроды, людзей, цудоўнай беларускай мовы, таму змаганне за беларускасць, любую Бацькаўшчыну, мара “дайсці да беларускай Беларусі” – сталі галоўным матывам усяго яго

жыцця як сапраўднага волата беларушчыны. 15-гадовым юнаком ён напісаў верш “Першая клятва (Родная мова)”. Вось некаторыя радкі з яго.

*Як ты дорага мне, мая родная мова!
Мілагучнае, звонкае, роднае слова!
.....
А задумае вораг з чужога далёкага краю
Адабраць у мяне, знішчыць родную мову маю –
Не дазволю.
Не дам.
Не прадам.
Не змяняю.
І да смерці за волю яе пастаю!*

З таго часу роднае слова стала галоўнай тэмай жыцця Ніла Гілевіча, яго літаратурнай і грамадскай дзейнасці. У кожнай кнізе паэзіі, прозы, публіцыстыкі пісьменнік з гонарам і болю гаворыць пра беларускую мову. А колькі душэўных сіл паклаў ён у абарону мовы на розных дзяржаўных і грамадскіх пасадах!

Сваю любоў да беларускай мовы, вялікі гонар за адну з самых прыгажэйшых, багатых, старажытных славянскіх моў і адначасова боль і горыч за яе прыніжэнне шматлікімі чужакамі-прышэльцамі, за здраду ёй многімі беларусамі пісьменнік выказаў у кнізе “Любоў прасветлая: Роздумы ў вершах і прозе аб роднай мове. Лірыка-публіцыстычная хроніка: 1947–1995”. (Мінск: Навука і тэхніка. 1996. – 544 с.). Аўтар падкрэслівае, што *гісторыя дае нам, беларусам, яшчэ адзін – несумненна апошні – шанец, каб мы канчаткова і назаўсёды сцвердзілі сябе як самастойны свабодны славянскі народ у суверэннай, незалежнай, дэмакратычнай беларускай дзяржаве і дадае, што павінна быць *непахісная вера, што яму, вялікаму і магутнаму роднаму слову, жыць вечна* (с. 5).*

— “ —

Паэту характэрна трывога за чалавека, якая выклікае сум і смутак у яго душы, ён вельмі заклапочаны, што многае ў жыцці не мяняецца да лепшага, а застаецца такім жа, а другі раз робіцца горшым. Ён шчыра перажывае за бяду, за розныя недарэчнасці, якія часта здараюцца нават з самым прыгожым, здавалася, моцным. Як яму хочацца выратаваць усё прыгожае! Ужо ў вершы “Пры дарозе” у яго першай кнізе вершаў “Песня ў дарогу” (1957) ён пісаў пра прыгожую параненую грушу:

*І яшчэ не ўспела груша
Гора выплакаць слязьмі, –*

*Па галіне хтось бяздушна
Пераехаў калясьмі.*

*Прыпыніўся я ля дрэва,
Паглядзеў і гавару:
– Пацярпі крыху, здаецца,
Я прыйшоў яшчэ ў пару.*

*Будзеш ты ізноў прыгожай!
Страшны боль твой я уйму.
Мне краса твая тут, можа,
Больш патрэбна, чым каму.*

Пазней у 1993 годзе Ніл Гілевіч пісаў (“І чую я голас...: выбраныя вершы, 1954-2008”. Мінск: Про-Хрысто. 2009, 176 с.)

*Не рві сабе сэрца, паэце!..
Пачуў я – ці гэта быў сон?
Як многа змянілася ў свеце
З тых бурна ўзвіхураных дзён.*

*Не рві сабе сэрца, паэце!
Зноў голас трывожны, як звон.
Нішто не змянілася ў свеце
З тых горка аплаканных дзён.*

— „ —

Шмат паэтычных твораў розных жанраў Ніл Гілевіч прысвяціў дзецям (“Сцяжок на мачце”, “Сіні домік, сіні дом”, “Зялёны востраў”, “Дождж-грыбасей” і інш.). Яны склалі нават асобны том 6. Асобна стаіць раман у вершах “Родныя дзеці”, на стварэнне якога паэт аддаў 12 гадоў натхнёнай працы, і які стаў адным з самых папулярных твораў паэзіі. “Родныя дзеці” былі надрукаваны ў выдавецтве “Мастацкая літаратура” у 1995 годзе асобнай кніжкай спецыяльна для старэйшага школьнага ўзросту, а пазней – у томе 2 “Збору твораў” (1999), томе 3 “Збору твораў у 32 тамах” (2008) і “Выбраных творах” (2009). Многія лірычныя вершы Ніла Гілевіча настолькі мілагучны і напоўнены музыкай, што шмат беларускіх кампазітараў напісалі на іх музычныя творы, а некаторыя з іх сталі шырокавядомымі песнямі.

— „ —

У 90-я гады мінулага стагоддзя, калі востра стаялі пытанні пра дзяржаўнасць, незалежнасць краіны, змаганне за мову, культуру, гісторыю Ніл Гілевіч выдаў шэраг зборнікаў, якія ўяўлялі яго рэакцыю на палітычныя падзеі таго часу: “Незалежнасць” (1991), “Жыта, сосны

і валуны” (1992), “Талісман” (1994), “Ёсьць зямля” (1997) і інш. Адначасова ён выдаў “Новую кнігу паэзіі” – “На высокім алтары” (1994), у якой у вершах цудоўнай лірыкі ўзнёс на сімвалічны Парнас свае шчырыя пачуцці болі і гневу, веры і надзеі, кахання і захаплення, пяшчоты і замілавання, тугі і расчаравання. У той час Ніл Гілевіч часта ўдзельнічаў у розных з’ездах, нарадах, пасяджэннях, дзе заўсёды выступаў вельмі даходліва, грунтоўна і пераканаўча. Ён быў бліскучы аратар з гучным голасам, выразным вымаўленнем, сапраўдным артыстызмам.

Перад’юбілейныя (80-годдзе) яго гады былі для Ніла Гілевіча поўныя душэўнага смутку, але і пладавітыя: каб заглушыць бязмёрную боль і роспач ад страты любай Жанчыны, ён прымушаў сябе працаваць і ў дзень, і ў ноч. Апрача цыкла з дзесяці кніг “Памяці Ніны”, Ніл Гілевіч выдаў шэраг зборнікаў: “Сказ пра залатое пёрка” (2005), “Запісы з дзённікаў розных гадоў” (2006), “Толькі мы самі: Публіцыстыка 1995-2005” (2007), “Мой тэстамэнт” (2006), “Бунт непрыкаянай музы” (2007), “У ноч на Пакровы: новыя вершы” (2008), “І чую я голас...: выбраныя вершы, 1954–2008” (2009)”, “Выбраныя творы” (2009), “Замова ад страху: новая кніга паэзіі” (2009), “Дзверы ў гісторыю: Новая кніжка сатыры і гумару. 1995-2010” (2010).

— “ —

Я вельмі ўдзячны Нілу Гілевічу за тое, што ён заўсёды паважаў і высока цаніў творчасць і дзейнасць Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх. Ён шмат разоў узгадаваў Максіма Гарэцкага як класіка беларускай літаратуры. У зборніку “Мой тэстамэнт” (2006) Ніл Гілевіч, для якога галоўным тэстамэнтам з’яўляюцца мова, народ, Беларусь, змясціў свой верш, прысвечаны памяці Максіма Гарэцкага і напісаны яшчэ ў 1974 годзе:

*Дзе вы, обайныя рупліўцы песень родных?
Мы сягонья ў працы побач быць маглі б.
Маладых яшчэ скасілі вас нягоды,
Адарваўшы ад бацькоўскіх гнёзд-сяліб.
Але вера, што калісьці вас натхняла
У вялікаснай сяўбе і на жніве,—
Тая вера не памеркла, не сканала:
Тая вера, тая вера ў нас жыве!*

Ніл Гілевіч выступаў на ўрачыстых мерапрыемствах, прысвечаных юбілею Максіма Гарэцкага, на шэрагу Гарэцкіх чытанняў. У томе 16 “Збору твораў у 23 тамах” (2009) ён надрукаваў два эсе “Велічыня першага раду (Максім Гарэцкі)” – 1993, “Ён ведаў свой народ, як мала хто іншы” – Слова на 5-х Гарэцкіх чытаннях (1996), “Прывітальнае слова на XI-х Гарэцкіх чытаннях” (2003).

Ніл Гілевіч да 80-годдзя Гаўрылы Гарэцкага прысвяціў яму вялікі верш “Акадэміку Г.І. Гарэцкаму” (1980), які змясціў у томе 2 “Збору твораў” (1999). Трэба адзначыць, што як гэты верш, так і прысвечаныя памяці М. Гарэцкага, ён змясціў у 1-м томе “Збору твораў у 23 тамах” (2003). Ён выступіў на навуковай канферэнцыі ў НАН Беларусі да 100-годдзя Г. Гарэцкага, а ў “Запісах...” (2006) некалькі разоў успамінае пра наведванне Г.І. Гарэцкага ў яго кватэры. Раздзел “Неўпарадкаваныя нататкі. 1980-2002” (Толькі мы самі..., 2006) утрымлівае эсе Ніла Гілевіча “Апошні з магікан” (2006), прысвечанае Г. Гарэцкаму.

Ніл Сымонавіч заўсёды вельмі ўважліва адносіўся і да маіх артыкулаў і кніг, большасць з якіх я яму прэзентаваў. Праз некаторы час ён званіў і выказваў сваю думку. Памятаю, як ён пахваліў мае кнігі: “Браты Гарэцкія”, “Гавриил Иванович Горецкий” (па заказе Расійскай Акадэміі навук), “Жыццёвы меланж”. Асабліва яго ўзрушыла кніга “Лісты жыцця і кахання”, ад якой “адарвацца не змог, пакуль не закончыў. [...] Якое неверагоднае каханне! Якая дабрыня! Я ў захапленні...” Шчыра мяне павіншаваў. Адгукаўся і на мае артыкулы, прычым выказваў свае заўвагі, што было мне асабліва карысна.

— “ —

Апошні 23 том Збору твораў (2008), які аўтар абазначыў як “Абрыс пройдзенага шляху ў святле адной мары” і ў якім ён успамінаў пра свой жыццёвы шлях, стараючыся аб’ектыўна даць яму ацэнку і падсумаваць сваю дзейнасць, Ніл Гілевіч падараваў мне на дзень майго 80-годдзя з такім цёплым дароўным надпісам: *Слаўны, шаноўны, дарагі Радзім Гаўрылавіч. Я бязмежна ўдзячны лёсу за тое, што падарыў мне такога вернага сябра і паплечніка ў Вялікім змаганні за Бацькаўшчыну. Вінішую з высокім юбілеем. Зычу здароўя табе і моцы духу на доўгія-доўгія гады! Сардэчна абдымаю – Ніл Гілевіч. 4.12.08.* Гэта быў для мяне найлепшы падарунак ад нашага самага найвыдатнейшага народнага паэта і патрыёта Беларусі, сяброўствам з якім я вельмі ганаруся.

Ніл Сымонавіч у апошняй частцы тому падкрэсліў некаторыя самыя важныя падзеі ў сваім жыцці:

У маім жыцці было некалькі сапраўды шчаслівых дзён. Першы – калі пасля трох гадоў нямецкай акупацыі, жыцця пад пастаянным страхам смерці, я сустрэкаў у ліпені 1944-га “нашых” (“Нашы ідуць! Гэй-гэй! Нашы ідуць!”), разумеючы, што вайну перажыў, ацалёў, не загінуў. Другі – калі ўлетку 1946-га ўбачыў у часопісе “Бярозка” свой першы надрукаваны верш. Трэці – калі ўступіў у шлюб з каханай дзяўчынай. Чацьвёрты – калі нарадзіўся сын. Быў і яшчэ адзін дзень – чатыры гады назад, калі 26 студзеня 1990 году быў прыняты Закон аб мовах, паводле якога беларуская мова абвешчана адзінай дзяржаўнай у Беларусі. [...] І вось, нарэшце, беларуская мова запісана

як адзіная дзяржаўная ў Канстытуцыі суверэннай незалежнай Беларусі. Надыйшоў і гэты Доўгачакана Вялікі дзень. Сталася самае радаснае, самае запаветнае, аб чым марылі многія пакаленні верных сыноў і дачок Беларусі. Свая дзяржава – і свая дзяржаўная мова! Па Канстытуцыі! Па асноўным Законе краіны! Нікому больш не кланяемся, нікога не баімся! Самі сабе гаспадары! І роднае слова таксама будзе ад гэтага часу гаспадарыць паўсюль і скрозь – па ўсёй Беларусі! Ад гэтага часу – і на вечныя векі!..

На жаль, самыя галоўныя мары Паэта, як ужо не першы раз адбылося ў гісторыі Беларусі, не здзейсніліся. Таму Ніл Гілевіч гэтаму 23 тому даў падзаглавак “Між распаччу і надзеяй”, а замест прадмовы такія пранізлівыя словы:

*Між распаччу і надзеяй
пражыў усё сваё свядомае жыццё –
ад маладосці да старасці.
Між распаччу і надзеяй жыву-дажываю і сёння.
І распачы, на вялікі жаль, усё больш і больш.
Але надзея застаецца...*

Свае 80-годдзе Ніл Гілевіч адзначыў у хаце. Усе недзяржаўныя газеты (асабліва “Народная Воля”) апублікавалі шчырыя віншаванні, цікавыя артыкулы пра жыццё, творчасць і дзейнасць народнага паэта Беларусі. Адгукнулася газета “Звязда” і часопіс “Полымя”, у якім надрукаваны вялікі артыкул прафесара Мазырскага ўніверсітэта былой студэнткі паэта Т.С. Нуждзіной. Астатнія дзяржаўныя часопісы і газеты (нават “Літаратура і мастацтва”), а таксама кіраўніцтва дзяржавы “не заўважылі” юбілей. Але беларускі народ не забыў свайго Пісьменніка, Настаўніка, Навукоўца, Дзеяча-волата беларушчыны. Тэлефон званіў бесперапынна – тэлефанавалі сябры, знаёмыя і незнаёмыя людзі з розных месц Беларусі. Усе шчыра жадалі здароў’я, доўгіх гадоў, натхнення, новых твораў і выказвалі вялікую ўдзячнасць за тое, што так шмат зрабіў дзеля літаратуры, культуры, навукі, адукацыі, Бацькаўшчыны і ўсяго беларускага народа.

Ніл Гілевіч быў здзіўлены, але вельмі задаволены, калі даведаўся, што ў Цэнтральнай бібліятэцы ў гонар яго юбілею зроблена выстаўка.

— „ —

З 2012 г. Ніл Сымонавіч бачыў толькі цені і ўжо не мог чытаць – артыкулы з газеты ведаў толькі праз сястру Святлану, ды слухаў навіны з прыёмніка. Аперацыю дактары і ён разам з імі баяліся рабіць у сувязі з хваробай сэрца і дыябета. Але з часам вырашылі дазволіць, але ён не адважыўся, думаючы, што поўнасьцю аслепне. Я таксама раіў рызыкнуць, бо горш не будзе. Ніл страшэнна перажываў, што не

дарабіў да друку некалькі тамоў, ды і іншыя задумы роіліся ў думках. Нарэшце, у кастрычніку аперацыя прайшла паспяхова. У тых дні ён казаў, што “больш вершаў пісаць не будзе, бо ўсё, што хацеў, ужо сказаў, а гвалціць сябе на нешта новае не хоча”. Але ўжо ў снежні, калі Ніл Сымонавіч пазваніў, каб павіншаваць мяне з днём нараджэння, дык і я яго шчыра павіншаваў з яго вершамі, якія я з прыемнасцю прачытаў, і якія мне спадабаліся, бо ў іх зноў з’явіліся і імпэт, і гумар, і сатыра, і філасофскія роздумы. Ён быў вельмі рад, пачуўшы, што вершы мне спадабаліся, а я таксама ўзрадаваўся, што мой сябра зноў адчуў значны ўздым ад таго, што ўбачыў свет пасля аперацыі.

Нягледзячы на значны ўзрост, з якім прыходзіць усё больш розных хвароб, а з імі і фізічная слабасць, Ніла Гілевіча не пакідалі светлы розум, добрая памяць, мужнасць, аптымізм, пачуццё гумару. Ён упарта працягвае творчую працу, без якой проста не можа існаваць. Яго жыццю, узяўшы на сябе клопат пра быт, дапамагаюць родныя: мілыя жанчыны – сястрычка Святлана і пляменніца, сын Сяргей і інш.

Ніл Гілевіч сабраў свае эпіграмы і выдаў кнігу “Эпіграмы. 1958–2012” (Мінск: Кнігазбор. 2015. – 112 с.). Аўтар прадмовы Міхась Скобла справядліва адзначыў: *І вось нарэшце чытацкім набыткам робіцца айчынная аўтарская кніга эпіграмаў. Яе аўтар – народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. [...] ...Ніл Гілевіч ніколі не хаваўся ў вежу са слановай косці ад надзённых і балючых праблемаў, заўсёды даваў адпор тым, каго Янка Купала назваў “ворагамі беларушчыны”. [...] Зыхадам гэтай кнігі на беларускім Парнасе з’явіўся яшчэ адзін сад. Калючы і страхотлівы... Сад эпіграмаў.* Сам аўтар у аўтографіе так казаў пра сябе: *Дарагі Радзім Гаўрылавіч, сведчу гэтай кніжачкай, што паслухмяным, ціхім і безабаронным хлопчыкам я ніколі не быў. З любоўю – Ніл Гілевіч. 14.5.15.*

Ніл Сымонавіч уважліва праглядаў свае шматлікія запісы, накіды, дзённікі розных гадоў і выбіраў адтуль невялічкія мініяцюры, якія апрацоўваў у серыю “У віры быцця (Запісы розных гадоў)” і рэгулярна друкаваў у газеце “Народная Воля”, рабіў падборкі ў часопісе “Верасень”, беластоцкі часопіс “Тэрмапілы”. Дарэчы, нам было вельмі прыемна, што мы (Вярцінскі, Гілевіч, Гарэцкі) сустрэліся на старонках гэтага часопіса са сваімі творамі. Затым Ніл Гілевіч выдаў кнігу “У віры быцця: новая кніга эсэістыкі”. – Мінск: Кнігазбор, 2015. – 184 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў “Кнігарня пісьменніка”, вып. 60). У дароўным надпісе мне ён абазначыў: *... – маё набалелае за доўгія гады жыцця і змагання. І праўда, запісы прасякнуты бязмежным болем за лёс роднай мовы, літаратуры, культуры – самага дарагога для яго і яшчэ шматлікіх сапраўдных беларусаў. Ідзе інтэнсіўная іх згуба. Гэтую страшную праўду жыцця*

многія стараюцца не заўважаць, а то і схаваць ці нават падтрымаць, а таму ў свядомых беларусаў так балюча на сэрцы, а душа крычыць ад такой жудасці і выказвае шчырую падзяку аўтару за яго праўдзівыя мастацкія словы. Адначасова пісьменнік увесь час заклікае не губляць надзею і змагацца за стварэнне беларускай Беларусі.

23 лютага 2016 года Ніл Гілевіч надрукаваў у “Народнай Волі” асабліва выдатную падборку, складзеную з дзевяці мініячюр. Першая мае назву “Дык жа і без вайны гінем!” – гэтай думкай прасякнута ўся падборка. Ён піша: *Кожны дзень сто разоў чую: “Каб толькі не было вайны!” [...] Заклапочанасць зразумелая. Канечне ж, у Беларусі павінен панаваць мір. [...] Дык чаму я вынес у загаловак гэтыя страшныя словы “і без вайны гінем”? Бо гінем, дарагія мае, гінем. Не як насельніцтва, не як жыхары нашай адвечнай тэрыторыі, а – як беларусы. Як нацыя, як народ. Калі не возьмемся ратаваць сябе – загінем. Бо народ жыве, пакуль жыве яго мова. “Памерла мова ў вуснах народа – памёр і народ” (Дз.Ушынскі). Не разумець гэтага могуць толькі прымітыўныя недарэкі і тупіцы. Будзем глядзець праўдзе ў вочы: нашу мову свядома душаць, вынішчаюць. Падкрэсліваю: свядома. У сваіх эгаістычных мэтах.*

[...] Вось так, шаноўныя. Гінем і без вайны. Гінем як нацыя. Як народ. Ну, а жыхары застануцца. Але ўжо іншым імем...

Тым не менш той аптымізм, які ён выказаў у заключэнні інтэрв’ю прэс-службе Саюза беларускіх пісьменнікаў (“Народная Воля”, 13 кастрычніка 2015 г.), у яго сэрцы заўсёды жыў: *Будзем аптымістамі, іншага не дадзена. Будзем верыць у нашу праўду, у нашу перамогу.*

— “ —

Калі мы падняліся на 80-ы паверх нашага жыцця (спачатку я, затым – Ніл Гілевіч, а праз 1,5 месяцы – Анатоль Вярцінскі – сябра Ніла са студэнцкіх гадоў, а цяпер і мой), даволі часта сустракаліся на кватэры ў Ніла Сымонавіча, як у больш маладзейшыя гады па розных нагодах, а цяпер там жа абавязкова адзначалі дні нараджэння кожнага з нас. Ніл Гілевіч увесь час сядзеў у хаце, стараўся працаваць, мала рухаўся і таму прыкметна слабеў – к сярэдзіне 2013 года мы ўбачылі яго з кійком, бо яму моцна балелі ногі, і ён нават баяўся зваліцца. А як устаць, калі ён шмат часу быў адзін у хаце? Безумоўна, да яго прыходзілі родныя, шматлікія сябры, знаёмыя... У самым канцы сакавіка 2015 года Ніла Гілевіча паклалі ў бальніцу Лечкамісіі для прафілактычнага агляду. Я наведаў яго, добра пагаманілі. Я павіншаваў яго з прэміяй часопіса “Дзеяслоў”, якую ён атрымаў за кнігу “У віры быцця: новая кніга эсэістыкі”. Ён быў бадзёры, някепска выглядаў, сардэчна развіталіся. У пачатку чэрвеня Сяргей Нілавіч звязіў Ніла Гілевіча на могілкі да Ніны Іванаўны. Пазней, 30 верасня, А. Вярцінскі і я, як заўсёды, адзначылі разам з роднай сястрой

Святланай і стрыечнай Ірынай Уладзіміраўнай дзень нараджэння Ніла Гілевіча, а 18 лістапада – 84-годдзе Анатоля Ільча. Да нас далучыўся паэт Эдуард Акулін, якога Ніл Гілевіч вельмі любіў і з якім таксама сябраваў. Вельмі добра паразмаўлялі на розныя тэмы. Толькі гаспадар хаты адчуваў сябе кепска, быў вельмі слабы і зусім мала еў – жаліўся, што цяжка глытаць. У снежні мой дзень нараджэння адклалі, бо Ніла Сымонавіча паклалі ў бальніцу Бараўляны, каб зрабіць аналіз на анкалогію печані. Чакаць вынікі даволі доўга, таму ён адпрасіўся дахаты. Але мы не сустрэліся, а паспелі толькі пагаманіць па тэлефоне, бо і я трапіў у бальніцу, каб паставіць кардыястимулятар. Павіншаваўшы адзін аднаго з Новым годам і пажадаўшы здароў’я, мы яшчэ працягнулі трохку размову, бо ён усё ж узгадаў пра старую думку, якая хвалявала яго.

Размова наша была на тэму, якую мы з Нілам нагадвалі ўжо некалькі гадоў узімку: “Трэба дажыць да вясны!” Ён не мог забыць тых пахаванні, на якіх яму даводзілася быць у халодныя зімнія дні. На яго неверагодна цяжкае ўражанне рабілі гучныя ўдары аб века труны змёрзлых кавалкаў зямлі – ён аж затыкаў вушы, каб не чуць такія развітальныя гукі. І сумна дадаваў, што ні ў якім выпадку не хоча ўявіць сябе ў такім стане, бо калі пачуе гэтакі грукат над сабой, дык не толькі ўздрыгне, а проста перавернецца ад жудасці, хоць будзе нават ужо і не жывы. Хачу толькі чуць над сабой цёплы ласкавы пясочак. Таму і сабе і мне пажадаў абавязкова дажыць да вясны...

— “ —

15 студзеня 2016 года сабраліся у Ніла Сымонавіча, каб разам сустрэць па-старому Новы Год і адзначыць два дні нараджэння – мой (яшчэ снежанскі мінулагодні) і Эдуарда Акуліна (7 студзеня гэтага году). Ніл мне прызнаўся, што ў яго аналізы дрэнныя – анкалогія ў печані. Нечакана прыйшоў Мікола Сымонавіч, а за гаспадыню, як заўсёды, была Святлана Сымонаўна. Шчыра і зацікаўлена размаўлялі на розныя тэмы, у тым ліку і пра будучыя юбілеі гэтага года – 85-годдзе Ніла Гілевіча і Анатоля Вярцінскага, 80-годдзе Міколы Гіля. Эдуард Акулін папрасіў першых двух юбіляраў даць інтэрв’ю, каб змясціць іх у часопісе “Верасень”. Яны з гэтым згадзіліся. Ніл Сымонавіч быў усцешаны новай грунтоўнай манаграфіяй Тамары Нуждзіной “Ніл Гілевіч: маштабнасць таленту і веліч асобы” (Мінск: “Про-Хрысто”, 2015) і з гонарам паказаў яе нам. Мы былі рады, што Ніл Сымонавіч працягваў даволі шмат працаваць. Але ён жаліўся на значную слабасць, і нас дужа непакоіла тое, што за такім святочным сталом з рознымі прысмакамі ён амаль нічога не еў не толькі з-за адеутнасці апетыту, але і цяжкасці глытання. Мікола Гіль на развітанне пакінуў брату тры экзemplяры верша “Тры волаты”, якія пазней дайшлі і да нас. Верш мае прыпіс “Падчас запозненай сустрэчы Старога Новага года ў слаўнай кампаніі”.

Гляджу на трох сяброў-волатаў –
І сціскаецца з жалю сэрца:
Не цьмянее з часам золата,
Ды сам час – пад ногі каберцам.

Крывіцкага духу сейбіты –
Гарэцкі, Гілевіч, Вярцінскі.
Рабунак д’ябальскі здзейснены –
Без каня, без сядла, без пікі!

.....

Не змеем – часам бязлітасным
Знясілены сябры-волаты.
Ды ў Бога не просяць літасці –
Аб Беларусі іх клопаты.

Волаты духам не зломлены –
Глядзяць з-пад рукі ўдалеч пільна.
Вераць: моладзі рух вызвольны
Здзьме сон з Беларусі магільны!

У другую палову студзеня і большую частку лютага Ніл Гілевіч так кепска сябе адчуваў, што мог хадзіць толькі з дапамогай спецыяльнай перасоўкі, больш сядзеў ці ляжаў, адчуваў болі ў паясніцы. На прапановы Вярцінскага і маю наведаль яго, што-небудзь дапамагчы адказаў адмоўна. Думаў, што ачуняе і тады пазаве нас да сябе. І праўда, 24 лютага Ніл Гілевіч прызначыў у 12¹⁵ нам сустрэчу. У яго па чарзе ўвесь час былі сястра і пляменніца, якія і адкрылі нам дзверы. Ніл сядзеў на канапе, выглядаў нават лепш, чым калі мы бачылі яго ў апошні раз. Мы не толькі добра размаўлялі на розныя тэмы мінулага і сучаснага, але выпілі па чарачцы каньяку і закусілі салам і бэканам ад куркі. Прыемна, што і гаспадар не адмаўляўся ні ад пітва, ні ад ежы. Ніл Гілевіч трымаўся вельмі мужна і, нягледзячы на зусім цяжкі стан, працаваў. Як раз у гэты дзень у “Народнай Волі” з’явілася яго выдатная падборка з запісаў “У віры быцця”, якую мы вельмі хвалілі. Ніл з прыемнасцю слухаў гэта, ён быў рады нашай гамонцы, але праз гадзіну вельмі стаміўся – мы сардэчна развіталіся.

На жаль, Ніл Сымонавіч адчуваў сябе ўсё горш. Калі я блізка да 25 сакавіка пазваніў яму, каб даведацца пра яго адчуванне, павіншаваць са святам і паведаміць некаторыя навіны, спытаў: “Ты можаш гаманіць ці пазваніць пазней?” Ён ледзь адказаў зусім слабым голасам і ўзрадаваўся маёй прапанове:

– Лепш пазней, лепш пазней...

29 сакавіка 2016 года ў 20²⁰ увечары пазваніў мне Сяргей

Нілавіч і паведаміў страшную (хаця, на жаль, і чаканую) вестку: зусім нядаўна адышоў у іншы свет Ніл Гілевіч. Раніцою паклалі ў Лечкамісію, а ўвечары сэрца спынілася. Як адзначыла сястра Святлана – нарадзіўся ўвечары і памёр увечары. Сяргей казаў, што прыблізна ў 18³⁰ ён схіліўся да бацькі, які ўвесь час быў неспрытомны, і звярнуўся да яго: “Бацька! Гэта я, твой сын”. У адказ – маўчанне. Сяргей зноў: “Отец! Я твой сын”. Раптам голас бацькі: “Ціха!” Сяргей Нілавіч узрадаваўся, што Тата ачуняў, і выйшаў з палаты. Праз 10–15 хвілін званок ад доктара: “Ніл Гілевіч памёр”. Гэта было ў 18⁵⁵.

31 сакавіка родныя ў хаце развітваліся са сваім дарагім Нілам Сымонавічам, каб назаўтра канчаткова, ужо разам з яго сябрамі, прыхільнікамі яго творчасці, беларускім народам пахаваць на Кальварыйскіх могілках. Сяргей Нілавіч запрасіў Анатоля Вярцінскага і мяне далучыцца да родных. Прыходзілі шматлікія родзічы з вянкамі і кветкамі, сядзелі, паціху аб нечым размаўлялі, успаміналі добрае і сумнае мінулае, выпадкі з нябожчыкам, сум і гора былі ў хаце...

Ніл ляжаў у труне вельмі бледны, як быццам спаў, але нейкі зусім супакоены, таму што ведаў – зрабіў для Бацькаўшчыны ўсё, што мог. Нам здавалася, што ён дае нам апошні свой завет: “Дарагія сябры, працягвайце той шлях, на якім вы так падтрымлівалі мяне, рабіце ўсё магчымае для беларушчыны, дэмакратыі, незалежнасці і не губляйце аптымізму”, бо “І ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы да Беларусі!..”

— “—

1 красавіка развітацца з Нілам Гілевічам у Свята-Петрапаўлаўскі Сабор прыйшлі тысячы людзей, усе газеты (нават многія дзяржаўныя) далі вялікія падвалы пра апошняга Народнага паэта Беларусі, выдатнага навукоўца, педагога, палітычнага і грамадскага дзеяча. Газета “Літаратурная Беларусь” № 4(116) –29 красавіка 2016 – № 17 (482) напісала:

Паэт, празаік, выкладчык, перакладчык, філолаг, этнограф, палітык, грамадскі дзеяч – Ніл Сымонавіч Гілевіч, як і ўласціва чалавеку-эпосе, нацыянальнаму прароку, быў рознабакова адораным творцам.

[...] Былі ўскладзеныя кветкі і вянкi ад імя розных інстытуцый і арганізацый: Саюза беларускіх пісьменнікаў, Беларускага ПЭН-Цэнтра, Таварыства беларускай мовы, ЗБС «Бацькаўшчына», Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Пасольства Літоўскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і многіх іншых.

[...] Жалобную службу на беларускай мове правялі тры святары: а. Георгій Латушка, а. Юры Залоска і клірык Свята-Духава сабора а. Сергій Гардун. Пасля заканчэння малітвы настаяцель

Свята-Пятра-Паўлаўскага сабора протаіерэй Георгій Латушка зачытаў спачувальныя лісты ад Мітрапаліта Мінскага і Заслаўскага Паўла, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі і Мітрапаліта Філарэта, ганаровага Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі.

З развітальнымі словамі на грамадзянскай паніхідзе выступілі старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч, акадэмік Радзім Гарэцкі, палітыкі і грамадскія дзеячы Станіслаў Шушкевіч, Пётр Краўчанка, пісьменнікі Анатоль Вярцінскі, Віктар Казько, старшыня Таварыства беларускай мовы Алег Трусаў, дэкан філалагічнага факультэта БДУ, прафесар Іван Роўда, дырэктар Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі Іван Саверчанка.

Развітанне і грамадзянская паніхіда працягнуліся на Кальварыйскіх могілках. Каля труны выступілі Сяргей Законнікаў, Уладзімір Арлоў, Генрых Далідовіч, Аляксей Каўка, Эдуард Акулін, Вячаслаў Рагойша, старэйшы з пляменнікаў Ніла Гілевіча Валер Маслаў. Першы намеснік старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў Алесь Пашкевіч зачытаў спачувальныя тэлеграмы ад Часовага Паверанага ў справах Каралеўства Вялікабрытанія ў Рэспубліцы Беларусь, Федэральнай нацыянальна-культурнай аўтаноміі беларусаў Расіі, ад Саюза пісьменнікаў Швецыі, ад Героя Украіны, паэта Дмытра Паўлычкі.

Пад гімн «Магутны Божа» сотні чалавек правялі Ніла Сымонавіча ў апошні шлях.

— “ —

Калі назаўсёды пакідае цябе сябар, сэрца ахопліваюць сум і нуда, адчуваеш нейкую боль (нават чалавек, які ніколі не звяртаўся да кардыёлагаў), а ад душы, якая таксама найбольш чулая да такой згубы, адвальваецца нябачны кавалак і замест яго з’яўляецца пустэча, якую бачыш вакол твайго зямнога асяроддзя. Калі твой сябар, які пайшоў ад цябе ў іншы свет, быў вялікай асобай, страта якога не толькі тваё гора, а бяда для ўсяго народа, усёй краіны, дык гэта такая жудасная падзея адчуваецца ўдвайне. Чым даўжэй жывеш, тым большую колькасць перажываеш аналагічных страт. Так і цяпер сядзіць у маёй душы бязмернага памеру падвойная пустэча – і як сяброўская, і як грамадзянская. Яна не зменшылася і пасля саракавін, у час якіх можна было пачуць і ад самых блізкіх родных, і ад сяброў такія шчырыя словы любові, падзякі за дабрыню, дапамогу, сяброўства, вялікую паэтычную творчасць (асабліва раман “Родныя дзеці”, як сучасны працяг коласаўскай “Новай зямлі”), цудоўную публіцыстыку, яркія гумар і сатыру, навуковую і педагогічную дзейнасць, працу ў Вярхоўным Савеце БССР (незалежнасць, дзяржаўныя сімвалы, закон аб адзінай дзяржаўнай беларускай мове і

інш.), Таварыства беларускай мовы і г.д. Усе жадалі, каб душа Ніла Гілевіча трапіла ў самае лепшае боскае месца на нябёсах, зноў аб'ядналася са сваёй каханай Нінай Іванаўнай. Спадчына і імёны такіх вялікіх творцаў, як Ніл Гілевіч, а таксама нядаўна пакінуўшых нас перад гэтым Васіля Быкава, Янкі Брыля, Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна будуць жыць вечно, як вечно будзе жыць і наша родная Беларусь!

Жыццёвы меланж – 2016-2017

Аповесць “Дзве душы” Максіма Гарэцкага ў тэатры

У газеце “Народная Воля” (10.04.2014) быў надрукаваны артыкул Лявона Баршчэўскага пра прэзентацыю ў Берліне кнігі Максіма Гарэцкага “Дзве душы”, якая стала першай у рэйтынгу найлепшых кніг, выдадзеных па-нямецку. На гэта звярнуў увагу Мікалай Пінігін, а прачытаўшы аповесць, быў вельмі ўражаны яе зместам і мовай. Ён вырашыў па гэтаму твору Максіма Гарэцкага паставіць спектакль “Дзве душы”.

У жніўні 2015 года ў газеце “Народная Воля” прачытаў пра прэм’еры Купалаўскага тэатра: *Мастацкі кіраўнік Купалаўскага возьмецца яшчэ і за складаны і некалі забаронены па ідэалагічных прычынах твор Максіма Гарэцкага “Дзве душы”*. У верасні пазваніў, а затым разам з Вольгай Губскай¹ сустрэліся з рэжысёрам-пастаноўшчыкам мастацкім кіраўніком тэатра Мікалаем Пінігіным і загадчыцай літаратурна-драматургічнай часткі Вольгай Бабковай. Я перадаў галоўныя выданні твораў Максіма Гарэцкага (у тым ліку аповесць “Дзве душы”), шэраг літаратуразнаўчых прац пра творчасць М. Гарэцкага, а таксама свае кнігі “Браты Гарэцкія” і інш. Я ўзгадаў, што пасля першага выдання ў 1919 годзе аповесць ўбачыла свет толькі праз 70 гадоў. Пэралічыў шэраг сучасных выданняў, у тым ліку і пераклад на нямецкую мову. Шчыра падзяліліся думкамі пра будучы спектакль, выказалі свае меркаванні пра гэты твор і дамовіліся аб магчымым супра-

¹ Вольга Губская – кандыдат філалагічных навук (дысертация па творы М. Гарэцкага “Віленскія камунары”), літаратуразнаўца, вывучае жыццё і творчасць Максіма Гарэцкага.

цоўніцтве праз В. Губскую.

Ужо 25 красавіка 2016 года мяне разам з жонкай запрасілі на апошнюю генеральную рэпетыцыю новага спектакля, на якім прысутнічалі адказныя прадстаўніцы з Міністэрства культуры і НАН Беларусі.

Добра зроблена праграма спектакля ў выглядзе брашуры з вокладкай, на якой на фоне крывава-чырвонага колеру – драўляная лыжка і срэбраны відэлец з шляхецкім гербам. На беларускай і ангельскай мовах прыведзены звесткі пра Максіма Гарэцкага (1893–1938) з яго аўтографам *Найдаражэйшай за ўсё на свеце ёсць воля. Воля – змысл нашага зямнога існавання. М. Гарэцкі* і некалькі фотаздымкаў пісьменніка, яго хаты і вокладак яго твораў; пра “Дзве душы”; звесткі пра твор “Адвечным шляхам” Ігната Абдзіраловіча (псеўданім Ігната Канчэўскага), пададзены пералік артыстаў-выканаўцаў ролей (а ўсіх у пастаноўцы задзейнічана каля 40 чалавек); адзначана, што інсцэніроўка Уладзіслава Ахроменкі і Максіма Клімковіча, рэжысёр-пастаноўшчык Мікалай Пінігін, сцэнаграфія і касцюмы Барыса Гарлавана, кампазітар Андрэй Зубрыч, харэограф Наталля Карчэўская, стварэнне відэакантэнту – Сяргей Тарасюк.

На наступны дзень адбылася прэм’ера спектакля, на якую я зноў быў запрошаны разам з жонкаю і В. Губскай. Кіраўніцтва тэатра (М. Пінігін, В. Бабкова і інш.) адразу пазнаёмілі нас з намеснікам прэм’ер-міністра РБ Наталляй Іванаўнай Качанавай, якая курыруе ідэалагічную сферу краіны – культуру, літаратуру, адукацыю, інфармацыю і інш. Мікалай Мікалаевіч хваляваўся за ўражанне і ацэнку спектакля не толькі гледачамі, але і адказнымі прадстаўнікамі кіруючых улад, ад якіх залежылі вынікі нягласнай цэнзуры і канчатковага дазволу пастаноўкі ў існуючым выглядзе. Галоўная місія ў гэтым сэнсе была адведзена мне, што я і стараўся апраўдаць і ў час перад пачаткам спектакля, і ў перапынак, і па заканчэнні. Галоўнае, што ўсе жанчыны з кіраўніцтва згадзіліся з наступнымі ацэнкамі аповесці і адпаведна сцэнарыя спектакля: 1) Твор Максіма Гарэцкага – першая ў беларускай літаратуры аповесць, у якой раскрыта сутнасць бальшавізму і дадзена прадбачанне найбольш маг-

чымага будучага Беларусі; 2) Актуальнасць матэрыялу для сучаснасці, асабліва ў сувязі з незалежнасцю дзяржавы.

Перад аўтарамі інсцэніроўкі і рэжысёрам-пастаноўшчыкам стаяла цяжкая праблема: як увасобіць такі складаны і шырокамаштабны твор у адным спектаклі. Яны справядліва вырашылі зрабіць гэта шляхам своеасаблівых пункціраў – у выглядзе 32 асобных найбольш важных сцэн, выкінуўшы шэраг даволі шматлікіх і цікавых эпізодаў і падзей. Таму я хваляваўся, ці зразумеюць глядачы, асабліва моладзь, якая была далёкая ад тых часоў і падзей і якая складала значна большую колькасць прысутных у поўным зале. Але рэакцыя ўсіх глядачоў была вельмі адэкватная і эмацыянальная. Спектакль захапіў глядача: нягледзячы на тое, што многія сцэны паказваюць жудасныя падзеі таго часу – жорсткасць, забойствы, бязглуздзіцы і таму абцяжарвалі, выклікалі цяжкасці ўспрыняцця, злосць і нават брыдоту да насільнікаў, але і значныя эмоцыі шкадавання, пяшчоты да асобных пакрыўджаных персанажаў. Як прызнаўся Сяргей Дубавец у сваім фэйсбуку, ён тройчы плакаў на спектаклі.

Закончылася пастаноўка. Глядачы, стоячы, шчыра апладзіравалі артыстам, якія па чарзе зноў і зноў выходзілі на сцэну. Многіх падзякавалі кветкамі. Мікалая Пінігіна сустрэлі асабліва моцнымі авацыямі. Ён выклікаў на сцэну інсцэніроўшчыкаў спектакля. Я ўзяў у маёй Галі вялікі букет чырвоных руж, падышоў да сцэны і падаў Пінігіну. Той паклаў букет на падлогу сцэны, павярнуўшы ў бок залы прыгожыя ружы і ўсхваляваны прадставіў мяне як роднага пляменніка Максіма Гарэцкага, былога віцэ-прэзідэнта НАН Беларусі. Усе плёскалі – я ўдзячна схіліў галаву. Узрушаны Мікалай Мікалаевіч раптам саскочыў са сцэны да мяне, і мы шчыра, з удзячнасцю адзін да аднаго абняліся. Ён аддаў мне свой букет белых ружаў, зноў лёгка ўскочыў на сцэну, а я перадаў букет Галі.

Усе пайшлі да выхаду. Праз пару разоў ад нас па другі бок ад праходу паднялася і віцэ-прэм'ер Н.І. Качанова. Ubачыў яе вельмі ўсхваляванай і нават узбуджанай спектаклем. Я быў рады такой станоўчай рэакцыі чыноўніцы высокага рангу. Зноў яшчэ далей абмяркоўвалі і дзяліліся

ўражаннямі. Шчыра развіталіся задаволеныя. Мікалай Пінігін і кіраўніцтва тэатру былі рады такому выніку першай прэм'еры “Дзвюх душ”.

— “ —

Першым грунтоўную рэцэнзію на спектакль даў Вячаслаў Ракіцкі пад назваю “<Дзьве душы> як парад беларускай неўміручасьці” ужо на наступны дзень. Высока ацаніўшы ўсіх стваральнікаў спектакля, а таксама ігру большасці актёраў, адзначыўшы, што ў турэмнай “фотасэсіі” магчыма б хапіла архіўнага фотаздымка самога М. Гарэцкага, аўтар рэцэнзіі падкрэсліў, што рэжысёр Мікалай Пінігін заявіў сваю тэатральную інтэрпрэтацыю вяршыні беларускай філязофскай прозы, доўгі час камуністамі забароненай аповесці расстралянага зноў жа камуністамі аўтара. Трагічнае “двудушыа”. Тэатар робіць мастацка-гістарычны аналіз амбівалентнасці беларусаў як нацыі, у якой злучыліся, суіснуюць – калі ў згодзе, калі канфліктна – сялянскасць і шляхетнасць, праваслаўе і каталіцызм, прарасейскія і празаходнія ўсьведамленьні, дзе ўвесь час змагаецца за сваё права на існаваньне беларушчына, дзе прага да волі і нацыянальная годнасць змагаюцца з пакорлівасьцю і комплексамі непаўнавартасці. “Двудушыа” – галоўная адметнасць нацыянальнага характару. Адвечнае і, выглядае, бясконцае самавызначэньне людзям, якія тут жывуць, накіраванае гісторыяй, геаграфіяй, рэлігіяй. Менавіта такі патас новага спектакля купалаўцаў.

В. Ракіцкі выдаў такую “крамольную” думку, што гэтая інсцэніроўка лягчэй адаптавалася б на кінаэкране, чым у тэатры. Ён справядліва адзначыў, што Мікалай Пінігін – стваральнік нацыянальнага тэатру ў абставінах незалежнай Беларусі. Таму на галоўнай сцэне дасьледуюцца гістарычны шлях да гэтай незалежнасці, адшукваюцца ў ім вытокі і прырода беларускай ментальнасці, прычыны паразаў на шляху да незалежнай, дэмакратычнай эўрапейскай Беларусі.

Андрэй Данько у газеце “Наша Ніва” (4 мая 2016) адгукнуўся рэцэнзіяй “А куды яны ідуць? Вялікі Пінігін паставіў “Дзьве душы” вялікага Гарэцкага”. Станоўча ацаніўшы спектакль і параўнаўшы сюжэт аўтара аповесці і

сцэнарыў спектакля, ён адзначыў шэраг не зусім удалых “дадумванняў”, якія, па яго думцы, пагаршаюць п’есу. Мне здаецца, што некаторыя з іх заслугоўваюць увагі і на іх у далейшым не кепска было б адрэагаваць.

Асабіста мне спектакль “Дзве душы” спадабаўся, бо ў ім захавалася галоўная думка і мэта аповесці. Можна толькі здзіўляцца, як усе стваральнікі і ўдзельнікі спектакля змаглі так хутка і якасна адолець такую нялёгкую задачу. Некаторыя моманты мне не зусім зразумелыя ці маглі б быць лепшымі. Напрыклад, навошта мамцы Маланні (жонцы памёрлага салдата-мужа), якая памяннула свайго сына Васілька на панскага Ігналіка, дадаваць яшчэ адзін вялікі грэх: яна як быццам з’яўляецца маткай і Іры Сакавічанкі – дачкі ляснічага. Ігнат Абдзіраловіч даведаўся ад Маланні, што Іра яго родная сястра, і ён як быццам таму і не ажаніўся на ёй. Але гэта не робіць яго вобраз больш нерашучым “двудушным”, а наадварот, змяншае гэтую яго сутнасць. Мусіць, калі б на турэмнай “фотасэсіі” былі б паказаны фотаздымкі такіх выдатных беларускіх дзеячоў, расстраляных бальшавікамі, як Вацлаў Ластоўскі, Алесь Смоліч, Сцяпан Некрашэвіч, Браніслаў Тарашкевіч і іншых, уражанне было б яшчэ больш моцнае.

Вытокі стварэння аповесці “Дзве душы”.

Максім Гарэцкі ў сваёй творчасці заўсёды імкнуўся да праўдзівасці, у значнай ступені нават да дакументальнасці, таму ён часта ў свае творы ўключаў падзеі, якія сам перажыў, адчуў іх сэрцам, разгледзеў і ацаніў розумам, і якія такім чынам нярэдка рабіліся аўтабіяграфічнымі. Героі аповесці “Дзве душы” жывуць у розных мясцовасцях і ў тых рэальных абставінах, агульных і асабістых падзеях, якія перад гэтым адбыліся ў жыцці самога аўтара.

У ліпені 1913 года М. Гарэцкі скончыў Горы-Горацкае каморніцка-агранамічнае вучылішча, атрымаў званне “землямера-агранома” і паехаў на каморніцкую службу ў Віленскую губерню. Тут ён надрукаваў адно за адным шэраг апавяданняў, а таксама публіцыстычны артыкул “Наш тэатр”, а на

наступны год выйшаў яго першы зборнік апавяданняў “Рунь”. З ліпеня 1914 года пісьменнік пайшоў на абавязковую ваенную службу, а ўжо 19 ліпеня пачалася Першая сусветная вайна, і ён стаў разведчыкам. М. Гарэцкі 24 ліпеня трапіў на фронт, у Прусіі ўдзельнічаў у жорсткіх баях, быў узнагароджаны Георгіеўскім крыжам 4-й ступені, а 25 кастрычніка быў паранены. Лежаў у шпіталі ў Вільні, пабыў у бацькоў у Багацькаўцы. Потым паехаў у Мсціслаў, Маскву, зноў у Мсціслаў, адтуль накіравалі ў шпіталь Магілёва, дзе зрабілі аперацыю без наркозу, выцягнуўшы з раны асколак. Адтуль накіравалі ў Маскву, а затым – зноў на фронт праз Гомель, Бабруйск пад Слуцк, дзе стаяла яго батарэя, і далей – на пазіцыі. У студзені 1926 года паслалі ў Петраград у Паўлаўскае ваеннае вучылішча, па заканчэнні якога накіравалі на службу ў Іркуцк, а адтуль – у Гжацк. У канцы 1916 года – зноў на фронт, у раён пінскіх балот. У лютым 1917 года М. Гарэцкі захварэў на востры гастрит, лежаў у палявым шпіталі, а потым усё лета – у Маскве, а адтуль ужо ўвосень паехаў лячыцца ў Жалезнаводск.

З лістапада 1917 года М. Гарэцкі ў Смаленску працаваў у газеце “Известия Смоленского Совета депутатов”. У сувязі з Кастрычніцкай рэвалюцыяй вучылішча ў Горках закрылі, а Гаўрыла Гарэцкі прыехаў да брата. Тут яны склалі “Руска-беларускі слоўнік”, які ўлетку 1918 года выйшаў з друку. Тады ў Смаленску жывіў Янка Купала з жонкаю, якія часта сустракаліся з братамі Гарэцкімі. Яны былі сведкамі страшэнных людскіх пакутаў, якія прынесла рэвалюцыя і бальшавіцкі рэжым: масавыя расстрэлы “представителей имущих классов” – бязвінных урачоў, настаўнікаў, гарадавых, студэнтаў, фінансістаў, афіцэраў і інш. (іх спісы друкаваліся ў смаленскіх газетах), бясчынства ў вёсках, дэмагогія, хлусня, хамства, страх... Разабрацца ва ўсёй гэтай блытаніне было цяжка, у многіх прадстаўнікоў інтэлігенцыі “душа дваілася”... Менавіта тут, у Смаленску, М. Гарэцкі па свежых уражаннях ад тых трагічных падзей задумаў, а хутчэй за ўсё, і пачаў пісаць аповесць “Дзве душы”². У 1919 годзе М. Гарэцкі

²Илькевич Н.Н. “Душа двоилась”. Повесть, рождённая в Смоленске, Смоленск: Библиотека журнала “Край Смоленский”, 1997. – 36 с.

пераехаў у Вільню, дзе ў 13 нумарах “Беларускай думкі” з 20 чэрвеня па 24 ліпеня была надрукавана аповесць “Дзве душы”, а троху пазней, у тым жа годзе, яна выйшла асобным выданнем.

З параўнання жыццёвых падзей самага пісьменніка і аднаго з галоўных герояў аповесці Ігната Абдзіраловіча ў вобразе апошняга можна пазнаць шмат агульных рыс, а яго жыццёвыя сітуацыі маюць дакументальны і ў значнай ступені аўтабіяграфічны характар. Месца дзеяння аповесці добра знаёма: Горкі на Мсціслаўшчыне, беларуская вёска, Вільня, Масква, Жалезнаводск на Каўказскіх мінеральных водах, Магілёў, Смаленск і інш.

Творы М. Гарэцкага ў тэатры і кіно

Нягледзячы на тое, што пісьменнік напісаў 10 драматычных абразкоў і адну пьесу “Жартаўлівы Пісарэвіч”, творы Максіма Гарэцкага ў сваёй большасці прайшлі міма тэатра і асабліва кіно. Тым не менш многія лічылі, што яго не толькі драматургічныя творы, а і некаторыя аповесці і апавяданні проста просяцца на экран і сцэну. Асабліва яскрава на гэтую тэму выказаўся публіцыст Барыс Тумар, адказваючы на пытанне рэдакцыі газеты “Наша Ніва” (№ 23 ад 22 чэрвеня 2007 г.): *Які твор беларускай літаратуры варта экранізаваць? Ён адказаў: Гарэцкі. Час здымаць паводле Гарэцкага. Кароткі мэтраж паводле апавяданняў “У лазні” – сапраўдны шэдэўр, і, канечне, “Дзве душы” і “Віленскія камунары”. Гэта матэрыял для оскараўскіх сцэнараў. Грандыёзны гістарычны кантэкст – нараджэнне беларускай нацыі, эўрапейская рэвалюцыя – і натуралізм пачуццяў. Гарэцкі лёгка для экранізацыі, бо быў як майстрам і эпічнага паказу эпохі і эпизоду. [...] У той жа час сюжэты Гарэцкага не закрытыя, яны лёгка надаюцца на пашырэнне і развіццё. Фільмы паводле Гарэцкага сталі б сэнсацыяй.*

Яшчэ ў 1913 годзе М. Гарэцкі надрукаваў публіцыстычны артыкул “Наш тэатр” (у “Каляднай пісанцы”, Вільня), у якім яскрава акрэсліў мэты, задачы і ролю нацыянальнага тэатра. Ён падкрэсліў, што *Тэатр наш павінен стаць Храмам*

Нашага Адраджэння. Тады ж у газеце “Наша Ніва” пісьменнік апублікаваў “кароткі жалобны абразок” – так аўтар вызначыў жанр першай п’есы – “Атрута”. Янка Брыль успамінаў (“Пасля лемантара” // ЛіМ. 1981, 2 студзеня): *“Атруту” ставілі ў той час, ва ўсе давераснёўскія гады, па ўсёй Заходняй Беларусі, і ў вёсках, і ў гарадах.*

М. Гарэцкі меў намер паспрабаваць напісаць сцэнар і для кіно. Такая думка з’явілася ў яго ў час задумы пісаць “Віленскіх камунараў”. Юрка Гаўрук успамінаў: *Як вы думаеце: ці мне лепш пісаць раман, ці рабіць сцэнарый? Яго надзвычайна цягнула яшчэ да кіно. Гарэцкі добра адчуваў драматычнасць сітуацый, і матэрыял ён бачыў у сцэнарным варыянце. Памятаю, гаворка была прыблізна такая. Усё ж лепш пісаць раман. Чаму? Кінасцэнарый – жанр спецыфічны, які патрабуе супрацоўніцтва з рэжысёрам*³.

У сярэдзіне лютага 1992 года лаўрэат прэміі камсамола Беларусі і Магілёўшчыны, лаўрэат Усесаюзных аглядаў і фестываляў самадзейнай мастацкай творчасці Народны тэатр Краснапольскага раённага Дома культуры паставіў спектакль “Стогны душы” па аднаактных п’есах Максіма Гарэцкага “Салдат і яго жонка”, “Свецкі чалавек”, “Атрута” і маналогу “Стогны душы” у пастаноўцы рэжысёра, заслужанага работніка культуры Беларусі Валянціна Ермаловіча⁴. Спектакль карыстаўся значным поспехам. У шэрагу газет былі змешчаны падрабязныя рэцэнзіі. На наступны год у сувязі з 75-годдзем народнага тэатра Краснапольскага Дома культуры 20–23 мая адбыліся “Тэатральныя вечарыны”, у час якіх былі паказаны некалькі спектакляў, у тым ліку і “Стогны душы”. У 1993 годзе Народны тэатр юнага глядача Бялініцкага раённага цэнтра культуры паставіў літаратурна-музычную кампазіцыю па творы М. Гарэцкага “Скарбы жыцця”. Рэжысёр-пастаноўшчык З. Бялык, хармайстар Т. Чайкоўская, музычны кіраўнік В. Халадцоў. Словы ад аўтара чытаў В. Ермаловіч.

³ Юрка Гаўрук “Сустрэчы ў Горках і ў Мінску” // Максім Гарэцкі: Успаміны, артыкулы, дакументы, Мінск: 1984, с. 75-79.

⁴ Валянцін Ермаловіч (1925–2004) – родны брат вядомага гісторыка Міколы Ермаловіча

Да 90-годдзя Максіма Гарэцкага Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы паставіў драматычны абразок “Салдат і яго жонка” у выдатным выкананні Марыі Захарэвіч і Генадзя Гарбука. Я гэтую пастаноўку бачыў у Доме літаратара на ўрачыстым юбілейным вечары. Гледачы ў поўнай зале былі ў захапленні. З цікавасцю глядзелі драматычны абразок і па тэлебачанні, калі яго некалькі разоў уключалі ў праграмы.

У 1994 годзе Валянцін Ермаловіч арганізаваў народны тэатр драмы пры Магілёўскім гарадскім цэнтры культуры і вольнага часу, у якім у траўні 1998 года зрабіў пастаноўку М. Гарэцкага “Стогны душы” па п’есах “Салдат і яго жонка”, “Свецкі чалавек” і драматычнай аповесці “Антон”. Пазней пад назвай “Тэатр Валянціна Ермаловіча” згуртавалася тэатральная група галоўным чынам са студэнтаў Магілёўскага педагагічнага інстытута імя А. Куляшова разам з дэканам Яраславам Клімуцём, які стаў загадчыкам літаратурнай часткі. 25 траўня 2000 года ў Гарадскім доме культуры В. Ермаловіч як рэжысёр-пастаноўшчык паставіў драму ў 5-ці карцінах “Жартаўлівы Пісарэвіч”. У праграме адзначана, што ў спектаклі выкарыстана аповесць М. Гарэцкага “Дзве душы” і архіўныя матэрыялы з кнігі Радзіма Гарэцкага “Ахвярую сваім “Я”...”. На прэм’еру запрасілі і мяне. Вялікая зала не змясціла ўсіх жадаючых, некаторыя нават глядзелі спектакль стоячы. Сцэнарый пастаноўкі ўключаў не толькі цяжкі лёс сям’і бежанцаў Алеся Пісарэвіча з Заходняй Беларусі, якая акупавана немцамі, ва ўсходнюю частку і Смаленшчыну, дзе ўладу захапілі большавікі (узятая з п’есы “Жартаўлівы Пісарэвіч”), але і “барацьбу дзвюх ідэяў: большавіцкай, абаронцам якой з’яўляецца Карпавіч, і плыні беларускага адраджэння – прадстаўнік Мікола Канцавы (узятая з аповесці “Дзве душы”)”. Рэакцыя гледачоў, асабліва моладзі, якой і было найбольш, вылучалася ўважлівасцю, усхваляванасцю, эмацыянальнасцю, разуменнем таго, што адбывалася на сцэне. Было шмат апладысмантаў. Па заканчэнні гледачы, стоячы, многа разоў выгукалі на сцэну артыстаў, а потым Валянціна Ермаловіча, Яраслава Клімуця і нават мяне...

У 2014 годзе рэжысёр Віктар Аслюк на “Беларусь-фільме” зняў мастацкую стужку “Рускі” паводле аднаймен-

нага апавядання Максіма Гарэцкага. Фільм вельмі актуальны, асабліва ў сувязі з падзеямі ва Украіне.

— “ —

Ацэнка аповесці, галоўныя асаблівасці і значэнне
Пасля выхаду аповесці “Дзве душы” з друку яна атрымала прыхільныя водгукі і некаторыя крытычныя заўвагі. Антон Луцкевіч⁵ назваў аповесць *першай беларускай аповесцю – беларускай не толькі па мове, але і па змесце*. Ён адзначыў, што пісьменнік найбольш блізка да рэальнага адлюстраванні жыцця Беларусі ў пачатку бальшавіцкага перавароту, раскрыў яго ўпершыню, як і *духоўнае хараство барцоў за беларускую нацыянальную ідэю*. З. Бядуля⁶ адзначыў *арыгінальны склад малявання чалавечай душы, дасканаласць паасобных штрыхоў рэвалюцыі і беларускага адраджэння, самабытнасць стылю*. Антон Адамовіч⁷ падкрэсліў, што аповесць “Дзве душы” *з’яўляецца першым узорам дадзенага жанру ў беларускай літаратуры*. Ён піша пра значэнне М. Гарэцкага як *першага пісьменніка выключна праявіў у нашай літаратуры, як першага пісьменніка-псіхалёгіста, як першага стварыцеля вялікіх рэчаў у гэтай літаратуры, [...] як выяўляльніка пануючага тыпу эпохі беларускага адраджэння*.

Станіслаў Станкевіч у прадмове “Шматпакутныя творы” Максіма Гарэцкага” адзначыў: *... вялікая аповесць Максіма Гарэцкага “Дзве душы”, якую з гледзішча на шырокую маштабнасць адлюстравання рэчаіснасці, можна назваць раманам*. [...] *Аповесць “Дзве душы” – гэта найважнейшае ідэйна-нацыянальнае й мастацкае дасягненне ўсяе творчасці Максіма Гарэцкага й вузлавы пункт у гісторыі новае беларускае літаратуры, як першы вялікапамерны й шырокамаштабны праявіўны твор у ёй. Аповесць гэтая найбольш поўна вызначае ідэйны профіль і ейнага аўтара*⁸.

⁵ Луцкевіч А. “Наша Ніва”. Вільня, 1920.

⁶ Бядуля З. “Беларусь”, 28 мая. 1920.

⁷ Адамовіч Ант. Максім Гарэцкі. Спроба манаграфіі аб творчасці // “Узвышша”. 1928, № 1-6.

⁸ Максім Гарэцкі. Выбраныя творы. Том трэці. Апавяданні і аповесць “Дзве душы”. Выд.газ. “Беларус”, Нью-Ёрк, 1975. – 160 с.

Пасля рэабілітацыі М. Гарэцкага і выхаду аповесці “Дзве душы” яе ацэнка крытыкамі была ці негатыўнай (А. Семяновіч, Н. Перкін), ці наогул станоўчай, але з сур’ёзнымі агаворкамі і заўвагамі (Д. Бугаёў, Алесь Адамовіч). Пазней ужо значна больш высокую ацэнку аповесці давалі І. Чыгрын, У. Калеснік, П. Васючэнка, А. Макарэвіч і інш. Найбольш сур’ёзны разгляд аповесці “Дзве душы” зрабіў Міхась Мушыньскі ў сваёй капітальнай манаграфіі. Ён піша: *Вось гэтыя бясконцыя і бессэнсоўныя забойствы і ўзаемазнішчэнні – кроў за кроў і смерць за смерць – і склалі, паводле аўтарскіх уяўленняў, змест сацыялістычнай рэвалюцыі. [...] Пранікнёная пісьменніцкая думка тут сягала ў будучыню, прадчувала трагедыю заўтрашніх дзён. [...] Здольнасць М. Гарэцкага прадбачыць вялікія грамадскія катаклізмы і трагедыю народа выявілася тут вельмі выразна. [...] Імкненне да праўды і справядлівасці па-ранейшаму жыло ў душы Абдзіраловіча, але ён бачыў, што “красамоўная лухта” і “мана” становяцца нормай грамадскага жыцця. М. Мушыньскі робіць такое заключэнне: Разгляд аповесці “Дзве душы” дае ўсе падставы зрабіць выснову, што такога ж праўдзівага, па-грамадзянску смелага твора, звернутага да тэмы Кастрычніка на Беларусі, тэмы трагедыі беларускага народа, няма ў нацыянальнай літаратуры⁹.*

Альгерд Бахарэвіч у электроннай серыі 23.12.2011 даў роздум “Максім Гарэцкі. Дзве душы”, у якім выказаўся так: *... вобраз дзвюх душаў, створаны Гарэцкім – трапны і ўніверсальны, а калі гаворка ідзе пра беларускі нацыянальны характар, актуальны да сёння: “раздваенне асобы зрывае нам дах”, дзве Беларусі, два аблічча, два народы: [...] Менск і Мінск, два сцягі, два гербы, дзве мовы, два варыянты далейшага шляху, зь якіх насамрэч ня спраўджваецца ніводзін. Нават на самае простае пытаньне – заўсёды два адказы: “ня ведаю” і “ня памятаю”. Дзве душы. Шызафрэнія. [...] Аповесць “Дзве душы” – той вялікі крок наперад, які зрабіла беларуская проза, перад тым як на дзесяцігодзьдзі*

⁹ Мушыньскі Міхась, Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі: жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага, Мінск: Беларус. навука, 2008. – 510 с.

замерці ў позе летаргічнага лётаса; шкада, але пасля Гарэцкага ды яшчэ Мрыя тэкстаў такой складанасці ў ёй не будзе ажно да першых Быкаўскіх твораў. [...] Абдзіраловіч наважыўся ня быць ні станоўчым, ні адмоўным – вось у чым “злачынства” Гарэцкага перад сваімі сучаснікамі і сваімі будучымі крытыкамі і катамі. Наважыўся быць сам па сабе. [...] Тым ня мени абедзьвюм душам аўтар дазваляе выказацца напоўніцу, дае ім слова, дзе толькі можна. “Нудна ўрозьні, посна разам” – як гэта знаёма. Праз колькі дзесяцігодзьдзяў пасля Гарэцкага пра тое самае скажуць героі Сарта і Камю, скажуць не чатырма словамі, а цэлай чарадою тоўстых раманаў.

— “ —

Нягледзячы на тое, што аповесць “Дзве душы” напісана на аснове падзей вельмі кароткага часу рэвалюцыі і бальшавіцкага рэжыму і надрукавана ў 1919 годзе, у ёй надзіва выразна, дасканала, прадбачліва апісана найбольш магчымая будучыня Беларусі, лёс яе народа, культуры, мовы. Нават адзначана верагодная часовая падтрымка нацыянальнага адраджэння кіраўнікамі бальшавіцкага ўраду, што пазней адбылося ў час “беларусізацыі” у пачатку 20-х гадоў мінулага стагоддзя на чале з нацыянал-камуністамі А. Чарвяковым і М. Галадзедам. Аўтар нават даў назву гэтай з’яве – “нацыянальны бальшавізм”. Але ён толькі невялічкая адліга для супакаення адраджэнцаў, бо галоўная сутнасць рэжыму – рэпрэсіі, гвалт, “чразвычайка”, ГУЛАГ, а каб троху гэта ўпрыгожыць, дзейнічае дэмагогія ў выглядзе двудушша: з аднаго боку, ідэі камунізма (роўнасць, братэрства – як у хрысціянстве), а з другога – хлусня, тэрор, сілавая структура. Цікава, што пісьменнік, які меў правідчы дар, прыводзіць выраз “вінцік” (пазней ім карыстаўся “правадыр усіх народаў” у СССР).

У “Дзвюх душах” Максім Гарэцкі прадбачыў не толькі свой асабісты лёс, але і будучыню Беларусі, нават усёй Расіі і падначаленых ёй рэспублік. У гэтым сэнсе яго твор можна параўнаць з раманам “Бесы” Фёдара Дастаеўскага, які накіраваны супраць сацыялістычных, атэістычных поглядаў. Пісь-

меннік у “Бесах” паказаў, як у душах рэвалюцыянераў узнікае бясоўска-нігілістычная і атэістычная калізія, таму ён заклімаваў рускі рэвалюцыйны рух. Дастаеўскі прадбачыў, што рэвалюцыйны рух прыводзіць да шантажу, правакацый, авантурызму, тэрарызму, бо ён зыходзіць з ідэй, што мэта апраўдвае сродкі. З часам думкі такога ж сэнсу выказаў У. Ленін.

Вельмі важна падкрэсліць актуальнасць “Дзвюх душ”, бо сучаснасць у многіх галоўных момантах мае шмат агульнага з той былой сітуацыяй, асабліва ў сувязі з праблемамі незалежнасці Беларусі, пабудовай еўрапейскай дэмакратычнай дзяржавы з моцнай эканомікай і вольным, нацыянальна свядомым грамадствам.

— “ —

16 чэрвеня 2016 года ў філіяле Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры “Літаратурны музей Пятруся Броўкі” адбыліся XXIV Гарэцкія чытанні. Я вельмі ўдзячны выдатным дзеячам беларускай дыяспары ў ЗША Янку і Надзеі Запруднікам, якія наведалі чытанні, а спадар Янка сказаў прывітальнае слова. Ён з цікавасцю і ўвагай выслухаў выступленне Вольгі Бабковай пра спектакль “Дзве душы” па аднайменнай аповесці Максіма Гарэцкага ў Купалаўскім тэатры. 28 чэрвеня ў Мінскай абласной бібліятэцы імя А. Пушкіна адбылася прэзентацыя кнігі “Кантакты: сіла прыцягнення Бацькаўшчыны” (Да 90-годдзя Янкі Запрудніка), што ўбачыла свет у серыі “Бібліятэка <Бацькаўшчыны> (Мінск: Кнігазбор, 2016). Падзякаваўшы прысутных і асабліва выступіўшых за віншаванні, Янка Запруднік выказаў галоўнае ўражанне ад наведвання Беларусі: *У апошні час шмат кажучь пра дзве душы беларуса, ці пра яе дваістасці. Я, прыехаўшы сюды праз тры гады, пачаў думаць: душа беларуса мае два аспекты. Адзін – пакутніцкі, другі – надзейны. Пакутніцкая душа, прыехаўшы сюды, адчувае боль, таму што яна не чуе музыкі беларускай мовы з вуснаў маладых дзетак. Але душа адпорная на цяжкасці, ёсць аспект надзеі ў ёй, і ён трымае нас пры працы, пры намаганнях, пры надзеі, што гэтыя намаганні недарэмныя.*

Росквіт Акадэміі навук Беларусі

Беларуская акадэмія навук (БАН) была створана ў снежні 1928 года і існуе пад рознымі назвамі ўжо амаль 90 гадоў. Найбольшага росквіту яна дасягнула ў той час, калі прэзідэнтам Акадэміі навук БССР на працягу амаль 18 гадоў (май 1969 г. – сакавік 1987 г.) быў Мікалай Аляксандравіч Барысевіч.

Мой бацька, Гарэцкі Гаўрыла Іванавіч, нягледзячы на самы малады ўзрост (28 гадоў), за ўвесь час існавання акадэміі быў у шэрагу першых акадэмікаў БАН і зацверджаны па спецыяльнасці “эканаміст-географ”. Але ўжо ў 1930 годзе трапіў у ГУЛАГ. Галоўная яго мара – зварот на Бацькаўшчыну і праца ў Беларусі. Нягледзячы на поўную рэабілітацыю ў 1958 годзе, усе намаганні Г.І. Гарэцкага на зварот аказваліся марнымі як былога “ворага народа”. Тое ж самае адбывалася і са мной, як сынам “ворага народа”. Нарэшце, у 1965 годзе Г.І. Гарэцкі быў адноўлены ў званні акадэміка, але ўжо па спецыяльнасці “геалогія”. Толькі ў 1969 годзе ён канчаткова змог пераехаць у Менск. М.А. Барысевіч з вялікай павагай аднёсся да Г.І. Гарэцкага, на той час самага старэйшага члена акадэміі, і ўсяляк падтрымоўваў яго ў выкананні навуковых планаў.

Прэзідэнт АН БССР праз майго бацьку даведаўся аб маім існаванні, а яму якраз у той час прыйшла думка запрасіць на працу ў Акадэмію навук беларусаў, якія па розных прычынах аказаліся ў іншых гарадах Савецкага Саюза і сталі дастаткова вядомымі сапраўднымі вучонымі. У канцы 1970 – пачатку 1971 гадоў Мікалай Аляксандравіч патэлефанаваў мне, а потым мы з ім сустрэліся. Ён мяне ўразіў сваёй энергіяй, расшучасцю, шчырым жаданнем зрабіць Акадэмію навук БССР больш моцнай, пашырыць розныя навуковыя напрамкі і адкрыць новыя. Асабліва мне спадабалася, што ён хоча ўмацаваць навуку аб Зямлі (і найнаперш геалагічныя навукі), а таксама некаторыя і біялагічныя навукі. Адначасова паабяцаў вырашыць праблему з кватэрай і з пытаннем працы ў адным Інстытуце бацькі і сына (так званай “сямейственностью”), якая не вельмі ўхвалялася.

У тья гады большасць людзей і асабліва вучоныя імкнуліся жыць у Маскве, дзе было значна лепш з харчаваннем, магазінамі, бытам, чым у іншых гарадах Саюза, а навуковыя ўстановы па якасці і магчымасцях былі ў сваёй большасці таксама лепшымі. Геалагічны інстытут АН СССР, у якім я працаваў ужо каля 20 гадоў, быў лепшым не толькі ў СССР, а мусіць, і ў замежжы. У мяне былі вельмі добрыя перспектывы і навуковага, і кар’ернага росту. Калектыў супрацоўнікаў быў выдатны, мяне ўсе добра ведалі, бо мне прыйшлося ўпарта займацца не толькі навукай, але быць і намеснікам сакратара камітэта камсамола, і старшынёй мясткома, і сакратаром партбюро, і нават дэпутатам Маскварэцкага райсавета. Калі даведаліся пра прапанову пераехаць у Менск, мой навуковы настаўнік і непасрэдны кіраўнік аддзелу рэгіянальнай тэктонікі акадэмік А.Л. Яншын (а я быў яго намеснікам па аддзелу) выказаўся супраць, такія ж адносіны да гэтага былі і ў дырэктцыі Інстытута (дырэктар акадэмік А.В. Пейве намякаў, што хацеў мяне бачыць сваім намеснікам), ну, а большасць супрацоўнікаў і сяброў глядзелі на мяне, як на нейкага дзівака (а некаторыя нават называлі “вар’ятам”).

У снежні 1971 года ў Менск прыехалі такія тры беларусы: загадчык аддзелам экалагічнай фізіялогіі водных жывёл Інстытута АН УССР імя А. Кавалеўскага (г. Севастопаль), доктар біялагічных навук (1970), вядомы гідрабіёлаг Л.М. Сушчэня; загадчык лабараторыі Сібірскага фізіка-тэхнічнага інстытута, прафесар, загадчык кафедры Томскага ўніверсітэта, доктар тэхнічных навук, вядомы вучоны ў галіне тэхнічнай кібернетыкі і інфарматыкі А.Д. Закрэўскі; старшы навуковы супрацоўнік Геалагічнага інстытута АН СССР (г. Масква), доктар геолога-мінэралагічных навук (1969), лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1969), геолог Р.Г. Гарэцкі.

М.А. Барысевіч патурбаваўся і наконт кватэр для новых супрацоўнікаў Акадэміі – праз ЦК КПБ у нядаўна пабудаваным доме на вуліцы Каліноўскага размясціліся іх сем’і ў адным пад’ездзе: я – на трэцім паверсе, нада мной – Л. Сушчэня, а яшчэ вышэй – А. Закрэўскі.

Памятаю, калі я прыехаў у Менск, Мікалай Аляксан-

дравіч вельмі ўважліва мяне прыняў у Прэзідыуме АН БССР, выклікаў машыну і павёз на вуліцу Каліноўскага ў новы дом. Паказаў мне розныя кватэры (усе яны былі стандартныя) і шырокім жэстам прапанаваў: “Выбірайце, якая спадабалася”. Мяне зноў станоўча ўразіў М.А. Барысевіч такімі клапацлівымі адносінамі.

Л.М. Сушчэню прызначылі загадчыкам Аддзела заалогіі і паразіталогіі. Я стаў загадчыкам-арганізатарам Аддзела геатэктонікі Інстытута геахіміі і геафізікі АН СССР, А. Закрэўскі – загадчыкам лабараторыяй Інстытута тэхнічнай кібернэтыкі АН БССР. Ужо ў 1972 годзе ўсіх трох абралі членамі-карэспандэнтамі АН БССР: Сушчэню – па спецыяльнасці “заалогія”, Закрэўскага – “тэхнічная кібернэтыка”, мяне – “геатэктоніка”.

Наш Інстытут тады знаходзіўся ў будынку разам з Інстытутам фізікі АН БССР, памяшкання для майго будучага аддзела не было, таму М.А. Барысевіч вылучыў два вялікіх пакоі ў новым будынку, які быў спецыяльна пабудаваны для толькі што створанай Лабараторыі электронікі, якая праз два гады ў 1973 года стала Інстытутам электронікі АН БССР. Мікалай Аляксандравіч паехаў са мной у Лабараторыю электронікі, пазнаёміў з яе загадчыкам – маладым доктарам фізіка-матэматычных навук Уладзімірам Антонавічам Піліповічам, затым дырэктарам Інстытута электронікі (з 1977 года член-карэспандэнт, а з 1980 – акадэмік, мой сябар).

Тады, як і цяпер, кіруючыя чыноўнікі ўсіх рангаў дужа любілі рэарганізацыю розных бакоў жыцця – ад простага побыту насельніцтва да народнай гаспадаркі, ад эканамічных праблем – да навукі, культуры і адукацыі і г.д. (але ўсё пад эгідай палітыкі і ідэалогіі). Кожны раз успамінаўся неўміручы байкапісец Іван Крылоў з яго байкай пра музыкантаў: “А вы, дзур’я, как ни садитесь...” У 1963 годзе Інстытут геалагічных навук АН БССР быў перададзены ў сістэму Геалкама СССР (з 1970 года атрымаў назву Беларускай навукова-даследчы геалагаразведачны інстытут – БелНДГРІ). У акадэміі засталася невялічкая па складу супрацоўнікаў Лабараторыя геахімічных праблем, якой кіраваў будучы віцэ-прэзідэнт АН БССР К.І. Лукашоў, які з 1971 году стаў першым дырэктарам новага

Інстытута геахіміі і геафізікі.

У той час фінансаванне і навуковыя кадры былі поўнай прэрагатывай Прэзідыума АН БССР, які праз Аддзяленні навук вылучаў інстытутам працуючыя адзінкі і фінансы на іх. За гэтым працэсам асабліва ўважліва і строга сачыў сам Прэзідэнт АН БССР, прычым ён так дасканала ведаў склад навуковых супрацоўнікаў усіх устаноў АН БССР, ды і наогул усёй рэспублікі, што проста даводзілася здзіўляцца такой памяці. Не адзін раз прыходзілася размаўляць з М.А. Барысевічам, каб адкрыць адзінку для таго ці іншага спецыяліста – у гэтых пытаннях ён быў заўсёды вельмі строгі і нават жорсткі. Асабліва часта мне прышлося з гэтай нагоды сустракацца, калі М.А. Барысевіч у 1977 годзе катэгарычна прапанаваў мне стаць дырэктарам Інстытута геахіміі і геафізікі (тады ж мяне абралі і акадэмікам па спецыяльнасці “геалогія”). Трэба асабліва падкрэсліць адну важную і прынцыповую пазіцыю М.А. Барысевіча як кіраўніка АН БССР (што зусім адсутнічала ва ўсіх кіраўнікоў наступных гадоў і да сучаснасці) – ён у першую чаргу адразу прымаў дырэктароў устаноў акадэміі, ды і акадэмікам і членам-карэспандэнтам ніколі не адмаўляў у гэтым.

Толькі М.А. Барысевіч быў той выдатнай асобай у АН БССР, які здолеў і сам працаваць як таленавіты вучоны, кіраўнік вядомага навуковага напрамку, і адначасова арганізаваць гарманічнае развіццё шырокага профілю навук і вывесці АН БССР на сталае і дастойнае трэцяе месца пасля АН СССР і АН УССР.

У тыя часы розныя пытанні пра пасаду члена КПСС звычайна вырашаліся без узгаднення з той асобай, якой гэта тычылася – ўсё залежыла ад ЦК КПБ, КПСС і Савета Міністраў СССР і БССР. Толькі потым канчатковае рашэнне даводзілася да зацікаўленай асобы (у выніку адмовы можна было застацца без партбілета, што было раўназначным атрыманню “волчэго білета”). Так, у 1975 годзе, калі я яшчэ быў толькі загадчыкам аддзела Інстытута геахіміі і геафізікі і членам-карэспандэнтам, але актыўна ўдзельнічаў у розных навуковых акадэмічных і міністэрскіх праектах Масквы, мяне добра ведаў міністр геалогіі СССР акад. А.В. Сідарэнка. Ён

прапанаваў мне стаць дырэктарам Беларускага навукова-даследчага геалагаразведачнага інстытута, а перад гэтым атрымаў станоўчую падтрымку ва ўсіх неабходных кіраўнікоў ЦК і СМ. Ён абяцаў мне розныя ільготы, выгоды, хуткі кар’ерны ўздым і г.д. Нягледзячы на шматлікія размовы са мной, я катэгарычна адмаўляўся. Тады я звярнуўся і да М.А. Барысевіча, які адразу прыняў мой бок і перагаварыў з кіраўнікамі БССР (і ў першую чаргу з А.Т. Кузьміным), і я змог далей працаваць у АН БССР. Цікава адбылося з самім акад. А.В. Сідарэнка – ён у тым жа годзе быў абраны віцэ-прэзідэнтам АН СССР. Пазней, калі ён прыехаў у Менск і я яго сустракаў у групе прадстаўнікоў АН БССР, ён дакорліва паглядзеў на мяне і сярдзітым голасам выказаў сваё незадавальненне: “Вы своим упямством очень подвели меня”. Я тады аджартаваўся: “Я прадчуваў, што Вы хутка будзеце на чале навук аб Зямлі ў АН СССР і таму вырашыў застацца ў АН БССР, каб працаваць пад Вашым кіраўніцтвам”. Ён засмяўся і мы “памірыліся”.

У сярэдзіне 1970-х гадоў Прэзідэнт АН БССР разам з іншымі кіраўнікамі акадэміі дабіліся важнай пастановы ЦК КПБ (1-ы сакратар П.М. Машэраў) і Савета Міністраў БССР (старшыня Ц.Я. Кісялёў), якія добра ставіліся да М.А. Барысевіча і звычайна ішлі насустрач яго прапановам. Было вырашана пабудаваць прафілакторый у раёне Ракава для супрацоўнікаў Акадэміі, а таксама пачаць будаўніцтва Акадэмагарадка ў раёне Сляпянкі, дзе планавалася размясціць шэраг інстытутаў, у тым ліку і Інстытут геахіміі і геафізікі.

Праз некаторы час мы з прыемнасцю карысталіся выгодамі нашага прафілакторыя – у нас на чале з Мікалаем Аляксандравічам склалася добрая каманда “лыжнікаў”, у якую ўваходзілі Уладзімір Платонаў, Уладзімір Піліповіч, Радзім Гарэцкі. Іншы раз да нас далучаўся яшчэ хто-небудзь. Звычайна ў студзені мы бралі адпачынак і з насалодай каталіся на лыжах. Апрача таго, часта сустракалі там і “стары” Новы год.

М.А. Барысевіч марыў стварыць Акадэмагарадок не горшы, чым ужо існуючы ў Сібірскім аддзяленні АН СССР, таксама з суседствам БДУ і жыллёвым масівам для супра-

цоўнікаў АН БССР і інш. Для будынка Інстытута геахіміі і геафізікі існаваў праект звычайнай шматпавярховай каробкі. Я звярнуўся да Мікалая Аляксандравіча, што патрэбны будынак больш арыгінальны. Ён адразу згадзіўся і даў загад распрацаваць новы праект, што і было зроблена. Гэта былі сучасныя збудаванні, якія складаліся з будынкаў двух інстытутаў (ІГіГ і ІБОХ) і блока агульнага прызначэння, дзе размяшчаліся вялікая зала для пасяджэнняў, бібліятэка, сталовая, медпункт і інш. Будаўніцтва ў мяне і маіх памагатых адымала шмат сіл, але, нягледзячы на наш пільны нагляд за будаўнікамі, націск на іх з боку кіраўніцтва АН БССР, у тым ліку і самога прэзідэнта, здадзены ў тэрмін будынак, з майго погляду, меў яшчэ шмат недахопаў. Тым не менш, была прызначана вельмі салідная камісія па прыёмцы будынку, за чым сачылі прадстаўнікі ЦК КПБ і СМ. Досьць хутка ўсе члены камісіі падпісалі акт, толькі я адзін адмовіўся. На мяне пачаўся націск з розных бакоў: будаўнікі абяцалі ліквідаваць усе недахопы хутка і яшчэ ў лепшым выглядзе, чым запланавана, і нават пабудаваць кернасхоў; запрашалі на абеды і ў іх лазню-парылку, ад чаго я адмаўляўся; высокія чыноўнікі з ЦК КПБ і СМ пужалі мяне рознымі пакараннямі па партыйнай і службовай лініі. Справа ў тым, што наш будынак мог сарваць выкананне дзяржаўнага плана будаўніцтва БССР. Я тады звярнуўся да М.А. Барысевіча, паказаў яму недахопы будаўніцтва, і ён згадзіўся са мной. Мяне зноў абараніў Мікалай Аляксандравіч ад магчымых вялікіх непрыемнасцяў. Яшчэ некалькі гадоў з дапамогай будаўнікоў, а больш сваімі сіламі прыводзілі будынак Інстытута ў парадак.

Мой бацька Г.І. Гарэцкі ў сваёй лабараторыі вывучаў валуны, якія вельмі цікавыя не толькі з навуковага боку, але з'яўляюцца часткай прыроды, важным аб'ектам гісторыі і культуры беларускага народа. Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч пісаў:

*Дзе па роднай зямлі ні крочыў –
Скрозь – ад Прыпяці да Дзвіны –
Перш за ўсё мне ласкалі вочы
Жыта, сосны і валуны.*

У апошнія гады пачалося знішчэнне валуноў на шчэбень і інш. Г.І. Гарэцкі заклікаў найбольш значныя валуны аб'явіць помнікамі прыроды, а на тэрыторыі Акадэмагарадка стварыць музей (эксперыментальную базу) валуноў¹⁰. М.А. Барысевіч падтрымаў гэтую ідэю і ў 1980 годзе Прэзідыум АН БССР прыняў пастанову аб будаўніцтве побач з Інстытутам геахіміі і геафізікі спецыяльнага корпуса Геалагічнага музея, а за ім на плошчы ў шэсць гектараў Эксперыментальнай базы ледавіковых валуноў. На месцы апошняй было балота і вялікая звалка, ад якой ішоў смуродны пах і небяспека для здароўя. Па нашаму заказу зрабіць базу валуноў у выглядзе геаграфічнай карты Беларусі і шматлікіх розных раздзелаў геалогіі і культуры інстытут “Белдзяржпраект” распрацаваў праект базы, а пазней і праект будынку Геалагічнага музея, але апошні так і не ўдалося здзейсніць. Спецыяльная група супрацоўнікаў ІГІГ не толькі вывучала валуны, але сваімі сіламі прывезла больш 2 000 валуноў (некаторыя з іх 15–16 т.) са ўсёй Беларусі. Некалькі пад'ёмных кранаў аўтабазы АН БССР прыйшлося рамантаваць, а магутныя грузавікі аўтазавада прайшлі добрае выпрабаванне, аб чым мне ўдалося дамовіцца з М.С. Высоцкім.

Памятаю, як я з пытаннем пра базу валуноў прыезджаў да М.А. Барысевіча ў санаторый “Аксакаўшчына”, дзе ён падлечваў сваё здароўе. Мы з ім не толькі шмат гутарылі на гэтую тэму, але пайшлі на прагулку, знайшлі валун, які прэзідэнт АН БССР адабраў для музея. Ён і цяпер стаіць пад № 1 каля вялікага валуна пры ўваходзе з боку Інстытута. Я хацеў зрабіць аб гэтым надпіс каля валуна, але Мікалай Аляксандравіч забараніў.

Дырэктар Аддзела навук аб Зямлі ЮНЕСКА В. Шыбрава, які наведаў Інстытут у чэрвені 1988 года, быў вельмі ўражаны музеем валуноў і прапанаваў нам абавязкова па заканчэнні стварэння музея звярнуцца да яго, і ён упэўнены, што такі выдатны і адзіны ў свеце музей валуноў будзе ўзяты пад эгіду ЮНЕСКА. У кнізе ганаровых наведвальнікаў ён

¹⁰ Прышлося даць менавіта такую назву, бо для стварэння музея трэба было прасіць дазвол з Масквы.

напісаў: “Ваши работы произвели на меня колоссальное впечатление, особенно отражённые в трудах института. Надеюсь на наше дальнейшее плодотворное сотрудничество в рамках международных программ ЮНЕСКО”.

Пазней я зноў атрымаў шмат непрыемнасцяў ад розных кіруючых чыноўнікаў ЦК КПБ, Савета Міністраў, Мінгарвыканкама, якія некалькі разоў прысылалі камісіі на чале з даволі высокімі асобамі, у тым ліку і мэра Менска. Галоўная прэтэнзія – як гэта я пасмеў захапіць у горада такую значную плошчу пад нейкае “глупства”, а тут можна было б пабудаваць некалькі высотных будынкаў для жыхароў. Нават аднойчы прапанавалі вызваліць тэрыторыю ад валуноў. Мае “гарачыя” лекцыі пра навуковую і культурную значнасць музея валуноў усё ж vyrатавалі яго, а разам з ім і мяне ад магчымых вымоў.

Цяпер Парк камянёў мае статус помніка прыроды рэспубліканскага значэння, знаходзіцца ў падпарадкаванні Першамайскага райсавета і з’яўляецца найунікальным музеем ў свеце. Нават не зусім пабудаваны, музей карыстаецца цікавасцю ў шматлікіх экскурсій, а для мясцовых жыхароў з’яўляецца адным з любімых месцаў адпачынку.

Каб лягчэй было пазнаёміцца з музеем валуноў, мы выдалі некалькі буклетаў аб ім, а потым нават кніжку на беларускай і рускай мовах “Ледавіковыя валуны Беларусі: Эксперыментальная база вывучэння валуноў” (Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 159 с.). В.Ф. Вінакураў зрабіў шмат публікацый і дакладаў пра музей, а таксама пра валуны – помнікі прыроды.

Важнай была дапамога М.А. Барысевіча ва ўдасканаленні Плешчаніцкай геафізічнай абсерваторыі, а затым і будаўніцтве больш сучаснай і дасканалай на Нарачы. Яны ўвайшлі ў сусветную сетку такіх абсерваторый. Тут мы змаглі праводзіць шэраг міжнародных і ўсесаюзных канферэнцый. Цудоўныя мясціны, добрыя ўмовы жылля і атрымання геолога-геафізічных матэрыялаў спрыялі творчаму працэсу геологаў і геофізікаў не толькі з Беларусі, але і з Расіі, Украіны і іншых краін, якія працавалі тут. Цяпер гэта самастойная арганізацыя – Цэнтр геафізічнага маніторынга.

Не заўсёды М.А. Барысевіч падтрымліваў мяне. Так, у 1981 годзе ўзнікла сур’ёзная праблема выбару: мяне выклікаў да сябе сакратар ЦК КПБ па ідэалогіі А.Т. Кузьмін і паведаміў, што ў ЦК і СМ як у Менску, так і ў Маскве, вырашана перавесці мяне на працу рэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, прычым дадаў, што мне гэта вельмі выгодна (больш высокі аклад, стану дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, членам ЦК і інш.), а ў выпадку адмовы – не толькі кар’ерны рост закрыты, але, дай Бог, утрымацца ды-рэктарам Інстытута. Тым не менш я адмовіўся і спадзяваўся, што за мяне заступіцца Прэзідэнт АН. Але М.А. Барысевіч адмовіўся гэта зрабіць і сказаў, што супраць агульнай нашай “alma mater” адукацыі і навукі ён пайсці не можа. Досьць працяглыя размовы ў ЦК КПБ не пераканалі “упартага беларуса”. Мяне актыўна падтрымаў мой бацька і нават патэлефанаваў А.Т. Кузьміну: “Вельмі прашу Вас пакінуць майго сына ў акадэміі – ён больш вучоны, а не арганізатар”. Нарэшце Аляксандр Трыфанавіч зразумеў нас, абараніў мяне ад магчымых сур’ёзных непрыемнасцяў і я зноў абышоўся толькі спалохам.

М.А. Барысевіч не любіў, калі яму ў нечым прэрэчаць, і лічыў, што ва ўсіх яго рашэннях яго прыхільнікі павінны не спрачацца з ім, а толькі падтрымліваць. Я не заўсёды быў згодны з ім, і тады ён быў не задаволены і нават злаваўся, бо любіў больш паслухмяных. Відаць, таму ён, сказаўшы мне і майму бацьку, што хоча мяне зрабіць віцэ-прэзідэнтам АН БССР, дабіўся прызначэння іншага акадэміка, але не ўлічыў, што ў многіх ёсць яшчэ адна якасць – здрадлівасць. Пазней так яно і выйшла – Мікалай Аляксандравіч вельмі перажываў гэта і нават жаліўся мне.

З часам мы наладзілі навуковую працу Інстытута, прывялі ў парадак як інтэр’ер будынка, так і яго наваколле (не толькі зусім блізкае, але і недалёкі лясны масіў), прычым да нас прыязджаў М.А. Барысевіч, каб ацаніць нашу працу – увогуле застаўся задаволены, але і даў шэраг каштоўных прапановаў.

Толькі дзякуючы магутнай падтрымцы М.А. Барысевіча ўжо ў пачатку 1980 гадоў удалося стварыць буйную наву-

ковую ўстанову: у Інстытуце геахіміі і геафізікі працавала 370 чалавек (у тым ліку 170 навуковых супрацоўнікаў – з іх 14 дактароў, 71 кандыдат навук), сфармавалася 7 самабытных навуковых школ па галоўных напрамках геалагічных навук, шырока вядомых у СССР і замежжы; супрацоўнікі былі адзначаны Дзяржаўнымі прэміямі СССР – 3 і БССР – 3, прэміяй Ленінскага камсамола БССР і інш.; выконваліся многія міжнародныя навуковыя праграмы, вырашаліся ўсесаюзныя праблемы і г.д.

У Інстытуце быў шырокі комплекс аналітычных даследаванняў па вывучэнні горных парод, мінералаў, вод, газаў, глебы, раслін, выкапнёвых рэштак з дапамогай шматлікіх метадаў і навуковай апаратуры; працаваў кабінет карт геалагічнага зместу; аддзел навукова-тэхнічнай інфармацыі і выдання навуковых прац; бібліятэка; дзейнічалі аспірантура і вучоны савет па абароне дысертацый; геалагічны музей; інстытуцкі радыёвузел і інш. Існаваў строгі парадак: у агульнай раздзявальні ўсе супрацоўнікі абавязкова распраналіся, курылі ў асобных месцах, усюды было шмат кветак, шылды і звесткі пра лабараторыі (на беларускай мове); рэгулярна вывешвалася насценная газета; дошка з партрэтамі лаўрэатаў Дзяржаўных прэмій, пераможцаў конкурсаў лепшых навуковых прац; працавала саўна з басейнам, пакой для спортзаяцкаў з адпаведнымі прыладамі і г.д. Аб'ядноўваў калектыў удзел у агульных адзначэннях розных свят, самадзейнасці, экскурсіях і інш.

У кнізе ганаровых наведвальнікаў Інстытута можна прачытаць “современный, продуманно организованный институт, какому могут позавидовать московские институты”, “созданы условия, близкие к идеальным”, “так красиво оформлено помещение института и по деловому организованы научно-исследовательские работы”, “институт...широко известен в стране и за рубежом”, “уникальный музей валунов” і г.д.

Пасля гібелі П.М. Машэрава, смерці Ц.Я. Кісялёва першым сакратаром ЦК КПБ стаў М.Н. Слюнькоў, які вельмі адмоўна адносіўся да М.А. Барысевіча. Гэтаму яшчэ і спрыяла Чарнобыльская катастрофа, да якой у іх былі супрацьлеглыя адносіны і шляхі вырашэння сітуацыі. У красавіку

1987 года па прапанове ЦК КПБ (а яна тады фактычна была абавязковай) М.А. Барысевіч, які хацеў і далей працаваць Прэзідэнтам АН БССР (і таму яго кандыдатура на выбарах абмяркоўвалася Агульным сходам акадэміі), не набраў патрэбнай колькасці галасоў. Прэзідэнтам АН БССР быў абраны акадэмік У.П. Платонаў. Гэты апошні, які доўгі час быў самым любімым вучнем і сябрам М.А. Барысевіча, сваёй здрадай нанёс яму моцны ўдар, які ён цяжка перажываў. І далей М.А. Барысевіч быў пастаўлены ў такія ўмовы, што яму прыйшлося з’ехаць на працу ў Маскву. Толькі мужны “партызанскі” характар Мікалая Аляксандравіча дазволіў яму перанесці гэтыя падзеі без інфаркту ці інсульту.

Ніхто з наступных кіраўнікоў Акадэміі навук Беларусі не разумеў разнастайную фундаментальную і прыкладную сутнасць геалагічных навук (цікавіліся толькі карыснымі выкапнямі) і таму не падтрымлівалі іх развіццё ў акадэміі. М.А. Барысевіч вялікую ўвагу аддаваў не толькі сваім любімым фізіка-матэматычным навукам, але і “рэгіянальным” навукам (гісторыі, мове, літаратуры, мастацтву, фальклору, навукам аб Зямлі, батаніцы, заалогіі і інш.), якія ў першую чаргу тычацца Беларусі (безумоўна, з сусветным улікам), якія дасканала могуць развіваць толькі вучоныя нашай краіны.

Геалагічныя навукі ў АН Беларусі атрымалі знішчальны разгром у час кіраўніцтва акадэміяй М.У. Мясніковічам, калі Інстытут геахіміі і геафізікі і іншыя геалагічныя ўстановы былі перададзены Міністэрству прыроды разам з іх памяшканнямі, у тым ліку і будынак Інстытута, апрача аднаго блока. Гэты працэс працягнуўся і далей. У Беларусі зусім няма інстытутаў геалагічнага профілю¹¹. Сучаснае кіраўніцтва НАН Беларусі поўнасьцю перадала будынак былога Інстытута геахіміі і геафізікі Мінпрыродзе. Шматлікія вольныя пакоі Цэнтр для фінансавай падтрымкі перадаваў у арэнду. Цяпер некалі “прыгожае памяшканне” не пазнаць –

¹¹ У кастрычніку 2016 года Міністр прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя выдаў пастанову аб стварэнні Інстытута геалогіі – філіяла “НВЦ па геалогіі”. Улічваючы яго галоўнае прызначэнне, больш правільна яго трэба было б назваць Інстытутам мінеральнай сыравіны.

гэта “прахадны двор”, па якому ходзяць апранутыя ў паліто ці футры людзі (большасць належыць арандатарам, не маючым адносін да геалогіі) і працаваць у якім вельмі непрытульна. Асабліва крыўдна і цяжка бачыць такі сучасны стан геалагічных навук і будынка Інстытута геахіміі і геафізікі, для станаўлення і развіцця якіх я аддаў столькі сіл. Я адчуваю сябе пушкінскім старым, які застаўся ля разбітага карыта, і ўспамінаю незабыўны час росквіту АН БССР і яе Прэзідэнта – выдатнейшага дзеяча Мікалая Аляксандравіча Барысевіча.

Лістапад 2016 г.

Пра навуку на Новы год

Звычайна на Новы год вучоныя ўздываюць два пытанні: у якім стане навука, а таксама што і як зроблена за мінулы час. Але самае галоўнае пытанне: што трэба зрабіць, каб падняць на належны ўзровень беларускую навуку, без якой нельга пабудаваць краіну з перадавой эканомікай, багатай народнай гаспадаркай і развітай культурай?

На жаль, за апошнія дзесяцігоддзі навука ў Беларусі трапіла пад адміністрацыйна-камандны дыктат, у выніку якога апынулася ў крызісным стане: фундаментальныя навукі, якімі галоўным чынам павінна займацца Нацыянальная акадэмія навук, у значнай ступені заменены прыкладнымі, сама акадэмія ператворана ў навукова-практычную карпарацыю і г.д.

Чаго хочацца пажадаць на будучае?

Трэба не забывацца, што задачы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і наогул навукі – гэта атрыманне новых ведаў, выпрацоўка прапаноў па выкарыстанні новых тэхналогій і пошук шляхоў рэалізацыі гэтых прапаноў. Неабходна развіваць фундаментальныя навукі, якія павінны фінансавацца з бюджэту. Дарэчы, у 1990 годзе фінансаванне беларускай навукі складала 2,3 працэнта ад аб’ёму валавога ўнутранага прадукту, а цяпер знізілася да 0,26 працэнта. Як любіць казаць гаспадар дзяржавы, ніжэй плінтуса... Думаю, што трэба поўнасю адкінуць думку аб пераводзе інстытутаў, якія

ствараюць фундаментальныя веды ў галіне базавых і рэгіянальных навук, ва ўніверсітэты і міністэрства. Маё пажаданне: аднавіць у НАН Беларусі накірунак геалагічных навук, якія перададзены ў Мінпрыроды, а там зрабіць Інстытут мінеральных рэсурсаў.

Неабходна асаблівую ўвагу звярнуць на развіццё рэгіянальнай навукі – гісторыі, мовы, літаратуры, мастацтва, фальклору, навукі аб зямлі і іншых, якія могуць глыбока распрацоўваць толькі вучоныя нашай краіны! Трэба спыніць стварэнне навукова-практычных цэнтраў, якія галоўным чынам толькі імітуюць навуковую дзейнасць. Неабходна прыняць меры, каб прывабліваць моладзь да навуковай дзейнасці, перш за ўсё – нармальнай зарплатай. Безумоўна, патрэбна дэмакратызацыя Акадэміі навук, неабходна вярнуць большасць ранейшых палажэнняў у Статут НАН Беларусі, у прыватнасці, выбарнасць кіраўнікоў акадэміі розных узроўняў, у тым ліку і старшыні Прэзідыума НАН Беларусі.

І апошняе: вялікае пажаданне, каб у Нацыянальнай акадэміі навук беларуская мова не адчувала сябе як чужаземка, а была сваёй, роднай.

2017 год – Год памяці ахвяр бальшавізму

Вядомы гісторык Ігар Кузняцоў у двух нумарах газеты “Народная Воля” (31 студзеня і 1 лютага 2017 г.) надрукаваў артыкул “Большевицкий террор (забвению не подлежит...)”. Ён у чарговы раз нагадаў пра масавае знішчэнне “контррэвалюцыйных элементаў”, якое прывяло да стварэння расстрэльнай “прамысловасці”, калі смяротнае пакаранне стала бытавой з’явай.

Скарочаныя назвы карных органаў – ОГПУ–НКВД–МГБ–КГБ – прыводзілі мільёны людзей у жах, а прозвішчы іх карнікаў (Дзяржынскі, Ягода, Яжоў, Берыя і многіх іншых) выклікалі страх і нянавісць. Кожны савецкі грамадзянін з непакоем чакаў начны стук у дзверы, бо ведаў, што могуць прыйсці “кампетэнтныя” людзі, зрабіць ператрус і забраць у “чорны воран”. Мне давялося ў дзіцячыя і школьныя гады

быць сведкам такіх начных наведванняў тры разы: калі арыштоўвалі майго бацьку ў Менску і Мядзведжай Гары (Карэлія), а таксама роднага дзядзьку Сяргея Восіпавіча Парфяновіча ў Запарожжы. Нягледзячы на тое, што я меў зусім мала гадоў, тыя падзеі нанеслі маёй душы моцную рану, якую я адчуваў усё жыццё, і нават цяпер, у свае 88 гадоў, шрам ад яе не дае мне спакою.

Крывавы тэрор супраць уласнага народа праводзіўся пад кіраўніцтвам бальшавіцкай зграі на чале з Леніным і Сталіным, якія, дзякуючы спрытнай дэмагогіі і хлусні, доўгі час умудраліся хаваць праўду ад грамадства. Толькі ў час “хрушчоўскай адлігі” і асабліва ў час “перабудовы” сталі вядомы многія факты бальшавіцкага тэрору, хаця шмат якія застаюцца яшчэ сакрэтнымі.

Ігар Кузняцоў паведамляе, што паводле афіцыйных даных у БССР у 1920–1940-я гады было рэпрэсавана больш за 600 тысяч чалавек (а паводле падлікаў незалежных даследчыкаў – звыш паўтара мільёна). Як цяпер вядома, у тыя гады толькі ў Менску было больш за дзесяць месц масавых расстрэлаў (Курапаты, раёны Камароўскага рынку, Лошыцы, Дразні, Сляпянкі, Масюкоўшчыны і інш.), а па ўсёй рэспубліцы іх налічвалася не менш за сорак.

1937 год – пік бальшавіцкага тэрору. Асабліва трагічны дзень у гісторыі беларускага народа – 29 кастрычніка 1937 года, калі за адну ноч сталінскія каты расстралялі больш за сто выдатных прадстаўнікоў творчай, тэхнічнай і дзяржаўнай інтэлігенцыі. За ўвесь час існавання БССР да 1953 года ў Беларусі было знішчана звыш паловы прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі. А колькі ж яшчэ раней рэпрэсавана і выслана за межы Беларусі – у тым ліку і мой родны дзядзька – класік беларускай літаратуры Максім Гарэцкі, якога расстралялі 10 лютага 1938 года ў Вязьме. Безумоўна, каб не гэтыя страты, цяпер мы жылі б у іншай, больш багатай, цывілізаванай, беларускай Беларусі.

З 1937 года прайшло 80 гадоў. Ігар Кузняцоў і яго калегі справядліва прапануюць 2017 год абвясціць годам памяці ахвяр бальшавіцкага тэрору, а таксама спецыяльна адзначыць памяць ахвяр 29 кастрычніка 1937 года. Я поўнасьцю падтры-

мліваю гэтую вельмі своечасовую ініцыятыву. Патрэбны помнікі ўзгаданым суайчынікам у месцах іх масавых расстрэлаў, як гэта зроблена ахвярам Другой сусветнай вайны; у імя будучага неабходна асэнсаваць трагічнае мінулае, усім адчуць за гэта адказнасць; на дзяржаўным узроўні асудзіць бальшавіцкі тэрор, правесці грамадзянскае пакаянне і іншыя дзеянні, каб такая з’ява больш ніколі не спасцігла народ. Свой вялікі артыкул Ігар Кузняцоў заканчвае вельмі правільнымі словамі: “... без прыняцця на сябя гэтага в самым деле тяжелейшего груза ответственности за прошлое у нас не будет никакой национальной консолидации и никакого возрождения”.

500-годдзе беларускага кнігадрукавання

6 жніўня 2017 года ўвесь культурны, асабліва беларускі, свет будзе адзначаць найвялікшую дату ў гісторыі нашай краіны: 500-годдзе беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання. Калі Францішак Скарына адгарнуў новую старонку нашай культуры, зрабіўшы кнігу даступнай шырокаму колу грамадства – у чэшскай Празе надрукаваў першую Біблію на “рускай” мове. Шэраг дзеячоў у галіне культуры, навукі, мастацтва, у тым ліку і я, звярнуліся да грамадства і ўладных структур з прапановамі па ўшанаванні памяці Францішка Скарыны. Я хачу звярнуць увагу толькі на адну вельмі важную і яркую прапанову пра наданне Нацыянальнаму аэрапорту “Мінск” імя Францішка Скарыны, што адразу б павысіла імідж нашай культуры ў свеце. Людзі з розных краін ведалі б, што ў нас ужо на пачатку XVI стагоддзя на старабеларускай мове друкавалі кнігі, быў створаны Статут Вялікага Княства Літоўскага – самы дасканалы ў той час у Еўропе збор законаў і інш. Пасажыры аэрапорта даведліся б не толькі пра савецкае мінулае нашай краіны, але і пра багатую самабытную культуру. На жаль, в.а. дырэктара Дэпартаменту па авіяцыі І.В. Марозава адказала, што наша прапанова “адмоўна адаб’ецца на тэрмінах і кошце работы па машабнай мадэрнізацыі, якая звязана з будаў-

ніцтвам другой узлётна-пасадачнай паласы і наступным капітальным рамонтам дзейснай. Нам жа не зразумела, як дадатак “імя Францішка Скарыны” да назвы аэрапорта перашкодзіць мадэрнізацыі – наадварот, яна сведчыць, што цяпер на гэта самы час.

Створаны Грамадскі аргкамітэт па правядзенні свята, які выпрацаваў вялікую праграму канкрэтных мерапрыемстваў (у тым ліку святкаваць дзень друку 6 жніўня). Вельмі прыемна адзначыць, што гэту выдатнейшую падзею ў гісторыі нашай краіны вырашана правесці на дзяржаўным узроўні.

100 гадоў Усебеларускаму з’езду 1917 года

Першая сусветная вайна, рэвалюцыя прывялі да развалу Расійскай імперыі, што спрыяла нацыянальнаму самавызначэнню народаў, у тым ліку і беларускага. У кастрычніку 1917 года ў Менску была створана Вялікая Беларуская рада, якая разам з Цэнтральнай беларускай вайскавай радай і Беларускім выканаўчым камітэтам Заходняга фронту звярнулася з адозвай да беларускага народа – прыслаць 5 снежня 1917 года дэлегатаў у Менск на Усебеларускі з’езд. Адначасова Беларускі абласны камітэт пры Усерасійскім савеце сялянскіх дэпутатаў у Петраградзе таксама прапанаваў “надзвычайны беларускі з’езд”. Беларуская народная грамада ў Маскве, распрацаваўшы сваю схему арганізацыі ўлады ў Беларусі, збіралася правесці выбары ў Беларускаю краёвую думу, але пазней далучылася да працы менскага і петраградскага цэнтраў. Краёвае арганізацыйнае бюро, якое ўтварылася ў лістападзе 1917 года ў Менску, таксама выступіла ініцыятарам Усебеларускага з’езда ў самым канцы снежня.

Нарэшце галоўная праца па падрыхтоўцы да з’езда сканцэнтравалася ў Вялікай Беларускай радзе (Менск) і Беларускім абласным камітэце (Петраград), паміж якімі разгарнуліся вострыя спрэчкі і суперніцтва. Калі першая прапанавала накіраваць дэлегатаў 5 снежня ў Менск, дык другая – паміж 10 і 15 снежня ў Рагачоў. У атмасферы недаверу і ўзаемнай падазронасці ў Менску і Петраградзе

сустрэкаліся прадстаўнікі зацікаўленых бакоў, каб выпрацаваць супольны план падрыхтоўкі з’езда. Дзея агульнанацыянальных інтарэсаў паступова намячалася збліжэнне іх пазіцый. Калі з месцам правядзення з’езда – сталіца Беларусі Менск – дамовіліся, дык накіраваў пачатку “абласнікі” (пётраградцы) цвёрда настойвалі толькі на 15-ым снежня. Яны адцягвалі пачатак з’езда, бо спадзяваліся атрымаць ад бальшавіцкіх улад фінансавую падтрымку, якой вельмі не хапала для правядзення з’езда. 2 снежня СНК пад старшынствам У.І. Леніна пастанавіў выдзеліць Беларускаму абласнаму камітэту 50 тыс. рублёў для арганізацыі з’езда. Такі крок бальшавікоў тлумачыцца складанымі палітычнымі абставінамі. У Берасці пачыналіся мірныя перамовы выхаду Расіі з вайны. Бальшавіцкі ўрад падкрэсліваў сваю прыхільнасць да дэмакратычных прынцыпаў, праводзіў палітычныя маневры з мэтай расколу сялянскай і нацыянальнай дэмакратыі, каб пасварыць “радаўцаў” і “абласнікоў”, але пакуль што не насмеліваўся скончыць з беларускай праблемай сілавымі метадамі.

5 снежня 1917 года ў Менск пачалі з’язджацца прадстаўнікі арганізацый па запрашэнні Вялікай Беларускай Рады, а 7 снежня было ўжо 500 чалавек з вырашальным голасам і 200 – з дарадчым. Многія дэлегаты патрабавалі не цягнуць з афіцыйным адкрыццём з’езда да 15 снежня, а зрабіць гэта ўжо ўвечары 7 снежня. У Менскім гарадскім тэатры паміж 20 гадзінамі 45 хвілінамі 7 снежня і першай гадзінай начы 8 снежня пачалося паседжанне, якое адкрыў урачыстымі словамі С. Рак-Міхайлоўскі, закончыўшы воклічам: “Няхай жыве вольная Беларусь!” Дэлегатаў уразілі беларускія гімны ў выкананні хору, апранутага ў нацыянальныя касцюмы. 9 снежня быў выбраны прэзідыум у складзе 15 чалавек на чале з С. Рак-Міхайлоўскім. Ганаровымі старшынямі з’езда выбраны рэвалюцыянера-народніка А. Бонч-Асмалоўскага і акадэміка Я. Карскага. Пачалося фармаванне секцый і камісій.

З прыездам ў Менск Беларускага абласнога камітэта і яго прыхільнікаў узніклі вострыя канфлікты, якія прыводзілі амаль да расколу. Але перамаглі цяжкія крокі насустрач у імя агульнанацыянальнага адзінства. 14 снежня з’езд выбраў новы прэзідыум на чале з Я. Серадой. Для апэратыўнага

разгляду палітычных пытанняў была сфарміравана Рада з'езда ў складзе 60 чалавек. Ад 5 да 17 снежня мандатная камісія (старшыня П. Крачэўскі) выдала 1872 мандаты, у тым ліку 1167 – з правам вырашальнага голасу і 705 – з правам дарадчага.

Перамовы ў Берасці без удзелу беларусаў выклікалі небяспеку ў захаванні цэласнасці тэрыторыі Беларусі, і таму неабходна было закласці асновы дзяржаўнасці. 15–17 снежня на з'ездзе разгарнуліся вельмі вострыя спрэчкі: “радаўцы” выступалі за абвешчэнне Беларусі незалежнай рэспублікай, “абласнікі” – толькі ў складзе федэратыўнай Расіі. Нарэшце выпрацавалі кампрамісную формулу, па якой умацоўваецца права на самавызначэнне Беларускай рэспублікі, утвараецца орган краёвай улады ў асобе Усебеларускага Савета сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў – аўтаномнае кіраванне ў агульнарасійскай супольнасці народаў і краёў. Паколькі лінія бальшавікоў на раскол правалілася, яны ноччу з 17 на 18 снежня 1918 года ўзброенымі салдатамі на чале з п'яным начальнікам Менскага гарнізона М. Крывашэіным і членам СНК Заходняй вобласці і фронту Л. Рэзаўскім гвалтоўна разагналі з'езд, а членаў прэзідыума і некаторых дэлегатаў нават арыштавалі (дасканала і глыбока ўсе гэтыя падзеі разгледзеў Станіслаў Рудовіч у кнізе “Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе”, Мінск: “Тэхналогія”, 2001. – 201 с.)

Усебеларускі з'езд 1917 года – першы ў гісторыі агульнанацыянальны форум беларусаў, які дазволіў атрымаць аўтаномную сістэму кіравання краем. Ён стаў падмуркам абвешчэння 25 сакавіка 1918 года нацыянальнымі дэмакратамі-адраджэнцамі ўтварэння Беларускай Народнай Рэспублікі як вольнай і незалежнай дзяржавы. Стварэнне ў 1918 годзе БНР – першай незалежнай беларускай дзяржавы – вялікае свята беларусаў усяго свету, якому на наступны год будзе 100 гадоў. Калі б не адбыўся Усебеларускі з'езд 1917 года, не была б абвешчана БНР. Толькі дзякуючы апошняй, 1 студзеня 1919 года ўзнікла БССР, на базе якой у 1991 годзе была створана суверэнная Рэспубліка Беларусь. Улічваючы вялікае значэнне ўсіх пералічаных падзей, беларуская гра-

мадскасць адзначае іх, асабліва стварэнне незалежнай БНР і яе 100-годдзе, таму гэтую дату як вялікае свята павінна падтрымаць і кіраўніцтва дзяржавы РБ, якое ўвесь час падкрэслівае, што яно змагаецца за незалежнасць Беларусі, бо сапраўдным падмуркам гэтаму з’яўляецца БНР.

У 1922 годзе ў віленскім тыднёвым часопісе “Беларускі звон” ад 1 верасня з’явілася апавяданне “Усебеларускі з’езд 1917 года”, падпісанае псеўданімам Я.С. Толькі пасля вяртання імя і твораў рэпрэсаванага пісьменніка стала вядома, што аўтар гэтага апавядання – Максім Гарэцкі. І яно было зноў апублікавана ў кнізе “Творы” (Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1990. – С. 128–132). У “Спісе маіх твораў”, зробленым у ліпені 1928 года, М. Гарэцкі пазначыў “Усебеларускі з’езд 1917 года” як адзін з пунктаў плана да аповесці “Дзве душы”. Аўтар тады меў намер перапрацаваць гэты твор.

М. Гарэцкі вельмі праўдзіва і дасканала асвятліў шэраг яркіх падзей і агульны настрой з’езда. Пісьменнік у той час жыў у Смаленску і лічылася, што ён на з’ездзе не прысутнічаў. Але адкуль М. Гарэцкі так падрабязна мог ведаць пра тыя падзеі, як быццам сам іх бачыў? Магчыма, мае рацыю Зоська Верас, якая сцвярджала, што як быццам на з’ездзе бачыла сярод прысутных Максіма Гарэцкага, аб чым у 2010-м годзе паведаміў Уладзімір Содаль, які спаслаўся на адзін з лістоў Зоські Верас да яго, дзе яна ўзгадвала пра Усебеларускі з’езд 1917 года.

Найстарэйшы пісьменнік Беларусі

8 траўня 2017 года ў Менску на 98 годзе жыцця памёр знакаміты паэт, празаік, публіцыст, перакладчык Мікола Якаўлевіч Аўрамчык.

З Міколам Аўрамчыкам я пазнаёміўся яшчэ ў канцы 1970-х гадоў, калі ён працаваў загадчыкам аддзела паэзіі часопіса “Маладосць”. Я ведаў пра яго трагічны лёс, які двойчы прывёў яго на мяжу жыцця і смерці, але абодва разы ён нейкім чудам ацалеў. У канцы чэрвеня 1942 года радавога Волхаўскага фронту Аўрамчыка камандуючы здаў разам з усім падраздзяленнем у палон, і ён да канца красавіка 1945

года аказаўся ў пекле Рурскіх шахтаў. Вызваліла яго англійскае войска, і Мікола апынуўся ў руках СМЕРШайцаў, якіх тых, хто не выканаў загад Сталіна “не здавацца ў палон, а канчаць жыццё самагубствам”, звычайна расстрэльвалі, але тут пакінулі яму жыццё і зусім слабога адправілі ў савецкае падзямелле – шахты Данбаса, дзе ён зноў, як зняволены ваеннапалонны, быў у голадзе, здзеках, невыносных умовах. Аднак увесну 1946 года працягнуў вучобу ў Менску.

Мяне Мікола Якаўлевіч уразіў сваёй высокай чалавечай годнасцю, надзвычайнай добразычлівасцю, жыццярадаснасцю, шчырасцю адносінаў да аўтараў часопіса “Маладосць”, асабліва да маладых паэтаў, радасцю за поспехі сваіх калег і найбольш вучняў, поўнай адсутнасцю зайздрасці. Але Мікола Аўрамчык і сам настойліва працаваў, выдаў шэраг кніг, у якіх паэт апавядаў пра сваю любоў да Бацькаўшчыны, пра вайну і сваё жыццё, каханне, роздум пра гістарычны лёс народа і г.д. За кнігу “Сустрэча былых канагонаў” (1963) ён атрымаў Літаратурную прэмію імя Янкі Купалы, а пазней стаў заслужаным работнікам культуры Беларусі (1980).

У 1980 годзе Мікола Аўрамчык звольніўся з працы і паехаў пажыць у Ялту, каб падлячыць лёгкія, якія ўвесь час турбавалі паэта пасля таго, як надыхаліся вугальным пылам Рура і Данбаса.

Ён напісаў раман “У падзямеллі” (1986) і аповесць “Палон” (1989), у якіх на аўтабіяграфічнай аснове праўдзівя паведамліў пра жудасныя цяжкасці такіх пачуццяў як ганьба, страх, голад, нуда па Бацькаўшчыне, жаданне скончыць усе мукі самагубствам, і ў той жа час – пра малыя, але выратавальныя радасці, успаміны і надзеі; важна, што аб’ектыўна паказаў – сярод “сваіх” ёсць “зверы”, а нават сярод “чужых” ёсць “людзі”.

У штольнях Рура і Данбаса крапежныя сосны нагадвалі яму беларускую сасну, родную Беларусь, што падмацоўвала яго сілы – менавіта там ён напісаў выдатны верш “Беларуская сасна”. Як адзначыў Пімен Панчанка: *У многіх паэтаў ёсць адзін верш, у якім нібыта сканцэнтравана ўся сутнасць і асаблівасць іх паэзіі. [...] У М. Аўрамчыка такім вершам я назваў бы “Беларускую сасну”... Тут усё хораша: і думка і*

сюжэт, і вобразнасць. Адразу адчуваеш і гордасць за сваю працу лірычнага героя, і любоў да роднай Беларусі з баравымі соснамі. Але галоўнае – верыш шчыраму даверліваму голасу паэта.

Мікола Аўрамчык пакінуў вельмі цікавыя ўспаміны, эсе пра многіх пісьменнікаў, дзяржаўных дзеячоў, ён зрабіў шмат перакладаў на беларускую мову з розных моў. Шчырыя, сардэчныя адносіны да родных, сяброў, пісьменнікаў Аўрамчык часта перадаваў праз жанр прысвячэння. З вялікай удзячнасцю і гонарам успамінаю, што і я трапіў у пералік асоб, якім Мікола Якаўлевіч прысвяціў свой верш. 7 снежня 1998 года мне споўнілася 70 гадоў і атрымалася так, што шэраг устаноў і згуртаванняў, у якіх я працаваў ці ўдзельнічаў у іх справах, вырашылі адзначыць 70-годдзе. Такого больш ніколі ў мяне не было. Але самая выдатная і незабыўная юбілейная су-стрэча адбылася 18 снежня ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы, якую арганізавалі Ядзвіга Юльянаўна Раманоўская і Жанна Казіміраўна Дапкюнас. Вяла сустрэчу Людміла Сцяпанаўна Давыдоўская. Вось тады Мікола Аўрамчык падараваў мне дзве свае кнігі: “Запрашэнне да роздуму” (1994) і “Анкета” (1990). На першай ён зрабіў надпіс: *Дарагому Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму – на добры ўспамін. 7.XII.98. Мікола Аўрамчык.* На другой ён пад сваім вельмі прыгожым фотаздымкам напісаў: *Дарагому Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму – у дзень яго 70-годдзя, па-сяброўску, шчыра. Мікола Аўрамчык. 7.XII.98 г.* На фарзацы кнігі сваёй рукой напісаў верш “Род акадэмікаў”, які прысвяціў мне і які я пазней надрукаваў у кнізе “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі: Успаміны, артыкулы, дакументы. Да 100-годдзя з дня нараджэння” / Ук. Р.Г. Гарэцкі, Р.А. Зінава; пад рэд. Р.Г. Гарэцкага. – Мінск: Тэхналогія, 2000. – 420 с.

РОД АКАДЭМІКАЎ

Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму

*Мо таму, што ў Малой Багацькаўцы
Як бы добра ні працаваў народ,*

*А ўсё роўна мала багацця меў, –
Нарадзіўся акадэмікаў род.
Як на баравіне праўдзівікі
Пасярэдзіне верасоў густых,
Вылюднелі ў вёсцы на дзіва ўсім
Два крамяныя родныя браты.*

*Большы з іх, згодна дару божага,
Апярэджваючы хаду падзей,
Словамі пісьменства прыгожага
Зачароўваў і захапляў людзей.*

*Лад не званне даў ганаровае
Акадэміка за гэта яму, –
Пакаранне вынес суровае,
Расстраляў, спярша кінуўшы ў турму.*

*З сілай волі і з цвёрдай мэтай
Акадэмікам стаць і меншы змог...
Волат і асілка гэтага
Не зламалі ні ссылкі, ні астрог.*

*Ён умеў адшукваць радовішчы,
Ён нямала каналаў збудаваў,
Гідравузлоў і вадасховішчаў,
Акадэміка-сына ўзгадаваў.*

*Каб не толькі свае дый бацькавы
Сын задумы ажыццяўляў мудрэй,
А таксама і ў справах дзядзькавых
Мог пляменнік з годнасцю весці рэй.*

7.XII.1998

Паміж Міколам Аўрамчыкам і Нілам Гілевічам было даўняе і шчырае сяброўства, і раптам разыграліся вельмі гарачыя спрэчкі з-за аўтарства знакамітай паэмы “Сказ пра Лысую гару”. Памятаю, як Ніл чакаў падтрымкі ад Янкі Брыля, але той маўчаў. Неяк у мяне з ім зайшла гаворка на гэтую тэму. Янка мне адказаў, што Мікола такі ж яго добры

сябар, як і Ніл, і таму ён не хоча сварыцца ні з адным, ні з другім – няхай разбіраюцца самі. І прывёў прыклад калектыўнай творчасці над кнігай “Я з вогненнай вёскі”, якую пісалі не два, а тры пісьменніка. І калі кніга выйшла з друку, дык усе яе аўтары вырашылі проста спаліць свае рукапісы, каб не было ніякіх непаразуменняў паміж імі ні пры жыцці, ні пасля, і каб аматары (а такіх было шмат) не разбіралі, як, колькі і якую частку хто з аўтараў напісаў.

На светлую памяць выдатнейшы беларускі пісьменнік, змагар за беларушчыну, настаўнік маладых паэтаў, сардэчны і шчыры чалавек, дарагі мой сябар Мікола Якаўлевіч Аўрамчык, як бы на развітанне, пакінуў мне “Выбраныя творы” з серыі “Мастацкай літаратуры “Беларускага кнігазбора” (2015), надпіс на кнізе прадыхтаваў сваёй любай дачцэ Святлане Мікалаеўне: *Дарагому Радзіму Гаўрылавічу з глыбокай павагай і сяброўскімі пажаданнямі ўсяго найлепшага ў жыцці і ў працы. 20.05.16 г.* Сам зрабіў толькі подпіс – М. Аўрамчык. Мая ўдзячнасць – бязмерная. Імя Міколы Аўрамчыка і яго таленавітыя творы будуць жыць вечна ў гісторыі беларускай літаратуры!

Славуты беларус з Прапойску (Слаўгарада)

У адным з шматлікіх прыгажэйшых мясцін Беларусі, там, дзе рака Проня ўпадае ў раку Сож, у горадзе Прапойску ў 1926 годзе нарадзіўся Фелікс Уладзіміравіч Шкірманкоў – ветэран вайны, геолаг, паэт, грамадскі дзеяч. 15-гадовым юнаком ён пайшоў змагацца з фашысцкай зграяй, а потым, ужо танкістам, сустрэў перамогу ў Чэхіі. Пасля вайны Фелікс служыў у вайскавай частцы ў Львове. Тут у яго жыцці адбыліся дзве лёсавызначальныя падзеі: ён сустрэў Веру Васільеўну Ёжыкаву (дачку яго камандзіра-маёра), якая нарадзілася ў 1928 годзе ў Пензе, і ўзаемнае каханне з якой стала яскравай зоркай на ўсе гады; рамантык па натуре, ён атрымаў самую цікавую прафесію геолага, аб якой марыў з юнацкіх гадоў. У 1951 годзе, каб па-сапраўднаму адчуць поўнае зліццё з дзікай прыродай, праверыць свае сілы і

мужнасць, Фелікс і Вера вырашылі па дагавору на тры гады паехаць у геалагічную партыю аж у Магадан, але суровы край з яго найпрыгажэйшымі хрыбтамі, тайгой, прагай пошукаў багатых схаваных зямных скарбаў, знаёмства з рознымі людзьмі ачараваў іх так, што яны дапрацавалі там да пенсіі – да 1979 года.

У той жа час паэтычная душа геолога Фелікса Шкірманкова шчыра адгукалася на ўсё ўбачанае, і ён пачаў пісаць вершы, апаэданні, якія з’явіліся ў газеце “Охотско-эвенская правда”, а пазней ў шэрагу абласных і нават рэспубліканскіх газет. Так на Калыме нарадзіўся пісьменнік, які пісаў паруску, але беларус, які памятаў сваю Бацькаўшчыну, не забыў родную мову і нават зрэдку самі сабой з’яўляліся вершы на беларускай мове. Цікавая чалавечая натура: пасля вяртання на Радзіму – у Слаўгарад Фелікс Шкірманкоў ніяк не мог пазбавіцца ад настальгіі па Поўначы, на што пайшло не менш пяці гадоў, у якія яго вершы пранікнуты ўспамінамі і нават тугой па тых часах. Калі быў на Поўначы, перыядычна яго душу сціскала настальгія па Радзіме.

Я з Феліксам Уладзіміравічам сустракаўся на розных нарадах, сустрэчах: Кангрэсах дэмакратычных сіл Беларусі, нарадах Беларускага экалагічнага саюза, з’ездах Таварыства беларускай мовы і інш. Мы ведалі адзін пра аднаго, але неяк не давялося больш зблізіцца. Нарэшце, на Усебеларускім кангрэсе за незалежнасць (21 снежня 2014 года) мы абодва былі запрошаны ў прэзідыум Кангрэса. У выніку кангрэса быў прыняты Маніфест у абарону незалежнасці Беларусі, які мы ўрачыста падпісалі. Мне давялося выступіць з дакладам, а Шкірманкоў зрабіў кароткі выступ, які закончыў сваім вершам на тэму дня і які прачытаў вельмі выразна, прыгожа, па-артыстычнаму.

Фелікс Шкірманкоў ужо стаў шырока вядомай асобай: сябрам Саюза беларускіх пісьменнікаў, які выдаў каля трыццаці зборнікаў; сябрам Слаўгарадскай раённай суполкі БНФ, Слаўгарадскага аддзялення Таварыства беларускай мовы і інш.

Значны рэзананс атрымала сустрэча Лукашэнкі з ветэранамі вайны ў Слаўгарадзе ў верасні 2015 года. Як пазней

паведаміў сам Шкірманкоў, яшчэ ў 8 гадзін раніцы да яго прыйшлі кіраўнікі раёна і прапанавалі яму ад імя жыхароў прывітаць прэзідэнта, які прыедзе ў Слаўгарад. Супрацоўнікі КДБ двойчы прыходзілі, каб удакладніць, пра што ён будзе пытаць Лукашэнку. Пасадзілі пяць ветэранаў, двое з якіх “фіктыўныя”. Прэзідэнт па чарзе падыходзіў да ўсіх, паціскаў руку. Слова далі толькі Шкірманкову, які прывітаў госця па-беларуску. Той таксама адказваў на беларускай мове і, як заўсёды на “ты”. Ветэран, які па ўзросту быў значна старэйшы, вырашыў адказаць на “ты”. Ён папрасіў кіраўніка дзяржавы адмяніць дарожны падатак для інвалідаў вайны, якіх засталася зусім мала. Той абяцаў, але і праз значны час усё было “глуха, як у танку”.

Нягледзячы на тое, што ў 2016 годзе Фелікс Шкірманкоў адзначыў 90-годдзе, ён застаўся такім жа актыўным грамадзянінам, якога хвалявалі ўсе сучасныя і магчымыя будучыя падзеі ў свеце і асабліва ў роднай Беларусі. Як у паэта, усе пачуцці, якія ўзнікалі ў яго, найбольш ярка выказваліся ў вершах. Яго не пакідалі ўспаміны, прычым яны часта, як у чалавека, большую частку жыцця пражыўшага ў асяроддзі рускай мовы, усплывалі ў рускамоўных вершах. Хаця і цяпер яго вельмі турбаваў стан беларускай мовы, ён у сваіх вершах як бы ўвасобіў так званае “двухмоўе” у Беларусі. Фелікс Уладзіміравіч у прадмове да новай кнігі адзначыў: *Я не магу патлумачыць, што кожны раз уплывала на выбар мовы, але вершы не былі антаганістамі. Мне падалося тады, што іх можна аб’яднаць пад адным дахам – вокладкай новай кнігі. Так яны, на мой погляд, маглі б засведчыць прыгажосць абедзвюх моў. Так нарадзіўся рукапіс гэтай кнігі – “Сяброўскі дуэт: разважанні” (Мінск, 2017, – 120 с).*

Аўтар падараваў мне чарговае прыгожае выданне серыі яго кніг, якую выпусціла выдавецтва “Чатыры чвэрці” з аўтографам: *Шаноўнаму Радзіму Гаўрылавічу з самымі сардэчнымі зычаннямі моцы фізічнай і духоўнай, плёну ў працы, сямейнага цяпла і паразумення.*

Дай Бог, каб мова наша ў Дзяржаве была на такім жа месцы, як у гэтым зборніку.

Ф. Шкірманкоў. 3 лютага 2017г.

Кніга пачынаецца вершам “Сяброўскі дуэт”, які напісаны ў зусім новым арыгінальным жанры сапраўднага “двухмоўя” – чаргаванне радка па-беларуску з радком па-руску:

*Мне лёсам так наканавана:
Вдали от мест родных пожить
I ў рускамоўным асяроддзі
Родной язык свой сохранить.*

Далей – 42 верша на беларускай мове, 35 – на рускай.

Паэта хвалююць падзеі вайны, адносіны да сапраўдных ветэранаў; з вялікай удзячнасцю ён піша пра творчасць Анатоля Вярцінскага, Генадзя Бураўкіна, Ніла Гілевіча, якая натхняе нас і будзе жыць вечна; выказвае шчырую любоў да Радзімы, да сваіх землякоў; напамінае пра аварыю Чарнобыля і гаворыць пра тое, каб магутны “мірны” атам зноў не прывёў да бяды; успамінае пра калымскую школу жыцця, якой удзячны і г.д. У вершы “Сповідзь” піша:

*Суровы нораў Калымы
У сваім без прыдумкі малюнку
Быў школай мужнасці ў жыцці
Па справядліваму рахунку.
Там я пазнаў дабро і зло,
Сяброў надзейных, запраданцаў,
Каго там толькі не было –
Ад велічынь да самазванцаў.*

Паэт разумее непазбежнасць таго, як “імкліва час бяжыць”, як многа перажыў таго, што “па-людску жыць мне замінала”, але з гонарам адзначае:

*Але я гэта перажыў,
Сваёй сцяжынкай далей крочыў
I пра жыццё як ёсць казаў,
З яе на шлях хлусні не збочыў.*

Другая кніга з той жа серыі, “Ты осталась со мной...”

выйшла ў 2017 годзе на беларускай і рускай мовах і якую ён прыслаў мне з такім чуллівым надпісам: *Шаноўны Радзiм Гаўрылавіч, прыміце, калі ласка, гэтую кніжачку-рэквіум маёй незабыўнай, дараванай мне Богам палавінцы, пакінуўшай мяне 2-га снежня 2016 года, дарыўшай мне шчасце чыстага кахання семдзесят гадоў, шэсць месяцаў і адзін дзень...*

Ф. Шкірманкоў. 15.04.2017 г.

12 верасня 2008 года ён пісаў жонцы:

*Зоранька ясная, зоранька чыстая,
Шчодрае сэрца тваё.
Ты як крыніца святая, празрыстая,
Поўніш мне шчасцем жыццё.*

З Элай Дзвінскай, якая напісала артыкул пра гэтую кнігу “Ад яе сыходзіла дабрыня, ласка, цяпло” (“Наша слова”. 3 траўня 2017 г.), Фелікс Шкірманкоў падзяліўся некаторымі ўспамінамі, пачуццямі і думкамі: [...] *Ніколі мы не казалі адзін аднаму крыўднага, абразлівага слова. У нас не было падзелу на “тваё” і “маё”, а ўсё было НАША – агульнае і недзялімае...*

Калі мы адзначалі 65 гадоў сумеснага жыцця, у Свята-Петра-Паўлаўскім храме вёскі Лясное нас павянчаў айцец Георгій. Святар, які набліжае людзей да веры, культуры і годнасці, уручыў нам памятны абраз-складзень. Гэты абраз стаіць зараз на стале ля майго ложка.

Калі яна пакінула мяне, у душы застаўся боль, які нічым немагчыма сцішыць. Я буду годна пераносіць гэты боль да скону. Але я застаўся тут на зямлі яшчэ для важнага задання. Я супакойваюся, разумеючы, што мне даравана жыццё для праслаўлення светлай памяці той, што паслана была, каб я пазнаў шчасце вернага кахання. Я павінен расказаць нашым нашчадкам пра шчасце, якое яна мне дарыла ўсе гэтыя семдзесят гадоў, шэсць месяцаў і адзін дзень.

У шаноўнага ветэрана і паэта, акрамя каштоўнага жыццёвага досведу, застаўся вялікі скарб: сын і дачка,

чацвёра ўнукаў і пяцёра праўнукаў.

Успомнілася вялікае каханне Ніла і Ніны Гілевічаў – Ніна Іванаўна для Ніла Сымонавіча была светлым анёлам ва ўсіх яго жыццёвых праявах. Яе адыход у іншы свет стаў такім страшэнным ударам, ад якога ён ужо ніколі не змог адысці. Ніл Гілевіч як помнік у яе гонар надрукаваў цыкл кніг “Памяці Ніны”. Я сваё эсе “Семікніжжа – помнік у гонар добрага анёла” (Радзім Гарэцкі, “Жыццёвы меланж”, Мінск: Кнігазбор. 2013. – С. 269-273) закончыў такім абзацам: “*Гори, гори, моя звезда...*” – гэтымі бессмяротнымі словамі верша і раманса канчае апошнюю кнігу семікніжжжа Ніл Сымонавіч, паставіўшы на самую вяршыню піраміды ўшанаванне памяці сваёй адзінай любай Жанчыны, і таму зорка Ніны Іванаўны будзе свяціць вечна!

Фелікс Уладзіміравіч Шкірманкоў кнігай “Ты осталась со мной...” таксама ўзвёў непарушны помнік *сваёй адзінай, якая падаравала шчасце ўзаемнага кахання* – ён будзе вечным прыкладам не толькі іх дзецям і ўнукам, а ўсяму юнацтву, якое шукае і жадае мець сапраўднае шчасце.

Вялікае пачуццё кахання на працягу больш 65 гадоў было ў маіх бацькоў – Гаўрылы і Ларысы Гарэцкіх, што ратавала іх ад цяжкага і трагічнага лёсу пакутнага ХХ стагоддзя. У маёй кнізе (Радзім Гарэцкі “Лісты жыцця і кахання”. Мінск: Тэхналогія, 2013. – 124 с.) гэта асвятляецца праз іх багатае ліставанне.

Вельмі пажадана, каб пералічаныя кнігі дайшлі да нашага маладога пакалення, каб нагадаць важнасць і сур’ёзнасць такога пачуцця ў жыцці чалавека, як вялікае каханне, якое грунтуецца не толькі на фізічным паяднанні з каханым чалавекам, але і духоўным, бо апошняе дазваляе захаваць гэтае цудоўнае пачуццё да канца жыцця.

Мінск, красавік 2016 – травень 2017 г.

Радзім ГАРЭЦКІ

ЖЫЦЦЁВЫ МЕЛАНЖ 2017–2018

Праўда пра вайну і асабліва пра яе пачатак

Успамінаю, як мой брат Усяслаў і я сустрэклі ў Маскве дзень перамогі. Радасць была бязмернай.

10 мая 1945 года я напісаў у Чкалаўск карталюшку з віншаваннем з заканчэннем Вялікай Айчыннай вайны і пра салют у гонар Перамогі.

Дарагія родныя! [...] Учора быў салют Перамогі. Славiк i я таксама паехалi паглядзець салют. Людзей было так шмат, што ў метро на “пл.Свярдлова” цягнiк не супыняўся, i мы сышлi на “Новакузнецкай”, дзе было настолькi шматлюдна, што адну жанчыну ледзь не задавлi. Мы спазнялiся i таму пабеглi ў бок цэнтра. Як толькi выйшлi з М, мы трапiлi як быццам пад нейкi купал (салют ужо пачаўся). Тысячы пражэктароў прарэзалi ўсё неба ва ўсiх напрамках праменнямi самых розных колероў. Стала светла як у дзень. На аэрастатах у наветра паднялi два вялiкiя партрэты Сталiна, якiя пералiвалiся срэбрам, i некалькi сцягоў, асвечаных пражэктарамi. Ракеты ўзляталi ў неба – зялёныя, чырвоныя, белыя. Храм Васiлiя Блажэннага i Крэмль асвятлi бела-сiнiмi праменнямi. Было дужа прыгожа. Пасля салютаў паляцела шмат самалётаў у некалькi радоў. Яны пушчалi асвятляльныя ракеты то па адной, а то цэлымi пачкамi (праўда, яны дужа шыбка гаслi). Народу была такая маса, што да Краснай плошчы i не дабрацца. Усе пеялi песнi, скакалi, чаплялiся за машыны, сядзелi на крышах тралейбусаў, трамваяў. Людзi абдымалiся, цалавалiся, вайскоўцаў падкiдвалi

ўгару. Радасць была бязмерная. Але кругом ездзілі машыны хуткай дапамогі з пацярпеўшымі.

Цалую. Ваш Радзiк.

Сталін у сакавіку 1946 года абвясціў: “В результате немецкого вторжения Советский Союз безвозвратно потерял в боях с немцами, а также благодаря немецкой оккупации и угону советских людей на немецкую каторгу **около семи миллионов** человек”.

Пасля вайны рэпрэсіўная машына бальшавізму зноў разгарнула сваю шырокамашабную барацьбу з “ворагамі народа”. Для Сталіна “братыя і сестры”, да якіх ён звяртаўся ў часе вайны, каб яны ратавалі краіну ад фашысцкіх акупантаў, сталі зноў звычайнымі “винтыкамі”. Пад кіраўніцтвам “самага мудрага”, “самага чалавечнага” пачаў з яшчэ большай інтэнсіўнасцю раскручвацца рэпрэсіўны механізм па папаўненні ГУЛАГа: былыя палонныя, жыхары акупаванай фашыстамі тэрыторыі, былыя “ворагі народа”, што адбылі свой тэрмін, ды многія іншыя трапілі ў лагеры. Пачаліся новыя гучныя працэсы: барацьба з касмапалітамі, “ленінградское дело”, “дело врачей-вредителей” (галоўным чынам габрэйскай нацыянальнасці) і т.д.

5 сакавіка 1953 года памёр Сталін. Наступіў пераломны момант для Савецкага Саюзу і асабліва для лёсу рэпрэсіраваных. Масква была перапалохана: людзі проста не маглі сабе ўявіць, як яны будуць жыць без Сталіна. Не столькі шкадавалі яго як чалавека і асобу, колькі з жахам думалі: “А што цяпер будзе, а што будзе з намі?” Культ асобы так улез у душы і нават розум людзей, што яны ўжо не ўяўлялі, як можна жыць без гэтага чалавека. Мяне, як члена Бюро камсамола інстытута, разам з іншымі камсамольцамі мабілізавалі на кругласутачнае дзяжурства ў інстытуце – баяліся правакацый. Некаторыя працаўнікі, асабліва дзяўчаты, нават плакалі, прыгаворваючы: “А што ж цяпер будзе?”... Але некаторыя людзі ведалі ці здагадваліся пра ролю Сталіна, пра той таталітарызм, які ўсталяваўся ў Саюзе, і таму вялікіх шкадаванняў не выказвалі, але ўсе хваляваліся пра далейшы лёс краіны. Тысячы масквічоў і прыезжых кінуліся на развітанне з нябожчыкам – вуліцы, плошчы запоўніў натоўп. Каб

накіраваць у патрэбнае рэчышча людскую рэчку (а яна хутчэй была падобная да людской селі, якая стрымгалоў імчыцца з гор), грузавымі машынамі перагароджвалі вуліцы, але людская стыхія пераварочвала машыны і рухалася наперад. Загінула каля 1500 чалавек... І мёртвы Сталін працягваў забіваць людзей.

М.С. Хрушчоў звярнуўся да савецкага народа з вялікім дакладам, у якім раскрыў сталінскія злачынствы – надышла так званая “хрушчоўская адліга”, пачалася рэабілітацыя “ворагаў народа” і вяртанне многіх тысячаў людзей з ГУЛАГа. Хрушчоў у 1961 годзе абвясціў: *Война унесла два дзясятка мільяноў жызней савецкіх людзей.* У 1965 годзе Брэжнеў паведаміў, што загінула *свышэ дваццаці мільяноў чалавек.* У 1990 годзе Гарбачоў даў такую лічбу: *Война унесла почти 27 мільяноў жызней савецкіх людзей.* Вось такія савецкая статыстыка і лозунг – “нікто не забыт...” Праўда паступова перамагала хлусню і адкрывала сакрэты КДБ.

Журналіст Сяргей Баймухаметаў паведаміў пра апошнія звесткі на гэты конт і пра цяжкі пачатак вайны (“Свободные новости плюс”, 27.VI.2017). 14 лютага 2017 года на слуханнях у Дзяржаўнай думе РФ з дакладам выступіў дэпутат Мікалай Зямцоў: *Согласно рассекреченным данным Госплана СССР, потери Советского Союза во второй мировой войне составляют 41 миллион 979 тысяч, а не 27 миллионов, как считалось ранее. Это – без малого одна треть современного населения Российской Федерации. Безвозвратные потери в результате действия факторов войны – более 19 миллионов военнослужащих и около 23 миллионов гражданского населения... почти 42 миллиона человек.*

Гітлераўская Германія згубіла 7,3 мільёны салдат і мірных жыхароў.

За 17 дзён вайны гітлераўцы захапілі Балтыку, Беларусь, Заходнюю Украіну і падышлі да Кіева. Чаму так здарылася? Савецкія гісторыкі тлумачылі гэта раптоўнасцю нападу і перавагай фашыстаў у жывой сіле і тэхніцы. Але гэта – звычайная бальшавіцкая хлусня. Шмат было самых розных сігналаў (прычым і вельмі дакладных) пра пачатак нападу, але Сталін лічыў іх правакацыямі. К пачатку вайны колькасць

вайсковай тэхнікі была такая: нямецкіх танкаў – 4000, савецкіх – 14000; нямецкіх самалётаў – 5000, савецкіх – 10000; нямецкіх гармат і мінамётаў – 42000, савецкіх – 59000. 11 снежня 1941 года Гітлер у рэйхстагу паведаміў, што з пачатку вайны і да 1 снежня было ўзята ў палон 3 806 860 савецкіх салдат і афіцэраў.

Як цяпер стала вядома, яшчэ перад вайной камандны склад савецкай арміі – ад лейтэнантаў да маршалаў – трапіў пад навалу страшэнных рэпрэсій. Усе камандзіры былі дэмаралізаваны: яны сваіх начальнікаў баяліся больш, чым немцаў. Афіцэры былі паралізаваны страхам рэпрэсій. Страх не даваў ім магчымасці ўзяць на сябе адказнасць за якое-небудзь самастойнае рашэнне без загаду зверху. А загадаў ніякіх не было, і яны проста адступалі. Некаторыя камандзіры, адчуваючы безвыхаднасць абставін, нават стралялі сабе ў скронь.

Сталін у першыя дні вайны ўпаў у прастрацыю і схавалася на сваёй Кунцаўскай дачы. Праз некалькі дзён ён зрабіў спробу дамовіцца з Гітлерам. Як у жніўні 1953 года намеснік начальніка разведупраўлення НКУС Павел Судаплатаў напісаў у тлумачальнай запісцы: *Примерно числа 25–27 июня 1941 года я был вызван в служебный кабинет бывшего наркома внутренних дел Берии. [...] необходимо неофициальным путём выяснить, на каких условиях Германия согласится прекратить войну против СССР и приостановит наступление немецко-фашистских войск... Устроит ли немцев передача Германии таких земель, как Прибалтика, Украина, Бессарабия, Буковина, Карельский перешеек. Если нет, то на какие территории Германия дополнительно претендует.*

Са зваротам да народа “Братья и сёстры” Сталін выступіў толькі 3 ліпеня 1941 года, калі ўжо немцы захапілі Менск.

У кнізе В.Я. Субоціна “Как кончаются войны” шмат ёсць праўды пра трагедыю адступлення савецкіх войскаў у пачатку вайны. Ён тады служыў на заходняй мяжы ў якасці стралка сярэдняга танка. Іх полк сталі бамбіць адразу, і яны пакінулі казармы і пераехалі ў суседні лес, дзе стаялі без адзінага выстрала, чакаючы каманды зверху, а яе ўсё не было.

Адчуўшы, што немцы абыходзяць іх з усіх бакоў, калонай пацягнуліся да Цярнопаля, а ён ужо гарыць і заняты немцамі. Пасля моцных бамбёжак полк распаўся на асобныя групы. Мы папалі в абычий поток отступающих войск, так же, как и мы, растеряных, ничего не понимающих. Шли под бомбёжками. [...] Шепетовка – старая граница. А старая граница укреплена [...] только видели вдали пылающее зарево. Так и прошли старую границу, ничего не заметив. [...] Почти четыре миллиона пленных за полгода войны! Но ведь пленных могло быть и больше. Был день, когда мы с немцами шли рядом. В одном направлении – на восток. Они шли по параллельной с нами дороге. Иногда можно было их видеть. Пехота двигалась колоннами. Много солдат ехало в машинах, впереди и сзади мотоциклы. Отдельно – танки. Так они и прошли. На нас не обратили внимания. То есть понимали, убедились, что воевать, стрелять в них мы не будем. [...] Ведь среди нас в дни отступления я их почти не видел и не слышал. [...] А я уверен, если бы каждый командир приказал занять оборону, мы бы дали бой и не пустили немца так далеко.

На жаль, мінулая гісторыя часцей за ўсё слаба ўлічваецца новымі пакаленнямі, і падзеі, блізкія да тых, якія ўжо былі і раней, зноў паўтараюцца з тымі ці іншымі зменамі. Большасць былых рэспублік СССР, у тым ліку і Беларусь, сталі прэзідэнтскімі дзяржавамі. Амаль усе новыя прэзідэнты, якія былі ўзгадаваны бальшавіцкай сістэмай, адчулі сябе “малымі Сталінымі” і таму пабудавалі аўтарытарныя рэжымы, у якіх што-небудзь можна зрабіць толькі пасля ўзгаднення ці загаду начальніка дзяржавы.

2017

XXV Гарэцкія чытанні

22 чэрвеня 2017 года ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адбыліся ўжо юбілейныя XXV Гарэцкія чытанні, прысвечаныя літаратурнай і навуковай дзейнасці братоў Гарэцкіх (у сувязі з абвяшчэннем 2017 года

Годам навукі).

Радзім Гарэцкі паведаміў пра навуковую дзейнасць свайго бацькі акадэміка Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага спачатку ў галіне эканомікі (эканамічнай геаграфіі, а таксама дэмаграфіі), а пазней у галіне геалогіі (геалогіі антрапагена, неатектонікі, палеагеаграфіі), якой авалодаў з нуля і стаў акадэмікам па спецыяльнасці геалогія.

Гаўрыла Гарэцкі – эканаміст і геалаг

У ліпені 1924 года Г. Гарэцкі скончыў эканамічны факультэт Ціміразеўскай (Пятроўскай) акадэміі і быў прыняты ў аспірантуру Навукова-даследчага інстытута сельскагаспадарчай эканомікі, дзе пачаў пісаць манаграфію “Народны прыбытак Беларусі (Национальный доход Белоруссии)”. Адначасова ён выкладаў эканамічную геаграфію ў Камуністычным універсітэце нацыянальных меншасцяў Захаду на беларускім аддзяленні. На наступны год Гарэцкі пераехаў у Горкі, дзе працаваў дацэнтам, загадчыкам кафедры эканамічнай геаграфіі Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі. У 1926 годзе выйшла з друку яго вялікая манаграфія пра народны прыбытак Беларусі і артыкулы “Сельская гаспадарка Гомельскай губерні” і “Население Гомельской губернии”. У апошніх ён пераканаўча даказаў, што Гомельшчына найбольш блізкая да Беларусі, а не да Расіі і Украіны, а гэта паспрыяла яе ўключэнню ў склад БССР. Улетку Гарэцкі выязджаў у экспедыцыю, дзе праводзіў эканамічны профіль у Маскоўскай вобласці і Беларусі, пра які напісаў вялікі раздзел “Экономический профиль Петровско-Разумовское – Дурыкино” і які выйшаў у манаграфіі Г.И. Горецкий, С.М. Малышев, А.А. Рыбников “Экономическое влияние Москвы на организацию сельского хозяйства области” (1927). А.В.Чаянаў у прадмове да кнігі адзначыў навізну метада Г.І. Гарэцкага і значную перспектыву для “обследования ещё неизученных пространств”.

У пачатку 1927 года Гаўрылу Гарэцкага ўрад БССР

прызначыў дырэктарам-арганізатарам Беларускага навукова-даследчага інстытута (БНДІ) сельскай і лясной гаспадаркі імя У.І. Леніна пры СНК БССР у Менску. Менавіта цяпер, у 2017 годзе – 90-годдзе гэтага Інстытута. Гарэцкі распрацаваў статут, структуру новага інстытута, напрамкі дзейнасці, праграму даследаванняў і план працы, прычым усё гэта падначаліў таму тыпу народнай гаспадаркі, які быў выяўлены пры вывучэнні нацыянальнага прыбытку Беларусі. Чарвякоў, Галадзед і іншыя кіраўнікі падтрымалі ўсе дакументы. Гарэцкі вылучыў новыя прынцыпы арганізацыі даследчай работы: 1) навуковыя ўстановы павінны быць створаны не па галінах сельскагаспадарчай навукі, а па галінах с.-г. вытворчасці; 2) навуковыя ўстановы павінны быць спецыялізаванымі. Усе навуковыя напрамкі сельскай і лясной гаспадаркі былі сканцэнтраваны ў БНДІ, які меў 5 вялікіх аддзелаў: сельскагаспадарчай эканомікі і аграрнай палітыкі, раслінагадоўлі і прыкладной батанікі, жывёлагадоўлі і прыкладной заалогіі, меліярацыі і культуры балот, лясной гаспадаркі. Пры аддзелах існаваў шэраг галіновых (цэнтральная бульбяная, балотная, тарфяная, лясная, раслінагадоўчая, аховы раслін, лекавых раслін, свінагадоўчая, буйных рагатых жывёл і інш.), раённых (Горацкая, Віцебская, Тураўская, Палеская, Барысаўская, Магілёўская, Мінская і інш.) станцый; спецыяльных даследчых станцый (4 лясных, гідрамельіяратыўнай, меліяратыўна-гідратэхнічнай і інш.), навуковыя кабінеты, лабараторыі (цэнтральна-хімічная і інш.), Бюро сьялян-даследчыкаў.

Гарэцкаму з цяжкасцю, але ўдалося дамагчыся адкрыць пры інстытуце аддзел “Белгеафізіка”, які меў геафізічную абсерваторыю, метэаралагічную станцыю. Аддзел займаўся і іншымі геафізічнымі даследаваннямі (зямны магнетызм, сейсмалогія і інш.) Гаўрыла Іванавіч меркаваў, што ў далейшым на базе аддзела павінен быць створаны Гідраметэаралагічны інстытут. БНДІ выдаваў на беларускай мове штотомесячны часопіс “Сельская і лясная гаспадарка Беларусі”, які шырока рассылаў як у БССР, так і за яе межамі.

У Інстытут перайшла сельскагаспадарчая секцыя Ін-белкульту і таму паміж інстытутамі была заключана дамова

“У мэтах канцэнтрацыі, планавага развіцця і ўзаемнай сувязі навуковых доследаў прыроды, гаспадаркі і культуры Беларусі”. Гарэцкага тады ўвялі ў склад Прэзідыума Інбелкульта і Навуковай Рады як правадзейнага члена з правам рашаючага голасу. Да працы ў БНДІ Гарэцкаму ўдалося прыцягнуць значную колькасць самых вядомых прафесараў, многія з якіх пазней былі абраны акадэмікамі.

У канцы 1927 года Інбелкульт разам з БНДІ сельскай і лясной гаспадаркі і Наркаматам асветы па заданні Дзяржплана СССР распрацавалі пяцігадовы план развіцця навукова-даследчай працы на 1928/29 – 1932/33 гады. Ужо праз два гады Інстытут стаў адным з самых буйнейшых навуковых устаноў, які высока ацанілі не толькі ў БССР, але і ва ўсім Саюзе. Некалькі разоў у Менск прыязджаў выдатны вучоны М.І. Вавілаў, які меў тут Беларускае аддзяленне Усесаюзнага інстытута прыкладной батанікі і новых культур. Вавілаву вельмі спадабаўся БНДІ, кірунак яго працы і сам кіраўнік. Абодва дырэктары падтрымлівалі працы інстытутаў. Сістэма даследчай справы БССР была прынята ў аснову рэканструкцыі даследчай справы ўсяго СССР, а на базе БНДІ выраслі два ўсесаюзныя інстытуты і шэраг беларускіх навукова-даследчых інстытутаў.

На VIII Усебеларускім з’ездзе Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў (1927) Г. Гарэцкага абралі кандыдатам у члены Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР, а на наступным з’ездзе (1929) – членам ЦВК БССР.

Гаўрыла Гарэцкі вельмі многа працаваў у самых розных напрамках: навукова-арганізацыйных, грамадскіх, навуковых. Яго абіралі членам Савета Беларускага цэнтральнага саюза сельскагаспадарчых і прамысловых таварыстваў (Белсельсаюза), членам Прэзідыума Камітэта па хімізацыі народнай гаспадаркі пры СНК БССР, у Цэнтральнае бюро краязнаўства пры Інбелкульце, эканамічную секцыю Навуковага таварыства пры БДУ, Камісію перспектыўнага планавання Дзяржплана БССР, у Цэнтральнае Бюро секцыі навуковых працаўнікоў БССР і г. д.

Г. Гарэцкі актыўна ўдзельнічаў у пасяджэннях СНК

БССР, сесіях ЦВК і інш. Ён выступаў з дакладамі і ўздымаў пытанні пра неабходнасць стварэння “Беларускага Цэнтральна-Прамысловага раёна, з цэнтрам у Менску”, географічнага размяшчэння прамысловасці, пашырэння геалагічных даследаванняў і пошукаў мінеральнай сыравіны (у тым ліку агранамічных руд), будаўніцтва навуковых устаноў і г.д.

У тыя гады Г. Гарэцкі напісаў шэраг вельмі грунтоўных і цікавых прац у галіне дэмаграфіі. Па матэрыялах сваіх камандзіровак у Польшчу, Германію і Данію (1926, 1927 гг.) ён напісаў манаграфію “Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі)” (1928) на беларускай мове з вялікім рэзюме па-ангельску. Ён вызначаў сапраўдныя этнічныя межы Беларусі і асабліва дасканалы – заходнюю. Праца зацікавіла грамадскасць і яе аўтар быў запрошаны прачытаць лекцыі ў Кембрыдж.

У часопісе «Полымя» (1929, № 5) Г. Гарэцкі надрукаваў цікавы артыкул “Нацыянальныя асаблівасці насельніцтва БССР і беларускага насельніцтва СССР паводле перапісу 1926 г.” У дачыненні да насельніцтва ўсяго СССР аўтар зрабіў такі сумны вывад: *...беларусы перажываюць працэс асіміляцыі выключнай моцы, які ставіць беларусаў на ўзровень (у гэтых адносінах) да найбольш “някультурных” нацыянальна-насяцяў СССР, што стаяць на грані ўжо фізычнага зьмяшчэння і вымірання (камчадалы, асыякі і да т.п.).*

14 кастрычніка 1928 года ў газетах Беларусі была апублікавана пастанова ЦВК і СНК БССР “Аб рэарганізацыі Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук”. Пачалося абмеркаванне структуры і накірунку дзейнасці БАН. Г. Гарэцкі напісаў адпаведную запіску “Аб арганізацыйных прынцыпах будаўніцтва Акадэміі навук”, у якой адзначыў, што БАН павінна сканцэнтраваць і планаваць усю навукова-даследчую працу; складацца не толькі з кафедраў, але і з інстытутаў як комплексных, так і спецыяльных; уключаць навуковыя дысцыпліны не толькі ў галіне культуры і прыроды, але і ў галіне тэхнікі і гаспадаркі і інш. 26 снежня 1928 года шэраг вядомых вучоных БССР

спачатку былі абраны спецыяльнай камісіяй, а затым пастановай СНК БССР былі зацверджаны ў званні членаў БАН. 1 студзеня 1929 года, у дзень 10-годдзя БССР і Кампартыі рэспублікі, урачыста правялі ўстаноўчы сход БАН. Гаўрыла Гарэцкі таксама быў у ліку першых акадэмікаў-заснавальнікаў БАН, прычым самы малады (28 гадоў) за ўвесь час існавання Акадэміі навук Беларусі.

Стварэнне БАН прыйшлося на 1929 – год “вялікага пералому”, калі Савецкі Саюз ператварыўся ў “архіпелаг ГУЛАГ”. Незадаволенасць выклікала і БАН, якая здавалася бальшавікам занадта нацыянальнай. Пачаліся ганенні супраць “нацдэмаў”. У 1930 годзе па інспіраваных АДПУ справах “Саюз вызвалення Беларусі” (СВБ) і “Беларускі філіял працоўнай сялянскай партыі” з БАН было арыштавана 33 вучоных, што складала амаль 1/3 усяго складу акадэміі, якая ў той час налічвала каля 100 навуковых супрацоўнікаў. Па першай справе Максіма Гарэцкага асудзілі да 5 гадоў высылкі ў Вятку, а Гаўрылу Гарэцкага – да вышэйшай меры пакарання (расстрэлу) з заменай гэтага пакарання заключэннем у канцлагер тэрмінам на 10 гадоў. Яго ў цяплушцы давезлі да Кемі на беразе Белага мора – сталіцы СЛОНА (Салавецкага лагера асобага назначэння), а пазней у Мядзведжую Гару на будаўніцтва Беламорска-Балтыйскага канала. Вось так скончылася праца акадэміка Г. Гарэцкага ў галіне эканомікі.

Як я даведаўся ўжо ў 90-х гадах мінулага стагоддзя з кнігі Куценко А.Н., Смирнов Н.Д. “Ордена Советских республик” (Донецк, 1966, с. 267), у 1930 годзе Г.І. Гарэцкі быў узнагароджаны ўрадам БССР ордэнам Працоўнага Штандарту БССР, аб чым ён сам так ніколі і не даведаўся. Тады ордэн змянілі на ордэр – і ўзнагароджаны выдатны акадэмік адразу стаў зняволеным “нацдэмам” – “ворагам народа”.

Дзейнасць Гарэцкага як эканаміста высока ацэньваў не толькі ўрад БССР, але і шэраг калег. Так, вядомы вучоны, палітычны і грамадскі дзеяч Аркадзь Смоліч, які таксама быў арыштаваны па справе “СВБ” даў паказанні пра Гарэцкага: *[...] Г.И. Горецкий является сторонником и проповедником самых быстрых темпов индустриализации БССР, самых*

больших размеров капитальных вложений, как в индустрию, так и в сельское хозяйство, так как таким путём Белоруссия наиболее быстро может ликвидировать свою экономическую отсталость. [...] умел он достаточно широко и своевременно поставить вопрос о развитии исследовательского дела и о его финансировании. По его плану и под его руководством была открыта при БАН первая в СССР кафедра теории штандорта¹ народного хозяйства. Будучи хорошо знакомым с условиями и особенностями сельского хозяйства БССР, Г. Горецкий в последние годы усиленно подчёркивал необходимость организации научной работы и капитального строительства, исходя из перспектив генплана. В этом отношении он опережал всех известных мне экономистов БССР. Для практической работы он нередко выставлял положения, которые только впоследствии стали насущнейшими плановыми установками.

Пра манаграфію Г. Гарэцкага “Народны прыбытак Беларусі (Национальный доход Белоруссии)” сучасны вядомы эканаміст Віталь Бусько адзначыў: *...Гарэцкі быў прыхільнікам збалансаваных гандлёвых сувязей Беларусі з тымі краінамі, з якімі гэта эканамічна выгадна. І сёння ў нашай краіне гэтаксама востра стаіць пытанне выбару найбольш выгадных гандлёвых партнёраў, збалансаванага спалучэння сувязей з Усходам і Захадам².*

Дырэктар Інстытута эканомікі НАН Беларусі акадэмік П.Г. Нікіценка і ст. навуковы супрацоўнік гэтага Інстытута В.М. Бусько так ахарактарызавалі манаграфію: *Названная вышэ работа Гаврыла Івановіча Горецкаго была первой монографіей в республике, в которой давалось комплексное описание хозяйственной специфики нашей страны, показывалось, что по отдельным показателям Беларусь не только не отставала, но и опережала Россию. Некоторые выводы учёного не потеряли своей актуальности и сегодня. Работа эта свидетельствовала о склонности Горецкаго к глубоким исследованиям, о его большой эрудиции и способности к*

¹ Штандорт – навука аб рацыянальным размяшчэнні вытворчасці.

² Бусько Віталь, *Хацелася Радзіме памагчы...* // Польша, 1998, № 10., с. 215.)

фундаментальным обобщениям. По предмету, который исследовал, он изучил труды практически всех наиболее известных экономистов Запада и России, смело вступал в полемику с признанными авторитетами, пытался решать самые актуальные экономические проблемы, что вставали перед республикой. Характерно, что предисловие к монографии написал крупнейший специалист в области экономики сельского хозяйства профессор А.А.Рыбников³.

Пра працы, у якіх сцвярджалася неабходнасць уключэння Гомельшчыны ў склад БССР, акадэмік П.Г. Нікіценка і В.М. Бусько падкрэслілі: *О практической ценности исследованной Горецкого можно исходить по использованию его доводов Госпланом БССР при разработке докладной записки в правительство республики, в которой обосновывалась целесообразность включения Гомельщины в состав БССР. Уже в первой солидной экономической работе Гавриил Иванович показал себя как учёный, который поднимал глубинные проблемы для решения задач хозяйственного строительства республики*⁴.

Яны так ацанілі дзейнасць Г.І. Гарэцкага: *Гавриил Иванович Горецкий занимался экономическими вопросами не более как пять лет. Однако он оставил яркий след в истории нашей экономической науки. Многие высказанные им положения сохраняют актуальность и сегодня. Например, необходимость развития рыночных отношений как важнейший фактор экономического роста, важность для экономики Беларуси внешнего рынка, творческое использование мирового опыта хозяйствования с учётом особенностей республик, при разработке стратегии – опора на направления эволюционного развития страны, выяснение конкретных приоритетов в экономической политике и другие*⁵.

³ Никитенко П.Г., Бусько В.Н., *Они были первыми академиками-экономистами Беларуси*, Минск, Из-во «Право и экономика», 2001, с. 36.

⁴ Тамсама, с. 33.

⁵ Тамсама, с. 44.

У Мядзведжай Гары Г. Гарэцкаму пашанцавала: недалёка ад яго барака знаходзілася Геалбаза, куды 19 верасня 1931 года ён з вялікім хваляваннем звярнуўся. Пасля размовы з галоўным геалагам А.М. Гурэвым і інжынерам-геалагам У.С. Токаравым (абодва вольнанаёмныя) Гарэцкага ўзялі з выпрабавальным тэрмінам на працу памочнікам малодшага тэхніка Варвары Гулінай – як пажартаваў Гурэў: “Будзце помВар”. Так былы акадэмік-эканаміст ступіў на яшчэ невядомую сцежку новай спецыяльнасці – геалогіі. Гарэцкі працаваў з ранку да позняга вечара, ды так паспяхова, што яго ў канцы верасня перавялі на месца навукова-тэхнічнага супрацоўніка Геалбазы, а яшчэ праз паўгода – старшага інжынера-геолага. 1931 год стаў пачаткам, а канал ББК – калыскай геалагічнай дзейнасці Г.І. Гарэцкага.

Ужо ў 1933 годзе Гарэцкі напісаў першыя тры самастойныя справаздачы і першую друкаваную працу па геалогіі – артыкул “Геологическая характеристика Водораздельного канала” (часопіс “За качество”, дадатак да газеты “Перекровка”).

У кастрычніку 1934 года Г. Гарэцкі быў вызвалены: за добрую працу тэрмін заключэння быў значна скарачаны. Яго адпусцілі на зусім кароткі час з'ездзіць да бацькоў у Малую Багацькаўку і забраць сям'ю, але раілі застацца працаваць на ББК. Яго прызначылі на пасаду начальніка Туломскай інжынерна-геалагічнай партыі, а затым — старшага інжынера-геолага Туломбуда. Тут праводзіліся інжынерна-геалагічныя вышуканні пад Ніжне-Туломскую ГЭС, Кольскі канал і Верхне-Туломскую ГЭС.

Гарэцкія пасяліліся каля Мурманска – у пасёлку Кола (на беразе Кольскага заліва). Доўга жылі ў бараку – былой стайні, кожнае стойла якой было перароблена на маленечкія пакойчыкі. Атрымалі два: у адным начавалі маці і бацька Ларысы і малодшы сын, у другім – Лара, Гаўрыла і старэйшы сын.

У пачатку 1935 года ад Парфіра прыйшоў ліст з жудаснай весткай: 4 сакавіка ў 2 гадзіны дня пасля аперацыі грыжы памерла маці – Ефрасіння Міхайлаўна. Але ні Гаў-

рылу, ні Максіма на пахаванне маці не адпусцілі.

У лютым 1937 Гарэцкія пераехалі ў пасёлак Мурмашы – бліжэй да будаўніцтва ГЭС. На працы ў ББК Гаўрыла Іванавіч адразу зацікавіўся археалогіяй, а ў 1937 ужо змог надрукаваць у Маскоўскіх выданнях два артыкулы пра неалітычныя стаянкі Кольскага перашэйка і ў г. Кемі (Карэлія). Тады ж Гарэцкага прызначылі старшым геалагам аддзела даследаванняў Волгабуда, і ён з сям’ёй пераехаў пад Рыбінск, дзе меркавалася правесці геалагічныя працы пад стварэнне Рыбінскага мора і будаўніцтва ГЭС. Там жылі нядоўга, каля паўгода, бо Гарэцкага раптам выклікаў начальнік будаўніцтва Рапарт і паведаміў, што з Масквы паступіў загад, каб усіх, хто некалі быў асуджаны па артыкуле 58-6 (шпіянаж), безадкладна звольніць. Ён параіў Гарэцкаму вярнуцца назад у Мядзведжую Гару і паступіць зноў на працу ў сістэму “Гідрапраекта”, на якую гэты загад не распаўсюджваўся. Ён напісаў піскульку, каб Г. Гарэцкаму далі накіраванне ў Мядзведжую Гару.

Але там ужо ў кастрычніку 1937 года Г. Гарэцкі быў арыштаваны, хоць ў пачатку снежня нечакана вызвалены. Аднак 8 траўня 1938 за Гарэцкім зноў прыехаў “чорны воран”, а выпусцілі яго толькі праз 1 год і 8,5 месяцаў – 22 чэрвеня 1939. Гэта быў самы цяжкі арышт, калі зноў асудзілі да расстрэлу, а бясконцымі допытамі, здзекамі, голадам, карцэрамі, катаваннямі многіх даводзілі да самагубства. Гаўрыла быў на грані таго ж.

Як былога “ворага народа”, Г. Гарэцкага нідзе не прымалі на працу. Ён на працягу больш месяца пісаў запыты амаль у 30 месцаў, нават ездзіў у некаторыя гарады – станоўчага адказу не было. Каб не губляць час, ён апрацоўваў геалагічныя матэрыялы, якія набіраў раней. Паслаў шэраг артыкулаў у друк. Вельмі цікавы сярод іх “Доледниковая кора выветривания на Кольском полуострове” (часопіс “Природа”), у якім упершыню была апісана новая з’ява ў геалагічнай гісторыі раёна.

Нарэшце ў жніўні прыйшла тэлеграма ад галоўнага інжынера будаўніцтва Салікамскага гідравузла (СГУ) Н.С. Сіманова з запрашэннем на працу старшым геалагам Геа-

лагічнага аддзялення 1-га раёна СГУ НКУС (пас. Ніжняе Мошава пад Салікамскам (Пермская ваобласць). Праз 10 месяцаў Гарэцкі быў пераведзены на пасаду галоўнага геолога. Праца была цікавая, вельмі адказная. Тут ён пазнаёміўся з вядомымі вучонымі з АН СССР Г.Ф. Мірчынкам, М.С. Шатскім, П.І. Прэображэнскім і інш., партыя якіх працавала ў тых жа раёнах. Тут Гарэцкі даведаўся і пра смерць сваіх братоў: Івана – ў Ленінградзе і Максіма – у пас. Важаэль (Комі АССР).

У снежні 1940 года Г. Гарэцкага перавялі ў Баравічы Наўгародскай вобласці, прызначылі галоўным геологам Мсцінскага інжынерна-геалагічнага раёна для пабудовы на рэчцы Мста каскада гідраэлектрастанцый, каб забяспечыць энергіяй Ленінград. Але праз паўгода пачалася вайна. Гарэцкага мабілізавалі на абарончыя работы – ён быў прызначаны галоўным геологам ва Упраўленне ваенна-палявога будаўніцтва Галоўабаронбуда Наркамата абароны і працаваў у Калінінскай, Ленінградскай, Валагодскай абласцях, пад Масквой. Праца была вельмі напружаная, умовы жыцця цяжкія, галодныя. Сям’я Гарэцкіх была эвакуіравана ва Удмурцію, у Іжэўск і раённы пасёлак Вавож. У ліпені 1942 Г. Гарэцкага прызначылі галоўным геологам Камска-Чусаўскага бюро № 12 “Гідрапраекта” Галоўпрамбуда ў пас. Чунжына на р. Чусавой, якая ўпадае ў р. Каму. У гэтым раёне трэба было правесці інжынерна-геалагічныя вышуканні пад шэраг гідраэлектрастанцый. У Чунжына змагла прыехаць Ларыса Восіпаўна з малодшым сынам. Г. Гарэцкага начальнік “Гідрапраекта” С.Я. Жук часта выклікаў у Маскву для абмеркавання пабудовы шэрагу гідраэлектрастанцый і экспертызы іх праектаў. Ён тут сустракаўся са старшым сынам, якога перавялі на працу на аўтамабільны завод імя Сталіна (ЗІС), па магчымасці наведваў Ленінскую і іншыя бібліятэкі, у якіх збіраў матэрыял па геалогіі Беларусі. У пачатку 1944 года Г. Гарэцкага прызначалі на пасаду намесніка галоўнага геолога Бюро інжынернай геалогіі “Гідрапраекта” і галоўнага геолога экспедыцыі № 5, якая знаходзілася ў Чкалаўску (радзіма Валерыя Чкалава) на Волзе ў Горкаўскай вобласці. Шматлікія працы на Волзе і мінулыя на Урале вымагалі бясконцых

камандзіровак ў розныя геалагічныя партыі. Былі доўга-тэрміновыя камандзіроўкі ў Маскву, у час якіх Гарэцкі пачаў настойліва займацца падрыхтоўкай дысэртацыйнай працы.

16 лютага 1945 года ў Інстытуце геалагічных навук АН СССР адбылася абарона кандыдацкай дысэртацыі Г.І. Гарэцкага на тэму “О роли местных географических условий в четвертичной истории на примере изучения Кольской и Туломской долин на Кольском полуострове”. Праца дысэртанта была так высока ацэнена апанентамі і членамі Вучонага Савета, што яны не толькі аднагалосна прагаласавалі за прысваенне ступені кандыдата геолога-мінералагічных навук, але, прызначыўшы яшчэ трэцяга апанента, працягнулі абарону на атрыманне вучонай ступені доктара навук – галасаванне было станоўчым з лікам 15 – “за”, 2 – “устрымаліся”. На жаль, ВАК зацвердзіў толькі першую пастанову Вучонага Савета.

13 траўня 1946 года Г. Гарэцкі прапанаваў Вучонаму савету Інстытута геалагічных навук АН СССР новую працу “Неогеновые и четвертичные отложения района Средней Камы между устьем Вишеры и городом Боровском” на суісканне вучонай ступені доктара геолога-мінералагічных навук, за якую ўсе 34 члена Вучонага Савета прагаласавалі станоўча.

Навуковая і навукова-арганізацыйная дзейнасць Г. Гарэцкага як эканаміста, так і геолога, выклікае здзіўленне і павагу перад яго вялікім талентам, працаздольнасцю і мэтанакіраванасцю. За зусім кароткі час ён змог стварыць шэраг выдатнейшых навуковых манаграфій, а ўсяго за 4 гады як дырэктар-арганізатар БНДІ сельскай і лясной гаспадаркі наладзіць працу ўстановаў і ўзняць яе на такі ўзровень, што Інстытут стаў прыкладам для інстытутаў аналагічнага напрамку ўсяго СССР. З канца 1931 года Г. Гарэцкі самавукам пачаў авалодваць новай спецыяльнасцю і навукай – геалогіяй. Прыблізна праз 13 гадоў ён змог абараніць кандыдацкую дысэртацыю (1945 г.), а на наступны 1946 г. – доктарскую. Умовы для таго, каб стаць вучоным у галіне геалогіі былі зусім неспрыяльнымі: да X.1934 г. быў у Беламорска-Балтыйскім папраўча-працоўным лагеры АДПУ; X-XII.1937 – арыштаваны; 8.V.1938–22.VI.1939 – арыштаваны, прысу-

джаны да расстрэлу; VII.1941–II.1942 – на абарончых работах.

Далейшая дзейнасць і жыццё геолога Г. Гарэцкага даволі добра вядома. Ён правёў інжынерна-геалагічныя вышуканні шматлікіх аб'ектаў: каналаў, гідравузлоў, гідраэлектрастанцый, вадасховаў, вадаправодаў, сістэм абваднення і арашэння і інш. Гарэцкі працаваў не толькі як спецыяліст вытворчасці, але як вучоны-геолог. Таму ён збіраў і апрацоўваў вялізарны фактычны матэрыял. У выніку ён выдаў шэраг капітальных буйных манаграфій, якія з'явіліся падмуркам для стварэння новай навукі – палеапатамалогіі. Г. Гарэцкі атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР – “За работы по палеопотамологии, строению аллювия и прарек Русской равнины в антропогене”.

Больш 15 гадоў (з 1967 г.) Гарэцкі быў старшынёй Камісіі АН СССР па вывучэнні чацвярцічнага перыяду і савецкай секцыі Міжнароднай асацыяцыі па вывучэнні чацвярцічнага перыяду (INQA), а з 1982 года – ганаровы член Камісіі і INQA. У Беларусі ён быў адноўлены ў званні акадэміка АН БССР па геалогіі (1965), стварыў Беларускаю антрапагенавую камісію; выдатную школу геологаў-чацвярцічнікаў, вядомую не толькі ў СССР, але і ва ўсім свеце; надрукаваў некалькі глыбокіх па зместу манаграфій і шматлікіх артыкулаў і г.д. Г. Гарэцкі атрымаў званне “Заслужаны дзеяч навукі БССР”, Дзяржаўную прэмію БССР, шэраг ордэнаў і медалёў і інш. Гаўрыла Гарэцкі як вучоны ў галіне эканомікі (эканамічнай геаграфіі, а таксама дэмаграфіі), так і ў галіне геалогіі (геалогіі антрапагена, неатэктонікі, геамарфалогіі; а таксама ў археалогіі, геаграфіі, палеагеаграфіі) – яскравы прыклад поўнай адданасці навуцы пры любых жыццёвых умовах.

2017

VII з'езд беларусаў свету

15–16 ліпеня 2017 года ў Менску у Міжнародным адукацыйным цэнтры імя Ёганса Рау прайшоў VII з'езд

беларусаў свету ЗБС “Бацькаўшчына”, галоўная тэма якога “Беларуская нацыя, беларуская дзяржаўнасць, беларускае замежжа – вынікі сучаснасці і стратэгія развіцця”. Яшчэ да пачатку з’езда Анатоль Вярцінскі ў “Народнай Волі” (14 ліпеня 2017 г.) надрукаваў выдатны верш “Беларусам свету”, эпіграфам якога зрабіў вядомы заклік Янкі Купалы:

Час склікаці нам грамаду
На вялікую нараду,
На вялікі сход!

Вось як яскрава гучаць нават вытрымкі з верша Анатоля Вярцінскага:

Як і калісь, яны
менавіта летам
зноў збіраюцца разам –
Беларусы свету.
[...] Раскідала нядоля
па ўсім свеце белым.
А хацелася б быць ім
непадзельным цэлым.
[...] Так, турбота адна ў іх
ва ўсіх беларусаў свету,
не была каб краіна
нейчай разменнай манетай.
[...] Выглядае: з усіх людзей
мы не горшыя
ў свеце людзі.
І жыве надзея з надзей,
што жыве Беларусь
і жыць будзе!

У з’ездзе прынялі ўдзел 228 дэлегатаў, з якіх 115 дэлегатаў – прадстаўнікі беларускага замежжа з 20 краін. Як вядома, за мяжой жыве 3.5–4 млн беларусаў (гэта значыць, што амаль кожны трэці, а можа і другі беларус жыве па-за сваёй краінай). Беларусы жывуць у 73 краінах свету, арга-

нізаваныя суполкі ёсць у 26 з іх: Згуртаванне “Бацькаўшчына” ўвесь час імкнулася да сумеснага супрацоўніцтва ўсіх беларусаў свету для развіцця нацыянальнай культуры, адукацыі, навукі, эканомікі і пабудовы моцнай еўрапейскай незалежнай Беларусі, бо сярод беларускай дыяспары шмат шчырых прыхільнікаў такога супрацоўніцтва, шмат выдатных дзеячоў. На жаль, кіраўніцтва дзяржавы Беларусі да гэтага часу вельмі слаба ўдзельнічае ў адзначаным напрамку, нягледзячы на тое, што ў 2014 годзе прыняты закон “Аб беларусах замежжа”, які застаецца больш дэкларатыўным.

З’езд пачаўся ўступнымі словамі кіраўнікоў Аргкамітэта: акадэміка Радзіма Гарэцкага, а затым старшыні ЗБС “Бацькаўшчына” Алены Макоўскай і старшыні Рады Ніны Шыдлоўскай. Паколькі мой выступ не быў пазней надрукаваны, я прывожу яго.

Шаноўныя гаспадары, дарагія сябры!

Дазвольце мне ад імя Аргкамітэта сардэчна павіншаваць Вас з выдатнай падзеяй – Сёмым з’ездам беларусаў свету!

2017 год – год важнейшых юбілеяў у тысячагоднай гісторыі нашай краіны: 1) 500-годдзе беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання, калі вялікі асветнік Францішак Скарына выдаў першую кнігу на старабеларускай мове; 2) 100-годдзе Усебеларускага з’езда 1917 года – першага ў гісторыі агульнанацыянальнага форуму беларусаў, які стаў падмуркам абвяшчэння 25 сакавіка 1918 года Беларускай Народнай Рэспублікі – першай незалежнай беларускай дзяржавы, дзякуючы якой у 1919 годзе ўзнікла БССР, а на яе базе ў 1991 годзе была створана суверэнная Рэспубліка Беларусь; 3) 80-годдзе піка бальшавіцкага тэрору супраць уласнага народа ў 1937 годзе, калі толькі ў Беларусі было рэпрэсавана звыш паўтара мільёна чалавек, прычым толькі ў Менску было дзесяць месц расстрэлаў тыпу Курапатаў, а на ўсёй краіне – каля сарака. 2017 год – год памяці ахвяр бальшавізму.

Цяпер перад усімі беларусамі, як у метраполіі, так і ў замежжы (а там не менш 30% беларусаў), неабходная патрэба – аб’яднанне дзеля важнейшай мэты: не толькі

захаванне незалежнасці Беларусі, але далейшая пабудова суверэннай, дэмакратычнай, вольнай, багатай, нацыянальнай дзяржавы з перадавой эканомікай, высокай культурай, навукай, адукацыяй, самасвядомымі жыхарамі, якія карыстаюцца цудоўнай беларускай мовай.

*Будзем з аптымізмам глядзець на нашу будучыню, шырока разгортваць сваю дзейнасць і як казаў вялікі Янка Купала: “**Жыве Беларусь!**”*

Нягледзячы на тое, што час правядзення з’езду саўпаў са “Славянскім базарам”, на якім прысутнічалі Прэзідэнт РБ і галоўныя кіраўнікі дзяржаўных улад, на нашым з’езде неспадзявана і ўпершыню на такім высокім узроўні прысутнічаў міністр замежных спраў Уладзімір Макей, намеснік міністра культуры Васіль Чэрнік, а таксама як і на шэрагу мінулых з’ездаў старшыня камітэта па справах рэлігіі і нацыянальных меншасцяў Леанід Гуляка. Усіх прыемна здзівіў Макей, які выступіў на добрай беларускай мове і з вялікай пашанай і прыхільнасцю да беларускай дыяспары. У прыватнасці, ён падкрэсліў: *...што аб’ядноўвае ўсіх нас, тое, што з’яўляецца нябачнай, але вельмі трывалай павяззю. Гэта любоў да Беларусі, да яе культуры, традыцыяў, духоўнай спадчыны [...] Па рознай інфармацыі, ад трох да чатырох мільёнаў беларусаў-суайчыннікаў пражывае за мяжой – гэта мяккая, як кажучь дыпламатыя, але і адначасова вялікая і магутная сіла, здольная прасоўваць інтэрэсы народу Беларусі, мацаваць незалежнасць дзяржавы. Мы ўсе розныя. У кожнага з нас свой погляд на жыццё, на развіццё нашай краіны. [...] Але кожны з нас можа штосьці зрабіць для нашай галоўнай мэты – умацавання незалежнасці нашай дзяржавы. Гэта патрабуе ад нас аб’яднання перад знешнімі і ўнутранымі выклікамі.*

Таксама па-беларуску выступіў намеснік міністра культуры Васіль Чэрнік, які казаў пра неабходнасць яшчэ больш цеснага супрацоўніцтва ў галіне культуры.

Прэс-сакратар Міністэрства замежных спраў заставаўся на з’ездзе ўвесь час, каб выслухаць і па магчымасці даць тлумачэнні па многіх заўвагах і прапановах, якіх даволі шмат гучала ад дэлегатаў і гасцей з’езду. Ён абяцаў, што ўсе

прапановы ў далейшым будуць улічаны ў працы Міністэрства замежных спраў і кіраўніцтва дзяржавы.

Для мяне прыемнай навіной з’явілася тое, што за мяжой, асабліва ў ЗША, існуе даволі шмат розных суполак сучасных эмігрантаў, якія маюць не толькі свой бізнес, але праводзяць рознамаітыя мерапрыемствы на беларускай мове, падтрымліваюць сваіх суайчыннікаў і нават некаторыя праекты ў Беларусі.

Наогул у зычлівай абстаноўцы шматлікія пытанні знаходзілі паразуменне, хаця і былі даволі гарачыя спрэчкі.

Хвалюючай падзеяй стала тое, што на VII з’езд беларусаў свету прывезлі прах княгіні Магдалены Радзівіл, які беларуская супольнасць Швейцарыі перадала парафіі святых Сымона і Алены. Урачыста ўрна з прахам княгіні была дастаўлена намеснікам старшыні Асацыяцыі беларусаў Швейцарыі Аляксандрам Сапегам і пробашчам парафіі ксёндзам-магістрам Уладзіславам Завальнюком. Удзельнікі з’езда мелі магчымасць уганараваць прах княгіні ў знак вялікай удзячнасці за вялікія справы Магдалены Радзівіл на карысць Беларусі. На з’ездзе быў аднагалосна прыняты зварот да мітрапаліта Кандрусевіча і ўладаў сталіцы аб размяшчэнні парэшткаў княгіні Магдалены Радзівіл у Чырвоным касцёле ў Мінску.

У час з’езду працавалі тры секцыі: 1) Беларуская дзяржаўнасць: станаўленне, рэаліі, перспектывы; 2) Беларуская дыяспара і Беларусь: стратэгія ўзаемадзеяння ў сучасных умовах; 3) Беларуская мова і культура – аснова нацыянальнай дзяржаўнасці. Працавала цікавая выстава: “За пчалаю Скарыны: друкаваная спадчына беларускай эміграцыі на Захадзе”, створаная Наталляй Гардзіенка на падставе фондаў БДАМЛіМа.

У выніку на з’ездзе былі прыняты вельмі важныя рэзалюцыі (выніковая: “Справа захавання і ўмацавання незалежнасці Беларусі – справа ўсіх беларусаў”; “Беларуская мова – аснова беларускай нацыі і падмурак дзяржаўнасці Беларусі”), тры звароты і перспектыўныя прапановы да дзяржаўнай стратэгіі “Беларусь – дыяспара” на перыяд да 2025 года.

Аднадушна прайшлі выбары кіруючых органаў ЗБС “Бацькаўшчына: кіраўніком Згуртавання абрана Алена Макоўская, у склад Вялікай рады ўвайшлі па 50 прадстаўнікоў з Беларусі і суполак беларускага замежжа. На пасяджэнні Вялікай рады старшынёй Рады абрана Ніна Шыдлоўская.

2017

Маё сяброўства з Янкам Брылём

(Да стагоддзя з дня нараджэння)

1968 год – асаблівы для сям’і Гарэцкіх: імя і спадчына Максіма Гарэцкага пачалі варочацца да народа, Гаўрылу Гарэцкаму нарэшце ўдалося назаўсёды пераехаць у Менск. 28 лістапада 1968 года ў клубе Саюза пісьменнікаў БССР адбыўся першы юбілей Максіма Гарэцкага – 75-годдзе з дня нараджэння “выдатнага беларускага пісьменніка”. Адкрыў і вёў вечарыну Янка Брыль. Змястоўны даклад зрабіў Дзмітрый Бугаёў, які ў гэтым жа годзе надрукаваў першую манаграфію “Максім Гарэцкі” і які адзначыў, што пісьменнік – ... *адзін з пачынальнікаў нашай нацыянальнай праявітай традыцыі*. Я тады яшчэ жыў і працаваў у Маскве, але спецыяльна прыехаў, каб разам з маімі бацькамі прысутнічаць на юбілейнай вечарыне дзядзькі Максіма.

Я ўпершыню ўбачыў і пазнаёміўся з Янкам Брылём, які ўразіў мяне не толькі цудоўным, вельмі выразным уступным словам і выдатным правядзеннем вечарыны, але і сваім абліччам: высокі, магутнай постаці, статны, прыгожы, з багатай хвалістай шатэнавай чупрынай над вялікім ілбом, уважлівым ласкавым поглядам шэра-блакітных вачэй, вузкімі вуснамі з прыемнай добразычлівай усмешкай і выступаючым наперад валявым падбародкам. Ён моцна паціснуў мне руку, паглядзеў на мяне з шчырай прыхільнасцю – я думаю, што ўбачыў і адчуў маё захапленне ад яго і таму мы развіталіся са значнай сімпатыяй адзін да аднаго.

У 1972 годзе я таксама вярнуўся ў горад свайго нараджэння і як сапраўдны “менчук” на наступны год прысутнічаў на вечары ў гонар 80-годдзя Максіма Гарэцкага.

Выйшаў у свет двухтомнік М. Гарэцкага (“Выбраныя творы”, Мінск, 1973), які мае бацькі разам са мной паслалі некаторым пісьменнікам. Янка Брыль адказаў: *Пишу Вам, яшчэ не супакоіўшыся ад глыбокага хвалявання, з якім я чытаў надрукаваныя ў “Маладосці” пісьмы Лёні Гарэцкага... Вобраз Максіма Гарэцкага ідзе са мной з ранняй маладосці. Любоў да яго, павага, захапленне з новай сілай перажылося, чытаючы двухтомнік. Цяпер жа, праз вобраз Леаніда, яшчэ раз прыйшоў да мяне і Максім Іванавіч, і ўся Ваша цудоўная сям’я Гарэцкіх... Я хачу, каб Вы ведалі, колькі людзей паважае і любіць Вас, як упрыгожвае наша жыццё свядомасць, што ёсць такая беларуская сям’я. Яна для нас пабагацела яшчэ і на Лёню.*

З Янкам Брылём я пачаў даволі часта сустракацца на розных літаратурных вечарах, прэзентацыях. Мне была вельмі прыемнай яго ўвага, а мяне цягнула да яго, бо нашы кароткія размовы былі заўсёды цікавыя. У снежні 1978 года я атрымаў ад Янкі Брыля цудоўны падарунак да майго 50-годдзя – яго кнігу “Птушкі і гнёзды. Кніга адной маладосці” (Мінск, 1975) з такім аўтографам: “Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму – з удзячнасцю за памяць і падарунак, а таксама з найлепшымі пажаданнямі з выпадку першага круглага дня нараджэння. Янка Брыль 4–7.XII.78”. Перад гэтым я паслаў Івану Антонавічу манаграфію “Тэктоніка Беларусі” з Тэктанічнай картай Беларусі, за якую я разам з калектывам атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР. У канцы года прыемна было атрымаць карталюшку з віншаваннем з Новым годам, прэміяй і ганаровым званнем “заслужаны дзеяч навукі БССР”.

У 1981 годзе – цудоўная навіна: Янку Брылю прысвоена званне “Народны пісьменнік БССР”.

Яшчэ ў канцы 70-х – самым пачатку 80-х гадоў Янка Брыль з Нінай Міхайлаўнай разам з Алесем Адамовічам і Верай Сямёнаўнай, асабліва калі да нас прыезджала Галіна Максімаўна, прыходзілі на кватэру да маіх бацькоў, каб пагаманіць наконт жыцця, творчасці і спадчыны Максіма Гарэцкага. Я часта таксама прысутнічаў там.

18 лютага 1983 года ў ДOME літаратара прайшоў ура-

чысты вечар, прысвечаны 90-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. Зала была цэлая запоўнена. Вечар адкрыў і вёў Максім Танк, у прэзідыуме былі Алесь Адамовіч, які зрабіў даклад пра жыццёвы і творчы шлях пісьменніка, Гаўрыла Гарэцкі, Янка Брыль, Ніл Гілевіч і іншыя, якія выступілі з успамінамі і падзяліліся сваімі думкамі. Прысутнічала Галіна Максімаўна – з ёй мяне разам з нашымі выдатнейшымі пісьменнікамі (у тым ліку і Янкам Брылём) сфатаграфавалі Уладзімір Крук.

Трохі раней, у снежні ад Янкі Брыля я атрымаў выдатны падарунак – Збор твораў у пяці тамах. У тым жа годзе рад быў павіншаваць Янку Брыля з Дзяржаўнай прэміяй БССР за аповесць “Золак, убачаны здалёк”.

20 лістапада 1988 года памёр мой Тата. Упершыню развітанне зрабілі ў вялікай зале АН БССР, якая была запоўнена, прычым не толькі навукоўцамі, але прыйшлі многія пісьменнікі, сярод якіх быў і Янка Брыль. Я быў вельмі ўдзячны за яго шчырыя, сардэчныя развітальныя словы, якія выклікалі ў мяне слёзы нейкага супакоення.

У 1992 годзе Ніл Гілевіч і В.А. Лашковіч арганізавалі цікавую паездку на Керамічную фабрыку ў Радашковічы. Сабралася нас чалавек сем, у тым ліку Максім Танк, Янка Брыль. Сустрэліся з працаўнікамі фабрыкі, жыхарамі пасёлка, агледзелі фабрычны музей керамікі. Як пажартаваў Максім Танк: “Вось і аднавілі дні навукі і культуры”.

Яшчэ больш я зблізіўся і пасябраваў з Янкам Брылём і Нілам Гілевічам у 1993, калі адзначалі 100-годдзе Максіма Гарэцкага. У Горках адбыліся ўжо другія “Гарэцкія чытанні”, рэспубліканскі ўрачысты вечар, адкрыццё мемарыяльнай дошкі на будынку Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі і музея М. Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы і інш. З таго часу кожны год мы праводзім “Гарэцкія чытанні”, якія спачатку былі прысвечаны жыццю і творчасці Максіма, а пазней і Гаўрылы Гарэцкіх. У многіх чытаннях прымалі ўдзел Ніл Гілевіч і Янка Брыль, прычым у некалькіх з іх – у Горках. Яны выступалі з прывітальным словам і рабілі даклады.

У кнізе наведвальнікаў у музеі-сядзібе Максіма Гарэцкага Янка Брыль зрабіў запіс: *Удзельнікі Гарэцкіх чытан-*

няў, мы яшчэ раз наведалі родную вёску Гарэцкіх, каб адкрыць мемарыяльную дошку на хаце, з якой вяляцелі ў свет два волаты роднай літаратуры і нашай навукі, браты Максім і Гаўрыла Іванавічы, годнасць і слава Беларусі. Хай свеціцца і свеціць іх імёны! 19 лютага 1994 г. Ніжэй – 23 подпісы.

У нашым аўто ўсю дарогу гучалі песні, галоўным салістам быў Янка Брыль, які меў прыгожы голас, а аматарскі хор складалі Тэрэза Голуб, Таццяна Дасаева, Міхась Мушынскі і я. Пазней Янка Брыль паведаў, як ён разам з Нілам Гілевічам плылі на параходзе па Амуру і спявалі розныя песні славянскіх народаў і іх прынялі за “пріезжых артистов”. Адночы ў Канадзе ён быў на сустрэчы з канадскімі ўкраінцамі і выступіў на ўкраінскай мове. Украінцы папрасілі яго паспяваць – прыйшлося выканаць песню (праўда ў голаву прыйшла беларуская), але поспех быў надзвычайны, што адзначылі нават многія газеты. У апошні год жыцця Янка неяк мне прызнаўся, што ён цяпер, калі нават адзін, паціху спявае. У сэрцы Янкі Брыля заўсёды была песня.

Калі ў пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя мяне выбралі віцэ-прэзідэнтам АН Беларусі, я вельмі хацеў зрабіць нашу акадэмію больш нацыянальнай і таму прапанаваў нашаму Бюро Прэзідыума аднавіць выбары ганаровых акадэмікаў, якіх не было ўжо 35 гадоў. У ганаровыя члены акадэміі выбіраюцца грамадзяне Беларусі, якія ўнеслі вялікі ўклад у развіццё культуры і адукацыі рэспублікі. У 1994 годзе ганаровымі акадэмікамі сталі Янка Брыль і Пімен Панчанка – найвыдатнейшыя прадстаўнікі беларускай літаратуры і вядомыя грамадскія дзеячы. Нават толькі адна прысутнасць гэтых асоб надавала Агульнаму сходу АН Беларусі большую значнасць, урачыстасць і беларускасць. На жаль, пасля новых выбараў Прэзідыума АН Беларусі і выбараў Прэзідэнта дзяржавы беларуская мова, пытанні беларускай літаратуры і культуры паступова пачалі пакідаць акадэмію, а нашых паважаных ганаровых акадэмікаў нярэдка проста забываліся запраسیць на сходы Аддзялення гуманітарных навук і на Агульныя сходы АН Беларусі.

Цікава прайшлі пятыя (першыя міжнародныя) Гарэцкія

чытанні (Мінск, 23–24 красавіка 1996 г.), на якіх з прывітальнымі словамі выступілі Янка Брыль, Васіль Быкаў, Ніл Гілевіч. Пасля чытанняў Янка Брыль, Ніл Гілевіч з Нінай Іванаўнай, Алеся Бабарэка, Галіна Максімаўна Гарэцкая прыйшлі на кватэру да нас з Галяй, дзяліліся ўражаннямі ад дакладаў і, канечне, спявалі (галоўныя салісты Іван Антонавіч, Ніл Сымонавіч і Алеся Адамаўна), гучалі розныя песні (галоўным чынам беларускія, але і інш.), у тым ліку любімая “Ой, сівы конь бяжыць...”. Я запісаў на маленькі магнітафон гэтыя спевы і цяпер, калі прайшло ўжо амаль 20 гадоў і няма на свеце тых галоўных салістаў і некаторых слухачоў, мае ўспаміны пра маіх дарагіх сяброў не даюць мне спакою, я ўключаю магнітафон і слухаю са слязьмі на вачах цудоўны хор...

Яшчэ з 1978 года Янка Брыль на ўсё лета пераязджаў у Крынічнае на Нёмане, дзе ў яго доме была невялічкая мансарда – тут ён напісаў многія свае творы. У шырока адчыненае акно ён бачыў цудоўны краявід – сіняе неба і мудрагелістыя аблокі, чуў шчэбет рознагалосых птушак, лёгка дыхалася свежым смачным паветрам – адчуваў сябе часцінкай прыроды, зліваўся з ёй і ад яе піў сокі жыцця, і прыходзіла натхненне... Успамінаю, як на маіх “Жыгулях” з Нілам і Нінай Гілевічамі і маёй Галяй мы паехалі ў Крынічнае, каб павіншаваць Янку Брыля з 80-годдзем (4 жніўня 1997 г.). Ужо недалёка ад яго сядзібы трапілі ў лес, здалёку ўбачылі жанчыну, якая шукала грыбы, вырашылі спытаць дарогу. Калі падыйшлі, аказалася, што гэта Ніна Міхайлаўна – жонка Івана Антонавіча. Сваёй гасціннасцю, добразычлівасцю, розумам, вялікім гумарам абедзьве Ніны былі падобныя. Колькі тады было радасці, смеху, добрых слоў, цікавых успамінаў!

Іван Антонавіч хваляваўся, бо не хацеў, каб улады Беларусі яго ўзнагародзілі – не ведаў, як рэагаваць. Быў вельмі рад, што ад іх не прыйшло нават віншавання, а было толькі ад кіраўнікоў мясцовага раёна. Мы ж, як і большасць інтэлігенцыі і жыхароў Беларусі, былі абураны такой знявагай да аднаго з самых выдатных дзеячоў краіны.

Янка Брыль меў вялікую колькасць сяброў. Іван Мележ

неяк сказаў, што зайздросціць яму: “У цябе столькі сяброў!” Ён адказаў, што сапраўды лічыць сябе шчаслівым чалавекам з гэтай прычыны. У людзях галоўнай станоўчай якасцю лічыў чалавечнасць, не цярпеў двурушнасць, а сяброўства любіў “на роўных”. Таму значна маладзейшым – спачатку Нілу Гілевічу, а потым і мне прапанаваў перайсці на “ты”. Гэта было для нас не проста, але вельмі прыемна і прыносіла гонар. Пазней і мы з Нілам перайшлі на “ты”.

У 1996 годзе мы з Галяй паслалі ліст, у якім павіншавалі Ніну Міхайлаўну і Івана Антонавіча з днём нараджэння. Хутка з Крынічнага атрымалі адказ: *Дзякуем шчыра за віншаванне і добрыя пажаданні! [...] А прыемна вельмі, што гэтыя добрыя людзі, якіх паважаеш і любіш, памятаюць цябе, дораць табе сваю сяброўскую шчырасць. А ты, Радзім, яшчэ і парадаваў мяне добрым словам пра “палымянскую” публікацыю, за што яшчэ адзін дзякуй. [...] Пра нашага слаўнага Гаўрылу Іванавіча, для кнігі пра яго, я пастараюся нешта напісаць, дзякую за гэтую пачэсную прапанову. [...] Усяго Вам добрага! І яшчэ раз дзякуем за пісьмо. Я. Брыль.*

Па запрашэнні Ніны Міхайлаўны і Івана Антонавіча мы з Галяй з вялікай прыемнасцю пачалі прыезджаць у Крынічнае, каб трапіць на іх амаль адзін дзень нараджэння (яна 22.VII па новаму стылю, а ён таксама 22-га, але па стылю старому), прычым другі раз былі пару дзён, а на чавалі па-геалагічнаму – у палатцы у двары дома. Вельмі добра сустрэліся з цудоўнай сям’ёю Брылёў і некаторымі гасцямі ў 1998 годзе. Але ў верасні атрымаў ліст ад Янкі Брыля:

Дарагі Радзім Гаўрылавіч!

18.IX.98

Думаў спачатку, што пазваню пра гэта, вярнуўшыся, але ж калі яно яшчэ будзе, недзе ў першай дэкадзе кастрычніка, – дык вось і пішу. Зусім выпадкова, дзякуючы суседу на дачах, якому прывезлі трохі прэсы, у рукі мае трапіла “Белорусская деловая газета”, дагэтуль цалкам невядомая, а там – гартаю спакойна – на перадапошняя старонцы... інтэрв’ю з самім Табою!.. Талкова, мужна, словам вельмі добра і патрэбна. Прачытаў з удзячнасцю і зайздрасцю. І фота добрае – бацька з дзядзькам, ужо даўно знаёмае, і сам геалаг у рабочым, заклапочаным выглядзе.

Пасля Вашага ад'езду я нейкі час быў у даволі невыразна прыкраватым настроі. Вам бы пабыць у нас больш, даўжэй, а мы Вас як быццам адправілі з Богам на другі дзень...

[...] 11.IX мы з Наташай, якая тут, у першай палавіне верасня, дабывала свой адпачынак ездзілі на прысланай начальствам машыне ў Карэлічы, на міцкевічаўскія чытанні, тымчасам пятыя ўжо, пасля Чачота, Дамейкі і іншых, зладжаныя сумесна са Скарынаўскім цэнтрам. Мне прыйшлося выступіць, напісаўшы прамову, хоць я і не люблю прамаўляць з паперкі. А потым была паездка па родных мясцінах вялікага земляка, балазе надвор'е было добрае. Такі наш прарыў у вялікі свет.

А так – цішыня ды самота, ад якое ратуемся працай, хто ў градах ці ў лесе, а хто за сталом. Беластоцкія беларусы ўзяліся за выданне часопіса з добра прадуманай назвай – “Тэрмапілы”, і напрасілі паўдзельнічаць, з чым я ахвотна згадзіўся. Дый наогул раблю сёе-тое.

Шчырае прывітанне мілай Галіне Рыгораўне і ўсяго добрага Вам абаім! Я.Брыль.

У Крынічным я вельмі любіў прагулкі з Іванам Антонавічам, які меў такое моцнае замілаванне да дзівосных краявідаў Прынёмання, што мог гадзінамі хадзіць па лесе, усцяж ракі. Ён з захапленнем паказваў магутныя дубы, якія мы не маглі ахапіць разам; кожны раз дзівіліся ссечаным асілкам – дубам, які не губляў жыццёвай моцы і таму з яго пня расла белая прыгажуня бярозка. Тут у яго думках нараджаліся мініяцюры, прысвечаныя прыродзе, і настолькі пранікнутыя лірызмам, што былі сапраўднымі вершамі ў прозе. Ён мне казаў, што не разумее тых, хто кажа “ні дня без радка”, для яго галоўнае – настрой, натхненне і толькі праўда жыцця. Ён уважліва наглядаў жыццё, збіраў рэальныя падзеі, тыпы і характары людзей (будучыя прататыпы твораў) і для гэтага пастаянна вёў запісы. У апошнія гады Янку Брыля больш цягнула да апаваданняў, эсе і асабліва да мініяцюр, якія, дзякуючы яму, зрабіліся такім папулярным жанрам у беларускай літаратуры. Ён поўнасьцю быў адданы роднай мове, свайму народу, Бацькаўшчыне. Усё жыццё любіў кнігу, прычым чытаў не толькі ўважліва, але вельмі хутка. Праз

кнігу стаў сапраўдным энцыклапедыстам. Добра ведаў мастацкую літаратуру, а пры размовах часта цытаваў сваіх любімых пісьменнікаў – Льва Талстога, Чэхава, Адама Міцкевіча, Шаўчэнку, Багдановіча і інш.

На навуковай канферэнцыі ў вялікай зале НАН Беларусі, прысвечанай 100-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага (10.04.2000), Янка Брыль сядзеў побач з Нілам Гілевічам у прэзідыуме і яркава выступіў з успамінамі пра сустрэчы з юбілярам, высока ацаніў яго дзейнасць як вучонага, грамадскага дзеяча, змагара за нацыянальнае адраджэнне. Тады ж у кнігу “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі: Да 100-годдзя з дня нараджэння” напісаў артыкул “Сялянскае, народнае”, у якім шчыра і сардэчна ўспомніў усіх Гарэцкіх.

Былі ў нас і сумныя моманты. Адзін з іх Іван Антонавіч успамінае ў тым жа артыкуле: *Апоўдні мне як усё роўна хто падказаў пайсці на пошту, не адкладаючы на дзень ад’езду ў вёску. Пісьмы, між іншымі і ад Гарэцкіх. Галі, падумалася, напішу, а Радзіму, які крануў віншаваннем Ніне і мне, пачаў званіць на работу. [...] ... толькі на трэцім званку сакратарка сказала, што ён дома, што праз паўтары гадзіны... пахаванне яго маці. Пазваніў яму дахаты і сказаў, што еду. Каля труны мы, нічога не кажучы, абняліся...* Янка сказаў вельмі шчырыя добрыя словы, так ласкава падтрымаў мяне ў такі жудасны момант майго жыцця, а потым застаўся на памінкі. Гэта было 3 жніўня 1994 года, нягледзячы на тое, што на наступны дзень у яго быў дзень нараджэння – 77-годдзе.

Калі 5 верасня 2003 года памерла Ніна Міхайлаўна, Янку Брылю не дазволілі пахаваць жонку на блізкіх да горада могілках, а ён вельмі прасіў, каб гэта былі Кальварыйскія. На яе пахаванні на могілках “Калодзішчы”, калі я стаяў побач з Янкам на ўзгорку з прыгожым краявідам, ён сказаў: “А ведаеш, нават добра, што так атрымалася – мне падабаецца тут. Глядзі, які тут добры сасновы бор, мяккі сыпучы пясочак, чыстае паветра, цішыня. Вось і я лягу побач, а тлуму мне не трэба”. Ён быў мудры, сціплы чалавек. Гора Івана Антонавіча было невыносным, але ён трымаўся мужна. Ніл Гілевіч і я шчыра спачувалі свайму старэйшаму сябру,

выказалі наш сардэчны сум і боль у сваіх развітальных словах. На памінках у кватэры на вуліцы Дразды я сядзеў побач з ім на канапе, прытуліўшыся да яго, магутнага, але такога аслабелага ад страты, стараўся перадаць яму хоць нейкую і маю сілу, гаманіў-гаманіў паціху з ім, каб ён адчуў мае шчырае спачуванне і каб троху адхіліць змрочныя думкі, якія, я бачыў, увесь час надыходзілі на яго.

Іван Антонавіч быў вельмі шчаслівы сваёй сям’ёй: верная спадарожніца жыцця Ніна Міхайлаўна, выдатныя дзеці – Галя, Наташа, Андрэй – і, безумоўна, унукі, якіх усіх ён вельмі любіў і ганарыўся імі, ды і былі яны чалавечнымі і таленавітымі. Калі Янка ў сваёй кватэры жыў ужо адзін і з кійком хадзіў па хаце, я часта наведваў яго, асабліва пасля наведвання рэдакцыі часопіса “Роднае слова” (галоўны рэдактар Міхась Шавыркін), у якім я ў той час рэгулярна друкаваў свае артыкулы. Івану Антонавічу тады гэты часопіс загадаў нарыс пра яго радавод. Не паспеў я ўвайсці, як ён з радасцю паведаміў: “А ведаеш, дарагі мой, павіншуй мяне – я стаў прадзедам!” Ведаючы пра “Радавод”, які мне паказалі ў рэдакцыі, я адразу спытаў “А ў радавод паспеў уключыць новага чалавека брылёўскай крыві?” Ён пазней у часопіс з “Радаводам” пра праўнучку дапісаў постскрыптам. Пазней у апошняй яго кнізе “Парастак” я з прыемнасцю пра той момант прачытаў: *Вясёлы постскрыптам. 10 красавіка, калі ўжо гэты нарыс быў зданы ў рэдакцыю “Роднага слова” і прыняты да выхаду ў чэрвені, я на шарай гадзіне, не ўключаючы святла, у адзіноце спяваў сам сабе, у нейкія моманты нават і ў слёзнай асалодзе ад музыкі і слоў – родных, рускіх, украінскіх, польскіх. І тут нечаканы і доўгачаканы званок ад Галі, што вось і яна ўжо бабуля, а я – такім чынам, прадзед!.. У Мішы з Мамай – дачушка, імя якой падрыхтавана бацькамі загадзя – Даша, Дар’я, а ў нас пазагорску – Адарка, Адара. Зноў жа высокае хваляванне, святочная навіна, пра якую мне захацелася дапісаць, бо яна ж і да месца ў размове пра мой, пра наш радавод.*

Я заўсёды здзіўляўся, як Янка Брыль вельмі многа і хутка чытаў, нягледзячы на тое, што адным вокам ён не бачыў (пашкодзіў трэскай, калі калоў дровы на лецішчы ў

Крынічным). Я жаліўся на сваё маруднае чытанне – ён выступаў за мяне па-адвакатску і тактоўна супакойваў, што ў мяне шмат розных іншых спраў і адхіленняў, а ў яго галоўная і праца і асалода – чытанне. Ён быў рад, калі я наведваў яго, і мы даволі доўга размаўлялі пра новыя творы, у прыватнасці, надрукаваныя ў “Дзеяслове”, які ён звычайна штудзіраваў раней за мяне і раіў, на што звярнуць увагу. Ён дзяліўся сваімі літаратурнымі прыхільнасцямі, гаварыў пра мінулае жыццё і творчасць, падкрэсліваў, што галоўная яго крыніца – родная мова, самаадукацыя праз кнігу, дыханне праўдай і шчырасцю. Некалькі разоў мы звярталіся да пытання, ці могуць быць літаратурныя творы калектыўнымі, асабліва ў сувязі з непрыемнай спрэчкай нашых сяброў Ніла Гілевіча і Міколы Аўрамчыка наконт “Лысай Гары”. Янка прынцыпова лічыў, што літаратура – індыўідуальная творчасць, хаця могуць быць даволі рэдкія выпадкі калектыўных твораў. Пра тую спрэчку ён казаў, што гэта справа іх асабістая, няхай самі і разбіраюцца. І Ніл, і Мікола – абодва мае сябры і сварыцца з кім-небудзь з іх з-за такога разбору ён не збіраецца. Ён прыводзіў свой прыклад з кнігай “Я з вогненнай вёскі”. Калі аж тры аўтары надрукавалі яе, дык вырашылі ўсе рукапісы спаліць, каб пазней ні паміж імі, ні сярод літаратуразнаўцаў не было разборак, хто больш, хто лепш напісаў, хаця яны адзін аднаму і давяралі поўнасцю і не мелі ніякага сумнення ў інтэлігентнасці і сумленнасці кожнага з іх.

16 траўня 2006 года мне пазваніў Іван Антонавіч і паведаміў, што ляжыць у Бараўлянскай бальніцы, куды яго паклалі, каб выразаць пухліну на кішцы. Я вельмі ўсхваляваўся – чаму Бараўляны? Супакоіў – звычайная адэнома. Спачатку паклалі яго ў агульную палату, у якой адзін трактарыст так брыдкасловіў і крычаў, што было вельмі няўтульна. Добра, што адна дактарыца, якая ведала, хто такі Янка Брыль, падняла шум, і яго, як удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, перавялі ў палату з надпісам на дзвярах “палата ВОВ”. Калі я з жонкай Галяй заехалі наведць яго, я пажартаваў: “Як тут адчувае сябе наш дарагі таварыш ВОВ?” Пасмяяліся. Ён быў спакойны, добразычлівы. Хаця яго кожны дзень наведвалі родныя, асабліва клапатлівыя дачкі –

Наташа і Галя, ён быў рады паслухаць ад нас розныя навіны. Цяжкую аперацыю перанёс мужа, але тры дні адыходзіў ад наркозу: спаў і трызніў. Ды настрой быў аптымістычны, бадзёры. Падарыў нам нядаўна надрукаваную ў серыі “Беларуская проза XX стагоддзя” кнігу “Птушкі і гнёзды. Выбранае”. Калі мы прыехалі, ён ляжаў з кропельніцай і таму падпісваць было нязручна, і смяўся, што ніколі не рабіў надпіс такімі каракулямі: “Радзіму і Галі – з “незабыўнага”. 15.VI.06. Я.Брыль”. Яго адправілі ў Аксакіўшчыну на рэабілітацыю. 7 ліпеня зноў радасць – пазваніў Янка і вясёлым бадзёрым голасам паведаміў, што ўжо ў хаце, дзе так прыемна пасля 2,5 месяцаў адсутнасці, ды яшчэ ў бальніцах. Збіраецца ў Крынічнае.

Перад ад’ездам ён разаслаў сваю новую кніжку “Парастак”, якую адправіў амаль па 60 адрасам. Мы таксама атрымалі: “Дарагім Радзіму і Галі з сяброўскай прыхільнасцю. 8.VII.06. Я. Брыль”. Я адразу пазваніў, але пра ўражанне не мог сказаць, бо Іван Антонавіч ужо з’ехаў у Крынічнае. Вырашылі, што абавязкова прыедзем да яго ў дзень нараджэння, калі яму споўніцца 89 гадоў. Якая цудоўная сімвалічная назва! Гэта – зварот класіка беларускай літаратуры да сваіх вучняў, чытачоў, прыхільнікаў, асабліва да больш маладых парасткаў, якіх у Янкі Брыля за яго доўгае складанае сумленнае жыццё вырасла вялікае мноства. Ён і мастаку падказаў, як зрабіць такую выразную вокладку. У кніжцы аўтар, вялікі майстар прозы і асабліва мініяцюр, зноў шырока і шчодро расчыніў браму сваіх багатых скарбаў. Тут можна пачуць бязмерную любоў да беларускай прыроды, да Нёманшчыны; знайсці мудрыя філасофскія разважанні пра жыццё, пра Бацькаўшчыну, пра ўвесь свет; пра стан мовы беларускай; выказванні пра мінулае і будучае краіны, пра сяброў, пісьменнікаў і мастакоў, пра прыгажосць жыцця, якое, на жаль, часта парушаюць сатанінскія з’явы; сапраўды народныя думкі ад Народнага пісьменніка Беларусі, які не можа абысціся без народных прыказкаў; шчырыя споведзі пра сябе і свой радавод і г.д. Усё напісана прыгажэйшай, адпрацаванай да дробязі брылёўскай мовай. Каб усё дайшло да глыбіні розуму і сэрца трэба, кніжку чытаць і перачытваць

вельмі ўважліва.

І раптам 25 ліпеня 2006 года – неспадзяваны страшэнны ўдар: Янка Брыль памёр у бальніцы Лечкамісіі а 12 гадзіне, калі паставілі кропельніцу, якую так не хацеў прымаць, бо перад тым на працягу многіх дзён хваробы ўсе вены на руках былі паколаны. Памёр раптоўна, бо за 1,5 гадзіны да таго Наталлі Іванаўне казалі, што “состояние удовлетворительное”. Хаджу сам не свой. У галаве: “Іван Антонавіч! Янка! Як жа так? Чаму так? Як будзем без цябе?” Сэрца плюхае зачаста і адчуваецца, што яно ёсць, таму што нешта паколвае. Беларусь і ўвесь свет асірацелі: пайшоў ад нас Вялікі пісьменнік, Вялікі грамадзянін.

На другі дзень у кватэру Брыля прывезлі труну. Пачалі прыходзіць развітацца блізкія, сябры, знаёмыя. Прыйшлі і мы. На вуліцы сустракае Данута. Кватэра адчынена. Наташа, Галя, родныя, Марыя Захарэвіч, Валянціна Коўтун, Анатоль Сідарэвіч маўчаць ці шэптам размаўляюць... Іван Антонавіч, прыгожы, спакойны, трохкі схуднелы, выглядае як быццам спіць. Ён заўсёды быў вельмі фотагенічны. Шматлікія яго здымкі такія выразныя, на іх выразна бачны самыя разнастайныя пачуцці: радасць і прыемная усмешка, роздум і задумлівасць, дабрыню і прыязнасць... Пазваніў сын, Андрэй Іванавіч, які працуе зараз у Японіі, што ўжо ў Маскве і хутка дабярэцца да Мінску.

На наступны дзень а 14 гадзіне пахаванне. Людзі ішлі адзін за адным з кветкамі – сумная вестка разляцелася па Беларусі. Сабралася чалавек пад 400–500. Многа знаёмых і незнаёмых. Бачу палітычных дзеячоў: С. Шушкевіча з Ірынай, А. Мілінкевіча, А. Лябедзьку, С. Калякіна, Ю. Хадыку, А. Дабравольскага, П. Краўчанку, многіх пісьменнікаў, журналістаў, літаратуразнаўцаў, гісторыкаў і інш. Вынеслі труну і над ёй і натоўпам узняліся магутныя светлыя, але з чорнымі стужкамі, бел-чырвона-белыя сцягі. Ад афіцыйных структур няма прадстаўнікоў не тое, што ад Адміністрацыі Прэзідэнта, ці Савета Міністраў, ці Нацыянальнага сходу РБ, а нават ад Міністэрства культуры, Міністэрства адукацыі, Міністэрства інфармацыі, Нацыянальнай акадэміі навук (праўда, ёсць сціплы вянок ад Прэзідыума, а ён жа – ганаровы

акадэмік!). Не відаць і прадстаўнікоў чаргінцоўскага пісьменніцкага саюзу. Як пры пахаванні Васіля Быкава белчырвона-белы сцяг як ветрам здзьмуў усіх афіцыйных прадстаўнікоў чыноўніцкай “вертыкалі”, так і цяпер страх ад сцяга не пусціў іх на развітанне з Народным пісьменнікам Беларусі.

Жалобны мітынг вёў Алесь Пашкевіч. Слова казалі Ніл Гілевіч, Радзім Гарэцкі, Генрых Далідовіч, Сяргей Законнікаў, Вянецук Вячорка, Уладзімір Някляеў. На могілках “Калодзішчы” цела Янкі Брыля паклалі побач з Нінай Міхайлаўнай. Цёплыя шчырыя словы казалі Вольга Іпатава, Анатоль Вярцінскі, Анатоль Кудравец, Віктар Карамазав, загадчык аддзела культуры Карэліцкага райвыканкама Нагорная. Развіталіся, кінулі па тры жменькі зямлі ў магілу. І ўсё – не ўбачым больш жывога Янку Брыля.

Думкі, дух, словы Янкі Брыля будуць жыць вечно ў Беларусі і ўсім свеце, будуць захоўваць беларушчыну, дапамагаць жыць і будаваць вольную дэмакратычную цывілізаваную еўрапейскую дзяржаву з прыгожай назвай Беларусь, якую так любіў і аб якой ўсё жыццё марыў вялікі Янка Брыль.

На кніжнай паліцы ў маёй кватэры супраць майго пісьмовага стала стаіць шэраг кніг (у тым ліку пяцітомнік і трохтомнік) з пятнаццаццю аўтографамі Янкі Брыля і яго здымак. Працуючы, гляджу на іх, а перыядычна праглядаю яго творы і, як некалі маёй стрыечнай сястры Галіне, дачцэ Максіма Гарэцкага, яны дапамагаюць мне жыць.

Янка Брыль – вялікі майстар роднага слова, сапраўдны інтэлігент, які заўсёды заставаўся самім сабой з дзівоснай сціпласцю і годнасцю, дабрынёй і прынцыповасцю, мудрасцю і любоўю; вялікі грамадзянін краіны, для росквіту якой рабіў усё, што мог; гонар беларускай нацыі, які так глыбока змог спасцігнуць народную душу; сумленне нацыі, які зваў свой народ да нацыянальнай самасвядомасці і агульначалавечых каштоўнасцей.

2017

Рыбнае смакаванне

У мой адпачынак у канцы жніўня – пачатку верасня 2017 года Галя і я былі ў Нарвегіі, дзе нам удалося адчуць сапраўдную асалоду ад цудоўнага смаку рыбага багацця. Трэба падкрэсліць, што амаль уся рыба была з улова нашага рыбака. Здзівілі трасковыя, асабліва шэраг глыбокаводных. Перш-наперш гэта ланге (па-нарвежску) ці мольва, якая жыве на глыбінях каля 400 метраў, хаця бывае і на 150–200, мае памер да 2 метраў, а вагой да 40 кілаграмаў. Яе рыбакі завуць марскім шчупаком, бо яна рыба драпежная. Наш рыбак злавіў 20-кілаграмовую ланге памерам 1,7 метры (амаль з самога рыбака). Кавалкі ланге нагадваюць тоўстыя кавалкі свінога сала, маюць мала касцей, але вараная і нават смажаная рыба сухаватая і жарсткаватая. Яшчэ на большай глыбіні – да 1000 метраў, але часцей – таксама каля 400, на камяністым дне жыве бросне (па-нарвежску), ці мянёк (налім – па-беларуску таксама мянёк). Яна сустракаецца значна радзей, а смак падобны да ланге.

З прыемнасцю елі смажаную макрэль (скумбрыю), якую ў час ранейшых прыездаў і самі лавілі. Пасмакавалі марскога акуня ці уэр (па-нарвежску). Ён быў даволі тоўсты, даўжынёй 50–60 сантыметраў і вагой 4 кілаграмы, аранжава-чырвонага колеру. Падсмажаны даволі смачны, мяккі і тлусты. Яшчэ смачнейшы вэнджаны сіг. Усе пералічаныя рыбы лепш за ўсё есці з падсмажанай бульбай. Не саступае па смаку палтус, які асабліва добра есці з рысам. Не адарвешся ад вэнджанага вугра. Самы выдатны дэлікатэс, які нам давялося пасмакаваць упершыню, гэта – акула.

Мы не забываліся на снаданне есці бутэрброды з маслам і засоленым свежым лаксам (па-нарвежску) ці ласосем, які прадаецца ўжо нарэзаным акуратнымі скібачкамі.

2017

Зноў у фермера Berge

У нядзелю нас запрасілі ў госці да фермера – да той жа вельмі сімпатычнай, гасціннай і добразычлівай сям’і, у якіх мы былі тры гады таму. Нам асабліва было прыемна трапіць да іх, бо яны нашы цёзкі па прозвішчу – Berge (па-нарвежску – гара), а таму па-беларуску будуць Гарэцкія (наша прозвішчы таксама ад гары). Ён Тур-Ігіль, жонка – Іра (латышка, родам з Елгавы), іх ферма знаходзіцца на месце, якое таксама завецца Berge.

У сваіх нататках “З нарвежскіх замалёвак” (“Жыццёвы меланж – 2013–2014” (часопіс “Тэрмапілы”, 2014, № 18) я апісаў іх ферму.

У гэты раз нас са шчырай гасціннасцю сустрэла толькі Іра – вельмі вясёлая, сімпатычная, даволі стромкая жанчына. Аказалася, што гаспадар вымушаны быў тэрмінова паехаць далёка ў горы, дзе ўсё лета пасвіліся іх авечкі без асаблівага нагляду ў велізарнай “кампаніі” шматлікіх авечак іншых гаспадароў. Якраз у гэты дзень прызначылі разбіраць авечак (іх у яго 210) і, каб сабраць сваіх у асобны гурт, наш фермер вымушаны быў паехаць на тую важную працэдуру. Сын таксама адбыў на “адлоў” авечак, якіх на зіму абавязкова трэба завесці ў больш цёплыя хлявы. Кожная авечка памечана спецыяльнымі знакамі свайго фермера, а каб прыкметней было – на галаве знак фарбай рознага колеру: чырвонай, жоўтай, зялёнай... Праца вельмі цяжкая і нават небяспечная, бо ідзе на крутых схілах скалістага асяроддзя. Неабходна сярод тысяч авечак адшукаць сваю, злавіць і, сеўшы на яе амаль вярхом, адцягнуць у адведзены куток.

Катэдж Berge ўразіў яшчэ большай дагледжанасцю, чым раней, бо зрабілі рамонт. Выгода бачна ва ўсім: усюды цёплая падлога; на першым паверсе – вялікі пакой сына з рознымі прыладамі для заняткаў фізкультурай, кампютарам, тэлевізарам і інш; на другім паверсе – вялізная гасцінная зала – утульная з прыгожымі сталамі, канапай, крэсламі, тэлебачаннем, цікавымі сямейнымі фотаздымкамі, камінам і добрай печкай; тут жа кухня з неабходным абсталяваннем, прычым усё на электрычнасці; далей прыбіральня з душам,

умывалкай з гарачай і халоднай вадой; пакой для працы з прыгожым сталом, камп'ютарамі; побач бібліятэка, спальня, вольны пакой для гасцей.

Іра вельмі ж ласкава нас прыняла, зрабіла смачны абед з віном і півам – нам стала так прыемна і добра, што мы, на чале з гаспадыняй, адчулі вясёлы, бестурботны настрой, і сталі жартаваць, успамінаць розныя смешныя прыгоды, анекдоты, ад якіх нас ахапіў цудоўны, сапраўдны ад душы, шчыры смех, які не пакідаў нас ні на хвіліну ўвесь час побыту на ферме, а гэта было на працягу амаль 6 гадзін, якія, мне думаецца, амаль на столькі ж гадоў працягнулі нашы жыццёвыя шляхі.

2017

Птушкі на дачы і дзяржава Катар

Якая можа быць сувязь паміж птушкамі ў дачным таварыстве “Навука” каля Дуброўскага вадасховішча пад Менскам і далёкай дзяржавай Катар? Справа ў тым, што 9 ліпеня 2012 года гаспадар дзяржавы Беларусь падпісаў указ “Аб перадачы дзяржаве Катар зямельных участкаў для будаўніцтва рэзідэнцыі і паляўнічых вальераў” (газ. “Наша Ніва”, 30 ліпеня 2014 г.). Паколькі замежнікі не могуць валодаць беларускай зямлёй, Катару далі 25 га на беразе Дуброўскага вадасховішча ў арэнду на 99 гадоў (таму указ быў з грыфам “для службовага карыстання”). Улетку 2014 года інтэнсіўна пачалося будаўніцтва: ад трасы “Мінск–Віцебск” адыходзіць дарога з бетонных пліт, далей старожек і будаўнічая тэхніка, раскурочаны лес, высачэзныя плоты...

На нашых дачах заўсёды было вельмі шмат розных птушак – асабліва раніцою, адначасова са світаннем чуецца такое моцнае і на дзіва прыгожае разнагалоссе, што працянаецца з вялікай радасцю ад пачуцця сапраўднага жыцця. Увесь дзень гучаць прыемныя спевы. Можна пачуць стукі працавітага дзятла, цвырканне мілага вераб'я; падлічыць колькасць гадоў свайго жыцця, што падкажа зязюля; адчуць асалоду ад прыгажосці сінічкі ці снегіра (я любіў маляваць

яго ў дзяцінстве); з цікавасцю паназіраць за віртуознымі палётамі ластавак; пачуць карканне варон, асабліва моцнае ў час іх сваркі ці нейкага пасяджэння на вяршынях сосен, калі галдзяць яны, як бабы на кірмашы і г.д.

Але мы заўважылі, што з часу катарскага будаўніцтва з кожным годам бачым і чуем усё менш птушак, а сёлета ў 2017 годзе, значыць праз тры гады, у дачным пасёлку стала зусім ціха, бо птушак засталася вельмі мала. Не ведаю, што гэта – проста супадзенне, ці тут ёсць нейкая сувязь. Якая ж прычына такой з’явы?

2017

Адыход жыхароў Беларусі з жыцця

Газета “Свободные новости плюс” ад 11 верасня 2017 года надрукавала даведку “Memento mori”, у якой паведаміла, што Белстат прывёў даныя пра смяротнасць у нашай краіне за 2016 год. Усяго за год не стала 119 379 чалавек. Гэта адпавядае прыблізна насельніцтву горада Маладзечна.

Далей былі прыведзены лічбы хуткасці смерці ў Беларусі. Кожныя 4 хвіліны 20 секунд памірае 1 чалавек – гэта амаль 14 чалавек кожную гадзіну ці 236 чалавек за адзін дзень. Затым ідуць лічбы смяротнасці ад розных прычын. Вядома, што найчасцей гэта хваробы (сістэм кроваператварэння – інсульт, інфаркт; органаў стрававання; нярвовай сістэмы; анкалогіі і г.д.).

Мяне больш за ўсё ўразіла колькасць смяротнасці ад псіхічнага і маральнага стану людзей. Аказваецца, што кожныя 3 гадзіны 30 хвілін памірае адзін чалавек ад псіхічных расстройстваў; 4 гадзіны 20 хвілін – ад самагубства; 6 гадзін – ад атруты алкаголем; 20 гадзін – тоне; 22 гадзіны – ад забойства. Цяжка ўявіць, што кожны дзень нехта канчае жыццё самагубствам, другі – тапелец, трэцяга – забілі.

2017

Беларускія карані

22 лістапада 2017 года ў Лондане памёр сусветна вядомы ўнікальны барытон прыгажун Дзмітрый Хварастоўскі, які завяшчаў свой прах пахаваць у двух самых дарагіх для яго месцах Расіі – Маскве і Краснаярску. Даведаўшыся пра яго скон, наш знакаміты паэт Анатоль Вярцінскі ў сваёй запіснай кніжцы знайшоў запіс ад 9 верасня 2016 года, які быў звязаны з чытаннем кнігі Соф’і Бенуа “Дмитрий Хворостовский. Две женщины и музыка”. Там прыводзяцца словы з кнігі: “О бабушке милой замолвите слово... Моя бабушка – белоруска, ро-дилась под Гомелем. Была гениальной хозяйкой и научила меня содержать дом в идеальном состоянии... У неё самые лучшие беляши, которые мне доводилось пробовать. И шаньги она делает просто потрясающие. С детства не могу забыть её пироги с капустой, она печёт их лучше всех на свете. Ну а если сподобится сделать пельмени, то это – ой, ой, ой!” Далей цытата з кнігі: “Бабушка была едва ли самым важным человеком в жизни маленького Димы. Ведь даже став взрослым и востребованным певцом, он в интервью на простой вопрос «Когда просыпаетесь, о чём начинаете думать?» – вдруг вспомнил именно бабушку! – “Вспоминаю, знаете. У меня ведь бабушкино наследство”.

Анатоль Вярцінскі заканчвае свой артыкул (Народная Воля”, 28 лістапада 2017 г.): “Знамянальнае прызнанне “бабулінага ўнука”. Вось адкуль яго ў першасным сэнсе голас, моц і краса. Царства яму нябеснае”.

2017

2017 – Год навукі

Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 23.12.2016 года 2017 год абвешчаны годам навукі, які ў канцы года завяршыўся важнымі падзеямі: у сярэдзіне лістапада выбарамі акадэмікаў і членаў-карэспандэнтаў, 12–13 снежня – Другім з’ездам вучоных Рэспублікі Беларусь. Гэты час супаў з 90-годдзем заснавання першага Інстытута геалогіі ў нашай

краіне (1 кастрычніка 1927 г.). Улічваючы, што 2017 год – Год навукі, мы нават XXV Гарэцкія чытанні прысвяцілі літаратурна-мастацкай і навуковай дзейнасці братоў Гарэцкіх.

24 кастрычніка рашэннем Прэзідыума НАН Беларусі зарэгістраваны кандыдатамі ў члены НАН Беларусі, выбары якіх адбудуцца 16 лістапада, на вакансіі акадэмікаў – 29 чалавек, членаў-карэспандэнтаў – 103. Пасля выбараў на Аддзяленнях навук прайшлі далей кандыдатуры ў акадэмікі – 11, а ў члены-карэспандэнты – 25. Такі вялікі адсеў кандыдатур звязаны не толькі з выбарамі самых выдатных вучоных, але і з шматлікімі іншымі прычынамі (барацьба і канкурэнцыя навуковых школ і ўстаноў, сяброўства, націск кіраўніцтва, шчырыя просьбы кандыдата, агітацыя, асабістыя адносіны, зайздасць, пратэст супраць фармальнага неразумнага кіраўніцтва і г.д.). У гэтыя выбары, аб чым сведчыць шмат адсеяных адзінак, была вельмі моцная барацьба.

У Аддзяленнях навук выбіраюць сваіх будучых калег па званнях вучоных, блізкія па спецыяльнасці, якія найбольш добра ведаюць і могуць ацаніць кандыдатуры ў члены НАН Беларусі. Таму на Агульным сходзе НАН Беларусі ўсе члены іншых Аддзяленняў павінны прымаць вынікі іх выбараў вельмі ўважліва і ў асноўным іх падтрымаць. Аднак там з 11 кандыдатаў у акадэмікі было абрана толькі 5. Такое ўражанне, што галоўнай прычынай быў пратэст супраць фармальнага кіраўніцтва НАН Беларусі (“чыноўнікаў ад навукі”), як адзіная магчымая форма. У лік такіх кандыдатаў трапілі перш-наперш “любімцы” Прэзідыума НАН Беларусі Ф.І. Прывалаў, А.А. Каваленя, Э.І. Каламіец. Сярод іх аказаліся і кандыдаты з нашага Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі – у акадэмікі С.А. Усанаў і ў члены-карэспандэнты І.У. Войтаў. Самае цікавае, што ў апошніх падзеях удзельнічалі і кіраўнікі Прэзідыума НАН Беларусі, якія многім членам Агульнага сходу раілі галасаваць супраць двух кандыдатаў у акадэмікі – В.А. Асташынскага і С.С. Песецкага, а таксама ў члены-карэспандэнты М.С. Якоўчыка, што ім і ўдалося зрабіць.

Другі з’езд вучоных Рэспублікі Беларусь прайшоў яшчэ больш шырока і пампозна, чым Першы. 12 снежня адбыліся секцыйныя пасяджэнні па 9 тэмах: “фізика и информатика в технологиях будущего; технические науки – Индустрия 4.0; современная химия и рациональное природопользование; современные биотехнологии; медицинские и фармацевтические науки; отечественная гуманитаристика – обществу; инновационный агропромышленный комплекс; молодёжь и новые горизонты науки; международное научное взаимодействие на современном этапе”.

13 снежня ў Палацы Рэспублікі Упраўлення справамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь было праведзена пленарнае пасяджэнне з’езда, якое пачалося са знаёмства з выстаўкай “Навука і інавацыі”. Уступнае слова на адкрыцці пасяджэння зрабіў У.І. Сямашка – старшыня Аргкамітэта па падрыхтоўцы і правядзенню з’езда, намеснік прэм’ер-міністра РБ. Пасля зацвярджэння парадку дня, абрання рабочых органаў з’езда выступіў А.Р. Лукашэнка, які прысутнічаў толькі да перапынку на абед. З сумама павінен адзначыць, што ад выступоўцаў не пачуў ніводнага слова па-беларуску. Нават Ігар Марзалюк, якога я трохі раней павіншаваў з выбарамі яго ў члены-карэспандэнты НАН Беларусі, і падзякаваў за яго прыхільнасць да роднай мовы і карыстанне ёй на розных афіцыйных мерапрыемствах, нечакана для мяне выступіў па-руску.

Галоўны дакумент, які абмяркоўваўся на пасяджэнні, праект Стратэгіі “Навука і тэхналогіі: 2018–2040”. Я не буду паўтараць тыя дасягненні, якія адбыліся і добра паказаны ў “Стратэгіі”, а звярну ўвагу на некаторыя цяжкасці. На жаль, шэраг праблем, якія былі і абмяркоўваліся яшчэ на Першым з’ездзе вучоных Беларусі, засталіся, а то нават і павялічыліся.

Галоўны паказчык узроўня навукі – навукаёмістасць Валавага ўнутранага прадукту (ВУП). У 1990 годзе яна была ў Беларусі 2.3%, у час Першага з’езда знізілася да 0.8%, а ў апошнія гады – усяго 0.5% (а можа і менш), што ніжэй парогавага значэння, якое зацверджана Канцэпцыяй нацыянальнай бяспекі РБ (1%). Як бачна, гэты паказчык, які па

рашэнні Першага з’езда павінен быць значна павялічаны, не выкананы. Бясконцыя рэфарміраванні структуры навуковых устаноў і падраздзяленняў, адсутнасць выбараў і валявыя прызначэнні чыноўнікамі іх кіраўнікоў, інтэнсіўнае імкненне перавесці навуку НАН Беларусі амаль цалкам на прыкладныя рэйкі, каб яна давала вынікі хутчэй і поўнаасцю арыентавалася на патрэбы рэальнага сектара эканомікі прывялі да зніжэння ролі фундаментальнай навукі, а разам з ёй і той жа прыкладной і новых тэхналогій. Як і раней, за гэтыя 10 гадоў праблема ўкаранення навуковых распрацовак у вытворчасць так і не вырашана больш станоўча. Тут справа больш у вытворчасці, якая слаба зацікаўлена ў новых вынаходніцтвах, тэхналогіях, бо там, пры адсутнасці сапраўднай канкурэнцыі, галоўная задача – выканаць план, а не ўкараняць нешта новае.

На месцы засталіся праблемы з навуковымі кадрамі: старэнне вучоных са ступенямі (узрост толькі 14 дактароў навук, 137 кандыдатаў маладзей 29 гадоў), зусім малы прыток моладзі, “уцечка мазгоў” і інш. Адна з прычын – нізкая аплата супрацоўнікаў, што пасля Другога з’езда кіраўнік дзяржавы абяцаў разглядзець і станоўча вырашыць.

Здзіўляе хуткасць стварэння “Стратэгіі”, адсутнасць вядомасці аўтарскага калектыву, шырокага абмеркавання, а таксама такога вялікага тэрміну развіцця – да 2040 года. Сучасны свет і яго адзін з галоўных рухавікоў – навука так шчыбка змяняюцца, што прадбачыць на такі вялікі тэрмін шматлікія перспектывы развіцця вельмі цяжка. А. Лукашэнка ў сваім выступленні справядліва адзначыў: “Вы изучили проект стратегии “Наука и технологии: 2018–2040”. Я очень сложно отношусь к разного рода проектам и программам. Особенно аж до 2040 года. Многих из нас уже и на свете этом не будет. Простите, но это аксиома нашего бытия. Кто-то ещё где-то. И с кого спросишь за эту программу?”.

Я, як прадстаўнік Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі” НАН Беларусі і старэйшы акадэмік у галіне навук аб Зямлі, таксама здзіўлены, што ў “Стратэгіі” аж да 2040 года няма ніякай згадкі пра важнейшы, вельмі разнастайны і шырокі комплекс навуковых напрамкаў: геалогія, геафізіка, геахімія, горныя навукі, геаграфія, фізіка атмасферы і г.д. Навукі аб

Зямлі – аснова ўсіх прыродных працэсаў і ведаў пра іх, каркас народнагаспадарчай дзейнасці, яны вывучаюць гісторыю будовы і развіцця той Зямлі, на якой жыве беларускі народ, а яна ахоплівае каля 4 млрд гадоў. “Геалогія” ўзгадваецца толькі ў адным месцы раздзела пра “стан навукі...”, дзе пералічаны “...авторитетные научные школы, имеющие результаты мирового уровня”. Гэта справядліва, бо некалі ў ІГІГ АН БССР было не менш 5 такіх школ, ад якіх пасля разгрому навук аб Зямлі (і асабліва геалагічных) у час кіраўніцтва Акадэміяй М.У. Мясніковічам і да сучаснага перыяду засталіся адзіночныя вучоныя, раскіданыя па розных установах, а дактароў геолога-мінэралагічных навук можна пералічыць па пальцах.

Аўтары “Стратэгіі” пра будучыню нашай дзяржавы напісалі: “Концептуальное видение модели «Беларусь Интеллектуальная», якая ўключае “три ключевых элемента: I. Полноформатное внедрение цифровых технологий, образующих ядро интеллектуальной экономики”... “Беларусь – IT – страна”; II. Развитый неоиндустриальный комплекс... “Новая Индустрия 2040”; III. Высокоинтеллектуальное общество... “Общество Интеллекта 2040”. “Сочетание прорывных технологий производственного, цифрового и социогуманитарного контуров обеспечит реализацию модели «Беларусь Интеллектуальная». Тут найбольш важнае і перспектыўнае – гэта праект дэкрэта “О развитии цифровой экономики”, пра што А. Лукашэнка паведаміў яшчэ да з’езда на пасяджэнні 11 снежня.

29–30 лістапада 2017 года Інстытут геалогіі – філіял “Навукова-вытворчага цэнтра па геалогіі” Мінпрыроды РБ правёў юбілейныя мерапрыемствы, прысвечаныя 90-годдзю заснавання першага Інстытута геалогіі ў нашай краіне. Першы дзень – урачыстае пасяджэнне Вучонага савета і святочны канцэрт, другі – экскурсіі ў Геалагічны музей і “Парк валуноў”. На Вучоным савеце былі зроблены паведамленні пра галоўныя напрамкі навуковай дзейнасці, выказаны шматлікія прывітанні, а таксама адбылася прэзен-

тацыя выдання “Гео-логи и горные инженеры Беларуси: биографический справочник. 4.П /сост. О.А. Берёзко [и др.]; науч. ред. Р.Г. Гарецкий”, Минск: Госуд. Предпр. «НПЦ по геологии», 2017, 255 с.; манаграфія С.М. Обровец и др. “Ранне- и средне-фаменский седиментогенез в Припятском рифтовом бассейне”, Гомель: БелГУТ, 2017, 201 с.

А.А. Махнач зрабіў даклад “От Института геологии – 1927 до Института геологии – 2017”. У канцы 1927 года пастановай СНК БССР на базе геолога-глебавай падсекцыі Інбелкульту быў створаны Інстытут геалогіі, які праз год стаў адным з першых інстытутаў створанай Беларускай акадэміі навук. У яго гісторыі Махнач вылучыў тры этапы: даваенны (1927–1941), “залаты паўвек айчыннай геалогіі” (1945 – пачатак 1990), сучасны (з пачатку 1990).

Са студзеня 1945 года Інстытут геалогіі пад назвай Інстытут геалагічных навук АН БССР зноў пачаў працаваць у Менску. У 1960 годзе ў АН БССР створана Пleshчаніцкая геафізічная абсерваторыя. У 1963 годзе Інстытут геалагічных навук быў перададзены ў “Госгеолком СССР” (з 1965 года Міністэрства геалогіі СССР), а ў лістападзе 1969 года атрымаў назву “Белорусский научно-исследовательский геологоразведочный институт (БелНИГРИ)” (па-беларуску – БелНДГРІ). У 1971 на базе Лабараторыі геахімічных праблем і Пleshчаніцкай геафізічнай абсерваторыі быў створаны Інстытут геахіміі і геафізікі АН БССР. К канцу гэтага этапа геалагічныя навукі складаліся з Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР (звыш 300 чалавек, 16 дактароў, 70 кандыдатаў навук з вядомымі навуковымі школамі сусветнага ўзроўню), пры ім Вопытна-метадычная сейсмалагічная партыя з Пleshчаніцкай і Нарачанскай геафізічнымі абсерваторыямі (пазней самастойны Цэнтр геафізічнага маніторынгу); Навукова-даследчае геалагічнае прадпрыемства “БелГЕА” (больш за 300 чалавек) АН БССР; у вытворчым аб’яднанні “Белгеалогія” Мінпрыроды – “БелНДГРІ” (каля 400 чалавек). Такім чынам, тады існавала найлепшая трыяда навук: фундаментальныя навукі (ІГіГ) → Вопытна-метадычныя цэнтры (БелГЕА і Цэнтр геафізічнага маніторынгу) → прыкладныя навукі (БелНДГРІ). Далей ішло моцнае вытворчае аб’яднанне

“Белгеалогія”. Менавіта ў гэты этап была найбольш добра вывучана геалагічная будова і гісторыя развіцця тэрыторыі Беларусі, у выніку чаго тады і былі адкрыты практычна ўсе вядомыя цяпер радовішчы карысных выкапняў.

Сучасны этап звязаны з працэсам перабудовы, які прывёў да распаду СССР і стварэння шэрагу суверэнных дзяржаў, у тым ліку і Рэспублікі Беларусь – спачатку парламенцкай (кіраўнік С.С. Шушкевіч), затым – прэзідэнцкай (А.Р. Лукашэнка). Узніклі значныя эканамічныя і палітычныя праблемы, страта заказчыкаў, “уцечка мазгоў” і інш. Навісла пагроза ліквідацыі Акадэміі (як такое зрабіў Н.А. Назарбаеў у Казахстане). Новаму Прэзідэнт Акадэміі на чале з Л.М. Сушчэнем удалося захаваць НАН Беларусі. Кіраўнік дзяржавы падтрымаў Акадэмію, але патрабаваў, каб яна працавала на распрацоўку канкрэтных задач народнай гаспадаркі з хуткім укараненнем вынікаў і аддачай. Для гэтага патрэбна сур’ёзнае рэфарміраванне Акадэміі. Апрача таго, ён выдаў шэраг указаў, у тым ліку і пра адмену выбараў прэзідэнтаў (пазней старшынь Прэзідэнта) НАН Беларусі і многіх іншых членаў Прэзідэнта, аб прызначэнні якіх вырашаў сам. У кастрычніку 2001 года ўказам кіраўніка дзяржавы прэзідэнтам НАН Беларусі (да кастрычніка 2004 г.) і старшынёй Прэзідэнта (кастрычнік 2004 г. – снежань 2010 г.) стаў глава Адміністрацыі Прэзідэнта РБ М.У. Мясніковіч. Прабыўшы на гэтай пасадзе 9 гадоў, ён быў прызначаны прэм’ерам Савета Міністраў РБ. Тады ён у вядомым лісце Прэзідэнту РБ (2013 г.) прапанаваў ліквідаваць НАН Беларусі і прызнаўся, што гэтую задуму хацеў здзейсніць адразу па прызначэнні кіраўніком НАН Беларусі.

Калі Мясніковічу не ўдалося гэта зрабіць з усёй НАН Беларусі, дык у адносінах да геалагічных навук ён выканаў сваю задуму паспяхова: у самым канцы 2007 года выйшла распараджэнне Мясніковіча пра выкананне пастановы Савета Міністраў РБ пра перадачу Інстытута геахіміі і геафізікі з усімі супрацоўнікамі, а таксама і будынка ІГГ у Мінпрыроды (БелНДГРІ). Тым самым Мясніковіч поўнасьцю выкідваў геалагічныя навукі з НАН Беларусі. Шматлікія выступленні і лісты з пярэчаннем супраць такога рашэння ад супрацоўнікаў

ГіГ, Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі, ад акадэмікаў і дырэктароў інстытутаў розных краін СНД і суседніх іншых дзяржаў усё ж падзейнічалі на Мясніковіча, і ён злітаваўся і дазволіў пакінуць у НАН Беларусі членаў акадэміі і 20 супрацоўнікаў у складзе Інстытута прыродакарыстання, а таксама блок Б будынка ГіГ для новых супрацоўнікаў гэтага інстытута і Цэнтра геафізічнага маніторынгу. Неўзабаве Мясніковіч (з дапамогай П.А. Віцязя) перадаў “БелГЕА” разам з памяшканнем Мінпрыродзе, а таксама – прадпрыемства “Космааэрагеалогія”. Паказальна, што ўжо ў красавіку 2010 года на Агульным сходзе НАН Беларусі Мясніковіч павінен быў выказаць шкадаванне аб тым, што зрабіў: “Передача их в Министерство природы не дала стране нового качества. Скорее наоборот” (газета “Веды”, 2010).

Рэфармаванне геалагічнай навукі і службы інтэнсіўна ішло і ў Мінпрыродзе: ліквідавалі БелНДГРІ, усю навуку аб’ядналі з вытворчасцю ў Навукова-вытворчы цэнтр – “НВЦ па геалогіі”, што прывяло да адсутнасці ў Беларусі Інстытута геалагічнага профілю.

У канцы 2013 года ў НАН Беларусі было прызначана новае кіраўніцтва на чале са старшынёй Прэзідыума У.Р. Гусаковым. У наступныя гады як з яго боку, так і ад “НВЦ па геалогіі” (асабліва новага Міністра Мінпрыроды А.М. Каўхута) працягвалася тэндэнцыя на ліквідацыю геалагічных навук у НАН Беларусі шляхам перадачы блока Б Мінпрыродзе.

11 сакавіка 2016 года адбылася рабочая нарада пра супрацоўніцтва НАН Беларусі і Мінпрыроды. Гусакоў прапанаваў абмеркаваць магчымасць арганізацыі ў НАН Беларусі самастойнага структурнага геалагічнага падраздзялення. Гарэцкі выказаўся, што ў перспектыве – гэта інстытут геалогіі для вырашэння фундаментальных праблем геалагічных навук, але для стварэння яго трэба пачаць працу ўжо цяпер, пакуль ёсць вопытныя спецыялісты старшага пакалення. У Мінпрыроды неабходна стварыць інстытут па прыкладной геалогіі – тыпа інстытута мінеральных рэсурсаў. На што Каўхута адказаў, што яшчэ раней (пасля размовы з Гарэцкім) падрыхтаваў ужо такі загад.

Пытанне пра абмен блока Б на былое акадэмічнае памяшканне “БелГЕА” было спрэчным, прычым мы нагадалі, што яно офіснае (не гадзіца для лабараторных прац), а таксама пра аб’яцанне кіраўніцтва Прэзідыума АН Беларусі не перасяляць нас. Таму было вырашана канчаткова яго прыняць так, як прагаласуюць на Вучоным савета Інстытута прыродакарыстання ў прысутнасці “прадстаўнікоў апарата НАН Беларусі”. Вучоны савет у хуткім часе адбыўся. На ім прысутнічалі С. Чыжык, П. Віцязь, А. Сукала, У. Левашкевіч, якія катэгарычна былі за перадачу блока Б і яго абмен ці нават проста перасяленне нас у будынак Інстытута прыродакарыстання. Р. Гарэцкі растлумачыў, што для стварэння інстытута геалогіі ў НАН Беларусі ўжо цяпер патрэбна памяшканне, якім рэальна можа стаць блок Б. Нягледзячы на моцны ціск прадстаўнікоў Прэзідыума НАН Беларусі, Вучоны савет прагаласаваў супраць абмена. На пісьмо членаў акадэміі Гусакову не перасяляць нас атрымалі адказ з рэзалюцыяй “Для положительнага рашэння вместе с Мин-природой”. Тым не менш Бюро Прэзідыума НАН Беларусі пад старшынствам Чыжыка вырашыла перадаць блок Б Мінпрыродзе, а нашаму інстытуту было дазволена ўзяць у арэнду некалькі пакояў, у якіх мы і засталіся да гэтага часу. Ужо пытанне аб стварэнні Інстытута геалогіі ў НАН Беларусі больш не ўздымалі. Добра, што Міністр Мінпрыроды Каўхута, якога даволі хутка знялі з гэтай пасады, паспеў у кастрычніку 2016 года усё ж даць распараджэнне стварыць “НВЦ па геалогіі” ў якасці філіяла Інстытута геалогіі. Як бачна, Інстытут геалогіі – гэта зусім малады невялікі асколак ад “залатога паўвека айчыннай геалогіі”, які быў створаны амаль выпадкова, але дазволіў адзначыць 90-гадовы юбілей геалагічнай навукі і службы Беларусі і ўзгадаць пра яе слаўны шлях як у фундамен-тальных, так і ў прыкладных напрамках. Адначасова такі юбілей выклікае вялікі сум ад сучаснага стану геалагічнай навукі і службы, якая так неабходная для развіцця шматлікіх бакоў жыцця Беларусі.

2017

Кніга пра вучоных Беларусі

У 2017 годзе НАН Беларусі была падрыхтавана і выдадзена цікавая кніга “Учёные, прославившие Беларусь” (Мінск, Беларуская навука, 2017, 366 с.). Як адзначыў ва ўводзінах “К читателю” галоўны рэдактар, старшыня Прэзідыума НАН Беларусі акадэмік У.Р. Гусакоў “Кніга прыурочена сразу к трём знаменательным датам: Году науки, 500-летию белорусского книгопечатания и 135-летию со дня рождения академиков Янки Купалы и Якуба Коласа. [...] Очерки представлены в хронологической последовательности, позволяющей проследить процесс развития научной мысли наших соотечественников и оценить их вклад”. І праўда, кніга пачынаецца з артыкулаў “Скорина Франциск (1482/87 – конец 1551/начало 1552)” і “Будный Сымон (ок. 1530 – 13.01.1593)” і канчаецца нарысамі “Ипатьев Виктор Александрович” (30.03.1942–09.06.2009) і “Белоевко Евгений Дмитриевич (09.11.1947–08.12.2006)”. Шкада, што кніга выдадзена поўнасьцю толькі на рускай мове.

У.Р. Гусакоў адзначыў: “Кніга содержит краткие очерки о тех, кто внёс огромный вклад в отечественную и мировую науку. При определении круга персоналий редколлегия и составители исходили из таких критериев, как значимость достижений, признание заслуг, а также вклад в организацию и развитие науки и образования”. Мне так і засталася не зразумела, чаму ў кнігу трапілі адны вучоныя, а другія – не. Мае пытанні пра канкрэтных вучоных (асабліва нашых сучаснікаў) да некаторых членаў рэдкалегіі, складальнікаў і выдаўцоў у гэтым сэнсе не далі ніякіх вынікаў – дасканалыя яны і самі не ведалі.

Мне вельмі прыемна, што ў кнізе ёсць нарысы пра Максіма і Гаўрылу Гарэцкіх, а таксама пра некаторых іх калег, выдатных вучоных, поўнасьцю адданах навуцы – Сцяпан Некрашэвіч, Мікалай Байкоў, Павел Рагавы, Міхась Ганчарык, Алесь Вечар, Пятро Глебка, а сярод больш маладых маіх калег – Аляксандр Махнач, Алесь Адамовіч, Міхась Высоцкі, Леанід Сушчэня, Уладзімір Конан.

2017

Супадзенне юбіляяў

(Максім Гарэцкі і Беларускай Народнай Рэспубліка)

25 сакавіка – вялікае свята беларусаў усяго свету – 100-годдзе ўтварэння Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР), якое адзначаюць як Дзень Волі. БНР – першая незалежная беларуская дзяржава, дзякуючы якой у 1919 годзе ўзнікла БССР, а ў 1991 годзе на базе апошняй – суверэнная Рэспубліка Беларусь. У снежні мінулага года мы адзначалі 100-годдзе драматычных падзей Усебеларускага з’езда 1917 года – першага ў гісторыі агульнанацыянальнага форума беларусаў, які стаў падмуркам абвешчэння 25 сакавіка 1918 года нацыянальнымі дэмакратамі-адраджэнцамі ўтварэння БНР як вольнай і незалежнай дзяржавы.

18 лютага 2018 года мы адзначаем 125-гадовы юбілей з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага, а 10 лютага – 80 гадоў з дня яго расстрэлу. Я павінен падкрэсліць, што такое супадзенне юбіляяў майго роднага дзядзькі і ўтварэнне БНР не з’яўляецца выпадковым.

У лістападзе 1917 года М. Гарэцкі жыў у Смаленску. Пазней у 1922 годзе ўжо ў Вільні ён надрукаваў апавяданне “Усебеларускі з’езд 1917-га года”, у якім настолькі дакладна намаляваў тыя падзеі, што ў многіх міжволі ўзнікла думка, ці не быў ён на тым з’ездзе. Толькі ў 2002 годзе гэта пацвердзіў у сваім артыкуле Уладзімір Содаль, які прывёў вытрымку з ліста Зоські Верас аб тым, што на з’ездзе 1917 года яна бачыла Гарэцкага, які ўвайшоў і ўвесь вечар стаяў у ложы з ёю і яе маці.

У 1918 годзе Янка Купала з жонкай, Максім і Гаўрыла Гарэцкія жылі ў Смаленску. Яны былі сведкамі страшэнных людскіх пакутаў, якія прынесла рэвалюцыя і бальшавіцкі рэжым: масавыя расстрэлы “представителей имущих классов” – бязвінных урачоў, настаўнікаў, гарадавых, студэнтаў, фінансістаў і інш. (іх спісы друкаваліся ў смаленскіх газетах), бясчынствы ў вёсках, дэмагогія, хлусня, хамства, здзекі, страх... Янка Купала ў лісце да Браніслава Эпімаха-Шы-

пілы пісаў: “Там, жывучы праз увесь цяжкі і жуткі 1918 г., я папраўдзе быў як непрытомны”. Разабрацца ва ўсёй блытаніне было цяжка, у многіх прадстаўнікоў інтэлігенцыі “душа дваілася”... Менавіта тут, у Смаленску, М. Гарэцкі па свежых уражаннях ад тых трагічных падзей задумаў, а, можа, і пачаў пісаць аповесць “Дзве душы”, якая ўжо ў 1919 годзе выйшла з друку ў Вільні, куды пераехаў М. Гарэцкі. У аповесці пісьменнік прадбачыў не толькі свой асабісты лёс, але і будучыню Беларусі, нават усёй Расіі і падначаленых ёй рэспублік. У гэтым сэнсе яго твор можна параўнаць з раманам “Бесы” Фёдора Дастаеўскага, у якім той паказаў, як у душах рэвалюцыянераў узнікаюць бясоўска-нігілістычныя і атэістычныя калізіі. Дарэчы, аповесць “Дзве душы” пасля арышту М. Гарэцкага ў 1930 годзе была забаронена, і яе “рэабілітацыя” адбылася толькі праз 70 гадоў.

Як вядома, у красавіку 2016 года, мастацкі кіраўнік Купалаўскага тэатра Мікалай Пінігін паставіў спектакль “Дзве душы”, які ўжо на працягу двух гадоў ідзе з вялікім поспехам.

Стварэнне і існаванне Рады БНР праходзіла ў вельмі складаных і супярэчлівых як вонкавых, так і ўнутраных умовах. У канцы 1917 – пачатку 1918 гадоў у Брэст-Літоўскім ішлі перамовы паміж бальшавікамі і немцамі (без удзелу беларусаў) аб мірным дагаворы. Спрэчкі паміж бальшавікамі прывялі да прыняцця фармулёўкі кіраўніка перамоў Л.Троцкага – “не подписывать “похабного мира”, но и не объявлять ненавистой войны”, спадзявацца на агітацыю сярод дэмаралізаваных нямецкіх салдат. Але ў адказ германскі імператар пачаў наступ па ўсяму фронту, у выніку большая частка тэрыторыі Беларусі была акупіравана. З сакавіка 1918 года бальшавікі падпісалі “пахабны” мір, але ўжо перад гэтым разогналі Усебеларускі з’езд і дабіліся, каб немцы на акупіраванай тэрыторыі не дазвалялі ствараць нацыянальныя арганізацыі. Вось чаму Германія не прызнала БНР.

Як вядома, 25 сакавіка 1918 года была абвешчана III

Устаўная грамата, у якой запісана: ...*Ад гэтага часу Беларускай Народнай Рэспубліка абвешчаецца Незалежнай і Вольнай Дзяржавай. [...] Беларускай Народнай Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбленную перавагу беларускі народ, а ўласна: Магілёўчыну, беларускія землі Меншчыны, Гродзеншчыны (з Гроднай, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежныя часьці суседніх губэрняў, заселеныя беларусамі. Гэты дзень прызнаны нацыянальным святам.*

Але пастанова выклікала нечаканыя вынікі: адбыўся раскол у Радзе Рэспублікі, а таксама ў Беларускай Сацыялістычнай Грамадзе, якая распалася на 4 партыі. Галоўная прычына – “незалежнасць Беларусі”, бо беларускія эсэры і камуністы былі супраць адарвання Беларусі ад Расіі. У кастрычніку 1918 года быў створаны ўрад – Рада Народных міністраў на чале з Антонам Луцкевічам. У лістападзе 1918 года ў Нямеччыне выбухнула рэвалюцыя, акупацыйная армія спешна пакідала Беларусь, але пакінутыя немцамі тэрыторыі пачалі займаць большавікі. Рада Беларускай Рэспублікі і Рада Народных міністраў выдалі IV Устаўную грамату, у якой тлумачылі свае намеры аб будаўніцтве незалежнай Беларускай Дзяржавы, на аснове Устаўной граматы 25 сакавіка заклікалі ствараць *на ўсёй Беларусі свае валасныя, павятовыя і мястовыя Беларускія Рады, каб арганізаваны народ запраўды мог узяць у свае рукі ўласць у сваёй старонцы.*

Беларуская Рада і Рада міністраў былі вымушаны выехаць у Вільню. Яны выдалі V Устаўную грамату, якую завяршылі заклікамі: *Няхай жыве незалежная Беларускай Народнай Рэспубліка! Няхай жыве працоўны народ Беларусі і салідарнасць вольных народаў! Няхай растуць Беларускія сялянскія і работніцкія Рады на ўсёй Беларусі!* (Менск, 8.XII.1918. “Рада Беларускай Народнай Рэспублікі”).

9 снежня 1918 года большавікі занялі Менск. Сябры беларускага ўраду і Рады Рэспублікі былі абвешчаны ворагамі рэвалюцыі. Тыя з іх, хто не выехаў з Менску, былі арыштаваныя, але хутка выпушчаныя. 1 студзеня 1919 года ў Смаленску была ўрачыста абвешчана Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь. У часовы ўрад уваходзіла 19

чалавек, з якіх 8 былі камуністамі-беларусамі (Жылуновіч – старшыня Савета народных камісараў, Чарвякоў – камісар асветы, Дыла – камісар працы і інш.) і 11 – расейскія камуністы, галоўнай асобай сярод якіх быў Мяснікоў (Мяснікян) – камісар вайсковых спраў. Урад выдаў маніфест, у якім адзначыў, што Беларусь – Савецкая Рэспубліка, а таксама абвясчаў незаконнымі Беларускаю Раду і яе ўрад. У пачатку студзеня 1919 года БССР і ЛітССР аб’ядналі ў адзіную Сацыялістычную Рэспубліку Саветаў Літвы і Беларусі (Літ-белрэспубліка), прычым Віцебскую і Магілёўскую губерні далучылі да РСФСР.

Ужо ў красавіку 1919 года польскія войскі пад кіраўніцтвам Начальніка Польскай Дзяржавы Язэпа Пілсудскага занялі Вільню, а ў жніўні і Менск. Зноў змянілася сітуацыя і пачаўся моцны польскі ўплыў. Незалежнасць БНР не адпавядала інтарэсам суседніх дзяржаў, польскія, расійскія і некаторыя іншыя арганізацыі на Беларусі былі супраць беларускай дзяржаўнасці, ды і сярод удзельнікаў БНР не было адзінства ў гэтым пытанні. Таму ўвесь час атрымоўваўся разлад паміж імі, змена арганізацыйных формаў, поглядаў на далейшы шлях, як захаваць і працягнуць развіццё Рады БНР, а то і стварэнне новай Рады.

У Вільні М. Гарэцкі пачаў выкладаць беларускую мову і літаратуру ў Першай беларускай гімназіі, а таксама працаваць на Беларускіх настаўніцкіх курсах і Вышэйшых літоўскіх педагагічных курсах. М. Гарэцкі быў сябрам Таварыства беларускай школы, Беларускага навуковага таварыства, Беларускага выдавецкага таварыства, разам з Сымонам Рак-Міхайлоўскім, Антонам Луцкевічам, Аркадзем Смолічам, Францішкам Аляхновічам і іншымі беларускімі дзеячамі стаў ініцыятарам скаўцкага руху ў Віленскай беларускай гімназіі. Дзякуючы ўплыву Гарэцкага вучаніца гімназіі Наталля Арсеннева – руская з роду Лермантава, як яна сама ўспамінала, стала беларускай паэтэсай. Ён рэдагаваў і выдаваў газеты “Наша думка” і “Беларускія ведамасці”. Дарэчы, у першай (ад 25.ІІІ.1921 г.) былі надрукаваны ўспаміны Антона Луцкевіча

пра пашыранае пасяджэнне Рады БНР 24–25 сакавіка 1918 года, стэнаграма якога да гэтага часу не знойдзена. Тую публікацыю ў газеце пераказвае Лявон Баршчэўскі ў артыкуле “Незалежнасць абвешчана!” (Нар. Воля, 2018 – 20 сакавіка). Гарэцкі склаў і выдаў “Гісторыю беларускай літаратуры”, якую Антон Луцкевіч паставіў вышэй за ўсе публікацыі такога кшталту.

М. Гарэцкі актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці не толькі як пісьменнік, літаратуразнаўца, рэдактар-выдавец, публіцыст, педагог, але і як палітык. У снежні 1919 года адбыўся раскол Рады БНР. Старшынёй Народнай Рады БНР стаў Пятро Крачэўскі, а старшынёй Рады міністраў – Вацлаў Ластоўскі. У Прэзідыум Рады БНР уваходзіла 28 чалавек, у тым ліку і Максім Гарэцкі. Гэта Рада пацвердзіла сваю пастанову ад 25 сакавіка 1918 года аб незалежнасці Беларусі, ухваліла пратэст супраць польскай “акупацыі”. Пад кіраўніцтвам Лёсіка была створана Найвышэйшая Рада, старшынёй якой стаў Іван Серада, а старшынёй урада Антон Луцкевіч. Гэта Рада хацела супрацоўніцтва з Польшчай. Польскія ўлады не прызналі афіцыйнымі органамі абедзве Рады БНР, але загадалі арыштаваць урад Ластоўскага як нелегальную арганізацыю. Ластоўскі быў зняволены на адзін месяц, выпушчаны на волю і ў лютым 1920 года выехаў у Рыгу. Крачэўскі ўцёк за мяжу.

У жніўні 1920 года М. Гарэцкі напісаў ліст Міцкявічусу-Капсукасу – старшыня СНК новай створанай бальшавікамі Літоўска-Беларускай ССР (ЛітБел), а пазней кіраўнік Бюро па нелегальнай рабоце пры ЦК КП(б). У лісце ён выступіў супраць перадачы Літве этнаграфічна-беларускіх зямель: Віленскі край з Вільняй, а таксама Гародня, Ліда, Смаргонь, Ашмяны, Нарач, Браслаўскія азёры. Ён крытыкаваў маскоўскіх бальшавікоў, якія “крамсаюць Беларусь”, а таксама “ковенскіх імперыялістаў” і “літоўскіх акупантаў”. Падкрэсліўшы справу незалежнасці Беларусі, ён некалькі разоў паўтарыў тэзіс аб непадзельнасці і незалежнасці Беларусі. У лісце ён даказаў партыйнаму функцыянеру, што ні “ковенскія імперыялісты”, ні “польскія паны” не маюць права на беларускія землі.

У 1921 годзе найбольш уплывовай арганізацыяй на тэрыторыі Сярэдняй Літвы быў Віленскі беларускі нацыянальны камітэт (Вільнацбелкам), які “імкнуўся да стварэння Вялікага Княства Беларуска-Літоўскага”. Сярод “найбольш выбітных сяброў” лічыўся і М. Гарэцкі. У тым жа годзе быў створаны Беларускі дзяржаўны камітэт, старшынёй якога стаў Антон Луцкевіч, сакратаром – Б.Тарашкевіч, а сябрамі – А. Станкевіч, Ф. Ярэміч, М. Гарэцкі, С. Рак-Міхайлоўскі, А. Смоліч, Э. Будзька.

У студзені 1922 года М. Гарэцкі быў арыштаваны і пасаджаны ў адзіночную камеру ў Лукішках. Праз два тыдні яму прад’явілі абвінавачванне, за якое прадугледжваўся польскім Карным кодэксам смяротны прысуд ці ў лепшым выпадку – катарга. Але суд не адбыўся, і ён “са здэкам быў выкінут з Вільні ў нейтральны пас паміж польскім і літоўскім фронтам”. Сябры Беларускага нацыянальнага камітэту Гарэцкі, Карабач, Краскоўскі, Паркулевіч і іншыя накіраваліся ў Коўна, дзе ўрад Ластоўскага прыняў іх добразычліва. Гарэцкаму і Краскоўскаму прапанавалі заняць пасаду міністра беларускіх спраў, але яны адмовіліся і выехалі ў Дзвінск (Латвія). Тут Гарэцкі чытаў лекцыі на Беларускіх настаўніцкіх курсах. Праз 4 месяцы ён быў паўторна арыштаваны, дастаўлены ў Вільню, дзе знаходзіўся пад вартаю тры тыдні, пасля чаго яго выпусцілі пад заклад у 10 тысяч польскіх марак. 23 верасня 1923 года М. Гарэцкі прыняў удзел у пленарным пасяджэнні Віленскага беларускага нацыянальнага камітэта “найвышэйшага кіроўнага органа для ўсіх беларускіх арганізацыяў і таварыстваў”, на якім старшынёй прэзідыума быў абраны Фабіян Ярэміч, а намеснікам – Антон Луцкевіч. 23 жніўня 1923 года быў зацверджаны Кабінет Міністраў БНР пад кіраўніцтвам Аляксандра Цвікевіча, які пераехаў у Прагу, а ў канцы кастрычніка 1923 года М. Гарэцкі разам з сям’ёй пераехаў з Вільні ў Менск.

Калі 25 сакавіка адбываліся святкаванні на пляцу Парыжскай Камуны блізу Опернага тэатра ў гонар 100-годдзя абвясчэння БНР – першай незалежнай беларускай дзяржавы і

Дня Волі, мы разам з Міколам Купавам і іншымі ўскладалі кветкі да помніка Максіма Гарэцкага. Сімвалічна, што тут, на пляцу Волі ў 20-х гадах мінулага стагоддзя працаваў у Інбелкульце М. Гарэцкі, а ўлетку 1936 года апошні раз наведаў Менск і пляц Волі. Я адчуў, што душа Максіма Гарэцкага ў гэты дзень разам з намі адзначае Свята волі і рада, што яго родная Беларусь – незалежная краіна, для якой ён здзейсніў свае крэда: “Ахвярую сваім “Я” ў імя святога ўсім нам Адраджэння” і да якога заклікаў усіх свядомых беларусаў.

2018

100-годдзе Усебеларускага з’езда 1917 года і ўтварэння ў 1918 годзе Беларускай Народнай Рэспублікі

26–27 сакавіка 2016 года Хведар Нюнька, які ў той час быў старшынёй Культурнага цэнтра Якуба Коласа ў Вільні, запрасіў групу сваіх сяброў адзначыць свята 25 сакавіка 1918 года – дзень абвяшчэння незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Гэта вялікае для ўсіх беларусаў Свята Волі мы вельмі ўрачыста з уздымам правялі ў Беларускай доме правоў чалавека імя Барыса Звозскага. Тады ж вырашылі стварыць Аргкамітэт па святкаванні 100-годдзя БНР. Старшынёй абралі Радзіма Гарэцкага, намеснікам – Марыю Міцкевіч, сябрамі – Лявона Баршчэўскага, Алену Анісім, Алега Трусава, Міколу Люцко, Алену Макоўскую, Ніну Шыдлоўскую і інш; з Літвы – Алега Аблажэя, Хведара Нюньку, Леакадыю Мілаш.

Па розных прычынах Аргкамітэт больш сістэматычна пачаў працаваць толькі ў канцы 2016 і ў 2017 годзе. Звычайна мы збіраліся ў памяшканні ТБМ. З часам да нас далучыўся шэраг новых сяброў, а некаторыя, наадварот, зусім адыйшлі ці ўдзельнічалі зусім пасіўна. Яшчэ ў сярэдзіне траўня 2016 года нечакана памёр выдатны мастак і новы старшыня Культурнага цэнтра Якуба Коласа Алег Аблажэй. Сярод новых сяброў асабліва актыўна ўдзельнічалі Станіслаў

Рудовіч (аўтар кнігі “Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе”), Валер Герасімаў, Мікола Купава. Вырашылі да 100-годдзя Усебеларускага з’езда 1917 года падрыхтаваць брашуру, што даручылі Рудовічу і Герасімаву. Паміж сяброў нашай каманды ўзніклі вельмі гарачыя спрэчкі па многіх пытаннях, якія хвалявалі нас (фінансаванне, весці справу разам з уладамі ці не, аб’ядноўваць працу з рознымі дэмакратычнымі партыямі і інш.). Мае намаганні прывесці да адзінай думкі не прыводзілі да вынікаў, і таму я нават папрасіў замяніць мяне ў якасці старшыні, але ўсе, улічваючы стан майго здароўя, прагаласавалі, каб я заставаўся “ганаровым старшынёй”. Тым не менш большасць з нас працягвала працу. Я разам з Міколам Купавай звярталіся да Гарвыканкама, грамадскасці і іншых структур з шэрагам прапаноў па святкаванні 100-годдзя Усебеларускага з’езда ў снежні 1917 года. Мы нават прапанавалі правесці яго ў Купалаўскім тэатры, у будынку якога і праходзіў той з’езд. Шматлікая грамадская дэмакратычная супольнасць, розныя апазіцыйныя партыі ўздымалі пытанне аб святкаванні гэтай выдатнай падзеі ў гісторыі краіны.

У мяне ўжо раней былі непрыемныя падзеі, звязаныя са святкаваннем 25 сакавіка (85-х угодкаў БНР) у 2003 годзе. Тады я таксама ўвайшоў у Аргкамітэт па падрыхтоўцы і правядзенню Свята Волі, і мы 17 студзеня сабраліся ў сядзібе ТБМ. Прыблізна каля 19 гадзін вечара я развітаўся з Нілам Гілевічам і пазваніў Галі, якая вельмі хвалявалася за мяне, старалася сустрэцца ці нават суправаджаць мяне на розныя мерапрыемствы. Справа ў тым, што тады адпаведныя сілавыя органы сачылі за “апазіцыйнымі” прадстаўнікамі інтэлігенцыі і ўжо збілі шэраг з іх, прычым блізкімі па методыцы і форме прыёмам: увечары каля сваіх дамоў непрыкметна, прафесійным ударам тупым цвёрдым прадметам са спіны па галаве. Сярод іх мае знаёмыя і сябры: Артур Вольскі, Ю. Хашчавакі, В. Мазынскі, А. Кароль, А. Мальдзіс, С. Законнікаў і інш. Я нават думаў: “Хто ж на чарзе?” Не думаў тады, што гэта буду я. Пасля нашага ўдалага пасяджэння, я быў у вельмі

добрым настроі, з пачкай кнігі “Гаўрыла Гарэцкі. Выбранае” (Мінск, “Беларускі кнігазбор”, 2002, 544 с.), якая нядаўна выйшла з друку, бестурботна крочыў дамоў. Я пашкадаваў Галю і ўгаварыў яе мяне не сустракаць, бо я хутка буду ў хаце. Тэлефонныя размовы, асабліва такіх “шкодных асоб”, праслухоўваліся. Не паспеў я дайсці да нашага 4-га пад’езда, як каля 1-га быў збіты, страціў прытомнасць, трохі ачуняў і, хістаючыся, дакавыляў да нашага пад’езда, дзе з дапамогай суседа трапіў у кватэру.

Галя выклікала “хуткую дапамогу”, якая адвезла мяне ў нейрахірургічнае аддзяленне бальніцы № 9, кансультантам якой быў акадэмік, галоўны нейрахірург Міністэрства аховы здароўя РБ Ф.В. Аляшкевіч. У мяне ўрачы засведчылі чэрапна-мазгавую траўму сярэдняй цяжкасці, сатрасенне мозга, зламаны нос і пашкодванні твару, прыкусаны язык, раздутыя губы, кровападцёкі на руках, нагах, твары. У свядомасць пачаў прыходзіць толькі праз тры гадзіны. Зрабілі неабходныя абследаванні – дзякуй Богу, гематомы вялікай няма. Правялі аперацыю, наклалі трынаццаць швоў.

Як пазней я даведаўся ад Галі, суседзяў і іншых, каля нашага дома мяне чакаў сіні “Опель”, з якога выйшлі два моцных хлопцы, а два другія стаялі далей і наглядалі. Першыя ціха падыйшлі да мяне са спіны, прафесійным ударам збілі, забралі з кішэняў 150 тысяч рублёў, пашпарт, пасведчанне акадэміка, пачку з кнігамі. Я страціў прытомнасць і таму не памятаю, што са мной здарылася, колькі ляжаў, але на тым месцы засталася такая вялікая лужына крыві, што трымалася больш тыдня, нягледзячы на дожджыкі. Цікава, што дарагі гадзіннік і каштоўны значок (з золата і плаціны) акадэміка Расійскай акадэміі навук, ключы ад кватэры яны пакінулі.

Падзея са мной выклікала значны рэзананс. Ужо 21 студзеня ў газеце “Народная Воля” надрукавалі артыкул прафесара, доктара тэхнічных навук Аляксея Саламонава “Сатанінскі напад”. *Ён – адзін з найактыўнейшых змагароў сучаснасці за нацыянальнае адраджэнне Беларусі, [...] напад на Радзіма Гарэцкага – гэта працяг камуна-бальшавіцкіх рэпрэсій супраць сукупнай душы беларускага народа, каранёў*

яго духоўнасці. Марат Гаравы ў той жа газеце напісаў пра Сход інтэлігенцыі Мінска, на якім павінен быць і я. Удзельнікі сходу выказалі “абурэнне і глыбокую трывогу” у сувязі са збіццём акадэміка АН Беларусі і Расійскай акадэміі навук Радзіма Гарэцкага і запатрабавалі адстаўкі кіраўніцтва сталічнай міліцыі. 21 студзеня пра гэтую падзею паведамілі газеты рускамоўныя: “Комсомольская правда в Белоруссии” – “Академика Горецкого избили возле дома”, “Известия” – “За что разбили голову академику Горецкому”. Газета “Наша Слова” (ад 22 студзеня) – “Напад на акадэміка Радзіма Гарэцкага”, дзе падкрэслівалася, што ён – “сябра Рэспубліканскай Рады ГА “ТБМ імя Ф.Скарыны”. Газета “Труд в Беларуси” (ад 23 студзеня дала заметку “Печальная тенденция в среде интеллигенции”. Газета “Звезда” (ад 23 студзеня) паведаміла пра сустрэчу кіраўніцтва Галоўнага ўпраўлення ўнутраных спраў (ГУУС) Мінскага гарвыканкама з журналістамі. На пытанне журналіста, ”як ідзе пошук бандытаў, якія 17 студзеня моцна збілі акадэміка Радзіма Гарэцкага, і якія матывы гэтага злачынства?” Першы намеснік начальніка ГУУС Аляксандр Зыль паведаміў, што акадэмік Гарэцкі стаў “ахвярай разбойнікаў [...]. Зараз пошукамі разбойнікаў займаецца следча-аператыўная група”. У рубрыцы “хроніка” “Беларуская деловая газета” (№ 9, 24 января) паведаміла пра гэтую падзею. У “Комсомольской правде” (24 студзеня) зноў напісалі *На академика Горецкого напали преступники – ...По факту нападения возбуждено уголовное дело. Преступники пока не найдены.* Вядомы фотакарэспандэнт Анатоль Кляшчук зрабіў маё фота, якое было змешчана на першай старонцы газеты “Наша Ніва” (№ 3, 24 студзеня 2003) з подпісам “Твар беларускай інтэлігенцыі” і побач невялікі артыкул “*Зьбіты акадэмік Радзім Гарэцкі*” – *...Упраўленне сьледчага камітэту Савецкага раёну распачало крымінальную справу па факце нападу. Аднак намеснік начальніка сьледчага аддзелу Ігар Столяр адмаўляе “палітычную версію”.* У той жа газеце быў змешчаны артыкул Анатоля Сідарэвіча “Улада супраць Гарэцкіх”, у якім ён разглядаў новую кнігу Гаўрылы Гарэцкага “Выбранае”.

Я тады ляжаў у бальніцы, глядзеў на фота, на якім мой пабіты твар з сумнымі прыпухлымі вачыма стаў як бы сымбалам беларускай інтэлігенцыі, і думаў: “Дык які ж сапраўдны твар беларускай інтэлігенцыі?” Я запісаў свае думкі на гэтую тэму і пазней надрукаваў артыкул “Твар беларускай інтэлігенцыі” у газеце “Наша Ніва” (№ 13, 4 красавіка 2003) – скарачаны варыянт, а потым поўны ў кніжцы “Вечна жыве Беларусь” (Мінск, “Беларускі кнігазбор”, 2003, с. 59–61). Той артыкул я закончыў такімі словамі: *Толькі аб’яднанне беларускай інтэлігенцыі можа прывесці да пабудовы сапраўднай незалежнай дэмакратычнай еўрапейскай дзяржавы, і тады кожны жыхар без злога ўдару ў твар падтрымае вядомы вокліч “Жыве Беларусь!”*

На працягу часу знаходжання ў бальніцы я адчуў розныя адносіны да сябе. Некалькі дзён маё прозвішча чамусьці адсутнічала ў спісе хворых, таму шэраг маіх наведвальнікаў не маглі даведацца аб маім стане і тым больш не трапілі да мяне. Так было з нечаканым, але вельмі прыемным прыходам да мяне (з дапамогай Галі) Зінаіды Бандарэнка з мужам Генадзем Канаплёвым, з якімі раней я блізка ніколі не размаўляў і з якімі пазней шчыра пасябраваў. Спачатку мяне вельмі ўважліва наглядалі, часта наведвала вялікая група ўрачоў на чале з Аляшкевічам. Пазней даволі рэзка сітуацыя змянілася – некаторыя прафесары, ды і сам акадэмік, мне здалося, нават сталі пазбягаць мяне. Швы здымаў і іншыя працэдуры праводзіў толькі лечачы ўрач і цікавіўся загадчык і яшчэ адзін прафесар, з якім мы размаўлялі па-беларуску на розныя тэмы і які вельмі прыхільна да мяне адносіўся. 16 студзеня мяне агледзела група ўрачоў, было павядомлена мне, што яны зрабілі ўсё, што маглі, і прапанавана перавесці мяне ў “Лечкамісію”, але адзін з прафесараў непрыкметна даў мне знак, каб я не згаджаўся і лепш адпрасіўся дахаты, што я і зрабіў. Я тады зразумеў, што ў сучасны момант мне трапляць туды не пажадана, бо быў яшчэ нядаўні незразумелы і падазроны прыклад зусім моцнага Генадзя Карпенкі. 27 студзеня мяне выпісалі і я даволі хутка зноў змог працаваць і ўдзельнічаць у грамадскім жыцці, хаця траўмы галавы нагадвалі пра сябе ўвесь час. Таму ўжо 17 лютага на 10 дзён

прышлося ўсё ж легчы ў аддзяленне кардыялогіі ў “Лечкамісію”.

11 сакавіка 2003 года ў бібліятэцы Нацыянальнага цэнтра імя Францыска Скарыны сабраўся Аргкамітэт па святкаванні Свята Волі 25 сакавіка. Тады я сустрэў Адама Мальдзіса, які ў сувязі з нападам на мяне з гумарам прывітаў: “Віншую вас з уключэннем у кагорту “недабіткаў”!”

Праз два тыдні я ўдзельнічаў у пасяджэнні Аргкамітэта па правядзенні Усебеларускага сходу інтэлігенцыі, які 16 сакавіка адбыўся ў Доме культуры камбіната “Сукно”. Пазней абралі Раду інтэлігенцыі (куды трапіў і я), а яе старшынёй абралі Уладзіміра Коласа.

21 сакавіка 2003 года ў гонар Свята Волі ў сядзібе БНФ было адкрыццё выстаўкі суполкі “Пагоня”, якую праводзіў Аляксей Марачкін. 22 сакавіка ў малым зале “Сукно” адбылася ўрачыстая навуковая канферэнцыя, якую веў Юрась Беленькі. Я там выступіў з дакладам “Незалежнасць Беларусі і прыродныя рэсурсы”. 25 сакавіка адбыўся ўрачысты сход у гонар 85-годдзя БНР, які вяла Зінаіда Бандарэнка, а выступілі Анатоль Грыцкевіч, Ніл Гілевіч і Радзім Гарэцкі. Завяршыўся сход канцэртамі фальклорных музыкантаў.

28 сакавіка ў газеце “Звязда” з’явілася заметка “Затрыманы падазраваемы ў нападзе на акадэміка Гарэцкага”, аб чым паведаміў падчас сустрэчы з журналістамі намеснік начальніка Галоўнага ўпраўлення ўнутраніх спраў (ГУУС) Мінскага гарвыканкама Аляксандр Найдзенка. Нарэшце 5 чэрвеня 2003 года мяне выклікаў Прахарэнка – супрацоўнік Упраўлення следчага камітэта і паказаў маё “дело”, якое было даволі тоўстае. Пазнаёміў мяне з “судмедэкспертызаў” (М.Э. Верлыга), у якой ужо паказчыкі намнога лепшыя: “... перелом костей носа, ушибленная рана затылочной области, кровоподтеки лица, причинённые тупыми твёрдыми предметами незадолго до обращения за медицинской помощью, относящиеся к категории лёгких телесных повреждений, повлекших кратковременное расстройство здоровья”. Далей прыблізна такія вывады: допыты міліцы-янтамі падазронага Віктара Бурагі – бяздомнага маладога бадзятгі, а таксама размовы з многімі суседзямі і пацярпеўшым ніякіх доказаў не

далі. Ніхто з суседзяў нічога не бачыў. Версіі напада: абрабаванне, хуліганства, зайздрасць. Следчы паўтарыў фразу, якую раней выказаў кіраўнік дзяржавы, што да чаго дайшлі гэтыя бадзяткі – нападаюць нават на ака-дэмікаў. Я адказаў следчаму, што першы раз бачу бадзят, што прыязджаюць на легкавым аўтамабілі “Опель”, на што той нічога не адказаў, але вельмі прасіў падпісаць пратакол, каб закрыць “дело”.

Адзіны плюс з усіх гэтых падзей: мусіць, я стаў апошнім, хто трапіў у стан “недабіткаў” такога кшталту.

Падыходзіла 25 сакавіка, калі беларусы ўсяго свету адзначаюць Дзень Волі – гадавіну абвяшчэння БНР, таму актывісты апазіцыі звярнуліся да сталічных улад за дазволам правесці масавую акцыю “святкавання 99-й гадавіны БНР” ад Акадэміі навук да Кастрычніцкай плошчы. Беларускія ўлады парушылі закон (адказ заяўнікам павінны былі даць за 5 дзён да пачатку мерапрыемства), а чамусьці цягнулі да апошняга моманта з рашэннем адзначыць Свята ў Парку Дружбы народаў, і таму самі справакавалі сітуацыю. Актывісты апазіцыі не пайшлі мітынгаваць у парк, а накіраваліся па праспекце Незалеж-насці ў бок плошчы Якуба Коласа. Вось тут іх сустрэлі міліцэйскія “аўтазакі” і небывалая па колькасці армада ўзброеных сілавікоў, якія з дзікай злосцю накінуліся на мірных дэманстрантаў, многіх збівалі і нават пакалечылі. Праз некалькі гадзін у пастарунках апынуліся сотні людзей, а затрымана было больш за 700 чалавек.

Сто гадоў таму 7 лістапада 1917 года (па старому стылю 25 кастрычніка) адбылася Кастрычніцкая рэвалюцыя, і большавікі захапілі ўладу. Ці афіцыйна адзначаюць дзяржавы свету гэтую дату як свята? **Толькі Беларусь ў гордай адзіноце адзначае Кастрычніцкую рэвалюцыю як афіцыйнае свята.** Шырока вядома, што большавіцкі тэрор учыніў масавы генацыд супраць народа, мільёны людзей як “ворагі народа” прайшлі праз пакуты турмаў, лагераў, ссылак, былі расстраляны. Гэтыя злачынствы не маюць тэрмінаў даўнасці.

У Беларусі 80 гадоў таму, 29 кастрычніка 1937 года, за адну ноч сталінскія каты расстралялі больш за сто выдатных прадстаўнікоў творчай, тэхнічнай і дзяржаўнай інтэлігенцыі. У Расіі амаль тая ж дата – 30 кастрычніка 1937 года, была вядома як галадоўка палітвязняў у мардоўскіх і пермскіх лагерах. У Расіі гэта адзначаецца як Дзень памяці ахвяр рэпрэсій, прычым тое робіцца на ўзроўні прэзідэнта краіны. На месцы помніка Дзяржынскага супраць знакамітай Лубянкі пастаўлены спецыяльны камень памяці ахвяр бальшавіцкага тэрору, да якога прыходзяць тысячы людзей з кветкамі і запальваюць свечы памяці. У Беларусі дзсяткі і сотні “апазіцыянераў” са свечкамі ўспамінаюць ахвяр рэпрэсій пад пільным наглядам сілавых структур.

Справа ў тым, што беларускі рэжым – самы прасавецкі ва ўсім былым СССР, таму Беларусь часта і называюць “савецкім запаведнікам” (нават “Лінія Сталіна” створана). У гэтыя дні лістапада ў Інстытуце гісторыі НАН Беларусі адбылася міжнародная навуковая канферэнцыя з характэрнай назвай “Великий Октябрь в исторических судьбах белорусской государственности”.

Беларусі таксама неабходна адмовіцца ад святкавання 7 лістапада, адзначаць яго як дзень журбы і памяці ахвяр бальшавізма. На наступны год будзе вялікае свята беларусаў усяго свету – 100-годдзе ўтварэння Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) – першай незалежнай беларускай дзяржавы, дзякуючы якой у 1919 годзе ўзнікла БССР, а на базе апошняй – у 1991 годзе суверэнная Рэспубліка Беларусь. Безумоўна, гэта свята павінна падтрымаць кіраўніцтва дзяржавы РБ, бо яно падкрэслівае сваё імкненне да незалежнасці Беларусі.

У газетах працягвалі пісаць пра важныя ў гісторыі Беларусі юбілеі – 100-годдзе Усебеларускага з’езда і БНР. Асабліва дэталёва асвятляў падзеі тых гадоў у серыі артыкулаў Лявон Баршчэўскі на старонках “Народнай Волі”. Я таксама ў той жа газеце надрукаваў артыкул “100 гадоў Усебеларускаму з’езду”. Удалося выдаць кніжку Станіслава Рудовіча і Валерыя Герасімава “Іх звала Беларусь святая: Да

100-годдзя Усебеларускага з’езда 1917 года” (Мінск, “Кнігазбор”, 2017, 84 с.). Кніга выдадзена па замове і коштам спадара Міколы Люцко, які стаў і яе рэдактарам. Наклад 300 экз. У сядзібе ТБМ адбылася вечарына з прэзентацыяй кнігі. Старшыня ТБМ Алена Анісім выказала спадзяванне, што 100-годдзе БНР будзе шырока адзначана і паспрыяе аб’яднанню нацыянальных сіл. У магазіне “Акадэмкніга” ідзе па-спяховы продаж кнігі, што сведчыць пра яе каштоўнасць і магчымасць яе перавыдання. Па ініцыятыве Міколы Купавы адбыўся “круглы стол”, прысвечаны гэтаму слаўнаму юбі-лею.

1 снежня 2017 года ў гістарычным будынку Купалаўскага тэатра, дзе праходзіў Усебеларускі з’езд у сярэдзіне снежня 1917 года, адбылася Міжнародная канферэнцыя “Как события 100-летней давности отразились на судьбе суверенной Беларуси» («Новости «24 часа» на СТБ). На пленарным пасяджэнні выступілі Пётр Брыгадзін, дырэктар Дзяржаўнага інстытута ўпраўлення і сацыяльных тэхналогій БДУ; Вячаслаў Даніловіч, дырэктар Інстытута гісторыі НАН Беларусі; Ігар Марзалюк, прафесар гісторыі, дэпутат Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу РБ; Георгі Атаманаў, другі сакратар ЦК Камуністычнай партыі Беларусі. Усе выступоўцы нагадалі, якія гістарычныя падзеі ў краіне і Усебеларускім з’ездзе адбываліся ў тых часы.

Прывітальнае слова ў адрас міжнароднай канферэнцыі прыслаў Аляксандр Лукашэнка, Прэзідэнт РБ: *Идея самоопределения Беларуси, которая шла снизу, от инициативы народных масс, выразилась в созыве Первого Всебелорусского съезда. Это народное собрание продемонстрировало важнейшие ценности, значимые для нас до настоящего дня: своё государство, его социальный характер и тот факт, что только народ, его воля, коллективный разум и лидеры могут стать подлинным источником независимости.*

Пазней у газеце “Наша слова” ад 13 снежня 2017 года з’явілася публікацыя “Улады прызналі Першы з’езд”. Пра гэта сведчыць прывітанне Аляксандра Лукашэнка, якое ён накіраваў гасцям і ўдзельнікам канферэнцыі “Падзеі 1917 года ў гістарычным лёсе Беларусі” (паведамленне БелТА). Прывітанне зачытаў першы намеснік кіраўніка Адміністрацыі

прэзідэнта Максім Рыжанкоў. Размова ідзе пра Канферэнцыю і прывітанне, якія ўжо былі надрукаваны па матэрыялах “24 часа” на СТВ. Такім чынам, свята “100-годдзя БНР” грамадскасць Беларусі зможа правесці пры поўнай падтрымцы ўладаў.

2018

100-гадовы юбілей Свята Волі – абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)

Правядзенне Міжнароднай канферэнцыі “Как события 100-летней давности отразились на судьбе суверенной Беларуси” (1 снежня 2017 г., Купалаўскі тэатр), якую вітаў Прэзідэнт РБ, грамадскасць Беларусі ўспрыняла як станоўчыя адносіны ўладаў да свята “100-годдзя БНР” і таму па ўсёй краіне пачалася падрыхтоўка да святкавання.

8 студзеня 2018 года адбылася сустрэча палітычных і грамадскіх дзеячоў, на якой прынялі прапанову Беларускага нацыянальнага кангрэса – БНК (лідар Уладзімір Някляеў) – стварыць аргкамітэт па падрыхтоўцы святкавання 100-годдзя БНР 25 сакавіка ў Мінску. Але старшыня руху “За Свабоду” Юрась Губарэвіч і Аляксей Януковіч (партыя БНФ) нагадалі, што ўжо створаны такі аргкамітэт на чале з Радзімам Гарэцкім. 15 студзеня сабраліся прадстаўнікі абодвух аргкамітэтаў на пасяджэнне, на якім Уладзімір Някляеў і Мікалай Статкевіч (разам з іншымі сябрамі БНК) згадзіліся аб’яднацца з ужо існуючым аргкамітэтам і тады быў створаны Нацыянальны грамадскі арганізацыйны камітэт па святкаванні 100-гадовага юбілею БНР, ганаровым старшынёй якога быў выбраны акадэмік Радзім Гарэцкі, дзейным старшынёй – мастак Мікола Купава, намеснікамі – святар, журналіст Леванід Акаловіч, грамадскі дзеяч Алесь Жучкоў, дыякан, пенсіянер Мікола Бамбіза і 28 сяброў, у тым ліку Лявон Баршчэўскі, Юрась Губарэвіч, Рыгор Кастусёў, Анатоль Лябедзька, Ігар Лялькоў, Аляксей Марачкін, Марыя Міцкевіч, Уладзімір Някляеў, Павел Севярынец, Мікола Статкевіч, Аляксей Януковіч. На тым жа пасяджэнні было прынята

рашэнне правесці 25 сакавіка ў Мінску святочнае шэсце: збор на плошчы Якуба Коласа, адкуль па праспекце Незалежнасці да плошчы Свабоды, дзе будзе мітынг і канцэрт. Аргкамітэт прыняў зварот да ўлад, каб дзень 25 сакавіка стаў святочным, а ў Мінгарвыканкам была пададзена адпаведная заяўка. Усе гэтыя падзеі добра апісаў Сяргей Пульша ў артыкуле “Юбілей БНР з’яднаў апазіцыю?” (“Новы час”, №1, 19 студзеня 2018).

У сувязі са святам ЗБС “Бацькаўшчына” падрыхтавала цудоўны каляндар “Адрасы БНР. 1918–2018”, у якім змешчаны фота 12 будынкаў, дзе ў розны час адбываліся падзеі, звязаныя з БНР. Нацыянальны грамадскі арганізацыйны камітэт па святкаванні 100-гадовага юбілею БНР распрацаваў шырокую праграму святкавання 100-гадовага юбілею БНР 25 сакавіка 2018 года.

Ужо ў канцы лютага Мікола Купава і Леванід Акаловіч арганізавалі навуковую канферэнцыю, на якой з шырокім спектрам праблем таго часу, звязаных з утварэннем БНФ выступілі Радзім Гарэцкі, Ігар Лялькоў, Ніна Стужынская, Марыя Міцкевіч, Маргарыта Пярова (Санкт-Пецербург), Станіслаў Рудовіч, Мікола Купава і інш.

13 сакавіка ў парку імя Янкі Купалы ўрачыста адкрылі памятны знак, на якім паказаны два дамы і зроблены надпіс: “На гэтым месцы стаялі дамы сям’і Луцкевічаў, дзе ў 1896–1906 г.г. жылі вядомыя беларускія дзеячы Антон і Іван Луцкевічы” (аўтары архітэктар Юры Градаў і скульптар Канстанцін Целяханаў). Помнік адкрывала стрыечная пляменніца Луцкевічаў Маргарыта Пярова.

13 сакавіка Рада ТБМ пад кіраўніцтвам Алены Анісім падтрымала рашэнне стварыць прыватную ўстанову адукацыі “Універсітэт імя Ніла Гілевіча”, а рэктарам зацвердзіла Алега Трусава. Тады ж мы напісалі “Зварот Рады ТБМ з нагоды 100-годдзя Беларускай Народнай Рэспублікі”.

14 сакавіка ў Нацыянальным гістарычным музеі адкрылася выстаўка “100-годдзе БНР: ад краёвасці да дзяржаўнасці”.

15–16 сакавіка Інстытут гісторыі НАН Беларусі правёў вялікую Міжнародную канферэнцыю “Беларуская Народная

Рэспубліка ў гісторыі беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці”, прысвечаную 100-годдзю БНР. Галоўная мэта гісторыі беларускай дзяржаўнасці – стварыць гісторыю з пункту гледжання беларусаў, каб не быў варыянт нашай гісторыі польскі, украінскі ці расійскі. БНР была нацыянальнай формай беларускай дзяржаўнасці. Падчас канферэнцыі была прэзентавана новая кніга “Беларуская Народная Рэспубліка. Крокі да незалежнасці” (калектыў аўтараў).

17 сакавіка Кансерватыўна Хрысціянская Партыя–БНФ у Міжнародным адукацыйным цэнтры імя Ёганса Рау зладзіла канферэнцыю, прысвечаную 100-годдзю БНР. Намеснік старшыні КХП–БНФ Юрась Беленькі па тэлефоне запрашаў мяне прыняць удзел, але я, падтрымаўшы правядзенне такой канферэнцыі, павінен быў адмовіцца, бо я адчуваў сябе вельмі слабым у сувязі з “шалёнымі жартамі” маёй мерцацельнай арытміі і ціскам. У канферэнцыі прынялі ўдзел больш за 200 чалавек, у тым ліку вядомыя гісторыкі. Спачатку зачыталі вітальныя словы старшыні Рады БНР Івонкі Сурвілы і кіраўніка КХП–БНФ Зянона Пазняка. Канферэнцыя прайшла вельмі цікава і карысна.

Валер Карбалевіч у артыкуле “Век воли” (Своб. нов. плюс, 27.ІІІ.2018) прасачыў эвалюцыю адносінаў Прэзідэнта РБ і яго ўлад да Дня Волі 25 сакавіка ад *рэзка адмоўных*, калі былі найбольш маштабныя рэпрэсіі супраць апазіцыі, да *нейтральных* (калі патрэбная падтрымка электарата маладога і сярэдняга ўзросту) і, нарэшце, у 2017–2018 гады да *мяккай беларусізацыі* (пад уплывам вайны ва Украіне і палітыкі Масквы “русского мира”). Улады дазволілі мітынг і канцэрт каля Опернага тэатра і іншыя мерапрыемствы.

Але ва ўладаў адразу ўзніклі праблемы: негатыўная рэакцыя Расіі і прыхільнікаў “русского мира”, якіх у Беларусі больш, чым яго праціўнікаў. Кіраўніку дзяржавы і самому не імпаніравала апазіцыя з яе сімваламі (бел-чырвона-белы сцяг і інш.), і яе ўздым падрываў яго асновы. Каб выйсці з такой супярэчлівасці, ён на сустрэчы з творчай моладдзю 20 сакавіка ўжо негатыўна выказаўся адносна БНР: “Хорошая это страница в нашей истории? Наверное, не совсем. ...Но гордиться этим, если это было так, не надо...”. Ён меў на

ўвазе тое, што Усебеларускі з'езд і абвяшчэнне БНР праходзілі ў той час, калі Менск быў пад нямецкай акупацыяй.

24 сакавіка ў Менску адбыўся ўрачысты сход у гонар 100-годдзя абвяшчэння БНР, на які Нацыянальны грамадскі арганізацыйны камітэт пасылаў спецыяльнае запрашэнне, узор якога прыводзіцца.

У сходзе прынялі ўдзел прадстаўнікі дэмакратычнай супольнасьці і творчай інтэлігенцыі, палітычных партый і арганізацый, а таксама дыпламатычнага корпусу. Па стану здароўя я не змог прысутнічаць. Уступнае слова сказаў Мікола Купава. Святар Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай царквы айцец Леванід Акаловіч прачытаў малітву, якой прысутныя ўшанавалі памяць знішчаных бальшавікамі дзеячоў БНР. Выступіў былы старшыня Вярхоўнага савета РБ Мечыслаў Грыб, які 15 сакавіка 1994 года падпісаў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь. Прыдаў святочны настрой і ўразіў усіх сваім выступленьнем Лявон Баршчэўскі, які павіншаваў прадстаўнікоў амбасадараў на многіх мовах. Закончылася сустрэча выдатным канцэртам з удзелам Зміцера Вайцюшкевіча і Сяргея Доўгушава, гуртаў "Балцкі суб-

страт” і “Тутэйшая шляхта”, а таксама шчодрым пачастункам.

24 сакавіка ЗБС “Бацькаўшчына” павіншавала “ўсіх суродзічаў з найвялікшым нацыянальным святам – Днём Волі” і пажадала: “Усе разам з імпэтам працягнем будаваць вольную суверэнную беларускую дзяржаву!”. Саюз беларускіх пісьменнікаў і ЗБС “Бацькаўшчына” прыслалі сваім сябрам прыгожую паштоўку “25 сакавіка – Дзень Волі”.

24 сакавіка міністр замежных спраў Уладзімір Макей у інтэрв’ю каналу Euronews заявіў: “Мы запусцілі дыялог с грамадзянскім грамадствам... Государство уже выразило готовность начать этот диалог. Разумным было бы принять это предложение и двигаться дальше для достижения большего успеха в этой сфере... Сегодня государство впервые протянуло руку своим оппонентам”, а пазней дадаў: “Никто не был арестован в связи с празднованием столетия БНР”.

Аргкамітэт па святкаванні 100-годдзя БНР, улічваючы станоўчае стаўленне ўлад да Свята, прыйшоў да агульнай згоды, што яно павінна адбыцца без канфрантацыі, пратэстаў, крытыкі ўлад, а як шчырая радасць, з песнямі, танцамі, вялікім гумарам, бо гэта сапраўды Свята Волі і Незалежнасці, надзея на светлае будучае нашай краіны. Тым больш, што Уладзімір Някляеў нагадаў як святкавалі 75-годдзе БНР 25 сакавіка 1993 года. Я таксама добра памятаю той дзень, тым больш, што цяпер у газеце “Новы час” (№ 6, 23 лютага 2018) надрукавалі фота (с. 6), на якім у час мітыngu на трыбуне стаяць (злева направа) : Зянон Пазняк, Радзім Гарэцкі, Васіль Быкаў, Ніл Гілевіч, Галіна Сямдзянава, Валянцін Голубеў, Сяргей Навумчык. Тады спявалі, танцавалі, куплялі сувеніры, было выдатнае шэсце з вялікай энергіяй – “той рух, тая белачырвона-белая плынь, якой, здавалася, не будзе спыну, якая цякла і цякла па Мінску, па ўсёй Беларусі. І было высокае, якое проста захлынала душу, адчуванне Волі” (“Нар. Воля”, 20 сакавіка 2018 г.). Тады падалі адпаведную заяўку ў Мінгарвыканкам пра блізкае да ўзгаданага паўнацэннае святкаванне юбілейнага Дня Волі. Але ўлады Мінска, відаць, ужо ведалі пра негатыўныя адносіны Прэзідэнта РБ да БНР і таму далі дазвол адзначыць “100-годдзе БНР” толькі каля Вялікага тэатра оперы і балета, дзе правесці мітынг, святочны

канцэрт і інш. Большая частка сяброў Аргкамітэта па святкаванні 100-годдзя БНР згадзілася з уладамі. Гэта выклікала, як часта такое было і раней, раскол сярод Аргкамітэта. Уладзімір Някляеў лічыць, што “калі б сябры аргкамітэта дзейнічалі салідарна і годна, мы мелі б і юбілейны Дзень Волі, і шэсце, і канцэрт, і мітынг”. Ведаючы сутнасць сучасных улад, цяжка было чакаць дазвол на больш шырокі і поўны маштаб святкавання, бо нават той, які ўпершыню адбыўся за апошняе дзесяцігоддзе, быў для многіх даволі нечаканым. Але частка Аргкамітэта, якая лічыла, што шэсце мусіць быць абавязковым, была пакрыўджана, што яе не паведамілі аб змене папярэдняй дамоўленасці.

Мікола Статкевіч і яго прыхільнікі вырашылі шэсце пачынаць з пляцу Якуба Коласа, Юрась Губарэвіч і шэраг іншых – па зусім кароткім шляху – ад помніка Янкі Купалы адразу на мост праз рэчку Свіслач і да Опернага тэатра. Апошняе шэсце было бяскрыўдным, тым больш, што па гэтым шляху ўсё роўна рухалася шмат удзельнікаў святкавання да Опернага тэатра. Але нідзе шэсце не было санкцыяніравана ўладамі і таму лічылася незаконным.

Яшчэ за некалькі дзён да Свята Волі Уладзімір Някляеў быў кінуты ў ізалятар у спецпрыёмнік “Акрэсціна” быццам для адбыцця пакарання, вынесенага яшчэ 1 лістапада мінулага года на 10 сутак. Сапраўдны паэт і за кратамі паэт – Някляеў у Святочны дзень напісаў верш “Дзень Волі. Да 100-годдзя БНР”, які заканчвае словамі аптымізму:

Дарма – турма! А Воля – не дарма!
І не дарма Пагоні меч узняты!
Мы рассячэм ланцуг!
Мы вырвемся з ярма!
Мы ўсё-ткі спраўдзім
Волі нашай
Свята!

Някляеў адседзеў пяць сутак і 25 сакавіка вечарам яго выпусцілі на волю. Супраць забароны шэсця выступіў шэраг актывістаў, якіх таксама арыштавалі яшчэ да 25 сакавіка, у

тым ліку Вячаслава Сіўчыка і Максіма Вінярскага.

Урачыстую праграму “Свята Волі і Незалежнасці” вялі народная артыстка Беларусі Зінаіда Бандарэнка і Усевалад Сцебурак. Сабралася каля 50 тысяч чалавек. На тварах свяціліся радасць і шчасце, якія разам з вясеннім сонейкам сагравалі прахладны дзень, луналі сотні бел-чырвона-белых сцягоў, чулася беларуская мова. Яскравыя прамовы гісторыка Валянціна Голубева, Юрыя Зісера, Алеся Ліпая, Зміцера Дашкевіча і іншых слухаліся з цікавасцю, а пазней слаўна гучаў канцэрт з беларускімі песнямі, а таксама калектыўныя спевы беларускіх гімнаў “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”, “Пагоня”, “Магутны Божа”, якія аб’ядналі тысячы патрыётаў Бацькаўшчыны. Сумна, што такая па-сапраўднаму святочная атмасфера запаўняла толькі адведзены кавалак зямлі беларускай. Як выказалася Зінаіда Бандарэнка: “улады як бы загналі нас у рэзервацыю”, Міхась Скобла – “БНР на пяці гектарах”, Аляксандр Фядута – “100-летие БНР в оперно-балетном гетто”. Але, як правільна адзначыў у сваім артыкуле “БНР на пяці гектарах” Міхась Скобла (“Нар. Воля”, 30 сакавіка 2018 г.): “На той плошчы была тэрыторыя свабоды, тэрыторыя БНР, там адбыўся наш Вялікі Дзень – хай сабе пакуль што на пяці гектарах. А вось калі і наколькі пабольшае і пашырыцца тая тэрыторыя – будзе залежыць ад усіх нас”.

За межамі вызначанай пляцоўкі шэраг удзельнікаў хапалі, затрымлівалі, арыштоўвалі і нават у дзетак адбіралі бел-чырвона-белыя сцяжкі. Асабліва шмат затрыманняў адбывалася на плошчы Якуба Коласа, дзе прапанаваў сабрацца на шэсце Мікола Статкевіч. Вельмі цяжкае ўражанне зрабіла затрыманне хворага на рак 80-гадовага Альберта Шарамета, якога аманаўцы кінулі ў аўтазак, дзе ўжо было 25 чалавек, і адвезлі ў Савецкі РАУС, а там прымусілі тры гадзіны стаяць на вуліцы тварам да сцяны, як кажуць “на расцяжцы”. Трапіў у пастарунак дзевяностагадовы інтэлі-гентны Аляксандр Карызна. Шырока разышоўся здымак затрымання бабулькі. Пра свае прыгоды паведаміла Ніна Багінская, якую зусім беспадстаўна затрымалі ў 10⁴⁵ і ўтрымлівалі ў Першамайскім РАУС да 19¹⁵ (“Новы час”, 6 красавіка 2018 г.). Падчас

асвятлення падзей, прысвечаных святкаванню 100-годдзя БНР, у Мінску быў затрыманы шэраг незалежных журналістаў, на якіх, праўда, не склалі пратаколаў і адпусцілі праз некалькі гадзін. Усяго было затрымана каля 120 чалавек, але большасць з іх у канцы дня адпушчаны.

Паказальна, што беларускі народ са святам 100-годдзя БНР цёпла прывіталі прэзідэнт Польшчы, міністр замежных спраў Літвы, шматлікія паслы розных дзяржаў у Беларусі, а Прэзідэнт РБ прывітаў з Днём незалежнасці... народ Грэцыі. Раней быў атрыманы дазвол на ўсталяванне бронзавай дошкі да 100-годдзя БНР на будынку, дзе была абвешчана Трэцяя Устаўная грамата БНР. Праз інтэрнет свае грошы ахвяравалі 230 чалавек. Дошка ўжо адліваецца. На самым версе яе выява “Пагоні”, а ніжэй надпіс: “У гэтым будынку 25 сакавіка 1918 г. была абвешчана НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ Беларускай Народнай Рэспублікі”. Як адзначыў Міхась Скобла, для ўлады момант ісціны: ці з’явіцца (або не з’явіцца) мемарыяльная дошка.

2018

Як падкарэктаваць Канстытуцыю

Прэзідэнт РБ выказаў думку, што надыходзіць час, калі трэба падкарэктаваць Канстытуцыю. Карэспандэнт газеты “Народная Воля” (20 сакавіка 2018 г.) звярнуўся да шэрагу жыхароў краіны, у тым ліку і да мяне, з пытаннем, якія змены павінны быць унесены ў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь. Я адказаў, што трэба вярнуцца да той Канстытуцыі, якая была прынята Вярхоўным Саветам РБ у 1994 годзе. Адзінае, што неабходна ў ёй змяніць – толькі пункт: наша дзяржава парламенцкая, а не прэзідэнцкая. За 25 гадоў мы ў гэтым упэўніліся.

Прэзідэнт РБ за гэты час найбольш значна змяніў Канстытуцыю шляхам трох рэферэндумаў. Пасля першага ў 1995 годзе ён казаў, што ў яго “царские полномочия”. Але ўжо на наступны год (24 лістапада 1996 г.) прайшоў другі рэферэндум, па якому ў Канстытуцыі 1994 года былі зменены 100 артыкулаў (з 149), пасля чаго такія важнейшыя напрамкі ўлады, як выканаўчая, заканадаўчая, судовая і фінансавая

пратычна перайшлі ў рукі прэзідэнта. Нарэшце, 17 кастрычніка 2004 года адбыўся трэці рэферэндум, у выніку якога Прэзідэнт можа выбірацца неабмежаваную колькасць разоў. Апрача таго, яго ўказы сталі неабходнымі для выканання нават тады, калі не зусім адпавядалі Канстытуцыі. Большасць апытаных карэспандэнтам выказалі меркаванне блізкага сэнсу. Шырока вядомая спецыялістка па выбарах Ярмошына ўжо ў наступным нумары газеты “Народная газета” не выключыла правядзенне рэферэндуму па ўнясенні змен у Канстытуцыю. Яна ў заяве журналістам падкрэсліла, што калі ініцыятар рэферэндуму дасць адмашку”, то ўсе падрыхтоўчыя працэдуры рэальна правесці за 60–70 дзён. Адсюль можна зрабіць выснову, што калі цвяроза паглядзець на рэальную сітуацыю, то можна чакаць, што мы апынемся яшчэ далей ад тых пажаданняў, якія выказвалі апытаныя жыхары краіны.

2018

г. Менск, травень 2017 – красавік 2018

Радзім ГАРЭЦКІ

ЖЫЦЦЁВЫ МЕЛАНЖ

2018-2019

Ці ва ўсіх ёсць родны кут – “Малая Радзіма”?

Кіраўнік дзяржавы Беларусь абвясціў 2018 год годам “Малой Радзімы”. І праўда, кожны чалавек, асабліва ў сталым, а тым больш у старым узросце, з замілаваннем і любоўю ўспамінае і наведвае сваю малую Радзіму, а лепей – свой родны кут. Нездарма Якуб Колас пісаў:

*Мой родны кут, як ты мне мілы!...
Забыць цябе не маю сілы!*

Я пачаў разважаць: “Дзе мой родны кут?” На вялікі жаль, я на гэтае пытанне не змог даць станоўчы адказ. Нарадзіўся 7 снежня 1928 года ў Менску, дзе жыў з бацькамі, старэйшым братам Усеславам і бабуляй (мамінай маці – Марыяй Міхайлаўнай, як мы яе звалі Булей) у службовым драўляным доме, які знаходзіўся ў садзе па вуліцы Правіянскай, 37, кв. 5 (цяпер вул.Захарава). Улетку я з Булей жыў у Прылуках, дзе на селякцыйнай станцыі працавала Мама. Тады я быў яшчэ такі малы, што ў мяне ад таго часу не засталася ніякіх успамінаў. 1929 год стаў годам “вялікага пералому”, калі Савецкі Саюз пачаў ператварацца ў сапраўдны “архіпелаг ГУЛАГ”, а з Масквы прагучаў сігнал супраць “нацдэмаў”. Супраць іх пачаліся нападкі ў газетах (у тым ліку і на Максіма і Гаўрылу Гарэцкіх), вызваленне з пасад многіх вядомых дзеячоў і нават арышты. Адчуваючы такую задушлівую атмасферу, браты Гарэцкія вырашылі, пакуль ёсць яшчэ магчымасць, адпачыць. У чэрвені 1930 г. Максім паехаў у Крым, а Гаўрыла – у Хосту, у дом адпачынку вучоных. Пачаліся арышты галоўным чынам інтэлігенцыі па інспіраваных АДПУ справах “Саюз вызвалення Бе-

ларусі” і “Беларускі філіял працоўнай сялянскай партыі”: па першай справе 108 чалавек, па другой 59. З Беларускай акадэміі навук – 33 вучоныя (1/3 ад усяго складу БАН). 18 ліпеня былі прыняты пастановы аб арышце Гарэцкіх: Максім у той жа дзень у Менску, куды ён вярнуўся на дзень нараджэння сына Лёні, а Гаўрылу – 24 ліпеня ў Хосце. Я першы раз у сваім зусім нядоўгім жыцці прыгадваю Тату на вакзале ў Менску. Было лета, цёплыя дні жніўня 1930 года. Мне каля 1,5 годзіка. Мы ўжо некалькі разоў сустракалі Тату, які павінен быў прыехаць з поўдня цягніком (дакладней, яго павінны былі прывезці як арыштаванага), а яго ўсё няма. Адночы ўзяла мяне Буля на рукі і стаіць на пероне, а Мама пайшла наперад да вагонаў. Раптам бачым Тату, ён радасна ўздымае рукі, Мама кідаецца да яго, але чырвонаармеец перагароджвае шлях і адкідвае яе, а я крычу: “Тата, Тата!” і ручкамі да яго цягнуся. Сумныя вочы, няголены твар, няпэўныя рухі – звычайна такога рашучага і моцнага чалавека – урэзаліся ў памяць малога хлопчыка. Я інтуітыўна адчуў, што здарылася нешта несправядлівае, здзеклівае, крыўднае, сціснуўся ў камячок і горка заплакаў. Толькі праз чатыры гады я зноў убачыў Тату...

Мама трапіла ў вельмі цяжкае становішча: звольнілі з працы, выселілі са службовай кватэры, амаль усе былыя “сябры” адварнуліся... Пераехалі на прыватную кватэру па вуліцы Заслаўскай, якая належыла палякам Яніне і яе мужу (яна ласкава называла яго Кісай). Яны між сабой і з намі размаўлялі па-польску, а мы адказвалі па-беларуску. Я часта сядзеў каля вакна і, калі бачыў гаспадара, крычаў: Яня, Яня! Ваш Кіса ідзе”. Ёй гэта падабалася і яна мяне любіла. Але я нечакана захварэў на мацнейшы каліт. Добра, што брат бацькі – Парфір, які вучыўся на рабфаку БДУ, дапамагаў і нярэдка заставаўся з малым, які бясконца плакаў. Нічога яму не дапамагала – ні лекі, ні розныя адвары. Таяў хлопчык на вачах... Ён вельмі любіў яблыкі, асабліва печаныя, але дактары ні ў якім разе не дазвалялі іх яму даваць. Адночы спяклі яблыкаў, а хлопец плача і так жаласліва просіць яблык, цягнецца да яго. Мама глядзела-глядзела і падумала: “А дам яблык, няхай хоць перад смерцю асалоду атрымае”. З прагнасцю з’еў я яблык – на наступны дзень стала лепей, павесялеў. Зноў спяклі яблыкі – і хлопчык ачуняў.

З цяжкасцю атрымала Мама працу на доследнай сельскагаспадарчай станцыі Брылёва пад Гомелем. На наступнае лета старэйшага сына адправіла ў Малую Багацькаўку да бацькоў Таты, а малодшага з Буляй – да Дзеда на станцыю Мокрая (каля

Запарожжа), дзе той працаваў начальнікам чыгуначнага вакзала. Мокрая была зусім малая станцыя – там нават добрай крамы ня было, а ў ларочку можна было купіць толькі хлеб. Таму Буля мусіла ездзіць па прадукты ў Запарожжа. Дзеда – на працы. Куды малага? У службовым пакоі, у якім мы жылі недалёка ад вакзала, быў шырокі падаконнік. Буля садзіла мяне на яго, абгортвала рознымі коўдрамі і загадвала, каб сядзеў ціха і ня дужа круціўся, бо можна ўпасці. Часта давала лупіць вараную бульбу. І вось я гадзінамі сядзеў на гэтым падаконніку – не адзін раз у мокрых штоніках – баючыся паварухнуцца, каб не зваліцца, лупіў бульбу, глядзеў у вакно, як ідуць туды-сюды паравозы, цягнікі. Гэта было добраю для мяне выпрацоўкай дысцыпліны, цярплінасці і ўпартасці, што пазней так спатрэбілася ў жыцці.

А бацька амаль год адседзеў у “амерыканцы” менскага КДБ: быў асуджаны па справе “Працоўнай сялянскай партыі” да вышэйшай меры пакарання (расстрэлу), якую замянілі заключэннем у канцлагер тэрмінам на 10 гадоў¹.

Тату накіравалі ў Салаўкі (Салавецкія лагеры асобага прызначэння), дзе пашанцавала, бо трапіў у групу зняволеных з вышэйшай адукацыяй, якую адправілі ў Мядзведжую Гару, дзе знаходзіўся Беламорска-Балтыйскі камбінат (ББК). Тут ён трапіў у геалагічную базу і так актыўна працаваў, вучыўся геалогіі, што малады акадэмік-эканаміст зрабіўся юным геалагам, а ў 1933 годзе выйшла першая друкаваная праца па геалогіі ў часопісе “За якасць” (выданне Белбалтлаг АДПУ). З улікам залікаў за добрую працу тэрмін заключэння быў скарачаны і ў кастрычніку 1934 года Тата быў вызвалены, але яму катэгарычна прапанавалі застацца працаваць на ББК.

Тата заехаў у Багацькаўку, дзе апошні раз бачыўся з маці і бацькам, а потым забраў сваю жонку з яе бацькамі і двума сынамі. Пасяліліся каля Мурманска ў пасёлку Кола (на беразе Кольскага заліва), дзе жылі ў доўгім бараку – былой стайні. Тут кожнае стойла было перароблена пад маленечкія пакойчыкі. У нас іх было два: у адным начавалі Буля, Дзеда і я, у другім – Мама, Тата і Славік. Гэтыя новыя мясціны зрабілі на нас вялікія ўражанні і надоўга засталіся ў нашай памяці, але “родным кутом” для мяне не сталі, як і пазнейшыя, якіх мне ў час дзяцінства давялося мець вельмі шмат.

¹Гл.: Гарэцкі Р. Арышт другі // Польшыя. 1997. № 1, 2; “Ахвярую сваім “Я” (Максім і Гаўрыла Гарэцкія)”. – Мн.: Беларускае навук, 1998. – 287 с. Максіма Гарэцкага па справе СВБ асудзілі на 5 гадоў высылкі ў Вятку.

Нам, малым хлопцам (Славiк ужо хадзіў у пачатковую школу, а я яшчэ не), усё было цікава. Лавілі камбалу на пляжы ў час адліву ў Кольскім заліве. У рацэ Кола на вуду бралася сёмга – чырвоная рыба. Любілі лазіць на крутую вялікую гару Салаварака. У многіх мясцінах працавалі зняволеныя. Сярод іх было многа ня толькі палітычных, але і крымінальнікаў, – яны будавалі дамы, дарогі, капалі канавы. Сярод іх круціліся і мы. “Школа” была “паспяхова́я”: мы хутка навучыліся гаварыць брыдкія словы, паліць папярсы, дзёрзка паводзіць сябе, ня слухацца. Хваляванннў бацькам дастаўлялі шмат, асабліва даставалася Булі і Дзеду, бо Тата і Мама ўвесь дзень да вечара былі на працы. Мама настаўнічала ў школе для дарослых, а Тата ездзіў на працу ў Мурмашы, дзе часта нават начаваў. Дахаты загнаць нас было немагчыма, асабліва ў летнія дні белых начэй: мы страчвалі адчуванне дня і ночы і толькі каля поўначы нас з цяжкасцю дзе-небудзь знаходзілі і прыводзілі дадому. І ўвесь час нейкія здарэнні: то нехта патануў, то некаму галаву прабілі, то бойка адбылася, то нявольнік збег і яго лавілі з сабакамі, а то Слаўка прыйшоў троху п’яны...

Аднаго разу, у гадавіну смерці маці Гаўрылы Іванавіча (багацькаўскай бабы нашай) 4 сакавіка 1936 года мяне клічуць і клічуць дахаты, а я не іду, бо вельмі цікава мы разгуляліся з кампаніяй такіх жа хлопчыкаў і дзяўчынак. Тата, які так любіў і шанаваў сваю маці, у гэты дзень быў вельмі сумотны: успамінаў гады дзяцінства, дабрыню маці, яе песні, гараваў, што ня змог паехаць на яе пахаванне (не адпусцілі)... Бацька зноў і зноў выйшаў, каб паклікаць мяне дахаты. А я вельмі раззлаваўся, што не даюць дагуляць са сваімі сябрамі ў такую цікавую гульню. Тата ўзяў мяне за руку і пацягнуў да ганку, а мяне ўзяла такая злосць, што я вылаяўся матам... Тут Тата не вытрымаў, схопіў мяне, кінуў на ложка і першы раз у жыцці моцна адлупцаваў па адпаведным мяккім месцы. А я быў упарты – не крычаў, не плакаў, не прасіў прабачэння – вытрымаў усё моўчкі, хоць было не столькі балюча, а вельмі крыўдна...

На наступны дзень я напісаў Тату першы свой ліст (у школу яшчэ не хадзіў, але пісаць вялікімі літарамі ўжо мог) і кінуў яго за куфэрак, каб бацька ўбачыў яго не адразу, а сам пабег з дому. Ліст быў кароткі: “Тата чорт і халера”. Увечары Тата ласкава ўзяў мяне на рукі, пасадзіў на калені і растлумачыў мне, што гэтая лаянка раней мела адпаведны сэнс і ўтрымлівала яшчэ адно, чацвертае слова – “татарын”, што з’явілася яно ў часе мангольскага іга, а цяпер уяўляе бязглуздзіцу – вялікі здзек над жанчынай, а гэта

значыць і над мамай, бабуляй... Я ўсё зразумеў, і пасля гэтага каштоўнага ўрока больш ніколі матам не лаяўся.

У лютым 1937 года мы пераехалі ў пасёлак Мурмашы – бліжэй да будаўніцтва ГЭС. Там я пайшоў у першы клас. З Татам зрэдку хадзілі ў “паходы”, збіралі розныя прыгожыя каменьчыкі, кераміку і чарапкі з неалітычных стаянак. Потым у школе і ў пасёлку адкрылі невялічкія музеі, куды я перадаў некалькі нашых найбольш цікавых знаходак і вельмі ганарыўся, што ў музеі каля іх было напісана: “З калекцыі Р. Гарэцкага”.

На пачатку 1937 года Тату прызначылі старшым геалагам Аджэла даследаванняў Волгабуда, і мы пераехалі пад Рыбінск, дзе меркавалася правесці геалагічныя працы пад будаўніцтва Рыбінскага мора і ГЭС. Там жылі нядоўга, каля паўгода, бо Тату раптам выклікаў начальнік будаўніцтва і паведаміў, што з Масквы паступіў загад, каб усіх, хто некалі быў асуджаны па артыкуле 58-б (шпіянаж), безадкладна звольніць з працы. Ён параіў Гарэцкаму вярнуцца назад у Мядзведжую Гару і паступіць зноў на працу ў сістэму “Гідрапраекта”, на якую той загад не распаўсюджваўся. Ён напісаў паперу, каб Тату далі накіраванне ў Мядзведжую Гару.

Пра Рыбінск у мяне ў памяці захавалася вельмі мала. Памятаю, што ў першы клас пачатковай вясковай школы прыйшлося хадзіць пешшу некалькі кіламетраў праз прыгожыя лугі і ляскі. У класе мяне неўзлюбіў мясцовы хлопчык, які верхаводзіў усімі, а я яму не хацеў падпарадкавацца – дык мы з ім часта біліся, прычым ён быў мацнейшы за мяне, але я ўсё роўна яму не паддаваўся. Найбольш моцнае ўражанне пакінуў такі выпадак. Уначы збегла некалькі зняволеных і раніцою шмат ахоўнікаў (вохраўцаў – ваенізаваная ахова) з аўчаркамі іх шукалі. Ну, мы, малыя, тут як тут – нам усё цікава. У нас запыталіся, ці не бачылі каго – адказваем, што не, хоць самі бачылі аднаго хлопца, які схаваўся на даху будоўлі. Яго хутка і знайшлі. Каля дома былі выкапаныя глыбокія канавы пад каналізацыю. Бачым, сабака капае адну з такіх ужо прысыпаных пяском і глінай канаваў – праз некалькі хвілін адтуль дасталі двух маладых хлопцаў з зусім сінімі жудаснымі тварамі. Аказваецца, каб схавацца, яны закапаліся ў гэтых канавах і там задыхнуліся.

У Мядзведжай Гары, куды мы пераехалі ўлетку 1937 года, Гарэцкі стаў кіраўніком групы інжынернай геалогіі Аддзела вышуканняў ББК, але працаваць доўга не давялося: ужо ў канцы кастрычніка ён быў арыштаваны, бо лічылася, што тая катэгорыя былых вязняў, якая была асуджана па артыкуле 58-6 (шпіянаж), “не разаружилась”. Ды і наогул дабіралі недабітых “ворагаў народа”.

Маму адразу ж выгналі са службовай кватэры, якую далі па прыездзе сям’і Гарэцкага ў Мядзвежку пасля таго, як мы некаторы час пажылі ў гасцініцы. Але свет, як той казаў, не без добрых людзей. Яшчэ на Туломе бацькі пазнаёміліся з Ізаксонамі – мужам і жонкай, вельмі сардэчнымі, добразычлівымі інтэлігентнымі людзьмі. Ізаксон ня быў нявольнікам, яго проста выслалі на ББК і таму ён быў вельмі абмежаваны ў сваім пасяленні. Ізаксоны раней за нашу сям’ю пераехалі ў Мядзведжую Гару і жылі ў маленькім пакойчыку на самым верхнім паверсе гатэля. Знаёмства неўзабаве перайшло ў сяброўства. Ксенія Георгіеўна – значна старэйшая па ўзросце – старалася апекаваць Маму, дапамагала ёй ня толькі маральна, але і матэрыяльна. Як толькі Мама з дзецьмі засталася на вуліцы, яна хутка адшукала сваю знаёмую – Еўдакію Сямёнаўну, якая мела драўляны невялічкі домік на беразе хуткаплыннай рачулки Кумсы, і тая згадзілася пусціць бяздомнікаў у сваю кухню – маленькі квадратны пакойчык плошчай каля 8 квадратных метраў. Для Мамы гэта было выратаваннем і проста шчасцем, бо знайсці дзе-небудзь пакой было амаль немагчыма: усюды вялікая перанаселенасць. Ды і пускаць да сябе сям’ю “ворага народа” было небяспечна і вымагала ад чалавека значнага гераізму (блізка да таго, як ратаваць габрэяў у акупацыйных раёнах у часе вайны з фашыстамі).

Пакуль сям’я будзе ўладкоўвацца ў Мядзведжай Гары, Мама вырашыла адаслаць мяне і Булю ў Запарожжа, да свайго роднага брата Сяргея Восіпавіча, які працаваў майстрам-брыгадзірам на авіяцыйным заводзе і жыў з жонкай Тусяй (Эстэр Зіноўеўна Валавік) і дачкой Інай. Там я пражыў амаль год і вучыўся ў 2-м класе.

Увосень 1937 года план па выкарчоўванні “ворагаў народа” быў спушчаны і на авіяцыйны завод. Ноччу прыехаў “чорны воран”, прыйшлі тры вайскоўцы, пачалі рабіць вобвыск. Я і мая стрыечная сястра Іначка, маладзейшая за мяне на 4 гады, нічога не разумелі, што адбываецца. Нам стала весела, што нас пабудзілі

сярод ночы, зрабілі ў хаце гармідар. Мы скакалі і смяяліся. Калі адзін з вайскоўцаў, заканчваючы вобыск, спытаў: “А хто яшчэ ў вас ёсць?”, я адказаў: “У нас ёсць Баранэсачка!” (мы так жартам называлі Іначку). Ён насупіўся, і яны яшчэ больш упарта пачалі нешта шукаць, працягнуўшы вобыск не менш чым на паўгадзіны. Дзядзьку Сяргея забралі. Буля і Туся, якая была цяжарная прыблізна на 6-м месяцы, былі разгубленыя і пасля адыходу “начных гасцей” заплакалі. Вось тут і мы, малыя, зразумелі, што здарылася вялікая бяда, і прыціхлі. Цікава, што наш сусед, па якога таксама ў тую ноч прыехалі, выскачыў у вакно і збег. Ён хаваўся блізу месяца, а потым прыйшоў на працу і яго ў той час не забралі, бо, як казалі, ужо выканалі план на заводзе на колькасць неабходных “ворагаў народа”.

У апошні дзень года нарадзіўся сын, якога ў гонар асуджанага бацькі назвалі Сяргеем. Бацька і сын так і не пабачылі адзін аднаго. Ужо пасля вайны прыслалі пасведчанне аб смерці – хлусню аб тым, што Сяргей Парфяновіч памёр ад хваробы лёгкіх у 1940 годзе. І толькі пасля смерці Сталіна даведаліся праўду: Сяргей Восіпавіч быў расстраляны ў канцы снежня, амаль у той час, калі нарадзіўся ягоны сын.

У канцы вясны 1938 года па заканчэнні другога класа мяне прывезлі з Запарожжа ў Мядзведжую Гару да бацькоў. Мінула зусім мала часу, як зноў прыйшла бяда. 8 мая Мама і Тата ўвечары пайшлі ў кіно, а я з Дзедам былі дома. Падышоўшы да хаты, Мама заўважыла машыну, якая стаяла побач. Скаланулася сэрца: “Няўжо – зноў?!” Тата адразу трапіў у “чорны воран”.

Буля вярнулася назад у Запарожжа, бо ў Мядзведжцы не было дзе жыць: у нашым пакойчыку ледзь мясціліся два вузкія ложка, стол і некалькі крэслаў. Я спаў разам з Дзедам, а Славік – на стале ці пад сталом. А калі да нас улетку ненадоўга прыехаў Лёня – сын Максіма Гарэцкага, дык гаспадыня дазволіла пакласці яго нанач у прахадным пакойчыку разам са сваім сынам Дорыкам (Хведарам) і нават не брала за ягонае пражыванне грошы.

Мама працавала настаўніцай у школе для дарослых – там былі класы і для зняволеных, і для тых, хто ўжо адседзеў свой тэрмін (большасці вызваленых таксама часта забаранялася пераязджаць на іншае месца). Каб пракарміць сям’ю, яна брала максімальную колькасць гадзін і прападала на працы ледзь не да

ночы. Каб забяспечыць сябе харчаваннем, мы з дазволу гаспадыні завялі каля дому невялічкі агародзік, а таксама пачалі трымаць некалькі курак і качак. Дзеда і я асабліва любілі займацца гэтай “падсобнай гаспадаркай”.

Цацак тады ў нас ніякіх не было, канькоў і лыж таксама. Наша кампанія малых хлопцаў любіла іграць у фанцікі, якія мы рабілі з цукерачных абгортак. А дзе іх узяць? У хаце цукеркі калі і былі, дык гэта – голыя падушачкі ці сасулькі-мандарынкi, якія мне і да гэтага часу здаюцца смачнейшымі за шакаладныя. Лазілі па скрынях-сметніцах і знаходзілі там абгорткі, з якіх рабілі фанцікі. Іншым разам траплялася і больш цікавае – нават манеткі грошай. Праўда, апошнія часцей сустракаліся на кірмашы ці ў парку адпачынку – таму выпрацавалася звычка глядзець пад ногі і нешта шукаць.

Сама цікавымі былі тры гульні (і ў школе, і на двары): у фанцікі (з далоні кідалі адзін фанцік на другі – калі ён перакрываў, то і забіраўся); у пёркі (трэба перакуліць пёрка для чарнільнага пісьма з “брюшка” на рабро – асабліва цанілася пёрка № 86); у грошы (дробныя манеткі ставіліся ў кон, іх білі біткай, каб перавярнуць з рэшкі на арла).

У кутку нашага пакойчыка ў мяне быў цэлы склад фанцікаў – сотні, а то і тысячы. Адноўчы Мама, прыбіраючы хату, узяла і амаль усе мае фанцікі выкінула. Для мяне гэта было такое велізарнае гора – я сядзеў, доўга глядзеў у свой кут, дзе ўжо не было фанцікаў, і моўчкі глытаў слёзы. Мама падышла да мяне, узяла на рукі, папрасіла прабачэння і заплакала... Яна потым раскажвала, што ёй доўга было сорамна за тое, што яна так груба пазбавіла мяне такой рэдкай на той час радасці...

Мы прыносілі Маме процьму клопатаў і хваляванняў. Калі па Кумсе спаўлялі лес, бявенні амаль поўнасьцю запаўнялі рэчку, налазілі адно на адно ці паднырвалі, круціліся, а мы спаборнічалі, хто шпарчэй перабяжыць па бявеннях на другі бераг рэчкі – гэта было небяспечна, але нас Бог бярог, а вось пудзель Ізаксонаў – вялікі, калматы і прыгожы – пабег за намі і ўтапіўся. Калі Анежскае возера пакрывалася зусім яшчэ тонкім ільдом, мы бегалі катацца: нам падабалася, як ён трашчыць, ды і цікава было глядзець праз яго празрыстасць пад ваду і на дно. Так захапляліся гэтым, што часам адбягалі ад берага на кіламетр і болей. У парку адпачынку лазілі на высачэзную парашутную вышку, збіралі бутэлькі, каб потым іх здаць і купіць сасулук. Дзеда зрабіў

драўляныя канькі (замест ляза прымацаваў тоўсты провад на маіх каньках). Мы кручкамі чапляліся за аўтамашыны (ГАЗ-АА) і шыбка каціліся.

Бедная Мама прыходзіла з заняткаў позна ўвечары (а нярэдка і апоўначы) стомленая і мусіла далучацца да Дзеда, які ўжо з гадзіну ці больш шукаў нас – і знаходзілі на возеры ці на рэчцы, у парку ці на кірмашы... Але ўсё ж мы стараліся да прыходу Мамы з працы быць ужо ў хаце.

Жанчыны, у тым ліку і Мама, нейкім шостым пачуццём ці невядомым нікому цудоўным тэлепатычным тэлеграфам часта ведалі, калі зняволеных павядуць куды-небудзь з турмы – у лазню, на допыты, на працу. Турма знаходзілася прыблізна ў паўтара кіламетрах ад нашага доміка вышэй па рацэ Кумсе на другім яе беразе. У такія дні Мама казалася, каб мы гулялі каля рэчкі і сачылі, калі павядуць вязняў і ці будзе сярод іх Тата. Мы заўсёды разумелі сур’ёзнасць задання, бездакорна слухаліся Маму. Славик ужо быў разам са мной і не адганяў мяне, як надакучлівага сабачку. Часта прыходзілася чакаць некалькі гадзін, а то і ўвесь дзень. Але якая была радасць, калі мы сярод шэрых панурых фігур бачылі нашага Тату! Мы радасныя беглі да хаты і расказвалі як мага падрабязней, што мы бачылі, як выглядаў Тата. Але былі досыць часта і расчараванні, калі зусім нікога не выводзілі ці сярод групы не было нашага Таты.

Абвінавачванні былі ўсе па старой справе і галоўнае – артыкул 58-6 (шпіянаж на карысць польскай і нямецкай разведкаў). Зноў пайшлі частыя допыты, якія асабліва жорстка вялі следчыя Мядзведзеў і Рэзнік. Яны нярэдка так разыходзіліся, што білі кулакамі і ў твар, і ў грудзі... Больш стрыманы і прыхільны быў следчы паляк Батоўскі. Турмы былі перапоўненыя, умовы вельмі цяжкія, шмат разоў даводзілася пабыць у страшэнным карцэры, ад недадання, а то і проста ад голаду ледзь трымаліся...

Часцей за ўсё вязняў выводзілі за вароты турмы, садзілі на грузавыя машыны, крытыя брызентам, і некуды вазілі. Мы выбягалі на дарогу, па якой павінны былі праязджаць машыны, і нам пашчасціла некалькі разоў пабачыць бацьку. Адноўчы вялі пешшу невялікую групу праз мост, а мы тут як тут. Заўважылі Тату: няголены, худы, паніклія вочы, на апухлых нагах нейкія падраныя тапачкі, прывязаныя шпагатам (на ногі ні чаравікі, ні нават тапкі не наладзілі). Ubачыўшы нас, Тата неяк яшчэ больш сагнуўся, апусціў галаву, бо, відаць, яму было няёмка ад таго, што сыны бачаць яго ў

такім выглядзе, вочы трошкі ўсміхнуліся, і ён махнуў нам рукой – як быццам развітаўся назаўсёды... Мы ня ведалі, як і расказаць Мама пра такі стан бацькі.

Праз некаторы час Мама неяк была ў Ізаксонаў, да якіх у наведкі прыехала іх нявестка Клава – жонка малодшага сына з Масквы. Гаварылі. Мама выглянула ў вакно і раптам бачыць – вядуць яе мужа. Яна крыкнула: “Гурыка вядуць!” – і кінулася ўніз. За ёй Клавачка, якая адразу пачала размову з вартаўніком на самыя розныя тэмы, каб адхіліць яго ўвагу. Тым часам Мама змагла трошкі пагаманіць з Татам. Ён быў вельмі змарнелы, ледзь рухаўся. Папрасіў перадаць яму лязо – трываць здзек, голад сілаў больш не было... Ды і наперадзе, напэўна, чакаў расстрэл...

Пазней Мама ўклала лязо ў каўнер сарочкі і разам з ёю перадала мужу. Добра, што Тату хапіла мужнасці і вытрымкі не скарыстаць яго...

Тым часам вялікую групу зняволеных падрыхтавалі да расстрэлу і паслалі ў Маскву на зацверджанне іх спіс. Туды ўваходзіў і Г. Гарэцкі. Пасля кансультацый з Масквой, улічваючы важнасць такой фігуры “немецкаго и польского шпиона”, як Гарэцкі, склалі спецыяльны пратакол, падабралі дакументы, якія разам з вязнем накіравалі ў Маскву. Мядзведзеў і Рэзнік склалі дакумент аб тым, што ён “злосный неразоружившийся враг советской власти и народа” і яго трэба знішчыць – расстраляць. Але Батоўскі выказаў асобную думку аб тым, што гэты вязень – невінаваты.

Гаўрыла Гарэцкі зноў трапіў на Лубянку і ў Бутыркі. У апошняй сядзеў у вялікай камеры чалавек на 60, сярод якіх было многа досыць вядомых людзей, а старастам прызначаны Мікалай Крыленка – грамадскі дзеяч, у нядаўні час былы наркам юстыцыі. Той бадзёрасці і нават весялосці, якая была ў 1930-х гадах, тут ужо не было – усе разумелі, што іх чакае...

У справе Гарэцкага значылася, што ён не толькі сам працаваў на польскую і нямецкую разведку, але і завербаваў такіх вядомых людзей, як М.М. Галадзед і А.Р. Чарвякоў. Калі параўналі лічбы, дык выйшла, што ён іх завербаваў ужо пасля таго, як гэтыя людзі былі ўжо мёртвымі (адзін скончыў жыццё самагубствам 21 чэрвеня 1937 года, а другога расстралялі ў чэрвені 1937 г.). Было відавочна, што абвінавачванне не адпавядае праўдзе, яно надуманае і сфабрыкаванае. Бацьку адправілі назад у Мядзведжую Гару з прапановай вызваліць. 22 чэрвеня 1939 года Тата быў у хаце.

На наступны дзень бацька пайшоў да Цімафеева – начальніка

ББК, каб уладкавацца на працу, а той праз сакратарку: “Я шпіонав на работу не принимаю!” І ўсюды такі адказ. Тата тады пасылаў лісты з заявамі, тэлеграмы з просьбамі прыняць на працу – галоўным чынам у розныя геолога-вышукальныя партыі і экспедыцыі, якія знаходзіліся ў многіх гарадках і мястэчках. Але адусюль прыходзілі адмовы або зусім ніякага адказу не было. Становішча рабілася невыносным...

Тата шукаў работу і тым часам апрацоўваў геалагічны матэрыял, які набіраў раней. Не працаваць як вучоны ён ня мог. У часе паміж двума апошнімі зняволеньнямі і адразу пасля вызвалення ён змог надрукаваць у маскоўскіх часопісах некалькі навуковых артыкулаў, якія мелі прынцыповае значэнне для геалогіі і археалогіі Кольскага паўвострава і Карэліі: “Некоторые данные о неолитических стоянках Кольского перешейка”, “Новые неолитические стоянки у г. Кеми, в Карелии”, “Доледниковая кора выветривания на Кольском полуострове”.

Зрэдку мы хадзілі на прагулкі: у горад, на рэчку ці Анежскае возера. Адночы ішлі па кірмашы. Я, як заўсёды, глядзеў пад ногі і спадзяваўся знайсці манетку, на якую можна будзе купіць якую-небудзь цукерку – падушачку ці мандарынку. Раптам убачыў: у брудзе ляжыць стары падрапаны кашэль і з яго тырчаць ня тое што дробныя манеткі, а добрая пачачка папяровых купюр. Я вельмі ўзрадаваўся, ужо ўяўляў сабе, колькі прысмакаў на іх можна купіць, падумаў, што значную частку грошай аддам Маме, якая (а я гэта добра ведаў) была без грошай і ня ведала, як пракарміць сям’ю. Я радасна ўскрыкнуў і кінуўся да кашалька, каб падняць яго. Раптам перад маім носам мільгануў татаў бот, ад якога кашэль паляцеў далёка ўбок, і я пачуў сярдзіты голас Таты: “Не тваё – дык і не бяры!” Мне так шкада было тых грошай, што я нават у сне іх бачыў. Але гэта быў добры урок на ўсё жыццё...

Прайшло больш за месяц, а станоўчага адказу наконт працы ўсё не было, хоць Тата паслаў запытанні амаль у 30 месцаў. Нават ездзіў у Чкалаў (Арэнбург) і некаторыя іншыя гарады – была надзея, што возьмуць, але не атрымалася і там. І раптам тэлеграма ад Нікадзіма Сяргеевіча Сіманова – галоўнага інжынера будаўніцтва Салікамскага гідравузла з запрашэннем тэрмінова прыязджаць на працу.

4 жніўня 1939 г. Г. Гарэцкі быў прызначаны ст. геологам Геалагічнага аддзялення 1-га раёна СГУ НКУС, якое знаходзілася ў пас. Ніжняе Мошава пад г. Салікамскам (Пермская вобласць), а

праз 10 месяцаў пераведзены ў галоўныя геалагі.

У Ніжнім Мошаве не было сярэдняй школы, таму Славік, які вучыўся ўжо ў 8-м класе, жыў адзін у знаёмых у Салікамску. Для мяне салікамскі этап нашага жыцця быў працягам пэўнага “геалагічнага” навучання, якое я пачаў яшчэ на Туломе, і захапленнем фатаграфіяй. Тата купіў мне невялічкі прымітыўны фотаапарат з кароткай інструкцыяй. Я патроху асвоіў працэс фатаграфавання, праяўлення здымкаў. Да гэтага часу захаваліся некаторыя здымкі таго мінулага – невялічкага памеру, кепскай якасці, але цікавыя для нас. Вось, напрыклад, наш невялічкі пакой з паліцай кніг і кругам чорнай талеркі тагачаснага радыёрэпрадуктара. Іншым разам Тата браў мяне і маіх сяброў на свідраванне ці абгаленне на Каме – нам такія падарожжы вельмі падабаліся. Зрэдку мы і самі лазілі па крутых берагах ракі, скакалі з абрываў, забіраліся ў шурфы. Адночы, запаліўшы свечкі, пайшлі “даследаваць” досыць цёмную штольнію, прарытую ў выглядзе тунеля ў высокай гары. Я ішоў першы і раптам паляцеў некуды ўніз. Добра, што машынальна расставіў рукі і павіс на іх, падняўся і вылез. Аказалася, што ў штольні прарылі некалькі шурфоў-калодзежаў. Вось у адзін з іх я і трапіў. Калі мы потым заглянулі ў яго, ахапіў жах: ён быў глыбокі, цёмны і з вадою. Больш асцярожна, але ўсё ж пайшлі далей – цікаўнасць перамагла страх.

Бачылі і больш адмоўныя бакі жыцця (да некаторых з іх ужо часткова прывыклі і лічылі звычайнымі): калоны зняволеных – часцей мужчынскія, але трапляліся і жаночыя (яны рабілі яшчэ больш цяжкае ўражанне), забаронныя зоны з высокім плотам і калючым дротам, з вышкамі і вохраўцамі на іх, чулі жаклівыя расказы пра ўцёкі, згвалтаванні (асабліва ня толькі ўразіла, але і здзівіла, што жанчыны могуць ледзь не да смерці згвалтаваць мужчыну). Адночы не заўважылі, як трапілі ў забароненую зону, уцякалі і пачулі ўслед выстралы.

У снежні 1940 г. Гаўрылу Гарэцкага перавялі ў г. Баравічы Наўгародскай вобласці і прызначылі галоўным геологам аддзела аб’ектаў Ленінградскай вобласці Ленінградскага праектнага ўпраўлення Галоўпрамбуда, а затым галоўным геологам Мсцінскага інжынерна-геалагічнага раёна таго ж упраўлення. Намячаўся каскад гідраэлектрастанцый на р. Мста, каб забяспечыць энергіяй Ленінград.

Даводзілася хадзіць на прагулку з Мамай і Татам. Я звычайна бег наперадзе, а яны ішлі за мной. Я адчуваў іх ласкавыя

прыхільныя погляды, было так добра і радасна. Я скакаў, куляўся, смяяўся. Тата пытаў: “Што там у цябе?” Я адказваў: “Гэта радасць скача ў маіх грудзях”.

Пачалася вайна, і ўжо вельмі хутка над горадам лёталі фашысцкія самалёты. Удзень некаторыя штурмавікі так нізка спускаліся, што бачна было лётніка ў кабіне, і мы падалі на зямлю, бо баяліся стрэлаў ад яго, а ноччу каля маста і каля заводаў мільгацелі агеньчыкі – казалі, што шпіёны і дыверсанты падаюць нямецкім самалётам сігналы, каб бамбілі адказныя аб’екты, але тыя з асаблівым злавесным гудзеннем ляцелі міма – казалі, што на Ленінград ці Маскву.

Фашысцкая навала набліжалася – вельмі многія ўжо эвакуіраваліся, дайшла чарга і да нас. Сабралі сем’і вышукальнікаў, пасадзілі на адкрытыя грузавікі, каб ехаць да станцыі Мга, а адтуль па чыгунцы далей на ўсход. З сабой можна было ўзяць толькі самыя неабходныя рэчы, бо месца было мала. Што здавалася каштоўным (некаторыя кнігі, некалькі маленькіх дываноў, посуд ды інш.), запакавалі ў два драўляныя куфэрачкі і закапалі – думалі, хутка вернемся і адкапаем. Больш мы іх ніколі ня бачылі. Калі праяжджалі праз вёскі, мясцовыя жыхары вельмі недружалюбна махалі нам кулакамі і крычалі: “Во, сволачы-буржуі, самі бягуць на машынах, а нас тут пакідаюць!” На станцыі Мга наляцелі фашысцкія самалёты, бамбілі, але наш таварны вагон-цяплюшка застаўся цэлы. Амаль на месяц гэтая цяплюшка стала нашым домам. Паехалі Мама, Дзеда, Буля і я.

Славiк, які скончыў ужо 9-ты клас, быў мабілізаваны на ваенную службу і адпраўлены ў артылерыйскую школу. Але хутка падхапіў моцны плеўрыт, доўга хварэў, ляжаў у шпіталі і пазней трапіў на ваенны завод у Іжэўск, дзе працаваў рабочым – слесарам, токарам, лякальшчыкам.

Тата таксама быў мабілізаваны на абарончыя работы. Зноў сям’я распалася – пасля ад’езду з Менска разам пажыць задалося зусім невялічкі час у некалькі гадоў – толькі ў Коле, Туломе, Мошаве ды Баравічах. Г. Гарэцкі быў прызначаны галоўным геалагам ва Упраўленне ваенна-палявога будаўніцтва “Галоўабаронбуда” Наркамата абароны – Чацвёртага, затым Дзесятага і, нарэшце,

Другога ўпраўлення абарончых работ. Рабіў розныя даследаванні па ваеннай геалогіі: вышуканні пад будаўніцтва абаронных збудаванняў, ацэнку праходнасці войскамі тэрыторыі, пошукі пітной вады і г.д. Праца праходзіла ў Калінінскай, Ленінградскай, Валагодскай абласцях, пад Масквой. За гэтую работу адразу пасля вайны Гарэцкі быў узнагароджаны медалямі: “За участие в героической обороне Москвы”, “За победу над Германией”, “За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.”

Разам з намі ехалі некалькі сем’яў геологаў-вышукальнікаў, сярод іх добрыя нашы сябры: Паліна Яўфімаўна Зайцава з сынам Юркам – маім лепшым таварышам, трохі старэйшым за мяне (я скончыў пяты клас, а ён – сёмы), а таксама Надзея Фамінічна Чарнышова з дзвюма маленькімі дочкамі. Па дарозе шмат было самых розных дробных прыгод. Асабліва Мама хвалявалася, калі я і Юрка скакалі пры хадзе цягніка, пералазілі з вагона ў вагон, а то і забіраліся на дах вагонаў. Прыдумалі нават гульні: як толькі цягнік пачынае рухацца, мы перабягаті пад вагонам – хто больш разоў туды і сюды (але стараліся, каб дарослыя гэтую нашу небяспечную гульнію ня бачылі).

Мама і Надзея Чарнышова намерыліся жыць адной сям’ёй (а трапілі мы ў вялікае сяло – раённы цэнтр Вавож Удмурцкай АССР). Пашчасціла зняць сялянскую хату з невялікім дваром, хлёвчуком і агародам на некалькі сотак. Усім жылося цяжка. Мясцовыя жыхары лічылі, што ў гэтым часткова вінаватыя ня толькі вайна, але і прыезджыя – эвакуіраваныя (як многія сяляне казалі – “кавыраныя”), таму да нас ставіліся, як да чужых, насцярожана і не заўсёды добразычліва. Мама працавала загадчыцай кантрольна-насеннай станцыі, Надзея – старшым землямерам у райсавеце.

Праз нейкі час да нас далучыліся Туся з Інай і малым Сярожам. Яны эвакуіраваліся з Запарожжа і доўга рухаліся на ўсход – праз Каўказ, Каспійскае мора, Сярэдняю Азію – з тысячамі прыгод, непрыемнасцяў і цяжкасцяў. Стомленыя, хворыя ледзь дабраліся да Вавожа. Бамбёжкі і іншыя жахі, што зведалі ўцекачы, асабліва падзейнічалі на Іначку, якая ўвесь час вельмі кепска сябе адчувала.

Хлеба выдавалі па 100–200 грамаў на чалавека. Ратавала ўласная гаспадарка (агарод, парсюк), ёю галоўным чынам зай-

маліся Дзеда і я. Вельмі дапамагло тое, што Туся паступіла працаваць бухгалтарам на маслазавод, адкуль нярэдка прыносіла адгон, які мы з прыемнасцю пілі. Але ўсё адно голад прыводзіў да таго, што ў Мамы і асабліва ў Дзеды пачалі апухаць ногі. Яны стараліся менш есці, каб іншым дасталося болей, асабліва дзеткам. Бясконцае недаяданне, пастаяннае адчуванне голаду – цяжкае фізічнае і маральнае выпрабаванне для чалавека. Памятаю, як хадзіў у магазін па хлеб. Адпусцяць на ўсю нашу плойму каля адной буханкі хлеба, нясеш хлеб дамоў (а трэба было ісці амаль 30 хвілін) і калі ёсць невялічкая лустачка дадатку вагаешся – з’есці яго ці не? Утрымацца і ня з’есці было амаль немагчыма, а з’ясі, такі сорам ахопліваў, што няёмка было глядзець у вочы. Мама ўсё разумела, бачыла па мне, калі быў дадатак, а калі не, нават казала, каб я па дарозе яго з’еў і старалася часцей пасылаць мяне па хлеб. Амаль гонар і задавальненне было, калі прыносіў дахаты ня толькі саму буханку хлеба, але і дадатак хлебца.

Пры канцы студзеня 1942 года Іначка захварэла на менінгіт. Паклалі яе ў бальніцу, і там яна неўзабаве памерла. У моргу Іначка – наша баранэсачка, мадонна – ляжала зусім як жывая, такая ж прыгожая, трошку бляднейшая, чым звычайна. Хоць цела яе было вельмі халоднае, але Маме здавалася, што яна проста заснула. Ці не памылка гэты дыягназ – смерць? Раптам глыбокі сон? Адыходзячы, Мама пастаралася запомніць усё: і як ляжаць яе рукі, як пастаўленыя ногі, які паварот галавы...

Стаяў моцны мароз, зямля так глыбока прамёрзла, што магілу змаглі выкапаць толькі з дапамогай двух дужых хлопцаў. І паглынула нашу мілую Іначку тая халодная зямля навечна. Тусі задалося дастаць малака, бохан хлеба. Увечары я еў цёплую бульбу з кавалкам хлеба, запіваў малаком, і было мне так цяжка і балюча на сэрцы і так шкада маю сястрычку, якая ўжо ніколі больш ня зможа паспрабаваць такую смакату... Я не вытрымаў, забіўся ў цёмны кут, далей ад усіх, і кроплі слязінак змяшаліся ў шклянцы з малаком...

Пасля зімы многія паціхеньку хадзілі на калгасныя палі збіраць пакінутыя з восені рэшткі збожжавых зярнятак, бульбу ці турнэпс. Гэта было вельмі небяспечным: ад збожжа, якое праляжала пад снегам, некаторыя моцна хварэлі і нават паміралі; міліцыя і спецыяльныя людзі лавілі “збіральнікаў” – “похитителей государственной собственности” – і аддавалі іх пад суд. Адна наша суседка – адзінокая маці атрымала за такую справу 10 гадоў, а яе

двух малых дзетак адправілі ў дзіцячыя дамы, прычым у розныя.

Школьнікаў вельмі часта пасылалі “на бульбу”: сярпамі жалі авёс, капалі бульбу, збіралі сена, рыхтавалі ў лесе дровы для атаплення школы (мне асабліва падабалася валіць вялікія елкі). Настаўнік хіміі вучыў драць кару з ліпы, а потым плесці лапці. Я таксама сплёў адну пару лапцей, але насіць не давялося – усё ж хапіла чаравікаў і ботаў.

Ад Таты атрымлівалі часта лісты, ён як мог падбздэраў нас. Мне ён любіў паўтараць словы У. Дубоўкі: “У перашкодах дух мацнее”. І праўда, усе цяжкасці, якія я адчуў, зрабілі мяне больш сур’ёзным: стараўся, як мог, рабіць з Дзедам па гаспадарцы, нават дапамагаў Мама на станцыі лічыць зярняты на ўсходжасць (было страшэнна многа працы, бо трэба было зрабіць аналізы збожжа з усіх калгасаў раёна, і Мама затрымлівалася да позняга вечара). Прыходзілася замест фурмана ехаць на санях па глыбачэзным снезе ў розныя калгасы, бо Мама там трэба было адабраць насенне на аналізы, а ехаць адной было страшнавата. Снегу ўзімку намятала вельмі многа – да паўтара метра ў вышыню. Санны шлях быў дужа вузкі – толькі на аднаго каня. Калі мы сустрэліся з мясцовым селянінам, ён ніколі не саступаў дарогі, хоць і бачыў, што наперадзе жанчына з хлопцам, і таму нам, слабейшым, даводзілася з’язджаць убок. Конь правальваўся па пуза, я таксама па грудзі і цягнуў яго за вуздэчку, а ён не ішоў, потым неяк падскокваў, каб ногі троху выскачылі са снегу і змаглі зрабіць хоць крок, а мне здавалася, што ён вось-вось зламае нагу – і што тады мы будзем рабіць і як будзем аплочваць за чужога каня. Мужык азіраўся на нас, з’едліва і самазадаволена ўсміхаўся. Доўга корпаючыся, з вялікай цяжкасцю, але з палёгкаю на сэрцы, выбіраліся на дарогу. Зноў раўнамерна бег конь і каціліся санкі, а мы маліліся, каб не сустрэўся нам яшчэ хто-небудзь. Узімку было вельмі многа ваўкоў, якія былі ня менш галодныя, чым людзі. Голад настолькі іх асмельваў, што яны заходзілі аж у сяло. Дні былі кароткія, і як мы ні стараліся вярнуцца да цямна, гэта нам рэдка ўдавалася. Было страшна, калі чулі прагнае выццё ваўкоў ці бачылі пранізлівы бляск іх вачэй у цемры позняга вечара. Я мацней паганяў каня і адчуваў, як Мама бліжэй падсоўваецца да мяне. Але сустрэчы з мужыкамі мы баяліся больш, чым тых ваўкоў.

Славік, які адзін жыў у Іжэўску, таксама галадаваў. Улетку я некалькі разоў ездзіў да яго. Трэба было пешшу ісці прыблізна 25 кіламетраў да чыгункі, а потым яшчэ каля 5 кіламетраў па шпалах

да станцыі Мажга, а адтуль ужо цягнуком да Іжэўска, сталіцы Удмуртыі. Я набіраў у рукзак прысмакаў – бульбы ды іншай гародніны, некаторае адзенне для брата. Аднаго разу за мной пагнаўся нейкі дзядзька, каб адабраць рукзак, – ледзь уцёк... А тады шмат бадзялася нейкіх бяздомных людзей, якія не тое што за рукзак з ежай, але і за буханку хлеба маглі добра адлупцаваць, а то і забіць.

Я быў самым старанным чытачом раённай бібліятэкі – за два гады перачытаў усе кнігі, якія там былі, – у тым ліку вялікую колькасць рускай і замежнай класікі. І вучыцца стаў так добра, што 7-ы клас скончыў на адны пяцёркі, атрымаўшы Пахвальную граматы.

У Вавожы я значна пасталеў, бо адчуваў сябе ўжо не проста малым хлопчыкам, а даволі дарослым чалавекам мужчынскага роду. Пад маім апекаваннем былі малышы – стрыечны брат Сяргейка і дзве дачушкі Чарнышовай – Ірма і Наташа. Яны найбольш за ўсіх менавіта слухаліся мяне, адчуваючы мяне сваім старэйшым сябрам. Апрача таго я быў галоўным памагатым у Дзеда па досыць вялікай нашай гаспадарцы. Да ўсяго я стаў адносіцца больш сур’ёзна, у тым ліку і да вучобы, самаадукацыя ў чытанні і г.д. Мае дзяцінства канчалася, пачыналася малалецтва і юнацтва, але сапраўднага роднага кута – “малой Радзімы” я так і не адчуваў у маім вандроўным жыцці.

Каб не той бальшавіцкі рэжым з яго бясконцамі арыштамі, пры нармальным жыцці з маімі цудоўнымі бацькамі, я мог бы мець свой мілы “родны кут” у Менску на Правіянскай вуліцы ці нават на Заслаўскай, або яшчэ больш прывабнай у малой Радзіме братоў Гарэцкіх – Малой Багацькаўцы, якую яны так любілі і якая ад успамінаў Таты мне здавалася найлепшай, асабліва дзякуючы іх маці Ефрасінні – яе, на вялікі жаль, я так асабіста і не ведаў... Маё дзяцінства на самой справе аказалася зусім “бязроднакутным”.

2018

Апантаны навукай

Калі Міхасю Восіпавічу Мушынскаму споўнілася 80 гадоў, у чытальнай зале Аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтраўнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі адкрылася выстаўка “Знакаміты даследчык літаратурных скарбаў” і адбылася прэзентацыя кнігі “Міхаіл Іосіфавіч Мушынскі” з серыі “Біябібліяграфія вучоных Беларусі”. Тады Міхась Восіпавіч падараваў мне гэтую кнігу з

жартаўлівым надпісам: *Старшыні Рэспубліканскага фонду братоў Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх акадэміку Радзіму Гарэцкаму.*

Як Ваш намеснік па Фонду дакладваю, што я, раўняючыся на Ваш жыццёвы вопыт, таксама адолеў адзін з высокіх горных пікаў – 8-тысячнік і залічаны ў ганаровыя альпіністы літаратурнага разліву. У адпаведнасці з альпінісцкім статусам буду і на новай вышыні – за 8000 метраў над узроўнем жыццёвага мора паранейшаму актыўна прапагандаваць дасягненні беларускага прыгожага пісьменства, у тым ліку нацыянальнага гарэцказнаўства, даследуючы невычэрпную мастацкую спадчыну класіка беларускай літаратуры Максіма Гарэцкага. 24.01.2011. Міхась Мушынскі”.

Міхась Восіпавіч напісаў пра дасягненні 8-тысячнай горнай вяршыні не для таго, каб падкрэсліць свае поспехі і атрымаць ганаровую павагу, якую-небудзь узнагароду ці званне, каб пайсці на сумленна “зароблены” адпачынак. Наадварот, як чалавек поўнасю апантаны навукай, ён быў шчаслівы, што яшчэ ў такіх гады мае сілы працаваць над сваім самым любімым захапленнем – вывучэннем літаратуры, бо “класічная спадчына як абярэг нацыі”.

Міхась Восіпавіч – чалавек надзвычайнага гумару і аптымізму, а таму і значны кладзеж анекдотаў, якія ў яго заўсёды гатовы да ўсялякай жыццёвай сітуацыі. Таму і тады ён у канцы нашай размовы пра яго юбілей, як гэта часта было, выдаў чарговы анекдот: “Адкрыты новы агульначалавечы закон: чым больш у чалавека юбілеяў, тым даўжэй ён жыве”. Але пазней, калі мы пачалі адлічваць нашы 80-ыя гады, мы вымушаны былі згадзіцца з іншым больш сумным варыянтам гэтага анекдота: “Чым больш у чалавека хвароб, тым даўжэй ён жыве”. З кожным годам нашы ранейшыя хваробы павялічваліся, ды яшчэ ліплі новыя. Таму мы падбадзёрвалі адзін аднаго, каб памятаць аб нашай дамове караскацца на новую вяршыню.

Як вядома, асабліва цеснае супрацоўніцтва і сяброўства ў нас завязалася пасля святкавання 100-годдзя Максіма Гарэцкага ў 1993 г. З таго часу рэгулярна пачалі праводзіцца “Гарэцкія чытанні”, галоўным натхніцелем і кіраўніком якіх стаў Міхась Восіпавіч. У год яго юбілею былі праведзены XIX Гарэцкія чытанні (Мінск, 18 лютага 2011 г.), прысвечаныя праблеме выдання спадчыны братоў Гарэцкіх. Як звычайна, Міхась Мушынскі і я – старшыні пленарнага пасяджэння. М. Мушынскі зрабіў даклад “Падрыхтоўка поўнага збору твораў Максіма Гарэцкага: працяг размовы”, а я – “Выданне навуковай спадчыны Гаўрылы Гарэцкага”. На заключ-

чным пленарным пасяджэнні М. Мушынскі старшынстваваў і падводзіў вынікі дакладаў.

У канцы 2008 г. выйшла найбольш грунтоўная літаратурна-разнаўчая манаграфія “Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі. Жыццёвы і творчы шлях Максіма Гарэцкага”, над якой Міхась Мушынскі працаваў шмат гадоў. Ён падараваў гэтую кнігу з прыемным для нас надпісам: *Дарагім Радзіму Гаўрылавічу і Галіне Рыгораўне – з нязменнай павагай і захапленнем іхняй нястомнай, самаадданай працай на захаванні, вывучэнні і прапагандзе літаратурна-мастацкай і навуковай спадчыны волатаў зямлі беларускай Максіма і Гаўрылы Гарэцкіх – ад прыхільнікаў іх самабытнага таленту і даследчыкаў творчасці – ад Міхася Мушынскага, Тамары Мушынскай і Дзяніса Марціновіча. 09.01.2009.*

На вялікі жаль, Міхась Восіпавіч на XX Гарэцкіх чытаннях (Мінск, 14 чэрвеня 2012 г.) не змог быць, бо захварэў, перанёс аперацыю.

У 2013 годзе – 120-годдзе з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, таму ўжо 6 лютага дырэктар Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры наша слаўная Лідзія Вітальеўна Макарэвіч сабрала галоўных арганізатараў Гарэцкіх чытанняў, сярод якіх на нашу радасць зноў быў бадзёры, жартаўлівы, разумны Міхась Мушынскі. Кацярына Унучак (намеснік дырэктара Музея) сабрала 59 заявак на даклады. У тым жа парадку, як заўсёды, паспяхова і цікава 15 лютага 2013 г. адбыліся XXI Гарэцкія чытання, якія ў тым жа годзе выйшлі з друку. М. Мушынскі зачытаў даклад “Канцэпцыя нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў у мастацкай і навуковай спадчыне Максіма Гарэцкага і ўспрыманне гэтай канцэпцыі ў заходнееўрапейскім моўным асяроддзі”, я паведаміў пра “Юбілеі Максіма Гарэцкага”.

У снежні 2013 г. мне споўнілася 85 гадоў, у сувязі з чым было надрукавана інфармацыйнае выданне ў серыі “Біябібліяграфія вучоных Беларусі” пра маю навуковую, навукова-арганізацыйную, педагагічную і грамадскую дзейнасць. З дапамогай ЗБС “Бацькаўшчына” выйшла ў свет мая кніга “Жыццёвы меланж: публіцыстычныя артыкулы, лірычныя замалёўкі, мініяцюры, эсе” (Мінск: Кнігазбор, 2013. – 648 с.). На наступны год да дня нараджэння Міхася Мушынскага (24.01.2014) я з прыемнасцю прэзентаваў яму гэтыя выданні.

Мы з Міхасём Восіпавічам рэгулярна тэлефанавалі адзін аднаму, нагадвалі нашу дамову пра тое, што трэба, нягледзячы на

хваробы, караскаца на новыя вышыні, і пільна працаваць па сваіх навуковых і навукова-арганізацыйных справах.

А тут набліжалася 100-годдзе пачатку Першай сусветнай вайны. Прышла думка выдаць спецыяльна да гэтага юбілею выдатны дакументальна-мастацкі твор Максіма Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне”. Праз даўняга нашага знаёмага аднаго з кіраўнікоў выдавецтва “Беларуская навука” С.А. Нічыпаровіча задалося ўключыць яго ў план выданняў і ў 2014 г. кніга выйшла ў свет. Навуковым рэдактарам і аўтарам вялікай прадмовы стаў М.І. Мушынскі, укладанне і каментарыі зрабіла Т.С. Голуб, а таксама было адзначана, што “Выданне ініцыянавана акадэмікам Р.Г. Гарэцкім”. Кніга вельмі добра была сустрэта чытачамі і хутка разышлася.

XXII Гарэцкія чытанні (Мінск, 26 чэрвеня 2014 г.) былі прысвечаны 100-годдзю Першай і 75-годдзю Другой сусветных войнаў, але Міхася Мушынскага хваляваў сучасны стан і далейшае развіццё гарэцказнаўства, адным з галоўных заснавальнікаў якога ён быў, таму М.Мушынскі зрабіў цікавы даклад “Роздум пра заўтрашні дзень гарэцказнаўства”.

7-8 кастрычніка ў НАН Беларусі прайшла міжнародная навуковая канферэнцыя “Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні”, урачыстае адкрыццё якой правялі намеснік старшыні СМ РБ А.А. Тозік і старшыня Прэзідыума НАН Беларусі У.Р. Гусакоў. Выступілі паслы Расіі, Сербіі, Вялікабрытаніі, Польшчы, Кітая, консул Румыніі і першы сакратар Пасольства ЗША. На пленарным пасяджэнні доктар філалагічных навук Міхась Тычына зрабіў грунтоўны даклад “Народ і вайна: адлюстраванне Першай сусветнай вайны ў беларускай літаратуры”, у якім досыць значны час пасвяціў дзейнасці Максіма Гарэцкага і яго твору “На імперыялістычнай вайне”.

У другую палову дня адбылося адкрыццё кніжнай выставы “Літаратура і дакументальныя матэрыялы аб Першай сусветнай вайне ў фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”, на якой былі прадстаўлены шматлікія матэрыялы ў выглядзе некаторых дакументаў, газет і галоўным чынам кніжнай літаратуры, у тым ліку і прац Максіма Гарэцкага розных гадоў.

Пасля выстаўкі прайшла “Прэзентацыя выдання кнігі ўдзельніка вайны Максіма Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне”, якую вяла загадчык аддзела сацыякультурнай і інфармацыйнай дзейнасці

ЦНБ імя Якуба Коласа Вольга Панаціна. Спачатку быў паказаны змястоўны фільм пра жыццё і дзейнасць Максіма Гарэцкага вытворчасці ЦНБ, а затым выступілі Міхась Мушынскі, Радзім Гарэцкі, Уладзімір Гніламедаў, галоўны рэдактар выдавецтва “Беларуская навука” Георгій Кісялёў і Тэрэза Голуб.

Шмат добрых слоў я пачуў пра свайго дарагога дзядзьку Максіма.

XXIII Гарэцкія чытанні (Мінск, 17 красавіка 2015 г.) былі прысвечаны 115-годдзю з дня нараджэння Гаўрылы Гарэцкага і 95-годдзю першага выдання “Гісторыі беларускай літаратуры” Максіма Гарэцкага. Як звычайна, пленарнае пасяджэнне вялі Міхась Мушынскі і Радзім Гарэцкі. М. Мушынскі зрабіў даклад “Нарыс М. Гарэцкага “Маладняк” за 5 гадоў: 1923–1928”: як подступ да <Гісторыі беларускай літаратуры новага часу>, Р. Гарэцкі – “Гаўрыла Гарэцкі – выхавальнік сыноў”.

2016 год – юбілейны для М.В. Мушынскага: новая “вяршыня” – 85-гадовая. З кіраўніцтвам Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры я абмеркаваў, як адзначыць гэтую выдатную падзею, тым больш, што яна пасля сустрэчы Новага Года хутка набліжалася. Але Міхась Восіпавіч нешта кепска сябе адчуваў, я 24.І. павіншаваў яго і дамовіўся ў бліжэйшы час сустрэцца і абмеркаваць пытанне пра юбілей. Але сустрэча не адбылася... 15 сакавіка мне Міхась Восіпавіч сам патэлефанаваў і паведаміў, што дрэнны стан яго здароўя прывёў да зусім кепскай сітуацыі: павінны былі тэрмінова выклікаць хуткую дапамогу, адвесці ў Лечкамісію, дзе адразу зрабілі аперацыю, якая працягвалася не менш трох гадзін. Ён ужо больш тыдня ляжаў на 5-м паверсе бальніцы ў хірургіі, прычым вельмі прасіў яго не наведваць. Цяпер яму ўжо лепш, пачаў патроху хадзіць, але, мусіць, яшчэ даволі доўга прыйдзецца прабыць у бальніцы. Абяцаў перыядычна тэлефанаваць.

Распрацоўка тэматыкі XXIV Гарэцкіх чытанняў (Мінск, 16 чэрвеня 2016 г.) адбылася з удзелам М. Мушынскага, але, на вялікі жаль, яны прайшлі ў яго адсутнасці. Чытанні былі прысвечаны 95-годдзю з дня нараджэння Галіны Максімаўны Гарэцкай і 50-годдзю вяртання на Беларусь Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага. Тым не менш Міхась Восіпавіч падрыхтаваў цікавы даклад “Некалькі штрыхоў да гісторыі майго ліставання з Галінай Максімаўнай Гарэцкай”, які закончыў важнай фразай на будучыню: “Публікацыя наступных лістоў Галіны Максімаўны, якая адносіцца да 1994–2006 года, чакае свайго чаргі”. Я паведаміў пра гісторыю пакутлівага звароту

майго бацькі на Бацькаўшчыну, аб чым ён марыў усё жыццё, а змог ажыццявіць толькі праз 50 гадоў.

М. Мушынскі ў кастрычніку 2016 г. пачаў працаваць у Акадэміі без аплаты, але папрасіў, каб пакінулі яму яго маленькі пакойчык, што задалося.

У сярэдзіне студзеня 2017 года мне патэлефанавала Кацярына Унучак, каб параіцца пра правядзенне XXV Гарэцкіх чытанняў. Перад гэтым улады Беларусі абвясцілі 2017 год “Годам навукі”. Таму я адразу прапанаваў галоўную тэму “Браты Гарэцкія – навукоўцы”. Аргкамітэт дамовіліся сабраць у лютым, а чытанні правесці ў чэрвені. Патэлефанаваў Міхасю Мушынскаму, Вользе Губскай, Тамары Тарасавай – усе прынцыпова згадзіліся з тэматыкай і тэрмінамі. У гэты час паведаміла Кацярына Унучак, што прызначылі новага дырэктара музея – Дзмітрыя Лявонавіча Яцкевіча, а Лідзію Макарэвіч – спачатку загадчыкам фонда музея Вялікай айчыннай вайны, а пазней – загадчыкам архіва Вялікага тэатра оперы і балета.

1 лютага ў Музеі гісторыі беларускай літаратуры сабраўся Аргкамітэт XXV Гарэцкіх чытанняў пад кіраўніцтвам Дзмітрыя Яцкевіча разам з большасцю былых арганізатараў: Міхасём Мушынскім, Міхасём Кенькам, Вольгай Губскай, Кацярынай Унучак і Радзімам Гарэцкім. Яцкевіч унёс значную смуту сваімі даволі катэгарычнымі прапановамі: сур’ёзна пашырыць склад аргкамітэта, правесці чытанні не толькі ў Мінску, але працягнуць іх у Магілёве, наведць Багацькаўку, Мсціслаў, а з часам пашырыць разгляд жыцця і творчасці не толькі Гарэцкіх, але і іншых пісьменнікаў і г.д. Разгарнуліся спрэчкі. У выніку вырашылі XXV Гарэцкія чытанні ў мінулым стыле правесці ў Мінску 22 чэрвеня 2017 г. (хаця я нагадваў, што ў гэты дзень звычайна адзначаем дзень смерці Васіля Быкава), а на наступны дзень працягнуць канферэнцыю ў выглядзе “Круглага стала”, прысвечаную музейфікацыі літаратурных мясцін (у Магілёве).

З Міхасём Восіпавічам, які адчуваў сябе не вельмі бадзёрым, мы перыядычна тэлефанавалі адзін аднаму, а то і сустракаліся ў яго невялічкім кабінэціку ў НАН Беларусі. Ён пры кожнай магчымасці імкнуўся прыйсці сюды, каб працягнуць працу над шматлікімі навуковымі артыкуламі, думкі і новыя напрамкі якіх ніколі не канчаліся і выклікалі ў яго душы прыемнае задавальненне і нават, як і раней, асалоду. 4 сакавіка 2017 года мы сустрэліся на XVII з’ездзе Саюза беларускіх пісьменнікаў у вялікай зале Палаца мас-

тацтваў.

XXV Гарэцкія чытанні (Мінск, 22 чэрвеня 2017 г.) былі прысвечаны літаратурна-мастацкай і навуковай дзейнасці братоў Гарэцкіх. У канцы кастрычніка гэтага ж года задалося выдаць Матэрыялы чытанняў, якія я з задавальненнем ўжо у пачатку лістапада перадаў Міхасю Мушынскаму. У XXV Гарэцкіх чытаннях Міхась Мушынскі пачаў размову з такога пытання: “А ці не прыйшла пара распавесці ў навуковым асяроддзі гаворку наконт стварэння “Гісторыі дынастыі славурых беларускіх дзеячоў культуры і навукі”. Ён свой даклад назваў “Максім і Гаўрыла Гарэцкія як выдатныя прадстаўнікі слынай дынастыі ў гісторыі беларускай культуры і навукі”. Я зрабіў даклад “Гаўрыла Гарэцкі – эканаміст і геолог”.

З 26 жніўня да 11 верасня 2017 г. былі з Галяй у Нарвегіі. Адразу 12 верасня пазваніў Міхасю Восіпавічу і пачуў ад яго сумныя весткі, што ён ляжаў у бальніцы, дзе зрабілі сур’ёзную аперацыю, цяпер ужо тыдзень знаходзіцца ў хаце, з цяжкасцю адыходзіць, вучыцца хадзіць і нават мае ў баку спецыяльны выхад ад мачавага пузыра. Як мог, я падбадзёрваў хворага сябра.

21 лістапада 2017 г. Дз. Яцкевіч сабраў у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры Аргкамітэт па падрыхтоўцы і правядзенню XXVI Гарэцкіх чытанняў, прысвечаных 125-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага. На вялікі жаль, з намі Міхась Восіпавіч прысутнічаць не мог, што адзначылі ўсе прысутныя і прасілі мяне патэлефанаваць яму і расказаць пра наша пасяджэнне (гэта я збіраўся зрабіць і сам). Мушынскі зноў рэзка выказаўся супраць старых прапаноў дырэктара Музея пашырыць аргкамітэт чытанняў, разгляду не толькі жыцця і творчасці братоў Гарэцкіх, а разам з імі іншых пісьменнікаў. Трэба пашыраць і развіваць больш глыбока гарэцказнаўства.

У пачатку 2018 года Аргкамітэт запланавалі 27 лютага адкрыць у Музеі гісторыі літаратуры выстаўку, прысвечаную 125-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, якую падрыхтавала Паліна Саўген; XXVI Гарэцкія чытанні правесці 19 красавіка 2018 г. Міхась Восіпавіч ухваліў нашу праграму і нагадаў, што абавязкова неабходна больш сур’ёзна і неадкладна ўзнавіць працу па стварэнні капітальнай манаграфіі “Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага”, першае асобнае выданне якой было выдана да 100-годдзя пісьменніка (1993 г.) і падрыхтавана Таццянай Дасевай.

Выстаўку “Ахвярую сваім “Я”...”адкрыў Дзмітры Яцкевіч. Алег Вінярскі прачытаў урыўкі з твора “На імперыялістычнай вайне” (ён разам з Кастусём Антановічам рыхтуюць да юбілею пісьменніка новую аўдыёкампазіцыю). Выступілі Таццяна Дасаева, Тамара Тарасава, Тэрэза Голуб, Таіса Грамадчанка, Таццяна Якубоўская, Вольга Губская, Вячаслаў Рагойша, Радзім Гарэцкі (я падкрэсліў важную задачу ў гарэцказнаўстве, якую паставіў Міхась Мушынскі, і нагадаў, што прыкладам такой манаграфіі можа быць яго кніга пра Якуба Коласа).

Паліна Саўген пазнаёміла з экспазіцыяй, якая ўсім спадабалася. Усе прысутныя паслалі калектыўнае прывітанне Міхасю Мушынскаму.

8 чэрвеня 2018 г. Міхась Восіпавіч Мушынскі пайшоў у іншы свет.

19 ліпеня (на сорок дзён пасля смерці Міхасы Мушынскага) у Музеі Якуба Коласа сабраліся шматлікія яго сябры, каб падзяліцца журбай пра цяжкую страту выдатнага вучонага, настаўніка, цудоўнага чалавека. Пра вялізарную яго ролю ў коласазнаўстве і правядзенні “коласавінаў” выказалася Зінаіда Камароўская. Далей сустрэчу вяла Таццяна Мушынская. Шмат добрых слоў і цікавых успамінаў прагучала ад былых і сучасных супрацоўнікаў Інстытута літаратуразнаўства, унучак Якуба Коласа Марыі і Веры Міцкевіч, кіраўнікоў АДДзялення гуманітарных навук і мастацтваў А.І. Лакоткі, А.А. Кавалені і інш. Я ў сваім слове выказаў думку пра стварэнне зборніка ўспамінаў, што ўжо падтрымаў дырэктар Інстытута І.В. Саверчанка, а затым і кіраўнікі АДДзялення.

2018

Клопат пра геалагічныя навукі

Нагадаю, што геалагічныя гавукі ў АН Беларусі атрымалі знішчальны разгром у час кіраўніцтва акадэміяй М.У. Мясніковічам, калі Інстытут геахіміі і геафізікі і іншыя геалагічныя ўстановы былі перадааны Міністэрству прыроды разам з іх памяшканнямі, у тым ліку і будынак Інстытута, апрача аднаго блока. Сучаснае кіраўніцтва НАН Беларусі поўнацю перадало будынак, а некалькі пакояў, у тым ліку і для членаў акадэміі, Інстытут прыродакарыстання здымае ў арэнду. Значны час у Беларусі зусім не было інстытутаў геалагічнага профілю. Толькі ў кастрычніку 2016 года Міністр прыродных рэсурсаў і аховы

навакольнага асяроддзя А.М. Каўхута, перад сваім звальненнем, паспеў выдаць пастанову аб стварэнні Інстытута геалогіі – філіяла “Навукова-вытворчага цэнтра па геалогіі” (“НВЦ па геалогіі”). Улічваючы яго галоўнае прызначэнне, больш правільна трэба было б назваць яго Інстытутам мінеральнай сыравіны, аб чым і была такая дамоўленасць у час сустрэчы Міністра А.М. Каўхуты і старшыні Прэзідыума НАН Беларусі У.Г. Гусакова.

10 кастрычніка 2017 года новым Міністрам прыроды быў прызначаны Андрэй Пятровіч Худык – спецыяліст, далёкі ад геалогіі, і ён стварыў Навуковы савет з прадстаўнікоў розных напрамкаў геалагічных навук (у тым ліку і нашага Інстытута на чале з дырэктарам А.К. Карабанавым), на якім уважліва абмяркоўваў шматлікія геалагічныя праблемы Беларусі.

У пачатку наступнага года А.П. Худык намеціў правесці ў зале “НВЦ па геалогіі” Калегію Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя РБ па пытанні “Аб стане, праблемах і перспектывах развіцця мінеральна-сыравіннай базы Рэспублікі Беларусь”. Да гэтай важнай падзеі пачалі сур’ёзны рамонт унутры будынка, асабліва капітальна галоўнага блока, дзе знаходзіцца дырэкцыя, уся адміністрацыя і зала. Добра аднавілі падлогу, адштукатурылі і пафарбавалі сценкі. Шкада, што са сценак быў зняты шэраг неабходных матэрыялаў, якія віселі яшчэ з часоў Інстытута геахіміі і геафізікі: фотаздымкі лаурэатаў Дзяржаўных і іншых прэмій, пераможцаў конкурсаў лепшых навуковых прац, Тэктанічная карта Беларусі, Міжнародная тэктанічная карта Еўропы і інш. Новы гаспадар вырашыў упрыгожыць і тэрыторыю перад уваходам у будынак “НВЦ па геалогіі”: зрабілі некалькі газонаў з кветкамі, а таксама пасадзілі, пакуль што невысокія, кусцікі туй, а ў пачатку дарогі з яе левага боку змясцілі дошку з надпісам: *Данная аллея туй была посажена при участии Министра природных ресурсов и охраны окружающей среды Худыка А.П. 21.04.2018.*

Пасля даволі працяглага рамонта, у час якога некалькі разоў пераносіўся тэрмін правядзення калегіі, у пачатку чэрвеня 2018 г. У.Г. Гусакоў атрымаў ліст за подпісам Міністра прыроды А.П. Худыка з просьбай накіраваць на пасяджэнне калегіі (15 чэрвеня 2018 г. у 10⁰⁰) наступных прадстаўнікоў НАН Беларусі:

- *Зам. Председателя Президиума НАН Беларуси Килина Сергея Яковлевича;*
- *Зам. Акад.-секретаря Отделения химии и наук о Земле НАН*

Беларуси Левашкевича Владимира Георгиевича;
– Директора ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Карбанова Александра Кирилловича;
– Главного науч. сотр. ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Айзберга Романа Ефимовича;
– Главного науч. сотр. ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Гарецкого Радима Гавриловича;
– Главного науч. сотр. ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Матвеева Алексея Васильевича;
– Зав. лабораторией ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Грибика Ярослава Гавриловича;
– Зав. лабораторией ГНУ “Институт природопользования НАН Беларуси” Жогло Василия Гавриловича.

У.Г. Гусакоў на пісьме зрабіў візу: “Полагаю, что всех «очень возрастных» приглашать не надо. Пригласите вместо них 4-х руководителей Центров”. Дзеля выканання віза прызначалася намесніку старшыні Прэзідыума НАН Беларусі А.В. Сукала, які курыраваў навуку аб Зямлі, акад.-сакратару Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі С.А. Усанаву і А.К. Карбанаву. “Клопат” аб геалагічных навуках і мінеральных рэсурсах і наогул “мудрагелістасць” кіраўніка НАН Беларусі ўсіх здзівіла: было ясна, што пад яго арыгінальнае паняцце “очень возрастных” трапляюць тры члены НАН Беларусі, узрост якіх ужо больш 80 гадоў (Р. Айзберг, Р. Гарэцкі, А. Мацвееў), хаця менавіта яны з’яўляюцца найбольш вядомымі спецыялістамі ў пытаннях, якія разглядаюцца на калегіі. Таму А. Худык, хаця і новы Міністр, персанальна папрасіў нас прыняць удзел у калегіі, тым больш, што некаторыя з нас былі ў складзе Навуковага савета Мінпрыроды. Усе кіраўнікі Цэнтраў (апрача А. Карбанова) не маюць ніякага дачынення да азначаных пытанняў. Мы, якім кіраўнік НАН Беларусі даў мянушку “очень возрастных” не пакрыўдзіліся за яе, бо мы і без яго ведалі свой салідны ўзрост, а вось яго адносіны да нас з боку навуковага, проста абразлілі. Р. Айзберг вырашыў не хадзіць на калегію, А. Мацвееў быў яшчэ апошні дзень на бюлетні па хваробе і таму таксама не быў на пасяджэнні, а я пайшоў, бо выконваць відавочна абсурдны загад нават ад самага высокага начальства я заўсёды лічыў, мякка кажучы, “не разумным” і не абавязковым.

Калегія была карысная: былі заслуханы 5 дакладаў кіруючых прадстаўнікоў галоўных арганізацый, дзе вядуцца працы па разглядаемых праблемах, у тым ліку і дырэктара нашага інстытута

А.К. Карабанава. Ён улчыў многія пытанні, якія прапанавала ўся наша група. Важна, што шэраг з іх былі прыняты ў рашэнні калегіі (у тым ліку фінансаванне, геалагічная здымка – асабліва буйнамаштабная, прыборная база, кернасховы, кадравыя праблемы). Міністр А. Худык спачатку разгледзеў усе агульныя пытанні, у якіх былі зацікаўлены ўсе запрошаныя, а праблемы “НВЦ па геалогіі” і яго філіяла – Інстытута геалогіі перанёс на пасляабедзенны час. Але калі А.К. Карабанаў і прадстаўнікі нашай групы пачалі прыходзіць на гэтую частку нарады, ён даволі цвёрда выказаўся, што нам прысутнічаць не абавязкова, бо тут праблема “унутраная, толькі нашая”. Яна для нас была як раз вельмі цікавая, бо тут разглядаўся стан менавіта геалагічных навук. Як потым даведаліся, Міністр шмат крытыкаваў працу “НВЦ па геалогіі” і ў рашэнні было адзначана, што за 5 месяцаў 2018 г. яго праца прызнаецца нездавальняючай.

2018

Выдатны віленскі беларус, мой сябар Хведар Нюнька

Хведар Нюнька, поўнасьцю адданы Беларушчыне, зрабіў найбольш вялікі ўклад у захаванне, пашырэнне і прапаганду беларускасці ў Літве. Светлы, дабразычлівы, з адкрытым сэрцам да людзей, гасцінны, усмешлівы, з прыгожым тварам і ясным поглядам шэрых вачэй, акуратнай сівой бародкай і вусікамі, заўсёды добра апрануты, невысокага росту, але падцягнуты, стромкі, ён адразу спадабаўся мне, калі мы разам займаліся стварэннем ЗБС “Бацькаўшчына”, і пазней, у час майго ўдзелу ў мерапрыемствах Таварыства беларускай культуры (ТБК) у Літве, у вытокаў якога стаяў Хведар Нюнька і якое ўзначальваў дваццаць пяць гадоў. Прыемна было бачыць яго такім энэргічным, нястомленым, поўным новых ідэй, цвёрдым у сваіх грамадзянскіх пазіцыях, гатовым адгукнуцца на падтрымку самых розных патрэбных спраў не толькі ў Літве, але і ў іншых краінах. Усё, што ён зрабіў, цяжка пералічыць, дастаткова нагадаць усталяванне больш дзесяці шильдаў беларускім дзеячам, шэраг помнікаў на могільках Росы, назвы вуліц, працу беларускай гімназіі, выданне шэрагу беларускіх кніг і інш. Хведар Нюнька прыватызаваў сядзібу ТБК, а пазней атрымаў пляцоўку (12 сотак) для Цэнтра культуры Якуба Коласа (тут раней быў дом сям’і жонкі паэта – Марыі Дзмітрыеўны).

Я асабліва ўдзячны яму за ўшанаванне памяці Максіма

Гарэцкага і яго лепшай вучаніцы Першай віленскай беларускай гімназіі Наталлі Арсенневай (мой дзядзька дапамог ёй стаць выдатнейшай беларускай паэтэсай), мемарыяльныя дошкі якіх, дзякуючы намаганням Хведара, усталяваны побач з уваходам у былы будынак гімназіі.

Мне давалося ўдзельнічаць у пяці Канферэнцыях беларусаў Балты, якія ТБК правялі ў Вільні, а таксама ў іншых мерапрыемствах ТБК. Таму я разам з маім сябрам, выдатным гісторыкам Анатолям Грыцкевічам, былі прыняты ў ганаровыя члены ТБК.

Хведар Нюнька карыстаўся вялікай павагай як у літоўцаў і ўладаў Літвы (важна, што дасканала ведаў літоўскую мову), так і ў шырокага кола ўсіх беларусаў. Ён – выдатны беларускі адраджэнец Літвы, спадкаемца многіх віленскіх адраджэнцаў мінулага стагоддзя. Для беларускай справы ён гатоў быў аддаць усё. Я ведаю, што каб утрымліваць сядзібу ТБК і добра праводзіць іншыя мерапрыемствы, укладаў свае асабістыя фінансы і нават браў крэдыт і залажыў сваю кватэру. Калі я прыезджаў у Вільню, звычайна з маёй жонкай Галяй, мы спыняліся ў кватэры гасціннага Хведара, а калі ён у Менск – у нас. Часта мы сядзелі доўга за поўнач, бо не маглі скончыць размовы пра нашы справы. У Хведара была вельмі слаўная беларускамоўная сям'я – дачка, сын і ўнукі. Я ўспамінаю, што ў першыя гады майго прыезду ў Вільню, Хведар Нюнька быў у вялікім смутку, бо яго жонка вельмі цяжка і доўга хварэла і ўжо не магла сама ўставаць, і з часам памерла. Для яго гэта была трагедыя, бо між імі было сапраўднае моцнае каханне. Ён на ўсё далейшае жыццё застаўся верны ёй, а на сцяне ў зале кватэры вісеў яе партрэт, з якога на яго і на нас глядзела прыгожая жанчына, а на пісьмовым стале стаяў яе мармуровы бюст. Мы з ім некалькі разоў ездзілі на могілкі Росы, дзе укладалі кветкі ля яе помніка.

Бадзёрым Хведара я сустрэкаў яшчэ ў 2016–2017 гадах.

26-27 сакавіка 2016 года Хведар Нюнька, які ў той час быў старшынёй Культурнага цэнтра Якуба Коласа ў Вільні, запрасіў групу сваіх сяброў адзначыць свята 25 сакавіка 1918 года – дзень абвяшчэння незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Гэта вялікае для ўсіх беларусаў Свята Волі мы вельмі ўрачыста з уздымам правялі ў Беларускай доме правоў чалавека імя Барыса Звозскага. Тады ж вырашылі стварыць Аргкамітэт па святкаванні 100-годдзя БНР. Старшынёй абралі Радзіма Гарэцкага, намеснікам – Марыю Міцкевіч, сябрамі – Лявона Баршчэўскага, Алену Анісім,

Алега Трусава, Міколу Люцко, Алену Макоўскую, Ніну Шыдлоўскую і інш; з Літвы – Алега Аблажэя, Хведара Нюньку, Леакадыю Мілаш.

Па розных прычынах Аргкамітэт больш сістэматычна пачаў працаваць толькі ў канцы 2016 і ў 2017 годзе.

15-16 ліпеня 2017 года ў Менску ў Міжнародным адукацыйным цэнтры імя Ёганаса Рау прайшоў VII з’езд беларусаў свету ЗБС “Бацькаўшчына”, галоўная тэма якога: “Беларуская нацыя, беларуская дзяржаўнасць, беларускае замежжа – вынікі сучаснасці і стратэгія развіцця”. Сюды задалося прыехаць і Хведару Нюньку, якому на значны час быў забаронены ўезд у Беларусь. Тут мы вялі шмат размоў пра нашы справы.

6 красавіка 2018 года я пазваніў Хведару, каб павіншаваць з 90-годдзем нашага сябра, але адказала Крысціна і паведаміла, што ён на гадзінку пайшоў прагуляцца, і падцвердзіла, што святкаванне юбілею адбудзецца 14 красавіка ў рэстаране, які знаходзіцца недалёка ад іх дома. Яшчэ раней дачка Хведара Нюнькі Ніна паведаміла Алене Макоўскай, што для нас траіх (Галя і я сабраліся з Міколам Люцко на машыне прыехаць на юбілей) заказаны апартаменты на дзве ночы (13.IV – прыезд, 14.IV – святкаванне, 15.IV – ад’езд у Менск). Там жа знаходзіцца і рэстаран. Хведар жа, на жаль, кепска сябе адчувае, бо зваліўся і вельмі саслабеў. Каб яго даглядаць, да яго прыехала Крысціна і дапамагае яму. 13 красавіка раніцою мы выехалі з Менску і без якіх-небудзь ускладненняў (нават на мяжы Беларусі і Літвы) у другой палове дня былі ў Вільні, пасяліліся ў апартаментах і ўвечары пайшлі да Нюнькі (зусім недалёка адсюль). Нам адчыніла дзверы Крысціна, а за ёй і Хведар – абняліся і былі рады нашай сустрэчы. Добра пагаманілі, павячэралі. Хведар, праўда, моцна здаў, не быў ужо такім бадзёрым, як заўсёды. Шкадаваў, што вымушаны быў пасяліць нас не ў сваёй кватэры, як звычайна.

На наступны дзень у 13⁰⁰ адзначалі 90-годдзе Хведара Нюнькі. Прыйшло шмат гасцей з Вільні (у тым ліку і прадстаўнікі віленскіх улад), а таксама многія прыехалі з Беларусі, Польшчы, Латвіі. Кіравала святкаваннем дачка Ніна, вельмі ўдала па-майстэрску, як і раней 85-годдзем. Было шмат добрых віншаванняў, падарункаў, адзначалі шматлікія дасягненні Нюнькі, за якія выказвалі ўдзячнасць. Хведар стараўся быць бадзёрым, але выглядаў стомленым, у вачах быў сум, і мне здалася, што гэта – развітанне. Тым не менш, як і раней, добра глытаў чарку за чаркай. З сумам

абняліся, развіталіся, пажадалі трымацца і быць здаравейшымі.

Пазней мы ў гэты дзень і палову наступнага павандравалі па Вільне, наведалі памятныя месцы Максіма Гарэцкага і іншых беларускіх адраджэнцаў і ўвечары дабраліся дахаты.

У самым пачатку траўня, а потым і пазней некалькі разоў званіў Хведару Нюньку, але нехта падыходзіў да тэлефону і тут жа адключыў яго. Так адбывалася даволі доўга і я вырашыў, што Хведар не хоча, каб яго турбавалі. Ніхто з ЗБС “Бацькаўшчына” і інш. не ведалі, у чым справа. 13 жніўня я ўзяў адпачынак і вырашыў паехаць у “Лечкамісію”, якую перавялі ў новы будынак у Ждановічах, каб атрымаць кансультацыю ў уролага па маіх старых хваробах, якія мяне пачалі трохі турбаваць. 15 жніўня мяне паклалі там у бальніцу на невялікую аперацыю. У той жа дзень па мабільніку мне паведамлілі, што 15 жніўня памёр Хведар Нюнька. Алена Макоўская сказала, што ёй пазваніла дачка Хведара Ніна і патлумачыла, што хутка пасля юбілею яе Тата выйшаў з хаты і проста тут жа зваліўся, пабіў галаву, атрымаў некалькі пераломаў, страціў прытомнасць. Яго адвезлі дахаты і там ён пад наглядом Крысціны так і ляжаў, пакуль не памёр (таму мне ніхто і не адказваў на званкі). Пахаванне намечана на 17 жніўня. На жаль, толькі Генадзь Вінярскі змог прысутнічаць на пахаванні. ЗБС “Бацькаўшчына” і інш. паслалі свае спачуванні. Рыхтуюць бюлетэнь “Беларусы ў свеце”, прысвечаны памяці Хведара Нюнькі. Я таксама напісаў гэты кароткі ўспамін. Беларускае грамадства панесла вялікую страту. Але імя вялікага беларускага адраджэнца заўсёды застанеца ў гісторыі Беларусі. Няхай пухам будзе Віленская наша зямля Хведару, а для нас Вільня без Хведара Нюнькі ўжо зусім іншая Вільня.

2018

Помнік паэту па яго жаданні

Для Ніла Сымонавіча Гілевіча самым галоўным у жыцці былі бязмерная адданасць Бацькаўшчыне і вялікае каханне да любай жанчыны Ніны. Адыход яе ў іншы свет быў для Ніла страшэнным ударам, ад якога ён ужо ніколі не мог адысці. Яна жыла ў сэрцы паэта і нават у тым свеце ён быў з ёй:

*Да астатку дзён
Па самы апошні ўздых,*

*На гэтай зямлі
Ты – светач душы маёй.
І там будзеш ім, і там...*

Таму Ніл Сымонавіч загадаў пахаваць сябе побач з Нінай Іванаўнай, што яго родныя і сябры зрабілі 1 красавіка 2016 года на Кальварыйскіх могілках.

Для Ніла Гілевіча ў значнай ступені сімвалам роднай беларускай зямлі былі валуны, якія ўплывалі на фарміраванне духоўнага міру беларускага народа. Ён пісаў:

*Дзе на роднай зямлі ні крочыў –
Скрозь – ад Прыпяці да Дзвіны –
Перш за ўсё мне ласкалі вочы
Жыта, сосны і валуны.
.....
І на самай высокай мерцы
Мне ўжо ясна, што да труны
Данясу я няшмат у сэрцы:
Жыта, сосны і валуны...*

У апошні год жыцця Ніл Сымонавіч папрасіў сына паставіць на яго магілку помнік з валуна і нават намаляваў, як ён павінен выглядаць. Праз некаторы час Сяргей Нілавіч пазваніў мне, каб я дапамог выканаць жаданне бацькі. Мы некалькі разоў сустрэліся па гэтаму пытанню. Я далучыў В.Ф. Вінакурава, які раней шмат гадоў займаўся зборам валуноў для нашага музея і таму ведаў месцы, дзе іх можна знайсці. Мы нават збіраліся з'ездзіць у шэраг месцаў, якія знаходзяцца бліжэй да радзімы паэта – Лагойшчыны, але не атрымоўвалася з машынай. Я неяк Сяргею Нілавічу сказаў, што галоўным чалавекам, які павінен выбраць патрэбны валун, павінен быць не геолаг, а скульптар – будучы аўтар помніка і прапанаваў запрасіць знаёмых мастакоў, з якімі я ўжо меў падобную справу (Валер Янушкевіч, Алесь Шатэрнік). Сяргей Гілевіч паступіў вельмі разумна: ён звярнуўся да мастака і паэта, старшыні Беларускага саюза мастакоў Рыгора Сітніцы, каб той параіў скульптара. Такім беларускім скульптарам стаў Ігар Засімовіч, які раней ужо выконваў помнік Касцюшку. Пошукі валуна скончыліся ўдала, тым больш, што ён быў адабраны з валуноў, якія знаходзяцца зусім блізка ад месца, дзе некалі жыў будучы народны паэт Беларусі і хутчэй за ўсё нават наведваў той куток

Лагойшчыны.

20 лістапада 2018 года мне пазваніў Сяргей Нілавіч і паведаміў, што 23 лістапада, у пятніцу у 13⁰⁰ будзе адкрыццё помніка Нілу Гілевічу. У гэтыя дні Міхась Скобла, як карэспандэнт “Народнай Волі”, хацеў убачыцца са мной, каб пагаманіць у сувязі з маім 90-годдзем. Ён збіраўся паехаць і на адкрыццё помніка, таму захапіў мяне і Галю, прычым гэты дзень супаў з днём нараджэння Скоблы, якому споўнілася 52 гады. Паказаўшы маё пасведчанне інваліда 2-ой групы, мы змаглі праехаць да могілак Гілевічаў. Дзень выдаўся вельмі халодны з даволі моцным ветрам, але ўсё роўна прыйшло шмат дзесяткаў чалавек. Убачылі шмат знаёмых твараў, не менш і незнаёмых, прыемна было наглядаць значную колькасць моладзі, сярод якіх і ліцэістаў незалежнага Нацыянальнага гуманітарнага ліцэя імя Коласа, з прыемнасцю сустрэліся з шматлікімі родзічамі Ніла Сымонавіча, у тым ліку братам Міколам Гілем, сястрой Святланай, пляменніцамі і інш.

Сяргей Гілевіч і Ігар Засімовіч разрэзалі стужку, упала покрывная тканіна і адкрыўся помнік – валун авальнай формы, з адным крутапакатым бокам і адшліфаваным другім, на якім выбіты з нахілам подпіс “Ніл Гілевіч”, а пад ім гарызантальны напіс “Ніл Гілевіч 30.IX.1931 – 29.III.2016”. У групе моладзі ўверсе залунаў бел-чырвона-белы сцяг.

Урачыстую цырымонію распачаў старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч, які прыгадаў вялікія заслугі Ніла Гілевіча перад Беларуссю і падзяліўся асабістымі ўспамінамі пра апошнія гады жыцця паэта. Як старэйшы сябра паэта, слова атрымаў акадэмік Радзім Гарэцкі, які распавёў не толькі пра ўніверсальнасць асобы Ніла Гілевіча ў літаратуры, культуры, навуцы, адукацыі і нязломнасць яго духу, але і пра яго вядомую дзяржаўную і грамадскую дзейнасць, а таксама нагадаў, што адным з лепшых яго помнікаў будзе “Нацыянальны ўніверсітэт імя Ніла Гілевіча”, пра сітуацыю з якім распавёў яго выконваючы абавязкі рэктара Алег Трусаў. Прыгожа і натхнёна пра народнага паэта Беларусі казалі старшыня Беларускага саюза мастакоў Рыгор Сітніца і намеснік старшыні Рады ЗБС “Бацькаўшчына” Валер Герасімаў. Шмат добрых слоў і цікавых успамінаў прагучала ад даўняга найлепшага сябра паэта Анатоля Вярцінскага, а таксама ад пісьменнікаў Сяргея Законнікава, Міхася Скоблы, Уладзіміра Арлова і многіх іншых.

Напрыканцы ўрачыстасці Сяргей Гілевіч шчыра падзякаваў

усім, хто прыйшоў пакланіцца і ўспомніць народнага паэта Беларусі.

2018

Нам разам ужо 160 гадоў (ці новы юбілейны выбух “Стральцоў”)

5 гадоў з 2013 прамільгнулі, як 5 дзён. Пра той час я змог прачытаць у сваёй кнізе “Апантаны Бацькаўшчынай. Жыццёвы меланж – два” (“Кнігазбор”, 2018), у якой ёсць раздзел “Юбілейны выбух <Стральцоў>”. Вось тады я зразумеў, што недарма я прыдумаў новы літаратурны жанр – “жыццёвы меланж”, які мне шмат разоў хацелася кінуць, бо надакучыла пісаць і часу не хапала, але мае некаторыя чытачы і сябры, асабліва Галіна Тварановіч, Лідзія Савік, Анатоль Вярцінскі і інш. патрабавалі працягу.

У 2018 годзе юбілеі “Стральцоў” былі больш сумныя. Праўда, 70 гадоў Галі (5.XII), якая выглядала прыгожай і нашмат маладзейшай, і асабліва мае 90 (7.XII), якія здараюцца не так часта, ды яшчэ ў такім даволі бадзёрым стане, – выклікалі значную цікавасць, бо ў такія сумарныя 160 гадоў большасць знаёмых усё яшчэ бачаць іх разам шчырымі і закаханымі адзін у аднаго.

На жаль, у той жа кнізе мне давялося ў раздзеле “Маркотны пачатак вясны” напісаць, як у сонечны святочны дзень 8 сакавіка 2014 года пайшла з жыцця заснавальніца беларускай этнамузыкалогіі, вядомы славіст і беларусіст Зінаіда Якаўлеўна Мажэйка, якой зусім нядаўна (6 снежня 2013 г.) адзначылі 80-годдзе. 6 снежня 2018 г. 85-годдзе З.Я. Мажэйкі адзначылі ўжо без выдатнай беларускай дзеячкі і цудоўнай слаўнай нашай сяброўкі, імя якой назаўсёды застанецца ў памяці беларускай навукі і культуры.

8 снежня 2018 г. споўнілася 100 гадоў акадэміку Аляксандру Сямёнавічу Махначу, які пакінуў нас назаўсёды 7 кастрычніка 2006 года. Гэты слаўны юбілей быў адзначаны 21-22 лістапада 2018 г. правядзеннем Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Праблемы геалогіі Беларусі і сумежных тэрыторый”.

11 снежня 2018 г. споўнілася 75 гадоў матушцы Раісе, якая ўзначальвае Бабруйскі жаночы манастыр, з якой мы даўно па-

сябравалі, і яна часта заязджала да нас на сваёй службовай машыне. У апошнія гады яна моцна хварэла, ёй рабілі некалькі разоў аперацыю, і мы перыядычна тэлефанавалі адзін аднаму. Матушка Раіса нечакана павіншавала з юбілеямі Галю і мяне і паведаміла, што толькі нядаўна вярнулася з бальніцы, дзе ёй змянілі кардыёстымулятар і пры гэтым ледзь не памерла, цяпер ляжыць у сваім манастырскім пакоі і нават не бярэ мабільнік, таму мы не маглі датэлефанавацца да яе. Але ёй ужо лепш і яна ўдзельнічае ў службах і моліцца, у тым ліку і за нас. Мы яе таксама сардэчна павіншавалі і шчыра пажадалі добрага здароўя.

15 снежня 2018 г. Станіславу Станіслававічу Шушкевічу (яшчэ аднаму “Стральцу”) споўнілася 84 гады. Пра яго я пісаў у кнізе “Жыццёвы меланж” (Мінск: Кнігазбор, 2013) – “Славуты палітык”, калі яму адзначалі 75-годдзе. Ён шырока вядомы ў свеце як адзін з тых трох “белавежскіх зубраў”, якія 7-8 снежня 1991 г. канстатавалі і падпісалі “Белавежскае пагадненне аб развале СССР і стварэнні садружнасці незалежных дзяржаў – СНД”. Ён тады стаў першым кіраўніком новай незалежнай парламенцкай краіны Еўропы – Рэспублікі Беларусь. Пры ім адбылася кароткая па часе, але вельмі важная хваля руху нацыянальнага Адраджэння (С. Шушкевіч звычайна выступаў на добрай беларускай мове, а пры неабходнасці і на чыстай рускай). Мае бацькі, а пазней і я, сябравалі з бацькам кіраўніка нашай дзяржавы – пісьменнікам Станіславам Пятровічам Шушкевічам, які быў двойчы рэпрэсаваны, высланы ў Сібір, дзе прабыў 20 гадоў, працаваў лесарубам і ў геалагічных экспедыцыях, і толькі ў 1956 г. вярнуўся ў Беларусь. С.С. Шушкевіча, як прарэктара БДУ, народнага дэпутата СССР, а з 1996 г. і члена-карэспандэнта АН БССР, я добра ведаў, а пазней, калі я працаваў разам са сваімі калегамі-кіраўнікамі АН Беларусі, мы пасябравалі. На сустрэчы на пасяджэнні Малай Рады МГА “ЗБС Бацькаўшчыны” як члены Рады мы сустрэліся з С. Шушкевічам, які падараваў сваю новую кнігу “Моя жизнь, крушение и воскрешение СССР. 25 лет спустя” (Дніпро: “Середняк Т.К.”, 2018 – 499 с.) з такім аўтографам:

Маім дарагім Галіне Рыгораўне і Радзіму Гаўрылавічу з дабрачыліваасцю. С. Шушкевіч. 5.XII.2018, “Офіс” Бацькаўшчыны, Менск.

16 снежня 2018 г. Эдуарду Агуновічу споўнілася 80 гадоў, а 18 снежня ён у сваёй майстэрні адзначыў гэты слаўны юбілей разам з сябрамі: мастакамі, дэпутатам нацыянальнага сходу РБ і яго калегамі, рэчыцкімі прадстаўнікамі, кіраўнікамі “БФК” Т.І. Стрыжэцкім і А.І. Бутэвічам, а таксама са мной і Галяй. Сярод землякоў прысутнічала рэчыцкая прыгажуня Ірына Дар’іна, якая прывезла газету “Дняпровец” (№ 145 ад 15 снежня 2018 года), у якой надрукавала свой вялікі артыкул “Эдуард Агунович. С любовью к Речице через годы и расстояния”, прычым на першай старонцы змешчаны добры каляровы здымак выдатнага мастака, а на старонках 4-5 – падрабязныя звесткі пра яго жыццё і творчасць з шэрагам каляровых здымкаў. Эдуард Агуновіч – чалавек складанага лёсу: па маці быў з таленавітага роду Смяянаў, дзіця вайны, які пазнаў усе цяжкасці налёту нямецкіх самалётаў, эвакуацыі, хвароб і смерці брацікаў, гібелі бацькі на фронце. У яго памяці кругасветная вандроўка на цеплаходзе “Пётр Машэраў” з наведваннем больш сарака партоў розных краін і г.д. Яго таленавітая творчасць выклікае захапленне сваёй разнастайнасцю, плённасцю, шчырай любоўю да Беларусі і асабліва да роднага кута – дарагой Рэчыцы, Прыдняпроўя. Ён працуе ў вельмі шырокай палітры: кніжнай і станкавай графіцы, акварэлі, мастацкім афармленні музеяў, выставак, спяктакляў. За афармленне музея М. Багдановіча ў Мінску Агуновіч атрымаў Дзяржаўную прэмію Беларусі (1993). Пералік яго шматлікіх прац, узнагарод, званняў, грамадскіх пасадаў патрабуе шмат старонак.

Пералічу толькі яго выдатныя працы. Я вельмі ўдзячны за яго афармленне шэрагу з’ездаў беларусаў свету, асабліва Першага з’езда (1993 г.), да якога ён зрабіў лагатып і харугву ў выяве Ефрасінні Полацкай – галоўны сімвал ЗБС “Бацькаўшчына. Агуновіч і я – даўнія члены “БФК”, па ініцыятыве сучаснага кіраўніка якога – Уладзіміра Гілепа, яшчэ ў 1991 годзе 40 прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі падпісалі зварот аб перазахаванні праху Максіма Багдановіча з Ялты ў Беларусь. На 75-годдзе Гілепа (11.ІІІ.2013 г.) юбіляр уручыў дырэктару музея Таццяне Шэляговіч гэты дакумент, прычым сярод падпісантаў назваў А. Вярцінскага, Э. Агуновіча і Р. Гарэцкага, якія прысутнічалі на вечары і ўжо забыліся пра гэта. Успомніліся розныя паездкі з Эдуардам і асабліва цікавай была вандроўка на Беласточчыну, у Гайнаўскі музей беларускай культуры, у афармленні якога Агуновіч прымаў

удзел. З вялікай любоўю ён зрабіў шэраг помнікаў у сваёй роднай Рэчыцы. Я разам з Агуновічам прысутнічаў на святкаванні здабычы 100-мільённай тоны нафты ў Прыпяцкім прагіне (1998 г.), які праходзіў менавіта ў Рэчыцы, дзе было найбольш багатае радовішча нафты. Эдуард Канстанцінавіч тады працаваў над помнікам беларускім нафтавікам, і я яму дапамагаў парадамі як геалаг-нафтавік. У знак падзякі ён падараваў мне выяву Капліцы Ефрасінні Полацкай, зробленай на дэкарацыйна-мастацкім камбінаце. Мая Галя і я, як і ўсе, хто прыходзіць да нас у кватэру, перш-наперш бачаць гэтую карціну і адчуваюць супакоенне і радасць жыцця. У родным горадзе мастак паставіў помнік воінам-інтэрнацыяналістам.

У сувязі з 80-годдзем з дня нараджэння Э. Агуновіч быў узнагароджаны Ганаровай граматай Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь; Медалём “За заслуги 1 степени Белорусского союза ветеранов войны в Афганистане”; Граматай Паўла – мітрапаліта Мінскага і Заслаўскага; Медалём гомельскай епархіі Беларускай праваслаўнай царквы. Шматлікія прысутныя паднеслі юбіляру розныя падарункі, вітальныя адрасы, а “БФК” – Ганаровую грамату.

Апошні “стралецкі” юбілей 19 снежня 2013 года адзначыў Валерый Васільевіч Стралко, якому тады споўнілася 75 гадоў, аб чым я напісаў у сваёй апошняй кнізе “Апранты Бацькаўшчынай” (2018). Украінец з Чарнігаўшчыны, ён шырока вядомы як таленавіты перакладчык паэзіі з усходнеславянскіх моў і аўтар арыгінальных вершаў на ўкраінскай і беларускай мовах. Дзякуючы Стралко найбольш выдатныя творы беларускіх, украінскіх і рускіх творцаў сталі вядомымі на мовах суседніх краін. Ён быў амаль адначасова прыняты ў Нацыянальны саюз пісьменнікаў Украіны і Саюз беларускіх пісьменнікаў, адзначаны літаратурнымі прэміямі. 20 снежня 2013 года Саюз беларускіх пісьменнікаў і ЗБС “Бацькаўшчына” наладзіў сустрэчу Валерыя Васільевіча з яго сябрамі.

Тады да яго юбілею выйшла з друку мая кніга “Жыццёвы меланж”, якую я з добрымі пажаданнямі ўручыў юбіляру. У гэтай кнізе я напісаў пра наша сяброўства і сустрэчы на розных вечарынах, прынамсі ў Амбасадзе Украіны. Так, 30 студзеня 2009 г. адбылася прэзентацыя кнігі Валерыя Стралка “Трыяда славянскай паэзіі” (Київ: Книга, 2008. – 246 с.). У кнігу вельмі ўдала ўключаны найбольш выдатныя творы паэтаў-класікаў Украіны, Беларусі і Расіі, якія прыведзены на трох мовах. Кніга зрабіла вялікае ўражанне, бо пераклады зроблены так выдатна, што ў

кожным вершы захаваўся не толькі сэнс, але і рытм, мілагучнасць, эмоцыі, прычым перададзены тонкасці і нюансы самых розных маштабаў. На маё 80-годдзе Валерый Стралко падараваў мне сваю кнігу “Трыяда славянскай паэзіі” з надпісам *Шаноўны Радзім Гаўрылавіч! Няхай класікі дапамагаюць Вам дажыць шчасліва да 180! З вялізнай павагай. Валер Стралко. 07.12.2008.*

20 траўня 2011 года Валерый Васільевіч запрасіў мяне на фільм “Невядомы Шаўчэнка”, які стварылі ўкраінскія майстры кіно. У пасольстве Украіны, якое ўжо ўзначальваў новы пасол, вельмі сімпатычны Раман Бясмертны, сабралася поўная зала. Мы ўбачылі невядомыя і малавядомыя старонкі нялёгкага і складанага жыцця і творчасці маладога Тараса Шаўчэнкі, яго часам трагічнае сталенне як паэта і мастака. З сакавіка 2017 года давялося быць на сустрэчы з Уладзімірам Даніленкам, адным з лепшых празаікаў – майстроў апавядання ў сучаснай Украіне, дзе была прэзентацыя яго кнігі “Клетка для Івалгі: раман, аповесць, апавяданні” (Мінск: Кнігазбор, 2016 – 360с. – Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў “Кнігарня пісьменніка”, вып. 72). Пераклад В. Стралко і Б. Пятровіча. Сустрэча і сама кніга зрабілі вялікае ўражанне.

Апошнія некалькі гадоў Валеру Стралко прыходзілася вельмі складана, бо цяжка хварэла яго каханая жонка Раіса Савельеўна (ажаніліся ў студзені 1961 г.), якая 1 снежня 2017 года памерла. Для Стралко гэта быў жудасны ўдар, які перажыць яму было проста немагчыма. 19 снежня 2018 года я па мабільніку пазваніў Валерыю Васільевічу, каб павіншаваць з 80-годдзем... Ён ляжаў зусім хворы, ледзь гаварыў, мяне не мог успомніць. На віншаванне і пытанне пра здароўе адказаў: “Зусім кепска... Дзякую”².

Адыходзяць мае “Стральцы” – старыя сябры, але прыходзяць новыя, сярод якіх Андрэй Каўхута, мой вучань, былы Міністр прыродных рэсурсаў і навакольнага асяроддзя (25 лістапада 2018 г. – 58 гадоў).

Міхась Скобла (нарадзіўся 23 лістапада 1966 года, у 2018 г. споўнілася 52 гады) – сябар Саюза беларускіх пісьменнікаў, аўтар шматлікіх паэтычных кніг, фундаментальных паэтычных антало-

² У “Народнай Волі” ад 26.03.2019 з вялікім сумам прачытаў: “На 81-м годзе жыцця не стала перакладчыка Валерыя Стралко”.

гій, публіцыст, выдатны шматгранны дзеяч на шляху нацыянальнага Адраджэння. У адказ на маю кнігу “Апантаны Бацькаўшчынай. Жыццёвы меланж – два” ён падараваў мне кнігу “Саркафагі страху” з такім аўтографам: *Шаноўнаму Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму, адна размова з якім – як прышчэпка ад страху. Дзякуй Вам за Вашу мужнасць, за Вашы кнігі. Хай жыццёвы меланж не заканчваецца – гэта спажытак для маёй чытацкай душы. Міх. Скобла. 23.11.2018 г.*

Самы малады “Стралец” (нараджэнне 8 снежня) – Вольга Губская, якая 14 снежня 2012 г. на філалагічным факультэце БДУ выдатна абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму “Раман М. Гарэцкага “Віленскія камунары” ў кантэксце беларускай прозы 1920–1930-х гг.: жанравае наватарства”. Яшчэ з 2010 г. В. Губская як аспірант пачала рабіць даклады на XVIII–XX Гарэцкіх чытаннях на тэму рамана “Віленскія камунары”, а на XXI Гарэцкіх чытаннях ужо пасля абароны дысертацыі выступіла на пленарным (15 лютага 2013 г.) пасяджэнні з канчатковым дакладам “Раман Максіма Гарэцкага “Віленскія камунары”. З таго часу яна засяроджана на вывучэнні жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага, актыўна ўдзельнічае ў якасці сябра Аргкамітэта і дакладчыка ў “Гарэцкіх чытаннях” (XXII–XXVI). Вольга Губская – загадчык кафедры беларускай і рускай моваў факультэта міжнародных бізнес-камунікацый Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта і пачала працаваць над доктарскай дысертацыяй.

З набліжэннем нашых юбілеяў стала вядома, што ў Інстытуце прыродакарыстання не 7 снежня, як меркавалася, а 11 снежня адбудзецца Вучоны савет, прысвечаны 90-годдзю Р.Г. Гарэцкага. Справа ў тым, што 7–8 снежня дырэктар Інстытута А.К. Карабанаў быў уключаны ў склад дэлегацыі на чале з старшынёй Прэзідыума НАН Беларусі У.А. Гусаковым для святкавання 100-годдзя НАН Украіны і яе прэзідэнта Б.Я. Патона. Нацыянальная бібліятэка Беларусі і Беларускі Фонд Культуры зрабілі запрашэнне. 13 снежня 2018 г., а 16 гадзіне на творчую вечарыну “Апантаны Бацькаўшчынай”, прысвечаную 90-годдзю акадэміка НАН Беларусі Радзіма Гаўрылавіча Гарэцкага ў галерэі “Лабірынт”, 3-ці паверх”. Галя, каб добра завяршыць юбілейныя сустрэчы нармальнымі фуршэтамі, правяла велізарную працу па набыццю смачнай ежы і самых розных напояў.

Пачатак юбілеяў. Слухаем тэлефоны (хатнія і мабільныя) – віншаванні ад родных, знаёмых. Асабліва прыемны ласкавы голас Алёнкі Анашынай і яе дачкі Машы з Масквы – асабістае віншаванне Галі. Увечары 5 снежня пасяджэнне Малой Рады, на якім Алена Макоўская зрабіла справаздачу аб дзейнасці ЗБС “Бацькаўшчына” за 2018 г., а Ніна Шыдлоўская паведаміла аб правядзенні Вялікай Рады. Затым яны і члены Рады павіншавалі мяне і Галю з юбілеем, уручылі падарункі, кветкі, адрас, і ўсе перайшлі за святочны стол, дзе быў прыгатаваны фуршэт. Шчырыя добрыя словы і абдымкі расчулілі нас. Ніна, вясёлая, лагодная, пад цікавую агульную гамонку, на сваёй новай машыне нас і Леаніда Лыча развезла па кватэрах. Я, як кіроўца з вялікім стажам і сведка пачатку ваджэння Ніны, з прыемнасцю адзначыў упэўненасць і дакладнае выкананне правіл руху нашым сімпатычным кіроўцам. Адразу хочацца адзначыць, што сярод разнастайнай аранжарэі кветак, якія нам былі падараваны за ўвесь час святкаванняў, букет дарагіх дзяўчат трымаўся свежым і прыгожым з 5 снежня больш за 25 дзён – аж да Новага Года.

6 снежня ў 17⁰⁰ у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адбылася прэзентацыя аўдыёкампзіцыі да 125-годдзя з дня нараджэння пісьменніка: “Максім Гарэцкі. Дыямант у пабітым шкле. Сповідзь разняволенай душы”. Я ўжо раней быў знаёмы з гэтым новым выдатным творам галоўных аўтараў – Алега Вінярскага (кампзіцыя, рэжысёр, мастацкае чытанне) і Кастуся Антановіча (кампзіцыя, кіраўнік праекта), якія яшчэ 2 кастрычніка прыходзілі да мяне на працу з гатовым дыскам і падаравалі мне яго з аўтографам: *Дарагому Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму ў знак удзячнасці і любві. 2.10.18 г. А. Вінярскі, К. Антановіч.* Падмуркам дыска стала аповесць М. Гарэцкага “Ціхая плынь”, гучанне якой займае 5 гадзін 44⁴⁰ хвілін. А. Вінярскі чытае меншыя па гучанні творы: тры – Янкі Купалы і чатыры – М. Гарэцкага (“У лазні”, “Роднае карэнне”, “Старое замчышча”, “Габрыелевы прысады”). Вельмі задашліва ў пачатку, а пазней у завяршэнні дыска кладуцца на душу ў цудоўным выкананні гурта “Калыханка” творы адмыслова запісаныя для праекта паводле кнігі “М. Гарэцкі і А. Ягораў. Народныя песні з мелодыямі. Менск, 1928”, аб чым я некалі папрасіў аўтараў аўдыёкампзіцыі. Чытанне А. Вінярскага робіць яшчэ большае уражанне ў сувязі з удалым музычным афармленнем Л. Свацікавай і І. Псыгіна. Я тады, у кастрычніку, праслухаў значную частку аўдыёкампзіцыі і як дзесяць гадоў таму ад першай

аўдыёкнігі “На імперыялістычнай вайне” зноў быў у захапленні.

Залу музея запоўнілі шматлікія слухачы, наперш усе аглядалі выстаўку пра жыццё і творчасць Максіма Гарэцкага, а перад ёй – галоўныя стваральнікі дыска – Алег Вінярскі і Кастусь Антановіч паведамлілі пра доўгі шлях працы і пра ўсіх удзельнікаў, некаторыя з іх прысутнічалі. Далей выступіла Тэрэза Голуб, а Паліна Саўген зноў каротка нагадала матэрыялы выстаўкі. Вінярскі разам са скульптарам уручыў барэльеф М. Гарэцкага намесніку дырэктара музея Настасі Кальцовай. Некалькі разоў адбываліся добрыя музычна-тэатральныя выступленні артыстаў самадзейнай групы з Вілейкі, дзе раней у доме культуры праходзіла выстаўка з удзелам яе стваральніцы Паліны Саўген і прэзентацыяй аўдыёкампазіцыі да 125-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага, з якой пазнаёмілі Алег Вінярскі і Кастусь Антановіч. Цікавае слова прамовіў Анатоль Бутэвіч, а Анатоль Вярцінскі вельмі выразна прачытаў два сваіх вершы, прысвечаныя Максіму, Гаўрыле і Радзіму Гарэцкім. Заключныя словы сказалі Вольга Гулева і Настасся Кальцова. Шмат прысутных набылі дыск. Затым многія перайшлі ў суседні пакой, дзе быў багаты фурштэт з рознай беларускай стравай. Тут было яшчэ шмат прамоў з падзякай за выдатную аўдыёкампазіцыю. На працягу ўсёй сустрэчы Галя і я атрымалі шчырыя віншаванні з нашымі юбілеямі.

7 снежня ледзь паспеў паснедаць, як хатні і мабільны тэлефоны пачалі (асабліва ў першую палову дня) бесперапынна гукаць да сябе – я не чакаў такога, бо адбылося больш за сто віншаванняў, ды каля 20 – ужо 8 снежня. Вельмі прыемна было пачуць галасы з Нарвегіі ад родных Угляніцаў, з Масквы (уся сям’я Анашыных – Алёнка, Марыя, Валодзя; калегі з ГІНа – Валя Уткіна, Мікалай Чамаў, Міхась Анціпаў, мой даўні вучань і супрацоўнік Аляксандр Корж); Санкт-Пецербурга (сям’я нядаўна памерлага Валянціна Тэадарчука – Надзея і Кірыл); Кіева (Украіна) – А.К. Карабанаў разам з дырэктарам Інстытута геахіміі, мінералогіі і рудаўтварэння імя Н.П. Семяненка акад. А.Н. Панамарэнкам, дырэктарам Інстытута геалагічных навук акад. П.Ф. Гожыкам, дырэктарам Інстытута географіі акад. Л.Р. Рудэнка; Швецыя (Святлана Багданава і Расціслаў Гарбачоў); ФРГ (Давід Гарбар, Валер’ян Кіслік); ЗША (Вітаўт Кіпель, Сяргей Навумчык і Івонка Сурвіла); Канада (Міхась Кенька). З Бельску патэлефанавала і прыслала нам ліст Галіна Тварановіч, якая ад сябе і Яна Чыквіна павіншавала нас і спытала пра часопіс “Тэрмапілы”, а мы якраз яго атрымалі (№ 22, 2018). З

вялікай удзячнасцю прачыталі “Ад усёй душы сардэчнае віншаванне...” ад сяброў “Белавежы”, а таксама з маім “Жыццёвым меланжам 2017–2018”. Шмат добра знаёмых і часткова ўжо забытых, але мне вельмі прыемных галасоў прагучала са шчырымі віншаваннямі з самых розных месц Беларусі.

Адначасова прыйшло 20 віншаванняў па камп’ютару і пошце, галоўным чынам з Беларусі (у тым ліку ад Беларускага дзяржаўнага архіва кінафотафонадакументаў – г. Дзяржынск; музея Якуба Коласа; ТБМ; ЗБС “Бацькаўшчына”; Горацкага раённага гісторыка-этнаграфічнага музея; Беларускага Дзяржаўнага архіў-музея літаратуры і мастацтва; Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы – Міхася Пінігіна і Вольгі Бабковай; Дженіфер Мур – паверанай у справах Злучаных Штатаў у Рэспубліцы Беларусь), а таксама з Украіны (акадэмікаў П. Гожыка, А. Лукіна – Інстытут геалагічных навук НАН Украіны; М. Арлюка і І. Пашкевіч – адзел геаламагнетызма Інстытута геофізікі НАН Украіны).

11 снежня а 14⁰⁰ у Інстытуце прыродакарыстання адбыўся Вучоны савет, прысвечаны 90-годдзю акадэміка Р.Г. Гарэцкага. Папярэдне А.І. Сарокін (наш намеснік дырэктара па гаспадарцы, раней ён разам са мной працаваў у Прэзідыуме АН БССР) прывёў у парадак вялікую залу, а Люда, Наташа і асабліва маладыя хлопцы з нашай лабараторыі (Артур, Сяргей і Павел) пад кіраўніцтвам маёй жонкі Галіны падрыхтавалі ўсё да фуршэту ў малой зале (дзе звычайна бывае наш вучоны савет). Мяне ў кабінце дырэктара ўжо чакалі першыя госці, якія ад імя Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта (БДТУ) уручылі прыгожы адрас са сваімі подпісамі: рэктар І.В. Войтаў, першы прарэктар А.Р. Цыганаў і дырэктар Міжнароднага цэнтра новых матэрыялаў і інвацыйных тэхналогій БДТУ С.А. Мамчык. Усе мы разам з А.К. Карабанавым добра пагаманілі, адзначылі наша супрацоўніцтва і яшчэ раз шчыра павіншаваўшы мяне, яны ад’ехалі, бо іх чакалі на іншай важнай сустрэчы.

Вялікая зала, якая ўмяшчае 200 чалавек, была амаль цалкам запоўнена, як знаёмымі, так і незнаёмымі людзьмі, прычым даволі шматлікімі маладымі. У Прэзідыуме пасярэдзіне стала пасадзілі мяне, злева побач сядзеў намеснік Старшыні Прэзідыума НАН Беларусі, наш куратар Аляксандр Васільевіч Сукала, за ім – першы намеснік Старшыні Сяргей Антонавіч Чыжык, галоўны вучоны

сакратар НАН Беларусі Аляксандр Уладзіміравіч Кільчэўскі, а справа ад мяне – акадэмік-сакратар Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі Сяргей Аляксандравіч Усанаў і дырэктар Інстытута прыродакарыстання Аляксандр Кірылавіч Карабанаў. На экране, які павесілі амаль над нашымі галовамі, з’явілася прэзентацыя ленты пра маё жыццё і дзейнасць (нам гэта бачна і ў ноутбуку на стале). Толькі А. Карабанаў пачаў адкрываць Вучоны савет, як нехта крыкнуў: “Чаму жанчын з кіраўніцтва Акадэміі (яны сядзелі перад намі ў першым радзе) не пасадзілі ў Прэзідыум?” Карабанаў замітусіўся, каб выканаць такую прапанову. Ubачыўшы, што ў нас за сталом месцаў няма і такая працэдура зойме шмат часу, я пажартаваў: “Мы спецыяльна зрабілі так, каб нам, мужчынам у Прэзідыуме, можна было бачыць нашых самых прыгожых жанчын Апарата НАН Беларусі!” Усе засмяяліся і далей усё пайшло нармальна. Я даўно ведаў і працаваў з гэтымі сапраўднымі прыгажунямі – Наталляй Мікалаеўнай Аляксандравай (начальнік Упраўлення кадраў і кадравай палітыкі) і Наталляй Міхайлаўнай Ліцвінка (намеснік галоўнага вучонага сакратара), якія з мілай усмешкай засталіся сядзець на сваіх месцах з вялікімі букетами кветак.

Калі А. Карабанаў знаёміў прысутных з жыццём і дзейнасцю юбіляра і ўсе ўважліва глядзелі прэзентацыю, я некалькі разоў нешта тлумачыў на беларускай мове. Першы слова меў С.А. Чыжык, які таксама пачаў размаўляць па-беларуску, пасля чаго ўся сустрэча прайшла на абедзвюх мовах. Ад імя Прэзідыума НАН Беларусі ён зачытаў адрас за подпісам У.Р. Гусакова, які ўручыў мне, і тут жа падаў пасведчанне № 36 аб тым, што “Гарэцкі Радзім Гаўрылавіч узнагароджаны нагрудным знакам “Залаты медаль Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” “За вялікі ўклад у развіццё навукі”. С.А. Чыжык прыкалоў мне медаль, Н.М. Аляксандрава падала букет кветак – усе віншуюць. Далей выступіў А.У. Кільчэўскі. А. Карабанаў каротка пералічыў адрасы, якія прыйшлі ў Інстытут, у тым ліку ад Аддзялення навук аб Зямлі Расійскай акадэміі навук за подпісам акадэміка-сакратара акадэміка РАН А.О. Гліко; Аддзялення навук аб Зямлі НАН Украіны і Інстытута геахіміі, мінералогіі і рудаўтварэння імя Н.П. Семяненка за подпісам акадэміка-сакратара і дырэктара ІГМР акадэміка А.Н. Панамарэнка; Інстытута геалагічных навук НАН Украіны (дырэктар акадэмік П.Ф. Гожык); Інстытута глебазнаўства і аграхіміі НАН Беларусі (дырэктар акадэмік В.В. Лапа); кафедры беларускай і рускай моў Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі (г.

Горкі) і інш.

Ад імя Аддзялення хіміі і навук аб Зямлі юбіяра павіншаваў акадэмік-сакратар С.А. Усанаў, да якога далучыліся генеральны дырэктар аб'яднання “Хімічныя прадукты і тэхналогіі” М.П. Круцько, дырэктар Інстытута агульнай і неарганічнай хіміі А.І. Кулак і дырэктар Інстытута хіміі новых матэрыялаў У.Я. Агабекаў. Апошні ўручыў мне адрас, а таксама прыгожы медаль залацістага колеру “90 лет с юбилеем”, праз галаву павесіў мне яго на грудзі і з гонарам падкрэсліў, што я атрымліваю ўжо трэці медаль (папярэднія – “80 лет” і “85 лет”). Я не толькі выказаў сваю падзяку тым, хто мяне віншаваў, але, каб было трошкі цікавей і весялей, каротка раскажыў пра наша знаёмства і ўспамінаў што-небудзь незвычайнае. Я ўзгадаў, што яшчэ ў 1948 годзе студэнтам быў на вытворчай практыцы ў Грозным і любіў рабіць прагулку на рэчку Нефцянку на ўскраіне горада і часта сустракаўся там з васьмігадовым хлопчыкам, вельмі падобным да Уладзіміра Янокавіча – калі гэта так, дык наша знаёмства і сяброўства цягнуцца ўжо 70 гадоў. Наконт трох медалёў я пажартаваў: “Чым больш медалёў ад Агабекава, тым даўжэй жывеш!” З прыемнасцю слухаў віншаванне ад Цэнтра геафізічнага маніторынга НАН Беларусі, адрас ад якога зачытаў дырэктар Г.А. Аронаў, які змяніў на гэтай пасадзе бацьку Аркадзя Аронава (ураджэнец Оршы, шмат гадоў працаваў у Ташкенце, мне давялося прыняць яго на працу ў Інстытут геахіміі і геафізікі і разам аддаваць шмат энергіі па паляпшэнні гэтай установы); Аронаў-старэйшы сказаў добрыя словы, а Вера Філіпава, лепшая перакладчыца з ангельскай мовы, прыпаднесла прыгожы букет.

Выдатны беларускі геалаг-нафтавік і наш даўні сябар, які шмат гадоў таму пераехаў у Ленінград, дзе працуе ў адным з лепшых інстытутаў “ВНИГРИ” галоўным навуковым супрацоўнікам, доктар геол.-мін. навук, прафесар Уладзімір Мікалаевіч Макарэвіч хацеў прыехаць у Менск, аб чым папярэдзіў нашага загадчыка лабараторыі тэктонікі і геафізікі Яраслава Грыбіка. Макарэвіч таксама “Стралец” – ён нарадзіўся 7 снежня 1934 года ў Гомелі, і яму ўжо “стукнула” 84 гады. Ён прыехаць не змог, але прыслаў Грыбіку для мяне некаторыя дакументы да юбілею. Улічваючы, што я шмат гадоў супрацоўнічаў з “ВНИГРИ” у агульных праектах і іншай дзейнасці, мне паднеслі адрас з подпісамі дырэктара О.М. Прышчэпа і У.М. Макарэвіча. Апрача яго, Я. Грыбік мне перадаў ад “Российского геологического общества” “Удостоверение о

награждении медалью имени А.Е. Ферсмана «За заслуги в геологии»» і прымацаваў побач з папярэдняй. Ён перадаў «“Почётную грамоту Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Коми за большой вклад в развитие геологической науки и в связи с 90-летием со дня рождения” Министр Р.В. Полшведкин, г. Сыктывкар.”

Старшыня Навуковага савета Беларускага рэспубліканскага фонда фундаментальных даследаванняў акад. С.В. Гапоненка ўручыў мне ганаровую грамоту “За вялікі асабісты ўклад у развіццё фундаментальнай навукі ў галіне тэктонікі і геадынамікі платформаў, стратыграфіі, літалогіі, палеагеаграфіі, геафізікі, геалогіі нафтавых, газавых карысных выкапняў, развіццё плённага міжнароднага навуковага супрацоўніцтва, актыўны ўдзел і паспяховае выкананне праектаў БРФФД”. Таксама атрымаў выдатны падарунак – фотальбом “Беларусь замкавая” з надпісам: “Паважанаму Радзіму Гаўрылавічу ў дзень 90-годдзя з найлепшымі пажаданнямі ад Беларускага дзяржаўнага фонда фундаментальных даследаванняў”.

Затым адбыліся віншаванні ад дарагіх мне геологаў, галоўным чынам былых супрацоўнікаў Інстытута геахіміі і геафізікі, а цяпер Навукова-вытворчага цэнтра па геалогіі Мінпрыроды, якія ўручылі прыгожы Адрас са шчырымі словамі. За імі выступілі Алег Лукашоў і Алесь Санько з Адрасам ад імя кафедры рэгіянальнай геалогіі і ўсяго геаграфічнага факультэта БДУ, а таксама атрымаў віншаванне ад калектыву геолога-геаграфічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны (адрас падпісалі дэкан А.П. Гусеў і загадчык кафедры геалогіі і геаграфіі А.І. Паўлоўскі – былы наш супрацоўнік). З пасашком на трыбуну падняўся адзін са старэйшых геологаў Беларусі Георгій Іванавіч Ількевіч, які шчыра павіншаваў, успомніў шматлікія нашы агульныя справы і падараваў бліскучы шматграннік, назваўшы яго “алмазам”, прычым удала пажартаваў, што ён з той “Лагойскай астраблемы”, у адкрыцці якой Ількевіч прымаў галоўны ўдзел. Прыемна было атрымаць віншаванне ад Інстытута эксперыментальнай батанікі – выступіў мой блізка знаёмы, зямляк Янкі Брыля акад. М.А. Ламан, а Адрас уручыў новы дырэктар інстытута А.В. Пугачэўскі. Адрас ад вытворчага аб’яднання “Беларуснефть”, які падпісаў генеральны дырэктар А.А. Ляхаў і яго намеснік па геалогіі П.П. Поўжык – ён і зачытаў віншаванне. Загадчык кафедры геаграфіі і прыродакарыстання Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, самы малады член-карэспандэнт НАН Беларусі Максім Багдасараў

ад імя кафедры, а таксама ад сябе і бацькі, з якімі я даўно быў знаёмы, павіншаваў мяне і падараваў сваю кніжку “Янтарь и другие ископаемые смолы Евразии” (Брест: БрГУ, 2017. – 216 с.) з надпісам: *Дорогому Радиму Гавриловичу в день 90-летия с глубокой благодарностью, пожеланиями здоровья и благополучия! М.Богдасаров. 07.12.2018.*

Акадэмік Уладзімір Хрыпач (ІБОХ) падараваў цікавую кнігу “Хурсік Віктар.Vale! Кніга пра род і лёс Магдалены Іванаўны Радзівіл” (Мінск: Выд. В. Хурсік. – 286 с.), на якой зрабіў такі занадта перабольшаны надпіс: *Дорогому Радиму Гавриловичу – выдающемуся белорусскому учёному и общественному деятелю, писателю и, главное, замечательному Человеку, по случаю Большого Юбилея с выражением величайшего уважения и благодарности за дружбу и сотрудничество, с пожеланиями быть хранимым Судьбой к радости всех любящих Вас и гордящихся Вами современников – Владимир Хрипач. 11.12.2018 г.*

Перад выступленнем Ул. Хрыпача прыйшла з гітарай цудоўная беларуская спявачка Таццяна Грыневіч-Матафонава, якая адразу пасля яго выканала песню на словы М. Багдановіча і якую ўсе ўважліва слухалі і шчыра ёй апладзіравалі.

Знакаміты літаратуразнаўца – адзін з самых лепшых спецыялістаў па старажытнай літаратуры (у тым ліку і летапісаў), актыўны ўдзельнік цыкла “Скарына і беларуская культура (Дзяржаўная прэмія Беларусі), цалкам адданы беларушчыне – Вячаслаў Антонавіч Чамярыцкі перадаў для мяне сваю выдатную кнігу “Жыватворная спадчына: выбранае” (Мінск: Чатыры чвэрці, 2017. – 552 с.), з такім надпісам: *Глыбокапаважанаму, дарагому Радзіму Гарэцкаму, волату геалагічных навук і нацыянальнага Адраджэння, які сваёй нястомнай дзейнасцю спрыяе, каб беларускі народ хутчэй дайшоў да Беларусі, з пажаданнем – sto lat! Шчыра, зычліва, з удзячнасцю. В.Чамярыцкі. 7 снежня 2018 г.*

Для заключных афіцыйных віншаванняў Карабанаў даў слова супрацоўнікам нашага Інстытута. Першымі выступілі спецыялісты па торфу, іншых цвёрдых гаручых выкапняў, балот і сапрапеляў (М.М. Бамбалаў, Г.П. Броўка, А.Э. Томсан) пад кіраўніцтвам І.І. Ліштвана. Усіх выступоўцаў я слухаў стоячы, а тут, ведаючы, што Іван Іванавіч заўсёды размаўляе доўга, вырашыў сесці (і правільна прадбачыў). Ад нашых “тарфянікаў” атрымаў прыгожы падарункавы фотаальбом “Полацк 1150”, які важыў не менш 4 кг і які І. Ліштван з цяжкасцю хутчэй перакінуў мне. Са шчырымі вінша-

ваннямі выступіў Г.І. Каратаеў. Нашы кліматолагі і экалагі (В.С. Хоміч, Г.А. Камышэнка і інш.) на чале з В.Ф. Логінавым выступілі з добрымі словамі падзякі за супрацоўніцтва і падаравалі тры прыгожых карціны розных беларускіх краявідаў.

На другім паверсе нас чакаў вялікі стол са смачнай ежай, пітвом, шматлікімі тостамі, з цікавымі, другі раз зусім нечаканымі пажаданнямі, якія чаргаваліся з цудоўнымі беларускімі песнямі ў выкананні нашай прыгажуні Таццяны Грыневіч.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі і Беларускі фонд культуры 13 снежня 2018 г. а 16 гадзіне правялі творчую вечарыну “Апантаны Бацькаўшчынай”, прысвечаную 90-годдзю акадэміка Радзіма Гаўрылавіча Гарэцкага, якая адбылася ў галерэі “Лабірынт” Нацыянальнай бібліятэкі, а юбіляр з жонкай там жа запрасілі прысутных на фурштэт. Пасля таго, як намеснік старшыні “БФК” Анатоль Іванавіч Бутэвіч і я селі за невялікі столик, арганізатар выстаўкі кніг Р.Г. Гарэцкага Ірына Васільковіч пазнаёміла з удала зробленай экспазіцыяй, якая утрымлівала шэсць шафаў: 1 – літаратура пра юбіляра; 2 – кнігі Радзіма Гарэцкага пра братоў Максіма і Гаўрылу Гарэцкіх, а таксама пра яго навуковага настаўніка акадэміка А.Л. Яншына; 3 – кнігі юбіляра пра Беларусь, Адраджэнне, “Жыццёвы меланж” і інш.; 4 – матэрыялы “Гарэцкіх чытанняў”, якіх адбылося ўжо 26; 5 – манаграфіі Р.Г. Гарэцкага па геалогіі ў час яго працы ў Беларусі; 6 – яго манаграфіі па геалогіі ў час працы ў Маскве. На выстаўцы былі размешчаны і больш 10 аўтографаў вядомых пісьменнікаў і геолагаў, якія я перадаў у бібліятэку. А. Бутэвіч больш падрабязна распавёў пра жыццёвы і навуковы шлях юбіляра, спасылаючыся на прэзентацыю ленты, якую пачалі паказваць на экране. Завяршыў выступленне віншаваннем не толькі мяне, але разам з маёй жонкай Галяй, якой 5 снежня споўнілася 70 гадоў. Далей да выступоўца далучыліся ўсе кіраўнікі “БФК”, старшыня Т.І. Стружэцкі ўручыў мне Грамату “За шматгадовую плённую дзейнасць на ніве беларускай навукі і значны асабісты ўклад у захаванне культурнай спадчыны Бацькаўшчыны”. У.А. Гілеп эмацыянальна павіншаваў мяне, успомніўшы наша супрацоўніцтва, і прачытаў прысвечаны юбіляру верш, прычым падкрэсліў, што гэта першы верш за ўсё яго доўгае жыццё. У адказ я павіншаваў усіх з з’яўленнем на Беларусі новага паэта. Стружэцкі ўзняў угару, каб было ўсім відна, прыгожую літаграфію

ў рамцы з выявай двух “стральцоў”, якія з лукаў страляюць у нябёсы. Я з вялікай удзячнасцю ўручыў усім кіраўнікам “БФК” сваю кнігу “Апантаны Бацькаўшчынай”.

Бутэвіч даў слова мне, каб я распавёў пра некаторыя моманты з майго жыцця, а ў канцы выступлення я перадаў намесніку дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі сваю кнігу з надпісам “З удзячнасцю за шматгранную дзейнасць на карысць Бацькаўшчыны”. Народная артыстка Беларусі Таццяна Мархель, наша з Галяй даўня сяброўка з унікальным талентам, праспявала адзін з варыянтаў песні “Кума мая, кумачка”.

Шчырыя словы віншавання прамовілі ўнучкі Якуба Коласа – Марыя і Вера Міцкевіч. Як заўсёды вельмі эмацыянальна і ўзнёсла выступіў вядомы мастак і паэт старшыня Саюза беларускіх мастакоў Рыгор Сітніца, які падараваў багаты альбом “Віталій Цвирко. Живопись. Акварель” (Международная конференция союзов художников, Москва, 2015). Віншавальны Адрас уручыў старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч (Сачанка), цёплыя словы пажаданняў якога працягнуў Алесь Пашкевіч, які перадаў прыгожы букет. У адказ я ўспомніў, як я трапіў у СП і ролю ў гэтым Язэпа Янушкевіча, якога Анатоль Бутэвіч выклікаў да працягу ўспамінаў на тую тэму. Васіль Зуёнак зноў выказаў думку аб тым, што пачынаць пісаць вершы і стаць паэтам можна ў любым узросце (ён меў на ўвазе Уладзіміра Гілепа, якога наша грамадства прызнала новым паэтам Беларусі), таму выказаў цікавую магчымасць, што паэтам можа стаць юбіляр яшчэ больш сталага ўзросту і патлумачыў, што ў прозе Радзіма Гарэцкага адчуваецца шмат рыфмаў. Ён падараваў мне “престиж Блокнот” для будучых вершаў, а каб зрабіць пачатак – запісаў верш

Школа

да 90-годдзя акадэміка Радзіма Гарэцкага

Гэта факт: ёсць Гарэцкіх школа,
І Радзім – яе выхаванец, –
Летуценны шукальнік-геолаг
І ў пісьменніках не навабранец.

Як зямныя пласты перагортваў,
Як скараў таямніцы глыбіняў,

Так і кніг выпраўляў кагорту
На агляд Францыску Скарыне.

Не прывык кабінетна грэцца
У палоне вучонасці вузкай
Летапісец роду Гарэцкіх,
А тым самым – шляхоў беларускіх.
Васіль Зуёнак

Ніна Шыдлоўская з букетам чырвоных руж узгадала мой удзел у стварэнні ЗБС “Бацькаўшчына” і нашу агульную працу па з’яднанні ўсіх беларусаў свету. Кацярына Унучак ад імя Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры ўручыла мне Адрас з віншаваннямі і ўдзячнасцю за супрацоўніцтва, асабліва за плённую працу ў правядзенні “Гарэцкіх чытанняў”. Адрас падпісаў новы дырэктар музея М.Л. Рыбакоў. Вельмі цікавым было выступленне Тэрэзы Голуб – лепшай даследчыцы спадчыны Максіма Гарэцкага. Ад Ганны Запартыкі атрымаў выдатны падарунак – кнігу Паўліны Мядзёлкі “Сцежкамі жыцця” (Мінск: Лімарыус, 2018. – 612 с.) з такім аўтографам: *Дарагім Галіне Рыгораўне і Радзіму Гаўрылавічу з прызнаннем вялікіх заслуг у справе захавання дакументальнай спадчыны Беларусі і ўдзячнасцю светлай памяці Ларысе Восіпаўне Гарэцкай, якая прыняла з рук Паўліны Мядзёлкі рукапіс яе ўспамінаў, каб праз многа гадоў яны знайшлі свайго чытача. З юбілейнымі віншаваннямі і пажаданнямі добрага здароўя. 13.12.2018. Г. Запартыка.*

З вялікім задавальненнем атрымаў ад намесніка дырэктара БДМАЛІМ Наталлі Гардзіенка віншаванне ад маіх сяброў з ЗША:

*Радзіму Гарэцкаму на 90-годдзе
Дарагі шанюны Радзім!*

Мы, Вітаўт і Янка, крыху старэйшыя; а разам з намі й нашы маладзейшыя памочнікі, Надзя, Лявон, Наталля й Алеся, сардэчна вітаем Вас з Вашым вялікім юбілеем. Многія лета!

Падкрэсліваем, што завілістыя дарогі Вашага й нашага жыцця былі нягладкія, але ў думках мы заўсёды адчувалі падтрымку ад Беларусі, якая жыла, жыве й будзе жыць.

З найцяплейшымі пачуццямі й найлепшымі пажаданнямі дасьлаем Вам букет.

Вітаўт Кіпель і Янка Запруднік, а таксама Надзя Запруднік,

Алеся Кіпель, Лявон Юрэвіч і Наталля Гардзіенка.

Таццяна Мархель выканала яшчэ адзін больш жартаўлівы варыянт песні “Кума мая кумачка”.

На гэтым час нашай імпрэзы закончыўся і таму Анатоль Бутэвіч даў мне заключнае слова, у якім я выказаў усім шчырую падзяку і запрасіў прайсці на фуршэт, які прайшоў жвава, з цікавымі тостамі, жартамі, абдымкамі, многія заставаліся да самага закрыцця Нацыянальнай бібліятэкі.

Шэраг прысутных віншавалі мяне і Галю не пры афіцыйных выступленнях, а проста ў зале, і нават уручалі падарункі, часцей усяго ў выглядзе кветак. Лявон Баршчэўскі падараваў кнігу “Словы і вобразы: Частка I. Ад пачаткаў да эпохі Адраджэння” (Мінск. Выдавец Зміцер Колас. 2017) і “Частка II. Ад Пострэнесансу да Асветніцтва” (Мінск: Зміцер Колас. 2018. – 352 с.). Таццяна Жук-Дасаева падаравала кнігу: Мікола Жук “Запаветнае. Кніга паэзіі” (Любань, 2014. – 127 с.) і зрабіла надпіс: *Дарагім Радзіму Гаўрылавічу і Галіне Рыгораўне Гарэцкім на добры ўспамін пра майго незабыўнага тату – Міколу Жука – аўтара гэтага паэтычнага зборніка. 13 снежня 2018 г. Таццяна Жук-Дасаева.*

Атрымалі добрае выданне кнігі Адамовіча Алеся, Граніна Данііла “Блокадная кніга” (Мінск, Мастацкая літаратура, 2015. – 575 с.) “Предисловие – Наталья Адамович; “С чего пошла, начиналась “Блокадная кніга” – Алесь Адамовіч. Наталля Адамовіч зрабіла надпіс: *Шаноўнаму, дарагому Радзіму Гаўрылавічу – здароўя, бадзёрасці, выдатнага настрою і няхай Вам шэніццэ у працы, а ў жыцці з любай спадарожніцай Галінай! Снежань 2018. Сардэчна Наталля Адамовіч.*

На дзвюх машынах – Ніны Шыдлоўскай і Міколы Люцко, загрузіўшы іх букетамі з кветкамі і падарункамі, адвезлі юбіляраў дахаты, дзе з вялікай удзячнасцю і шчырымі пажаданнямі развіталіся да новых сустрэч.

2018

Удзячнасць разам з сумам

Разглядаў фотаздымкі мінулых часоў. Трапіўся фотаздымак, які быў зроблены 29 студзеня 1972 года ў актавай зале новага будынка МінХіГП на сустрэчы нашай групы ў сувязі з 20-годдзем з дня заканчэння Інстытута. Я прыехаў ужо з Менску, дзе працаваў

у Акадэміі навук БССР. На фотаздымку 40 былых студэнтаў. Успамінаў іх прозвішчы, імя, адносіны са мной і паміж імі, выпадкі і г.д. Раптам розум балюча стральнуў у сэрца – усе ўжо адышлі ў іншы свет і толькі я адзін 90-гадовы нейкім цудам яшчэ затрымаўся... Розум паслаў жыццёваму лёсу ўдзячнасць, а сэрца – сум.

2019

“Гордость белорусской науки”

Пад такой назвай газета “Навука” Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі на першай старонцы змясціла артыкул галоўнага рэдактара газеты “Навука” Сяргея Дубовіка пра сустрэчу Прэзідыума НАН Беларусі на чале з яго Старшынёй У.Р. Гусаковым з акадэмікамі, якая адбылася 31 студзеня 2019 г. у Малой зале Прэзідыума. Пасля ўступнага даволі працяглага слова Уладзіміра Гусакова даклад пра некаторыя вынікі дзейнасці ўстаноў Акадэміі навук за мінулы 2018 год зрабіў галоўны вучоны сакратар НАН Беларусі акадэмік Аляксандр Кільчэўскі. Старшыня Прэзідыума НАН Беларусі У. Гусакоў уручыў узнагароды, што па розных прычынах не маглі зрабіць раней. Сярод узнагароджаных – акадэмік Віктар Парфёнаў, якому кіраўнік Акадэміі начапіў залаты медаль НАН Беларусі ў сувязі з яго 85-годдзем, а акадэміку Аляксею Мацвееву з нагоды 80-годдзя – знак у гонар першага Прэзідэнта Беларускай акадэміі навук Усевалада Ігнатоўскага.

Потым прагучала каманда – фатаграфавалі. Любоў Уладзіміраўна Хатылёва ўзяла мяне пад руку, і мы разам пачалі па ступеньках спускацца і аказаліся ў першым радзе. Яна неяк расхвалявалася, што мы наперадзе ўсіх. Я яе супакоіў і сказаў, што на гэта маем права, бо толькі мы ўжо 90-гадовыя акадэмікі. Потым яшчэ дадаў, што яна наогул унікальны акадэмік – адзіная жанчына сярод 82 правадзейных членаў. Апрача таго, мы рэдкія “экземпляры” і па стажу: яна ўжо 29 гадоў мае званне акадэміка, а я нават 42 гады, ды яшчэ і замежны член Расійскай акадэміі навук на працягу 25 гадоў. Любоў Уладзіміраўна зусім супакоілася, павесялела і з усмешкай глядзела на фатографа.

Але мы былі больш задаволены не тым, што ў свае 90 гадоў вылучаемся не толькі ўзростам і іншымі названымі асаблівасцямі, а нават значна больш тым, што паспяхова працягваем нашу любімую навуковую творчасць.

Як прагучала ў дакладзе Кільчэўскага, калі ён пералічваў самыя выдатныя дасягненні НАН Беларусі, якія ўвайшлі ў ТОП-10 па выніках 2018 года, была ўзгадана праца нашай групы геологаў і геафізікаў з Інстытута прыродакарыстання. 25 студзеня 2019 г. у Дзень навукі ў Вялікай зале НАН Беларусі адбылося пашыранае пасяджэнне Бюро Прэзідыума, на якім адзначалі працы, якія ўвайшлі ў ТОП-10. Нашу групу выклікалі амаль апошнія. Спачатку да Старшыні Прэзідыума акадэміка У.Р. Гусакова пазвалі акадэміка Р.Г. Гарэцкага, якому ўручылі спецыяльны знак для ўсёй групы. Затым яго ўзнагародзілі “Дыпламам” і побач выклікалі члена-карэспандэнта Р.Я. Айзберга, прафесара Г.І. Каратаева і загадчыка лабараторыі Я.Г. Грыбіка. Старшыня Прэзідыума павіншаваў усю групу з узнагародай, дзве вельмі прыгожыя, стромкія дзяўчыны ў нацыянальных строях кожнаму з нас элегантна паднеслі па букеціку чырвоных руж, і мы па чарзе з “Дыпламамі” ў руках спусціліся да сваіх месц, якія ў адпаведнасці з запрашэннямі былі насупраць у першым радзе. “Дыплом” уяўляе сабой даволі прыгожую чорнага колеру папку, на якой у якасці загалова з зроблена серабрыстая эмблема ў выглядзе вянка з выявай у цэнтры знаёмага будынка Акадэміі, а ў падмурку вянка надпіс ТОП-10. У папку ўклеены напісаны каляровымі літарамі сам “Дыплом”:

Як бачна, тры аўтары працы маюць узрост больш за 80 гадоў і належаць да тых вучоных, якім раней У.Р. Гусакоў даў мянушку “очень возрастные”, і дадаў, што таму яны не патрэбны для вырашэння праблем развіцця мінеральна-сыравіннай базы Беларусі. Як пазней вызначылася, менавіта гэтыя вучоныя зрабілі працу, якая трапіла ў ТОП-10 за 2018 год.

2019

Варварства ў Курапатах працягваецца...

У газеце “Народная Воля” (№ 27, 5 красавіка 2019 г.) пад рубрыкай “незвычайная сітуацыя” надрукавана:

Курапаты: гром сярод яснага неба

Учора ў Курапатах дэмантавалі і вывезлі 70 крыжоў, якія ў мінулым годзе паставіў Дзмітрый Дашкевіч разам з іншымі актывістамі. 15 абаронцаў затрымала міліцыя.

Крыжы, якія былі вырваны з зямлі кранамі, пагрузілі на машыны з завешанымі нумарнымі знакамі і павезлі ў невядомым накірунку.

Арцыбіскуп **Тадэвуш Кандрусевіч**, Мітрапаліт Мінска-Магілёўскі напісаў: *Крыж не павінен падзяляць, бо ён яднае неба з зямлёй, а людзей – у адзіную сям’ю братаў і сяцёр*. “Курапацкі пантэон” – *стыхійны мемарыял, вядомы ва ўсім свеце. Таму нечаканы знос крыжоў выклікае... здзіўленне. ... але не коштам абразы пачуццяў вернікаў. ...неабходна арганізаваць гармадскае абмеркаванне плана ўпарадкавання тэрыторыі. ...Заклікаю ... тэрмінова спыніць гэтыя дзеянні.*

Святлана Алексіевіч, нобелеўскі лаўрэат: *Нічога падобнага, колькі б я ні ездзіла па свеце, я не бачыла. Курапаты – сімвал народнай самастойнасці, народнай памяці. І дзяржава не хоча з гэтым мірыцца, асабліва перад выбарамі. Курапаты – унікальны народны помнік... сам народ адваяваў яго. ...гэта злачынства.*

Радзім Гарэцкі, акадэмік: *Гэта проста варварства...*

Павел Харламчук, артыст і рэжысёр Купалаўскага тэатра: *Яшчэ раз іх расстралялі... Жахліва! Прыкра і ганебна! Проста жудасна...*

Аляксандр Мілінкевіч, былы старшыня руху “За свабоду!”: *У нас на вёсцы... не было больш нялюдскага злачынства, чым нашкодзіць крыжы на могілках...*

Міхась Скобла: *Няма крыжа – няма і сістэмы каардынат.*

...І зроблена гэта было дэманстратыўна, напаказ усяму свету, у час Вялікага перадвёлікоднага посту. ...Нам толькі здаецца, што жывём мы ў хрысціянскай краіне. ...На Беларусі Бог жыве? Жыве. ...Але і д'ябальшчына ў нашай краіне ўжо не прыхоўваецца, яна – напаказ.

Прэс-сакратар Аляксандра Лукашэнкі **Наталля Эйсмант** пракаментавала знос крыжоў у Курапатах: *Чытайце прэзідэнта! Падчас “Вялікай размовы” кіраўніком дзяржавы было абяцана, што ў Курапатах будзе наведзены парадак, даручэнне заняцца гэтым было дадзена адпаведным ведамствам. Гэтае месца трэба добраўпарадкаваць, гэта адназначная пазіцыя прэзідэнта, там пахаваны нашы людзі! Але ўсё павінна быць зроблена як мае быць, паводле нашых звычаяў, рэлігійных традыцый, згодна з планам. Будзе зроблена ўсё, каб гэтае месца выглядала годна, але без усякай палітыкі.*

У газеце “Новы час” (№ 13, 5 красавіка 2019 г.) на першай старонцы **Дзіяна Серадзюк** напісала: **Не чапайце памяць! У Курапатах зносяць крыжы**”. Далей: “Здавалася б, гісторыя яшчэ сто гадоў таму навучыла: не чапайце крыжы, бо кепска скончыце. ...Злачынцы – іншай назвы для тых, хто ўчыніў гвалт з Народнага мемарыялу, попросту няма. ...Інакш, чым марадзёрствам і псаваннем магіл на дзяржаўным узроўні, на загад найвышэйшага кіраўніцтва, гэта назваць нельга. Атрымліваецца, з тых, хто ляжыць у Курапатах, паздзекаваліся двойчы.

У газеце “Свободные новости плюс” (№ 14, 9 апреля 2019 г.) **Валерый Карбалевіч** напісаў свой чарговы дыягназ: **“Банальность зла”**. *Почему Лукашенко решил разобраться с Куропатами? Приближаются две избирательные кампании... Это борьба не столько с покоящимися в Куропатах мёртвыми, сколько с живыми политическими оппонентами. ...картина поваленных бульдозерами крестов вызвала в обществе культурный шок. ...Это чисто белорусская иллюстрация к вечной теме конфликта добра и зла, нечто из мотивов Апокалипсиса, борьбы между Христом и Антихристом. Трудно представить большую моральную дискредитацию власти, чем этот крестолом в Куропатах. ...А. Лукашенко Куропаты... за 25 лет ни разу не посетил. ... Куропаты – это символ того, что власть может быть неправой и даже преступной. ... 25 лет единоличного правления при отсутствии обратной связи с обществом не проходят бесследно.*

У той жа газеце дэпутат Палаты прадстаўнікоў, член камісіі

па міжнародных справах **Анатоль Хіценко** выказаў Радыё Свабода свой погляд на сітуацыю ў Курапатах: **Приказ поступает из самых высших кабинетов.** Далей: *Куропаты – это общее место скорби. И оно не должно быть никем приватизировано. Ни властью, ни оппозицией. ... руководителям низшего уровня нужно перестать списывать всё на более высоких чиновников. ... Перед тем как делать такое, как в Курапатах, надо было обязательно поговорить с людьми, узнать их мнение.*

Паэт **Сяргей Законнікаў** выказаў свой “Пункт гледжання”: *Амаральная дыктатура цяпер наўмысна здэкеуецца з нас, наматываючы людскія нервы на валасаты кулак. Вандалізм у жалобных Курапатах перад Вялікаднём – гэта выпадак, калі пра мярзотнікаў, якія ўчыняюць святатацтва, кажуць: “Крыжа на іх няма.*

На наступных старонках выступіў **Андрэй Паратнікаў**, кіраўнік праекта BelarusSecurityBlog. Ён напісаў: **Куропаты продемонстрировали слабость власти (...)** *Десятилетия опека над урочищем была заботой общественных активистов. Власти в лучшем случае игнорировали народный мемориал. ...В качестве объекта демонстрации всемогущества властителя было выбрано знаковое место – Куропаты. ...Демонтированные кресты можно вернуть на место. А ограда вокруг Куропат может быть установлена и перед крестами.*

Старшыня пастаяннай камісіі Палаты прадстаўнікоў па міжнародных справах **Валерый Варанецкі:** **Когда мы научимся поступать по-людски?** Ён напісаў: *Узнал о сносе крестов... Первая реакция: смятение, боль и тревога. Когда мы научимся, как в народе говорят, поступать по-людски? По-христиански? Не оскорбляя чувств и достоинства друг друга.*

“Народная Воля” (№ 28, 9 красавіка 2019 г.) надрукавала пра дэмакратыю па-беларуску: **Грамадскаму актывісту Паўлу Севярынцу далі 15 сутак за Курапаты**, а таксама пра пратэст: **Зміцер Дашкевіч патрабуе ад пракуратуры...**: *...мы расцэньюем гэты вандалізм як крадзеж маёмасці соцень людзей, якія ахвяравалі грошы на крыжы і іх усталёўвалі. ...дэмантаж крыжоў прайшоў без афармлення неабходных дакументаў і без прыняцця юрыдычных рашэнняў. ...згодна з пастановай Мінкульта № 70 ад 1 снежня 2013 года аб зонах аховы мемарыяла Курапаты, “на тэрыторыі гісторыка-культурнай каштоўнасці дазваляецца правядзенне работ па ўшанаванні памяці ахвяр палітычных рэпрэсій.*

Калі пра Курапаты – урочышча пад Мінскам, дзе ў лясным масіве ў 1937–1941 гадах карнікі НКУС БССР расстралялі шмат тысяч рэпрэсаваных жыхароў краіны, стала шырока вядома ў 1988 годзе, то пра 1937–1938 гады ў Сандармоху – урочышча пад Мядзвежагорскам (Карэлія) – даведаліся толькі ў 1997 годзе, дзякуючы кнізе “Мемориальное кладбище Сандормох – 1937, 2 сентября – 4 ноября (Соловецкий этап)” – Научно-информационный центр “Мемориал”, Санкт-Петербург – 1997.

Алена Кобец-Філімонава ў газеце “Народная Воля” (№ 229, 1997) надрукавала артыкул “1937–1938 Сандормох: карельские Куропаты”, а таксама ў “Народной Воли” (1997) артыкул “Беларусь-Соловки-Сандормох 1937: расстрельные списки белорусов и осуждённых в Беларуси”. Кіраўнік “Мемориала” (Карэлія) Ю. Дзмітрыеў у “Народной Воли” (1998) надрукаваў артыкул “Расстрельный список белорусов: 70 человек”. Яшчэ ў 1992–1998 гадах дзейнічала Беларуская асацыяцыя ахвяр палітычных рэпрэсій, якая друкавала шэраг матэрыялаў у газетах і бюлетэні “Рэха ГУЛАГа”.

Прыводжу ўрыўкі з маіх успамінаў з кнігі “Жышчэвы меланж” (2013).

У край “шчаслівага” дзяцінства

Запрасілі ўдзельнічаць у Міжнароднай канферэнцыі “Глыбінная будова і геадынаміка літасферы”, якая павінна адбыцца ў верасні 2002 г. у сталіцы Рэспублікі Карэліі Петразаводску. Адразу даў згоду не толькі таму, што тэматыка канферэнцыі цікавая і ёсць што самому расказаць і абмеркаваць гэтыя праблемы, але яшчэ і таму, што пацягнула пабачыць тых мясціны, дзе прайшло ўжо, на жаль, далёкае па часе дзяцінства, а ў Карэліі і на Кольскім паўвостраве я пражыў амаль пяць гадоў (1934–1939) з малымі перапынкамі.

Пад лёгкае пакалыхванне і ціхае пагрукванне колаў пачалі ўсплываць малюнкi дзяцінства, якое цалкам прайшло пад лозунгам: “Спасибо великому Сталину за наше счастливое детство!” Наогул большая частка жыцця майго ды і папярэдняга пакалення праходзіла пад бадзёрыя бальшавіцкія заклікі, якія былі паўсюдна: на вуліцах, у газетах, радыё, кнігах, падручніках, словах настаўнікаў, начальнікаў і амаль усіх людзей... Насуперак рэаліям нашага жыцця, яны паступова рабілі сваю справу і так моцна ўбіваліся ў галовы, што замбіравалі душы і думкі людзей, ды так

магутна, што многія і да гэтага часу не могуць вызваліцца ад іх.

Петразаводск – чысты, зялёны, прыгожы горад, які прытуліўся да адной з затокаў Анежскага возера і выцягнуўся ўсцяж яго амаль на 25 км. Апошняя, калі зірнуць на геаграфічную карту, мае выгляд далоні, пальцы якой на поўначы ўяўляюць некалькі вузкіх затокаў і завуцця губамі. Найбольш кароткая з іх на захадзе – гэта і ёсць Петразаводская губа, а на ўсходзе – самая працяглая Мядзведжагорская губа, на кончыку якой знаходзіцца горад Мядзведжагорск – у маім дзяцінстве пасёлак Мядзведжая Гара. Амаль 300 тыс. жыхароў Петразаводска рыхтуюцца да 300-годдзя горада. У 1703 г. у вусці ракі Ласасінкі Пётр I заклаў гарматаліцейны завод, вакол якога вырас пасёлак Пятроўская слабада. Горад мае стандартны набор савецкіх назваў: вуліцы Кірава, Дзяржынскага, Куйбышава, Калініна, Пушкіна, Горкага, праспекты Карла Маркса, Актябрскі, плошча Кірава, помнікі Кіраву, К. Марксу і Ф. Энгельсу, Пятру I і г. д. Галоўны праспект – імя Леніна. Апошні ўліваецца ў Круглы пляц (цяпер плошча Леніна) з вялікім помнікам правадыру, які выцягнута ў гару рукой паказвае правільны шлях да камунізму. Карэльскі навуковы цэнтр Расійскай акадэміі навук, дзе праходзіла наша канферэнцыя, знаходзіцца ў спецыяльна пабудаваным добрым будынку на набярэжнай, якая акуратна і прыгожа апранута ў скальняы Карэльскія камяні і якая пачынаецца троху далей праспекта Леніна.

У Петразаводску я вырашыў пашукаць справы бацькі ў сувязі з яго арыштамі 1937 г. і 1938–1939 гадоў. У Дзяржаўным архіве навейшай гісторыі (вул. Андропова) ветліва прыняў намеснік дырэктара Аляксей Міхайлавіч Грыгаровіч. Матэрыялаў пра Гаўрылу Гарэцкага ніякіх няма. На той жа вуліцы – Упраўленне Федэральнай службы бяспекі Расіі па Рэспубліцы Карэліі. Ніякіх звестак. У архіве Міністэрства ўнутраных спраў ёсць справы на большасць людзей, якія працавалі на будаўніцтве Беламорска-Балтыйскага канала. Гэтых спраў больш за 600 тысяч, але разабрана з іх і прыведзена ў парадак толькі 6 тысяч. Сярод апошніх бацькавай справы няма. Прэзідэнт Акадэміі сацыяльна-прававой абароны (грамадская арганізацыя), кіраўнік карэльскага “Мемарыяла” Юрый Дзмітрыеў у сваім камп’ютары таксама не знайшоў імя майго таты.

Нарэшце трапіў у Карэльскі дзяржаўны краязнаўчы музей (плошча Леніна), які займае частку былога палаца генерал-гу-

бернатара Аланецкай губерні. Тут ведаюць пра акадэміка Г.І. Гарэцкага – былога вязня БелБалтлага, нават маюць яго фотаздымак, некаторыя звесткі з біяграфіі, але аб арыштах 1937 і 1938–1939 гадоў нічога няма.

Людзі, з якімі я сустракаўся ў гэтых установах, вельмі прыхільна ставіліся да мяне і асабліва пасля таго, як даведваліся, што я з Беларусі, бо большасць з іх самі былі выхадцамі з нашай краіны ці мелі родных і знаёмых беларусаў.

Аляксей Міхайлавіч Грыгаровіч прапанаваў на яго “Волзе” з’ездзіць у Мядзведжагорск, які ляжыць прыблізна ў 120 км на поўнач ад Петразаводска. Добрая асфальтавая дарога ўецца сярод прыгожых краявідаў: праз ужо пажаўцелья бярозы праглядвае ласкавы блакіт возера, зялёны сасняк ахоплівае ўсё вакол, амаль голая скалы троху змрочна глядзяць шэрымі сценамі старажытных замкаў, раптам блісне рознакаляровы гранітны “барані лоб”, некалі адпаліраваны магутным ледавіком...

Аказалася, што Аляксей Міхайлавіч нарадзіўся ў Мядзведжай Гары, а яго жонка – у Павянцы, дзе яны разам вучыліся ў школе. Ён мае беларускія карані па маці і ўкраінскія па бацьку, абодва – дзеці ссыльных.

Мядзвежка за мінулыя больш чым 60 гадоў моцна змянілася, некалі амаль цалкам драўляная – абрасла цэглай і бетонам 2–5-павярховых дамоў. Пазнаў нязменныя каменныя дамы: гасцініца і кіраўніцтва Беламорска-Балтыйскага камбіната. Крыху далей, як і раней, вялізная цёмная сцяна з нацягнутым угары калючым дротам, за якой вядомая ўсім жыхарам горада турма. Сюды некалі вадзілі бацьку на допыты, у лазню з другой турмы (відаць, тыпу следчага ізалятара), якая знаходзілася на правым беразе рэчкі Кумсы. Апошняя з бурлівай паўнаводнай ракі ператварылася ў значна спакайнейшую рачулку. Не плывуць па ёй, як раней, платы і бярвенні, на якіх мы каталіся і пераскоквалі з аднаго берага на другі, рызкуючы трапіць пад магутны лясны сплаў, як такое здарылася з прыгожым пудзелем нашых знаёмых. Няма драўлянага дома, дзе мы здымалі настолькі маленькі пакойчык, што брату і мне прыходзілася сцяліць ложак на сталю і пад сталю. Кумса так зарасла дрэвамі і кустамі, што цяпер мы не маглі б убачыць з нашага берага на супрацьлеглым, дзе стаяла турма, выводзяць бацьку з яе варот ці не. Знеслі і турэмны будынак, на месцы якога зараз расчышчаюць пляцоўку для нейкай новай будоўлі.

Няма і парашутнай вышкі ў парку, дзе мы бадзьяліся ледзь не

да поўначы ў светлыя белыя ночы, дадаючы хваляванняў і клопатаў нашай маці, якая зранку да позняга вечара працавала настаўніцай у школе для дарослых, каб хоць троху зарабіць грошай і пракарміць сям’ю, і замест адпачынку яна шукала нас. А я ўжо забыўся пра недарэчны вопыт скачка з парасонам у Брылёва, і мяне так вабіла вышка, так хацелася прыгнуць з парашутам, што я ўвесь час круціўся там, некалькі разоў нават карабкаўся на яе, але мяне заўсёды не пускалі ці ў хуткім часе з гвалтам здымалі і ледзь не білі, бо дужа надакучаў. Так і прайшло жыццё, а мне і не ўдалося скокнуць з парашутам, хоць і да гэтага часу троху з зайздасцю і шкадаваннем за сябе гляджу на рознакаляровыя парашуты ў блакітным небе.

А вось і мост праз Кумсу. Раней быў вузкі драўляны, цяпер – больш шырокі і з бетону. Тут я і брат часта гадзінамі вартавалі, каб пабачыць бацьку, якога вазілі ў “чорным воране” ці вялі ў калоне, а то і аднаго ў вялікую турму на допыты, а можа, і ў лазню ці на працу. З кожным разам тата выглядаў усё больш схуднелым, слабым, страшным... Турмы былі перапоўнены – не паспявалі адных расстрэльваць, як напыхвалі новымі вязнямі. Частыя карцэры, зробленыя з сатанінскай выдумкай, здзеклівыя допыты з пабоямі, бесперапыннае недаяданне, а то і сапраўдны голад рабілі сваю працу і даводзілі зняволеных да поўнай абыякавасці, жадання хутчэй пакінуць жыццё, а то і скончыць яго самагубствам.

На першым паверсе гасцініцы цяпер знаходзіцца Мядзведжагорскі гарадскі музей, дзе нас сустрэў вядучы навуковы супрацоўнік Яўген Восіпавіч Тумаш, таксама з сям’і выхадцаў з Беларусі і Польшчы. Невялікі адзел у музеі, прысвечаны Бел-Балтлагу. Тут асобны стэнд прысвечаны рэпрэсаванаму Міхаілу Грыгаровічу – бацьку Аляксея Міхайлавіча, шэраг дакументаў, фотаздымкаў таго часу. Сярод апошніх зацікавіў здымак групы пісьменнікаў і дзеячаў культуры на чале з Максімам Горкім. Ён стаіць наперадзе, а за ім троху збоку Янка Купала. Гэты здымак зроблены пры ўрачыстым адкрыцці Беларуска-Балтыйскага канала ў жніўні 1933 года ў Павянцы (пры будоўлі канала казалі: “Павянец – свету канец!”), дзе знаходзіцца другі і трэці шлюзы перад самымыхыхадам канала з Анежскага возера. Мы з’ездзілі і туды: глыбокія шлюзы, сценкі якіх цёмныя і пашарпаненыя, па выглядзе адчуваецца іх сталасць і рэдкае выкарыстанне, бо цяпер асноўныя грузы ідуць не водным шляхам, а чыгункаю і аўтатранспартам. Уявіў, як амаль 70 гадоў назад тут мой бацька –

Гаўрыла Гарэцкі, які быў на беразе сярод шэрага натоўпу зняволеных, сасланых і вольнанаёмных будаўнікоў канала, апошні раз здалёку ўбачыў Янку Купалу, які стаяў побач з Максімам Горкім на палубе белага парахода.

Затым паехалі ў Сандармох – мядзведжагорскія Курапаты (19 км ад Медзведжагорска). Прыгожая мясціна – пясчаныя ўзгоркі, парослыя светла-зялёнымі празрыстымі сосенкамі. Адразу ўспомнілася апавяданне В. Быкава “Жоўты пясочак”. Не прыгажосць прываблівала бальшавіцкіх катаў да такіх мясцін, а лёгкасць выкапвання катлаванаў, ям і канаў для трупаў расстраляных ахвяр і такая ж лёгкасць іх засыпання на “адпаведную” па інструкцыі глыбіню. Мемарыяльны комплекс пачынаецца выразным помнікам ахвярам Сандармоха: вялізная глыба з каменю і бетону, на пярэднім плане – падаючая фігура забітага з паніклымі крыламі, кветкамі ўнізе і вялікай даланёю, якая моцна сціскае скурчанымі пальцамі букет кветак-ахвяр, а над барэльефам угары надпіс: “Люди, не убивайте друг друга”. Імя аўтара нідзе не абазначана, але пазней я з ім пазнаёміўся – скульптар і пісьменнік Рыгор Салтун, тыповага выгляду мастак: жывы, гаваркі, з вялікай барадой і нядбайна адзеты.

Далей стаіць вялікі валун, на якім дошка з надпісам: “Здесь с 27 октября по 4 ноября 1937 г. расстрелены 1111 заключенных Соловецкой тюрьмы”. Троху ўбаку стаіць невялікая драўляная цэркаўка. Яна пабудавана на тым месцы, дзе 21 студзеня 1938 года ў 4 гадзіны ночы два штатных каты НКУС Шондыш і Бандарэнка расстралялі 450 чалавек. А яшчэ далей па ўсім лесе *на участку плошчай 7,5 га расстаўлены сотні крыжоў з прозвішчамі, а часта і з фотаздымкамі расстраляных*. Ёсць і сапраўдныя магількі-холмікі. Канешне, усе яны не адпавядаюць канкрэтным месцам расстрэлу і пахавання. Больш за тры сотні ям з пахаваннямі знойдзена ва ўрочышчы Сандармох.

Намаганьнямі такіх людзей, як дэпутат Дзяржаўнай думы РФ Іван Чухін, трагічна загінуўшы ў траўні 1997 года, Юрый Дзмітрыеў і іншыя, нядаўна выйшла тоўстая “Кніга памяці”, у якой названы ўсе жыхары Карэліі, рэпрэсаваныя ў 1937–1938 гадах. І. Чухін напісаў першую праўдзівую і пакуль адзіную кнігу пра гісторыю будаўніцтва Беламорска-Балтыйскага канала “Каналоармейцы” (1990), якую падараваў Янку Брылю, а той перадаў яе мне. Ужо пасля смерці выйшла яго кніжка “Карелия-37: Идеология и практика террора” (1999). *Юрый Дзмітрыеў выпускаў кнігу*

“Место расстрела Сандармох” (1999), у якой паймённа пералічыў прозвішчы ўсіх тут расстраляных. Ён піша: “Подобно тому, как прах расстрелянных в Сандармохе вошел животворным соком в корни зеленых сосен, горькая правда о злодеянии большевистских палачей вошла в память ныне живущих народов. Преклоним колени у покрытых вязью имен надмогильных столбцов, ощутим трагическую и священную красоту этой частички карельского леса, собравшей в себе несколько тысяч оборванных человеческих жизней”. *Кніжка выдадзена Адміністрацыяй Старшыні ўрада Рэспублікі Карэлія, адміністрацыяй мясцовага самакіравання Мядзведжагорскага раёна і Акадэміяй сацыяльна-прававой абароны.*

Па архіўных дадзеных у Сандармоху за 14 месяцаў 1937–1938 гадоў расстраляна каля 9 тысяч чалавек, якія складаюць тры групы. Першая група (3,5 тыс. чал.) – гэта мясцовыя жыхары (карэлы, фіны, радзей рускія і інш.) з розных раёнаў Карэліі, галоўным чынам сяляне, рыбакі, паляўнічыя. Яны былі асуджаны пераважна так званай “двойкой”. Другая група (4,5 тыс. чал.) – зняволеныя БелБалтлага, сярод якіх большасць – інтэлігенцыя са ўсіх куткоў СССР многіх нацыянальнасцяў (нават нарвежцаў, немцаў, чэхаў, іранцаў, персіянаў, палякаў і інш.), у тым ліку і беларусаў. Трэцяя група – гэта салавецкі этап. Каля 1,5 тысяч зняволеных Салавецкай турмы былі адпраўлены ў Мядзведжую Гару, але ў “жоўты пясочак” Сандармоху трапіла 1111 чалавек, іншыя памерлі па дарозе. Тут буйныя дзяржаўныя дзеячы, вучоныя, літаратары і інш. – эліта інтэлігенцыі краіны. Сярод іх 102 жыхары Беларусі, у тым ліку акадэмікі АН БССР М. Яворскі і М. Дурнаво, член урада БССР Ф. Вальнец, дзяржаўны дзеяч М. Бурсевіч і інш. Узрост большасці ахвяр – да 40–50 гадоў. Каб не тая акалічнасць, што Г. Гарэцкага (“шпіёна і контррэвалюцыянера, завербаваўшага” такіх кіраўнікоў, як Чарвякоў і Галадзед) палічылі найбольш злосным і “важным” “ворагам народа”, за раскрыццё якога можна было б атрымаць падзяку самой Масквы, і таму паслалі ў сталіцу, закончыў бы ён свой жыццёвы шлях у Сандармоху.

26–27 кастрычніка 1997 года, а затым 22 жніўня 1998 года – у гады “Прымірэння і згоды” – каля мемарыяльнага комплексу Сандармох прайшлі міжнародныя акцыі “Пакаянне” ў сувязі з 60-годдзем “Вялікага тэрору” ў СССР – генацыду бальшавіцкіх уладаў супраць свайго народа.

Плошча тэрыторыі Рэспублікі Карэлія прыблізна на 1/4 мень-

шая за плошчу Беларусі, але жыхароў – толькі каля 800 тыс. Сярод іх карэлаў 10%, фінаў – 2,3% і вепсаў – 0,8%. На першым месцы рускія – каля 75%, беларусы – на трэцім (7%), затым украінцы (3,6%). Беларусы і ўкраінцы ўжо амаль усе рускамоўныя, ды, відаць, і многія прадстаўнікі тытульнай нацыі таксама сталі рускамоўнымі (значыць, не менш 90% жыхароў карыстаюцца толькі рускай мовай). Таму за ўвесь тыдзень майго знаходжання ў Карэліі я чуў толькі рускую мову. *На тэлебачанні і радыё на карэльскай ці фінскай мовах перадач няма. Не бачыў на гэтых мовах ні газет, ні часопісаў, ні надпісаў на шыльдах устаноў і магазінаў, назваў вуліц. Выключэнне – некалькі мемарыяльных дошак. Кажуць, што ёсць толькі адна школа з навучаннем на фіна-угорскай мове (да гэтай групы належыць і карэльская).* Нягледзячы на тое, што старажытныя вусныя і пісьмовыя помнікі (руны) адносяцца да XIII стагоддзя і на выснове іх створаны *сусветнавядомы народны эпас “Калевала”, сучаснае насельніцтва поўнасьцю русіфікавана, і ад карэльскага там засталася толькі назва рэспублікі, і, на сутнасці, краіна цалкам руская. Уважавідкі ўбачыў магчымую будучыню і нашай любай Беларусі.*

Алена Кобец-Філімонава надрукавала кнігу **“Карэльскія Курапаты 1937–1938: расстрэльныя спісы беларусаў і асуджаных у Беларусі. Рэха ГУЛАГа”** – Мінск: Кнігазбор, 2007. Выданне кнігі памяці прымеркавана да 70-гадовага юбілею “вялікага тэрору”, які адзначаўся ў 2007 г. як міжнародны Год Памяці ахвяр палітычных рэпрэсій прагрэсійнымі сляямі насельніцтва ўсяго свету. Гэта кніга – адно з шматлікіх выданняў, прысвечаных ушанаванню памяці бязвінных ахвяр крывавага сталінскага рэжыму.

Аўтар кнігі падаравала яе мне з надпісам *Шаноўнаму Радзіму Гаўрылавічу з самымі найлепшымі пажаданнямі. Лістапад 2007. А.Кобец-Філімонава.*

Аўтар у прадмове **“ВА ЎРОЧЫШЧЫ СМЕРЦІ”** адзначае:

Выданне кнігі памяці прымеркавана да 70-годдзя “вялікага тэрору” 1937 года (1937–2007). У кнізе памяці расказваецца пра тое, як у карэльскім урочышчы Сандармох, што пад Мядзвежа-горскам (Архангельская вобл.), за некалькі дзён было расстраляна 1111 вязняў Салавецкага лагера асобага назначэння (СЛАН), вы-везеных з Салаўкоў па пастанове Тройкі УНКУС Ленінградскай вобласці. Сярод пакутнікаў былі прадстаўнікі амаль усіх народаў СССР, у тым ліку 102 беларуса. І яшчэ 70 беларусаў, якія будавалі Беламор-

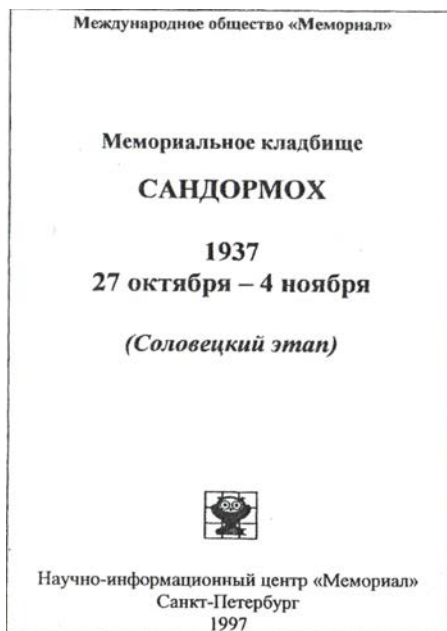
канал, знойдзсны ў тым жа ўрочышчы – яны былі рас-страляны крыху пазней. Былі і іншаземцы. Толькі праз 60 год (1 ліпеня 1997) пошукавыя групы Санкт-Пецярбургскага і Карэльскага «Мемарыялаў» знайшлі месца пахавання расстралянага салавецкага этапу (150 брацкіх магіл) і вязняў Белбалтлага”.

У кнізе ўспамінаецца і пра тое, як 27 кастрычніка 1997 года ў сувязі з 60-годдзем трагічнай падзеі ў Сандармоху адбылося адкрыццё памятных знакаў, арганізаванае Міжнародным таварыствам «Мемарыял» і Камісіяй па аднаўленню правоў ахвяр палітычных рэпрэсій Рэспублікі Карэлія. Адбылася і акцыя пакаяння.

Друкуюцца расстрэльныя спісы беларусаў, знойдзеныя мною ў кнізе «Мемориальное кладбище Сандормох» (Санкт-Пецярбург, 1997) і дзякуючы пошукавай групе Карэльскага «Мемарыяла», якая склала асобныя спісы ахвяраў па нацыянальнасцях.

Ёсць у кнізе і архіўныя дакументы-рапарты карных органаў пра выкананне працэдуры расстрэлаў катамі, якія за адну ноч бязлітасна забівалі па 200–250, а то і па 400 чалавек, каб выканаць план, і за гэту бесчалавечную акцыю яны атрымлівалі падарункі і ўзнагароды. Змешчаны і ўспаміны вязняў ГУЛАГа, якім пашчасціла выжыць, іх творы аб перажытым.

У далейшым Алена Кобец-Філімонава (сябра Саюза беларус-

кіх пісьменнікаў) шмат зрабіла па ўшанаванні памяці свайго бацькі, вядомага беларускага драматурга Рыгора Якаўлевіча Кобеца (нар. дзіўся ў 1898 г.), заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі, які стаў ля вытокаў нацыянальнага тэатра і кіно, і які ў 1938 г. быў арыштаваны, у 1939 г. вызвалены, а ў 1941 г. паўторна арыштаваны і сасланы на 10 год у Тайшэтлаг, затым 22 гады адбываў пакаранне ў Якуціі, Манголіі, Забайкаллі і ў Кіргізіі, і, нарэшце, у 1960 г. рэабілітаваны, жыве ў Мінску, дзе і памёр у 1990 г.

Алена Кобец-Філімонава напісала і надрукавала цікавейшую кнігу “Калі ўцякала сонца: твор-

часць Рыгора Кобеца, яго жыццё і пакуты” – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 464 с. Яна прэзентавала мне гэтую кнігу з такім аўтографам: *Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму ад аўтара. З глыбокай павагай. А.Кобец-Філімонава. 2007 г., сакавік.*

Я таксама надрукаваў шэраг кніг пра жыццё і дзейнасць маіх дарагіх родных: бацькі Гаўрылы Гарэцкага і дзядзькі Максіма Гарэцкага. Я з вялікай удзячнасцю і сімпатыяй падараваў Алене кнігу “Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі. Успаміны, артыкулы, дакументы. Да 100-годдзя з дня нараджэння” – Мінск, “Тэхналогія”, 2000. – 420 с.

Пазней я атрымаў новую кнігу, якая выйшла у Серыі 1. Мастацкая літаратура “Беларускі кнігазбор”, 51 том, “Рыгор Кобец. Выбраныя творы” – Мінск: Кнігазбор. 2009. – 592 с. Надпіс Алены Кобец-Філімонавай (укладанне, прадмова, каментарый): *Паважанаму Радзіму Гаўрылавічу Гарэцкаму ад дачкі Рыгора Кобеца. З вялікай сімпатыяй! Шчыра! Жадаю здароўя і даўгалецця ўсім жывым Гарэцкім і хай ніколі не згасне памяць аб тых, каго ўжо няма разам з намі. Люты 2010. Алена Кобец-Філімонава.*

г.Менск, травень 2018 – красавік 2019 г.

